

हर्षसंमोचनः ।

वार्ता च कौतुकवती विमला च विद्या लोकोत्तर परिमलश्च कुरङ्गनाभे ।

तैलस्य बिन्दुरिव वारिणि दुर्निवारमेतद्वयं प्रसरति स्वयमेव लोके ॥

न च न जानन्ति प्रेक्षावन्तो भवन्तो यत्सुरगिरि कविवरैर्विरचितानि विपुललभ्यमान
समासजटिलानि दुरवगाहश्लिष्टपदानि विबुधैकगम्यानि सन्ति रम्याणि गद्यपद्यमधुराणि मनो
हराणि कान्यानीति । तानीदानीन्तनैः सम्बैराग्लभाषापारंगैः पुरपुरैणैः समासपुरुषाणि
श्लिष्टानीति कृत्वाऽवलोकयितुं निरुत्सह्यते । तदिदं विदुषा विदुषा नितरामावश्यकी संस्कृत
भाषोन्नतिकरी सरलसरससुरगिरा ग्रन्थरचनचानुरी ।

किञ्च प्रेक्ष्यते निपुणं निपुणैर्विद्वद्भ्यैर्यत्रतिविषयं तत्तद्भाषानिष्णाताः स्वस्वभाषासाहित्य-
सदन प्रतिदिनमहमहमिकया रुचिररुचिरैर्ग्रन्थमणिभिः समलङ्कृतं प्रकामं प्रयतन्त इति ।

इत्यालोच्य साहित्यामृतसरोवरविहारिणा सूक्तिमौक्तिकान्यवहारिणा श्रीलश्रीमेघावत-
कविहसेन गुर्जरदेशभाषारचिताश्चर्यकयामाश्रयोक्तृषु ' कुमुदिनीचन्द्रो ' नामोपन्यासो
न्यरचि सुरगिरि सरलललितवाचा ।

उपन्यासमिमं प्रकश्यात्रभवता गुणपक्षपातिना सद्व्यविपश्चितां करकमलेषु सादरं
सम्प्राप्य खलु वयं सर्वानन्दानामुपरि वर्तामहे । यत् कस्य नानन्द जनयति साहित्य-
सेवोन्मुखी परिभ्रमप्रवृत्ति । तद्गुणगृह्यैर्गुणश्वरैः — सद्यः कान्योपहारमनु परिगृह्य
प्रोत्साहनीयोऽयं कान्यप्रणेता । येनाधिकममौ सोत्सुकमता भवेदग्र्यग्रन्थप्रणयनै साहित्य-
सेवां विधानुम् ।

दुत समारतोऽथ ग्रन्थो यदि साहित्यप्रणयिभिस्रदाऽभ्यान्यापि तत्कृतानि प्रकाश-
यिष्यन्ते कान्यानि ।

संवत् १९०६ }
वेवला नि नासिक }

किन्चिदुना सुज्ञेपु-
विदुषा वरावद -
भाषप्रकाराकोऽयं देवलार्यसमाजमन्त्री
सत्यव्रत ।

विद्यादेवीमृपास्महे ।

वानप्रस्थाश्रमार्थं प्रस्थितेभ्य धीमन्मेधावताचार्येभ्य ।

परमादरपत्रम् ।

अयि मेघाव्रताचार्या ? धन्य हि भवतां व्रतम् ।
समाप्य पुण्य गार्हस्थ्य वानप्रस्थाश्रमे मति ॥ १ ॥
वर्णिकल्पा नु भवता व्यतीता सुगृहस्थता ।
अध्यापने महान् कालो नातो हि नवयौवने ॥ २ ॥
विद्वत्त्व भवता मय कवित्व नरदुर्लभम् ।
वटोदरार्यशिष्यामि सर्वदा पूजितो भवान् ॥ ३ ॥
विशाल आर्यधर्मोऽपि विवेकेन प्रचारित ।
श्रीदयानन्दाशिष्याणां भवत पुरत स्थिता ॥ ४ ॥
भवता जनक पुण्यो जगतो जीवन् खलु ।
जगजीवननाम्नैव सार्थ सज्जनसमत ॥ ५ ॥
गतो गृह परित्यज्य पिता सन्यासमाश्रयत् ।
“ पितृन् समनुवर्तन्ते नरा ” न्यायोऽद्यसार्थक ॥ ६ ॥
महाकाव्यप्रणेतारो वेदघेदागपारगा ।
पुण्यशीला विशेषाम्ना सन्मानार्हा कथं न हि ॥ ७ ॥
आदर्शशिक्षालयत काशीनाथेन दीयते ।
मेधाव्रताय सानन्दं परमादरपत्रकम् ॥ ८ ॥

मार्गशीर्ष शु ८
शुक्र १८६९ (तिळक)
दिनांक २१ ११ ४०

प्रणेता काशीनाथशर्मा
प्रदाता- वेङ्कटानगरस्थ
आदर्शशिक्षणमण्डलीयविद्यालय

किञ्चिन्नम्रनिवेदनम् ।

अपि भोः सरस्वतीनिष्पन्दीधूपपूरात्रगाहविमलप्रज्ञा प्रज्ञास्तत्रभवन्तो भवन्तः । न च न विदितं सन्निद भवतां यदैदुयोगीनमक्रान्तनदुचरितभाषाता प्रसविश्री विदुषाञ्चिता भगवती गीर्वाणभारतीति नास्त्य कस्यापि लेखातोऽपि विमति । निखिलभाषान्यः संकृतभाषायाः प्राचीनतमं जन्मदानृत्यञ्च तामा पौरुष्या इव पाश्चात्या अपि विद्वान् ऐकमत्वेन स्वीकृत्यते तदल पलविनेन ।

एवम्यमेव हि विधातुः मर्गेऽस्मिन्नादिमन्यानामायां नामस्माकं चतुर्गोपदेष्टी अखिलज्ञाननक्षत्रा भगवती श्रयी विलसति । अस्यामेव कल्याणस्मृतननेतरः स्यात्प्रयत्नयत्, धर्माचार्या धर्ममुपादिशन्, ऐतिहासिका इतिहासमालिन्द् । कवयोऽप्यमूमेव सनाथित्य शब्दाभ्यं श्लेषानुभाषयनकादिभरलङ्कारैः स्वचानुरीं जगत्प्रयत्न । किञ्चिद्दुना सर्वमेवास्माकं पुराणा श्यानाख्यापिकेतिहासकाण्यक्रोपन्यानिपादिकं संस्कृतभाषायामेव विद्यते ।

पुराकाठे सर्वज्ञानभूताया अस्या संस्कृतभाषाया विद्यदोषयनासीदिति न विरोहितं विदुषाम्, कविकुलग्ना श्रीकालिदासोऽथैव सहृदयद्वन्द्वुजरत्न शाकुन्तलं दारकं स्वरयामास, यदि अद्यापि भावुकाना मानसोच्छलिका विकामयत् निरतमानन्दमाननेति ।

एवञ्च प्राक् सर्वाभ्यो भाषान्योऽनुलभ्ययन्तैः तस्या इति नाधिकं वच ।

हन्त ! परमप काऽस्या तस्या इत्यपि नविदितं केषाञ्चिद् । मां प्रत हि दुःखानो वर्षोदसीं जननीतिव यराकीनिमा नाभिनन्दन्ति केचन । दूरमन्त्रामत्र नयनप्रत्यनिर्माचर्वा, प्रनविदुषा निर्मिताना मन्थानामभेयायानपि नाधिगन्तु प्रमत्तमः । एतच्छास्त्रैशालादिभाषाविज्ञैर्न ' संस्कृतभाषा मृतभाषेति स्फुटमुच्चे'यते । अनन्यामनसा (पठनसादनदिपरिपाटेरु-रवमात्रया) विद्यालयेषु महाविद्यालयेषु चान्तेयानिनोऽस्या मृगादनान् मृगा इव विन्यति । मुखाः ! सुरभारत्या ईप्ते दुर्गागेनये सनपेऽस्यां नयप्रत्यनन्ययनं द्विषच्छिनामिति भवन् एव विदुःकुर्वन्तु ।

एषति पतिन्कस्मिन् व्याख्यानदिविषये पापेत्प्युरनिषद्ं किञ्चिद् । तत्र हि विरपस्तेव भाषाया न प्राधान्यम्, न हि शास्त्रैर्दुषो निखरिदपायेन्याममनये मुण्डिते दान्दियन्ताम-मनादरमात्र अपि केषाञ्चिदरच्छन्ति । किञ्चिन्ने तत्राप्यमेव परिहाय प्रमत्तमि प्रनैत् तल्लिपयद्वयम् । कवेरिव नमाना विरपान्तरत्नननेक्षने । कविना तु काव्यकलान्दु-सकनविषयेषु नैतुप्यनधिगन्ताम् । एते हि काव्ये प्रमत्ततः सर्वे एव विरपाः मनुष्यैश्चै

तत्र तेषामयायार्थ्येन वर्णने कवि सकलाभिरूपाणाभीक्षायामुपहास्य न मजति । शाब्दिकाद्यभ
पदे पदे तमनुरन्धन्ते । उक्तञ्च केनाप्यभियुक्तेन ।

“ अग्रे तार्किकेशरी प्रचलति शौघेन रत्नेक्षण ।

पश्चाद् याति च शब्दचारचतुर । कालापशार्दूलक ।

तन्मध्ये करिते ? कुरङ्गदयिते शकनोपि चेज्जीवितुम् ।

हात् रत्नमय गले तत्र तदा दास्याम्यह सादरम् ॥ १ ॥ ’

सकविनाद्येन प्रविताकामिनी अलङ्कारैरलङ्कित्या, अपरत्र पदार्था आदत्तया, अन्यत्र गम्भीरपदानि निक्षेप्तव्यानि । सर्वमेतद्वितुष्करमत कियदसुकर कविकर्मति किमु वक्तव्यम् । तत्रापि गद्यकाव्यनिर्माणमतिकठिनं प्रजायताम् । पद्ये छेदस्यापि शब्दस्य चमकारकारिखे विस्फुरतीत्र सकलमपि पद्यम् । गद्ये तु वाक्यान्तर्गतप्रतिशब्दस्यैव मनोहारिख वाक्यविच्छिन्ने प्रयोजनम् । अभियुक्ता अपि ‘ गर्ल कवीना निकप वदन्ति । ’ इत्याहु ।

सत्यप्येवमतिदुष्करे काव्यरिखने महामहिमशाालेन सरस्वतीप्रणयिन पुनरपि सर्व-मान्याया गीर्वाणराण्या अभ्युदयससाधनार्थं प्रयतन्ते । धीवृन्दावनगुरकुलाधीताविद्य कवितानिर्माणचातुरीलब्धवर्णं यदुशो निजकविताकौमुदीसमाह्लादितरसिकजननिकर धीमेधाव्रतकविप्रराण्डोऽप्यतएव कुमुदिनीचन्द्रमिममुपन्यासमुपन्यस्य भवदीक्षणल-दयता निनाय ।

अत्र हि मनोहारिकथावर्णनपूर्वकमनीतिकुणलेभ्यो नीतिरूपदिश्यते, सतीभ्य समुज्वल-मुदाहरणमुदाडियते, विविधार्तिविपक्षेभ्यस्तत्तद्दु खान्णवमुत्तरीनु कर्त्तव्यतासरणि संसूच्यते, काव्यकलाभवनात् प्रवेष्टुकामेभ्यो नि श्रेणिरूतन्वते, किञ्चात्र कविना प्रासङ्गिकनगरोद्यान-विहारादीना वर्णनेषु सदर्शितमात्मन सादृश्यशास्त्रावगाहनपाठवम् । किञ्चहुना नास्ति साम्प्रतमेतादृक् सकलगुणमुम्भित संस्कृतवाच्युपन्यासान्तरम् । तदिममादित समाप्तिपर्यन्तं सम्यगवलोक्यामन्दान्दसन्दोहेन श्रियन्तामात्मनश्चेतासि प्रेक्षात्रिभवादि । सफलीकिय-ताश्चास्य प्रणेतुर्महान् प्रयास । गुणावगुणविचारस्तु विद्वदधीन । नास्तीभिस्तत्र किमप्युच्यते केवलं दिग्दर्शनार्थं पश्यता. शब्दा लिखन्ते ।

उपन्यासेऽस्मिन् परैरजितस्यानितदुर्गाधीधरस्य वीरवरस्य श्रीकेसरीसिंहस्य तनुजन्मा शूराप्रणी श्रीचन्द्रसिंह प्रधानो नायक । नायिका चाखिलसीमन्तिनीसीमन्तमौक्तिकी-भूता धीमती कुमुदिनी । केसरीसिंहस्यैवारत्यान्तरं बालभाव एवातिमतिवैभवेनावधी-रितमुरगुर, रणदोषिद् श्रीरणवीरसिंह उपनायक । उपनायिक च सार्वभौमस्य निर्दितादोषरताप्रवस्यत्परकण्ठकाधीशस्य अम्बिनी श्रीमती रत्नप्रभेद रत्नप्रभा । अन्येऽपि धूर्मिंहयोगीन्द्रप्रभृतय पुरुषा विमलाप्रभृतयनाथास्य पत्न्ये विप्रति ।

सर्वया प्रसस्यतमामिममुपयाय नयापयातिधीकृत्य सफलयन्तु भवन्त प्रणेतु नैरधममित्यभ्यर्च्यते ।

ग्रन्थकर्तुः परिचयः ।

कश्चि महाराष्ट्रेषु श्रीरामचन्द्रपदारविन्दपवित्रितपुलिनप्रदेशाया जगद्गोप्तीकौतुकवेलि-
करपुण्यपरिसरारण्याया सरितां वरेण्याया गोदावर्यास्तीरे तपोधनानां शरण्यमिव पुण्यं
नासिकामिषं तीर्थमित्रं महाश्वेत्रस्यानम् । यदन्तर्गतमगस्त्यमुनिरचिताश्रमपद्मणीयस्य
नीलमेघश्यामलशिखरस्यागस्त्यशीलस्यानविदूरेऽन्वगस्तिनीरं चकास्ति महाहर्म्यखचिरं
येवलाह्यं नगरम् । यत्र वसति स्म पुरा खलु-

श्रीरामचन्द्रलवनन्दनवंशसिन्धोरुद्भूतरत्नमतिचारुचरित्रयन्धोः ।

श्रेयःश्रियोः पदममन्दनिरस्ततन्द्रः ' श्रीक्षेमचन्द्र ' इति विद्युतकीर्तिचन्द्रः ॥ १ ॥

योऽजीजनद्यात्मातिः सगद्वादेव्यां जगज्जीवनमार्गशीलम् ।

ज्येष्ठं गुणैस्तैर्ययसाऽपि मन्ये पुत्रं त्रयाणामनुजन्मभाजाम् ॥ २ ॥

सरस्वतीमात्मगुणानुस्पामसौ स्वभार्या परिगृह्य तस्याम् ।

लेभे वहनां चतुरः सुतानां चिरायुषौ द्वौ तनयौ सुते द्वे ॥ ३ ॥

पुत्रौ तावुपर्नाय वेदविधिना श्रीमज्जगज्जीवनो

विद्याभ्यासकृतेऽमले गुरुकुले संप्राहिणोद् चाणनौ ।

यत्रैकः स्वगुणानुरूपमभजत् स्याति स मेधावतः

सत्येनात्मगुणेन चापरसुतः सत्यवतो विद्युतः ॥ ४ ॥

दृष्टैः सुगद्यैरन्यथपद्यैः सद्यः समाह्लादितपारिपद्यः ।

विद्यावतां द्योतितचित्तसद्वा विद्योतते योऽद्य कथिप्रकाण्डः ॥ ५ ॥

तस्यैव मेधावतपण्डितस्य प्रशस्त्रवाग्गुम्फितपद्यकान्ते ।

विहृत्य शान्ते कवितायनान्ते प्रीणानु चेतः सुमनःसमूहः ॥ ६ ॥

गुरुकुलमधिवसतैवागुना वर्णिता महीमण्डलमण्डनापमानां विधातुरनुपमशक्तिमान्दर्श-
रचनाद्यैरालोच्यमवनभूतां काश्मीरभुवमवलोकयितुं गतता निसर्गसुन्दरी प्रकृतिदेवी
निर्णयं वर्णिता वर्णीयया वाचा । सैव वर्णिता प्रकृतिमौन्दर्वरूपरूपेण निराजते । नैसर्गिकवर्णनं
निर्विषण्विपूर्णां भावुकजनानां तत् ' प्रकृतिसौन्दर्य ' नाम नाटकमणिमार्गं मन्वःसंतोषमा-
पादयिष्यतीति मन्ये ।

अन्यान्यपि प्रसन्नप्राज्ञानि प्रणीतान्यमुना कविना रुचिराणि कान्यानि । विन्यस्तानि
कविशिष्टदर्शनार्थमस्योपन्यासस्य प्रारम्भे । यान्यवलोक्य विज्ञापेन विश्वरैः ' कीदृगस्त्य
द्वेःकविकर्मिणे ' । तदलमत्रिवाग्गुम्फितेन ।

तथाप्यन्ते- ' मानवी कृतिनिर्देयिनि ' न संभान्यते इति विभाग्य विदुषैर्हंसर्षारन्यायेन
सारं परिगृह्य हेयममारातिं प्राप्त्वापं विरामतीति जम् ॥

१-१-२०.

वृन्दावनगुरुकुले

विदुषामाश्रयः

पाठकोपाहः शङ्करदेवोपाध्यायः ।

काम्यतीर्थः ।

ग्रन्थप्रशंसा

१५-येवला-जिला नासिक-के म्युनिसिपल हाईस्कूल के हेडमास्टर एव संस्कृतशिक्षक दोनों के सम्मिलित अभिप्राय संस्कृत में हैं ।

“ श्रीमन्मेघावतमहोदयाः । ता० २२-२-३९ हाईस्कूल येवला

भद्रदणोर्न-प्रवृत्तिसौन्दर्यं कुमुदिनीचन्द्रः साचित्रदयानन्ददिविजय साहित्यसुधाया मागद्वयञ्चेति ग्रन्थपञ्चरूपापाततोऽप्यालोच्योद्दाममुलमत्यानन्दमहोदधिराविदेग्धस्यापि किं पुनर्विद्वद्बृन्दस्य सविशेषमधीयानस्य । विषमेऽस्मिन् काले म्लेच्छभाषासंस्कृतिसंगतिभिर्विपरीतदोषोपसर्जनीभूतबुद्धिभिर्भारतीयैरपि गीर्वाणभाषा मृतभूयिष्ठेयवगण्यते किं पुनरभारतीयैः । उद्दामसटोद्गूनन केमरिणा स्तनितगभीरगर्जितैरापूर्तिपूर्वै गिरिगण्डेरे शिवास्तकलकट इव गीर्वाणवाण्येकास्पदीभूतेऽस्मिन् भारते शोधयन्ते सद्यस्तदितरासा विरावा । सुदुष्करमेवगतेऽश्वरेणापि श्रुतिपथमासादयितुं भारत्या कुतस्तदध्ययनम् ? समकल्प्यध्ययने सुदूरः शास्त्रपरिचय सत्यपि तस्मिन् दवीर्योस्तेष्वनवरतावगाहः ।

भर्तृस्तु सर्वाण्येनान्यतीय त्रिभिधरसालकारोपबृंहितप्र गोपादने वीशल प्रकटयन् कथं स्तुतिप्रदानामभाजनं भविष्यति । पलान्तो ह्यङ्कुरस्य परिपाक । ग्रन्थपञ्चदूषेण ह्यप्रभवति फलितमप्ययनमुपलभ्य स्थाने खलु तोष्टयते भवोस्तेस्तैर्विपश्चिदि । आत्मन भाषणान्तालागनुमरता यद् भवताऽमी प्रथा उपायनं प्रेषितास्तदाविष्करोति भवतो महामस्वताम् ।

मोक्षमहे खलु धर्ममानेन भवतो मेधोत्कर्षेण । अनुभवविनोऽप्यधिकमुत्कर्षं यथायं-नाम्नो मेधावतस्य भवतो मेधेयादास्ते ॥

(विदुषां वशवद्

कुलवर्णीकुलोत्पन्नो भार्गवाम्नु - शश्वरशर्मा मुख्याप्यारक
राहाडपरकुलालंकारस्य पुरुषोत्तमस्यौरस्यो विष्णु
संस्कृत-शिक्षकः

सम्मतियाँ

कुमुदिनीचन्द्रः

तर्कवाचस्पति विद्यानागर चतुस्रं प्रस्वंत्र राजपण्डित श्रीवदरिनाथ त्र्यंबक-
नाथ शास्त्री चडौदा—

“ भवलोहितः खल्वस्मामिः पण्डितमेधाग्रतविरचितः कुमुदिनीचन्द्राद्यो ग्रन्थः ।
गीर्वाणवाण्यां खलु गद्यप्रबन्धाः पद्यप्रबन्धापेक्षया अल्पीयांश्च इति सुप्रसिद्धमेव ।
पण्डितपर्यैश्च महता प्रयत्नेनायं ग्रन्थो व्युत्पित्सूनां वाङ्मनामुपकाराय निर्मितः । अयं
ग्रन्थो त्रिनोदेन सह संस्कृतभाषापरिचय कारयितुं क्षमः । अथ चेत्संलभाप्राध्ययनप्रवृत्तानां
वालानां सरलत्वाद् महत् रूपकाराय भवित्यतीत्यस्माकं मतम् । ”

श्रीमान् पं० अमृतलाल त्रिभुवन शर्मा व्यास, संस्कृत प्रोफेसर एम्, टी, बी,
कॉलेज, मुरत—

पण्डितश्रीमेधाग्रतकविरत्नसंदेह्यं कुमुदिनीचन्द्राद्यमुपन्यायमत्रलोक्यतो मे मनसि
परमः प्रमोदः प्रादुरासीत् । यस्मिन् काले गीर्वाणनाम् विरलप्रचाराऽनादरकदर्शिता च
वर्तते तत्प्रमय एतादृशग्रन्थनिर्माणं रचयितुः संस्कृतवाचि निरतिशयप्रेमाणं प्रदर्शयति ।
प्राच्यकविनिर्मितगद्येषु प्रायोऽनुपलभ्यमानमृगुत्सवमत्र विद्यमानं संस्कृतसाहित्यमग्निरान्तः
प्रतिविभूणामतीवोपकारकं भविता । एष चोपन्यासः सांप्रतिकनूतनकथाप्रणेतृभिः समाश्रितां
सरणिमनुसृत्य रचित इति विशेषतः हृदानीतनानां रुचिकरो भवित्यतीत्यहं मन्ये । अत्र
च मुजनानां सौजन्यावधिः कूरागां कूरत्वकाशा सतीनां च पातिन्यसीमा हृदयंगमवर्ण-
नपुरस्परमुपनिषदाः । समस्तभट्टोक्तकाव्यप्रयोजनं ‘ कान्तासम्मिततयोपदेशयुजे ’ इत्ये-
तदत्र नीत्युपदेशपरायणेन कविना मनासं कृतं विभाष्यते । चेत्तद्वचनकृतिकरामीदृशमु-
पन्यासमवलोक्य कः सहृदयो न तुभ्येत् ? । एतादृशोपन्यासरचायितारः संस्कृतविद्यारसि-
कैरवश्यं प्रोत्साहनीया इति शिवम् ।

जैनमुनि श्रीन्यायधिज्ञपजी, न्यायतीर्थ-न्यायविशारद—

उपन्यासस्वरूपोऽयं ‘ कुमुदिनीचन्द्र ’ नामा प्रबन्धस्तरक्तुः कविरत्नमेधाग्रतस्य संस्कृत-
शास्त्रीनिपुणमानं सद्य वाचि कथाऽऽलेखनप्रौढितानं च सप्रसावेदवति । मनोरञ्जनीयं च
कथा संस्कृतध्रुवपत्तिमादधाति सानन्दविलासं तद्व्युत्पित्सूनां त्रिनोदस्यानं च भवति
पण्डितानाम् । भवति चात्र भाषाळाद् वा च विदुषु उपयोगिनीयं कथा ।

गुजरात के सुप्रसिद्ध संस्कृतकवि श्रीचलभद्रास भगवानजी गणाधरा

सावित्रीव सत्यविचारभरिता, लक्ष्मीव विद्युत्प्रतिधेतोद्धारिणी, गुरुकुलस्नातिश्रेय परमादर्शदर्शनधारिणी, रमणीव सुवर्णालंकारभूषिता, सुमनोमनोवृत्तिरिव धर्मकर्मोपदेशदानद्वारा, संगीतरुलेर सान्द्रानन्दसन्दोहजननी, कविररपण्डितश्रीमेधाव्रतेन प्ररिचिता 'कुमुदिनीचन्द्रामिधाना कथाचन्द्रिका' नूनं संस्कृतसाहित्यगतने पूर्णकलया लमन्ती चिरस्थायिनी भविष्यतीति मन्ये । रचनयाऽनया प्रत्यकारेण गीर्वाणत्राण्णामा महती सेवा कृतेति निःशंकं कथ्यते मया ।

श्रीमान् प. कमलाशंकर सुंदरलाल त्रिवेदी, संस्कृतप्रोफेसर, एम्. टी. वी. कॉलेज, सुरत

पण्डितमेधाव्रतनिर्मितां कुमुदिनीचन्द्राख्यामद्भुतां कविरताल्यायिकां वाचयतो मे हृदि महानानन्दः समजनि । अस्वाश्रमकृतिजनिकाया धारयायिकायाः प्रणयने पण्डितप्रवरेण स्वकीयातिमहती मेधा प्रकटीकृता इति व्यक्तमेव सुधियाम् । अस्यां कथायां भाषा हृदयंगमा, प्रसादवतीच, व्याकरणप्रयोगा अतीव सरला सुपरिचिताश्च विद्यन्ते । कविररनकन-प्रकृतिसैन्दूरवर्णनेन क्वचिद् क्वचिद् वाणदण्डिकालिङ्गासादीनां सुप्रसिद्धानां कवीश्वराणां वर्णनं सारितोऽद्भुतमिष्येति महती प्रशस्तिप्रस्यकृतः । नूनोनानां कथाप्रणेतृणां सरणिरनल्पचातुर्येण पण्डिततुर्येण स्वप्रत्ये स्वीकृता पूर्णताच नीतेति मे प्रतिभाति । संस्कृतभाषाभ्येतृणां सर्वेषामत्युत्तमनीत्युपदेशसमन्वितोऽय प्रथो महते-उपकारायानन्दाय च प्रभविष्यतीति नास्त्यत्र संशोतिलेशोऽपि । एतोऽसौ विपुणो लेखकः सहृदयैरवश्यमाश्रयदानेन प्रोत्साहनीय । मादृशां द्वितैरिणां वाचकानां प्रशस्तिवचासि-अन्यप्र-थनिर्माणे कारणतां वञ्चन्-इति-शाशास्य विरम्यते मया ।

संस्कृतप्रोफेसर श्रीयुग भास्कर रामचन्द्र आर्जे एम्. ए बडोदा कॉलेज—

“ श्रीमेधाव्रतरिररतानां कुमुदिनीचन्द्रामिधां कृतिमेकामादितोऽन्तं यावत्स्वरुहामवल्लोस्य पर सतोपमुपागतम् । प्रातःसमयादिकालवसंतवर्षादि-ऋतुवर्णनानि इष्ट्वा सुतरां हृदि मे हर्ष-समभूत । सर्वथा प्रत्यकृतिः संस्कृतभाषाया पर प्राचीण्यं समपादीति सम्प्रधान्यंते मया प्रत्यहृदम्युदयकाङ्क्षिणा । ”

श्रीयुग प्रो. भालचंद्र चिन्तामण लेले, एम्. ए बडोदा कॉलेज.

“ I have read with pleasure the Sanskrit novel ' कुमुदिनीचन्द्रः ' by Pandit Medhavrat. The author has received his education at Vrindavan Gurukul, where Sanskrit Language is free from the stamp of being considered as a dead Language. On account of the simple and easy style of the book, the interest of the

story has not suffered in the least by the sanskrit rendering. The book would prove to be very useful to the High-school and College students. It also deserves to be read by all lovers of Sanskrit ”

श्रीयुत हीरालाल ब्रजभूषणदास सराफ बी ए मिनिसोटा सयानी इण्डियन.

“ I have looked through ‘ कुमुदिनीचंद्र ’ a Sanskrit novel by Pandit Medharat. The book is written in a very readable style and can be safely placed to the hands of the young students preparing in the S M Examination of the Bombay University. I strongly recommend the book for general-reading in the higher forms of High-schools, and I can say that the labour bestowed upon it was not to be thrown away ”

श्रीयुत नवनीतलाल डी शुक्ल बी ए सरस्वतीध्यायक बटोदा इण्डियन

I have very great pleasure in giving my opinion on sanskrit novel entitled ‘ कुमुदिनीचंद्र ’. It is undoubtedly an excellent composition of its kind and will, I am sure, be very useful to students of the Matriculation and College classes in mastering sanskrit idiom and in making them-selves acquainted with many very apt-expressions and phrases of the Language. The beauty of the language of the book has specially appealed to me. The composition will, I feel confident, serve as a pleasant reading for leisure hours to all those that are conversant with the “ Language of the Immortals, ” I sincerely hope that the author's attempt may meet with every possible encouragement on the hands of all interested in Sanskrit Literature ”

श्रीयुत नरहर नारायण यादव बी ए सरस्वतीध्यायक बटोदा इण्डियन

“ I have gone through the novel ‘ कुमुदिनीचंद्र ’ by Pandit मेधराट. It is indeed an excellent work of its kind. The author has indeed a *real* command over Sanskrit language and the novel can very well help the High-school and the college

students and also general readers to pick up the sanskrit idiom very easily. In the hand of learned writer sanskrit ceases to be the dead language. The work deserves indeed a warm encouragement from every devotee of Sanskrit Literature. ”

श्रीयुत पं श्रीपाद दामोदर सातवलेकर वेदाचार्य, साहित्यमाचस्पति, गीतार्णार, अष्यक्ष स्वाध्यायमण्डल मानन्दाश्रम ' पारडी ' (सूरत)

[रचयिता- श्री प० वाचार्य मेधावतमुनि । प्रकाशक श्री शरच्चन्द सत्यवत तीर्थ आर्यसमाज येवला (नासिक) । मूल्य ४ रु डा० प्य० पृथक्]

यह संस्कृत भाषा में उपन्यास है । मैंने प्रथम इस पुस्तक को सन १९२१ में देखा । वैदिकधर्म मासिक में समालोचनार्थ इसका पाठ मैंने बड़े रसके साथ किया । एक बार के पाठ से मेरी तृप्ति नहीं हुई, इसलिये मैंने इसके भाषामाधुर्य में लुब्ध होकर इसका तीन बार पाठ किया । प्रत्येक बार भाषाका लालित्य, सौंदर्य और सुखबोधव्य अधिक अनुभवमें जाता गया । जिसकी संस्कृत में अपनी प्रगति करने की इच्छा होगी, उसको इसका पठन करना योग्य है । इसकी भाषा सरल बोधमद् तथा हृदयगम है । व्यवहारकी भाषासी दीखती है । यही इसकी विशेषता है । श्रीवाचार्य मेधावतजी आशुक्ति हैं और संस्कृत भाषा पर विशेष प्रभुत्व रखते हैं । इनका संस्कृत भाषा प्रभुत्व इस पुस्तकसे हरएक को ज्ञात हो सकता है । इस समय ऐसे उपन्यास प्रकाशित होते हैं इसलिये संस्कृत को मृत भाषा कहनेका साहस किसी की भी नहीं हो सकेगा । हम चाहते हैं कि इस पुस्तक का प्रचार सर्वत्र हो और इसको कईवार छापना पड़े ।

श्रीयुत विष्णुभास्कर केलकर एम, ए एल टी संस्कृत प्रोफेसर राजाराम कॉलेज कोरहापुर —

श्रीमेधावतकविररलिखित ' कुमुदिनीचन्द्र ' नाम की आख्यायिका भाव, रस, स्थल तथा घटनादि के सुन्दर वर्णनों से परिपूर्ण है । संस्कृत में ऐसी रोचक कथाओं की अत्यन्त आवश्यकता थी । इसकी विशेषता यह है कि बाण का समस्तपदबाहुत्प तथा दण्डीका अक्षीक शृङ्गार इसमें नहीं हैं । इस कारण यह पुनरुक्तु तथा अन्य-विश्वविद्यालयों में पाठ्य पुस्तक रखने के योग्य है । संस्कृत में एक तो गद्य साहित्य ही बहुत कम है, जो है, वह भाषा की दृष्टि से अति छिष्ट है तथा विचारोंकी दृष्टिसे हीन है । अतः ऐसी पुस्तकोंकी आवश्यकता संस्कृत पढनेवालोंकी बहुत रही । संस्कृत के प्रेमियों को इसे एक बार अवश्य पढ़कर अपने विद्यार्थियों को पढाना चाहिए । यह प्रीम्डी यस इन्टर क्लास में पढाने योग्य पुस्तक है ।

श्रीयुक्त कविवर महाराणीशङ्कर संपादक आर्यजीवन, पढोदा “ कुमुदिनीचन्द्रः ” नामक संस्कृत नॉवेल (उपन्यास) लिखकर पं. मेधावतजीने संस्कृतज्ञ विद्वानों में अपना नाम अच्छी प्रकार प्रतिष्ठ किया है। पाण्डितजीका संस्कृत भाषापर बहुत अच्छा आधिकार है। संस्कृत भाषा में व्यवहारोपयोगी बोलचालके लिये गद्य साहित्यकी अतीव आवश्यकता है। पं. अम्बिकादत्तजी के ‘ शिवराजविजयः ’ नामक उपन्यास के तुल्य पं. मेधावतजी का यह उपन्यास भी सादरणीय है।

प्रोफेसर धर्मेन्द्रनाथ तर्कशिरोमणि संपादक आर्यमित्र आगरा— “ संस्कृत में उपन्यासों की कमी है और उनमें अश्लीलतायुक्त बातें होनेसे वे विद्यार्थियों के पढ़ने के योग्य नहीं है। आज हमें यह संस्कृतका उपन्यास देखकर बहुत प्रसन्नता हुई। पुस्तक गुरुकुलों के लिये तो उपयोगी है ही, कॉलेजों की संस्कृत श्रेणियों के लिये भी उपयोगी है। ”

श्रीमती विद्यावती सेठ बी. ए. आचार्या, कन्यागुरुकुल देहरादून— “ कुमुदिनीचन्द्रः ” नामक संस्कृत उपन्यास भाषा की सरलता, काव्यित्य तथा अश्लील भावों के अभाव के कारण संस्कृत शिक्षा प्रदण करनेवाले बालक और बालिकाओं के लिये अति उपयोगी है। यही नहीं, संस्कृत भाषाका साधारण ज्ञान रखनेवाले नर और नारी भी इससे मनोविनोद तथा शिक्षा प्रदण कर सकते हैं। ”

श्रीयुक्त दिनकरराय जादवराय वैष्णव, प्रोफेसर संस्कृत तथा आंग्ल साहित्य, राष्ट्रीय महाविद्यालय सुरत—जब अंग्रेजी भाषा इस आर्यभूमि पर इतनी अधिक दडतापूर्वक जड़ जमा रही है कि उस भाषा के मिश्रण बिना संस्कृत पुस्तकें आजकल कमही दिखाई देती हैं, तब पहले पृष्ठ से अन्तिम पृष्ठ तक शुद्ध संस्कृतमें लिखा हुआ ‘ कुमुदिनीचन्द्र ’ नवीन ग्रन्थ अपनी पुरानी गीर्वाणभाषा की उन्नति चाहनेवाले हरएक मनुष्य को आनन्द देगा, यह मेरा विश्वास है। पुस्तककी कथा सरस, भाषा अतीव मधुर तथा सरल है; प्रसंसनीय वर्णनचतुरी एवं मनोभावोंका प्रदर्शन मार्मिकतासे किया गया है। इस युगके अनुकूल संस्कृत उपन्यास किस प्रकार लिखा जा सकता है, इसका यह सुन्दर उदाहरण है।

श्रीयुक्त प्रो. द्दन्द्र विद्यावाचस्पति संचालक ‘ अशुन ’ विही— “ ‘ कुमुदिनीचन्द्र ’ नामक उपन्यासमें पद पद पर कविका पाण्डित्य तथा शब्द शब्द में उसकी प्रतिभा प्रकट होती है। संस्कृतभाषाको जो लोग निर्जिव कहते हैं, उनके लिये यह नॉवेल एक उचित उत्तर है। ”

[छन्दोबन्धन गुरुकुल विश्वविद्यालय के ४० वें वार्षिक महोत्सव के प्रसंगपर किये गये कविसम्मेलन में दयानन्दविश्वविद्यालय, कार्यकविशिरोमणि, पण्डितप्रवर श्रीमन्-मेधावताचार्यजीसे प्रिचित समस्यापूर्तियों निम्न रूपसे प्रकाशित हुई हैं ।]

“ दिनमणिः ”

प्रनष्टा मोहात्प्या रजनिरञ्जानि प्राक्षमलयः

श्रिया हीनः काशीविषुधविधुरार्याञ्जमहसव ।

यदा ब्रह्मायतोदयगिरिमितो ब्राह्मरुचिरो

दयानन्दस्वामी ध्रुतिगगनगामी दिनमाणेः ॥ १ ॥

विलीन पाखण्डैः कृतसुकृतखण्डैर्धुदुदये

मसाम्भोजैरभ्यैवुधमधुपकाम्यैर्विकसितम् ।

दयानन्दाचार्यैर्विहितशुभकार्यैर्निगदितो-

हृताशनध्वान्तो जयति निगमान्तो दिनमणिः ॥ २ ॥

“ चित्रं न सा चातुरी ”

[१]

योऽसंख्याकंमृगां कसृष्टिमतनोद् ब्रह्माण्डमव्याम्बरे

सूर्यान् गा अभितो महीञ्च शशिनो यो भ्रामयन् रंह... .

रम्यां रात्रिमहश्च काम्यमसृजन् नित्यं ययाऽसन्मुदे

तस्यानन्तगुणेश्वरस्य रुचिरा चित्रं न सा चातुरी ॥ ३ ॥

[२]

देहान् देहभृतां रथानि र सुखान्भोधिपृथ्वीखगान्

निर्मायाद्भुतसुन्दरान् चरकलान् ब्रह्मा कलाकृन्महान् ।

जीर्वास्तेषु निषेद्य कर्मफलतो दुःख सुखं प्रापयन् ।

यदयान् स्वस्य ययाऽस्य संघितनुते चित्रं न सा चातुरी ॥ ४ ॥

[३]

याव्ये सिंहपराक्रमो निहतयान् कंसं करीन्द्रं यया

दृप्तं व्याघ्रनिभं ययाऽसुरकुलं यो यौवनेऽनाशयत् ।

निशस्त्रोऽपि ययाऽजुनेन सबलान् व्यपादयत् कौरवाँ

स्तस्यासीद् यमुदेयसुनृमणे चित्रं न सा चातुरी ॥ ५ ॥

[४]

नीतिगु नृपभक्तान्दसचिबं मीयैन्दुमन्त्रीश्वरं

कर्तुं राक्षसमात्मनः प्रणिधयस्तग्मिग्रतां प्रापिताः

घाणक्षयेन यया वृत्तदय फलहो राडा समं कृत्रिमः

धीमद्राक्षसनिप्रदे विजयते चित्रं न सा चातुरी ॥ ६ ॥

[५]

योऽहघ्नात्मसहोदराञ्जनकमप्याजीवनं प्राग्रहीद्
 दिह्यौराडवरंगजीवयवनस्यामुप्य कारागृहात् ।
 आत्मानं ससुतं विमोच्य लघु यो राष्ट्रं स्वमापाद्यया
 तस्यञ्छत्रपतेः शिवाजिनृपतेश्चित्रं न सा चातुरी ॥ ७ ॥

[६]

शृङ्गाराम्मुनिधौ क्षणान्मुनिधरं या मज्जयेन्मञ्जुला
 दीप्ता वीररत्ने नपुंसकमहो ! शान्ते रसे रागिणम् ।
 या वीरं करुणे रसे विरीहृणं हास्ये च रौद्रादिके
 वाचो वक्ष्यगिरां चरस्य सुकवेश्वित्रं न सा चातुरी ॥ ८ ॥

[७]

श्रीरूसीयवलं यया रणरसाम्भोधौ द्रुतं पातितं
 पातालस्य धरूथिनी निजमतिं नीता यया संयुगे ।
 जापानोदयजर्मनप्रलययोर्मानं समानं कृतं
 श्रीमच्चर्चिलमन्त्रिराजकृतिनश्चित्रं न सा चातुरी ॥ ९ ॥

[८]

घाघाधग्ज्वलिताग्निशुद्धिनिकटासीनः प्रसन्नः क्षणात्
 छत्वाच्छाः करपट्टिकाः करगतवैल्लेर्नर्चापे च य ।
 संताप्य क्रमशो ययाऽग्निचयतो निस्सार्यं नृणां करे
 राति श्यामसुयह्वयस्य सुतरां चित्रं न सा चातुरी ॥ १० ॥

[९]

माता यस्य सरम्बती गुरुकुलं वृन्दावनीयं पिता
 श्रीविद्यापरिपन्ममोपजननी शास्त्रीयदुग्धप्रदा ।
 वेदोक्ता विपयास्सहोदरनिभा मेधाधृतोत्साहदा-
 स्तस्य श्लोककृतौ यदीह विलसेच्चित्रं न सा चातुरी ॥ ११ ॥

[१०]

विश्वेषां मतवादिनां मतभवान् द्योपान्धकारान् दलन्
 सद्धर्माण्यरतो ययाऽखिलनृणां वादप्रभातोदये ।
 शास्त्रोद्धप्रभयाऽनिदां दिनमणिः श्रीमद्दयानन्दसन्
 रेजे तस्य ध्योरुचामिह जयेच्चित्रं न सा चातुरी ॥ १२ ॥
 [वा. २५-१२-७७ सोमवार पौष शु० १३ संवत् २००१ प्रभातकाल ।]

ओ३म्
समर्पणम् ।

[१]

विद्याविलासिनि सुवासिनि ' पुण्यशीले !
गीर्वाणगी प्रणयिनि ' श्रुतिधर्मलीने ! ॥
चन्द्रप्रभे ! रत्निकरस्मितनिन्दितेन्दो !
याता दिवं द्रुतमये ! हृदयेश्वरि ! त्वम् ॥

[२]

साहित्यलेखनकलासुरचिप्रदात्री
काव्यप्रज्ञादानवृत्ते निजभूषणानि ॥
महा वितीयं कवितारसरगिणीनां
पादस्त्रिनीय रसदा समभूः प्रजानाम् ॥

[३]

योऽयं क्षुमुदिनीचन्द्रश्चन्द्रकान्तानने ! त्वया ।
स्वाङ्गालङ्कारसद्द्रव्यै रूपन्यासः प्रकाशित ॥

[४]

द्वितीयावृत्तिरेतस्य त्वत्स्मारकतयाऽधुना ।
प्रकाश्येयाप्यते तुभ्यं धर्मपत्न्यै पतिमते ! ॥ ४ ॥

[५]

शाययेतराप्येदम्पत्यो कवितार्कीर्त्तिमन्दिरम् ।
षाड्यममंष्टंदायानां विध्वान्त्यं कल्पतां चिरम् ॥
- त्वद्रूपैकगृहा स्वामी -
सरस्वतीनिन्दनो मेघामत ॥

कुमुदिनीचन्द्रः ।

स्वर्गस्य ज. सौ. श्री चन्द्रप्रभादेवी ।

ये येवहानिवासी दिवंगत आर्यवर्य श्री एकनाथ श्यामलालजी की ज्येष्ठपुत्री और आचार्य श्री पं. मेधाव्रतजी की विदुषी चर्मपत्नी थी । जालन्धर-कन्यामहाविद्यालयमें इनकी शिक्षा दीक्षा हुई थी । यह देवी साहित्य एवं संगीतविद्यामें प्रवीण थी । इसी सञ्चारीने इसी उपन्यास के प्रकाशनार्थ अपने पतिदेव को स्वसुवर्णालङ्कार प्रदान कर दिये थे । अतः यह उपन्यास प्रथम इन्हीं समर्पित किया गया है ।

कुमुदिनीचन्द्रः ।

(उपन्यासः)

प्रथमा कला ।

“ उपकारिणि विस्रब्धे शुद्धमतौ यः समाचरति पापम् ।

तं जनमसत्यसैन्धवं भगवति वसुधे कथं वहसि ? ॥ ”

“ शीलं परं भूषणम् । ”

(हितोपदेशे)

“ परोपकाराय सतां विभूतयः । ”

(रघुटम्)

मासोऽयं चैत्रः । भगवान् भुवनभास्वरः प्रस्वरकिरणैर्ज्वलपक्षिवाखिलं मूषलयं गगनवेदिकामाहरोह । रश्मिकिरणानलदन्दस्यमानतनय इव पापयः परितः सरिदधिष्ठित-निबिद्धतरुशरचिचरं विपिनमवजगाहिरै । विहङ्गमकुन्वाणि निद्रापहरतेजःपुञ्जमण्डपाना-नीष निजनिजकुलागेषु निडिलिपिरे । हृद्ये समये कश्चिंश्चिद्नवलोक्यमानप्राणिसंचारे परितःश्रवणानलदन्दिनलम्पितशुःकृच्चिसलयस्वनिवारे कान्तारे कश्चिदध्वगमनक्षेदपरिश्रान्तः स्वदेदोदविन्दुवृन्दमौक्तिकजाललमितभालस्यलो विधमिभुं प्रच्छायशीतलं स्थलमग्नि-व्यधिवेतसानश्रुयो क्षिप्रजेकः पथिद्वयुक्तः प्रयाति स्म । श्लोचमन्तरं स्वतीत्यासौ पान्य एकं पनच्छायतिशिरं न्यमोधवृक्षमासनाद । अत्य शीतलां छायां निरीक्ष्याऽप्यमप्यनीनोऽ वितरं जडपं; धितस्तात च मुहूर्त्तनेकमाभगः जेदम् । सहोपनीतं विविधार्गंरुधिरं सादृशास्वराजमास्त्रीर्याऽपौ तस्य दटतरोः प्रच्छायशीतले तले समुपाविशत् । अप स्वसिद्धिद्विषाजतपात्रस्थजलेन मुखं प्रशादय निपीय च किञ्चिन्नोरं स्वापचितसन् विभ्रान्त्यै मुखं सुप्ताय ।

एष पौड्यावपदंशोयः रश्मिराग्नौहृददर्शनीयतासीरः, पूर्वेन्दुसौन्दर्यंविजि ज्वरमजीव-मुग्रमण्डलोऽप्यधुना तीम^१तपनतापमुकुलितवदनकमलः, ^२भालद्वयमभुङ्कन्दलः, परिहित-

१ तपनपाशो मयद्याप्यम् । २ दिश्रब्धे-विश्रब्धे “ समी विप्रमभविश्रासी ” । ३ छन्दा-प्रतिज्ञा संघा विधौ प्रतिज्ञादात् । ४ शीलं स्वभावे चद्रुते । ५ सूर्यः । ६ पृथ्वीमण्डलम् । ७ पथिद्वयुक्तः । ८ निद्रापहरः सूर्यः । ९ मोदितु । १० षट् । ११ अप्यनोनः पान्यः । १२ मृगरोम निर्मितमखतम् । १३ तनयः-सूर्यः । १४ रघुदरदमानोतपेष्टकंभूदकेशाङ्कुरः ।

महाहंविमलाम्बरश्चास्ति । धेयेण चाय कश्चिद् राजयोगीय लक्ष्यते, किन्तु सूक्ष्मक्षणेन निरीक्षितोऽसौ युवा सधृताभ्यन्तरसुन्दरवीर^१राज-योचितनेपथ्यशाली विलोडयते । तथाहि कमनीय कौशेयवस्त्रनिर्मितम^२धौऽशुक्रमस्य चरणयो कामपि कान्ति कलयति । सौवर्ण सूत्रप्रथितलताकुसुमगुच्छालङ्कृताङ्ग^३रक्षोऽङ्गे शोभते । वक्षोऽन्तिके पञ्चनलीशालिनी^४भुशु-
ण्डिकैकाऽऽयोजिताऽस्ति । महाहंदुवृक्षपरिवेष्टित कटिप्रा ते चैको हीरकनटितमुदर^५
रसकलसितश्चन्द्र^६हासश्चकास्ति । सर्वेषामेवापुपरि^७भाकण्ठमामपद्मेक कापायपरिधानमनेन परिदधे, शिरस्यपि कापायपट्टमवेष्टि ।

अथ सायसमय सन्निहितः । प्रतापनिधिरय 'वारुणोसेवनेनेव'^१क्षीय क्षीणप्रतापश्च सबृत्त ।^२भास्वन्त शान्तताप धीक्षेय^३निबिडारण्यान्निर्गम्य नदीतरङ्गे श्रीदंष्ट्रलितल वामालिङ्गन् परितो भुव शीतलमन्दसुगन्धस^४मीरो वहति । समयेऽस्मिन् विश्रातिसुखम नुमन्ति सुप्तोऽयं पथिको निद्रां विहाय समुपरिष्टवान् । क्षण शान्तचित्तमुपविश्य मनसि व्यचिन्तयदयम्- "अहो चिर सुप्तोऽहम् । सध्यासमयत पूर्वं तु मया किञ्चन नगर समासादनीयम्, अये ? कियद् दूरमितो नगर भवेत् ? कश्चन पुरोऽपि नारलोच्यते- यत्तमह पृच्छेयम्, हा ! बहुलहिंस्रजन्तुकुला^५या वनमालाया भ्रान्तोऽस्मि, क्व गच्छामि ? किं करोमि ? क्वामनो तु खविनिवेद्यामि ? अय सकलपालक जगदीश्वर ? किमर्थमियद् दारण तु ख निपातित मयि ? 'यदेव देवो विदधाति लोके तदात्मनीन कुशल विलोके ।' इति कथ सघटेत मयीद वचनम् ? भगवन् ? अतिभूमिं गतेय वदना । करणानिधे ? दयालुभूत्वा मनोऽस्य व्यापत्तिसमाकुलम्य बालस्य सहाय पृथि । त्वमेव मे शरणम् । प्रभो ? अति विपदम्बुधिनिमग्नस्यास्य जनस्योद्धारण न कोऽप्यग्र प्रभुस्वरते । अहह ! कदा त्वमात्मनो 'दीनोद्धारक' इति नाम चरितार्थविष्यसि । शरण्य ? शरणागतमेन कथ न शरण वितीर्य समाश्रयसायसि ? भक्तवत्सल ? कोऽपि मोहवशादपराधश्चदस्य क्षीनबालकस्य, क्षन्तव्योऽसौ । दयालो ? दयस्व दयस्व । त्वमेव केवलमस्य निराधारस्य जीवस्याऽऽधारोऽसि ?^१ इत्यभिधाय दीर्यमुष्णञ्च नि इत्यस्य पुनरय वक्तुमारभत- " वत्स रणवीर ? काऽसि खलु ? हा ? इन्दस्यत इद मे हृदय त्वद्विरहानलेन । अये कमनीयकुसुम ? अननुभूतसासारिकसुख लेन एव त्व^२नयनान्तरितोऽभू । इन्त ? श्रूयते किल श्रीतातचरणा देवलोक^३सनाथि-
तवन्त इति । (नि इत्यय ।) ? ते तु नितान्त गतवन्त एव किन्तु^४गवेषणीयोऽय वत्सो रणवीर । अहह ! व तु विहरदय^५निरागा बालविद्वन्म ? कस्य धान्वय रक्षार्थो भवेत् ?

१ क्षत्रियाभ्यस्तवधशोमी । २ सु दाम् । ३ अये वत्सम् । ' पायजामा ' इति गाथा ।

४ अङ्गारक - इन्द्रवुक् । ५ ' विरताल ' इति प्रसिद्धा । ६ ' रवहाः खड्गादिमुष्टी रयात् । ७

सद्गमः । ८ पठ्ठ दारभ्य पादाप्रत्ये तम् । ९ वारणी-वर्णनदिक् सुरा च । १० शिव मता ।

११ शूर्पम् । १२ घनवनम् । १३ घमारो व युः । १४ धनुला व्याप्ता । १५ नेत्राभ्यां तिरोहित ।

१६ घोभितय तः १७ अ वदणीय । १८ निद य ।

अहो ! सहोदरयोरेयं^१ विश्लेषोऽत्रिति । वयम् ? रणवीर ? अपि नैव कदापि त्वन्मुखचन्द्र-
चन्द्रिका संतर्पयिष्यति मे नयनचक्रोरयुगलम् ? हा ? ! दुर्लभो मे सुखि पुनस्त्वावशो बंधुः ।
अहो ! अतःपरिरेयं भ्रातृभ्रमपारावारः । सोऽर्थान्वेषणायाऽहं विह्वलमूहलमावृतसपनबने-
ष्वपि निर्भयं भ्रमेयम् ।^२ व्यालजालकरालितरुन्द^३ रिकन्दरेष्वपि सनाहमं विचरेयम् ।
मयद्भ्रातृवंशतमंकुलप्रचलजलप्रनादेष्वपि मथैयं निपतेयम् ? किम्वहुना तदर्थं ज्वाला-
जालजटालजालनमपि प्रविशेयम्, गालमपि भ्रमयेयम्, नकचक्रलुलितं लोलकल्लो-
लमालाकुलं महाभागरमपि संतरेयन् ? । किन्तु हा हंत ॥ कुन कपलस्ये तदुदन्तमहम् ?
आतः ? स्वामनादाय कदाप्यहं पुनरजितदुर्गराजधानीं न गमिष्यामि । ननु काऽसि वयस
रणवीर ? एहि एहि सत्परम् । त्वद्विरहवह्निविद्युग्धमेतन्मद्रीयं हृदयं निजगात्रसंहरामृतवर्षेण
शमय । श्रियवन्धो ? त्वदर्थं धनाद् धनान्तरं परंतापर्वतान्तरं पर्यट्य त्वां विचेष्यामि;
प्राप्त्यामि चान्ते त्वां निश्चितम्^४ । इयुदीर्यं क्षणविरम्य पुनरेष मापितुमुपचक्रमे- “ रे
नृसंभ कर्त्तसिह ? तेन निरागत्या बालकेन किं वनापराद्धम् ? अस्माभिरपि कस्तवापरायो व्य-
घाति ? धिक्त्वां स्वामिचित्रोद्दिग्म ? येन मम रित्रा त्वं सुतनिर्विशेषं संपाल्य संवर्द्धितस्त-
स्यैव स्वपापयितुस्त्वया प्रागा गृहीताः ।^५ जनिमागतस्यैव तेषुपि कथञ्च^६ कणिनाऽर्द्धि ?
कथं^७ वाऽज्ञानिना न न्यपाति ? अधुनाऽपि नास्ति ममयः पलायितः । नृसंभ ! यावद्दं
जीवामि, यावन्मम^८ शिरानु चोष्ण रधिरं वहति; तावद्दं न त्यस्यामि त्वाम् । शोष-
यिष्याम्येव निजवैरम् । दयालुरयं परमेश्वरः साहाय्यं विधाता मे । नराधम । त्वं यदि
कापरे भूविचरे वा गुह्यगृहे वा गिरिगद्रे वा निगूढच्छयो वर्तेयास्तनोऽपि त्वां नि.सारयि-
ष्यामि; प्रापयिष्यामि च त्वां स्वपापकर्मणां फलमिति^९ “नियतमवेदि ” इति श्रुवाणोऽयं
पाथिकः कोपेन कम्पितुमारब्ध, स्यात्कुलममूढावितरां वदीर्य^{१०} वपुः । नेत्रे अपि रक्तवर्णं संजाते ।
अथ हासं द्विशिम्भनामि विचार्यैव वस्तुं प्राश्व “ अने ? किमित्यहं सुर्धवाऽऽमान-
मधुना^{११} लपयामि ! सर्वमेव सेत्सपति संश्रावकाढम् । इदानीन्तु^{१२} मार्तोऽयं विक्रो मयावद्वश ।
नृसंभ ! मयाऽपि तत्र गात्रा प्रच्छन्नवेगं भ्रातुरन्वेषणं विधेयम् ? स च दुरात्मा
दूर्वावहोऽपि रजमुष्टुत्स फलभ्रुभावविषयः । रणवीरमपि स एव दापामाऽऽहृतवानि-
ति मे प्रतिभाति । तद् रणवीरोऽपि तत्रैव प्राप्त्यते । तत्रः परमेश्वरेच्छा ? ! ” इति प्रोष्य
ततोऽपि गन्तुमसौ पाण्य ददस्वात् ।^{१३} समन्ततो न्यक्षिपकञ्जु^{१४}, नाद्राक्षीघायं कमपि ।
पुनरसौ चिन्तयामाव- “ अये, देन पयाऽहमधुना मत्रेयम् ! मार्तोऽयं विक्रो मयावद्वश ।

१ विश्लेषः विश्लेषः । २ भ्रमयिष्यति । ३ सर्पः । ४ कन्दारिकन्दरेषु-पर्वतशृङ्गासु । ५ अश्वतः-
जलप्रसूनः । ६ विषम् । ७ सुभिक्षम् । ८ कर्त्तव्यतापरिहारः । ९ उदन्तः समन्ततः । १० जनि-जन्म ।
११ शर्वप । १२ अन्नं । १३ शिरानु नखेणु । १४ निश्चितम् । १५ वपुः शरीरम् ।
१६ न्यक्षिपयित्वा न खरो मे । १७ अन्वेषणः । १८ समन्ततः सर्वतः ।

परितो विशालोत्तालतालरसालसालादिमहीरुहजालशाखिनी वनवीथिं सिंहव्याघ्रभङ्ग-
गण्डकादि' शरारुजन्तुजटिला शैलराजमालाघ्रापहाय न किमपि दग्गोचरं वरीवर्ति । प्रदोषा
चेयं रजनी समजति । कियद् दूरमितो नगरमिति कम' युयुधीयं पल्लु ? " इति चिंत-
यत्वेव पथिकश्चञ्चितुमारेभे । अथ नीलाम्बर परिदधाना निशादेनी निखिलं महीवल्लय
पर्यटितुमारब्धवती ।

एकस्तु नैसर्गिक एव 'सान्द्रारण्यनिकुञ्जपुञ्जेषु गाढोऽन्धकार स पुनार्द्धगुणीकृतस्त
मिस्रास' तमसेन येन न किमपि द्रष्टुं पार्यते जनेन । सर्पतोऽरण्यतटीषु विविधवन्य
जत्तुर्नां भयङ्करा घोरनिस्स्वना श्रूयन्ते । पवनप्रेगविकम्पिताना महीरुहाणां' कितल्यजालानि
अ हृदहृदशब्द कुर्वाणानि भयमिव जनयन्ति नृणाम् । ईदृशे समयेऽस्य यूतः पथिकस्य
कर्णशङ्कुलीमेकं दीनतामयं चीत्कारमात्रमारुन्दनं प्राविशत् । निशम्यैनं चोत्कारध्वनिमय-
मध्वनीनं सतर्कोऽवर्तत । प्रावर्तत चास्य हृदयं कम्पितुम् । 'विष्वङ् निरीक्षयायम्—
" अये । कस्याप्यार्तस्य प्राणिनश्चोत्कारध्वनिरेव निशम्यते । ध्वनिना चायं कस्या अपि
सुकुमार्यां कुमार्यां । शब्द इव प्रतीयते । भवतु । स्यात् किमपि । आपन्नस्यार्तिक्षरण
हि सत्कलनृणां परमो धर्मः । " इति विस्मृत्य यतोऽयं च्चनिराययौ ता दिशमभ्यद्रवत् ।

मुहूर्त्तमतीतेयं विभावरी । पथिकस्यास्य साहाय्यं सम्पादयितुमिवोर्दयाचलतुङ्गदृष्ट-
सिंहासनं विहाय' विहायस्तलमलङ्कारं प्रहगणसचिवो नक्षत्रपरिवारं " शर्वरीसार्वभौमः ।
आवेगनमाभासयितुमिवा' मृतभानो कपितथेकरा सान्द्र' शाखिशालान्तरालेभ्यः प्रविष्टा
मासन् । अपश्यन्नायं चन्द्रमसं प्रकाशं त्रिमि पुरंपरेका चतुर्दशवर्षरत्नानां श्रीरिव
कल्पितावतारा, रतिरिव शरीरधारिणी मनोहारिणी सुकुमारी कुमारी तत्राऽऽनीताऽस्ति ।
सेयं बालिका भवेन गतचेतनेव लक्ष्यते । ते च त्रयं पुर्या कृष्णवसनावृतसकलशरीरा
भीषणमुखाश्च सन्तीति । " तेषामिदमवृत्त्यं विलोक्य पथिकोऽसौ मनसि— ' अये ?
क इमे' नृशमा भवेयुः ? का चेयं कुमारी ? तैरियं मनोहरा बालिका किमर्थं मन्नाहृत्य
समानीता स्याद् ' इति विचारयंतरततो मनागूह्यं गत्वा ' त हृदानीं किंकर्तुं कामा ' इति
विज्ञातुमनास्त् ' अवनसरणिमतिश्रांतं कस्यचिन्महतो भूरुहस्य ' प्रकाण्डान्तरितं स्थित-
वान् । वक्षता निवर्ता सुगुण्डकामुन्मुच्य हस्ते गृहीत्या तेषां कृत्यं सावहितं सशैक्षत—
' यत्नेष्वन्यतमं परितो निपुणं निरीक्ष्य मन्दस्वरेणान्यमवादीत्— ' मानसिंह ? विचेतनेयं
वर्तते । तत्तत्तथा यद्दले' यमिभ्रितं सुगन्धिजलमानीतं सक्षिपि-यैनां सचेतना विधेहि '
इति । स च— ' यदादिताति प्रभु' रित्यभिधाय रचसाम्निहितपोटलिकात् सुगन्धिजलभरित
काचकुतुपं नि तार्यं सत्या नि सजाया बालिकाया यदनक्रमले सुगन्धिसकिलं न्यपिद्यत् ।

१ शरार्द्धिः । २ पृष्ठे १७म् । ३ सपनवनलगादिविहितसादरस्वल्पम् । ४ सर्वव्यापि तमः ।
५ पर्वणम् । ६ निष्वङ्-परितः । ७ विमं वरी-रात्रिः । ८ पूर्वपर्वतप्रेषं शिखरम् । ९ गगन-
तलम् । १० अः ११ अन्द्रस्य । १२ शाखिशाला दृशशाखा । १३ पातुः । १४ नैप-
पश्यम् । १५ पृष्ठे १८-पान्तरितं । १६ एताजं वेदके ।

सुगन्धिजटसेरुसमशालं सा सुन्दरी ' सजां समवाप । तां प्रत्यागतचेतनां विलोक्य
 तल्लुण्ठकानां ' परिगृहोऽमन्दमानन्दमविन्दत । अथ तामुपगत्य लुण्ठकराजोऽसौ मन्जु-
 गिरिवमालपत्- ' प्रिये ? अजुगृह्यतामय जनो ललितैरपां द्वावलोकनैः । अर्प्यताममुष्मै
 ' भुजिष्याय स्वदिश्यप्रमासृतम् । सुन्दरि ? एराश्ये गन्तुमनमर्थाऽत्रभवती । तत्र भवत्या
 यासुखमासीत्सोऽप्यधिकमुषेनाई धीमतीमानन्ददिव्यामि । ततः प्रिये..... ।

कुमारी । (मय्य पृथ सकोपम् ।) अलमालप्यापि तत् । नृनां स ? विदितं मया ते
 दुर्गुत्तम् । इतः परस्त्रेकमप्यक्षरं वक्षसि तदा क्षणमात्रेणैव कथावशेषो भविष्यति
 त्वमित्यवेदि । परिचिनोपि मां पाप ? वीरक्षत्रियतनयाऽइम् । किमर्थं मामिहाऽऽनीतवानसि ?
 कन्तवम्-रे दुष्ट ! यतो मामाहरस्त्वं पुनस्तत्रैव सत्वर मां प्रापय ।

, अयं पान्यस्तु चकितः सन्- " अये ? इमे दुष्टदृढकाः कामपि निर्दोषामिमां घालिकाम-
 पहतयन्त इति प्रचोमि । अद्द जातं चद्रहं भगवता भूतनाथेन विद्वत्परायसरणिमिमाम-
 विरोपितोऽसिम । अरेरे नरपिशाचाः ! आसद्यतना युष्माकृमाश्रुपां " पर्यत्रसानवेला; तत्क्षण-
 मेकमानन्दव भूयम् । किन्तु न जानीष रे ! यत्प जगति कोऽपि नास्ति तस्य परमेश्वरो
 रक्षक इति । परमेश्वर प्तार्यं मामिमं मार्गनातीतवान्; तद्द्वामिदानोमातमकृत्यं न विस्म-
 रिष्यामि । परोपकारममानं नान्यत्पुण्यं कर्म । तदेदि-कृतमिदानीं कालोल्लुद्धनेन । दुरा-
 धारणागमनीयां हस्तपुत्रादिमां बालिकां रक्षामि । परं विरम क्षणं विरम ! इतोऽपि किं
 भवतीति पश्य ? " इति मनसि समवधार्यं दत्तारधानस्यैषां बातीकापमश्रौषीत् यत्-

लुण्ठकराजः । (घालिकायाः स्वस्थाननपदवचो निदान्य- 'साहृदासम् ।) सुन्दरि ?
 एरस्थानगतताभिलारं परित्यज्य प्रेमवासेन मां निगदय । नूनं मया सार्द्धं स्वर्गसुखमुपमी-
 ह्यसे त्वं सखल्लुःपरिरहिता सती । प्रिये ? मां प्वाकुलीभूः । इतोऽविदूर एवास्ताकं
 निवासरथलम् । यत्र 'मालादा'दप्यधिकमानन्दं लप्स्यते भगवती ।

कुमारी । (आदरमुष्ण्य नि शब्द स्वगतम् ।) जगदीश्वर ! कां तु दत्तामहमपुना
 गमिष्यामि । (धैर्यमालङ्कार-प्रकाशम् ।) नराधम ! किमर्थमिमामश्रुतां दुःखयसि ?
 ननु प्रदि-वरायम् ? ।

लुण्ठक० । (प्रभेनानुनोप्रीभूय- 'सद्वेदम् ।) राजकुमारी ! त्वमतिदुष्टराजैराकारयमि
 सतु माम् । परमितस्त्वां न कोऽपि मोक्षयिष्यति रिक्त इति त्वयं जानीहि । न खलु मां
 परिचिनोपि त्वम् ? यद्यु रे दुराग्रदमहिले बाले ! दृशु । यस्तत्र तातम्य दक्षिणो बाहुः
 मच्छलपेन्ध्यापिनाति सोऽप्य श्वाविहोऽथ त्वां प्रणवशाजं पाषणे ।

इयता बलेनायं दग्धानिमानुष्वातिवान् यदखिलेऽपि वननिजुत्तदले तेषां प्रतिप्यनिर-
 धृतम् । दुराकृन्वातर्त्तानोऽयमप्यनीन एभि शरैश्चमस्वकार, जगाद् धान्तरिक्षं निरीक्ष्य

१ येनाम् । २ प्रभुः । ३ वृत्तार्थः । ४ मन्त्रव । ५ समानिष्ठमन्त्रः । ६ ' विदितं एते विदित-
 म्हास्यं म्हादयि ' इति ईदम् । ७ राजमहास्यम् । ८ घालिकायम् " एवेना दिहनेदः एवात् "

“ जगदीश्वर ? किमिदमाकर्णयामि ? सोऽय मे 'सपान' । तद्विद् मम 'गृगम्यम्' । यन्मार्गणायाऽह वनाद् वनान्तरं भ्रमामि, तमहमद्य स्वमभ्युच्चमुपतस्थिवांस समाच्छोके । आ रिपुहतकोऽय कामपि निष्कलङ्कां राजकुमारीमपहृत्याऽऽनीतयानिहेति प्रतिभाति मे । सुप्रभातमद्य ? यमिम म इमौ विह्वलीभवन्तौ^१ प्रचण्डदोर्दण्डी चिराय प्रतीक्षेते सोऽय नृशतोऽद्यावितर्कित एव मामुभसेदिवान् । सद्य एवाह पापिनोऽस्य वक्ष स्थल विदार्य सदृशधिरेण निज चिरपिपासाकुल चन्द्रहास सतर्पयामि । पर विरम्यताम् । परन्तादय नराधम सममनया कुमारां किञ्चुं वागडतीत्यह निराक्षै । पाणिपञ्जरगतोऽय^२ माखेटोऽधुना नैव पलायितु पारयिष्यति । तत्क्षणमेवाऽह त “ धरणिधूलिधूमरितानन विधास्यामि, रक्षिष्यामि च राजकुमारीम् ” इति ।

अथाऽयमध्वन्य स्वकृपा^३णकोप सिधिलीङ्गय ततो निरैक्षिष्ट यत्- “ सा निर्देप बाणि^४ टुट्टहतकमेन पर्यंचण अवर्तिष्ट चैरा तूष्णीमेव तच्छ दानाकर्ण्य । तूष्णीं स्थितामेता मयलोक्य क्रूर क्रूरसिंह समभाषत- ‘ राजकुमारि ? अल विचिन्त्य । नान्या गतिस्ते कापि मदायत्तीभयन विना । पूर्णतस्त्वमिदानीं मद्दधिकारे वर्तसे । तममाभ्यर्थनमद्गीकुरूपे न वेति विन्दस्य मूढि । ’ इति ।

राजकुमारी । अल प्रल्प्येद्म । नराधम । ननु विज्ञातोऽसि त्वम् । उद्यतपद् समर्प्य मदीयतातचरणैस्तुभ्यमाश्रयो दत्तस्तस्थाने त्वयैवरीत्या तेषा प्रत्युपकृतम् । अयि मूढ ? तवाद्भद्रातुर्या तनया सा तव भगिनोतुल्या वर्तत इति ता कुदशा विलोकयतस्तव ‘विलोचने कथन्न विदहत ? आ । ता प्रयेव वचास्युच्चारयतस्त्व ‘रसना कथ न त्रिदीर्यते ? म ये, त्व कोऽपि राजपुत्रदेशीयक्षत्रियकुलकलङ्कोऽसि अन्यथा त्वदयिमुखादीर्दंशि वचासि न कदापि विगलेयु । क्षत्रियापसद् ? विम्बशाऽधुनाऽपि । पदय, ज्ञानचक्षुरमील्य । आसि समय^५ । त्व मा ममावास प्रापय । वृत्ता^६तमिम न वमप्यह कथयिष्यामि । आतुरप्यधिक त्वामह मस्ये । बुध्यस्व तत । निपतामि तव चरणयोरिति श्रुवाणा सा राजकुमारी क्रूरस्य तस्य पदयो पपात । क्रूरसिंह । [‘साहृत विहस्य ।] सुमुखि ? त्यजेदानीं पितृमुखदर्शनाशाम् । सत्वरं मद्दर्शगता भव ।

राजकुमारी । [सधैर्यम् ।] दुरामन् ? वदश्रेव त्वं कथ न^७ हृणीयसे ? सुख प्राणान् त्यह्यामि सिन्दु नैवाहं वदापि दुर्वृतस्य तव^८ वशंवदतामहीकरिष्यामि इति निश्चितमवेदि । श्रू० । [सत्रोधसितम् ।]^९ ऊरीकृत्य मम वचनं मद्दृष्टिपरतन्त्रा त्वं वर्तस्व । यदि न वर्तषामर्हि त्वयाऽतिभयदूरदण्डोऽनुभाषिष्यते । तवेद कोमल^{१०} क^{११}वरं^{१२} देवतोपहारं रचयिष्याम । नालं सोढुं यद्दनां तदीयां त्वम् ।

१ शत्रु । २ गृगम्य । ३ भुजङ्गणै । ४ ‘गृग’ सं स्यादश्लेषे गृगया द्वियाम्’ इत्यमर । ५ कृषींजमश्चिन्मुत्तम् । ६ पवित्र । ७ वृषाण रागः । ८ त्रे । ९ जिह्वा । १० सामिधायम् । ११ एतन्न ४ । १२ पराधीनताम् । १३ रपीट्य । १४ गार्शम् । १५ पलिम् ।

राजकुमारी । (तस्येदानीं कठोरं वार्त्ता निशम्यैव कोपात्समूहोऽभूत् ।) आः । राजपुत्र-
ललनेन्दुरूपक क्षत्रियमूषक ? विधेहि विधेहि । यत्त्वं विधानं शक्नुयाः । विधाता मम
साहाय्यं विधाता । त्वच्छृङ्खल्लिङ्गानभिर्भाषिकया नाहं विभेमि । अवि मम कलेजरं
सम्भलं शक्लीकृत्य पीडयेमां तदानीमपि तत्र वशप्रदतां मोररीकुपामिव । क्षत्रियमन्योऽपि
चेत्सद्ग्राममूर्द्धनि गत्वा म्परराक्रमं प्रदर्श्य प्रयाथेतां वक्षस्तु कथं कथञ्च जनयेः । परं
त्वन्तु क्षत्रिय एव नामि यदेवं निवर्गमृदुला^१ अवग्रा इयं कदर्थयामि । वीरमगयो हि
रमणीनां रक्षितारो भवन्ति न रक्षितारः । पराङ्गनासु कदापि तेषां न निरतति दुर्वास-
नामयो कुण्डिः । निवर्गपावनं हि तेषां हृदयम् । सर्वान्तर्यामिनं परमेश्वरं मन्वाऽन्तः
करणेऽपि न चिन्तयन्ति ते पापम् । न जानीरे खलु— “ मूढ ? यन्त्र कोऽपि सहायको
नास्ति प्रमुस्तस्य सहायक इति ” ।

धूरः । अहं कुण्डलोचने ? अन्तर्ज्ञानेनाद्गारैश्चिवातीमानि मद्गानि निजाङ्गमद्गामृतवद्रेण
“निर्गोपयितुमर्हसि खलु । तदेहि एहि^२ लघु । प्रिये ? त्वमेव मे सर्वम् । न तु गणायापि
मन्येऽहं प्रभुम् ।

राजकुमारी । * खलु खलु त्वद्विदमुपमा । दुरामन् ? परमेश्वरमपि त्वं तृणं मन्यसे ?
येन परमकारुणिकेन परमामना विविधप्रहनक्षयमण्डितं सूर्यचन्द्रभासितं ब्रह्माण्डमिदं
निरमायि तमपि न मन्यसे त्वम् ? पराकाष्ठा स्तत्रियम् ? परमोऽन्वधिरयं पापिनः
पारानाम् । ये हि “कन्दुयामानरतेषां परमानजानप्रदोऽनधिकार एवेति तस्यमेव ।

धूरः । मुग्धे ? दूरमिदम्यास्य जीवनचरित्रालेख्यपट्टिकायां पापपुण्ये नैवाऽऽलिखिते नः ।
ईश्वरः ? ईश्वरोऽस्यैव कुतः ? ननु दर्शय तमीश्वरम् । जाने, यावद्दृष्टं त्वां न बलात्करोमि ?
न तावत्वं मदीयवचनमु^३ररीकरोषीति । इत्यमालापेन । त्वामहमिदानीं बलात्कारेणैव
श्रेयायन्यामि ।

राजकुमारी । “किलिषकर्मकारिन् ? त्वं मां श्रेयायन्यामि चेदीश्वराकथमानानं
रक्षयिष्यमि ? मम रक्षकः प्रभुरयं^४ द्विरं मम गोपायिष्यति, साहाय्यञ्च करिष्यति । स एव
तत्र दुरितकर्मणा फलं त्वामाभ्यादयिष्यति । त्वात्ता पामरैकेन किं मे कर्तुं पाथ्येत ? ।

धूरम् । ‘ आ एवम् ? समीचीनम् । पश्यामि—कल्पां गोपायितेति ? मानार्थे ?
अमयमिह ? दूरं गच्छतं युजाम् । ’ इत्यभिधाय राजकुमार्त्या^५ “नेदीयान् संतुष्य तस्याः
करी प्रमूढ निवृत्तान्यां लामगादीन्— “ मूढि— कल्पामधुना रक्षितेति । ” राजकुमारी
तु तत्करवञ्जराद्गमानं मोषयितुमधितरां प्रायतन । परं अ स बलयान् सैनिकः पुण्य ?
अ येथे प्रहृष्टोमला निर्वृता बला ! ।

अथ परमपुत्रिकां कदलीमिव कल्पितावद्वराम्, सिद्धममाध्वना हरिणीमिव भयविकल्पान्-

१ मय्यदर्शनं । २ रिदुम् । ३ प्रहृष्टोमलाः । ४ पीडयति । ५ गमयितुम् । ६ लघुशि-
प्रनरं द्रुम् । ७ “ इत्येव सत्येः प्रवैरयेः प्राचा तथा । ” ८ पण्यजनः । ९ आलेख्यम्-
विद्यम् । १० उगीहोऽपि—स्वीहोऽपि । ११ किंश्चिद्—एवम् । १२ सयाम् । १३ अविनेष्टम् ।

करणात् 'भायतमु'णञ्च नि धसर्ता दीनदीना कुमारीमेतामखलोक्त्याय दुरात्माऽमरीन्-
 " किं स्वीकरोषि न वा प्रार्थनाम् ? अपया बहादेव त्वा यदावदा विद्मामि ? " इति
 व्याहृत्य पापात्माऽसौ ता निरापा रात्रकुमारी^१ परिरग्धुमारब्ध ।

सनीव्रतभङ्गभीरुरियमात्मन वमपि रक्षणोपायमलभमाना— " अये ? रक्षतु रक्षतु
 कोऽपि दुरात्मनाऽमुना बाध्यमातामिमांमयलामेकाम् " इत्याश्नन्दन्ती बलेन पश्चादपमृत्य
 पलायितुमिव प्राक्रमत । यात्रदेव नूरस्ता प्रहीतुमप्रे प्रसर्पति तात्रदेव— " तिष्ठ रे कुलाद्
 नापीडक^२ जमकीटक^३ ? तिष्ठ । " इति तेन समभ्रावि सिंहाद्दसहोदरो भयङ्करो ध्वनिः ।
 तक्षणमेव सण्णिति शब्द कुर्णिका भुशुण्डिकाक्षिता सीसरुगोलिका तदन्तिकमागत्य
 तदीयपार्थस्यायिन 'अभयभिद्' नामरुस्यानुसरस्य मरुदेव सुचुम्ब । परयत् एवास्या-
 भयसिंहोऽसौ वसुधरामालिङ्ग्या^४ मन्द प्रभुचरणारविन्दसेवानन्दमविन्दत । इदंशीमद्भुता
 घटनामालोक्त्य कूरसिंहो भयभ्रान्तचित्तो बभूव । चित्तेषु स समन्ततश्चतु । तक्षणमेवाय-
 मन्तार्हित पथिकस्तरसमशगागत्य तस्यौ । सम्प्राप्तोऽयमाभरक्षक^५ इति समीक्ष्येय रात्रकुमारी
 तमुपगम्य— ' क्षरण प्रपञ्चाऽस्मि ते वीर ? ' इत्यगादीत् ।

पान्यस्तु— ' बाळे ? मा भैरो । जगदीधरेण समय एवाहमत्र त्वदीयसाहाय्याय
 प्रेषितोऽस्मि । सद्य एवाहमेनमेनस्विन लुण्ठकचक्रार्निन तदीयदुष्कृत्यस्य फल रसयामि '
 इति साप्रेत कथयित्वा पुनर्भुशुण्डिका सधाथ सनि स्वन द्वितीया गोलिकाममुच्चत् । तया
 गोलिकया निहतस्तदीयोद्वितीयानुचरोऽपि धरगितले निपपात, जगम 'चाञ्जसा सुरनगरम् ।
 पूरसिंहोऽयमिदानीमसहाय सवृत्त । यमसदनगतौ निचसहचरौ त्रिलोत्रयासौ कुर्या
 कम्पमान कोराकर^६ वात्माहृत्य पथिकभिमुखमभ्यद्भवत् । यावदेव कूर. पथिकोपि
 स्वकरवालस्याघात कुर्वते तात्रदेवात्स्य वीरपथिकस्य निष्कृपहृपाण झटिति निचकोपाधि-
 ग्य स्वस्योपरि तद्वाघातमप्रहीत् । पथिकस्य हृपाणेन सम सघट्ट्य तदीयकरवाल करक
 महादपमृत्य धरगितलमाण्डिलिङ्ग^७ 'व्यर्थेदानीं, रक्षणाशा । सयवसरे पुनर्द्रक्षयामि यतो जीववरो
 भद्रशतानि पश्यद् ' इति समवधार्याथ लुण्ठकसार्वभौम 'कान्दिशीको दिश शिश्रिये ।

" इतस्ततोऽयमात्मे प्रनष्ट सिमु ? " इति निगद्य स एव पथिको वीर इतस्ततो
 विज्ञेयनयुगले न्यपातयत् । अचिन्त्यचानौ " धिग्मा जटमलेत्तम् । एव ? पन्थितो-
 ऽसि खल्वन्ते । आह्वानम् ! कपगाविन्दतेऽयं दुर्वृत्तो मम पाथिवज्जरात् ? कदाप्यन्यदाऽय
 दुरात्मा मदीयभुज्जालान्तरे निपतिष्यति, गमिष्यति चाते दुर्वृत्तमीय भूयो मम प्रचण्डको
 पानलज्जाल-जालवैधन्याम् । भवतु । इदानीत्पद्मिमा तिरीपकोपप्रदिमाभिरामा कमल
 कोमलकरधरणल्लरुडता मुदीया विमला याग सान्त्वयामि । अहो ! कियमनोहरमस्या

१ भायतमु-दीर्घम् । २ परिरग्धुम्-अपिदिदुम् । ३ पा-मोऽगमीक्ष्यहारी । ४ अतीर ।
 ५ बटुबालम् । ६ अणवा-दीर्घम् । ७ इतरात् रात्र । ८ " कान्दिशीरो भयद्रुत । "
 * पत्र की ।

स्वरूपम् ? केयमलौकिकी कान्तिः ? नूनमनयाऽनेकजनान्तरोपार्जितपुण्यकर्मभिरामादितेयं
 श्लाघ्यमयी तदुलता । साम्प्रतामियं युवजनमनोपिहोभनीयं सर्वाङ्गीणश्चिरयौवनं कमनीयं
 किमपि ययुः कलयति । अस्या हि मातुर्वर्षिणी अक्षिणी रसना च, पुण्यमयं हृदयं वचनञ्च,
 प्रवृत्तिकोमलं वपुर्मन्त्रेति 'सर्वाकारहृदयङ्गमेयं धन्या कापि दिव्यकन्या । तदेनामनुयुञ्जीष-
 कतमं राजवंशमियमलङ्करोतीति ।" एवं विचिन्त्यैव पान्यस्ता राजदुहितरम्- ' यत्ने ?
 परमहृपालोः परमेधरस्य हृषया निस्तीर्णोऽयं दुस्तरौ ' निषदगोनिषिस्तयेति नितरां एवस्पी-
 भूय सम्प्रति निषेदनेत्ये ' निजनामसद्मनी ? येन त्वां निजपितृचरणनिकटं नयामि '
 इत्यन्वयुद्क ।

ईदृशं स्नेहामृतभरितं वचनं निरान्य हिंया राजकुमारी नीचैर्भुवं " निभालयाम्बभूव ।
 परमन्ततो लम्बो तन्कृत्व सविनयमिमां मधुरां गिरमुदैरयत् " वीरशिरोमणे ? अत्रभ्रता-
 मनुकम्पयाऽनयाऽथलया सुतरामपरि रक्षितुमयं कुञ्जानारत^१समपस्तन्महादयालुरयं महेश्वर-
 श्रीमते श्रेयो वितरतुनराम् । अस्य च श्रीमदनुमदस्य किमुपहृत्येवमबला प्रत्युपकर्तुमीश्वरा
 भवेत् ? महाभाग ? नातिविदूराभितो ' मदीयमुदवसितम् । योजनत्रयमितो वर्तते विजयनगरं
 नाम राजनगरम् । यत्र निवसति श्रीमान् विजयसिंहनामधेयो नृपवरः । ' कुमुदिनी ' इति
 शनिर्द्धं गताऽहं तस्य नन्दिनी । तत्रागच्छतु तत्र मया समं श्रीमान् । निरीक्ष्यान्नभवंतं
 नितरां संतुष्टान्तरहो भविता मम तात " इति ।

" तन् किं राजकुमार्यसि ? विजयनगराधीश्वरस्य महाराजश्रीविजयसिंहस्य त्वं कन्यारानं
 किमु ? अहो ! कीदृशी विचित्रेयं घटना । भवतु । राजकुमारी ? कोऽयमासी खलु स्वदप-
 दारको दुरात्म्य ? कया रीत्याऽत्र स्वामयी समाहृतं ' प्रभूवभूव ? कक्षासीदस्वाभिप्रायः ? '
 इत्यखिलमिदं मुदन्तमुदन्तजातं न वेदनौचित्यी कापि हानिर्वा तर्हि सकलं मां विज्ञापयितुम-
 हंसि " इति तन्मुखेन सर्वं विज्ञानुकामोऽयं पथिकस्तमपृच्छत् ।

कुमुदिनी । महाभाग ? किमक्यनीयं नाम भगवति ? पृथ दुरामा मम पितृचरणै सेना-
 पतिपदे नियुक्तोऽसित । ' कूरसिंह ' इति तदीयं नामधेयम् । अतीव खलु नाचनरप्रकृति-
 रयम् ।

पथिकः । तत्प्राप्तस्य ' पुरराजपदस्य सेनापतिवदारोरणे किं प्रयोजनम् ?
 कुमुदिनी । तस्मान्पत्र कारणम् ? ईदृक् नीचवृत्तिरयं स्वादिति तानो मम नाशावाहः
 अन्यथा क्षणेभ्यस्मभ्येन तन्पदे नागस्यापयेत् ? ।

पथिकः । तस्य सूर्यपुरराजपदव्युत्पन्न राज्ञः पुत्रः किमयं प्रार्थिह ? उत यान्यः
 वक्षनायौ ? ।

कुमुदिनी । माम् ? स पृथार्थं क्षत्रियावनद् कूरसिंहः । आत्वालुरूपमेयास्य चरितम् ।

१ अहवनी । २ मनेहरा । ३ दुःखऽमुदः । ४ सद्म-एदम् । ५ त्रिं च्यामास । ६ समयः-
 क्षणवारः । ७ एदम् । ८ समर्थो जातः । ९ नरापमन्य ।

पथिक । कथमथ पुनर्भवदीयराज्ये समायात ? कथञ्च महाराजस्य स्नेहभाजनमर्थं जात. खलु ? ।

कुमुदिनी । कथयामि तमखिलं वृत्तांत श्रीमते । धूयताम्—अथैकदा मृगयाभिलाषी विक्रमरसानुरोधी मम तात प्रशस्तं हयमेकमपिरहोकाकी सिंहशरमशार्दूलवृक्वराहगजयहुलाया गण्डशैलजटिलया निविडतरतरवरसजुलाया वनभुरि प्रययौ । भ्रमन्त तत्र त साद्रारण्य भूमावकसादेकतो भयङ्करकुञ्जटिकाया निर्गम्य विकरालवस्त्र केसरी केसरिणी चोमौ सम समाचक्रमतु । पुण्डरीक तु भुजुण्डीगोलिकया निहत्य कालवश निनाय मे जनक किन्तु मरणकालकृत तस्य करुण चीकृत निशम्य सा कण्ठीरवकामिनी भृश चुकोप, पपात चातितीव्रपात मम तातस्योपरि । आसीद्वनवधानो मे जनक इति सा करालवदना केसरिणी प्रबलप्रतलप्रहारेण तात तुरहमाक्षिपाय भूतले चापत्त विदारयितु प्रवर्तते तावदेव सगणणणिति शब्द कुर्वाणा चाणद्वयी सम समापय नूरायान्तस्याश्चभुषी प्राविशत् । अधीभूय च सा तीव्रवेदनया बभ्राम । तत्कालमेक पुरपस्तसमक्ष प्रधानमान समागतवान् कृतवांश्च तस्या उपरि निजनिखिंशस्याघातम् । तदाघातमात्रेणैव तस्या केसरिण्या मस्तक कलेवरापृथ ग्भूय भूमौ न्यपतत् । अगमन्चासौ केसरिणी निहृदयेश्वरस्य समीपदेशम् । समयेऽसि-मम तातो मूर्च्छापरवशोऽभूदिति तमागन्तुकोऽथ पुरयो जलादिनोपाचरत । तदुपचारेण क्षणानन्तरं सुतोषित इव प्रबुद्ध्य तातस्त स्वप्राणरक्षिणम्—नाहमानृण्यमुपयास्यामि तवोपकारस्य—इति सतृप्तज्ञतापूर्वं व्याजहार । स उवाच । ' राजेन्द्र ? किमत्र मयोपकृतम् ? मया तु स्वकर्तव्यमेव पालितम् ? इति, । तस्य मरु वचनमाकर्ण्य तात प्रसन्नो भूत्वा तमप्राक्षीत्—' अथि ? वीर ? विज्ञापय माम् किमभिधान ते ? अहं विचयसिंहनृपतिरासि । तवाभिलाषो यदि मया सममागन्तु नेतुमभिलषाम्यह त्वा तर्हि स्वराज्यम् । तत्र त्वामहमुच्चपदे प्रतिष्ठाप्य सुख यिष्यामि ' इति ।

मध्य प्वाय पथिकस्ता पृष्टवान्—'राजकमारि ? किमयमेमासीत्तत्र तातचरणाना प्राणरक्षक ? इति ।

कुमुदिनी । आम्, श्रीमन् ? अभूदयमेव दुरामा क्रूरसिंह ।

पथिक । ण्वम् ? भवतु । तत किमभूत् ?

कुमुदिनी । अनन्तर निजमनोरथानुसूल सपन्नमिति विरचिताञ्जलिरयं दुरात्मा मम पितृव रणात् सविनय स्यजिज्ञपत्—' देव ! बलवदुपकृतोऽस्य दास । क्षत्रियपुत्रोऽस्म्यहम् । ' क्रूरसिंह ' इति मे नामधेयम् । राजेन्द्र ? अतिवृत्तज्ञतापूर्वकमह श्रीमता शुभूपां त्रिधा ह्यामि ' इति । ततस्तमात्मना साक विजयनगरमानीय ताचरणो उपसेनापतिपदमारो पितयन्त । द्विपत्कारानन्तरं प्रार्थिभि सांश्च प्रवृत्ते सुद्वेऽमुना स्वपराक्रम प्रदर्श्य

१ पात्रम् । २ गण्डशैल पर्वतात्पतितः सधूयपाण । ३ ' शाही ' इति भाषा । ४ सिंहम् । ५ सिंही । ६ ' पाणी चपेटप्रत्यप्रहस्ता विरगृताहगुलौ । ७ खद्वस्य । ८ उवाच । ' व्याहार उचितपित्रम् । '

विजयोऽलम्भि^१ । तत्कृत्येनापि तावत्तदुपरि संतुष्य भव्यामेयां राजसभां विधायास्य गुणान्
प्रदास्यास्मै महाहर्ममिजतिर्न^२ शैवर्णाकिरीटमप्ययामाय । तस्मादेव दिवमावमुं निजगुप्तम-
न्त्रिणमपि व्यधुः पितृवर्जाः ।

अथ^३ मारुन्दमञ्जरी^४ मकरन्दविन्दुनुन्दानि स्वादं स्वादं सानन्दं मन्जुलमालपन्तीनां कोकि-
लानां^५ काकलोक्लकलेन दिङ्मण्डलं मुपतरयन्, चन्दनपरिमलभृता मलयानिष्ठेन रसाल-
तिलकचम्पकादिमहीरदोलिङ्गनजनितानन्देनेन कोरकिनामद्रयष्टिकासुद्रहन्तीनां वासन्तीनां-
न्लितलतानामुत्तमाह्वानि मन्दमन्दमान्दोलयाद्^६ हारं शिक्षपद्यिव, इन्द्रिरामुन्दरे^७ न्दीवरमर-
^८ न्दनुन्दिलानां^९ मिलिन्दजालानां मन्जुलगुप्तनैर्विकुञ्जपुञ्जेषु विधानिसुखार्थं निपण्णानां
पाण्डजनानां मोहनिद्रां जनयन् वनाविहाराय रमिषजनमनांसि समुत्साहयन्^{१०} पुण्यसमयः
समुपतस्थे । तस्मिन्नतिरमणीये वसन्तसमये नगरोपान्तवर्ति स्म्यं विशालं विलासोद्यानमुप-
गम्याहं विषयस्त्रीजनैः समं क्रियं कालमजीडम् । तदानीमपं दुरामा तेनोद्यानवर्मानां कापि
प्रयाति स्मेति सखीभिः समं रममाणार्थां मयि तस्य दृष्टिर्निपतिता । 'अहं राजकन्याऽस्मीति'
विज्ञातममुना निजचेटीद्वारेण । ततोऽयं प्रहृष्य मया साकं स्नेहं कलयितुं मनमि निश्चिन्तय ।
ततः प्रभृति पाषाणामौ मत्सर्पीहस्तेन नयनानि विचित्राणि सुन्दररत्नानि निरन्तरं
मद्रन्तिकं प्रेषयति स्म । तस्यामुनाऽनपे^{११} षोपायनेन तदुपस्थं हं समशपिपि । 'नाभ्युपायञ्चाहं
तदुपायतीकृतानि तानि वस्तुनि । अतोऽयं दुरामा सुगरां रथो यभूत् । अनन्तरमेकदा मम
ततोऽमुना मममुद्याने ममुपरिष्टो विविधमात्पनि स्म । आन्पनान्तर एवात्सरमुपलभ्यामी
भूरमिहन्तात्मजरीत्- 'महाराज ? पौरजनेष्वपुना- ' राजकुमारी विराहयोग्या संजाता;
तदपि न जानि किमिति महाराजस्तस्याः परिणयचिन्तां नावदति ? इति देवपादानाम^{१२} पयद्-
समारुण्यते । राजेन्द्र ? ममाप्याथर्वमिदम्- ' यद् भगिन्यां कुमुदिन्यां^{१३} परिणयार्हायां
संरूपायामपि श्रीमान् किमिति शान्तवन्ता आस्ते ? किं कोऽपि राजकन्यातुरूपो राजकुमारो न
लभ्यते ? तच्छरणं महाराजश्रेदेनं न बोधयेत्तदा कमन्यं वेदयेत् ? प्रभो ? अहमपि श्रीमतां
पुत्र इवामि । श्रीमतां दुःखे ममाप्यतो प्रियत इति यदेव दुःखं भवेन्महाराजस्य तदेनं
दासजनं प्रति वचनीयं येन स्ववर्ं तदुपायो विधयितेति । "

एतावदुर्दारं कुमुदिनी निरभत्तत् । पथिकः साधर्यो भूया परश्चैनाम्- ' राजकुमारि ?
ततः किमजनि ? कथं निःशपिपि भवती ? ' इति । कुमुदिनी । क्षन्तव्योऽपमविनयो महातु-
भावेन । संघटिनघटनार्थं रमणेन मे हृदयं महजमेव दुःखाकुलमभूदिपहं नि धाममप्रहीयम् ।
स्वस्याऽहमिदानीमस्मि । तदपे नितान्पनाम्- ' भूरभिवहस्वेर्त्सां विनयबहुलां गिरमाकण्यं

१ प्रम । २ सुतुष्टम् । ३ आनमजरी । ४ मकरन्दः पुनरम । ५ काकली तु कले
सुने । ६ परिमल मुगतः । ७ अहविष्टेयम् । ८ कान्तिः । ९ इन्दीवर-इमलम् । १०
मन्दः पुनरग । ११ मिलिन्दः अनरः । १२ वसन्तकालः । १३ उपरारेण । १४ स्त्रीरनवती ।
१५ निन्दा । १६ पाणिप्रदन्वेष्यानाम् ।

तातस्तमारभताभिधातुम्— 'शूरसिंह । शृगु, तद्भृत्तमह तुभ्यमेव वधयिष्यामि । एषा न कथयेयं चे क्वमह कथयेयम् ? अजितदुर्गनगराधिपतेर्महाराजश्रीहरिसिंहस्य युवराजपुत्राय श्रीचन्द्रसिंहायैव राजकुमारीय दातव्येति ममासीत् विचार किंतु श्लीयसी परमेश्वरेच्छा । अक्स्मा महाराजश्रीवैसरिसिंहस्यारण्ये वधोऽजनि । तदीयौ पुत्रानपि न जाने क्व प्रनष्टौ ? तयोरद्यावधि न काचन प्रवृत्तिरपि लभ्यते । वत्साया मे कुमुदिन्या अनुरूप स एव सर्वं गुणसम्पन्न श्रीचन्द्रसिंहो वर आसीत् । यदा कदापि चन्द्रायैव तस्मै कुमुदिनीय दास्यते । शूरसिंह ? रात्रपुत्रयोस्तयोरन्वेषणकार्यं तुभ्यमेवाह समर्पयामि ' इति ।

वार्तामिमामाकर्णयैव 'कर्णयोस्तोद्यमान इव ध्रुकुटिमारचर्य सरोप सन्नतौ नराधमो वक्तुमारभे— ' किमाह श्रीमान् ? ' अननुगुणोऽयं विचार श्रीमताम् । तस्य राज्ञो यो वधोऽजनि स तत्कर्मणैवाभवत् । उपोऽसौ बहुदुरभिमानी कुमुदिन्याभूत् । तस्य कनिष्ठ कुमारो यो नष्ट स सम्प्रति देवीभक्तानामधिकारे वर्तते । सोऽपि स्वल्पकालेनैव देव्या बलि कल्पयिष्यते । तदीयज्येष्ठकुमारगवेषणार्थमपि बहवो देवोपूजका विचरन्ति किंतु नामौ प्राप्यते । राजलक्ष्मीपरिवर्तनेन तेन तत्र इतो ध्रमता तापसेन सम राज्यसुखसर्वविधाया अविज्ञातकष्टलेशाया सुकुमार्या कुमार्या कथं परिणयमङ्गलमुपपद्येत ? इयं तु केनापि महामहिमशालिना महीमहेन्द्रेण विवाहनीया ' इति ।

ईदृशं तस्य वचन कर्णं कृत्वा रोषारणनयनो मम तातस्तमसादीत्— 'शूरसिंह ? माह शकनोमि तव सम्मतिमनुमतुम् । चन्द्रणैव वा कुमुदिनीं विवाहायै यामि यावदायु कौमारव्रह्मचर्यंयत वाऽङ्गीकार्यं तामहं परमेश्वराराधने लीनयिष्यामीति ह्यो मं 'नियम । शूरसिंह ? ननु दर्शय मा शीघ्रम्—कास्ते वैसरिसिंहमहाराजस्य कनीयान् कुमारस्तेषां देवीभक्तानाञ्च निवासस्थलम् ? एहि एहि । वयं तेषां दुराचाराणां हस्तात् कुमार विमोच्य तदीयनीचरसंज्ञा दण्ड कुर्बामहि ' इति व्याहृत्य कुधा सत्सम्मानमानसस्तात समुत्थाय शूरस्य वरं गृहीत्या तमाचक्रय । अतः स धूर्त्ततातेन सम कियत् दूरं गत्वा समयज्ञतया तं न्यवीविदत्— ' देव ? सातमास्ताम् । नावश्यकता जागर्तं खलु श्रीमन्न परिश्रमं दातुम् । अहमेव वसिसिंहमहाराजस्य कनीयांस्ते कुमार तेषां दुष्टानां हस्ता मोचयित्वा समानेयामि । सतु—युतादिति विद्वत्स्येष्टे वर्तने यत्तद्दहमपि न जानामि स्थलम् । ' अल्पेनै पानेहसा तस्ययानमुपलभ्य कुमार विमोच्य श्रीमश्वरण्यमीपमुपस्थापयिष्यामि । ' इति समुदीर्य तातं तमयित्वाऽसौ बहुपमनिस्तानसकाशादप्यमान विसर्जयाम्भभूत् । शूरसिंहेन रात्रसेवां विधाय महर्षी सम्प्रति सम्पादिताऽभवदिति यथैवाय तातसकाशादपत्नस्तपैव मम प्रायाद्गृहान्तर प्राग्निं ध्यात्वाप्यथं मां समुपेत्य निजदुष्टमनोवृत्तिम् । रामधृष्टदसौ मां बहुविधम् परमलिप्तं सन्वथामुपेक्ष्याहमनितरा तमवामन्ये । ' चन्द्रमेवाहं परिणयेयं पावर्ग्रीवं अत्यर्थंवर्तेनैव पाऽह परमानन्दं परमं तदरेयामिति ' इदीवान् ममासी

त्संकरपः । यदाऽहमसुं विरस्कृतती तदासौ दुरात्मा सुतरां विरुद्धकोपो मामगादीव-
 ' कुमुदिनि ? मन्यस्य । नो चेद्दहमन्ते एषां 'व्यानुमानविष्यामि ' इति । पृथक्चनभ्रवणस-
 मकालमहं तं भृशं धिक्त्वं यद्दिर्निरगमयम् । तदयं मयि नूरां एषां निक्षिपन्निरगात् ।

पान्योऽयं प्रकृत्य मध्य एवाचकथत्— ' अरे नराधम पापिष्ठ नूर ? प्राणिहि
 क्रियाकालम् । हुं ततः ? । ' इति ।

कुमुदिनी । तदनु किमिदानीन्तारं न खलु किमपि घटितमिवेति सम्प्रधार्य निश्चिन्तम्—
 नखाऽहं समयं समगमयम् । कमप्यहं वार्तामिनां न न्यसीदिदम् । अथैवं गच्छति काले
 'निदाघमयः सम्गत । प्रवहमद्मानमिषवयस्यभिः समं सार्यमये तरङ्गानिलक-
 म्पितायां चन्द्रश्रीपरितोषयनतरुश्रीविद्यायां कदाचिन्, परमहरितलतायलिवोल्लेखविट-
 पिमनोहरे विलासोद्याने कर्द्वचन वायुसेनार्थं गच्छामि । ह्यस्तु चन्द्रवनीतरङ्गिणीतटोपवना-
 श्लिष्यमानाया ममाद्देवमनि नीलनिचोलावृत्तकलशरीरा भीषणाकारा दुराचारास्यो नरा
 सन्मुखीना अवर्तन्त । शठिति समुपसृत्य तैरहं जगृहे । पावद्दहमाक्रन्दितुं प्रावर्तयि तारदेव
 तेषामन्यतमो मम मुखोपरि करमाधायान्दन्तीं मां न्यरणत् । मम सहचर्यो वयस्यास्तु
 भिया पलायन्तः भीत्वा चाहमपि मूर्च्छिताऽभवम् । अथ मूर्च्छोपगमे— ' अहमिह विकटाया-
 मटव्यामानीताऽस्मी ' ति व्यज्ञायि मया । स्वमरणं सन्निहितमियरधार्य जगन्नाथकं प्रमुमहं
 स्तोत्रमुपाकमे । प्रयागतचेननां मामत्रलोकर्यार्थं चण्डालचक्रवर्ती तादृशमतितरां सम्बोध-
 यामाम । नाहमभ्युपेततरी तदीयनचनन् । जय विधाप बहुविधं निर्भेवंतामयं भाषणमसौ
 नृसहस्रतमो बलान्तां वक्षयितुं प्रावर्जेट । अत्रानरे प्रादुर्भूदात्रमरत्ता रञ्जितं मम पातिन्य-
 मित्येतावदस्या मन्दभागधेवाया वृत्तन् । अथि भाषणशरण श्रीशिशोमणे ? योऽयं श्रीमता
 मनुपरि महानुपकारो व्यधायि तं यारजीवमहं न विन्दारिन्वामि । इदानीमात्मपरिचयेनैनां
 श्रीमत्तरणशरणां कृतार्थविन्दयि श्रीमानिति सखितयमनयाऽभ्यर्प्यते । ”

क्षणं विस्मयार्थं पान्योऽपूत— ' राजकुमारि ? अहमपि वञ्चन राजरदृष्टुतो राजकुमारोऽ-
 रिम । ' राजयोगी ' इति मां प्रवदन्ति जना । कैश्चिन्कारणैरहं भूमण्डलं पिळोक्यन्
 विहरामि । विचरषहमिमं विष्टामटशीमासादयम् । पर्वप्रमत्तच्छादमस्थामिदस्वको मार्गमार्ग-
 णाय । अहमत्तरणजनकं स्वदानन्दनध्वनिमनुगणम् । तक्षणमेवाऽहं स्वदाक्रन्दनध्वनि-
 मभिलक्ष्य तव रक्षणाय स्वदभिमुखमभ्यधावन् ' इति ?

कुमुदिनी । तदत्रभनान् कोऽपि राजकुमारः किमु ? वरम् ? योगिराज ? कुप्रेदानीं गन्तु-
 मितोऽभिलपनि धीमान् ? ।

योगिराज । यथेष्टो मां नेत्यत्र तत्रैराहं पारयामि । परमिदानीन्तरह भवतीं स्वदीय-
 विह्वलितं निर्दिशं नयामि । परतो गच्छन्वपतनं पास्यते मया ।

कुमुदिनी । पारनीयमशान्देरमूर्त्तं योगिराज ? अस्ति चिञ्जानान्यर्थनीपमस्या इतमाग्याया

बालिकायास्तत्रिशम्यता दयालुनाऽग्रभवता । पुण्यशाली पुरपोत्तम कोऽपि श्रीमानित्यहं
तर्कयामि । तदागच्छतु भवान्मम पितृचरणोपकण्ठम् । तत्रोपिवा कृतार्थयतु मा श्रीमान् ।
सर्वथाऽहं श्रीमतामानुकूल्य सम्पादयिष्यामि । तत्र निवसतां श्रीमता सता प्रतिदिनं दर्शने
नाहमा मानमवितरा पात्रयिष्यामि ।

योगिराज । (कुमुदिनीं परीक्षितुकाम इव साकृत्म् ।) राजकुमारि ? हेरदो यदि भवत्या
अभिलाषस्तर्हि यावत्त्वयाणिग्रहण त्वत्पितृमकाशमहं निवसामि । भवत्या पाणिपीडनमधुना
त्वरितमेव सम्पस्यत इति विभाषयामि ।

कुमुदिनी । (उकण्ठीभूय सनिर्वेदम् ।) मपाणिपीडनम् ? ततु यदैव परमामना तिर
धारि तदैव भविष्यति । चन्द्र विहायाहमिह लोक नान्य कमपि परिणेष्यामि । बलभो मे
चन्द्रो यदैव लप्स्यते तदैव तेन सम मे पाणिग्रहणमङ्गल सम्पस्यते, अन्यथाऽत्रभवानिव
कापायवमन परिधाय नगत्रियन्तरे जगदीश्वरे स्वात्मान नियम्याह ब्रह्मचर्यमहावत पालयि
ष्यामि, इति द्रवीयान् मम सकल्प । भवतु । योगिराज ? किमर्थं श्रीमताऽथ योगनेपो
धार्यते ? किं तादृश भगवति महासकृत्गापतित येनैतादृशि वयस्यल्पीयसि योगिनाऽनायत
भवतेति विज्ञापनीयेय बाला ।

योगिराज । राजकुमारि ? प्रातःकालमहं भवतीं सकल निचनूत विशकलस्य कथयिष्यामि,
यदास्यर्थं खलवातिबेलमाश्रयाम्बुधिकलोलमालाया निमन्स्यति भवती । न विद्यतेऽधुना
कथनादतर । तदेहि-राजकुमारि ? खलु खलु पतृचरणाम्पर्षमहं नयामि ।

कुमुदिनी । यथाज्ञापयति महातुभावः । आगम्यतामत्रभवता । इत्याभिधायोभानपि
चलितुमारिभाते । क्षणादेव चैमौ विशालसौल श्रेणीवटिलासु निकुञ्जपुञ्जकुटिलासु महारण्यमालासु
निहित्याते ।

॥ * ॥ इति वृन्दावनगुरुकुलाधिगतविद्यारनस्य पण्डितमेधावतकविरत्नस्य कृती ब्रह्मचर्य-
शातकसटीर्ष्ये कुमुदिनीचन्द्रे प्रथमा कला ॥ * ॥

अथ द्वितीया कला ।

“ दयालव प्राणिषु सौख्यहेतव समस्तससारहित चिन्दीर्षव ।

भवन्ति यस्या नदि कस्य साधव सदा सद्गन्त करणप्रकृतय ॥ ” (प्रकृतिसौन्दर्ये)

“ व्यतिपन्नति पदार्थानान्तर कोऽपि हेतुर्नखलु बाहिरापीन् प्रीतय संश्रयन्ते ।

विश्रमति हि वत्प्रस्योदये १पुण्दरीकं वयति च हिमरश्म्यातुङ्गते २पुण्दरीकम् ॥ ”

(भवभूति)

“ उपकर्तुं त्रिय वक्तुं कर्तुं स्नेहमहृत्रिमम् ।

सञ्जनाना स्वभावोऽयं केनेन्दु दिग्गिरीहृतः ॥ ”

(नलचम् ।)

इत्सु दृश्यता कीदृशा रमणीयकम्य रिपुकुलदुर्जयस्य विजयनगरस्येति । किंद्
 वरमनुत् उच्यते वरलउररिहृत्तुदउररमहमसहस्रहृत्तिलासकडशाग्निनी ललितलरहैला-
 दिललाडिलिहृत्तुदउररमहमसहस्रहृत्तिलासकडशाग्निनी लीउलरतरदानिलाग-
 न्दानन्ददायिनी मन्दगामिनी विमलजलवती चन्द्रवती नाडी वरहृत्तुगी प्रवहति । परितोऽ-
 मुन्य प्रफुल्लरनस्पतिहृत्तुधरमनुजला सञ्जनितविरहिननमनोरन्वना परिकल्पितपरिपन्थिहृद-
 यमन्जनाश्रमशिविम्बुम्बिचालुत्तुहृत्तुहृत्तुमगडला मुन्दरकन्दराखडगा मत्तमतहृत्तुकाठ-
 भयद्वरा नैमार्गिकदुर्गायाला इव विद्याया कन्दारिणो विद्यमन्त्रि । मध्ये चैषा रमणीयरा-
 जमन्दिररखिर विजयनगर चक्रान्ति । परितोनगर प्रत्यर्थिमार्युर्ध्वर्ध्वगीया हृत्तर प्रस्तरनि-
 मिता प्रोक्षता प्राकारमिति । अन्य द्वादश द्वाराणि सन्ति । प्रविद्रार विजयनगरापो-
 शरानामाङ्कितवर्तुलरनवपट्टिकाविलसितवामवक्षम्पला प्रहरिपर्या पर्यायेण स्वकार्यपुर
 निर्वहन्ति । उच्यते वषट्कारपथ प्राविष्टेन सुदूर महानेके भन्ध प्राप्तादो दृश्यते, प्राप्तादोऽय
 महादूर्ध्वदूर्यप्रसादिमागिक्यलचिततात् कुन्ममपम्भरमगीय. स्पष्टिकदिलानिचित-
 कुद्वयकमनीयो रनारगनीलपीतादिवर्णरभिजितकचरदिकाचटितकपाटपालमहनीयश्चान्ति ।
 पुनमभित सौरमण्डलमुवाभितान्तरा मधुकरसङ्घारवधिरितदिगन्तरा हृदयहमचायविहृजित-
 विनिषविहृत्तनमनेहृत्तु निर्मलपूरितम्भट्टिकमन्त्रिप दीर्घिकायचिता चक्रान्वतितरा कापि
 पुन्यवाटिका । परितोऽस्या लोहदण्डमावार । अन्ति विद्यालयम्य द्वातम् । द्वातम्यैकपाथे
 मुन्दरोपलनिमिता मन्त्रा । अपरपार्थे च दन्तबलमन्दिर विलसति । मन्त्रतपुनश्चक-
 न्दिन करकलितविक्रोतकरवाला विनिहृतम्करवाला प्रहरिमाया माउषान विचरति ।

मग्नाति प्रभातप्राया विभावरी । कुमुदिनादुर्ध्वताननरन्वोस्वेव शृसा म्लान मन्त्रायापि
 चरमावल्चाचूडा पुम्पति चन्द्रभाः । मन्त्राणि प्रभवति साक्येन प्रभाकराकिमन्त्रा-
 म्भरपल्लो निर्गमयितु भिमिरकदम्बकम् । स्वच्छन्दमिदानीमपि मन्दजना. दायनरथेष्टे
 निद्राय निद्रा दाययन्ति । उदयेनन्त माम्कर विभाव्य तस्करा सगरमुक्तरमागा निर्डीय
 निजीय निजानिलय प्रति चल्ति । व्यभिचारिणश्चर व्यभिचरैरिविवाह्य रजनी मालिनमुद्या
 सपुत्र्य सन्वति- परित्यागमान् प्रवृत्ति कोऽति परित्यज्येकिमुत्तर विजयन्यामनमै तदा-
 हृत्ति दिहृदय अन्धप्रथ वलियम् प्रोक्षतासु प्रविद्यातो निर्डीयमानाश्च कञ्चिकीवमप्रहं

१ चन्द्रमः । २ घृत्तदयम् । ३ उपरस्यां किं । ४ नदी । ५ वन्सर्तिमुपरा - उपश्रेण ।
 ६ पयस्यी-शुद्ध । ७ शिउरकन्द । ८ दरिद्र । ९ मन्त्रज - यज । १० प्रकर । ११ पर्वण ।
 १२ वपण । १३ “प्रकरो क्त क्त ।” १४ उररुत्त । १५ वर ५६ । १६ मुवन्म् ।
 १७ कुत्प किं । १८ वरी । १९ अश्चल । २० गवन्म् । २१ गन्म् । २२
 तम.पन्म् । २३ तत्त्तम् । २४ तावन्म् । २५ रन्पु ।

प्रजन्ति । कुनाक्षिबगरमहागारे सराग गायता गायनचनाना सतान तारतरा मञ्जुलुगानभङ्ग
तरङ्गा रमिकहृदयतरङ्गिगीश्वर तरङ्गयन्त्रि । सुन्दरराजमन्दिरनिर्गता बन्दनीधनरेन्द्रबन्दनात
त्यराणा 'बन्दिबुन्दारकट्टुन्दाना हृदयान इदायिन्धो मङ्गलमयशोघोगीनपरम्परा 'हरिद्व'तरेपु
'मूर्च्छंति । अयुनाऽपि निर्धन एव भार्ग । सर्वत किञ्चिकिञ्चिकमज्ञ सवृत्तोऽस्ति ।
माह्यमुहूर्ते समुधाय विधायच शौचपूर्विकां क्रिया साग्रत परमानन्दक दपरमज्ञानि निमग्न
चेतसो वर्तते ब्रह्मिद. स'पुरुषा । 'अलि-देरूपविरय 'विद्यार्थिसन्दोह समस्तकर्म्य
स्वपाठ रयति । 'सनातोऽय प्रात समथ' इत्यवधार्य पान्यममूहोऽपि प्रस्थानाय 'सनह्यति ।
इत्येव कार्यक्रमो लक्ष्यते विजयनगरराजधान्याम् ।

अग्रान्तर पूर्वैक्य शान्तप्राये पयि 'कक्षनिक्षिप्तदक्षकौक्षे'पकागा भुशुण्ढोमण्डितशाहु-
दण्डानां 'कञ्जितवारवाणाना 'सैन्धवारोहाणा शतमिय दल समुपस्थितम् । शोणितमिवैषां
वमन्ति स्म नेत्राणि म्लानिमिषोद्विरन्ति स्मापि चदनमण्डलानि, येन जागरित्वा खलु
निखिली रात्रिमेभि परपणितमिति प्रतीयते स्म । क्षणादेवामी सादिन एक 'शृङ्गाटकमु
पगम्य समवतारिष । एषा नायक सम्शोष्येनानेवं न्यगादोत् हा इ-त ? सम्पूर्णां रत्नीं
महारण्येषु, नदीपरिवरेषु, पर्वतप्रान्तेषु च दरिभ्रमन्तो 'वयमज्ञीगमाम तदपि धीमती
राजकुमारीं नैराकामादि । हा ? कथमिवाहमपुना धीमहाराजाय निजमुल्ल दशंपामि ?
अये, शान्तिमयेऽस्मिन् पवित्राजनगरे किमिदमकरमादापतितम् ? कोऽयमीदृक् क्लुपात्मा
नराधमो भवेद् य इयत्साहस विधाय राजकुमारीमपहरेत् ? (क्षण विचिन्त्य ।) आ. ?
यस्मिन्नहनि धीमती कुमुदिनी नयनपदयोमतिक्लान्तपती तस्मादेव दिवसात् करमिहोऽपि
नोपलभ्यते । किन्तु एतु तदाऽस्मिन् कर्मणि निजहस्तक्षेपमतौ कुर्वात् ? ' इति विचिन्त
यन्नेव सादिना प्रधानो मुहूर्त्त वाचद् विचाराम्बुधितरङ्गमालामु न्यमाहूतोत् । परतस्मात्-
द् — ' नैव नैव । एवं तु न मभाभ्यते ? तदाऽप्र किमु विज्ञेयम् ? अये ? यदा मां धी
महाराज - 'किमानेता मम यत्ता कुमुदिनी भवते' ति प्रक्षयति; किमुपर तदाऽह तस्मै
दास्यामि ? जगदीश्वर ? ' 'कथमयहेलना ? भवतु । एषात्तदेव यन्निर्धारित भवेदीश्वरेण' इति
रिमृदय सङ्गात् सादिन सद्भी'वाऽप प्रासादाभिमुप प्रतस्थे ।

प्रासादे धीमता महाराजेनापि समया रात्रिर्जागैवात्रिपाहिता । अतीव चि-तोद्विगतमना
आसीत् महाराज । अत एवात्रभवतो महाराजस्य सुप्रमण्डले मुहुर्मुहुर्विचित्रभावभङ्गज
नित्याः 'परिवर्ततरङ्गा लक्ष्य ते स्म । समयेऽस्मिन् महाराजस्य प्रासादाप्रभागवर्षिण्या
पुत्रवार्तिहारां शोकाकुलमना मदिन्नमुगाःपुत्रदय सन् कमपि पुरव प्रतीक्षमाण ह्वेतस्ततो

अमदि स्म । अमप्रेवार्यं नरेन्द्रो मनमैवमालयन्- ' किं न खलु प्राप्येत् मे वत्सा कुमुदिनी ?
प्रहरिणोऽपि कथमघाति नागताः ? कृगर्भेदोऽपि न लप्सते । क नु खल्वपि विलीगोऽस्ती-
त्यपि न विप्रो वयन् । प्रभो ? किमिदमाहस्मिहं वृत्तम् ? ' इति चिन्ताचक्रमारुहोऽप्यं
नृपचरतो समीपवर्तिभ्यो 'स्काटेहोरवेतानिकायामुपविष्टवान् । अगन्तरे केनचिद् 'मटे-
नोपगन्ध प्रगन्ध च सवितयम्- ' प्रभो ? श्रोमानमात्यरूपोऽत्र 'भवन्तं दिदृशते ' इति
न्यवेदि । ' सत्वरं तमिह प्रवेशय ' । इति प्राप्तप्रभुनिदेशाच्चापौ गिरौ नमपित्वा बहि-
निरगात् । अगानन्तरमुपतप्ते घातिव्यभेनममातावर्यः । दूर्ध्ववामात्यं पृष्टवान् राष्ट्रपतिः-
' वीरमिह ? किमानीता कुमुदिनी जयता ' इति ।

वीरमिहः । देव ! प्रतिवनम्, प्रतिहन्दरम्, प्रतिनिकुञ्जमहं राजकुमारीममांगयम्; तदपि
न लप्सा राः कुमारी । ह्योऽखिलापि रात्रिन्त्रत्याः पदपन्वेषण एवास्माभिरपवादि; उदरि
न प्राप्ता तप्यः प्रवृत्तिरपि ।

महाराज । किं तद्वा निष्कल्पमत्रानि युष्माकमन्वेषणम् ? हा ? किमिदानीं करोमि ? हा
हन्त ! किं पुननं लप्स्यते मे वत्सा हृदयानन्दिनी कुमुदिनी ? ।

वीरमिहः । देव ? अलं 'शुचा ? चिन्तां परित्यज्य चेतसि शान्तिमाकलयतु प्रभुः ।
वनुर्दिधु मया बद्धवः 'सादिनः प्रधाविताः सन्ति, निदिचयमेव ते कामप्यात्ताजननो वृत्ति
मुपहरिष्यन्ति-इति प्रत्येमि ।

महाराज । कथं न्वहं शान्तिमाकलयामि ? कस्य नु रक्षार्था भवेन्मे वत्सा ? भयि प्रागा-
पिह्वामले वन्ते ? क नु भवेत्स्वम् ? हा ! कियती विपत्तिह्वये परिपविता स्यात् ?

एवं शोचन्महाराजो मूर्च्छितोऽभवत् । सद्य एव प्रधानवर्यः प्रतीहारमाहूय तमैलेयजल-
मानेनुमादिष्टवान् । अगादेवापौ भुगन्धियानीयमानोय समुपस्थितः । आदाय तत्सुरभिम-
ट्टिहं मन्धिरयो नरेन्द्रवदनारविन्दोपरि न्यपिञ्चत् । ततः क्षणेनैव महाराजोऽपगतमूर्च्छो
मूत्रा पुनर्विलपितुं प्रारभत ।

वीरमिहः । राजेन्द्र ! समाश्रमिहि समाश्रमिहि ।

महाराज । वीरमिह ! न लप्सते किं नु मे वत्सा कुमुदिनी ?

वीरमिहः । लप्सते सा भगवन् ? परं धैर्यं धारयतु धरणीन्द्रः ।

महाराज । कदा लप्सते ? अगात्वर्य ? कदा लप्सते नम वत्सा ! इत्य । क नु
विचरति मा विपट्टुहिता मे ? ।

इत्यन्तर्वेले विलसति नरेन्द्रे प्रतीहारः समुपगन्ध- ' देव ! तदपिथता तवमग्नी
कुमुदिनी । ' इति 'दपंतीयूपवर्दिनीं गिरामुदैरयत् ।

' किं किन् ! ! वत्सा कुमुदिनी ! हाऽस्ति मा ? ' इत्युदीर्यं वार्यन्महाराज उचितदृष्टि
तावदेव राजकुमारी कुमुदिनी तत्र प्रविश्य निजं प्रणयाम । ' वत्से ! आदाता किन्तु
त्वम् ? ' इत्यभिषाय महाराजस्तस्याः गिराः पराचुञ्चत् करोम तां पृष्टवान्- ' वत्से !

किन्ते जातम् ? क्व गताऽऽसीः ? को नु नराधमस्त्वामपहृतवान् ? वीरसिंहोऽयं स्वदम्बे-
पणार्थमरण्याद्रण्यमटित्वा साम्प्रतमेव निवृत्तोऽस्ति । तवैवाभिधानं मम रसनाप्र जासीदि-
दानीम् । त्वयेहाऽऽगन्तुं कथमपारि ? इति सकलं मे विशकलद्वय निवेदय ' इति ।

कुमुदिन्या आगमनं निशम्य राजमहिषी प्रभावती तत्र प्रधाभ्यागतवती । वक्षसा चेमां
' गादमुपपीड्य तस्याः कुशलं पृष्ठवती । दासीभिर्दासैश्चाद. पर्यंपर्यंतं स्थलम् । अथ सर्वान्
यथोचितादरं संभाष्य कुमुदिनी पितरं व्यजिज्ञपत्- ' तात ? रक्षको मम कोऽपि योगि-
राजो षड्विंशति तमाकारयतु भवान् । स मे सकलमिति वृत्तं भवते श्रावयिष्यति ' इति ।
इत्थं कुमुदिनीवचनं निशम्य महाराजो द्वाराभिमुखं गन्तुं प्रवृत्तवान् ; महाराजं गच्छन्तं
निवार्य कथितममात्यवर्षेण- ' प्रभो ? नाहंति प्रभुः परिश्रममङ्गोक्तुम् । दास एवाऽयं
धैर्यकस्तं योगिराजं सादरमिह समानेष्यति ' इति ।

महाराजस्तु- ' नैवम् । मदीयवत्साया रक्षितारं महानुभावमहमेव स्वयं गत्वा सकृद्येह '
समानेष्यामि । भवतु नाम कुलीनोऽकुलीनो घायम् । ' इति स्वाहृत्य द्वारदेशमुपगम्य
तत्र स्थितं योगिराजमभियादयाञ्चक ।

योगिराजोऽपि- ' स्वस्ति धोमते महामहिमशालिने महीश्वराय । ' इत्याशीर्चसा
महाराजं संभाषितवान् । अथ- ' महानुभाव ? सानुग्रह भगवता निजचरणपङ्कजसम्पर्केण
पवित्रीक्रियतां मदीयवत्सादाभ्यन्तरभूमि ' रिति साञ्जलिन्यैवेदयन्महाराजो योगिराजम् ।
' यद्मिलपति राजेन्द्र ' इति निगद्य योगिराजो महाराजेन साकं प्रासादान्तर्भुवं
गतवान् । अमुमवष्टोत्रय तत्रत्यो निरिलोऽपि जनः साम्युत्थानं प्रणनाम । अनन्तरं
मरुन्द्रो योगिराजं सह निनाय नित्यानियमसम्पादनाय ।

अस्ति प्रभातसमयः । चन्द्रवतीतरल^१तरङ्गवति^२सम्पर्केण शीतलः, उन्मीलछदशचिर-
माळठीकुमुमकलापरजोभि. सुराभिः समीरो मन्दमन्दं बहति । ' भगवानम्बरमणिरुदया-
चक्रपाकृतद्वयद्विंहासनादुरयायाधुना पराचरत्य जगतो दत्तां निरीक्षितुमिवांशु^३रथ-
माहृष्टोपर्युपरि गगनं प्रतिश्रुते । मनस्विनो मुनिवरा मन्मथिदो प्राज्ञणाश्च संप्रयापन्दनादि-
नित्यवृत्त्यसम्पादनाय चन्द्रवतीतीरमाभिमण्डित । समयेऽस्मिन्महाराजधोत्रिजयसिंहः स्वीयं
मैत्रियकं विधिं समाप्य प्रासादस्यैकस्मिन् विशालमहालये ' उपबर्हमेकमाधित्य कनककुमुम-
विषयप्रणामेका ' सुन्दरतुलिकांमापेष्टि आसीत् । क्षणामन्तरममात्यवर्षो वीरसिंहः सेनापति-
रजयसिंहब्रह्मोर्मा प्रविश्य प्रणय च महाराज निजनिजासन्नमथितस्त्रिशासो । अनन्तरं
निर्वर्तितनिलिखितनियमो योगिराजोऽपि तत्रोपस्थाप्य राष्ट्रपतिनिर्दिष्टा^४ष्टापदमण्डित-
काङ्क^५विष्टो समुपविष्टवान् । अत्राम्बरे राजकन्या कुमुदिनीपि पितुः समीपे समान्तीर्ण-
मास्तामकदृष्टवती । अथ साम्प्रतमर्हं विधाप्य महाराजः- ' वरते ? कथवाधुनाऽऽ-
त्यचरितम् ' इत्यवादीत् ।

कुमुदिनी । तात ? तदानीमहं गतचेतनाऽभूवमिति मदपेक्षयाऽधिकमयं योगिराजो
भवन्ते श्रावयितुं पारयिष्यति ।

महाराजः । (सविनय योगिराजं प्रति ।) भगवन् ? न चेत्कापिद्रापचितस्तदात्रभवान-
खिलमस्या वृत्तं मे निवेदयिष्यतीत्यहमाशासे ।

योगिराजः । तदखिलं वृत्तं मत्तः श्रोतुं श्रीमतां मनीषितद्वेषेण तत्कथने मम काचनाऽपि
हानिः । उतः श्रूयताम्— 'आसीद् यातैकयामा यानिनी । सर्वतोऽरण्यनिकुञ्जेषु गावं
संतमसम् । समयेऽस्मिन्नहमेकस्मिन् घने व्यचरम् । मार्गंअष्टदशाहं मार्गमश्वेष्टुं व्यचेष्टे ।
अग्रान्तर एवैकं दानतामये चोत्कृतमहमशृणुणमस्या बालिकायाः । चीत्कृतध्रवणसमकाल-
मेवाऽहं ता दिसामभिद्रुष्य समपश्यमेतस्या उपरि बलात्कारं कुर्वंतस्त्रीन् पुरदान् । तेषाम-
न्यतमस्तत्परिवृद्धोऽस्या उपरि बलात्कारं कर्तुं यावत्नवर्तते, तावद्दहमपि स्वस्थानादुचलितो
निजभुशुण्डिकायाऽवधिषं तेषां द्वौ पुरुषौ । साम्प्रतमवशिष्टः केवलं तेषामधीश्वरः । चन्द्रहासं
निष्कास्याऽसौ मामभ्यधावत् । यावन्मद्रुपरि स्वरूपाणं चालयति तावदेव ह्यदिति निष्कम्प
कोपाम्मम मण्डलाग्रे दुरात्मनस्तस्य करवालेन संघटितोऽभूत् । मदीयस्रङ्गप्रत्याघातेन
तदीयकृपाणस्त'कराशिःसृत्य मदीतलं शुचुम्ब । नि शस्त्रमात्मानं निरीक्ष्यायं नराधमो निजप्राण-
रक्षणाय कान्दिशोको दिशो भेजे । पलायिते तस्मिन्नहमेनां राजकुमारीं साम्भवयित्वा 'सुशीले ?
के त्रयोऽमी पुरुषा अभूवन् ? कस्य तं दुष्टिवाऽसि ? किमर्थेनान्न महाभयङ्करे महारण्ये
जातं तवरागमनम् ? ' इत्यपृच्छम् । इयञ्चाखिल वृत्तं मे निवेदितवती । अनन्तरं गृहीत्वैनां
कथं कथमपि मार्गमन्विष्याहमत्रमवठां सम्मुखे समुपस्थितोऽस्मि । '

महाराजः । (सकोधम् ।) वरसे कुमुदिनि ? केऽमी दुरात्मानोऽभवन् ? ।

कुमुदिनी । (नम्रस्वरेण ।) तात ? नामैलेऽन्ये वेचन किन्तु मयतामेव सेनापतिः
'कलुषात्माऽसौ क्रूरसिंह', तस्मिन्चरौ च तौ मानसिंहामयासिंहौ ।

महाराजः । (आश्चर्यम् ।) आः ? तस्य पुरुषापसदस्यैतावद् विचेष्टितं किमु ? मये ?
विदितं एतु मयेदानीमेव तदीयं कपटाचरणम् । मनु लब्धे मया कळं भुजङ्गमपय.पानस्य ।
हन्त ? कुत्राऽहं तं क्षत्रियापसदमासाद्य संचूर्णयेयम् ! भवतु । कुतोऽपि नाम तमहं
विषेष्पामि; रसयिष्पामि यामुं विजदुरितकर्मणां तीर्थं फलमपि । न जानीते सतु
वराकोऽपौ—' मद्रसि "भुजङ्गिनीविक्रीडः कां तु दुर्गतिं गमिष्यतीति । '

सावेशमित्यमुदीर्य महाराजो योगिराजाभिमुखीभूय निजगाद— 'योगिराज ? अत्र-
भवतां साहसं निरीक्ष्याहमविवरां प्रसीदामि । महावीरोचितं कृतमिदं कृत्यं भवता । ' इति ।
योगिराजः । राजेन्द्र ! नात्र किमपि मया महत् कार्यं व्यधापि । स्वकर्तव्यपाठनमेव
वैषलं विहितं मया ।

महाराज । अन्वोऽस्मि—योगिराज ? अन्तयोऽयमत्रिनय । किमपि रहस्यं लक्ष्यते मयाऽ-
प्रभवति । नूनं योगिराजो भवानिति नाद्रोहोति मे मनः । यै. संसार. परित्यक्तस्यैः

कथं नु शस्त्रं धियेत ? योगिनाऽपि भूत्वा श्रीमता किमिति शस्त्रं गृह्यते ? अतो भवान्
निजं वास्तविकं वृत्तं निवेदयिष्यति यदि महानुपकारो भविता तर्हि ममोपरि श्रीमताम् ।

योगिराजः । (क्षणं विमृश्य) तथ्यमस्ति राजेन्द्र ? नास्म्यद् योगी वस्तुतः । साम्प्रतमद्
कश्चिद् राज्यभ्रष्टो राजकुमारोऽस्ति ।

महाराज । (सविस्मयम्) । किम् ? राजकुमारो भवान् ?

योगिराज । आम्, राजन् ? राजकुमार एवासि । परमिदानीं तु योगिना भूयते मया ।

महाराज । वरम् । कस्य राजकुमारो भवान् । कान्ति भवतो राज्यम् ? कश्च भवन्त
राज्यादभ्रष्टायत् ? किं कश्चन सपरन आसीद् भवतः ? आसीच्छेतेन कथं राज्यमपहृतं
श्रीमत् ? सत्यं प्रवोतु राजकुमारः । यथासम्भवमहं भवतः सहायतां विधाय समुन्मूलं
विष्यामि भवत्प्रत्यर्थिन ।

योगिराजः । राजेन्द्र ? श्रीमता वचनं निशम्यानान्द्रवितोऽस्त्वतितराम्, परं सम्प्रति स्व
परिचयं दातुं भवते न पारयामीति लिखितोऽस्मि नितराम् । अस्वदमेव कारणं यद्धुनैवाक
म्नादीदृशाः प्रसङ्गा परिपतिता सन्ति मयि येन निजजीवनचरित्रचित्रस्य गोपनमेव मे
बहुधेयस्करम् । श्रीमता मतिनिबन्धश्चेदद्विद्वानन्तरमहमखिलमात्रवृत्तमावेदयिष्यामि
भवते । यदा मां पूर्णतया परिचेत्यति श्रीमान्, तदा तु सुतरामाश्रयं महासागरे निमग्नश्च
भवान् । क्षम्यतामिदानीन्तु ।

महाराज । वरम् । इदं शब्दभिज्ञायो भवतो नाहं शक्नोमि प्रष्टुमधिकं भवन्तम् किं तु
मदीयमेतावद् वचनं तु स्वकिंचित् भ्रष्टेत्यहमाशासे ।

योगिराजः । शिरसा वक्ष्यामि श्रीमतामादे शशजम् ।

महाराजः । मदीयराजनगरे स्थित्वा भवता स्वच्छन्दमशनपानादिभिरानन्दनीयम् ।

योगिराजः । किमिदं भूतं राजेन्द्र । क्षत्रियपुत्रैः कथमानन्दविलासोपभोगो विधेयः ?
राजपुत्रैस्तु गोत्राङ्गान् प्रतिपाद्य प्रतिद्वन्द्वान्ध निपात्य निजवशो दिग्गतामि विधातु-
मभिरूपणीयम् । यः स्वप्रजा न पालयति न स राजपदवाच्यः, अपितु पिशाच एवासी ।
यदाह निजप्रितुराहृतं राज्यं पुनः स्मर्यादयिष्यामि, रिपूणां रुधिरैरात्मकरां रक्षयिष्यामि;
यदा चाहं निजामिहलपितं वस्तुं प्राप्स्यामि तदैवात्मानं प्राणन्दयिष्यामि । सम्प्रति हि वैशुभि-
दिना नास्वस्वम किमपि कर्तव्यम् !]

महाराजः । धर्मोऽस्ति राजस्वकुमार ? धर्मोऽस्ति । प्रधाननीयं तव धर्मम् ! निशम्य
तव वचानि प्रमुदिनोऽस्मि नितरामहम् । राजकुमार ! प्रधानसेनापतिपदमपंयामि तुभ्यमहं
मित्रराज्ये ।

योगिराजः । कश्चदुपहृतोऽस्त्वनेन महाराजः शरीरेण ।

महाराजः - 'वासायः मम रक्षकः यदेव दद्यात्सदास्येव तम् । विरोधतः प्राप्ताद् एव
भवत्तत्पुत्रित्वम' इति राजाह्वावाच्यत्वात्पूर्वं प्राविशत् । * * *

प्रयातं तस्मिन् योगिराजोऽपि विजयनगरमवलोकयितुकामो यावदुत्तिष्ठति तावदेव कुमुदिनी
उदन्तिः कुमुपगम्य प्रगत्य च साद्वरमालम्बन्- ' राजकुमार ! अहम्बु भवन्तं योगिराजपदेन
सम्बोधयिष्यामि । श्रीमताभिह स्थितिरभूदिति परमातन्दसमुदे निमग्नाऽस्मि । पूर्वमेवाहम-
कथयं मदीयरूपनमङ्गीकरणीयमेवेति ।

योगिराजः । (सस्मितम् ।) कोऽप्यं मन्दभागवतो नाह्नीकुर्वाच्छोभत्याः कथनम् ?
विलक्षणा ते माया ? मधुरमधुरमालम्बान्ते 'निगदित प्वाऽस्मि । सफलितमन्ते स्वदीपमे-
यामिलपितम् । अये ? अनुजानीहि माम् । अनुष्टेयमात्मकतैष्यं मयेदानीम् । " इत्यभि-
धाय गन्तुमारेभे योगिराजः । प्रयान्तं तमप्रख्य प्रोत्राच कुमुदिनी- ' योगिराज ? स्थीयं-
ताम् । विरम्यतां क्षणम् । दर्शयामि श्रीमन्तमहं स्वप्राणभियच्चन्द्रस्य चित्रागतं मूर्तिम् ।'
इति प्रोष्य शतिति प्रामाद्वान्तर्गृहमभिगम्य क्षणैव हस्ये चित्रमादायीपस्त्रवतीपम् ।
योगिराजहस्ते समर्प्य चेदं चित्रमनापतैपा- ' पश्य योगिराज ? पश्य । अयमेव मे प्रियतमः ।
असावेव मम प्राणेधरः । कियतो मनोहारिणी मूर्तिरमुष्य ? अथुनैव विवक्षतीव ननु ?
परमयमविवक्षः सल्लु ! मायाविगो चास्याशिणी ' इति ।

क्षणं निरीक्ष्याम् चित्रगतं मूर्तिमसौ योगिराजो मनसैव- ' अह ! कुमुदिनि ? मामेव
चिन्तयसि निरन्तरम् । नन्वहमेवैकाकी तु सीति विभावितवान् किन्तु नैव ! कुमुदिनि ?
त्वमपि दु चिन्त्यसि । हा ! इदानीमेवाहं त्वां सुस्रियितुं शक्नोमि, परमनमसरोऽयमात्मान
प्रकाशयितुम् । ' इति समाख्य विमृश्य च पुनस्तच्चित्रं कुमुदिन्यै समर्पयञ्चवादीत्-
' अतिरमणीया सल्लु मूर्तिरियम् ' इति ।

वापहमहोदयाः ? विदितमेव स्वाद्भ्रमवजाम्- ' कोऽयं योगिराज इति । ' स एया-
यमजितदुर्गनाशो राजनेगरस्य यौवराज्येऽभिषिक्त कुमुदिनीवल्लभो निजानुजरणधीरस्यान्वे-
पगाय निर्गतो राजकुमारश्चन्द्रसिंहः ।

योगिराजः । कुमुदिनी ? अनेनैव पुदयेग साहं तव पाणिमहणमङ्गलं मन्त्रस्यते ।
कुमुदिनी । किम् ? किं प्रचीति योगिराज ? अपि लप्स्यते मम चन्द्रः ? अपि फळि-
प्यति मनोरथतरयमस्या निरालम्बवाहिकायाः ?

योगिराजः । माम् । फलेप्यति । प्रतिजानेऽहम्- ' कुमुदिनि ! यदिकथयित्वात्नन्तरमहं
तव चन्द्रं गृहीत्वा त्रुपदण्डमुपस्थापयिष्यामि; किन्तु पुनरयं गतश्रेष्ठ मे दोषः ? !

कुमुदिनी । कथं गच्छति पुनः ? अये ? तन्तु तारगड निगदयिष्यामि यत्पुनासौ गमन-
वार्तामपि न कुर्यात् ? ' लक्ष्मणोर्पकण्डगता दर्पमाङ्गिकोऽपि पुरगा नश्रीभवन्ति ।

योगिराजः । (स्मगठम् ।) नूनम् । नास्ति चन्द्रस्य शक्तिर्वदसौ स्वदन्तिहासिःसुतो
भवेत् ? । (प्रहासम् ।) अये ? प्रहास्यं तव चातुष्यम् । कुमुदिनि ? त्वयाऽप्यहं वक्षितो
ननु ? ।

कुमुदिनी । किमप्र वदन्तं नाम ? मया तु महत्तमेवोदीरितम्- ' चन्द्रो मे यदि लभ्येत

नैवासी पुनर्मत्तो वियुक्तो भविता तदेति । किमत्र मयाऽनृतमवोचि ? ।

योगिराज । तत्पनाले बाले ? सत्य तवोदितम् । अप्यनुमयसे मा गन्तुमधुना ?

कुमुदिनी । भाम् । सुख गम्यता पुनर्देशनायाङ्गता । योगिराज ? किमिव वन्मि ? भवत विलोक्यैव मम चन्द्रोऽय स्मरणसरणिमुपतिष्ठते । नून भवन्मुखारविन्दमिव सुन्दर मदीपचन्द्रस्य ललितस्मित वदनाभ्युन राजते । योगिराजस्तु- ' बाले ? भ्रान्ताऽसि खलु त्वम् ? ' इत्यभिधाय सध्याऽनन्दनादिनित्यकर्मसम्पादनाय ततो निर्गतवान् ।

अथ नियकर्मणो निवृत्य भोजन विधाय कापायवासास्यपहाय परिधाय सुन्दरराजोचि तवच्छाणि सगृहेऽपि सायसमये पर्यटितुमय विजयनगरे निर्ययौ । अथ शान्तिमयेऽस्मिन्समये विजयनगरे प्रादुरासीत् शशत्रमालालङ्कृता प्रफुल्लकुमुदनेत्रा सुन्दरचन्द्रिकाधवलाम्बर धारिणी मनोहारिणी चन्द्रमुखी निशादेवी । ईदृशे रमणीये समये चन्द्रसिंहो दुर्गाद् बहिर्निर्गतात् । सहसैव चास्य मुखात्- ' कीदृशी निष्कलङ्का पवित्रवालिका । ' इति शब्दा निर्गता । कुमुदिनीविचारे निमग्नमालीग्ननः सम्प्रति चन्द्रस्य । निष्क्रम्य दुर्गादय सान्द्रारण्य प्रविश्य चन्द्रमस प्रकाशे कमनीयकाननराश्रीशोभामवलोकयाञ्चक । दुर्गाद् मोक्षद्रव्यमितमन्तरालमतित्रम्याऽय महतीमेकां शिलामालोक्य तदुपत्युं पाविशत् । अथ परितो विलोक्य हयमगादीत्- ' अहो ? कियत्सौन्दर्यं विभावयां ? कियती मनोहारिणीय पश्यते चान्द्रिकाभयो यामिनी ? प्रभो ? विचित्रा तव लीला । अहह । प्राणिमात्रा इदानीं सुखेन निद्रापरतत्रा सधैरेन् ? किन्निवद मदीय मन्दभाग्य हृदय न विभर्ति शान्तिम् । हत । पावस्य लम्पतेऽसौ प्रियवन्धुनं तापदिद् स्वात् शान्त भवितुं । अपि पवित्रदिग्वां दाधारिणि कुमुदिनि ! त्वरसम्बन्धेऽपि कियच्छिन्तेयेवम् ? अहह ! अह चन्द्रसिंहोऽस्मीति बदि त्वा कपयय कियान् महानान दस्त अनिता ? (विचिन्त्य ।) प्रिये कुमुदिनि ? मर्दयं कियाव क्लिश्यमि, ताम्यासि, तिद्यसे तप्यसे च । पर पापाणहृदयोऽय तव चन्द्रः सखि हित सखि माभद्रदयमाद्रैवति । (विमृश्य ।) प्रिये ! मा शोधी । सुखविष्यामि त्वामहम् । त्वत्पीडयितुं दूरसिंहस्य यदाऽय वक्ष म्यल विदारविष्यति तदानीमेवाय तव चन्द्र शान्तिमत्त क्लपिष्यति ।

अथ चन्द्रसिंहः कोपेन समुत्थाय- ' परा मराधम क प्रनष्ट इति न विज्ञायते । दुरासन् ? भवत्स्वममठहिता जगतः कित्त्वह त्वां गवेपयित्वा सद्य एव यमराजनगरात्तथी करिष्यामि । ' इति शोष्य कुधा-लं कारणेन परार्जि प्राहारत् । अरणप्रहारसमकालमेवास्योपवेशन गिलाऽकलादुच्छलती दूरत रललिता । एतदवलोक्य अचित्तोऽभवच्चन्द्रः । अत्र किमपि रक्ष्यमस्ति विवक्षयं श्रीशैलनग्राय निपुणं निमालयागवभूव । नालमतसौ किमपि चिद्यत् । गृह्यं पावदयमितल्लो गम्भीरे निरीह्य भूमौ कर्षं परिचालयच्चपि नाविन्दत

किमपि । अयं निराशाः सद्येव ऊचे- ' किं तावदस्य कारणम् ? गवेषणीयमेव मयाऽस्य रहस्यम् ? ' इति निश्चिन्त्य शिलासमीपमुपसृत्य सूक्ष्मदृष्ट्या तां निरीक्षित । सुहृत्संवावद-
मितोत्रिलोकमानसतस्यां शिलायां लग्नमेकं लोहकोलकमदाशोत् । कञ्चास्य सम्बन्धः शिलया
सदेति परीक्षितुकाम एव कोलकमपीदयत् । कोलकयन्त्रप्रोहनक्षरमेवाऽऽजनि महारभयङ्करो
निःस्वनः । यदाङ्घ्र्यं चमयकार चन्द्रः । 'निहादेन सार्द्धमेवैकदलमितोच्छ्रायमुच्छ्रित्यं
महती शिला ।

जातिमहतीमिमं शिलां निरवलम्ब्यामवलोक्ष्य विश्वयमहाभिन्वयौ निमग्नश्चन्द्रः । अयाऽयं
दृशं तस्या जघन्नादेकमा रौहणम् । 'दृग्भ्रमयो चास्य सोपानपरम्परा । ततोऽमुना सोपा-
नैवतर्तुमारभि । यथैवानेन पद्मदशे सोपाने पदं निदधे तथैव घोरशब्दपुरस्तरं सा
'निरवलम्ब्या शिला पुनर्निर्वस्यानं परेदे । पिदधे चामुषा चन्द्राया द्वारम् । यावद्विरा-
लम्बाऽभूदियं शिला तावच्चन्द्रमस्यैवं चन्द्रा प्रभासिताऽभवत्परमिदानीं दरीद्वारोपरोधे-
नाभ्यन्तरे संतमसं संवृत्तम् । तथापि धैर्यं धारयन् घोरघोरौघोऽयं भेन्दुकुमारः सोपानैः
पुनरवतर्तुमारभत । शतं सोपानान्यवन्तोर्यं- ' सम्पूर्णमारोहणमतीर्णवानहमिति ' विशाव-
धानसौ । अयान्प्रकारे करं चालयतोऽस्य हस्तः पापाणमित्तिकया स्पृष्टः । तदाश्रयेणैवायः
ममे प्रचलितः । स्तोत्रमन्तरं गतस्यास्य हस्तो दाहरचितकपाटे लग्नः । बलेनासौ 'तदर-
मानमे । परं नावानुत्तिदम् । अनन्तरमेव यावद्वलं द्वाभ्यां करभ्यां कपाटमुद्घाटयितुं प्राय-
तिष्ठ । नापावृत्तं तथापि । जतोऽयमतिनिरासः मञ्जिउस्तव । करो चालयामास । पाणि
परिचालयतोऽस्य करे द्वारसमीप एव प्रतिष्ठापिता काष्ठपुत्रिका लग्ना । आनम्य चन्द्रस्तां
परीक्षमाणोऽपि न प्राववान् किमपि । ततः परमविद्योऽपौ- ' अयि प्रभो ! किं करणी-
यमधुना ? ' इति समुदीर्य मलिनमुखः संवृष तस्याः पुत्तलिकायाः स्तिरसि हस्तं निधाय
समशीतलुठ । पाणिमन्त्रकर्ममहालमेव सा काष्ठपुत्रिका वतुलमभ्रमीत् । तत्क्षरमेवापावृत्तं
द्वारम् । साक्षर्यैः सद्यं चन्द्रो धैर्येण द्वारं परिष्टवान् । प्रज्ञानान्तरमेव पुनर्द्वारं 'संवृत्त-
मजनि । अयामतो गच्छता चन्द्रसिद्धेनाभ्यन्तरे चन्द्रमसः प्रकाशो दृष्टः । ' कुतोऽयमिह
चन्द्रमहासा ? ' इति पितृवर्षावं परीक्षाक्रे । ऊर्ध्वं विडोक्यताऽन्धमुना नाळोक्तितो
रजनीपलमः । ' कस्यापि प्रकाशस्तथावत् ! ' इति चिन्तयन्नसौ सावहितः सप्रमे प्रचलितः ।
प्रकाशं गच्छत एव तस्य नेत्रमोचामयासीदुपलनिर्मितं मन्दिरमेकम् । वतुलपटमण्डपाहूर्ति
'विहम्बपति स्स नन्वस्य ' कृतिः । परितोऽय पापाणमयी मितिः । अमूत्तस्याः देवक-
मेकमेवागुरु द्वारम् । नासौघतः कस्यापि जनस्य निवासोचितं ततः किमपि महाघोरं
कृपमापरितुमनुच्छ्दामिदं मन्दिरम् । तिष्ठन्नेव चन्द्रो यावद्विषं विचिन्तयति तावदेव सन्तु
षमः कृतोऽपौ । यत्रावं शिपतोऽभूत्तपो हस्तद्वयं पञ्चादपस्य सपदि निश्चयन्द्वहानं कोपाद्
बहिराचक्रयं । तस्य मन्दिरस्य मध्यभागे काचनाहृतिर्दृष्टोऽमुनेत्येव सत्त्वेवं चमदुकार्यो-

१ रवेण । २ ' आरोहणं स्वस्थोपानम् ' । ३ पापाणनिर्मिता । ४ निरापारा । ५ अररं
कपाटम् । ६ मुदितम् । ७ अनुवशीति एम । ८ रचना ।

षा द्रसिंह । पर चन्द्रप्रकाशे सूक्ष्मदृशा निरीक्षयानेन- ' विश्वलेपमाकृति ' रिति ष्य
 ज्ञापि । तत करवाक कोपगत विधाय स्वय तस्या आकृतेरभ्यर्णं ययौ । समीप ' यताऽनेन
 ' इय कस्याश्चन देव्या आकृतिरिति ' विजज्ञे । अय पर्येक्षित ता मूर्तिमभित । आसीदिय
 काष्ठमयी मूर्ति । पाणिना परामृशताऽमुना परित प्र-उन्नमेकं य-त्रकीलकमाधिगतम् ।
 तद्विषयं नितरामाश्रमित एष तत्कीलकमुत्पीडयाम्बभूव । तरक्षणमेव युगपदपावृतमरर
 युगलमिर्वनस्या मूर्तेर्द्वे शकले अभूताम् । सा-तरालेयमासीदभ-न्तरे । चन्द्रस्तु- ' किं
 प्रयोजनमस्या भवेत् ? केनेयमत्र प्रतिष्ठापिता स्यात् ? अय कोऽप्येनामर्चयति न वा ? '
 इति विचि तथैवपि नावागमत् किमपि तत्त्वम् । ततोऽय ता काष्ठप्रतिमा यन्त्रकीलकेन
 यथापूर्वममुमुदत् । आसीदेक समचतुष्कोण प्रतिमाप्रत कुण्डम् । इत्यमालिलमामिबीह्य
 चन्द्रसिंहस्त मीन्द्राद् बहिर्निष्क्रम्य समुपात्रगाम च वरमेकमगुरु । ' किमर्थमिदमखिलमिह
 गुप्तकन्दरे विनिहितमिति विमृशन्नैव तत्र विश्वा लयंमुपविष्टवान् ।

अधुनाऽय निपीदक्षेय यावद् विमृशति तावदेवैका मनुष्याकृतिं दूरतस्तदभिमुख शनै
 शनैरपसर्पन्ती ददर्श । दृष्ट्वा सैना अमचकार चन्द्रसिंह । रोमाञ्चितमभूदस्य वपु ।
 भिया चाय चकम्पे । अहो आश्चर्यम् । य एष भुशुण्डीशत^१शतमीनिर्हादसहक्षेभ्योऽपि
 चञ्चच्चन्द्रहामघारचालनेभ्योऽपि च न विभीयात्सोऽधुना भयेन वेपते । अथ धैर्यमाधाय
 हृदि करे च करवाल हाकलय- ' आगच्छन्तीयमाकृतिः कुत्र प्रयाति ? किञ्चानुतिष्ठति ? '
 इति विज्ञानुकाम एष ततोऽनतिदूर वर्तमाने पापाणोऽकृतदरीगृहे निलीय घटिष्यमाणा
 घटनामैरिष्ट । आगच्छन्तीयमाकृतिर्यत्र चन्द्रो -यलीयत ततोऽभ्यर्णमेव विद्यमानायां
 शिलाया दार्ध नि शसती निपण्णा । आसीत् कस्यचिद् बालकस्येयमाकृतिर्वयसा चतुर्दश
 मित वर्षे पृथगन्ती । तेन पुञ्जमित्त वमति स्म चास्य घटनविम्बम् । आकृत्या ' राजवश्य
 एष विभाष्यते स्म । सु-दरस्यास्य बालस्य करचरण लोहशृङ्खलया नियन्त्रितमभवत् ।

गुहागृहनिहीनश्चन्द्रस्तु- ' ईदृशो बाल केन ' नियन्त्रित स्यात् ? अण्वपि नान्वकम्पि
 भिमु तेन ? ' इति विचिन्तयच्छास्त ।

क्षणानन्तरमय बाल - ' हा प्रभो ? अद्यैव विलीयेत किमु मम जीवनलीला ? किम
 वश्य पिपातैव मदीययलिदानमय नृशस ? अहह ! कथ नु सहिष्यते मयेद् कष्टम् । रे
 चाण्डाल नृसिंह ! मादृशो बालकस्य कण्ठे^२निक्षिप्त निपातयतस्ते करणा नैव जगिता
 किमु ? किमन्ते स्व मां निह-तैव ? अहह ! निजप्राणत्राणार्थं कियत्करणासयमह स्वां
 प्रार्थितवान् । पर स्वरीय वज्रमय हृदय नैव द्रवीभूतम् ? प्रायुत तिरस्कृतवानमि माम् ।
 हन्त ! ' क्षणिकमेव जीवनमधुना । मरणीयमेव मयाऽन्तत ' इति वदन्नेव ररोद् ।

१ गण्डता । २ घटल शण्डम् । ३ ' लोच ' इति भाव । ४ राजकीर्ती । ५, निषदः ।

ततश्चन्द्रार्सिहोऽमुष्य बालकस्येदं करग्राजनकं भाषणं निशम्य स्तब्धीभूय ममपि विचिन्तयामास- 'नियतमेव नृशसस्य तस्य वसतिरिहैव भविता ? स एव दुरात्मा निरागसं बालमेव देष्या बाले रचयितुमानोत्त्वानिति शङ्के । रे नृशंसहृदक कूरसिंह ! नायं मनोरथस्ते फलिता ? रक्षिष्याम्यहं निराधितं बालमेवम् ' इति ।

पुनरसौ बालकोऽभ्यधात्- ' नैव नैव ! तस्य पापस्य हस्तेन तु न माणोयम् । किं करोमि ? शस्त्रमपि न विद्यते मद्दन्तिरे; अन्यथा प्रादशयिष्यं स्वशत्रियत्वममुं नृशंसम् । हन्त ! विवशोऽस्मि, निराश्रयोऽस्मि । ऋते देवदेवाद् दयालोर्नाहित कोऽपि मे सहायकः । भये ? संज्ञानितोऽस्मि साम्प्रतमायसशृङ्खलाभि । तदनीतोऽस्मि निजात्मघातायावि । (विधिन्य) तद्देहि । तस्य पुरुषापलदस्य हनान्तरणापेक्षया स्वमल्लकं शिलावामस्या-माहस्यामुष्मालोकाद्यिमुंको भवामि । ' इति विचार्य मूर्धानमाहन्तुमुदर्यात् । यावद्दसौ शिलायां शिरो निपातयितुमुच्यतेस्तारदेव चन्द्रार्सिहो गृहाया बहिर्निष्पन्थ पृथतोऽस्य करौ जग्राह, जग्राद् चैनम्- ' कुमार ! नेदानीं ते मरणवेला ' इति ।

कुमारः कम्पितस्त्रेण सभयम्- ' को नु श्रीमान् ? शत्रुमित्रभुतवासुष्य दुर्गेतस्य बन्धु ' रिति पृष्ट्यान् । सान्त्वयन्नमुं चन्द्रार्सिहः- ' मा भैषो । त्वदीयपार्थनां निशम्य परमेश्वरोऽयं तव रक्षणाय मां प्राहिणीत् । तन्न कुरु भयम् । नैवीरित्त मम रक्षयां किमपि ते भयम् । दुरात्मनस्तस्य पाशादहं निश्चितं त्वां मोचयिष्यामि ' इत्याद्यधश्चे । एवं चन्द्र-भाषण निशम्यायं कुमारः स्तब्धीभूय दीनरदन - ' को नु खलु श्रीमान् ? ' इत्यन्वयु-ञ्जक । चन्द्रार्सिहस्तु - ' कथयिष्यामि त्वामहं ' उदितो बहिर्निष्पन्थ - ' इत्यभिधाय तस्य करवाणगतां शृङ्खलां शकलीकृत्यास्य करं गृहीत्वा प्रचालत् । प्रचलन्तमेतमवररुष्य कुमारः- ' विरम्यतां क्षणम् । अग्रे महानन्यकारो वर्तते । पन्थासपि नोपलक्ष्यते श्रीमता । तदिह स्वीयताम् । दीपकं प्रज्वालयाहनिहानयामि ' इत्यपदत् । प्याकुञ्जीभूय चन्द्रार्सिह- ' कुमार ? ईदृशे भयङ्करस्थले कथं प्राग्गेत दीपकः ? ' इति पृष्टवान् ।

कुमारः । एतस्मिन् भयादस्थले निवसतो मम पञ्चदायनानि व्यतीतानि इति सकल-मप्रत्यं येमि वृत्तम् ।

चन्द्रार्सिहः । (सविस्मयम् ।) ताकिमत्र ते यन्दीकृतस्य पद्म संपरतरा भतीठाः ?
कुमारस्तु- ' नाम् ! श्रीमान् ? अत्र एवाहमस्य दरीगृहस्याभिजाताऽस्मि । बहिर्निष्पन्थाया मिश्रिन्प्रमवसाऽऽलपिष्वात्रः । यतोऽप्रायवयोरपरि कदा नु का विपत्तिरापतेदिति न विज्ञायते । तदात्राभ्यामितोऽपुना यथासम्भवं शीघ्रमेव बहिर्गन्तव्यम् ' । इति समुदीर्यं ततो द्रुतं गतरा क्षणेनैरैकं प्रस्फलित दीपकमानोत्त्वान् । दीनप्रकाशे ततोऽप्रत. प्रचलन्तावती तस्यैव दारमथद्वारस्य समीपमागथ स्थिता । यतो द्वारं कथमुदाटनीयमिति नाजानाचन्द्रः । अन्तः प्रवेशसमये तु प्रविष्ट्यान्, परमिदानीं बहिः कथं निर्गन्तव्यमिति विचारयासितस्ततो निभाळयासकार । किन्तु नागसं तक्षपनगोचरं किमपि । जागमनकाळे देवलं काष्ठपुत्रिका-

शिरसि हस्तं निक्षिपत एवामुष्य द्वारमपावृतमभूत् । परमिदानीं तत्कथमुल्लाटनीयमिति चिन्तापरवशोऽभूद्गौ । चिन्तयन्तमेतं निरीक्षयार्थं बालोऽग्रे समुपेत्य-- ' न चिन्तनीयं श्रीमता । जानाम्यहं द्वारमपावरीतुम् ; ' इत्यभिधाय निजकक्षगुटिकातोऽसिधेनुकां निःसार्य कुञ्जीभूय कपाटान्ध्रे रंहसा प्रावेशयत् । ईदृशमस्य बालस्याबालविक्रममवलोक्य मनसैव हसंश्चन्द्रसिंहः-- ' कुमार ? यादृशस्त्वं सुन्दरोऽसि तादृगेव परानमशालवपि भवसि । हा ? स्वादृश एव विक्रमशाली निःकलङ्को मम बन्धुर्नष्टः ' । इति निगद्यायतं निरश्वसत् । एतस्मिन्नन्तरेऽसौ कुमारोऽसिधेनुकासाहाय्येन द्वारस्य यन्त्रकीलकमन्विष्य तरसा लघुपपीठ्य तत्कालमेव द्वारमपावृणोत् । उभावेव ततो बहिर्निर्गमयतुः । द्वारमद् पुनः पूर्ववत्संवृतमभूत् । अथेमौ तदेवारोहणमुपेयिवांथौ । ततश्चन्द्रसिंहो व्याजद्वारं कुमारम्-- ' आतः ? आवागमिष्यदवधि तु निरन्तरायमावाती ; परमग्रे बहिर्निर्गमनमितोऽतिदुष्करं वर्तते । यतोऽस्य सोपानस्य शिरसि निहितोऽस्ति विशाला शिला ; सा च ततः कथमपसारणीयेति नावगच्छाम्यहमिति । '

' तदप्यहं जानामि । पञ्चाशीतितमे सोपाने वर्तते एकाऽन्तर्हिता यन्त्रकीलिका । ' इति न्यवेदीकुमार । इदानीमेवाज्ञामीचन्द्रो यन्-- ' नूनमस्मिन्नारोहणे शतं सोपानानि सन्ति । यदाहं पञ्चदशे सोपाने समागच्छं तदैव सा शिला द्वारं न्यरणत् । अतस्तस्मिन्नेव पञ्चदशे सोपाने--इत आरोहता पञ्चाशीतितमे सोपाने--तया यन्त्रकीलिकया भाव्यम् ' । अथ सोपानानि गणयन्तारोहणमाररहतुः । यथैवेमौ निर्धारितं सोपानमुपपद्यौ तथैवासौ कुमारो यन्त्रकीलिकां प्रिचिष्य तां रंहसा समपीठित् । उपपीठनक्षणमेव घोररवेण समं सा शिला समुच्छलन्ती समपतदेकतः । एतौ चर्माभौ सानन्दं बहिर्निर्गमतुः । अथेयं शिला पुनर्निर्जरथलमलङ्कृतपती ।

॥ * ॥ इति घृन्दावनपुरकृत्वाधिगतप्रिचाररत्नस्य षण्ण्डितमोधाप्रतरारिरत्नस्य कृतौ प्रह्लादचर्यसतकसतीर्थ्यं कुमुदिनीचन्द्रे द्वितीया कला ॥ * ॥

अथ तृतीया कला ।

" अमृतस्य प्रवाहो हि कायशाठनर्षभयै ।

विराट् भानुपरिष्वङ्गे योऽसौ मूल्यविशर्जित । " (पञ्चमन्त्रके)

" संज्ञानवादीभ्यपि भानुपाणे दुःखानि सम्बन्धियोयोगज्ञानि ।

रहे जने 'धेवनि दुःखदानि श्रोत महर्षिनिव 'सिद्धयन्ते ॥ " (उत्तररामचरिते)

“ मृगेषु मंत्री मुद्रितान्दृष्टौ हृषा सुहृः प्राणितुः टासिषेषु ।

येषां न ते कस्य भवन्ति वन्द्याः कौशेयकौशेयभृतो मुनीन्द्राः ॥ ”

(नटचम्बाम्)

“ सम्पत्तौ च विपत्तौ च महतामेकरूपता ।

उदये सविता रक्तौ रक्तव्यास्तमये तथा ॥ ”

(पञ्चतन्त्रके)

अथ चन्द्रमिहो वीरकुमारममुमितः सह नयन् कियन्मुहूर्त्तैर्न विजयनगरदुर्गमुपाजगाम । तदीयपद्मद्वारेणाम्यन्तरं प्रविश्य प्रासादे स्वन्यायनार्थम् । तत्रागम्यार्थं कुमारमेतं सन्वृत्य मुखात्तन्दिग्भनेकामासेदित्वात् । अन्यागतञ्च कुमारमात्मसमुत्सृज्यपामामन्यामुपवेष्ट्य—‘भ्रातः? किमभिधानं ते ?’ इत्यप्राश्नीत् । अन्वयवि—‘मां रणवीरं वदन्ति जना ’ इत्युदतारीत् ।

‘ एवं किम् ? ’ इति व्याहृत्य चन्द्रमिहो विस्मयाकुलेन चक्षुषा क्षणमेकममुं निरीक्षित । पृथ्वीधायम्—‘ कुमार ! किन्त्वे पितृनामधेयम् ? कश्च त्वमसि ? इति शीघ्रं मां निवेद्य । मा मम मामधिकं संशयगर्भं निदधा. । ’ इति ।

रणवीरः । ‘ रणवीर ’ इत्यभिव्याप्तोऽस्मि मन्दभाग्येयः । अस्ति—‘ चन्द्रसिंह ’ इति प्रख्यातो ममैको वीरपरो ज्येष्ठपुत्रः । अल्पभुवनप्रथितपराक्रमशोभिर्नो महामहिमदाति-नोऽत्रितदुर्गाधीश्वरस्य महारात्र रीक्ष्यारिर्विहस्य कर्तव्यम् पुत्रोऽस्यहम् ।

चन्द्रमिहः । (मानन्दाक्षर्यम्) प्रभो ? मिलस्यता तव लीला ! ! वयं रणवीर ? एहि एहि । परिष्वजस्व माम् । तत्रैवाहं चन्द्रमिहोऽस्मि ।

रणवीरः । (सन्निवृत्तम् ।) कः को नु मनु ! ! रत्नको मम मदप्रजग्ना. भार्यथीचन्द्र-मिहतातः किम् ? (इति मानन्दमालिङ्गति ।)

चन्द्रमिहः । (गात्रमाक्षिप्यश्वेत् ।) अपि भियतमग्गो । अपि मदीयहृदयानन्द ? चिरकालमहं मे रनननायामनेत्राय सम्प्राप्तम् । वीर ! इयं ते दत्ता ! ! मयनु । न चिन्त्यं सतु ? त्वामीत्यवस्थं विधातुरहं निश्चितमेव वैरं निर्यातयिष्यमि । तत्रिवेद्य मे—‘ कियदपं नरात्मत्वां पीडयाम्हातेति । ’

रणवीरः । अपि ? यदाऽपं वृजंनो मामरहंनुं प्पचिन्त्यततः किञ्चिपूर्वममी भेन्गा—‘ वयं रणवीर ! इत् आगम्यताम्, गृह्यतामयं प्रसाद्ः । ’ इत्याकार्यं मां शर्करामादायत् । शर्करामक्षयमक्षणनेत्र मम चतुरपोरप्रतोऽन्धकार इवाजनि । श्शगेनैवाहं नि संशीमूय भूनावतम् । अयं जागरि-याऽज्ञानियम् ‘ कुहचिदहं भयङ्करस्थले निष्कामीति । ’ यतो गुप्त-गृहण्णां मवान् बाहिनं सारयामाम तस्मिन्स्थलेऽहं समन्ततो दृक्ष्यामकार्यं परं कोऽपि मानवन्त्र नायालोकि मथा । इत्युक्तोऽहं पारत्त्र विषयानि तावदेव दूरमिदमहं स्वप्नमु-न्मवापान्ममवालीकयम् । एतन्मलोक्त्याऽहं प्रतुल्यहृदा तन्मालिङ्गितुमन्यथावम् । परं यथैवाहं तदन्तिहमगमं तथैवायं दुरात्मा मां करेण दूरमवमार्याऽप्युय च—‘ रे बाळ ! दूरमवमर ?

त्वमिदानीमस्य जगत. किञ्चित्कालमेवातिथिर्भवति ' इत्यवादिन् । नाहमयोधिर्षं तस्य कथनं किमपि । पुनरहं तम्— ' कूरसिंह ? किमर्थं मामिहाऽऽनीतवानसि ? नय मां मत्पितु. समीपम् ' इत्यचकथम् । तत. स दुरात्मा— ' नैराधुना त्वं निजपितुरन्तिकं गन्तुं शक्यसि ? क्रियत्कालानन्तरमेव चण्डिकायै त्वामुपहरिष्यामि ' इति मामूचिचान् । ईदृग् वचनमाकर्णया- हमादावधिभयम्, परं पश्चाद् धैर्यमाकलय्य— ' कूरसिंह ? अपि मारयिष्यसि माम् ? अये ? यदा मे तातस्त्वाम्— ' व नु गतो मम वसो रणवीर ? ' इति प्रक्षयति । त्रिभुत्तर- यिष्यसि तदा त्वम् ? किन्तु खलु रे ? तवापराद्धं मया ? ' इत्यवादिदम् ।

ममेदृश भाषणं निशम्यासौ 'जनंगम. परप्य रथारण. सन्— ' प्रोच्यालं रे बाल ? स्मर स्मरहरं स्मरणीयञ्चोक्तिञ्चिन् ! ! पिता भ्राता च द्रष्टव्यौ यदि त्रिदिव एव द्रक्ष्यसि ! क्रियता दिनेन तावपि तवान्तिकमागन्तारौ । रे केसरसिंह ? यत्त्वमिमं कूरसिंहं राजसभाया सर्वजनसमक्षमज्ञासीस्तदल्पेनैवा^१नेहसा प्रतिकरिष्येऽहम् । दुष्ट ! तव रथिरपानाय भृश- मानुरा मे चण्डिका ' । ' इति व्याहार्यान् । अथ कोपेन वेपमानोऽयं समीपवर्तिनं जनम्— ' बालमेनमधुनैव देव्या बलिं विधास्यामस्तदस्य स्नानादिप्रिधिप्रमाद्य सञ्जीकारया- सुम् । एष आगतोऽहम् । ' इत्यादिश्य ततः प्रययौ ।

प्रयाति तस्मिन् स पुरुषो मा स्नपयित्वा सुन्दरवसनालङ्कारैरलञ्जके । कण्ठे स्थलकमल मालामाससञ्ज । ललाटतलञ्ज कुङ्कुमाञ्जिनमकरोत् । अर्थापसितेऽरिमन्त्राखिलकर्मण्यहमष्ट- च्छममुम्— ' बन्धो ? किन्तु खलु ममेदानीं सव स्वर्ते ? अपि निहन्ता मामर्थं दुरात्मा ? कथय । बन्धो ? कथय । कोऽपि नामित सम्प्रति मदीयः । स्वमेरासि मे सहायः । तदये प्रियबन्धो ? मदीयपरिप्राणाशा सम्प्रति यरीर्षितं न वेति श्रुद्धि ' इति ।

इत्थं मदीयमालपितं कर्णे कृत्वाऽसौ नराधमो मा^२सोत्प्रासमुपहस्य वक्तुमुपचक्रमे- ' परिप्राणाशा ! ! त्वजेदानीं रे^३दिम्भ ? निजरक्षणाशाम् । अधुनैव महाराजश्रो^४कूरसिंह उपस्थाय त्वत्तो^५देवीसपत्न्यां निर्वर्णयिता । ततस्तत्रामि^६कुण्डे धग्धगिति दन्दहमानानरुणा- रणलोहकीलैस्सवदग्नेषु प्रवेश्य नि^७शसितेन तेन 'पिक्षितेनार्यं श्रोवैश्वानरमाराराधयिष्यति । तदनु नि^८कृतस्य 'तत्रोत्तमाद्गस्य 'कवोणरथिरेरेव चण्डिकादेवीं 'प्रीणयिष्यति ' इति नावगर्भं स्वतु स्वया ! ' इत्युक्त्वा साट्टहासं हसितवानसौ नरपिशाच । अत्रान्तरे कूरसिंहस्त- प्राणय ' तेजस्विसिंह ? अपि सञ्जितमखिलम् ! ' इत्यप्राश्नीत् ! एष च प्रणम्य- ' आ धीमन् ? ' इत्युवाच । तत्रान्तरे द्वापरी पुरी तत्रोपस्थितौ । आसीदतिकृष्णाम्ब- रधारी तयोरन्यतरः । अष्टयमर्गदस्य यदनम् । परं नयनयोरप्रत केवलं द्वे त्रिद्रे अभूताम् । पागी चामुना नम्रहृयाणो गृहीन । अयमेव देव्या मम बलिदानं विधानेत्यहमज्ञासिपम् ।

१ चण्डक. । २ ररौ । ३ कालेन । ४ अवदत् । ५ ' सोत्प्रासं तु गोत्प्रासं सोपहासः- गनाश्रयः । ' इति हल्ययुधः । ६ पोत. पाशोऽर्भोऽदिम्भः । ७ पूजाम् । ८ मोतेन । ९ अगिम् । १० तिमः । ११ ईपदुष्णम् । १२ संतर्पयिष्यति ।

योऽम्बावरः पुत्रः स तु साधारणवेषधरोऽभवत् । आर्मादेव दूरत्व किङ्करः । क्षणेनैव देवीनिःस्त्रवर्णिनि ह्यनकुण्डे प्रज्वालितो वृद्धकालुः । अथ मदभिमुखीसूय श्रूसंहः ' रे बाल ? इत्त आगत्यार्चय देवी ' मित्याभिहितवान् । मित्या कम्पमानोऽहं तदन्तिकमगमम् । न भक्तो देवीपूजनं कारित्वा— ' बाल ? निवेद्यं ते किमिति ? परमेश्वरान्पर्यन्तं विधेयद्येद् विधेहि, ' इत्यप्राक्षीत् । इत्यामाकर्ष्यं करौ सम्पुटीकृत्यादन्— ' श्रूसंह ? दूरत्व दयन्त माम् । गृह्णामि ते चरणौ ' इत्याभिधाय तचरणयोरपत्तम् ।

एतद्वलोकित्वायं दुरामा मां धिम्बुदंभप्रवीन्— ' रे बाल ? नेदं ह्यलं दयाशब्दप्रयोगस्य । क्षत्रियबद्धक ? तद् वृत्तनामपरितरं निवेद्य त्वया यो नदीपानमानो विदितमन् विवृशनाऽ- यमत्रीय स्वन्वो दण्डः । भाः ? त्वयं मे रहस्यं प्राप्सति ? त्रिजहिदि तदधुना त्वं निजरक्ष- णात्ताम् । एहि । मज्जो भर ' इति ।

“ श्रूसंह ? देहि मे प्राणमिक्षम् । क्षम्यनामथमपराधः । बालकोऽस्मि ते ” इतीदृशीं कानरतरगिरं मे निक्षम्यादि नृशयम्याम्य किञ्चिदपि हृदि नाजनि द्या । अयायं नीलाम्बर- धरं नरं सङ्केतयाम्भूव । तस्मिन्कृतममकायमेवायौ क्षानेर्नैर्दन्तिकमुनेष भयङ्करम्बरेण— ' बाल ? ध्यायशामिष्टदेवस्वया ' इति स्यह्ययासिदुण्डाद् दृन्दक्षनानानागारमानापमकीलात् चहि- निन्मार्थं मदप्रभो श्रुत्वा स्थितवान् । ' अस्मिदुषोमानमरणत्रेकामरधारोहं रोदितुमारब्धवान् । म्दक्षइं निवार्यं देवीमम्बुखे म्यानुनदिष्टः । सपिनपमहं परमेश्वरमप्यायम् । ततः कृत्वास्परधारि- षाऽमुना श्रूभिमुखं निरपार्गि । तन्नगमेव दुरामा श्रूसंहस्तानुत्पन्नोहकीलान्नइतेषु निष्ठातुं निर्दिष्टवान् । अयायं मन्तडोहकीलधरं करं समुत्तमिनतवान् । परं को तु शत्रु प्रभु प्रभुलीलाभक्तान्तुम् ? तदशनेरात्रिभयदरो महात्पनिरजायत । तत्तानमकीलभृदस्य हस्तत्रिप्रलिखित इव, जदीकृत इत् निश्चलमयतथे । अथान्तो निजमर्त्यमहं काशायव- सनपरिधानं विराङ्गजग्रमण्डितोत्तमार्द्रं म्दाक्षमायल्लृङ्कवङ्कं प्रशान्तमुत्तमण्ड्यं तेवः- पुत्रशालिनं कथन योगीन्द्रमद्राक्षन् । माध्रपंचकिषे निरोदयेगानुनहं प्राणमन् । स य ' धम ? सुखो भर । ' ह्युदीयं निजधरं मम मूर्धनि निधे ।

श्रूसिदुम्बु— इयाकारं यन्प्रतुतकिष्ठापित्र इर सन्धीन्धु स्थितोऽभूत् । ' कोन्वयं भवेद् योगी ? कथमिदंयमागतः न्वादकम्नात् ? ' इति सोऽनुता विचिन्तयानाम । विचिन्त- यच्छेरापमन्तोऽपीरदुष्टः सन् योगीन्द्रमयादीन्— ' कस्यं रे तपस ? किमिदंयमन्तप्रलो- जर्नं ते ? न खनु कश्चिच्चिपमन्थते मे यदेशमित्ततः परिसमधिदं यममदतनुपयेदिवाननि ?

योगीन्द्रः । दुरितकर्ममन्त्रां निशान्धितुं निर्दोषं चानुष्य चान्ध्य प्राजान् रक्षितुमहम- यागतोऽस्मि । न खनु जानामि त्वं यद्मनादयां माश्रुतो समानं सर्वमपलमिति । जगतां श्रेय.धनशार्दनं कुरयता.तां नृपज मन्मार्द्रानेमेराऽम्नाकं प्रथमः ' कल्पः ।

१ आत्प्रम् । २ गमत्येहि । ३ पीम् । ४ इत्तम् । ५ विवरः स्तम्भमिति वा ।

नृसिंह । नाहमाकर्णयितुमभिलषामि तयोपदेशम् ? अपि जानासि कस्याप्रतस्त्वं स्थितोऽसीति ?

योगीन्द्र । भाम् । सम्यग् जानाम्यहम् । परमात्मना सृष्टस्य कस्यचन जन्तोः प्रत ! ! यदा निर्मितस्त्व प्रभुणा तदानीमासी पवित्रस्त्वम्, परमिदानीं न तस्य पवित्रस्य जन्तोः प्रे ? किन्तु कस्यचिन्नरकीटकस्याप्रत स्थितोऽस्मि ! ! !

नृसिंह । आ ? तापसापसद ? विमृश्य वृद्धि । आ ? किमहं एवा वुर्याम् ? दूषित-स्यामहं तत्र हृत्पया, ध-यथा खण्डशस्त्रवामहं व्यधासम् । न खलु सिद्धि ते कीदृगहं भयङ्करो नर इति ।

योगीन्द्र । आ विदितं मे-नराधम ? न किमपि कर्तुमीधरस्त्रम् ? अरेरेऽस्तवर्गवर्धर ? अपवपि दुर्षं मा कार्षीं स्वशीर्षस्य । त्वमामानमतिबलशालिनं मन्यसे किमु ? त्वयाप्येकदा मरणोपमेव । अथे ? येषां पू-करमात्रण पर्वता प्राकम्पन्त, येषाञ्च पदप्रहारेण धरणिः अपि व्यदीर्घतं तेऽपि प्रचण्डप्रतापव ते महान्तो महीपतय परदशतदासननवृत रमणीयरमणीर न मण्डितमत्त पुरमन्ततो विहाय कथामात्रता गतवन्त । अहह ? रावणसदृशो दुर्षशालिनो नृपचक्रवर्तिनोऽपि क्षणेनैव दण्डेन अभूवन् । तत् कियती मात्रा त ? अतो मिथ्याभिमान मपहाय स्वमेव निरागत मालकं विनहिदि ।

नृसिंह । तूष्णीमे भव रे तापसाधम ? नाहं शुभ्रूये तत्र भाषणम् । इदानीमहमीशोऽस्मि स्वमनीषित पूरयितुम् । इतस्ततो भ्रमतस्त्वादशस्य तापसस्य कथनेन स्वहस्तगतमाखेटं विजह्यामहं किमु ? नेदं सभाध्यते ।

योगीन्द्र । किं कर्तुं समर्थोऽसि रे मूढ ? नैव सिध्येत् किमपि तवाभिलषितम् ? स एव विधाता विधाता खलु ? इच्छेच्चेदसौ क्षणेनैव त्वा विनाशयेत् । अरेरे विनश्रीर्धर्ममोहमादिरामदमत्त मूढ ? विमृश किमपि । चिन्तय प्रभुम् ।

नृसिंह । प्रभु ? अस्त्येव कुत प्रभु ? नाहं गणयामि तं किमपि । इदानीन्तो समये तु वसुधरायामिह नृसिंह एवाय केवलं बलशाली पुरपोऽस्ति । नैव विद्यते कोऽपि मादृशोऽत्र महीमण्डले । सम्प्रत्यते सम्प्रति मदीयमेव मनीषितम् ? अपसर तदितस्त्वमपुना । जीवन्तमहं एवां मुञ्चामीति महती मे दया । गच्छ, भटोऽथ मम पथ्याम ते दर्शयिष्यति ।

योगीन्द्र । नैव । नाहमिदानीं जिगमिषामि । नापेक्ष्यते तत्राय भटोऽपि । शृणु रे मूढ ? न भविष्यति निधारितं ते किमपि ? प्रभोरेव स्यान्निर्धारितम् । तन्मादृशस्य संन्यासिन उपदेशमग्रीह्यत्य समार्गमनुवर्तस्य येन ते श्रेयो भविता । दयनीयोऽथ बाह । पश्य—
निकर्त्रात्किन्दुनी सत्तापेऽस्य नवने । विमृश-नृसिंह ? विमृश । अरेरे वृथाभिमानप्रहणदु-र्विदग्ध ? क्षत्रियकुलकच्छ ? घनमपहदयं दुरात्मन् ? विमृश । अथवा, भाम् ? विदितं मया ननु- ' विनाशकाते विपरीतनुदिस्तथ जातेति । '

नृसिंह । प्रभु ? किं करिष्यति प्रभु ? किं कर्तुं पारिष्यति मे तत्र प्रभु ?

'संयच्छातुता प्रजनन्तीमाभ्रमरमनाम् । नाहमाकर्णयितुमभिलषामि तवैकमप्यश्रमम् । गच्छ गच्छमि वेद्, अन्यथा तवापि बालकस्येवास्व दुर्गतिर्भवित्री ' इत्येदि । याहि याहि । अधुनापि त्वामितो गन्तुं कथयामि ।

योगीन्द्रः । अमरश्चैतं बालकं लक्षोपायैरपि ते नैवेतो गमिष्यमि । यथाहं स्थितोऽस्मि ततः पद्मेकमपि पञ्चाक्षपन्तरामि ? उच्यते, यच्छुं शक्नोति ? किन्तु मयमवेहि-शूरमिह ? न किमपि कर्तुं शक्यते त्वया । शत्रु-भूतार्थम् अथमेव बालकस्त्वामन्ते पराजेयते, एष एव तव मनोरथं धूलिमाकरिष्यति, अस्यैव चरणयोराननस्वकं त्वमन्ते नमयिष्यमि । शनैर्नैव तव विनाशोऽपि विधास्यते । पापिष्ट ? इदमपि ते भावि ! कुरु यच्छुंभीराः । 'तवाम्यारामेव स्थितोऽस्मि ।

'अ एवम् ? एदि तावत्प्रमपि यमनगरातिथी भव ।' इति प्रीत्य कृपाग्माहृष्य शूरो योगीन्द्रमन्यद्रवत् ; परं योगीन्द्रः प्रसन्नवदन एव शान्तं तस्यै । तस्मादयं न किमपि किमपि । एषैव शूरस्तद्वन्दितं प्रकृतार्थार्थं योगीन्द्र- केवर्कं, इवहन्तुद्वय- ' एतं प्रकृतम् ? ' इत्यवादीत् । तद्वयमेव शूरमिहमत्रैव जडीभूय स्थितवान् । ततोऽप्यतोऽयं पद्मेकमपि चलितुं न शक्नोति । इयं योगीन्द्रस्य योगबलमन्त्रोत्पन्न शूरमिहो दिनरां स्याकुलोऽभवत् । तदनु तद्वस्यामालोक्य योगीन्द्रः- ' किं विचिन्तयामि शूरमिह ? कथमेवं स्वप्यो जान ? परीक्षन्व निजबलम् । ' इति जगद् । 'शूरीभूय शूरमिहो योगीन्द्रम्- ' क्षम्यताम्, महातुभाव ? क्षम्यतामयमनुचरः । नाहं पूर्वं पर्यवेपमत्रभवन्तम् । अनुगृयतामयं भगवता । शिरसा यदामि धीमत्रादेशमत्रम् । ' इति शोषात् । तस्य तत्रं वचनं निशम्य योगीन्द्रः- ' शूरमिह ? बालकममुं त्वं न किमपि पीडयितुं शक्नोषि, तत्पर्यवम् । ' इत्यवचीत् । शूरो सम्पुटीकृत्य शूरमिह उच्ये- ' प्रभो ! बालमेतं वञ्चयित्वा मदन्यत् किञ्चिदादेत्यति धीमान् । सद्योऽस्मि तदहं पालयितुम् । परममुं बालकन्तु नैव त्यजामि । ' इति ।

इदं तस्य भागनं निशम्याहमतीवाकुलीभूय योगीन्द्रमाश्लिष्ट ' भगवन् ! परित्याजानमयं भगवता । बालोऽस्मि धीमवान् । न गन्वतामेकाकिनं मामिह परिहाय भगवता । पाण्डालोऽयं मन पूर्वजन्मनो वैरी ' इत्यन्वधाम् । मम मूर्द्धनि पाणिरशुभं विधाय योगीन्द्रो मां देवावहार- ' रावकुमार ? निश्चिन्तो भव । काचिदपि ते पीडा न भवित्री ' इति । अथ योगीन्द्रः शूरमिहमगदीत्- ' शूरमिह ! तदा तान्त्रमेतं बालकम् ! नाहमिहोऽमुं निनीयामि । पश्येत्तमेतं त्वमत्र कारागृहे निलम्बाः । किन्तु बालस्यास्य बाडोऽपि न पीडनीयम्बवेति स्मरणात्पम् । इत्युं चेदेनं कदापि प्रयत्रिन्यसे तदा त्वमेव स्वयं विरस्पसे । पश्यरपैर्वन्तमत्र गुहगृहे स्वयाऽऽगन्तुं न पातयिष्यते । त्वमिहानन्तुं कियदपि यत्तेषां परमिदं स्थानं नैशेषल- प्यते त्वया । यदेकदिवसापि कुरम्वराणि भविष्यन्ति तदातोमेव स्मरिष्यमि गुहगृहमि- हिति । '

‘ आम् । भगवन् ? शिरसा वहामि भगवद्गोदशमालाम् ’ इति श्रमणस्य प्रोवाच शूरभिह । तदनु मामवदद् योगीन्द्रः— ‘ कुमार ? साधयाम्यहामिति । ’ ‘ भगवन् ? सह नयतु मां श्रीमान् गतवति भगवति हुशामायं नूरो देव्यै मम बलिदानं विधाता । ’ इत्याभिवायाद् भृशमरदम् । रदन्तं मां निवार्यं निजपक्षसा समामग्य योगीन्द्रेणोक्तम्— ‘ मा भैषीः कुमार ? क्षत्रियपुत्रो भूत्वा किमेवमधोरो भवसि ? अधुना तु त्वया महापराक्रमशालि कृत्वं करणीयमसि । ’ कच-भेकमपि ते न पीडयितुमयं शक्यति नूर । निजयोगबलेनाद् त्वत्परित्राण करिष्यामि । शृणु-चेदम् ’—इत्युदीर्य मन्दं मदीयर्णै—इतोऽप्रे त्वं पञ्चवन्तराराधि न द्रक्ष्यसि शूरसिंहमेनम् । इति प्रोक्तवानयम् । ईदृशेन तदीयवचसा शान्तिरन्तर्ममावर्तत । पुनरपृच्छमहम्— ‘ किं तदात्र स्थले वन्दीभूय मया सकलं जीवनं यापनीयम् ? ’ इति । योगीन्द्रस्तु विहस्य— ‘ न समर्थोऽस्मि तैरकथयितुम्, परं कियत्कालमत्रैव स्थेयं त्वया । यथाकालं सकलं मङ्गलं भविता तव हस्तेनैव क्रियन्ति महानि कार्याणि करणीयानि सन्ति । भद्रं भूयात्तव । ’ इति मां निगद्य शूरसिंहं तदनुचरौश्च पृथग्प्रिधायान्तर्दधे । कुत्र केन पथा राऽप्य गतवानिति नाज्ञायि वेनाऽपि ।

योगीन्द्र गतवन्ममवधार्यं नूर, सावधानः सन् व्यचारयत्— ‘ अपि सयं भवेद् योगीन्द्रेणो-दीरितम् ? किमस्य वधे विधीयमानेन न लभ्येत गुप्तगृहमिदम् ? (क्षणं मनमि विमृश्य ।) नैव नैवम् । ’ किन्तु खलु स्यादेतादृशस्य कथनेन ? अस्य बालस्य बलिदानं तु करिष्याम्ये-वाहम् । क्षणमेकमपि तमहं जीवन्तं नाभिलषामि । पश्यामि— ‘ किं भावीति ’ । शूरसिंहश्चे-दहम् ? अस्य तापसस्य वचनं वितथं विधास्यामि । ’ इति विचार्यं बलिदानार्ं नरमुच्चैरा-ह्वयन् । विम्वद् विम्वदसौ तदन्तिकमुपसृत्य कृताञ्जलि सम्मुखमनतस्थे । तदभिमुख-मालोक्य नूरेणाभिहितम्— ‘ वन्दीकुर कुमारमेनम् । स्वयमेवाहमस्य बलिदानं करोमि । तदाज्ञानमश्रममेव मदीयकरचरणं लोहशृङ्खलायां नियन्य देवीसम्मुखमहमुपस्थापित । शूरसिंहो मम शिरश्लेदनाय कृपाणमाकृत्य यावन्मदुपरि संचालयति तावदेव महता नि स्यनेन समं शूरसिंहमुपरि निरवलम्बं प्रलम्बमानमत्राक्षम् । ततो मण्डलाकारेणोपरि वसुंलं परि-भ्रमन्नेव तावत्परमाचरन्द । परं को नु खलु समर्थस्तमधोऽननारयितुम् ? क्षणादेव त्रिलीनो-ऽयं क्षापि । न ममो सग्नति हृदि मम हर्षं । इदानीमेवाहमजागमं तथं योगीन्द्रकथनमिति । महम्, स कृपावेषधारी पुरय, अन्यथैकः मामान्यवेशो भट ’ इत्येते त्रयो वयं तत्र स्थिता । अनन्तरं स कृष्णवेश पुरणोऽपरं पुरय किञ्चिन्मन्दमुदीर्य क्षापि प्राहिणोत् । प्रयागे तस्मिन्धर्मो निजनीत्यवसनमयजन् । दृष्टे सग्नति तदीया रमणीया मूर्ति । भासीदसौ पञ्च-दिशनिवर्दिदय । मदभिमुखीभूय मामकथयद्वयम्— ‘ कुमार ? रक्षितोऽसि त्वमधुना । अशाकृत्तव शिरसो त्रिपदशुभर । मुखमारतामिह । भागानुभासानदिद्व्याप । त्वमिवाहमपि पूं शूरसिंहेन बलिदानार्थमानीत । परं ममात्रीरकारण्यपूर्णया गिता बलिदातु पुरयस्या-

भावेन चायं मह्यं प्राणभिक्षां ददौ । सन्प्रति तच्चिदेशानुवर्ती सद्यहमत्र निवसामि इति ।
अथायं मम करचरणं नि गृह्णल्लं विधाय मदर्धं भोजनमानेन तु ययौ । प्रतिदिनं 'सहृदेनासौ
मह्यं भोजनं प्रदाय प्रयाति स्म । तत्राहं कथं कथमपि दिनान्यगमयम् । एतस्मिन्नवधौ
तत्रत्यप्रसिद्धं गुह्यस्थलमालोक्यमहम् । परं नाहम्भि मया ततो बहिर्निर्गन्तुमवसरः । तत्र
व्यभिचरकात् कुहचिद्ध घनोऽन्वकारोऽन्वह्यत । " विना चन्द्रं कुत्र एव प्रकाशः ? " इति
पृष्टश्चैव कृष्णवेशधारी पुल्लो मां व्यजिज्ञपत्- ' अस्ति इत्येतिदूरमेतो महान् गिरीन्द्रः ।
तस्मिन्नलैरिव प्रगादिभिः पदायैः परिपूर्णमेकमाविसुन्दरं सरोवरं विराजते । सहृदेव भित्तिषु
तदीजलसेनेन चिरकालं तस्य प्रकाशो भवतीति तज्जलमानीय कूर्मिहोऽत्र गुह्यगृहे क्वचित्
कथितस्थाने न्यविशन् । तस्यैवायं प्रकाशः कन्दरेषु । ' इत्येवं मया प्रकाशस्य रहस्यमज्ञायि ।
तात ? समाहवायमिदानीमिदं मदीयमिति वृत्तम् । महता कष्टेनाहं तत्र दिवसान्तर्नपम् ।
यद्यपि तत्र मे किमपि कृत्स्न नाभवत् तथाप्येकान्तनिवासेनाहमतितरामुद्दिष्टोऽभूवम् । 'महह!
भागतस्य मम वर्षत्रयमतिगन्तम् । ततो मम पिता आगत्य चोत्तरं विह्वलौ भविष्यतः ।
कथमितो विमुक्तो भवेयम् ? ' इत्येवमहर्निशं विचिन्तयतो मे कथं कथमपि पञ्चवर्षाण्यती-
तानि । यन्दोभूतस्य मम परदत्त एव पञ्चाब्दाः सम्पूर्णाः । एते दिवसे कृष्णवेशधृता
पुरवेशाऽहं विज्ञापित - ' भागत नरसिंह, सचायं निशांशे तत्र देस्यै बलिदानं विधाता ' इति ।
इत्यमाकर्ष्य वितरामहमात्तुलोऽभवम् । अथ मुहूर्तानन्तरमुपगत्य कञ्चन पुरयो मम
हस्तपादं लोहनिगडेन निगादितवान् । गते तस्मिन्नहमात्मानमेकाकिनमत्रगत्य तदस्तान्मरणा-
पेक्षया निजहस्तेनैव मरणीयमिति निश्चित्य तदन्नमागच्छम् । भग्नान्तरे तु-अपि तात ?
स्वयौपगम्य परित्रातोऽम्यहम् । "

इयाकालं योऽसौ चन्द्रसिंहः शान्तमनसा रणवीरोदितं वृत्तान्तं श्रुत्वा स इदानीं रणवी-
रमाचक्षते- ' वस्तु ? ' अतिमाद्यमदुतोदयं नृदांसस्त्वाम् । भवतु । यथेश्वरेच्छा ! ! इति । '

रणवीर । तात ? मा कार्याः शुकं सुधा । भवति हि मयिनस्यमेव । अपि कथयिष्यमि
मां कथं तत्र भयानकरूपले त्वमुपगतवानिति ? अपि कुतश्चिन्तितं पितृचरणाः ?

चन्द्रसिंहः । किमाप्यामि ते वस्तु ? हतस्तममुना दुरात्मनेति यदाऽनुगोव तातस्तदा
ज्वलति ३ रोपहृतमुवा कूर्मिहमेत निमहोऽनु परितोऽधरोद्वात् रिमर्त्रवाम्भूवापत् । परं
नोपनेमे तत्प्रवृत्तमपि । स्वदर्धमप्यर्धमसोचोत्तानः । तमहं सम्पगाधाम्याऽऽदाय च तदादिनं
एदन्वेषणायां निरगच्छम् । वितालेषु नगरेषु, विकटेषु महारण्येषु, भयङ्करेषु गिरिकन्दरेषु
आदि स्वामहं व्यचिन्तयम् । परं निराशोऽहमत्रमिति स्वामनुपपन्नस्य । न्यूनादिन्यूनं त्वां
विचेतुमहं कर्षद्वयमनयम् । अनन्तरं त्रिभानुरी भूत्वाऽहं पुनरतिरुद्रांरात्रवानी न्यवर्तिषि ।
आसन्नार्निन्तां तु रात्रधान्यां कञ्चन प्रामोदणपदां गुण्यं स्वयकासामापायन्महमत्रलोक्यम् ।
उपमृत्य मह्यप्यनयं मां प्रणाम । तमहमवाप्तम्- ' आर्य ? कल्पमिति । ' स तु

प्रतिवचनमद्वैव मत्याणिमादाय मा दूरमनयत् । ' शिक्षितो वा मूको वाऽय स्यादित्यहम
 वाधारयम् । यत्राऽयं मामनयत् तत्रैसाहमगच्छम् । स्तोत्रमन्तर गतोऽथ मत्याणिमुत्सृज्य
 समन्ततो निरैक्षिष्ट । यदा कोऽपि नाटयत् तदाऽसौ सममापत्— ' महानुभाव ? क
 प्रस्थीषते भवता ' इति । ईदृशीं तदीयां वाणीमाकर्ष्य भृशमकृप्यमह तस्मै । रया चाह
 तमगादिपम्— ' किन्तु ते प्रयोजनम् ? काऽह भ्रमामीति ? किमर्थं मामत्र त्वमानय ? राज
 कुमारोऽस्म्यहम् । स्वनगरं प्रयामि ' इति । गिरमीदृशीमाङ्गण्याय विलक्षणो जन दृनाञ्ज-
 लिरवदत्— ' राजकुमार ? धैर्यमाकलय्य क्षण निपीदतु भवानत्र । धूयतामस्याकिञ्चनस्य
 वचनम् । महद् भयमग्रे वर्तते । न गन्तव्य भवता नगरे ' इति । अतोऽह चकित सन्
 निरचैपम्— ' शिक्षितोऽयमिति । ' तमपृच्छमहम्— ' कस्व रे ? किमर्थञ्च मा नगरान्यन्त
 रगमनाञ्छिषारयसि ? ' इति । ' कोऽहमस्मीति निरीक्ष्यता श्रीमता । ' इति समाख्यायासौ
 शिरसो प्रामीणभङ्गा वेष्टितं मुणोपमपनीयाभवेपेण तस्थौ । तत्क्षणमेवाह तमभिज्ञाय
 न्यगादिपम्— ' कोऽयम् ? विक्रमशाली विध्रम्भभाजनममात्यवर्यं प्रतापसिंह किमु ? कुतोऽ
 यभवान् साम्प्रतमिहाऽस्मिन् वेपे ? अपि विद्यते नवाऽग्रभवान् पितृवरोऽधुना नगरे ? किमुप-
 लब्धो नवेति वत्सो रणवीर ? अकृतार्थोऽस्म्यह तदन्वेषणे । किं प्रयोजनं गुप्तवेशमीदृशमा-
 कलयितुं भवताम् ? ' इति । ईदृशो मम प्रभ्राजिनाम्य स्वललाटे कर निधायाचष्टामात्यवर्यं -
 ' हन्त ? अमन्ददुःखप्रदमिदममङ्गलमुदन्तनातमावेदयितुमहमेव केवलमवाशिष्टोऽस्मीति । '
 ' किमस्ति ? कथनीयमञ्जसा—मा निधा मामधिक सन्देहबन्दीमन्दिरे । किन्तु किञ्चनाम
 ङ्गलमयं वृत्तं सट्टतम् ? ' इति पर्याङ्कुलद्वयोऽहमन्वयुजि तम् । सोऽप्रवीत्—राजकुमार ?
 भयङ्करी घटना पठिता ! ' ' भयङ्करी घटना किमु ? ' इति पृष्टमाहुलेन मया । अथोक्त
 वान् श्रीप्रतापसिंह— ' आम् । भयङ्करी घटना । धूयताम्—केनाऽपि दुरात्मना हते रणवीरे
 त्वयि च त गवेपयितुं निर्गते कृष्णपक्षनिशायामेरुदा महाराजो योगान्यासार्थं पुष्यभद्रातीर
 प्रस्थितः । तत्रैकाकी गच्छ महाराजो मया न्यवेधि । पर हन्त ? न कृतं मनसि मे वचनं
 महाराजेन । एकाकिनैव प्रास्यापि नृपातिना । ततो निवर्तमानो महाराज क्रूरेण क्रूरसिंहेन
 कपटप्रपञ्चैर्विप्रलम्प्य बन्दीकृत इति । ' ' प्रियबन्धो ? उपधुल्यैवैनमुदन्तमहमतीवक्रुदोऽ
 भवम् । परममान्यवर्येणाहं सान्त्वयित्वाऽभिहित — ' राजकुमार ? महाराज बन्दीकृत्यार्थं
 दुष्टहृत्क क नष्ट इति न व्यशायि मया । बन्दीकृत भरेन्द्र निशाम्याहमल्प सैन्यमादायु
 तन्मार्गणाव निरगाम् । उपलभ्यावसरममुमयमाप्मीयानुचरै सममिहाभिगम्यास्मदीयमव
 शिष्टं सैनिककुलमलं निहत्यानायासेनामद्दुर्गं प्रविश्य निर्भयः सैस्तत्रैव न्यवसत् । अत्रा
 श्तरे निजबलमुपचित्य स्वैरं मृत्निमण्डलमेव पीडयामास । अल्पेनैवानेहया महाराजमनुप
 लभ्य निराशाहृदयेन पुनर्म्यदृशम् । ' अनितदुर्गोपशाल्ये तिथिरं सञ्चिरेऽयाहं न्यवात्सम् ।

१ ' उष्णीषः शिरोवेगकृतिर्यो । ' द्रवमर । २ वधयिवा । ३ संपदर्थ । ४ उपशाल्ये
 प्रामाते ।

तद् दुर्गमरात्रिहस्तगत विधायाधिवसतीति निज्ञाय दुर्गमाक्रमितुमह व्यचिन्तयम् । परं निष्कण्ठो मम मनोरथ । यत् आभीद्राधिकमखिलम् । न कदर्थनीया वृथा^१ वरूपिणीति विचिन्त्या^२ योधनमह नाकार्यम् ।^३ स्वकटकदेक गुप्तचर सपनोदन्तमवगन्तुकामोऽह प्राहिणयम् । ज्ञानीतश्चायं सदेशरतेन— ' विना प्रयासमचित्तदुर्गमरात्रिणाऽऽचिच्छिदे, महाराजश्च व्याप्रादित ' इति । ' हा हन् ? किं तदा सुरलोक समाधितवन्त पितृचरणा ? भद्रह ? पितृदशनमपि नैवानभि मे ? हन्त ? किमिदानीं करोमि ? ' इत्याळप्यामुबद्धधृणि रणवीर । तद्भुविन्दुर्वृन्दमामपदखण्डेन परामृश्य च^४ द्रमिदस्वमस्तान्त्वयत्— ' वस ? किमेव विह्वलीभवसि ! अत्रतिराद्वर्षया कर्मणा गतिरियम् । यावन्मोव वय पितृवातक-स्यास्य वैर निर्यातयिष्याम ' इति ।

रणवीर । यादम् । क्रूरहत्तकायास्मै तस्य क्रूरकर्माण फल तु प्रदेयमेव । किन्तु तात ? तदनु किं व्यधायि भवता ? ।

चन्द्रसिंह । पितृवधवृत्तान्तमाकर्णयन्तमेव कुपित सखद तदानीमेव स्वामवशिष्टा-
मनीकिनीं मन्थयितुममाच्यवर्यमादिशाम् । सदस्यद्विवेकशाली बुद्धिमाध्वीतिनिपुणोऽमन्त्रवर्य-
स्तु— ' रात्रकुमार ? न शक्यते योद्धुमिदानीमस्माभि । किञ्च धलपूर्वमेवास्मदीयराज्यममुना
नृनसेनास्मन्नत्रि^५ द्विनेऽमरकण्टकाधीश्वराय रणनिर्वाहिहक्षितिपालाय तस्माद् विपुल द्रव्य-
मादाय समर्पितम् । तद्द्विविधमेव कुडितिरच्छम्भुमी निदधे । साम्प्रतमसौ दुरामा क्रूरसिंहो
विनयनगराशिरात्रोपिनयसिंहनरेन्द्रस्य राज्ये सेनापतिपद कलङ्कयति ? तावस्तु
सुरालयमलङ्कृतवान्नेव ? किन्तु वध^६ तदीयवैरनिर्यातन विधानास्महे । प्रियनरेन्द्रनन्दन ?
धैर्यमाधर्य । किन्तु बोधयितव्यं नाम बुद्धिमति स्वयि ? ' इति बोधयित्वा मामतमयद् ।
पद्मादपृच्छमहम्— ' अमात्यवर्य ? ताकिमिदानीं करणीयम् ? कथञ्च प्रतिकार्यं पितृवैरम् ? ' इति ।
प्रतापसिंह । अनुमन्यसे चे^७ मदनुमतम् ? इदं मे सम्यक् प्रतिभाति । अत्रपीयताम्— ' सकल-
मिदमाश्रयलेमादाय यतोऽयं नृपसो निवसति तत्रैव विनयनगरराजधान्या गुप्तवेपेणोपितर्ण्य
मया । फेनापुपायेन महारात्रोविनयसिंह साक्षात्कृत्य सेवयाऽऽराधनीय । प्राप्यावसर प्रैठार्यामुं
दुरामान प्रकाशनीयमस्य ' गह्यं कर्म । रात्रकुमार ? महा^८ मभिस्त्रादिष्ट किल— ' न हर्षणी-
यमन्पुद्गये जनेन, नापि रिषाद्वर्नायमापदि, सदा प्रसवेनैव मनसा स्थेयम् ' इति । सर्व
प्रासङ्गिकं पठति । प्राकाशति मया निनयममतिरिदानो निवेद्य किमभिमत् ते ? अहमकणयम्-
' सम्यग् विचिन्तितं भवता । कियत्कालमह रणवीरमितस्तत् परिभ्रम्य मार्गदिष्यामि ।
प्रातोऽनातो वाप्यसौ मया प्रच्छदप्रेषेणैव महारात्रोविनयसिंहस्य सकलमपत्याम्पते । मन्ये;
यतः क्रूरसिंहनरैव रणगीतोऽपि भवेदिति सोऽपि विनयनगरं पृथ प्राप्येत, तद् भयानपि
निपुण गणेशपतु तत्र रणवीरम् । गच्छामि सम्प्रति । अत्रैवैव कालेन पुनरहं भवन्त मेत्रा

१ सेना । २ युद्धम् । ३ विचिन्तय । ४ सेनाम् । ५ प्रेतैर्द्वन्द्वी शतम् । ६ वैरप्रतिष्ठा ।

७ वधयिन् । ८ निन्दम् ।

तिथीकरिष्यामि ।' इति निर्दिश्य प्रधानमापृच्छय विरज्यामुमहं त्वां गणेशिर्नु
निरामिपम् । आदिण्डमानोऽहं विचयनगरान्तिरुवर्निनि घोरका-तारे विस्मृतवर्माऽभूवम् ।
उपस्थिता रजनी तदानीमग्रे । अस्मत्परिचितपथश्चाहम् । तस्मात्सार्गं मार्गयितुमना अट्टीम
भित्तोऽहं पट्यायम् । अत्रान्तरे श्रवणसरणिं मम भीषणमेकं ची-कृतमुपागतम् । तदुद्दिष्ट्या
भिगम्याज्ञासिपम्—'स एव क्रूरसिंहोऽनुचरयुगलानुगतो राजकुमारीं कुमुदिनीमाहूतवानिति'
परिरक्षिता मया क्रूरहस्तासा राजकुमारी ।

मध्य एव रणवीरो जगद्— 'किम् ? परित्राता किमु भयता राजकुमारी ? अहो ?
आश्चर्यम् !' तात ? तत्राप्यय चण्डाल कृतघ्नता दशितवान् किमु ? धिग्धिगेन क्षत्रियह
तकम् !' इति ।

चन्द्रसिंह । आत ? पूर्णोऽधुनाऽमुष्य 'कालुष्यकलश' । तदानीमेवाह किस्त्रिपवारिणभे
नमहनिष्यम्, पर दिष्ट्याऽय मम पाणिपञ्जराणि सृत । अध राजकुमारी महाऽऽनीयाह
विचयनगरमुपागमम् । सुतरा सक्तु य मा प्रशंसस महाराजश्राधिचयसिंह । न्यवेदीकासौ
मा स्थातुमत्र, परमह त सप्रश्रय न्यवेधिपम् । यदेव कुमुदिनी मा भृश 'निर्बन्ध' तदा
भ्युपेत्य वचनमस्या अतिष्टमहमत्र । महाराजेनाह प्रधानसेनानायकपदवीमधिरोपितोऽस्मि ।
मावेदयमहमिदानीमपि त निजनाम गाननी । सर्वं मां योगिराजपदेन सभावयन्ति ।

रणवीर । तात ? किं वृत्त तदनु क्रूरसिंहस्य ?

चन्द्रसिंह । तस्मिन्प्रहणाय सर्वत सादिन प्रयिता महाराजेन । पर क पलायितोऽय
जाह्नमहत्क इति न विदित केनाऽपि । त निप्रहीतु गता सादिन पुन परावृत्ता निराश
हृदया । मुदाहमत्र न्यवयम् । अस्मत्प्रधानेन श्रौप्रतापसिंहेनाऽपि परमचातुर्येण विजयन
गरराजस्य प्रधानपदमुपलब्धम् । एतेऽय वीरसिंहनाम्ना विरयातोऽस्ति । परश्च एवाहमत्र
गणेशे समावासिपम् । प्राप्याह सेनापतिपद विभावर्षा पट्यटितु निर्गम्य विधि तयत्रेव प्रभु
छीष्टामवलोकमान कानने तस्मिन् गुप्तगृहस्य द्वारशिलामासादयम् । अथाह तां शिलाम
प्यतिष्टम् । समयेऽस्मिन्नमप्रमासी-मम मनो गम्भीरविचाराम्भोनिधौ । विचारयत्त्रेवाहम
कस्माद्वनितल अणेन प्राहरम् । यदाघातेन मनुपवेशनशिला सहस्र निराळम्बीभूय मनाम्
दूरं स्वक्षिता । तदधस्तादेकमारोहणमालोक्य सोवानैरवच्छ गुप्तगृहं प्राविशम् । सकळ
गुप्तस्थलमालोकि मया तदीयम् । देवीमग्निरमपि दृष्टम् । अन-तर रजदधिष्ठितप्राहणपृष्ठ
वर्तिभ्यां कन्दरायां निलीय- 'एव किंरुमना' इति यीक्षितुकामोऽहं स्थितवान् । मुमुर्षु
खामवधार्यं त्वदभ्यर्णमागव्य त्वामह मरणान्न्ययारयम् । रणवीर ? अवसान गतेय कथा
ऽपुत्रा । परदेशरजुञ्जययाऽय पालिष यम प्रयत्ने । प्रपुष्टमिदानीं हर्षेण मम हृदयम् ।

तामप्रति प्रायतंत भेमबाणप्रवाहो रणवीरस्य नयनान्वाह । अतीवोत्कण्ठया चन्द्रुमा
क्षिप्य- ' किं कशीयमग्रे ? ' इत्यवाशीदयम् ।

चन्द्रसिंह । वस १ गुप्तवेपेण मद्भित्तक श्यातस्य त्वया । केनचिद् मुमुक्षुश्चात्मान
योगिरामान्वेषासित रणघोरनामान त्वमात्वादि । अथगत ननु वस १ राजसम्बन्धिनि
कर्मणि कौशलात्प्राणमावशकम् । अथर्षिर्वादि १ निरान्द्रेण निपुण व्यग्रहरणीधम् । अत्र
वदुदीर्य मौनमाहृष्टयाञ्चकार चन्द्र ।

आलवतोरेतानयो रजन्यस्तृतीय प्रहरोऽतिक्रान्त । परिवर्तिता प्रहरिण । उपवनत
रवरनोदावलाम्बिना विहङ्गमानो कदम्बकानि मधुरकलरवै ' सजातेष विभातशाषा विमा
वरी ' ति सकलजनेभ्य सूषयामासु । चिरकालानन्तरमवलोक्य परस्परमात्स्य सुख
दुःखमयी घटनामात्स्योभावपि भ्रातृी सुख मुमुपतु ॥

॥ ३ ॥ इति वृन्दावनपुरकुञ्जाप्रिगठविद्यारत्नस्य पण्डितनेषात्रकविरचनस्य कृतौ दया
नन्दनहरीसतीर्थ्यं कुमुदिनीचन्द्रे तृतीया कला १ ॥

अथ चतुर्थी कला ।

“ स्मरराजराजधानी प्राङ्गणवल्मी विलासविहगानाम् ।

शङ्करारङ्गनाम्न हरति न आका मम कस्य ॥ ”

“ दम्भो विधिर्विधत्ते न सर्वगुणसुन्दर जन कमपि ।

इत्यपवादभयादिव हरिणाशी १ वधसा विहिता ॥ ’ (नलचम्पू)

‘ नैवाश्रितेषु महतां गुणशेषतश्च । ’ (स्फुटम्)

“ कस्याप्यन्त सुखमुपनत दुःखमेकान्ततो धा ।

नीपैर्गच्छत्युपरि च दत्ता चक्रनेमिक्रमेण ॥ ” (मेघदूते)

इति योगिरामोऽप्यतमरहस्य प्रकाशयिष्यतीति न मातीवाऽऽनन्दो राजनीदम्या
कुमुदिन्या महाराजधाविचयमिदस्य चान्त वरण । कदावाय काल समुपस्थास्यते; कदा
यैव योगिरामो निजोदन्त निवेदयित्वात्सुभयोरेव हृदये भवति महतीवोत्कण्ठा । वाच-
कमहाशुभाया १ मनान्तरुत्सवमात्रकतां रम्य विलासोद्यानम् विदोत्पञ्जाप्यममद्विः । कीऽ
शीपमिह हर्षामृततरङ्गिणी हृदय तरङ्गवतीति । ’

आमार्थमेव शैवल् निर्मितमिद विभागोद्यान नरेन्द्रेण । १ भाषित्यानुस्यमेव विनापि-
जनहृदयान् इमदिदमुद्यानम् । यमुकचित्तकरवाच्यमकाशोकपनमज्जुवम्भीरनिम्पकदम्ब

१ पृष्ठ १ । २ प्रथमऽनुवाक पुरठा च १ इत्यनर । २ अत्रमतेन । ३ मङ्गला । ४ जानमधरचम्पू
‘ अमित्या न मशीमवा ’ इत्यनर ।

कदलीप्रमुखविविधतरुवरा विराजन्तेऽस्मिन्नुद्याने । अनेकदेशोपनीतविविधवर्णसुन्दर^१विह-
ङ्गवृन्दमण्डितानीहानेकानि विहसन्ति^२जालमन्दिराणि । प्रफुल्लपद्मदलकमलानुकारिह-
चिरमणिमयमुखरमणोय^३जलोद्गारियन्त्रनलिकालङ्कृतान्तरालाः पदे पदे सहस्रशः प्रोद्भुप-
न्ति^४स्फटिकाश्मनिर्मिता मनोहरा^५दीर्घिकावर्तिकाः । यासां निर्मलसलिलाम्बुजरेषु
नीलारुणहरितादिरागरञ्जितवपुषः क्रीडन्ति कोटिशो मत्स्याः । मध्यभागे चास्योद्यानस्य
^६सुन्दरोपलविरचितोऽन्तःप्रदर्शितदर्शनीय^७कन्दरो जलोत्क्षेपिभ्रमयन्प्रमुखनिःसरदमलशी-
तलतरसालिल^८निर्झरुचिर^९शिखरो राजते कृत्रिमगिरोन्द्रः । क्रीडाशैलस्यामुष्य जलधारा
तदन्तिहवर्तिन्यां कस्याब्ज^{१०}नागवह्नीदलानुकारिण्यां^{११}पुष्करिण्यां प्रवहन्ती मुदं जनय-
वितराम् । यस्यां हंसमयूराकाराः^{१२}सुपरिष्कृता विभान्ति^{१३}कतिपयास्तरणयः । अमुष्मि-
न्नुद्याने विविधस्यलेषु ललितबाललतामण्डपकुलानि कामपि कान्ति^{१४}कलयन्ति । आयुष्णका-
लेऽपि कोपि तदभ्यन्तरं प्रविशेद् यदि सद्य एवासी तद्वीयातिशीतलतया निद्रापारतन्त्र्यमे
वाकलयेत् ! समन्तादुद्याने संचरणाय विरचिता स्फटिकमणि^{१५}कुट्टिममयी रुचिरा मार्गावली ।
उभयतो मार्गं प्रतिकिञ्चनान्तरालमाचोजिता धवलोपलनिर्मिता^{१६}भासन्दिक्काः । यदुपा-
न्तिहवर्तिहवर्तैः^{१७}आदिवह्नीवेह्लितृक्षुक्षुवलपनीदावलिम्बिकोक्लिङ्गीरसारिकाकपोतादिविहङ्ग-
वरा निभ्रमभ्रजुलकलरवैः समीपस्थासन्दीस्थितातां नृणां हरन्ति हृदयानि ।^{१८}वितत्य निजक-
र्त्तपमण्डनं^{१९}शिष्यण्डिमण्डलमारमठोण्डवैरा^{२०}हिण्डमानानामुद्यानस्रण्डे^{२१}नरप्रकाण्डानां
^{२२}मुष्णाति चक्षूषि सुतराम् । क्रीडाशैलस्थानविदूरमेव सुन्दरेन्द्रनीलपद्मारागमरकतमणिमय-
मित्तोको महाशैवतपाषाणनिबद्धो भग्यप्रासादश्चकालि । क्वचिदवसरे नरेन्द्रचूडामणिरिमं
प्रासादं निजघरणाारविन्दैरलङ्करोति । अथ महाराजश्रीवेजयासंहो विलासोद्यानमिदमुपस्था-
नुमना गन्तीति प्रहरिणः प्रतिक्रियदन्तराल स्वकार्यं निर्वहन्ति स्म । प्राप्ते मध्याह्नकाळे रम-
णोयेऽस्मिन्नुद्याने कलहंसगामिन्यस्त्रिभ्रश्रुम्बिठयौवनाल्लस्ययः समुपस्थिताः । आसां द्वे
पुरस्सरे अभूताम्, तयोः पृष्ठे क्रियदन्तरेणापरागच्छति स्म । ये ह्ये पुरोगामिन्यौ तयोरन्य-
तराऽऽसीद् राजनन्दिनी कुमुदिनी । अपरा चैयं सेनापतिदुहिता प्रियम्बदा नाम तत्सखी ।
यापीयं तयोरनुगामिनी सा तु नरेन्द्रबालाया मुकथा दासी ।

आसीत्पद्मद्वयवर्णमियं मृदान्ती नृपनन्दिनी । सेयम्-^{२३}यदनेन शारदचन्द्रमण्डलम्,

१ पक्षिमूढः । २ पक्षिनिव शार्प रचितानि सूक्ष्मलोहजालिकागृहाणि । ३ नानपिधजलो-
र्यातिधारावन्त्रम् । ४ पुष्परा इति भाषा । ५ धवलपाषाणकृताः । ६ वार्ताधेराः । ७ उपलः
पाषाणः । ८ दरी तु कन्दरा वा श्री । इत्यमरः । ९ प्रवाहो निर्झरो झरः । १० मृगम् ।
११ लाम्बुलवर्णा । १२ पुष्करिणी-सातमल्यं घरः । १३ मृगोभिता । १४ नौद्यः । १५ धार-
यन्ति । १६ कुट्टिमोऽर्था निषङ्गा मूः । १७ भासनविद्येयाः । १८ प्रसार्य । १९ बर्हभूषणम् ।
२० मयूरवृन्दम् । २१ नृवैः । २२ परिभ्रमताम् । २३ जनश्रेष्ठानम् । २४ हरति ।
२५ मुषेन ।

नेत्राभ्यां मृगलोचने, दन्तकान्तिभिः 'कुन्द'कुड्मलपुतिम्, 'कुण्डलै' रोलम्बकदम्ब-
कम्, द्वास्तेन चन्द्रिकायुग्म्, श्युगलेन 'मदनचापद्वयम्, 'दन्तच्छदेन बिम्बकलम्, 'कुच-
द्वन्द्वेन चम्पकाभियुगम्, स्वरोण 'कलकण्ठकलरवम्, 'श्रीणिमान्तेन 'वनराजकटिद-
रम्, ऊरुमण्डलेन 'रम्भास्तम्भम्, 'काञ्चनञ्ज 'कायकान्त्या विरस्करोति-इति सर्वाकार-
द्वयद्वयेयं धन्या कारि देवकन्या ।

अरुणकौश्याम्बरं परिहितमिदानीमनया । अस्या द्वि महासंललितमुखावतीमण्डितः कण्ठः ।
रमणीयवत्नवटिनवलयैर्हृदिरौ मुकुमारी करौ । कमनीयकर्णिकापुंगलचोत्तुम्बमानं कपोल-
वलयुगलम् । 'महालक्ष्मीकणिघासचिचकनककुसुमिकालङ्कृत्वा नामिका । मन्त्रु' मञ्जीर-
शिञ्जनमन्त्रुलं चरणयुगलम् । शिरोपकुसुममुकुमारञ्ज वयुः । एनस्या मुखमण्डलं निम्बकल-
भावनाप्रतिबिम्बतामिव विपराम्बमूव । कमनीयामिद' मात्थामिदानीमस्या अरुणकिरणता-
पेतातितराम' रुणिमानं वमार । ततोऽपीयं 'रविरपत्रमहमकरिकाचर्चितकपोलेति लावण्य-
'रसातिशयिणीमेनां सुन्दरीमवलोक्ष्य को नु सुसंज्ञ भरवरः ? नूनमियं सुन्दरवाला
शान्तात्मना वेधसैकान्ठस्थले निरमोपतेति मद्य एव कोऽपि व्याहरेणमुन्मतां प्रवरः ।
यास्तौ वदिरियं सर्वाकारमणोया दृश्यते ततोऽप्यधिकमियमतिमनोदराऽभ्यन्तरे ।

धायीदियं सुशिषिता नरेन्द्रनन्दिनी गुर्वरदेशभाषायाम् । देववाण्यामपि परं निष्पीठा ।
शिषणप्रभावमेयं सद्गुणवती बभूव । संभोतविद्यायान् 'लन्धवर्णेयम् । निजरात्रमहा-
कव्य' चन्द्रशालामुवविश्य सदेयं वीगारवेण 'स्वमपुत्रकाकलीं मेलयन्ती मन्त्रुलं गायति स्त
तदा तस्या मानमाधुर्येण समोपवर्तिनी जनाः पशुपतिवर्गोऽपि सर्वो मूर्च्छित इवात्रापथ ।
आसीदियमेकैव कंवलं महासख्य दुदित्वा । अतो महासख्य एनं पुत्रारेशयाऽप्यधिकं वेन्त
पेष्टन् । कुमुदिन्यपि विशेषदेशमालां वदति स्त शिरसा । कुमारीदशायामेवामवदद्यापि
राजकुमारी । अत्रितदुर्गाधिनतेमंहासावध्रीकेसरिमिहस्य सुवरावध्रीचन्द्रसिंहराजकुमारारते
कोऽप्यस्या अनुसुरोऽन्यो य एव नामीन् । परं हन्त? राजकुमारोऽप्य नाशरिष्टे साम्यत-
मा'मनगरे । आऽऽश्ले सोऽयमिति जानन्वेव विषवाचपिताः ।

राजकुमार्याः विषसहधरीयं दिवम्बदापि 'तदनुगुणमेव परमसुन्दरी सुगुणजालिनी
चासीत् । समवयस्के ह्ये वयस्ये विद्यामोक्षाने पदपटन्त्यौ 'धारापन्नान्तिस्वर्तिनामेकस्यां

१ सुन्दं मर्षं कुमुमम् । २' सुहृमसो मुकुनेऽश्रियम् । ३ केचेः । ४ रोलम्बः-प्रमरः ।
' इन्द्रिन्द्रितोऽर्ला रोलम्बो द्विरेष्टः ' इति हेमः । ५ कानपनुः । ६ अंतेन । ७ स्तनुयुगेन । ८
कलकण्ठः कोकेतः । ९ श्रीणिः कटिः । १० वनराजः सिंहः । ११ वदनीस्तम्भम् । १२ मुख-
पम् । १३ क्यदः शरीरम् । १४ कलकः कटः । १५ कर्मिषा चम्पूरम् । १६ हीरकविद्या
नाशान्ना । १७ पञ्जाराः पुष्पाः । १८ मुगम् । १९ अतिशयावम् । २० कपेले कस्तूरी-
चितः पत्ररत्नान्तिरेष्टेः । २१ नर्दन् । २२ निगुणा । २३ विचक्षणा । २४ चन्द्रशाला शिरोमू-
हम् । २५ बाली-सूत्रारः । २६ अनुगुणम्-पदम् । २७ धारापन्नम्-सूत्रारिवारिदन्तम् ।

सुन्दरासन्दिहायामुखविश्य सानन्दमालपताम् । अस्युष्णतया ग्रीष्मकालस्य तयोरेनुगामिनी दासी मयूरविच्छैरजियामास सहचरीयुगलम् । आलयन्त्योरेव तयोः कुमुदिनी प्रियम्बदा-
माह- 'सखि ! योगिराजोऽद्य निजवृत्तान्तमावेदयिष्यति । तदतिहर्षो भविताऽस्माकं तदा-
कण्ठे । कियानयं परोपकारी ननु ? निजप्रियेण चन्द्रेण स्वी संयोजयिष्यामीति प्रतिज्ञात-
ममुना । सखि ! नूनमयं कोऽपि महानुभाव इति प्रत्येमि । '

'प्रियम्बदा । धाम्, सखि ! ममाप्येवमेव प्रतिभाति । तद् वपुषः सौन्दर्यम्, तद् विशालं
ललाटम्, अनसखद् गाम्भीर्यम्, तन्माधुर्यं वचसः, सा च कापि भावणभङ्गी- इति
सर्वमपूर्वमिवामुष्य महानुभावस्य । सखि ! किमर्थमोदकं सुन्दरः पुरुषो योगिपदमलञ्च-
कार ? ।

कुमुदिनी । प्रियम्बदे ? विचिन्तयन्वापि तस्मावगम्यते खलु मया ? उपस्थितेदानीं तदा-
गमनवेला । आगते तस्मिन् यार्तान्तर एव त्वं तमनुयुञ्जीथा । किमयं तदानीमुत्तरं वित-
रिष्यतीति समाकर्णयिष्यामो वयम् । तातचरणानामपि समुपस्थितोऽयमागमनसमयः ।

इत्थमालपन्त्योरेवैतयोर्नयनसरणिमुपेयिवानभिमुखमागच्छंश्चन्द्रसिंहः । तमवलोक्य
जगदे कुमुदिन्या- 'पश्य पश्य-प्रियम्बदे ! योगिराज एव समायाति पुरतः । कस्मिन्नपि
विचारे निमग्नोऽयमिति प्रतीयते । एहि, सखि ! वयमस्य जलोद्गारियन्त्रस्य पश्चाच्चिलीय-
'किमयमालपति ? ' इति शृणुम इति तिष्ठोऽपि युवतयो धारायन्श्रान्तार्हिता भूत्वा
स्थिताः ।

विचरन्नयं चन्द्रसिंहस्तदेव स्थानमुपगम्य तामेवासन्दिहकामधिष्ठाय समन्ततश्चक्षुरी
निक्षिप्य मनसैवमालपन्- 'अहह ! भ्रमो ? अगम्योऽयं तव महिमा । अल्पीयस्येव समये
कियस्यो घटना घटिताः । कुतो ममेहागमनं नगरे ? कुतश्चेदं मे भ्रातृदशनम् ? धन्यं ते
विभुत्वम् ? विमो ? कुमुदिनि ? विचित्रोऽयं तवापि प्रेमा । प्रियतमे ? नूनं रत्नमसि
त्वमपि ससारेऽस्मिन् ? सुन्दरि ? भाग्यशाली भवेदमहं त्वामासाद्य । परमियद्वधि किमिति
कोऽपि नायातः ? अद्य तु मयाऽऽसीय पूर्ववृत्तं निरेदनीयम् । अये ? कियन्तमतुलमानन्द-
'माकलयिष्यति कुमुदिनीयं मामभिजाय ? महाराजश्रीविजयसिंहस्यापि हृदयान्मुनिधिरा-
नन्दोर्मिभिराप्नुतो भविता ? ' इति विचिन्त्य ततः समुत्थायेतस्ततः संचरितुमारंभे ।
योगिराज्रयालापं श्रोतुमनोभिर्धारयन्श्रान्तार्निनीनाभिस्तरुणीभिरुभिर्यदा चन्द्रभाषण-
रहस्यं नायागम्यत तदा ततो यद्विनिर्गम्य चन्द्रसिंहधारणारविन्दपविप्रस्थानमागम्यत ।
कुमुदिन्या चन्द्रं प्रणम्य- 'योगिराज ! प्रियसखीयं मे प्रियम्बदा भवन्तमभिवादयते '
इत्यभ्यधादि । '

चन्द्रसिंहः । (विहस्य ।) भद्रे ? भद्रे भूयाद् भवतयोः । कदाऽत्र समागतवतयो
भवतयो ? कथमद्यापि नोपस्थितास्तातचरणाः ? ।

कुमुदिनी । आगतयोरवयोरस्त्रीयानेष कालो जातः । अघुर्नवोपस्थास्यते पितृचरणैः ।
अथ तु स्वोर्गं पूर्ववृत्तं ध्यायेयितुं प्रतिश्रुतं धीमताऽस्मम्यामिति स्मरंते न चेति भवता ?
योगिराज ? अत्र भवानतीव चतुर इति मे भाति ।

प्रियम्बदा । (मध्य पत्र ।) सखि ? न शक्यासि खलु त्वमत्रभवन्तमभिज्ञातुम् ?
उत्स्यते यदि नामामुना मादशो; विज्ञास्यते तदानीमेवात्रभवता ? परं को नु खलु
जानीयाद् यदेवमत्रभवान् योगिरियेण परिभ्रमतीति ? क्षम्यतामयमत्रिनयो योगिराजेन ।
पाणिप्रदणमङ्गलं विधास्यते न वेति निरुभाषतीऽनुयुज्यतेऽत्रभवाननया ? ।

चन्द्रसिंहः । (विहस्य ।) प्रियम्बदे ? न जानीये खलु त्वम्-किमिदं पाणिप्रदण-
मिति । नेदं कीदृशकं बालस्य । इदानीन्तने समये जगति यादृशं पाणिप्रदणं भवति तस्या-
न्ततः कीदृशी परिणतिर्जायते- इति न विज्ञायते खलु त्वया ? इन्त ? यत्रैव विलोकयामि
तत् एवाक्रन्दस्वनिर्मितान्यते । अहो ! प्रारम्भे यद्वा चिदाहकौतुकं सम्पद्यते तद्वा समुद्रोत्थे
सर्वेषां हृदि 'सुदम्बुनिधिरतिवेष्टम् । परं पश्चादिदं पाणिप्रदणमङ्गलं विन्नरूपेण परिणमति ।
'द्वन्द्वोर्मिषो' इत्ये 'सौहार्दाभ्यावादनिसं' गृहेषु कलहाङ्कुराः प्रादुर्भवन्ति । समुद्रवति
घान्तेऽतीवदुष्परिणामः । गार्हं कर्तुमना इदं पाणिपीडनमङ्गलम् । नैष्टिकप्रवृत्तारिणा
भूत्वा सच्चिदानन्दकन्दजगदीश्वरोपासना विधेयेति मम सिद्धान्तः ।

प्रियम्बदा । यथार्थमभिधीयते योगिराजेन । कोपि विलक्षणः पुररोत्तमो भवान् ।
अतनुरूपमिव ममाधिकमापणं विदिताखिलधर्ममर्मणि समधिगतपरमार्थमप्यान'शर्मणि
भगवांठ । परमिदंनु भिद्वन्द्वेषु भवन्तो गृहिणो विना स्पर्शं गृहमिति । मयादशा महा-
पुरुषा यदि गृहं त्यजेयुस्तदाऽस्मादतोनामपमानामवलानां का दशा भविषी ? योगिराज ?
न गोपनीयं किमपि हृदि । यदेव स्याद् हृदयं निवेदनीयं तदपि कं श्रीमता ।

चन्द्रसिंहः । प्रियम्बदे ? संसारसमुदेऽस्मिन् पुररङ्गवस्य कलत्रमरिषमिव वर्तते ।
तुवस्यारिषमिव नास्य कलत्रमत्याऽदपकम् । स्त्रीजातिरघमेति यद् गण्यते न तत्तया ।
गृहराज्ये गृहिणो परममन्त्रिणीव । अमृत्यवस्तानां 'खनिरियं नारी । 'यत्कुशितो मर्या-
दापुदरोत्तमभोरामकृन्त्यपुधिष्ठिःप्रजापतिवराजममुखा वैदिकधर्मरक्षाप्रवर्तितो धर्मपरायणा
घोराप्रगण्या. पुण्यवन्तो मदानुभावा महर्षयश्च समुत्पन्ना. सेषं स्त्रीजातिः कथमधमा गण-
नीया ? प्रियम्बदे ? परिणेश्याम्यहम् । तपसीदति वेला । तत्र सहचारिण्या कुमुदिन्या
यथा चन्द्रो न दृश्यते तथैव मदीयहृदयानन्दिनी खलोरिकाग्नि समग्रति घान्तेव प्रतीयते ।
तस्या भ्रममरणीयं तौ मुक्तिविभुमिदानीमहोयानेष कालोऽवसिष्यते ।

चन्द्रनामध्रयणपमकालमेव कुमुदिन्या हर्षेण रोमाञ्चिगान्यहानि; दुःखेन परिप्लुतमि

१ संवत्से । २ हर्षेणमुदः । ३ जायाणयोः । ४ परस्वाम् । ५ सौहार्दं प्रेम । ६ मर्म-
तत्त्वम् । ७ धर्म-गुणम् । ८ प्रव. स्वस्वनीडा । ९ अरिषन्-जलनिगतनपती । ' अरिषं के
निराउछः ' । १० अने:-भाटाः । ११ कुशितः गर्मः ।

हृदयम् । युगपदानन्दशोभाविभावेन चानया मुक्तानि मौक्तिकानीव नयताम्यामधुविन्दु-
वृन्दानि । दुःखितमनसा चैयं विरचिताञ्जलिर्योगिराजयेयं चन्द्रं जगाद् - ' योगिराज ?
स्वप्नियेण चन्द्रेण त्वां मलयिष्यामीति यत्प्रतिपन्नं श्रीमता; निष्फलं भविता किमु तत् ?
महानुभावा ? न कदापि निरर्थं भवति वचनं सताम् । भगवन् ? संयोजयतु मां निजहृदये-
श्वरेण श्रीमान्; शरणं प्रपन्नाऽस्मि भगवताम् ' इति निगद्य कुमुदिनी चन्द्र-
चरणयोर्निपतिता ।

उत्थाप्य निजश्वरेण तां राजकुमारीं चन्द्रोऽप्रवीत् - ' कुमुदिनि ? किमिति ग्लपयसि
व्यर्थं मात्मानम् ? सर्वथा भङ्गलं करिष्यति भगवानखिलमङ्गलमूलमदेश्वरः । स्वल्पेनैव कालेन
स्वयमेव चन्द्रस्त्वत्समक्षमुपस्थाता । नास्ति निष्पन्नं मे वचनं निष्फलम् । जानास्येव खलु -
' निजवचनपालनाय क्षत्रियबालकैः स्वप्राणा अपि परित्यक्ता ' इति । ' प्रचलति यदि
मेरु शीततां यानि वह्निर्न चलति खलु वाक्यं सञ्जनानां कदाचित् । ' इति सत्यमवेदि ।
पवित्रहृदये कुमुदिनि ? वचोभ्रशानां सर्वाण्येव धर्मकर्माणि थिफलतां याप्तीति विश्रन्त्यं
जानीहि ' इति ।

कुमुदिनी । धन्योऽसि, क्षत्रियकुमार ? धन्योऽसि । भवन्मुखारविन्दोऽसि सृष्टैर्मथुरसा-
न्त्रवचनैः शान्तिमापन्नं मम हृदयम् । मदीयचन्द्रेण मा संयोजयिष्यति भवानिति दृढं
विश्वसिमि । योगिराज ? नाहं विस्मरिष्यामि कदापि श्रीमतामिमं परममुपकारम् ।

एतदालापान्तराल एव कूरसिंहः प्रच्छन्नं त्रिलासोद्यानं प्रविवेश । निलीयमान एवास्यं
भूरो यत्र कुमुदिनीचन्द्रौ समालपतां ततः किञ्चिद् दूरमुपगम्य स्थितवान् । समालपन्तौ
कुमुदिनीचन्द्रौ विलोकयान्तिरामाधर्यचकितोऽभवत् । मनसा चैव विचारयाञ्चकार - ' अथे ?
किमिदमल्लोक्त्यामि ? अपि वदयतो मां निजलोचने ? (निमृश्य) मा मैवम् ? स एवायं
मद्भुजपञ्जरात्कुमुदिनीं मोचयिता ममोन्नरैरिद्वतकः ? एहि । निलीयमान एवाहं तदीयवानांलार्पं
शृणोमि ' इति ।

अथ तद्गतिके वर्तमानां त्रियम्बदां विलोक्य क्लृप्तहृदयोऽयं मनसि व्यचिन्तयत् -
' अहह ! कियान् मङ्गलमयोऽयं समयः ? युगपत्सुन्दरीयुगलं लभेयाहमिदानीम् । सद्य
एवाहममुं पुरुषं सुरलोकं प्रेषयामि ' इति निगद्य निजकक्षगुटिकायां स्वहस्तं प्रावेशयत्
भुशुण्डिकं निष्कासयितुम् । परं नार्मादिदानीं भुशुण्डिका तत्कक्षगुटिकायाम् । भुशुण्डिकं
निजकक्षरसकासात् प्रहीतुं विस्मृतवानयम् । अतो मनस्येव जल्पितुमारभत क्रूरः - ' किया-
नहं मूढो यदाभुशुण्डिकामपि सहादातुं व्यस्मरम् । किमिदानीं करोमि ? कोऽपि नान्नि
मद्भुजकण्ठे । शन्यया साग्रतमेव यदि स्थितस्य स्वभृत्यस्य समीपाद् भुशुण्डिकाप्रानेतुमकथ-
यिष्यम् । कोऽप्यन्यो जनोऽपि न दृश्यते । किमिदानीं करोमि ? (निमृश्य) भरतु ।
साग्रतमिहैवान्तरितस्ताष्टामि । कोऽपि समागच्छवितो दृश्येत् चेत् युक्तया पशयित्वा स्वभु-

मुष्णिकामानेत्तुं कथयिष्यामि ' इति । अगन्तरनयं दुरात्मा- ' पश्चादेवाहं स्वमृगयां लक्ष्मीं हरिष्यामि ' इति मन्त्रार्थं तस्य श्रीहारांतलस्य कन्दरायामन्तर्वाप्य सावाहितः सैन्धेयान्तालाभमश्रौषात् ।

' किमद्यापि पितृचरणा नोपनिषत्परम्भः ? ' इति पृष्टं निषण्णदया ।

कुमुदिनी । कथं विजयेत् ? करिर्द्धिदरि रात्रकर्मणि व्यापृता भवेद्युस्तात्रचरणाः । तेषामागमनवेला तु संवातेव ।

अत्रान्तरे शङ्खध्वनिरभूयत् । प्रविषेत् महाराजश्रीविजयसिंहो विलासोपानम् । महाराजं प्रगेमतुः कुमुदिनीप्रियम्बदे । तान्यामासीवाद्दं दत्त्वा समलञ्चकारैकामामन्दिकां महीवल्लभम् । अथ चन्द्रः प्रागमन्महाराजम् । महाराजोऽपि किञ्चिदानस्य कुशलं पृष्ट्वा स्वपत्नीपार्वती- नामन्दोमधिष्ठानं निर्दिष्टवान् । निषण्णे तस्मिन् कुमुदिनीप्रियम्बदे स्वस्थानमलञ्चकतुः । ह्यगं ' जोषनामन् सर्वे । अयात्रवीन्महाराजः- ' योगिराज ? अस्तत्रामादे निषण्णतः श्रीमतो- ऽय जागन्पृष्टदिनानि । अथैव भवानामरहस्यं प्रकटयितुं स्वीकृतवानिति स्वकथना- तुहृष्टं निजतृप्तमावेदयिष्यति श्रीमानिन्यासात्तन्हे वपन् । अनीशोऽङ्गदाऽस्माकं मगति भवदीयतृचान्तप्रवणस्य ।

चन्द्रसिंहः । (सन्धयम् ।) भाम्, राजद ? पूर्वाङ्गप्रवणस्य ममाष्टदिनानि । अथाहं भवत्यः सकलमात्सरहस्यं निवेदयिष्यामि । परं रात्रेन्द्र ? यार्ताङ्गरे न प्रष्टव्योऽहं केनापि ' इति श्रीमन्मन्त्रार्थमेऽहम् ।

महाराजः । सनीचीतम् ? शान्तचित्तमाङ्गविन्यासो पयं भवद्वृत्तान्तम् ।

चन्द्रसिंहः । रात्रेन्द्र ? अत्रितदुर्भाराजधानीमनुलक्ष्याहमा मृतं कथयिष्यामि । तत्र पृथ मदीयं रहस्यं ज्ञान्यति देवः ।

महाराजः । वरम् ! कथनाद्यपिदानीमानन्तृष्टम् ।

योगिराजतृचान्तप्रवणे सर्वेषामनीशोऽङ्गदाऽमवदिति सर्वेऽपि दत्तकर्णं शार्ङ्गयाश्रयुः । चन्द्रसिंहः कथयितुमुद्यमन्- ' अस्तीतः सातशोशानितदूरे रमणीयमेकमत्रितचरमभित- दुर्गात्वं विशालं राजनगरम् । यत्र आनिदृशनीयपुष्पितोपवनत्ररमणितृतीरा शीतलतर- पिमलनीरा गम्भीरा म्यविपुल्यारिविहितउपोपवनपुष्पमद्गा पुष्पमद्गा नक्षी नदी प्रवहति । यद्विचनति स्म प्रहृषितद्वयराजनयतुसे मतिनिपुण्ये चोत्परो महाराजश्रीक्यारिर्निहाना नृवररः । मनये तस्मिन्मरकटछापित्तिमहाराजश्रीरन्वजितसिंहो विजिज्य परराष्ट्राणि ' स्वार्थकारेणि स्म । सकलराष्ट्रेषुके विरमसाहितो रन्वजितसिंहो नृवररार्थो ' विजुनो महाराजः । अत्रितान्तेऽयं योराप्रगण्यो गण्यते । बहुनि राष्ट्राणि विजियेऽसौ महीधरः । तत्रत्याः सर्वेऽपि मण्डेषातानितमूर्तिर्द्रिष्टव्यन्तस्य कारिणः संतुष्टा । परं परनेधरहृपया

१ येषु-दृष्टीम् । २ प्रलपः प्रवाः । ३ राप्तीरानि पुरते स्म । ४ मण्डले । ५ सिद्धतः । ६ नीः-पिः । ७ अत्र-राष्ट्राणां दत्त । ' कलितरतः दत्तः । '

महाराजध्रीकेसरिसिंहस्य पाहुचलेन चायमजितदुर्गपर्यन्तं नागन्तुं शशाकः । महाराजध्रीकेसरिसिंहस्य राज्ये सर्वतः शान्तिदेवी विचचार । सानन्दमासीत् प्रकृतिमण्डलम् । धर्मपरायणा, पुर्यार्थशास्त्रिनश्च यत्रत्याः पुरुषा बभूवुः । किम्बहुना-राज्यमिदमतीव सुखकरं सर्वथा । ' एतावदुक्तवा चन्द्रो दुःखेन दीर्घं निरश्वसत् ।

तत्रान्तर्हितं क्रूरसिंहस्तु चन्द्रोदीरितं वृत्तान्तमाकर्ण्य विचिन्तयामास ' अये ? अजितदुर्गस्यार्थं वृत्तान्तो ननु ? कोऽयं स्यादेतद् वृत्तान्तनिवेदकः ? संशयितोऽस्मि । उद्विजते मम हृदयम् ' इत्यात्मनैवात्मानं पुनरन्वधायाश्रयोत् ।

पुनरात्मवृत्तमारभताग्रे वक्तुं चन्द्रसिंहः- ' महाराजध्रीकेसरिसिंहस्य द्वौ तनयावभूताम् । चन्द्रसिंहस्तयोर्द्वैष्टराजकुमारः ' यवीर्योश्च रणवीरो नामासीत् । अथैकदा राजसभायनासीने महाराजे-प्रविश्यान्वत्तम प्रतीहारो नरेन्द्र व्यजिजपत्- ' प्रभो ? बहिः कश्चनैक स्थिरो निजवनयेन समं समुपतिष्ठते । आकृत्याऽयं कोऽपि राजवंश्य प्रतीयते । सच प्रभुदर्शनमपेक्षते ' इति । ' सुखं प्रवेक्ष्यतामयम् ' इति प्राप्तप्रभुनिदेशं क्षणेनैव तनयानुगतं वृद्धपुरुषं राजसभामुपस्थापयामास प्रतीहारः । सादरं प्रणम्यैव वृद्धो महाराजमेव तस्तस्थौ । अथापृच्छदेन नरेन्द्र - ' कस्तम् ? किमर्थं ज्ञातं नगरे तत्रागमनम् ? मुखाकृत्या तु भृशं दुःखाकुलोऽसीति प्रतीयसे । कथयामनु खनिदानम् ? अपाकरि-दाम्यहं तदिति । ' शान्तिप्रदामिदं वचनं निशम्यैव वर्षीयान् यभाये- ' दयालो देव ? सूर्यसिंहाभिधोऽहमस्मिन्द्भागधेयोऽस्मि । अयञ्च ममात्मजं क्रूरसिंहो नामेति । ' तद् वचनमाकर्ण्यार्धवी-महाराज - ' किं सूर्यपुराधीश्वर सूर्यसिंहो भवान् ? कथममुष्मिन् भेषे ? सत्वरं निवेद्यता यदेव घटितम् । किं भवद्वाङ्मयमपि हतममुना वैरिहतकेन ? इत्यमेव मया प्रतीयते ' इति । ।

सूर्यसिंहः । आम् । श्रीमन् ? तथैव संवृत्तम् । मदीयमतिरिधस्तं^१ बलं रणे निपातितम् । विनशेन मया संवृता पुरद्वारः । अन्ततो भित्त्वा दुर्गभित्तिमैरातयं प्रविष्टा नगरम् । मदीयमवशिष्टेष्वलमपुष्यत दानुसेनया । परमभिकाभि^२ सपत्नवाहिनीभिरहन्यतास्मदीयसैन्यम् । दानुर्वीरिये । अरातिहस्तगमनापेक्षया ततः पलायनमुचितमवधार्यावां^३ गुप्ततोटेन बहिर्निरगच्छाव । परिभ्रमन्तौ सूर्यपुरतो दशयोजनविदूरमागम्यावा कस्याचन धर्मशालायां निवाममहृष्यदि । तत्र मुहुर्त्तं शिखरं स्वराज्यसमाचारं विज्ञानुरामो बहिर्निर्गम्याहं लोकमुवाद्भ्रौम- ' मदीयनियानगरस्य प्रलयं व्यधादराति । प्रासादमभिसाद् विधाय तत्रत्यमसिद्धं द्रव्यमनुष्टदिरिः । मत्प्राणप्रिया महिषी सद्यपामे निहतं मामरगम्य सतीभूता । दानुणा च मम निमग्नण्य परितो कृता विसर्जिताः । ' इति । इदममद्गतं वृत्तमुपश्रुत्य चिन्ताकुलमत्पाःऽहं धर्मशास्त्रासुरगम्य रहसि समुपदिश्य ध्यायिन्तयम्- ' इदानीमहं वक्ष्यामि बलशालिनं राजानं शरणमुपपद्य सेविष्ये । प्राप्यावसरमगो दानुमभियोक्तये । अमरकण्टकाधीश्वरस्य कोऽपि प्रतिद्वन्द्वी नरेन्द्रो नारोहति मे स्मरणसौराणम् । चिरं विचिन्तयतो मे धीमानेव तदनु-

शुणविष्मसाली नरेन्द्र इति विभाव्य धीमच्चरणशरणमुपगतुं मतिर्जाता । शरणागतं रक्षिताऽ-
ग्रभवानित्वाशासे ।

केसररिंसिंहः । मोद्विजेयाः ? सूर्यसिंह ? शरणागतपरिपालनं हि क्षत्रियाणां परमो धर्मः ।
तदुभापि भवन्तौ मदीयराज्ये सुखेन निपसताम् । भवन्तमागम्ये सैनापत्ये नियुज्जिमि ।
भवत्तनयन्नामुमहमुपलेनासतिं करोमि । सत्यसत्तरे भवन्प्रत्यर्थिनं तदीयकर्मफलमास्वादयित्वास्मो
ययम् ।

सूर्यसिंहः । कृपालो राजन् ! बलयदुपकृतोऽस्मि महाराजेनाहन् । कथमहमावृण्यमुपया-
स्यामि धीमदुपकारस्यामुष्य । मङ्गले तनोतु धीमतो परमेश्वरः । आयामुभौ कृतज्ञतया
सेविन्याग्ने भयन्तम् । इत्थं सौ जनकतनयो अजितदुरंगराज्यान्पामूपतुः । किंवद्वर्षानन्तरं
'वर्षीयानेष सूर्यसिंहः पञ्चत्रयाप । यावज्जीवमयं भक्त्या सम्यगुपाचरन्नेन्द्रम् । तन्मरणोदन्तं
नितान्य भृशं दुःखितोऽभवन्महाराजः । एतद्घटनानन्तरं चिरकालेन रैदमि समाह्वयामान्यमयादी-
न्महाराजः । अमाचर्ये ? पश्य-अहमिदानीमश्रीतिवर्षदेशीयोऽभ्यधम् । न ममास्व रिशालो
जीर्णकलेवरस्य । तत्तत्रानुनविश्रदहं स्वसमक्षमेव राजकुमारचन्द्रसिंहस्य राज्याभिषेकं कर्तु-
मिच्छामि । पश्य, चन्द्रसिंहस्यापि प्रत्यक्षं वारण्यं स्फुरति । देवान्तरेभ्यो नरेन्द्रकुमारीणामा-
मुन्मरणमपि तदर्थं सुहृद्गुहुरायाति । परं चन्द्रानुगुणा कापि राजकन्यैव नारोहति मम हृदयम् ।
ध्रुयते किञ्च विजयनगराधिपतेः कन्या कुमुदिनी नामानुरूपा चन्द्रस्येति । अनुमन्यसे चेदिदं
भाष्यं ह्यमिदानीं द्रुतमेव निर्वर्तयामीनि । '

'सम्यगामन्त्रितं द्वेव । तद्वाजपुरोहितमाकार्यं शुभमुहूर्तं निश्चित्य महाराजविजयसिंहस्य
सन्धि राजक यायाचनाप पुरोहितं प्रेषयाम् ' इति समुवाच प्रधानपुत्रवः । प्रधानानुमया
महाराजो राजपुरोहितमाहूय निवेदयामास तं सरुळं वृत्तमिदम् । तन्मङ्गलकार्यमम्पादनायामौ
पुरोया वसन्तपञ्चमीदिने शुभं विशाषयामास । तयो महाराजकेसरीसिंहेन महाराजविजय-
सिंहममीवे राजकन्यायाचनार्थं राजपुरोहितः प्रहितः । महाराजश्रीविजयसिंहो राजकुमारश्री-
चन्द्रसिंहाय स्वयन्यावर्षयितुमङ्गीचकार । अल्पेनैव समयेन तं मङ्गलमभाचारमादाय राजपुरो-
हितोऽजितदुर्गनगरमुपगत्य महाराजाय न्यवेदयत् ।

भासीद् दूरे समन्वि वसन्तपञ्चमी । तत्र पूर्वमेव नगरे समारम्भाः समारम्भाः । प्रात्यादे
नगरेऽपि सरुळे 'काकवरा विविधस्थानेषु शोभां त्रिधाय स्वकौतलं दर्शयामासुः । एतस्मिन्-
घण्टर एवातीवैका 'हृदयोद्वेजिनी भवद्गरी घटना घटिता । ' ह्यसुदीर्घं क्षणं मौनमारु-
ह्याग्रधार चन्द्रः ।

विजयसिंहः । राजकुमार ! मयं वृत्तान्तस्तु महाराजकेसरसिंहं मायाभुमकथयति ।
को नु सन्तु सम्यग्भ्योऽप्रवृत्तान्ते भवतः ?

'सत्पुरस्ताद् दिशन्त्ये ' इति संक्षेपेणोर्त्वा पुनरपि वक्तुमारभत चन्द्रसिंहः- 'सूर्यपुरा-

धीरितुः सूर्यसिंहस्य मरणानन्तरमस्य पुत्राय क्रूरसिंहाय महाराजप्रीवेशिसिंहो राजनगरकोट-
पालपदवीमर्पयामास । दुष्टहृत्कः क्रूरसिंहोऽपमतीव भीचप्रकृतिरासीत् । इदमचोऽसौ
चण्डिकादेव्याः । बाल्येऽयं कस्यचन योगिनः सक्ताशादशिक्षत साधारणतन्त्रविद्याम् । स्वच्छ-
न्दमाचरदयं नगरे । येनास्मादतिसंग्रस्ताः प्रजाः । एकदा तुरङ्गमारुह्यसौ नगराद् बहिः
सरोवरतीरमगमत्पर्यटितुम् । दैवयोगेन तस्य सरसस्तीरेऽजितदुर्गनगरश्रेष्ठिनः 'सुपा
स्वसखीभिः समं पर्यटन्ती समुपस्थिता । नयनगोचरकृत्य तामयं क्रूरसिंहो मदनदारतादितः
सन्नपहतुं निश्चिन्तय । तदनु तुरङ्गमं वदाया प्रहृत्य धाममानेनैव याजिना तस्या अन्तिकमुप-
गम्य तां तर्णीं निपुणतया पाणिना गृहीत्वा ह्यपृष्टमारोप्य पलायतासौ । तदनुगामिन्यः
सहचर्यस्तु समाकन्दन्त्य एव गृहं प्रगम्य- ' कोऽपि दुरात्मा युवतिमेतामपहृत्य पलायितवान्'
इति नगरश्रेष्ठिनं न्यवेदयन् । वृत्तान्तमिममुपश्रुत्प नगरश्रेष्ठिनो निरैतने हाहाकारोऽजनि ।
सुबागवेषणार्थञ्च परितः प्रेषिताः प्रेष्याः ।

इतोऽयं क्रूरसिंहस्तां 'वनितामादाय निर्जनपथेन 'नेजसदनमाससाद् । ललनारत्नमिदं
निजचन्द्रशालामुपनीय चायं समुपभोक्तुमित्येष; परमुच्चकुलप्रसूता युवतिरियममुमतिमात्रं तिर-
स्कृतती । समयेऽस्मिन् कनिष्ठराजकुमारो रणवीरस्तदीपनिकेतनैवर्त्मना गच्छन्-'पुहि, ह्यद्
दूरं यदागतोऽहं क्रूरसिंहं साक्षात्कृत्य गच्छामि' इति मनसैव विचार्यासौ क्रूरसिंहसदनं प्रविवेश ।
क्रूरो गृहद्वारं विधातुं विस्मृतवानिति रणवीरोऽनायासेनाभ्यन्तरं प्रविश्य तं विचिन्वन्नेत्र
चन्द्रशालामुपययौ । शुभ्रावायं तत्र किमपि कोलाहलजातमिव । गमाक्षेण निपुणं निरीक्षमा-
णोऽय तस्या अबलाया उपरि बलात्कारं कर्तुं प्रवर्तमानमिव क्रूरसिंहं ददर्श । 'पामरोऽयमवश्यं
मम शीलमङ्ग विधास्यति' इति भिया सा इहस्तेनैवात्मकण्ठमावुट्प पश्यत एव तस्य
निजप्राणात् विससर्ज । गतज्ञावितामिमामलोन्य जालमहततोऽयं भयेन वेषमानो निजपापं
गोपायितुमना धैर्येण तस्या मृतकलेवरं स्वकरबालेन शकलीकृत्य भूमावाच्छादयितुमारभे ।
क्षणमात्रेणैवेदं घृत्तम् । यादम्भन्तरं प्रवेश्युं विचिन्तयति रणवीरस्तावदेव घृत्तमिदमाखिलम् ।
क्रूरसिंहस्येदमविनिर्घृणं कृत्यमालोष्य तं मनस्येव रणवीरो बहुविधं धिक्कृतवान् । तन्मुखात्-
'अरेरे बहिःसुन्दराकार; अन्तरतिक्लिपपागार क्षत्रियकुलाङ्गार ? पापैः परिपूर्णं तव हृदयम् ।
चण्डाल ? किमिदमाचरितं त्वया ? स्त्रीहत्या विहिता खल्वन्ते ?' इति शब्दा
निर्गम्युः ।

अथ रणवीरोऽहरमात् क्रूरसमीपमुपस्थितवान् । एनमवलोक्यैव क्रूरो भिया चक्ष्मे ।
स्फितारोखयाऽद्विष्टमिव घदनमस्य । ततो मृदुगिरा क्रूरं पप्रच्छ रणवीरः 'क्रूरसिंह ? किन्तु
विधीयते भवता ? अस्ति किमपि कारणमेवमाचरितुं ते !' इति । किमुत्तरं तस्मै प्रदेश-
मिति भाशापीदसौ । अन्ततोऽयं दुरात्मा रणवीरमपि निहन्तुं निश्चित्योत्तरमद्रवैव तस्मै-

‘एष आगच्छामि’ इति निगद्य कोष्ठान्तरं गतवान् । कोष्ठवर्षकां निशिततरां घुरिकां
 आह्वयन्नान्तर्गोपयित्वा यद्विरायातोऽयम् । धालोऽपि भूर्तोऽयं रणवीरसदाशयं विज्ञाय
 तत्क्षणमेव ततः पलायितुं निश्चित्य क्रमस्यपान्- ‘क्रूरसिंह ! एवं हृत्पामकोरिति जाना-
 म्यहम् । स्वचक्षुषा तच्छ्रयमाळोकि मया । किन्तु मा भयोः ? नाहमिदं धृष्टं कमपि निवेद-
 विष्णामि । पश्य, अद्यापि तत्रावशिष्यन्ते कलेवररक्तनाभोमानि भूमौ प्रच्छादयितुम् ।
 अथावृत्तञ्च गृह्णाम् । तद् कोऽपि चेद्विहागच्छेन्महानर्षं भविता’ इति गत्वाऽपस्त्राद्
 द्वारं संवृणोमि । समापवाहमङ्गलं स्वम्’ इत्याभिधाय प्रयुत्तरमनपेक्ष्यवायं रणवीरो नीचै-
 रवतीर्य बाहिरागम्य स्वमासाद् प्रति प्रतस्ये ।’ इति निगद्य चन्द्रः क्षणं तूष्णीमभ्यात् ।

विजयसिंहः । (ससंभ्रमम् ।) राजकुमार ? मध्ये यवीभीति क्षम्यताम् । कं क्रूरसिंह-
 मुद्दिश्य कथयति भवान् ? ।

‘राजकन्यायाः कुमुदिन्या अपहृतारं श्रीमतामेव सेनापतिं दुरितामानं क्रूरसिंहमनु-
 लक्ष्य कथयामि’ इति प्रत्यवादीत्यमुत्पद्यमान्युः श्रीचन्द्रसिंहः । आः ? किं कथयामि ?
 इत्याधीवतरोऽयं दृशामा ? इत् ! ! पूर्वमहं चेद् स्वशास्यम् ; सत्वरमेव दुरारमानममुं व्या-
 पादयिष्यम् । विपद्दृष्टमेनं कदापि नाऽपोपयिष्यम्’ इत्यादिवायं विचिन्तयामास विजय-
 सिंहः ।

सतोऽन्तर्हितः क्रूरस्तु निशम्यैवामुं वृत्तान्तमतिमात्रमाहुलीषभूव । आकर्ष्याय स्वदिनाशं
 विजयसिंहमुत्सर्ज्यज्जातमनुमत्तसि प्राञ्जल्यदमौ- ‘आम् ? स पुराहं क्रूरसिंहः ! सोऽहं क्रूरः
 सिंहः । ! शरैः विजयसिंह ? एवं मां विनाशयितुं चिन्तयामि किन्तु तत्पूर्वमेवायं विकाराः केसरो
 स्वक्षरान्तरैस्त्वामेव विद्रापं स्थापादयित्वा खलु ! अये ? कोऽयं सकलवृत्तमिद्रमावेदयिष्या ?
 नावगम्यते मया ! ! एवं तु केवलमहं कुमुदिन्या रक्षकत्वेनैव परिचिनोमि । कोऽभिप्राय
 खलु भवेदस्यैतद्गुचनिवेदने ? अये ? सकलं ममेतिवृत्तमयं विज्ञानीते-इति प्रप्येमि ।
 सम्प्रति ममैव वृत्तान्तं कथयति । नक्षीपान्येव विद्राप्यदायुगोति ? । इत् ? किमहं कुर्याम् ?
 नि शब्दोऽस्ति, अन्यथा सद्य एवामुत्पद्य रसनामच्छेत्स्यम्’ इति मनसैव विष्टयान् पुनरेव
 क्रूरः शान्तिमाह्वय्य दक्षकणैः शुधाय । ‘ धरम् । राजकुमार ? ततः किं जातम् ?’ इति
 जौषमाधीन चन्द्रसिंह निरीक्ष्य समगादीन्महाराजविजयसिंहः ।

पुनरपि पश्युं प्रावर्तत चन्द्रः- ‘ तदनु कथमुपरि नायातो रणवीरोऽयापीति’ तमन्वे-
 पमाणो नीचैरवततार क्रूरः । रणवीरमनजलोक्ष्य यमुवायं संभ्रान्तमना । अयं द्वारं संवृत्त्य
 पुनरपि चन्द्रशालामुपगम्य तिष्ठान् शवशकलानयनौ सम्यगाच्छाद्य, स्नात्वा स्वकर्मणो निवृ-
 त्तं तापितुं पत्यंके पपाठ । ‘निर्धायपथाया सम्प्रति निशीथिनी । परं नाडिक्रितोऽपि निद्रया
 दुरागमा । इत्छत्रोऽप्य पत्यंके परिवर्तमानः कथं कथमपि हृदयं शान्तं रिधाय निद्रापर-
 तन्त्रो यभूव ।

१ मनुः बीरः । २ निशीथोऽर्द्धराजः ।

अन्येषुः प्रातःसमये सकलेऽपि नगरे प्रससार्यं नगरधेष्टिपुत्रवधूहरणवार्ता । तस्या मार्ग-
णाय गता भनुचराः सम्पूर्णां रजनीं नगरयोधिकीं सु, नदीपरिसरेषु वनाम्तेषु चापि सयंत्र
गधेपयाम्बभूयुः; किन्तु कापि नालम्पतेषु तरणी । घटनायाऽनया सकलमपि राजनगरं शून्य-
मिवावमासे । सचिवसेनानायकाजकुमारचन्द्रसिंहकोट्टपालकूरसिंहप्रमुखजनपरिवृतो राज-
सभायां समासीनोऽभवन्महाराजश्रीवैतरिसिंहः । अग्रान्तरे समाग्रन्दशक्तिदुःखेन राज-
सभां प्रविश्य नगरधेष्टी- ' न प्राप्ताऽधुना तस्याः प्रवृत्तिरपि ' इति नरेन्द्र म्यवीचिदत् ।
भयानकामिमां घटनामाकर्ण्य महाराजो स्फारगनयनः कोट्टपालम्- ' कूरसिंह ? नैवाद्या-
वधि कदापीदशो हृदयममाधिनी घटना घटितास्नगरे । अद्य तु कथमिदं संवृत्तेति भाव-
गम्यते खलु । तदनुसंधीयतां स्वया । त्वद्येवोत्तरदायिस्वमस्य कर्मणः ' इत्यादिदेश । परं
कुतः प्रवृत्तिरुपानीयेत कोट्टपालेन ? स तु स्वयमेवापराधीति किमनुसंधीत ? महाराज-
निदेशमुपश्रुत्वाचक्ष्यौ कूरसिंहः ' कृपालो ? ह्योऽखिलाऽपि रात्रिरविषाहिता तदनुसंधान
एव मया । संशोष्यापि सकलं नगरं नालम्पत कापि प्रवृत्तिर्मया तस्या ' इति । तदीयं
वचो निशम्पातिमात्रं चिखेद महाराजः । सभासदोऽपि सर्वे चिन्तातुरा बभूवुः । अत्यन्तमेव
विललाप नगरधेष्टी । क्षणेऽमुष्मिन् रणवीरो राजसभां प्रविवेश । रणवीरमवलोक्यैव कूर-
सिंहो भियाऽकम्पत ।

' भागतोऽसि वत्स रणवीर ? ' इति प्रोच्य प्रेम्णा तमाहूय स्वसमीपमुपवेश्याचकथन्म-
हाराजः ' वत्स ? अद्यास्नगरे संवृत्तेका भयङ्करी घटना । अस्मदीयनगरधेष्टिनः पुत्रवधू-
महर्षु कोऽपि दुरात्मा । नोपलभ्यतेऽमौ कापि ' इति । अथासनादुरथाय प्रोवाच रणवीर-
' तात ? तद्वहार्कस्तु समीप एवास्ति । कथं न निगृह्यते तातचरणैरिति ? ' अये ? कोऽयं
चण्डालः ? अखिलम्बितं कथय माम् ' इति संश्वेतमाचष्ट राजेन्द्रः । ' तात ? अस्नगरको-
ट्टपालस्य कूरसिंहस्यैवास्य दारुण विचेष्टितमिदम् ' इति प्रकाशमभाषिष्ट रणवीर । ' आ
एवं किमु ? ' इति साश्रयं प्रोचु सर्वेऽपि सभ्या ।

तत्क्षणमेव चन्द्रहाममाकर्ण्य महाराजः कूरभिमुखमाभिगम्य यात्रतदुपरि कौक्षेयकं नि-
क्षिपति तावदेव पुत्रराजचन्द्रसिंहो महाराजं निवार्यं निवेदितवान् ' तात ? साम्पतु भवान् ।
आदौ निशम्पतामपराधिनः कथनम् । कथमोदश साहसं विदधाति धीमान् ' इति । अथ
क्षितिपतिः पुनर्निजापने समुपविश्य कूरमप्राश्नीत्- ' कथय-दुरात्मन् ? अस्ति त्वापराधो
न वेति । '

' देव ! सर्वथा निरपराधो जन एव ' इत्यात्मानं गोवापितुं प्रत्याचष्ट कूरः । तदीयप्र-
त्यात्मानं संश्रुय म्यचिन्तयन्महाराज- ' अये ? कथमिदानीमनुसंधेयोऽयं दोषी ? ' इति
विचिन्तयन्नेव रणवीरभिमुख विलुलोके महीपालः । म्वपितृचरणानामाशयं विज्ञाय रणवी-
रोऽप्रवीत्- ' तात ? एव दुरात्मा ह्योदिने सायंसमये सरोवरतीरात्तां तरुणीमाहृत्य स्व-
शृङं लूटवान् । तामयं चन्द्रशालायां नीत्वा तस्याः पातिप्रत्यं भ्रष्टयितुमनास्त्रुपरि बला-

कारं कर्तुं प्रवृत्तवान् । तदानीमहं तेन पया प्रायादं प्रत्याथर्तमानः क्रूरसिंहं साक्षात्कर्तुं तदी-
यगृहान्दन्तरं प्राविशम् । विचिन्वन्नहममुं चन्द्रमालायामगमम् । तस्य यथाज्ञेय निरीक्षमा-
णोऽहं तस्या निरागतो ललनाया उपरि बलान्कारं कर्तुमुद्यन्तमेनमपश्यम् । सा तदग्नीं तु
निजसतीप्रतन्त्रमिथाऽऽमहत्पामकरोत् । सहसा परामुं वामबलोक्य भीत्याऽपेपतापं
दुष्टः । तथापि साहसमाधाय स्वतरेवारिणा शवं शकलोकृत्य तस्या निजरापं निगृह्णितुं
वानि स्रष्टानि मुवि निस्तारवान् । तदनुपंथाय दोषमस्य निर्गन्पति श्रीमानिति । १

उपश्रुत्य तद् बचने तत्क्षणमेव क्षित्रीन्द्रश्चन्द्रसिंहं वीरभट्टैः सह क्रूरसिंहनिर्लयं गत्वा-
ऽनुपंथात्माहसवान् । अतोऽतिव्याकुलमनाः सद्यं कृतो भवेन ततोऽपसर्तुंमपसर्तं प्रतीक्षित-
वान् । अतुरोऽमात्यवरन्ददाशयं विज्ञाय क्रूरसिंहं निगृहयितुं वीरानादिशत् । तदादेतानमश्र-
णमिव बन्दीकृतोऽयं वीरद्वयेन । एतस्मिन्नन्तरे तत्तदगीकलेवररूपदान् पोटलिकायामावप्य
कतिपयवीरभटानुगतो युवराजश्चन्द्रसिंहस्योपस्थाप्य पोटलिकामुद्घाट्य तत्र कलेवररूपदा-
न्महाराजं समदर्शयत् । तदीयमीदृशं निर्भृगं दारुणञ्च कृत्यमालोक्य सर्वे सभ्या दिग्भ्रुवा
इव स्तब्धाः समवातिष्ठन्त । वराकोऽयं नगरधेष्टी स्वस्तुपाया इदंशकम्माद् दारुणं मरणं
विहीक्य विक्षिप्त इवाभवत् । कुवाऽतिमात्रमवप्यत नरेन्द्रः । तदनु रोषामिना दिपश्रुतिव
क्रूरसिंहमपृच्छन्महाराजः ' कथय, नराधम ! किं कथयस्वधुना ' इति । महाराजस्य प्रश्नं
निनास्य दुष्टदृष्टोऽयं धैर्येण स्वदोषं प्रत्याचष्ट । दोषमनङ्गीकुर्वागमेनमवलोक्य महाराजोऽति-
रोषारुगनयनः सद् संश्लेद्य जगाद्- ' अरेरे विश्वासवादिन् क्षत्रियापसद् ? किमहं त्वां
करोमि ? तव दुष्कृतमवलोक्यता मया त्वरकलेवरस्य रात्रिघातमानि शकलानि काजीयानि ।
परं स्वदोषजनकाय प्रतिश्रुतमस्ति त्वांरक्षयितुमिति विवशोऽस्मि । प्रतिश्रुतमज्ञमिथा न
किमपि तव कर्तुं पापंते । रे कृतज्ञ ! त्वामहं जीवन्तं विमुञ्चामि । आज्ञारयामि केवलं सर्व-
सम्पन्नममममं त्वां तीव्रकथाप्रहारशक्तेन तादयितुम् । तवावरायं पश्यता सृष्टुता दण्डनी-
यस्वम् । किन्तु स्ववचननिबद्धोऽहं जीवन्तमेव त्वां त्यजामि ' इति ।

राजेश्चन्द्रनिदेनामकालमेव क्रूरसिंहं मयामप्ये समानीय नम्रपृष्ठं विधाय सुदृढया
कशया तादयितुमारभिते वीराः । आकन्दितुमारभिते कृणामुता । प्रावर्तत वाहुमूलादस्य
कतोणरधिरपारा । शतार्द्धं प्रहतोऽयं नि संजोम्य भूमौ पृवात् । सद्य एव घोराः शोवर्ते
मलं निविप्य प्रत्यागतचेतने विधाप तमशक्तिष्टे कप्तानहारतादयन् । अम्य पृष्टे ' द्रवधुना
सद्वान्तिष्ठं कप्तानहारतादयन्ति । तद्दृश्यं कृतोऽवाह्मुखोऽवस्थितवान् समामप्ये ।

अथैनं समक्षेण प्रावद्वरेन्द्रः- ' नातम ! सद्य एव स्वचेतनमम नगरम् । नाहमालु-
लोहयिपामि ते मुखम् । कदापि त्वं यदि मनात्र रागपहिमीमनि दृश्येया ; तमुपस्थित-
मात्रमरणमित्यवेदि । अयत्त मम सम्मुखतः । घोराः ! बहिरपवारयत् मुष्टिनहारोत्तम् ' इति ।
वीरास्त्रं मुष्टिप्रहार्य बहिर्निष्कारयामासुः । इदमेव वान्तिष्ठमस्य दुरामनः ।

१ मृताम् । २ अहं । ३ प्रकृतदिविदुम् । ४ अर्थमेव बहून् । ५ दिग्भ्रुः । ६ शरीरघोषेन ।

राजसभाया बहिरपसारणानन्तरमयं स्वनिलयं प्रगम्य सञ्चितहीरकमध्यादनर्परत्नद्रूपमा-
दापाजितदुर्गनगरं जहौ ।^१

एतावद्दुदीर्यं पुनस्तूष्णीमवस्थितवानयं चन्द्रसिंहः ।

ततोऽन्तर्हितः क्रूरस्तु मनसि- ' खरेरे दुष्टवैरिदहक ? वारयैनामात्सरसनाम् । अये ?
कोऽयं नरपिशाचो भवेदिति न विश्रायते ? ' इत्युक्त्वा पुनर्दत्तकणः स्थितः ।

क्षणं मौनमाकलय्य पुनरग्रे प्रवृत्तवानुपन्यस्तुं चन्द्रसिंहः- ' ततो महाराजश्रीकेपरिसिंहो
नगरधेष्ठिने सान्त्वयित्वा-गतं न शोच्यमित्यभिधाय बहुविधमुपादेश्य तं निजालयं स्व-
सूत्रत् । अथ गच्छता कालेन नगरनिवासिनो जना घटिनमिदं वृत्तं विस्मृत्य मुदा दिनानि
गमयाम्बभूवुः । उपस्थिता वसन्तपञ्चमी । राजमहालये राग्याभिषेकसंभारा अक्रियन्त
जनैः । परं किन्तु वा निर्धार्यते नरेण किन्तु वा क्रियते प्रभुणा ? वेनावगम्यतेऽयमगम्यो
महीमहेन्द्रः श्रीरामचन्द्रो वनमगमिष्यत् ? कथं वा सरयवादी पुण्यश्लोको वसुमतीवासवः
श्रीहरिश्चन्द्रो दुःखाम्बुनिधौ न्यमद्दृश्यत् ? महान्तो देवम्बह्ना अपि पुरुषा देवगतिमधि-
गन्तुं नापि शक्ताः; नापि वा शक्यन्ति ।

एकदा सायंकाले नृशंसः क्रूरसिंहः प्रच्छन्नवेपथेन नगरं प्रविश्य कनिष्ठराजकुमारं रणवीरं
गवेपथामास । समयेऽस्मिन् रणवीरो मृगयाया निवृत्त्य नगरं प्रति प्रतिवृत्तं स । र्वर्त्मन्येव
क्रूरसिंहस्तेन सङ्गतो बभूव । प्रच्छन्नवेपथमुभयभिराज्ञातवोनाश्रयपरवशो बुद्धिमान् रणवीरः ।
रणवीरमालोक्य क्रूरसिंहस्तदभ्यर्णमागम्य विराचिताञ्जलिः सविनयं क्षमामयाचत । दुष्-
रितस्यास्य प्रार्थनया विप्रलब्धोऽयं रणवीरः । जालाभ्यन्तरपतितं मीनमिव निजबाग्-
जालप्रतारितं रणवीरमवधार्य ततः कियद्दूरं नीत्वा तस्मै स्वसञ्छिहितां शकैरां समर्प्य-
' राजकुमार ! क्षमया कृतार्थितोऽयं भवतः । श्रेयस्त्रनोतु भवतां भगवानजहम् । मुग्ध-
तामयं देभ्याः प्रसादः । ' इति निगद्य तां शकैरां तमाशयत् । शकैराभक्षणसमक्षणमेव
भ्रमरिर्कियाऽऽश्वान्तं रणवीरमस्तकम् । ' विप्रलब्धोऽस्म्यमुनेति ' विज्ञाय यावदाक्रोष्टुं
प्रवर्तते रणवीरस्तात्रेवापं क्रूरस्तं निरुद्धगिरमकरोत् । क्षणेनैव रणवीरमुत्थाप्य ह्यपृष्ट-
मारोप्य काननपथेन पलायत क्रूरसिंहः ।

इतस्तु 'संवृत्ता रजनो । कथमद्यापि नायातो रणवीरः' इति चिन्तयन्नास महाराजः ।
मुहूर्तानन्तरमेवाव्यवृत्तमो धीरभटो यो रणवीरं क्रूरसिंहकारपञ्जरगतमवालोकयत्-समुपेत्य
महाराजाश्रितकम्- ' प्रमो ? कश्चिदपरिचितः पुरुषो राजकुमारमपहृतवान् ' इति राजानं
व्यजिज्ञपत् । समाचारमुपश्रुत्वा मुं तःक्षणमेव महाराजः कठिचनाधारोहान् रणवीरगवेप-
णाय प्रेषितवान् । प्रातःकालार्पयन्तमितन्त्रो गवेपथित्वा निराशहृदा परानृत्ताः-सादिनः ।
हाह्येषु शरितार्थनादभरितं जातं समस्तं पुरम् । रणवीरमनुपलभ्य महाराजो नितरां किंकर्त-

१ अथयितुम् । २ पुण्यकीर्तिः । ३ महीमहेन्द्रः । ४ पथि । ५ मत्स्यम् । ६ भ्रमरिका-
घिरोध्रमणम् । ७ बधितः ।

व्यतामूढ इवाभवत् । तदा युवराजचन्द्रसिंहः स्वपितृरमाध्यास्य तदीयहृदयं सान्त्वयित्वा तदाज्ञया भ्रातृस्वेषणाय निर्जगाम । सुदुर्मुहुरीदृशया भयानकघटनया महाराजकेसरिसिंह-
स्वतदीयाः प्रजाश्च संभ्रान्तचित्ता बभूवुः । सर्वेषामेषां दुरितकर्मणामयमेव क्रूरसिंहो निदान-
मिति सर्वेऽमन्यन्त ।

इत्थं मासद्वयं व्यतीतम् । तदपि नालभ्यत प्रवृत्तिरपि वणवीरस्य । तत्रापि रणवीरमायं-
णाय गतश्चन्द्रसिंहोऽपि न निवृत्त इति दुःखान्तरमिदमापतितम् । अतो महाराजोऽतिसोका-
कुलोऽभवत् । अखिलमैश्वर्यं स्वसत्ताननिवास्य प्रातिभाषते स्म । अथ विरक्त इव प्रत्यहं पुष्प-
भद्रातीरे योगाभ्यासाय गच्छति स्म । सुदुर्मुहुर्जायमानां भयानकघटनां पट्टालोप्य बुद्धि-
मान् नोत्तिचतुरः प्रधानवरो महाराजमेकाकिनं गन्तुं न्यवारयत् । परं ताभ्युपेयाय मन्थि-
वपनं नरेन्द्रः ।

एकदा तम.पट्टप्रावृतायां कृष्णवक्षत्रिणायां योगमभ्यासितुं प्रातिष्ठत पुष्पभद्रातीरं
नरेन्द्रः । प्रभुणा निरर्थमाणोऽप्ययममास्यवर्षोऽङ्गरक्षकमेकं केनाऽप्यलक्षितगमनं महा-
राजशृण्वामितमकरोत् । योगाभ्यासविधिमवसाप्य पुष्पभद्रातीरान्निववृते महीबहुमः ।
तदलक्षितानुगमनोऽयमङ्गरक्षकोऽपि क्षितिपतिमनुमसारः । ' विलक्षणा दैवघटना ' । न
प्रमुक्तां कोपि विज्ञातुम् । मयावर्तमानो मेदिनीसः शस्त्रपाणिनो वीराणो पञ्चविंशत्या
पथि समाक्रान्तो बभूव । निःशस्त्राग्निवान्महाराजस्तात्राशक्तोन्निरोद्धुम् । कलितचरि-
यमप्राप्तीश्वरेन्द्रः - ' अये ? किमर्थं भवद्भिरहमाक्रान्तोऽस्मि । किमीदृशो भवन्तः ? केसरि-
सिंहनामाहं नृपतिरस्मि ' इति ।

महाराजवक्षं निशम्य तेषामपिशरितरभिमुन्नीभूय महाराजमववीत् - ' केसरिसिंह !
मया बन्धोक्ततरवम् । त्वामहमायुर्मं दण्डयिष्यामि । पारिचिनोपि मां किमु ? शृणु - यं एवं
सर्वसम्पन्नत्वमक्षं मृशमयामंस्थाः स एवायं क्रूरसिंहोऽयं तयो मप्रदीतुमिह समायातोऽस्ति ।
तदेहि, त्वंमिदानीमायाहि मे शरणम् ' इति । क्रूरसिंहवचापि कर्णं कृशैव क्रोधानलेन
जात्रवपमानोऽभवन्महाराजः । अथ मुष्टिकाभ्यां तस्मिन्गणं प्रहृष्टुं पारेभे नरेन्द्रः । ' किम् ?
बन्धीकृतो महाराजकेसरिसिंहः किम् ? कथमेवं संशोभवति । रे दुरात्मन् नराधर्म ! तिष्ठ,
अधुनैव तव गयंमपहरामि । अमुके, केसरी समाक्रान्त इति ध्रुवं कदापि किमु ? ' इति
पदुक्षेव परितः पर्यभ्राम्यन्महाराजः । तस्य प्रचण्डमुष्टिप्रहारैः परलोकं प्रस्रियतवन्तः पञ्चपाः
पुरुषाः । महाराजस्य वृत्तज्ञोऽङ्गरक्षकः स्वकत्तंभयमनुतिष्ठन् धीरगतिं गतवान् । निजान्
पञ्चवान् पुरुषान् रणे निपतितानपलोक्य कोपास्त्रतयनः क्रूरसिंहः स्वमैत्रिकानवदू-
' मदीपवीराः ? किं पश्यथ यूयम् । सद्य एवैवं निगूह्य बन्धीकृत ' इति । स्वनायक-
निदेषसमकालमेव सर्वेऽपि सैनिकाः सोरकैकं महाराजस्य परितः समापतन् । महाराजोऽ-
प्यनुलक्षेयंण शत्रुमात्ममकार्षीत् । शिप्यां शस्त्रवहारेनरेन्द्रवपुरातिततां प्रगाह्यैतमभूत् ।
मारहणायुगेपारा मृतो ययुवः । सम्पादिःशक्तो भूत्वा भूमौ निपत्य मूर्च्छितोऽभवन्महाराजः ।

मूर्च्छितमेवैनं यन्दीकृत्य शिषिकार्यामारोप्य निनाय प्रूसिंह । नृशसेनामुना स्वस्थानं नीत्वा व्यापादितो नरेन्द्र इति ध्रुयते किल मया । अघासौ प्रूरोऽमरकण्टकाधीधराय स्वराज्यात् कञ्चिदंगं समर्पयितुमुररीकृत्य तदीयसैन्यसाहाय्येनाजितदुर्गनगरं प्रविशेत् । महाराजकेसरिसिंहस्य विश्वस्तोऽमाल्यस्तु महाराजमकरमात् प्रनष्टमवगम्य स्वल्पमैन्यमादाय महाराजान्वेषणाय गतोऽभवत् । सोऽपि तदानीं नासीन्नगरे । तथापि स्वावशिष्टसैन्यसाहाय्येन महाविक्रमशाली सेनानीरजयासिंहः सपत्नानप्ररोद्धुं सम्मुखो बभूव । महापराक्रमं प्रदर्शयन्ते स्वसैन्यैः समग्रं सेनापतिर्वीरमतिं गतः । ततोऽनापानेनैव नगरं प्राविशददयं क्रूसिंहः ।

एष दुरात्मा प्रजा भृशमुपप्लुत्य ताभ्यो त्रिपुलं द्रव्यमादायाजितदुर्गराज्यममरकण्टकाधिपतये रणजितासिंहाय समर्प्य तस्मादपि क्षितिपते पुष्कलं द्रविणमप्रद्वीत् । तदनु प्रूसिंहोऽयमजितदुर्गं परित्यज्य कियन्ति दिनानि कान्तारे समतीत्य श्रीमता प्राणान् संरक्ष्य श्रीमत्पाभाजनञ्च संवृत्य श्रीमन्तं सेवमानो न्यजत्सीदत्र ।

इतस्तु रणनीरमन्वेष्टुं प्रस्थितश्चन्द्रसिंह स्वबन्धुमनवाप्य निराश सन् निजनगरं प्रति निवर्तमानं पथि महाराजगवेषणाय निर्गतेन सैन्यानुगतेन मन्त्रिसत्तमेन सहतो बभूव । चन्द्रसिंहं परिचित्य मन्त्रिवरः स्वावगतं सकलं राजकीयवृत्तं तस्मै निवेद्य विशेषतः — ‘ अस्मदीयं राज्यमधुना रणजितासिंहनृपतेर्हस्तगतम् ’ इति न्यवेदयत् । ततो महाराजमरणोद्भूतमश्रावयद्माल्यवरः । स्वपितृचरणमरौण्टुत्तमुपश्रुत्य ररोदातिवेलं चन्द्रसिंहः । तमाश्रासयाश्चकार प्रधानपुङ्गवः । मुहुर्त्तानन्तरमा महददयं शान्तं विधाय चन्द्रसिंहं प्रधानवर्यमकथयत् — ‘ अमात्यवर्य ! आगम्यताम् । स्वनगरं गत्वा प्रत्यार्थिनोऽपसारयामः ’ इति । राजकुमारवचः श्रुत्वा प्रोवाच प्रधानवर्य — ‘ राजकुमार ! न गन्तव्यं नगरेऽस्माभिरधुना । यतोऽस्मत्पार्श्वे स्वल्पमेवास्ति सैन्यम् । तस्य विरोधिहतकस्येयमाज्ञा नगरे — ‘ कापि केसरिसिंहस्य तनयौ दृश्येतां चैतौ प्रगृह्य मदन्तिकमानेयौ ’ इति । साम्प्रतमसाम्प्रतं तत्र गमनम् । पुनः प्राप्तकालं यतिप्यामहे ’ इति राजकुमारं बोधयित्वा सम्यगुपदिश्यासौ मतिमता वरो मन्त्रिपुङ्गवः श्रीमत्सनीदे स्वविश्वमसैन्यैः समं समुपस्थाय श्रीमन्तं सेवमानः सम्प्रति प्रधानपदवीं समलङ्करोति । ”

विजयासिंहः । (साक्षर्यम्) । किं केसरिसिंहनरेन्द्रस्य विश्वस्तो मन्त्रिवरः सम्प्रति मद्रुपकण्ठे वर्तने ? आम् ! इदानीमेव विदितं खलु मया यदयं गुणवानमाल्यवर्योऽसहस्रमहं सम्यगनुमतिं ददाति । अस्य बुद्धिचातुर्येणैवाहं रणजितासिंहनृपतिना सह योद्धुमपारयम् । अन्वयात् तदीयसामुदायं कर्तुमसमर्थं एवाहमासम् । अन्योऽयं सुबुद्धिशाली ! परं योगिराज ! तदा को नु खलु भवान् ? इदानीमपि नैवाज्ञायि कोऽपि भवद्बुद्धान्तो मया ? ।

चन्द्रसिंहः । अखिलम्बतमेव मामभिज्ञास्यति श्रीमान् ।

विजयसिंह । आ एवम् ? भवतु । अथ चन्द्रसिंहस्य किमभूत् ? तद् विज्ञायते चेत्क्षिपेद्यता भवता ।

चन्द्रसिंहः । तदप्यहं वेदि । धूयताम्— ' प्रधानवर्यतः पृथग्नुत्वा चन्द्रसिंहो रणवीर विधि वनेषु वनाद् वनान्तर विचचार । पर ऋषि न लब्धो रणवीरः । तदासौ व्यचिन्तयत् ' एहि । अहमपि विजयनगर गत्वा त नृशंसं क्रूरसिंहं तदीयदुष्कर्मकृतमान्वादयामि । तत्रैव कदाचिन्मम प्रियवधोरपि प्रवृत्तिरपलभ्येत ? ' इति विचिन्त्य श्रीमदन्तिकमागन्तु निरियाय । राजकुमारोऽयमागच्छन्नरण्ये विस्मृतवत्समभवत् । मार्गं मार्गयत एवास्वाङ्गो. पुरस्तादुपस्थिता निशादेवी । पर नाह भतासौ पन्यानम् । अतो निराशयदनो राजकुमार इत्यन्तो बभ्राम वने । अत्रान्तरे तर्कणशकुलीमविशदेकः करणचीत्कारमयो ध्वनि । चीत्कृतम्बनमुपथुत्य राजकुमारस्ता दिक्षमभिव्रुत्य ' सुन्दरबालिकामेकामाहतवतस्त्रीन् पुरुषानपश्यत् । अवधीदमौ तेषां पुरुषद्वयं भुशुण्डिक्रया । चन्द्रहासेनाथ चन्द्रसिंहो योदुमारोभे मृतयिन नरेण । प्रतिद्वन्द्विनो मण्डलाग्रो राजकुमारचन्द्रहासेन सम सष्ट-य वसुन्धरातलमाल्लिङ्ग । अतः शशुरामप्राणप्राणमनीषया वज्रयिरेता राजकुमारचक्षुषी पलायाञ्चके । योऽयौ प्राणरक्षणार्थमपसृत पुरप सोऽयं राजकुमारचन्द्रसिंहस्य प्रचण्डवैरी क्रूरसिंह एवामवत् ।

तदनु चन्द्रसिंहस्ता बालामुपगम्य सान्वायित्वा तदीयदृष्टान्तमन्वयुक्तं । आत्मपरिचयं ददत्वा तथा बालया— ' कुमुदिनी नामाहम् ' इति न्यवेदि । कुमुदिनीमादाय श्रीमन्नरेश- रणमुपागतो नैवायं योगिराज किन्तु महाराजश्रीकेसरीसिंहस्य युवराजश्चन्द्रसिंहो नाम राजकु- मारोऽयं साक्षादयं भवन्तमभिवाद्यते ' इति निगद्य चन्द्रो महाराजश्रीविजयसिंहं मणनाम् ।

अपाऽऽरुतादाश्रयं चकित सन् स्वानुहारं विजयसिंहं— ' मदीयकुमुदिनीरक्षणेऽयं योगि- राजवेषश्चन्द्रसिंहराजकुमार किमु ? ' इति व्याहृत्य मुदा समु धाय महाराजश्चन्द्रसिंहं हस्तेन गृहीत्वा गाढमाल्लिङ्गं । जगाद् चायम्— ' चन्द्रसिंह ! अननुगुणमिदमकारि भवता । भासीद् भवदीयमेव राज्यमिदम् । किमर्थमात्मा गोपायितो भवता ? ' इति राजनन्दिनी तु योगिराज एवायं ' चन्द्रसिंह ' स्वयमिति विज्ञाय राजया भुवमालुलोके ।

॥ ७ ॥ इति पृन्दावनपुरकुलाधिगताधिचारलस्य पण्डितमेधाव्रतकविरलस्य कृतौ गिरिराज गौरवसोऽग्रे कुमुदिनीचन्द्रे चतुर्थी कला ॥ ७ ॥

अथ पञ्चमी कला ।

“ तासामाविरभूर्च्छैरि स्मयमानमुत्साम्बुजः ।

पीलाम्बरधरः स्वग्धी साक्षान्मन्मथमन्मथः ” (भागवते)

“ हृदयं त्वेव जानाति प्रीतियोगं परस्परम् । ” (उत्तररामचरिते)

“ अनुक्तमभूदिति पण्डितो जन परेद्वितज्ञानफला हि बुद्धय ॥ ”

(पद्मतन्त्रके)

“ देवी विचित्रा गतिः । ” (स्फुटम्)

“ उग्णः स्वमन्यातपयमप्रयोगार्थै यं हि यस्ता प्रकृतिर्जलस्य ॥ ” (रघुवंशे)

- विलासोद्यानमभ्यवर्तिनः क्रीडाशैलस्य कन्दराया निलीनो योऽयं क्रूरसिंह इत्यकाल-
पर्यन्तं योगिराजवेपथ्वस्य चन्द्रसिंहस्य वृत्तान्ऽमाकर्णयति स्म; 'सोऽधुनाऽकस्माच्चन्द्रोसिंहं प्रकटी-
भूतमश्लोकप्र केनाऽपि वज्रेणाहन्यमान इव पीतं रक्तं कृष्णमिव च दिङ्मण्डलं विलोकयन्
कराभ्यां शिरो धृत्वा भूमौ निषलाद । इदानीं क्रूरसिंहोऽयमत्र कथमायात इत्यस्माभिरवग-
न्तव्यम् ।

गुप्तगृहे योगीन्द्रस्य तिरोधानानन्तरमय नृशंसस्तदीयनिदेशमुल्लङ्घ्य रणवीरं निहन्तुं
सद्यद्वोऽभूत् । अथ तस्य का दशा संजातेति विद्वन्त्येव वाचयितारः । वर्तुलं मण्डलाकारेणोपरि
परिक्रामन्नयं क्रूर कुहचिद् विवटायामटव्या निपपात । निपतत एवास्यास्थीनि विशीर्णानि
बभूवुः । चिरकालमसौ क्रूरो वने रुग्ण समवर्तत । अथ वन्यै पुलिन्दैरपचरितोऽयं संजात-
द्वैश्रिक्रियया । तेषां प्रयत्नेन स्वल्पेनैव कालेनायमुल्लोघोऽजायत । तान् वन्यपुलिन्दान्
युक्त्या पशयित्वा तेषां परिशुद्ध संवृत्य निकटवर्तिनः पत्तनप्रामानलुलुण्ठत् । ततोऽयं तस्मि-
न्नेवारण्ये महाराजश्रीविजयसिंहस्य प्राणानरक्षदिनि विदितं व. खलु !! तत्राप्यमुना कृत-
घातिना भूत्वा गुप्तगृहं प्रति प्रास्थापि । वन्यैः पुलिन्दैरेवासौ प्रदर्शितमभूदिदं गुप्तगृहम् ।
सै सममयं गुप्तगृहमेवापुवास । अतीते पद्माब्दे योगीन्द्रशापानुसारं सस्मारायं गुप्तगृहम् ।
गुप्तगृहस्मरणेनैवायं क्रूरहृत्को रणवीरं श्यापादपितुं स्वरया तत्रोपययौ । परम्—को नु श्लु
हन्यात् प्रभुराशितम् ? तद्गमनार्त्विमेव रणवीरस्ततो निर्गम्य भ्रात्रा सहतो बभूव । रणवीरा-
पसरणवृत्तं निदर्शयैव क्रूरसिंहः कोपवृत्तानुदन्दद्यमानहृदयस्त्रक्षणमेव तुरङ्गममाख्या रणवीर-
निप्रहणाय निर्ययौ । परिभ्राग्यन्नयं क्रूरोऽष्टमदिवसे विजयनगरपरिसीमनि समाजगाम ।

तत्र गुमवेपेणानुसंधयताऽमुना— ' समयेऽस्मिन् राजकन्या कुमुदिनी विलासोद्याने वर्तते ।
इति प्रवृत्तिरपलेभे ।

रणवीरं गवेपयितुं निर्गतस्वास्थ्य वृत्तान्तंममुपलभ्यैव हृदयं परमानन्दममुदे निमग्नम् ।
कुमुदिनीमुपलब्धुमयं भृशमानुर इति नगरे गत्वा ततो द्वित्रान् सहचरानानीप बाह्यवर्त्मनैव
विलासोद्यानमुपाजगाम । स्वान्तुचरान् बहिरेव स्यातुमादिश्य स्वयमेकाकी विस्मृततल्लः—
प्रच्छन्नं विलासोद्यानाभ्यन्तरं प्रविश्य— ' कुमुदिन्या सह स्थितः कोऽयं युवा ? ' किञ्चालपती'
ति श्रोतुमनाः समीपवार्त्तन्यां क्रीडागिरिगुहायां न्यलीयत । कुमुदिनीचन्द्रपोर्वार्तां निराम्य
स्वस्वयि तेन सकले रद्दस्यम् । विदित्य च चन्द्राभिहमात्रिभूतमवलोरय तस्य नयनयोत्प्रेतः
समजायतान्धकार इव; यतोऽयं क्षिरो धृत्वा भुवि न्यपीदत् ।

अत्रान्तरे भृत्यवेपेण रणवीरमन्योपस्थाय महाराजं विजयसिंहं प्रणम्य सविनयम्—
' प्रभो ! संजातनायोऽयं सार्वसमयः । तदिदानीं भोजनाय प्रसूयतामत्रभवता ' इत्यभिधाचैकतन्तस्यै ।

भोजनममयं सम्प्राप्तमवगम्य महाराजश्चन्द्राभिहमगादीव— ' चन्द्रसिंह ? एहि । उपस्थिता
भोजनवेलेति गन्तव्यममुना ' इति ।

चन्द्रसिंहस्तु— ' प्रस्थीयतामत्रभवता । अल्पसमयेनैवाहमागच्छामि ' इति निगद्य ततः
स्तोकमन्तरं गत्वा पर्यटितुमारभत ।

अथ ' अपि समायासि वन्दे कुमुदिनि ? ' इति कुमुदिनीं पप्रच्छ विजयसिंहः । तत्र
स्यानुकामया तयाऽपि— ' ताव ? एयाऽहं विषम्वदया सह भवदनुपदमेवापामि । प्रस्थीयतां
भवता ' इति अगदे । तत्रः प्रमुदितहृदयो महाराजविजयसिंहः प्रायाद् प्रतिष्ठत । राजकुमारो
रणवीरोऽपि केनाप्यनुपलक्ष्यमाणमातिरेकतोऽन्तर्धाय स्थितगान् ।

तान् गत्रन्तमाडोक्य विषम्वदानुवाच कुमुदिनी— ' साखि ? परमेश्वरकृपयाऽन्तनो
मदीयहृदयात्तावत्तरी प्रकुलैव ? अद्ययो मे चन्द्रो नयनचकोरद्वन्द्वानन्दनो जातः । अस्मुदिर्द
मम सौभाग्यचन्द्रेणाधुनेनि । '

विषम्वदा तु— ' साखि ! अमन्दानन्दमयेऽस्मिन्समये पुष्यहारमेकं रमणीयं निर्मायांन-
यामि ' इति निगद्य पुष्याणयवचेतुं पुष्यवाटिकायां गतवती । इत्ं गतां विषम्वदामाडोक्य
चन्द्रः कुमुदिन्या नेदीयात् संसृत्य तामुवाच— ' सुन्दरि ? अपि प्राप्ते न वा त्व चन्द्रः ?
पालितं न वा मया भवचनम् ? किमिति नाल्पये त्वया ? ' इति ।

कुमुदिनी तु हिषा भूतलं निमालयाद्यकार । पुनश्चन्द्रोऽप्रवीच— ' देवि ! किमिति नाल्प्यते ?
पूर्वं तु यद्गुणरमाल्प्यते स्म । साम्प्रतन्तु भाषणेनापि नाल्प्यते त्वया ? ' इति । तदपि
भूतलं विलोकयन्त्येव स्थिता कुमुदिनी ।

अतश्चन्द्राभिहः कुमुदिन्या नेदिष्टो भूत्वा तदीयकरं विष्टु— ' विषं ? अपि कुप्यसि ममम् ?

अपराध ननु मया किमपि ते ? कुमुदिनि ? कथं न मभाषसे ? इति, मन्मनोमोदिनि ? इति सहृद् ' इति प्रोवाच ।

कुमुदिनी तु— ' गम्यताम् । नाल्पनीयं मया साकं ' मित्यभिषास्य चन्द्रसिंहपाणि पट्टचमपसारयामास ।

चन्द्र । (विहस्य) प्रिये ? किमपि कारणं नन्वेव कर्तुम् ?

कुमुदिनी । अतिवञ्चको ननु भवान् ।

चन्द्र । (अविस्मयम् ।) वञ्चकोऽस्म्यहं किमु ?

कुमुदिनी । आम्, आम् । वञ्चको भवान् ।

चन्द्र । (सस्मितम्) कथं नु विप्रलब्धासि ? उपहृतो भवेयं तस्मिन्नेव शेषेण शेषेण महम् ? कुमुदिनी तु— ' अये मत्प्राणवल्लभ ? मदीयहृदयेधर ? ' इति वदन्ती प्रेम्णा चन्द्रमालिलिङ्ग । विलोचनाभ्यामविरलं विगलन्ती प्रेमाधुजलबिन्दुधारा मुक्तावलीय तस्या कपोलतलपुगलमलञ्चतवती । आत्मपटक्षण्डेन तदक्षजलबिन्दुवृन्दं प्रोञ्जयं चन्द्र कुमुदिनी मवादीत— ' जीवनसङ्गिनि ? इदंशो मङ्गलमयप्रसङ्गे नार्हसि खलु, विलोचनाभ्यां बाष्पबिन्दुजलं विगलयितुम् ' इति ।

कुमुदिनी । प्राणेश्वर ? अस्मिन्मिदमकारि भवता ? नाहं विज्ञापनीयाऽभूत् ननु भवतेऽग्रेपान्तरज्वापाऽपि ? समीपवार्तिनमथलोक्य भवन्तमहं किंपदानन्दिष्यम् ? अहो ! विचित्रा तव माया । अहमपि सुतरां वञ्चिता खलु ! भवतु । ममाप्यधुनोपस्थितोऽवसरः । तद् भवानपि स्मर्ता । ' (इति वदन्ती जहास ।)

चन्द्र । मदीयहृदयेधरे ? त्यजं चिन्ताम् । जातोऽयमिदानीन्तु भूयानानन्दो ननु ?

कुमुदिनी । आम् । हृदयवल्लभ ? आगम्यताम् । सम्प्रति यद्यथासाद प्रति प्रतिष्ठामहै । प्रतिपालयेत्खलु तातोऽस्मान् । किन्तु, अयि प्राणनाथ ! कस्मिन्नपि महति विचारसिन्धौ निमग्नो भवानिति भवमुत्सुमुद्रया प्रतीयते । तद् किं नु विचि तयति भवान् ? अपि नैव निवेदयिष्यति माम् ? ।

[तदाऽन्तर्हितो रणवीरस्तु स्वाप्रजमनो रावकन्द्यायाश्च प्रेमालापमाकर्ण्यं नितरां माननन्द ।]

चन्द्र । कुमुदिनि ? को न विचारयति खलु ? विचारयन्त्यो नरो नरो न किन्तु पशुरे वापम् । तत्कथं न विचारयामि ? प्रिये ? यावन्न भवेत् पितृवैरनिर्यातनं तावदुर्वैरिण्यं प्वाहम् । ण्डि-प्रिये ? मुहूर्तमावा साम्मुखीनायामासन्दिक्कयामुपाविशान् ' इति प्रोच्य चन्द्रसिंहं कुमुदिनीं सहायायामन्दीमुपगन्तुं प्रवृत्तवान् । अग्रान्तरे प्रियम्बदा तत्रोपातिष्ठत् । विनोद कुर्वाणो कुमुदिनीचन्द्रौ विलोचयतिरामानन्द-तीं व्याहृतवती प्रियम्बदा— ' हला कुमुदिनि ? गृह्यतामयं रमणीयपुष्पगुम्फिको मनोहर पुष्पहारः । अलङ्कृत्यतामनेनाम्

प्रियतमरूपस्त्वया ' इति पुष्पहारं कुमुदिन्यै ददौ । सा तु लज्जापरतन्त्रतया-
ऽधोऽवलोकितवती ।

अथ कुमुदिनीकृताम्बुलहासुष्पहारमादाय चन्द्रः कुमुदिन्या एव कण्ठे स्वीयं मूर्तिमन्ताम-
बुरागमिवासंसञ्ज रचिरम् । सा तु तेन पुष्पहारेण दयितेनेव कण्ठापितबाहुपाशेन
समालिङ्गितमिवामानं मन्वाना मन्दैक्षेण मेदिनीतलमालोकयन्ती स्थितरती । लज्जमान-
मिमानवलोक्य प्रियम्वदयोजम्— ' सखि ? किमिति हृणीथैसे ? न लज्जनीयं
त्वया ' इति ।

ततः प्रियम्वदा वी कुमुदिनीचन्द्रौ समीपस्थासम्बन्धीसकाशं नीतवती । तामधिष्ठित प्रयोऽपि
ते वार्ताविनोद् वितेतिरे ।

इतो मूर्च्छितः दूरार्निहस्तु संज्ञामुपलम्बेदानीमवदत्— ' चन्द्रमिह ? परित्यक्त्योऽयगसारः
संसारस्त्वयाधुना । त्वां प्रतीक्षन् तर सुरलोकगतः पिता । विह्वलोऽयं खलु त्वद्विरहेण ।
तदधुना त्वमपि सखीभव त्रिदिवगमनाथ । जः । अमुनैव मम मनीषितं धूलिसाकृत्तम् ।
असखिव मम करपञ्जराकुमुदिनीमपहतवान् । इन्त ? राजकन्यया सह समानीतमेनमव-
लोक्य इन्द्रहने मदीयहृदयम् ! अये ? शस्त्रमपि न वर्तते मदम्यर्गे । कश्चिदितो मानवोऽपि
न दरीदयते ; यं शस्त्रमानेतुं बहिः प्रेषयेयम् ? ' इति बद्धशेवायं दुरात्मा समन्ततो
निलोक्याञ्चकार । उपगतमस्य नयनपदवीमन्तर्लीनो रणवीरः । रणवीरं निलोक्यैव
विचिन्तितवानसी— ' किमर्थमत्रायं निलीनो भवेद् बालः ? अये ? अयमपि बालो
निर्मिमेपलोचनाभ्यां कुमुदिनीमवलोकयति । किमहर्मिवायं किमपि रत्नमपहर्तुमुपागतो नु ?
एवमपि सम्भवतितराम् । तदेतमहमाहूय युक्तया वशीकृत्य मुमुग्ण्डिकामानेतुं प्रेषयामि '
इति विमृश्य शनै रणवीराम्पर्णमुपसमरं । अवलोक्यैवैवं चमच्चकार रणवीरः । परं संवृतारम-
चदनविकारभारमद्भ्रतरङ्गोऽयं शान्तमुदया स्थितवान् । तदुपकण्ठमुपेत्यासी तदीमरकन्धे हस्तं
निधाय मन्दन्वतरमादीत्— ' कुमार ? किमर्थमिहान्ताहितोऽसि त्वम् ? ' इति ।

रणवीरः । क्यनीयमादौ स्वनाम, पश्चादहमारमानं परिधावयिष्यामि ।

शूरः । (स्वगतम् ।) चतुरोऽयं बालो इदयते । (प्रकाशम् ।) कुमार ? भयोबाहं
सम्पत्तिशाली पुरुषोऽसि ।

रणवीरः । आ एवम् ! अतिहर्षकरमिदम् । मवलु, कृप्य भवती निवासः ?

शूरः । इतोऽनतिदूरं निवासात्पानं मे ।

रणवीरः । मस्तु । तदत्र किमर्थमुपास्यामि मदानुभावेन ?

शूरः । (विमृश्य) कुमार ! कश्चिद् भूतवोऽभिलष्यते मया । तदर्थमेव ममात्रागम-
नम् । पश्य-तुम्बमहं सकलमारमवृत्तमावेदयम् । यदिदानीं त्वयापि निवेदनीयमारम-
वृत्तम् ।

रणवीर । (सपारिहासम्) तप्यमभिहित श्रीमता ! अहमपि भवानिय पर्यटक ।

शूर । (सामर्पम्) कुमार ! त्व पर्यटकमवधारयसि किमु माम् ?

रणवीर । क्षम्यतां दयालुना । भयम्जनो व्यथित स्या ममामुना भाषणनेति नाह-
मवागम खलु !] अहमपि कश्चन पर्यटकोऽसि । कैङ्कर्या-वेपणार्थमितस्त्वतोऽह संचरामि,
किन्तु नोपलभ्यत निजजनोऽनुकूल कोऽपि धेन्वी ।

शूरः । (सहर्षम्) कुमार ? प्रसीदामित्तमामहममुया तव भाषणभङ्गया ।

रणवीर । सत्यमाह श्रीमान् ?

शूरसिंह । तत्त्व भविष्यसि भ्रम किङ्कर ?

रणवीर । सहर्षमङ्गीकरोमि कैङ्कर्यमह श्रीमताम् ।

शूर । तद्द त्वा विशिष्य स्वाम्यर्णमेव नियुनग्मि । यद्द त्वा कथयामि तत्त्वया
दृढ स्मरणीयम् । शृणु-मम निरासस्थले स्थित्वा यद्यत्त्वमाकणयिष्यसि यद्यद्वा द्रक्ष्यसि
तत्तत्कदापि कस्मैचिदपि न निवदनीय त्वया । किञ्चिदपि कदापि चेत्तत् प्रकाशयिष्यसि
तदा नियतमेवा ममरणमुपस्थितमित्यवेहि ।

इत्थ तदीयवचो निशम्य रणवीरो व्यचि-तयत्- ' अस्म सविधे निवासेन तु सर्वमस्य
दुश्चरित विशास्यते मया । मासकालमथाह पितृवैरनिर्घातन करिष्यामि । मवतु । ' इति ।
अथाऽप्य प्रोवाच शूरसिंहम् ' श्रीमन् ? नाशङ्कनीय किमपि मद्दविषये भवता । सतोप
यिष्यामि सुतरामह भवन्तमारमकृत्यैरिति । '

शूरसिंह । किमभिधान ते ?

रणवीर । ' रणघोर ' इति मा वदन्ति जना ।

शूरसिंह । अहो ? किय-मनोद्वरमभिधानम् ? रणघोर ? इदानीमह त्वा कार्यमेक
कथयामि । तत्त्व सत्वरमेव करिष्यतीति प्रत्येमि ।

रणवीर । किमिदमभिहित श्रीमता ? प्राणानपि विजह्यामह भवदधम् ? (इति
शूरसिंह रिश्वासयित्तुमवोचद् रणवीर ।)

शूर । पश्य । ये ह्ये साम्मुखीनास्त्रयो जना उपविष्टा सति सेवामन्यतम पुरुरोऽस्ति
द्वे य द्विषौ विद्येते । अपि इदय ते त्वया ? ।

रणवीर । माम् इदयत । क सम्ब धो भवतस्ते साक्षम् ?

शूरः । अस्ति स्वार्थातिशयोऽत्रास्माकम् । शृणु तद् युवतियुगलमपहरणीयमस्मामि ।
परं यद्दवपि पुरुरोऽय वर्तत तद्दवपि तु शकमिदमिति त्वमितो गत्वाऽस्तोद्यानस्य बाह्यदेश
द्विपतेभ्यो श्रृत्येष्य इद मदीयमद्गुलीयक मद्दश्यं शुश्रुण्विका सीसकगोलिका अपि कति
पया समुपानय ।

रणवीरः । आहम् । तव किं कर्तुं निर्णीतं भवता ?

शूरः । त्वयि समागते पुदयमनु श्यापाद्य तत् सुदरीद्वयमपहृष्यामो पयम् । रण

धीर ? येयं वरीयसी सुन्दरी दृश्यते तथा सह त्वां परिणाययिष्यामि । किं प्रमुदितोऽसि नवा सम्प्रति ? (ह्युत्तुताऽतिमन्दमताडयत् तदीयस्कन्धे ॥) ।

‘ अतिमनीचीनम् ’ इत्युदीर्यं शूरसिंहप्रदत्तमद्गुलीयकमुपादाय रणवीरो गतवान् । गच्छन्नेवायं मनसा- ‘ आततापिद्वयक ! शूरसिंह ! त्वं किपदपि प्रपन्नं कुर्याः परमयं रणवीरो नैव सफलयिष्यति तव मनोरथम् । एवं मां बाले मन्यसे किन्तु नास्म्यहं बालः । वपसा यद्यपि बालोऽसि तदप्यत्रागच्छमहं तव दुरभिवान्छितम् । वेशारिकिशोरोऽस्म्य- हपि । आइरिष्यामि तत्रासूनहम् । दुरात्मन् ? मदीयबन्धुमाहन्तुमध्यवासितं त्वया किन्तु यावद्दं जीवामि कदापि नैव फलिष्यति तव वान्छितम् । दुष्ट ? निस्त्रन्दोऽवति- ष्टस्वाधुना स्वमस्माद् रणवीरात् । एहि, साम्प्रतं तु घोघनीयोऽयं मया निजाप्रजन्मा ’ इत्यालप्य यत्र कुमुदिनीचन्द्रौ न्ययीदतां ततः कियद्दूरं ग्मिष्यत्वा कस्यचन महीरइत्या- निमुषमवलोकयन् प्रीयाच ताम्योण- ‘ अपि सारिके ? हे कीर ? शीघ्रमुडुयेतां भव- न्ती । सख्योऽयं लुण्ठको वां लक्ष्मीकृन् । त वरितमुपततं युवाम् ’ इति प्रीष्याऽयं संकेतवाचघ्ननिमज्जत् । तदीयमित्यं कृत्यमवलोक्य चन्द्रमुवाच कुमुदिनी- ‘ हृदयेष्वर ? इह विलोक्यतु मयान् । कियान् सुन्दरोऽयं बालः ? एष तदवनिहृतास्त्रावलम्बिविह- र्जमैः समं किमापि हृदयह्रमं समाह्वयन् क्रीडति ’ इति ।

नात्रगतमघापि किमपि श्वश्रुनेति सम्प्रदाय तं श्रावयितुकामः पुनरयं तारस्वामिमं श्लोकमपठत्-

“ यद्वाधि मृगयुः स्वबागलक्ष्यं नदि विदधाति भवन्त्रमेव तावत् ।

अपसर कलहंत ! हंसिकान्यां स्रटिति विसृग्य मनोऽहोर्दंलीलम् ॥ ”

इति व्याह्वय रणवीरः कुमुदिनीचन्द्रयोरप्रभो गच्छन्नित्नातरं ततो गन्तुं संकेतयित्वा स्वरथा निष्क्रान्तः ।

चन्द्रविहो रणवीरकृतं संकेतं तदीयश्लोकरदस्यमपि सम्यगवगम्य समुत्थाप्य विष्वगव- लोक्यानाम् । कोऽपि नावालोच्यतामुना तदन्तराले ! अयासी विधिन्वितवान्-- ‘ किन्तु यदाऽनृतमुदितं भवेद् रणवीरग ? नैव, नैयं कथयेदत्तयं कदापि रणवीरः ? तदपुनारमा- रणात्ताद् द्रुतमनसारणमेव श्रेयस्काम । यतो मया सह तिष्ठति सम्प्रति सुन्दरीद्रवम् । तदंतत्तलीयुगलं निर्भयश्ले प्रापणीयमेव मया ’ इति विमृश्य कुमुदिनीमवादी चन्द्र- ‘ एहि शिष्ये ? साम्प्रतमित्तोऽयमंतत्त्वमभ्यासिमिति । ’

कुमुदिनी । आम् । गत्वस्यमस्माभिः । किन्तु प्राणनाय ? कनीयानयं बालो गच्छन् किमथोचन् ? ।

चन्द्रविहो- ‘ अतस्त्वं विज्ञास्यसि तत् ’ इत्युदीर्यं कुमुदिनीविषयभेदे सह नीत्याऽ- श्रमो ततो निपातः । गच्छन्ती कुमुदिनीचन्द्रौ विलोकयति तत्रामाकृष्टोऽभवत्कारुणिकः ।

१ * कदापि मृगयामात्री मृगदुर्गुंश्लोऽपि यः * इत्यमरः । २ त्रेमरीकम् । ३ धीप्रम् ।

परं किमिव कर्तुं पारयेद्विषयहरणोऽयम् ? अत्रांतर एव घायन् रणवीरस्तत्रोपगम्य पूराय
भुजुषिष्ठां समप्यैकतोऽवतरत्ये ।

क्रूरसिंहः । रणवीर ! अदधीयन्त शकुन्ता ।

रणवीरः । (तविस्मयम्) किम् ? किमु-यते भवता ? कुतः शकुन्ता ?

क्रूरः । (स्फुटम्) तस्सु-दरीद्वयमस्माकमपसृतम् ।

रणवीरः । (कुत्रिमभावदर्शनपुरस्सरम् ।) किम् ? अपसृत किम् ? इत्येवैवावधौ ?

क्रूरसिंहः । (त प्रमादयितुमिव ।) रणवीर ! किमिति स्वयोदास्यते ? त्व यदि मद्
नितके कृतज्ञतया सर्वविषये तदा तु तदपेक्षयाप्यधिकसु-दरीं कुमारीं तुम्हमानीय ममपं
विष्यामि ।

रणवीरः । (त प्रतारयञ्चिव ।) नैव धीमन् ? नाभिलष्यते मया काप्यन्या । मम
पु-या मरता मे प्रदर्शिता-सैवाभोषिषिता । चिरकाकम्ह महीरुदान्तरितो भूत्वा तस्या
छलितवदनाम्बुज विलोकयन् स्थितोऽभवम् । तामुपलब्धु श्रुशमातुरोऽस्म्यहम् । अर्पणीया
चेत्सैवानीयापर्पणीया मे ।

‘ अतिसमीचीनम् । तदायादि साम्प्रत ’ मित्याख्याय रणवीर सहादाय क्रूरसिंहो विला
सोद्यानाद् बहिराजगाम । तत्र स्थितयोगुंहीताश्वैरुगवीरनुचरयोरन्यतर पद्मगामागन्तुमा
दिश्याऽऽज्ञानेयमेक रणवीरमारोप्य स्वयमपर वनायुंजमारुह्य काननाभिमुख प्रचचाल । क्षणे
नैवामो निम्बकदम्बकुम्भवटीदुम्बरानिकुम्बैकसकुले महारण्ये निलिङ्गियरे ।

अमन्दानन्दमय दिनमिदमद्यतन विजयनगरे । अद्य कुमुदिनीचन्द्रो पाणिप्रहणमह
लम्हामहो भरितति किमिव वणनीया ननु त्रिखिलनगरसुन्दरालङ्कारसुर्षमा । तथाहि-म
नोहरतोरणहारकमनीयकुसुमगुम्फालङ्कृतत्रल्लरीतल्यै समुद्रतवैजयन्तीवृन्दमनोहकमित्त
रहै प्रफुल्लमिव पुलकाङ्कितमिव चालोक्यते नगरमखिलम् । सर्वतो हि महल्लत्त्यं प्रमुखवाद्याना
सुखात्याद्याना हृषीं मधुरप्यनय श्रुयन्ते । काचिद्याहृदासिनीनां सुवासिनीना श्रुतिमन्त्रुळा
मभूतमहलगीतय, कर्दिचिद् मझविदां प्रादणाना पुण्यमया धैक्षयोषा, कुहाचिन्मृदङ्गानां
निनादा, कुत्रचिद् रणन्तीनां विपैत्रोना पद्ममरागमङ्गतङ्गाध्याखिलजनहृदय तङ्गयन्ति ।
पयि पयि केतकचासैवासितवाससां महाहर्मणीयवेषजुषीं मनोहरमणिमयभूषणमुषित
छोचछनिचयचपुषीं सुन्दरवपुषीं नागरिकपुद्गराणीं सञ्चार, श्वरे श्वरे निगमोपदेशासूत
वर्षिणीं महर्षिणीं सद्गुपदेशा, गृहे गृहे होमहूतहम्यद्रव्याणां सुगन्धा, प्रत्यङ्गण रम्भा
रतममृदलङ्कटा, प्रतिहृदलीलामममाप्रकिमलयावली, प्रतिद्वार बन्दनकुसुममाळिकाश्च
कामपि परमानन्दस-दोहसहोदरामिव मनोमुद् जनयन्ति जनिमताम् ।

१ नि शब्द । २ पश्चिम । ३ वग्ना-शिवः प्रमहो वा । ४ प्रहरनेहयम् । ५ वनायुदश
भवहयम् । ६ निद्राऽम्बकम्-गमूह । ७ महोत्सव । ८ मह कटनवशवाः । ९ परमा सीमा ।
१० पियः । ११ वेदनादाः । १२ विपरी सीमाविषयः । १३ वाद्यवायिताः सुग
न्धगुणधिना ।

अथापराह्म मनागवल्म्वभाते परणदिशमरणकिरणे भगवति प्रभाकरे महता समारम्भेण साहं हुन्दुमिर्मदलसर्गपणवानकालगोजाडिण्डिमप्रमुक्षमनोहरवाद्यप्यनिवधिरितहरिदन्तरालः श्रेक्षकजनमनोनपनानन्ददायी स्वस्थानातुच्छकितो वरयाप्राप्तमारोहः । अग्रतोऽस्य सुशु-
 पटोमण्डितवाहुदण्डानां कटितटावल्म्वितमण्डलाप्राणां कलितवैरवाणानां शीर्षंयथिभू-
 पितोत्तमाङ्गानां परःशवाश्वारोहानां पचकति पट्किपरम्परा । तदनु नदति स्त मधुरमधुरम-
 तिमनोहरमेकं शीर्षंरदं कं ह्यं चाद्यम् । अथ मुजग्लारोपितचन्द्राशिशुवृत्तराणां कौन्ति-
 कवीराणां राजनिकरं विराजते । अनन्तरं विविधदेशान्तरेभ्यो निमन्त्रितै र्दुचिरनेर्ष्यशा-
 लिभिर्मणिगुण्डकमण्डितमौलिभिर्विविधविपुलालङ्कारणालङ्कृतकाञ्चनमयविमानैरिन्द्रेणै-
 न्द्रमण्डलैरधिष्ठितानां मौक्तिकमण्डनमण्डलविमण्डितशुभ्रादण्डगण्डस्यलानां दन्त्रौवला-
 नामदलीपटकं विलपति । ततः प्राप्तप्रतिष्ठानां नगरश्रेष्ठिनां मण्डलं विभाति । पश्चाद्
 विक्रीशकरवालकराणां सादिवीरवराणां बलयं लसति । तदनु दीन्दुभिकमादंष्ट्रिकनौरजि-
 काडगौजिकममुसैरधिरुदा मन्त्रमन्त्रं मन्त्रित गजेन्द्राः । अथ सर्वेषां पृथभागे सौवर्णस्रक्का-
 लङ्कारविभूषितसर्वाङ्गं सुन्दरमेकमाजनेयमारुहः कनककुसुमयल्लरीविविधिताह्वाम्बरशाली
 विविधसुन्दरहारललितकण्ठः शीतकुम्भवलयालङ्कृतकरकमलः कन्दर्पसौन्दर्यदर्वविजित्वर-
 देहप्रभः प्रभापतिरिव साम्बरमुखमण्डलीऽजितदुर्गाधिपतेर्महाराजश्रीकेसरिसिंहस्य युवराज-
 कुमारः श्रीचन्द्रसिंहशुभ्रमतां चक्षुषि मनांसि च युगपदाकर्षयिष्य शोभते ।

वरयाप्राप्तमारोहोऽयं राजनगरमध्यस्थकपयन्तमायातः । बिलोक्यैयानुं सकला नागरि-
 कजनाः ' विजयतां महाराजश्रीविजयसिंहः । ' इति तारस्वरेण प्रकुण्डलद्वयैर्जयमजनुयन् ।
 हर्षवर्तानिकाचन्द्रनालादिगर्भैजालवर्तिन्यो निषिला जपि ' १ ' सीमन्तिन्यो निजपाणिपङ्कज-
 विहीर्णमौक्तिकैः कुसुमैर्लाजैर्भारादभिवर्तमानं धरदेवममुमवाकिरन् । ' अहो ! आत्मर्षिति-
 रुग्मेव धरं वृत्तवती राजकन्या । महाभाग्यशालिनी सखेवपं कुमुदिनी । ' इति रामकुमार-
 चन्द्रसिंहस्य निरूप्यै परस्परं पधूरयुगलं प्रनातंसुयुवलयः । शनैश्चरद्विधतयानेप समारोहः
 प्राणादासद्भरन् । तत्रैतं धरदेवं पुण्ड्राश्लिभिः सम्भावय्यैमासुसखिडाः । ततो वाजिबराद्व-
 लीर्षयं चन्द्रसिंहः प्राणादास्यन्तरं प्रविश्य विद्यालं विवाहमण्डपचाररसुपगम्य रत्नसचिहं
 महाहंभिदासप्रमल्लघारः । वेदविधिना राजैर्पुरोधा यथा मधुरकादिभिर्नेर्ष्यैर्वादेवमर्षयि-
 त्वा समन्त्रपाठं तपोः पाणिग्रहणमण्डलं कारयामास । अथ वेदमन्त्रान् पठन्ती यधुवरी ह्य-
 म्रवैर्दुतातानं हुत्वा मन्त्रैर्मिषयः प्रतिज्ञाप सप्तपदीविधिमनुष्ठाप ययोचितान्दं महाराजश्री-

१ धारितश्च्युतानाम् । २ शीर्षंयथिभू । ३ कुन्ता भवाः । ' तदन्तः कौन्तिकव्य-
 ते ' । ४ नेत्रस्यै वेपः । ५ गजानाम् । ६ शातकुम्भं सुवर्गम् । ७ कन्दर्पः कामः । ८ रविः ।
 ९ ' वमक तम् । १० ' हर्षवर्ति धनिनां वापः ' । ११ यानावन्वृन्दम् । १२ दीपितः । १३
 ' आराद्दूरधर्मपरोः । ' १४ स्वयमानम् । १५ बिलोक्य । १६ दण्डतन्तः । १७ राजपुरो-
 रितः । १८ शीर्षः पूर्यः ।

विजयसिंह राजमहिषीं प्रभावतीं पूज्य चान्धयगणञ्च यथाक्रममखिलान् प्रणेमतु । सर्वेऽपि ' सौभाग्यमस्तु, सौभाग्यमस्तु । ' इत्याशीर्भिः सम्भावयामासु । महाराजप्रमुखैर्नरेन्द्रैः नगरश्रेष्ठिभिश्चाप्यैश्चापि यधूवराभ्यां विविधमनर्घमुपायनं स्वाधिकारानुरूपं वितीर्णम् ।

अथ चन्द्रसिंह कुमुदिनीम्-यतो महाराजश्रीवैसारिसिंहस्य प्रधानवर्यः प्रतापसिंह समुपविष्टोऽभूत्-ततः सन्तेन निताड । समुभौ दम्पती प्राणमताम् । प्रधानवरोऽयं कुमुदिनी चन्द्रौ स्वकरोणोत्थाप्य गङ्गदगिरा व्याजहार- ' युवराज ? युवराजि ? आयुष्मन्वी भूयास्ता भवन्तौ । रक्षताञ्चिर-तरं वा परमकारुणिक परमेश्वर । अये ? महाराजश्रेदिदानोमजोविष्यत् क्रियद(नन्दि)ोऽभविष्यदसौ । ' इतीरयित्वा रत्नजटितस्सररमणोय कृपाण चन्द्रमिहकटिप्रान्ते निबद्धवान् । तदनु कुमुदिनीचन्द्रौ चन्द्रशालाया गतवन्तौ । तत्र सुपरिष्कृते दन्तैर्दन्तपर्यङ्के हस्तकुण्डिताया मृदुत्कङ्कियामुपविश्य प्रफुल्लद्दयौ समालपतां तौ दम्पती । अत्रा-तरे गुप्तबेषेण कनिष्ठराजकुमारो रणवीरस्तत्रोपेत्य कुमुदिनीचन्द्रौ प्राणैर्लीत् ।

चन्द्रसिंह । (साश्चर्यम् ।) किम् ? रणवीर किम् ? वरस ? कुतस्वमिदानीमत्र ? रणवीर । (सपरिहासम् ।) भ्रातर भ्रातृजायाञ्चाभिवादयितुमागतोऽस्म्यहम् । परप्रजावत्या तु न किमप्यालप्यते ? ।

कुमुदिनी । प्राणनाथ ? इहास्माकमेकान्तस्थलमागतः कोऽयं वीरबालो विचित्रबेषेणा-मुना ?

रणवीर । (मध्य एव) भ्रातृजाये ? ननु देवरोऽस्मि ते । अभिज्ञातो न वाह किम-धुना ?

ईदृशि परिहासमधुराणि वचासि निशम्य विस्मयाम्बुधिमया कुमुदिनी ' कोऽयं बालो भवेद् ? ' इति विचारसागरे निलीना । तस्यास्तादृशीं दशा निरीक्ष्य चन्द्र प्राबोचत्- ' कुमुदिनि ? यदर्थमहमरणवाद्दरण्य भ्रान्तनान् स एवायं मम प्राणप्रियः कनिष्ठवन्धु रणवीर । ' इति । तत्र कुमुदिनी प्रमुदा रणवीरं स्वाम्यर्णमाकरितवती । प्रणनाम भ्रातृजाया रणवीर । अथ चन्द्रं पृष्टवती कुमुदिनी- ' नाथ ? कुतोऽयमुपलब्धो रणवीरसिंह ? ' इति ।

स्थत्रियाया प्रभ निशम्य चन्द्र ' कथमयं गुप्तगृहादानीत, स्वयञ्च कथं तत्र गुप्तगृहे प्राविष्टवानिति ' सर्वमादित इमां सविस्तरं वृत्तमधायत् । सन्त्यमिदमुद-तजातमुपभ्रुत् कुमुदिन्या नेत्रे हर्षांशुनलविन्दुपवित्रे अभूताम् । समयेऽस्मिन्नेका चेटी भोजनार्थं परिवेशितं पत्राक्षपूर्णं सौरणं परामप्रमानीवोपस्थितयती । अथ यथारुचि प्रयोऽपि ते सम्यग्-वुभुञ्जिरे ।

अनन्तरं रणवीरस्तु- ' वृत्तसिंहस्य सविधे विह्वराखेन निवसामि ' इति ज्येष्ठभ्रातरं निवेद्य वृत्तसिंहस्य त्रेण भाग्यमित्याख्याय प्रणम्य च निर्जगाम । निर्गते रणवीरे कुमुदिनीचन्द्रौ भेगबहुलं घातार्ताजालं विवेनतुः । आलपतोरेव तयो कुमुदिनी निद्रापरतन्त्रा संरुत्ता । किन्तु

चन्द्रो निशान्तमनागतनिद्रत्वाद्दुःखाय वाग्मांनि परिघाय मुहुर्त्तं बहिः पर्यटितुं विचिन्त्य नीचैरपतीर्य शनैर्दारमपावृत्य बहिर्निर्ययी ।

निद्रासमयोऽप्यनासन्नित्तितीयेन्याः । सर्वतो गाढं संतमसम् । न द्रष्टुं पार्ष्ण्ये किमपि जनेन । ईदृशे समये प्रामादादगतितदूरे एवेतस्ततो विचचार चन्द्रासिंहः । विचारेणार्थं स्वपृष्ठतः कस्यचिन्पादक्षेपवनिमिवाधौषीत् । अतोऽर्थं किञ्चिद् रुद्रः । प्रशान्ततया शर्वर्षां ध्वनिरेष सम्प्रति स्फुटमध्वयत् । ततोऽधिकं सन्निहानोऽयं निकटवर्तिनो विसालवृक्षस्य पश्चात्स्थित्वा समन्ततो निपुर्णं निरैश्लिष्टः । क्षगानन्तरमेव मनाग् दूरतः काचन कृन्गाकृत्तिः शनैर्निःशब्दवा-
दक्षेपं प्रयातीति निश्चातममुना । आकृतिरियं नीलरसनप्रावृता परितो दशं निपातयन्ती प्रच्छन्नं गच्छति स्म । अकस्मादीदृशामाहूनिमालोक्य चन्द्रमिहो मनसि- ' केयमाकृतिः ? किञ्चास्याः प्रयोजनं भवेत् ? एहि, अहमपि ता सानुसन्धानमनुसरामि । ' इति विचार्य स्वकटिगटायलम्बितं परीक्ष्य चन्द्रहामं सावधानः सद्यं तामाकृतिमनुसराम् । आकृतिरेषा शनैः शनैर्नगरविशिर्लखा विट्टप्य प्रामादसमीपमुपगम्य क्षणं स्थित्वा समन्ताद्गालोक्यत् । अत्रान्तरे प्रामादरक्ष-
कब्रह्मी पर्वटैस्तोपगमत् । प्रहरिणं वीक्ष्य आकृतिरियं स्वस्थानाद्गम्य विटपिप्रकाण्डान्तरिता स्थिता । प्रयाते प्रदक्षिणं पुनरियं बहिर्निर्मम्य मन्दं संकेतस्वनमकार्षीत् । संकेतान्प्रसमकालमेव तादृश्य एव नीलरसवेष्टितास्तिष्ठ आकृतयस्तदुपकण्ठमाजग्मुः । ताभिर्मन्दस्वरेण मियः समावपितमिन्धम्-

प्रथमाकृतिः । नायकमिह ?

द्वितीयाकृतिः । कोऽयम् ? सेनापतिः । क्रूरमिहः किमु श्रीमान् ?

इति वचो निशम्यैराश्र्वर्यचकितश्चन्द्रमिहःपच्छन्नं दृक्कर्णोऽनिच्छत् । येयं प्रथमा आकृतिः सा क्रूरसिंहस्य; या ध्वजमपरा सा तदनुचरस्य नायकमिहस्येति विज्ञेयं धीमना वाचक-
विज्ञेन !

क्रूरसिंहः । किं नायकमिह ? अपि निष्पन्नं कार्यम् ?

नायकसिंहः । चमूयने ? बहूनि राट्ट्याणि दृष्टान्यस्माभिः किन्तु विजयमिहस्य राज्यमि-
दमतीर दुर्गमम् । पश्यतु भवान् । आगच्छद्विरिहास्माभिः स्वित्कण्ठमन्त्रगावि ? इदानी-
मस्मन्मनीषिणं मिद्वेद्येन्महाननुग्रहो भगवतः ।

क्रूरः । वीर ? कथमेवमवीरोत्थितं भावसे ? यदेवायं निश्चिनुते क्रूरमिहः; समर्थोऽस्ययं
तस्मात्पयितुम् ? गुरु-कार्यदयमिह राज्ये करणीयमस्माभिः । प्रथमं तु सङ्कर्तव्यं यदर्थमधुना
वयमप्रागडाः । अथापरमिति श्रेय्य क्रूरमिहः किमपि तदीयकर्णं प्रोवाच । ततश्चमन्त्यायं
नायकसिंहः क्रूरमिहाभिमुखं चतुर्षां रिस्तार्यं विलोकितवान् ।

क्रूरः । किमर्थमेवमुद्विजये ? तत्कार्यमिति साधयितुं दास्यिष्यामि वयम् । सद्यदे भव
तदधुना । होराचतुष्टयमेवावारातिष्टमधुना रत्नव्याः केरलम् । तत्रान्तराळे सम्प्रादनीयमस्ता-

भिरात्मकं यम् । शृणु यथैव एव प्रासादे प्रविश्य निहत्य शनैः सकेनस्वन विधास्यसि, तथैवाह चन्द्रवतीपरिसरगर्तुषु स्वानुचरैः साकं निलीनौ तेजस्विसिंहारणसिंहौ सकेनस्विय्यामीति तेऽपि द्रुतमिहागमिष्यन्ति ।

इत्यल्काल योऽत्र चन्द्रसिंहं प्रच्छन्नं सफलं वृत्तं शृणोति स्म, सोऽकस्माच्चमत्कृत्य मतसि समगादीत्- ' किं चन्द्रवतीपरिसरगर्तुभूमिषु प्रत्यर्धिनोऽ-तर्हिता सन्ति ? किममी महाराजं व्यापादयितुमागता सन्ति ? भगतु ? ह्यन् ? दिव्याऽहं बहिर्निर्गतोऽधुना । क्रूरहतक ? परिपूर्णोऽधुना तव पापकलदा । मृगुरपि ते सत्रिहित एव ? दुरापसद् ? यादय च त्रो जीवते न तावत्कदापि तव कार्यं फलिष्यति । सम्प्रति कथं साधयसीति ? ' पदपाग्यहम् ? इति निगद्य तूष्णीमान् ।

अत्रान्तरे नायकसिंहं स्ववञ्चिद्वि 'गौधेय बहिनि सार्यं तदीयलाङ्गूले प्रलम्परजु निबध्य त प्रासादकुडयोपरि प्राक्षिपत् । प्रक्षिप्तमात्रं पुरासौ दृढं भित्ती लभ्य । अपरो च द्वौ पुरुरौ तद्वज्रुसार्तं कराम्या एव तत्र निरपगौ । अथैपरि समारोदु सन्नदो नायकसिंहः । इयं स्वकर्मणि व्यापृतानमूनरलोक्ष्य हठिते चन्द्रसिंहं प्रासादद्वारसमीपं जगाम । तत्र नम्रहृषाणवाणिर्द्वामात्यर श्रीप्रतापसिंहं प्रहरिताकार्यं कुरुते स्म । तमालोवप शनैः सकतध्वनिमकृत चन्द्रसिंहं । चमत्कृत्य प्रतापसिंहं सुलमित समवातिष्ठत् । ' कस्यायं सकेन-वनि ? ' इति विज्ञानु यतोऽथ ध्वनिरादानह्यत्र एव च व ल । तत्र प्रयातमेवामुम्- ' आर्यप्रतापसिंह ? ' इयाकारयच्चन्द्र ।

स्वनाम निशम्यैव साश्चर्यमना ध्वमृशत्यतापसिंहं ' अये ? कोऽयं स्वादीदशो निशीथे मदीयनामप्रिज्ञाता ? मित्रं शत्रुवासौ भवेत् ? ' इति । अलक्षितगतरेव सत्वरं प्रतापसिंहं श्चन्द्रसिंहसमीपमुपासदत् । तत्रगमेवासौ चन्द्रं परिचिश्य समवादीत्- ' कोऽयम् ? शत्रुकुमार ? कुनो भवानिदानीमिहेति ? '

चन्द्रसिंहं । (तमिद्वितेन मौनमाकृतयितुं सूचयित्वा-तत्रिकटमेत्यं शनैस्त-कर्ण ।)
अमहायपर्यं ? मयश्चरमेकमत्र निर्मितं कृत्यन्त्रं शत्रुणा ।

प्रतापसिंहं । किं किं किमस्ति खलु ? सत्वरं निरोधताम् ।

चन्द्रसिंहं । पृथस क्रूरसिंहोऽत्रागतोऽस्ति । तदन्विके साम्प्रतमत्र द्वौ पुरुरौ स्त । मास्यवसरं सम्प्रति भूयसाऽऽहपितुम् । अयुनैव भगान् निजान् शतं घोरान् सह नीत्वा दुरगेश्वरमुपगम्य तिष्ठतु । निरं प्रता बहिर्गच्छसम्पत्तर वा प्रविशन् कोऽपि नरो भवता । यनश्चन्द्रवतीपरिसरगर्तुषु प्रतिद्वन्द्विन सै-थं प्रच्छन्नं तिष्ठति । य एते प्रयोऽत्र सति पुरुर्यातेऽ, स्वर्णं, क्रूरसिंहोऽस्ति, वर्जिते । १. मृगुरपि, ते, यत्प्रासदं, व्यापादयितुं प्रयासतः, स्तित्, १. यानु यानु भवान् सपदि । सम्प्रततराक-कदापि पलायमानो यदि बहिर्गच्छेयं यथासम्भवं जीवन्ममेव निगृह्णानु, अन्यथा व्यापादयतु भवानमुम् ।

इत्थं चन्द्रमिहमाहितमाकर्ण्य प्रतापसिंहः सज्जीभूत् । तस्य धर्मनीषु कयोऽप्यौतो गितं प्रावहन् । प्रस्फुरितमिव वीरतया सकलमस्य वजुः । तद्गणमेव राजकुमारमापृच्छय गन्वा स्वान् शत्रुं वीरवरान् सह नीवाऽस्यं दुर्गद्वारमुपगम्य सुपन्नित्तवः समवतस्थे । त एव—इमे वीरमया जभूवन्, यानवमजित्तदुर्गनगरान्दानविवान् । प्रयाते प्रधानवर्ये सद्य एव चन्द्रमिह । प्रामादद्वारममीपमाजगाम । ' कोऽयमिति ' प्रहरिणा पृष्टोऽयं तद्विच्छन्मागत्य— ' एयोऽहमस्मि । रघुमिह ? ' इत्युद्वारात् । सोऽपि चन्द्रमिहमभिजायोपसृज्य सादरे नन्वा— ' महाशत्रु ! किन्तु कारणमकल्मादिहागन्तुमत्रमवशं निर्दिधे ! आदिदपत्तामप- मनुचरः । ' इत्यप्राणीत् ।

चन्द्रसिंहः । रघुमिह ! मावगानो भव ।

रघुसिंहः । आम् । कथं प्रभो ? ।

चन्द्रसिंहः । अहं प्रामादाभ्यन्तरं गच्छामि । त्वया द्वारममीषे स्थिवा निवारणीयः कोऽपि प्रविशत्यन्यन्तरे । क्षप्यवशतं न्यथा ? ।

रघुसिंहः । आम् । विशतम् । परं किं नु जायते वृत्तमिति निरेयतां प्रभुगा ।

चन्द्रमिहन्तु— ' जमूल्पोऽयं समयोऽतिनरामिदानीम् । साम्प्रतमेकमत्रिमयानकं^१ वार्तिव्य- मार्गं वृत्तमिति मजीभूयाप्रमत्तमिष्टेन्वम् । ' इत्युदीर्य स्वयया प्रामादं प्रविश्य निःसाद- पादक्षेत्रं कतिपयमण्डान प्रोत्सृज्य चन्द्रशालां प्राप । समयेऽस्मिन्महाराजश्रीविजयमिहः सुन्दरपर्यङ्के तुलिकायां गाढमसापिष्ट । पर्यङ्कान्तरे श्रीमती राजमहिषी प्रभावती निद्रागा- भूत् । मध्येऽमन्दाश्लोकः प्रदीप एक प्रदीप्यते स्म । दीपं मन्दप्रकाशं विधाय स्वयमेकस्मिन् कोणे विवृतकृपाकृपागणनाभिः समवाविष्टत चन्द्रः । अथ क्षणानन्तरमेव मन्दपनि- रजायत । सद्य एव चन्द्रशाळायाः पृच्छेदशक्तिं वातायनमसातृत्म् । गवाङ्गवर्मेना चन्द्रशाला प्रविशेश नापकाविह । तमदलोस्य सुमग्न समविच्छत चन्द्रः । स्वकटितयदपिधेर्नुकां निपार्य महाराजाभिमुखमभितुष्य नायकमिहो यारन्महाराजं निदुन्दुं प्रपठते तावदेव कुरङ्गे मृगेन्द्र इव स्वस्थानादुन्मुष्य नायकमिहं प्रादरत्तरवारिण्य चन्द्रः । केवलमेकैव प्रहारेण पामरस्य तस्य मस्त्रकं कलेवरापृथग्गुणात्तरतत् । प्रावर्तत ततो स्थिरधारा । केवलं तन्मनागाकर्ण्य शान्तमजनि । क्षणदेवामुष्य दुरामनः प्राणा जरत्ताः । अप्रान्तो वेदन्निवमिहोऽपि स्वमित्रसाहाय्यार्थमुपरि सनाय्य तथ्यागतत्वात् । तमपि निगृह्य चन्द्रमिहो म्वाडापीन्— ' नरायण ! स्वज्जेदानीं जीवित्वाशाम् । न सोढुमर्दं तत्र भारं यमुन्मता ' इति त्यक्त्य राद्गेन तं प्राडत् । ' हा ह्योऽस्मि ' इत्युच्चैरानुदर्यै मदीतले निरय क्षणेनैव पद्मवमयामीत् । तदीपनाक्षेपानमुपुष्य धीमती राजमहिषी महाराजश्रीमौ प्रदुद्र सन्मुखनिरतिवं शव्युगळं पिडोस्य भृशनाश्रयचकिनी समभूताम् । ' किमिदं पृथं संवृत्तमि' वि विचिन्तयाश्चक्रुधोमी । परिमधेरान्तरे चन्द्र सम्मुखनागत्य महाराजमभिवन्द-

१ नदीषु । २ शक्तिं रक्तम् । ३ तीव्रप्रकाशः । ४ धुरिण्यम् । ५ मन्त्रचिह्नं वजुः ।

‘ महाराज ? महानपिनयोऽयं जान । विवशेनेत्र मयेदं वृत्तमिति क्षन्तव्योऽहम् ’ इति जगाद ।

विजयसिंहः । चन्द्रसिंह ? मदीयतनयनिर्विशेषस्वमिति नास्त्येवात्र ते निरोधः । परं कथय कथमिदमखिलं वृत्तं संवृत्तमिति ? ।

चन्द्र । भगवन् ? प्रचण्डवैरी क्रूरसिंहोऽयमपस्तृतवानिति सुतरां दुःखितोऽस्म्यहम् (इति निगद्य सकलं वृत्तान्तं न्यवीविचरेन्द्राय चन्द्रः ।)

क्रूरसिंहस्य कपटवृत्तान्तममुमाकर्ण्य भृशं कुपितवान् महाराजः । स्वभाणात्तरक्षदयमिति नितरां प्रशंसन् चन्द्रं नरेन्द्रः ।

अधुनाऽधोवर्तिना क्रूरसिंहेन किमकारीति पश्यामो वयम् । तेजस्विसिंहस्य चीत्कारव्य-मुपश्रुत्य ‘ परिणतं वृत्तम् ’ इति सम्प्रधार्य ततो दुर्गद्वाराभिमुखं पलायत क्रूरः । यथैवार्यं दुर्गद्वारं प्राप्तस्तथैव प्रहरिणा निरुद्ध इति सद्य एवासौ ततो निवृत्त्य दुर्गप्राकाराभित्तिमारुह्य षड्दि. सोत्फालमपस्तृतः ।

संजातप्रायोऽयं प्रातः समयः । विलीनमुद्दुमण्डलम् । तनूभूतं तम । अरणाभ्ररशालिनी विराजते पुरन्दरैर्दिगङ्गना । विहङ्गमकलकलमुखरं विपिनतरुकुलम् । कुसुमसौरैर्भसुरभिः संसरति सन्ध्यासमयसमीरः । नाधुनापि भगवानम्बरमणिरदयाचलशिखरमौलिर्मण्डनभाजमङ्गीकुरते । ईदृशे समये वीरवरो मन्त्रिपर्यं प्रतापसिंहः प्रासादस्थितं महाराजमुपगम्य कृताञ्जलिभक्त-‘ राजेन्द्र ? चन्द्रसिंहकथनानुसारमहं नैजान् शतं वीरान् सह नीत्वा दुर्गद्वारि स्थितोऽभवम् । तदनु होराद्वयानन्तरमस्मद्भिमुखं समुद्दिग्म एको धावमानो जगो रष्टः । तत्क्षणमेवाहम्-‘ क्रूरसिंह एवाऽयम् ’ इत्यभिज्ञाय तं निप्रहीतुं वीरानाज्ञप्तवान् । परं वीरैर्निग्रहणात्पूर्वमेवार्यं दुरात्म्यं दुर्गप्राचीरकुड्यं समुलङ्घ्य पलायाञ्चके । अथाहं सैनिकैः साकं दुर्गाद् बहिर्निष्कम्य चन्द्रवतीतटगतंभुवि निलीनान् सपत्नानन्वेष्टुमगमम् । परमस्मत्संज्वालितानां स्थूलवर्तिकौ-दीपकना विघोतेर्नाशाङ्किता विद्वेषिण-इति श्वाटिति पुरस्तादुत्तलभुवि स्थापितानां तुरङ्गमा-नामन्तिकं पलाय्य तानारुह्यपस्तृतवन्त । क्रोशयुगं यावदनुद्रुता वयं किन्तु पदातिसेन्यम-स्माकं तानधारोहानधिगन्तुं न शक्ताम् । तथाप्यस्मद्वीरैः सत्वरमनुपत्य पञ्चविंशतिः शत्रूणां न्यापादिता । अथशिष्टा विद्रुता । निहताना वैरिभटाना तुरङ्गानादाय श्रीमदन्तिकमुपेयिवान-हम् ’ इति ।

प्रधानवरनिगदिना वार्तामुपश्रुत्य सुतरां संतुष्टान्तरङ्गो महाराजो निजाद्गुलितो हीरकसचि-त्तमद्गुडीयकं नि तार्यं पारितोषिकरूपेण तस्मै वितीर्य तं विससञ्च । अनन्तरमुपास्थितैर्व ‘ सन्ध्यादेवो ’ इत्यवधार्य नरेन्द्रो नित्यनियमसम्पादनाय प्रास्थितः । वृद्धः प्रतापसिंहोऽपि स्वनिकेनन ययौ । वीरवरधम्नार्सिंहरतु क्रियाकालपूर्वमेव महाराजनिवेशमुपलभ्य स्वशयनम-

न्दिरं प्राप्य तत्र दृष्टवान्- ' यत्कुमुदिनी किञ्चिन्ममवर्षमेव प्रसुद्ध- ' क प्रस्थितो मवेदि-
 दानीं हृदयेधरः? ' इति विचारान्मुचितरङ्गान्दोलितान्तरङ्गाजायत ' इति । विचारकलोलप्रेहस्तो-
 लितो दयितानाम्लोक्ष्य तदुपरुण्डमुपगम्य स्थितवर्षाश्चन्द्राभिंहः । चन्द्रमवलोक्य मृदमानन्द-
 सान्द्रहृदया कुमुदिनी- ' कुप्रेदानीं गतोऽभवदार्पण्युतः ? ' इति पृष्टवती । दयिताया मधुर-
 म्रियं वचो निराम्य चन्द्रः प्रमथमनाः सधत्तिलं रात्रिचरित्रं पविग्रहृदयामर्दाङ्गिनीमध्रावयत् ।
 स्वमार्गधरेण निजविप्रोः प्रागा रञ्जिता इति ध्रुवा कुमुदिनी चन्द्रस्य बहूपकारं मेने । अस्ति
 रात्रिं प्रसुद्धोऽपामिति प्रातर्नियममवमाप्य मुञ्चाप चन्द्रः । कुमुदिनी चेपं पित्रोरपकण्ठं
 गतवती ।

काञ्चोऽयं कलिनककुंभोद्गामलीलानां सलीलानां प्रकृतिपदनघनाधनादम्भराम्भराणां कृता-
 खिरुहर्षवर्षाणां वर्षागाम् । अग्नि चापराहममयः । परमथ मौर्तण्डमण्डलं न ताद्याकृतं
 मेरमात्तया । अग्निर्नपुरन्दरगोर्नमिण्डश हरितवृगैरुन्दलमयो केदारर्षमुन्धरेयं
 दिनेन्द्रकिरणयमात्रलोभिः किमपि रमणीयकं कलयति । मन्दारदौमकान्ति कलयन्ती
 षाचेक्षोलान्दुदाचलोमयोऽधःपतन्ती चारुलाक्रेमो मसुरकन्दरवं कुर्वाणा प्रेक्षकाणां मनो
 नन्दयति । केदारमुषि स्वकार्यतपराणां क्षेत्रपात्कानां मण्डलीं सानन्दं गायति प्राप्स्यतीति-
 कावलीम् । अचिदिन्द्रगोपविचिरिताया नूतनसाहजललितायां सचिरोपनवमुन्धरायां अलङ्-
 कृदक्षानाममन्दमन्द्रमन्त्रुलं नादमारुण्यं चन्द्रकिङ्कदम्बकं प्रसुद्धैर्कौर्षं कुर्वन् निजचारुला-
 ' पयुन्दं प्रमार्यं सानन्दं नृत्यति । भगवान् दिवाकरः कदाचिजलदज^{११} इति कान्तोरे
 तिडीयामानं कदाचिदापिर्भावयत्कालोचकानां विलाने जनपतिवरात् । हरितवृगाशानरी-
 ' वरपुत्रां गवेन्द्रगोत्रुन्दर्वेडीयदंमदिशारिगृतां सन्दोहो दमोदकुण्ड कवलपन् सहर्ष-
 मरण्यानीत्यलीपु विचरति ।

हृदये हर्षमे सभवे महाराजश्रीविजयविद्मो मृगयाप्रायेत बाह्यदाननमूमिदोमामव-
 लोहविनुमिभरुपित्तानिति-आमना मम चन्द्राभिंहं नेनुमाकारयामाव विद्धीज । मुहूर्त्त-
 नन्तरमेव मृगपावेरपारी नुरङ्गे कुङ्कमिभ नर्तयन् प्रायादाप्रमुषि ससुरतस्थे चन्द्राभिंहः ।
 चन्द्राभिंहं ससदमवलोक्य महाराजोऽपि सजोमूप नितमाजानेयनालुदवान् । वृद्धमग्निभ-
 र्जेण स्वदं सैन्यं सह नेनुं न्यपेदि किन्तु न्यपेधि तवरेन्द्रेण सह नेनुम् ।

विषयनगराद् षड्विर्गम्याः न्यामपारोक्ष्या ११ सगुन्दाहति प्रधावितौ निजसैन्धवी १२ ।
 मपाकफान् प्रादुर्भूता पुरछान् सद्दहदवानाद् कुर्वाणा १३ वात्याः सया साकं महाराजस्य प्रस्तु-
 रितं वाममङ्गम् । हृदयममहदभूचकं चिद्रमवलोक्य महाराजश्रीविजयविहंशन्त्राभिंहन-

१ अर्जुनपुत्रः । २ पनवदपनः सान्द्रमेरः । ३ सूर्वेविन्दुम् । ४ द्वादशः । ५ चन्द्रलोड-
 दुरः । ६ क्षेत्रमूमिः । ७ मन्दारपुष्पमात्रा । ८ मन्त्री गम्भीरः । ९ चन्द्रो मधुरः । १० केडा
 वानी मयूरस्य । ११ बर्षसमूहः । १२ निरुद्धरिणी । १३ पीरः मालतः । १४ वडीरदो
 वृत्तः । १५ अनुदिष्टात्मन् । १६ सैन्यवेऽधः । १७ वज्रवन् ।

यद्दत्- ' राजकुमार ? किमेवमद्य भवतीति ? '

चन्द्रसिंहः । (स्वानुमतिं प्रकटयन् ।) राजेन्द्र ? अह्नीक्रियते चेन्मम वचनं न गम्य-
तामद्य मृगयायं धीमता । किमप्यमहलं वृत्तं भवितेत्याशङ्कते मम हृदयम् । यतो महा-
नुप्रवैरिहत्कः क्रूरसिंहः स्वकरपञ्जराद्धि-सृतवानस्ति । श्रुतं किल मया- ' प्योऽस्मिन्नेव
भयानके महारण्ये निवसतीति । तदितोऽपि निवर्त्तनं श्रेयस्करम् । परतः प्रभु प्रमाणम् ।

विजयसिंहः । (स्वनिश्चयं दर्शयन् ।) वीरराजन्यकुमार ? तव वदनारविन्द्रादद्येदंति
वक्षांसि निशम्य भुतरां विस्मितोऽस्मि । न शोभते वचनमोदशं भवन्मुखात् । यद्विनिर्गतो
वीरराजन्यः कदापि सपत्नभिया निवर्त्तत किमु ? चन्द्रसिंह ? भवतु यद् भाव्यम् ? किन्तु
नैव निवृष्येत खलु मया ? तद् गन्तव्यमरण्ये ।

अयाम्नां कशाघातेन ताडितौ वाजिनौ वायुजवेन विद्रुतौ होरानन्तरमेव महतो गिरी-
न्द्रस्य परिसरारण्यस्थलमुपसेदिवांसौ । आसेदुषी संप्रति सायंसन्ध्यावेला । अस्माचलं
जिगमिषुर्भुवनभास्करोऽकस्माद्गृहजलधरपटलाभ्यन्तरे निलीनः । रुचिकरारुगाम्बुधरपटल-
मपाम्बरमावसाना विलकमिव रविविम्बमलिके दधाना लालितललेनैव वरुणदिग्गन्ता
काञ्चिद् विचित्ररुचिरां रुचिमाविर्भावयन्ती विलसतितराम् ।

इमौ तुरङ्गरोहौ तत्र स्थित्वा विश्वैर्हनिभालितवन्तौ किन्तु न दृष्ट किमपि सर्वताम्याम् ।
अत्रान्तरे विलोकितो महाराजस्य मनागप्रतः स्थितेन चन्द्रसिंहेन गिरीन्द्रकन्दरान्तरे निद्राणो
मृगेन्द्रः । तत्क्षणमेवायमिमं कण्ठीरवं महाराजं दर्शितवान् । अथोभावपि गिरिगुहाभरणं
मुपगम्य किञ्चिद्दूरं स्थित्वा भुशुण्डीनिर्हादमकुरुताम् । भुशुण्डीस्वनश्रवणसमकालमेव
केसरी सहसा चमत्कृत्य किञ्चिद्दूरे कुञ्जनैरालस्यं निरस्य समुत्थाय भयङ्करगर्जनया सप्तं बहि-
रभ्यागमत् । वनराजस्य भयानकगर्जनया सर्वेऽप्यरण्यवासिनो जन्तवो ध्याकुलीभूयेतस्तत
कान्दिदीका दिशो भेजिरे । एतस्मिन्नन्तरे महाराजविजयसिंहः पुनार्द्वितीयं भुशुण्डीस्वन-
मकार्षात् । अतोऽय मृगेन्द्रः संकृष्य सहसा दूरमुत्फाल्य नरेन्द्रस्योपरि पर्यपतत् । पृष्ठ-
तस्तकालमेव चन्द्रसिंहेन सिंहस्योपरि विसृष्टा सीसकगोलिका । परं नात्रस्यदसौ स्वल्प-
मपि केसरी । एव तु स्वमतिद्वन्द्विसम्मुखमेव ससाहसमभ्यपसत् । विजयसिंहो निजमाज्ञा-
नेयं वतुलं परिभ्रमयन् पञ्चोत्स्याक्रमणं निष्फलं व्यधात् । हर्षक्षोऽपि घोरं गर्जनं वाजिन-
मनुबध्नाम मण्डलेन । तत प्राप्तात्रसरो नरेन्द्रो मृगेन्द्रमस्तकमभिलक्ष्य गोलिकां विससमे ।
भुशुण्डीनिर्गता गोलिका पुण्डरीकस्य मालस्थले सीक्ष्यं लप्तेति घोरं चोक्तस्य मृगाधिराजो
धरणीतले निपात्य व्यचेष्टत । सद्य एव चन्द्रहासेन तं निजघान चन्द्रसिंहः । मृगेन्द्रं
मृतमालोभयानितरामानन्द नरेन्द्रः । अथ विश्रमितुमेकं विशालतरुतलमाप्याय समुपा
विश्रतामुभौ राजेन्द्रराजनन्दनौ ।

एतस्मिन्वन्तरे निरुद्धवर्तिनिविदनिकुञ्जाम्यन्तराशित्तगाम् 'कुञ्ज एकः । निरीक्ष्यैवैतं हरिणं विजयविह्वलचन्द्रसिंहो रतेहंयमास्तु । लक्ष्मीकृत्यामुं मृगं मुद्युष्टोनिःस्वनं चक्रतुः । ऐक्ययोगेनपरा १ द्रगोलिकी संजाताविग्री । ततोऽयं वातायुर्वातवेगेन विद्रुतः । तत्क्षणमेवैतां सुरङ्गारोही सं कुम्भमनुधावेतवन्तौ निजतुरङ्गणौ । पन्थायितोऽयमजिनयोनिर्वायुर्दृष्टा । तस्य दानयोर्मध्ये महदन्तरं समजायत । स्वदम्नादपसृतं हरिणं विलोक्यातिविह्वलमनु-
र्विजयविह्वलः क्रुथैव वराकं वाजिनं कथया द्विषिः प्राहापीत । तत्क्षणमेवायं चतुरस्तरङ्गमः प्लुतगत्या पवनत्रयेन पलायत । तस्यृष्टतो राजकुमारोऽपि निजयोतकं स्वरायाऽधावयत । किन्तु बाहोऽस्य विजयविह्वलस्वात्रानेपमनुधायितुं नाशक्तोत् । महाराजस्य हय- पदयत प्रवा-
स्यातिदूरं गत्वा क्षणेनैव नयनपदवीमतीत । चन्द्रसिंहस्य सेंसिरिर्म वायुवेगेनानुधावति स्म । अत्रान्तरे तत्रारण्ये विभिन्नदिग्बलम्बिनौ द्वौ पन्थानो तस्य दृष्टिपयमुपागतौ । अतो-
ऽयं तुरङ्गरश्मिं समाकृन्वामुं स्थिरयित्वा स्थितयत्- ' केन पथा गतो भवेन्महाराजः ? सम्मुखमिथं घोषारजनी । सुहृत्तानन्तरं तु मार्गोऽपि नावलोक्येत ? इतो विजयनगरमपि विप्रैरुत्तरं वर्तते । केन वार्तेना गन्तव्यमधुना मया ? किं वृत्तान्तः खलु भवेन्महाराजः ? ' इति ।

तत्र कोऽपि मानवोऽपि नावलोक्येत यमनुजोतायम् । किमिदानीं कुर्यादयम् ? अत्रा-
न्तरे घ्यातनिमग्नोऽपौ प्रदुष्ट स्वामिमुखमायान्तं कञ्चन जनमदर्शत् । अमुं दृष्ट्वाऽतीवदृष्टः सद्यं मरणा- ' अये ? इदं मीपणोऽण्ये नक्तमसौ मनुष्यः कुत्र प्रयाति ? ' इत्युक्त्वा तद्-
भिमुखं विलुङ्गके । ' भागन्तुदोऽयं स्वामिमुखमेवायाति ' इति निर्धार्य चन्द्रसिंहो गम्भी-
राकारं तस्यै । स एव पुहरो राजकुमारस्य नेदीयान् संवृत्वाभूतकं नत्वा विरचिताङ्गलिस्त-
मन्वयुत्क- ' भवानेव किमु राजकुमारश्चन्द्रसिंहः ? ' इति । अपरिचितजनमुक्ताश्रितमभि-
धानं निशम्यैव विस्मितमना श्वाशोचन्द्रसिंह- ' वाम्, अहमेव चन्द्रसिंहोऽस्मि । कस्त्वम् ? कुतो मां परिचिनोपि ? अहं तु एवं नाभिजानामि ' इति ।

आगन्तुकः । सत्यम् । भवान् मां कदापि नावलोकितवानिति कुतो मां परिचिनोपात् ?
परमहन्तु सम्पगमिजानामि भवन्तम् । धीमन् ? परिभ्रान्तोऽस्म्यहं तु भवन्तं विचिन्व-
न्नैव । महाराजश्रीविजयविह्वलु क्षिपाकाळपूर्वमेवास्मत्क्षिवात्सपानमायाय विश्रामयति ।
तेनैवाहमाशुतो भवतो नामरुचरगंदेशादिलिङ्गानि समाकृत्वाय महन्तमन्वेष्टुम् । मन्व्ये-
षोपलब्धो भवामिति सुष्टु जातम् ; अन्यथा न जाने किंपदं पर्यभ्रमिष्यम् । ' तदेतर्हि
मामनुगच्छतु धीमान् ।

' माम्, पुरो भव । ' इत्यभिधाय चन्द्रसिंहस्यमनुचाळयामाम् ' निजगन्धर्वम् । विताळ-
योः सल्लयान्तरा भूत्वा यो पट्टोपेमुत्तोयं दरीवरमेना प्रथेलतुः । बाहोऽयमस्य ध्यातवया
क्षयपिष्टमासिळातलेतु प्रस्यदन् इतिच्चाहवचरण' पायाजखण्डोद्घातेन चलति स्म । पर-

१ ' मृगं पुरङ्गमतायुहरिणाजिनयोनयः ' इति चामरः । २ प्रदगोलिकी । ३ वायुवेगेन ।
४ घोषारकः । ५ दूरतम् । ६ सम्प्रति । ७ गन्धर्वो हयः ।

मधुनापि वसतिस्थान कथं नागतमित्यवधार्यासौ तं पुरोगामिन पुरुषमपृच्छत्- ' किं भो ? कियद्दूरमितोऽधुना तव निवासस्थलम् ? ' इति । एष तु - ' समीपमेवाह । पश्यतु भवान् । तद् दृश्यते मम वासस्थलम् । परं तदितो योजनकल्प विप्रकृष्ट स्याद् ' इत्येकसां दिशि दर्शयन् करामेण चन्द्रं मौनमेव प्रचचाल ।

तन्निर्दिष्टा दिशमनुपश्यतोऽपि विरमस्य नागत किमपि दृग्गोचरमिति चन्द्रसिंहस्युपरि समशयिष्ट । स तु मानवस्तुष्णीमेवाप्रतो गच्छति स्म । अथाऽऋक्साखीलनिचोलाच्छा द्रितशरीरं करकलितभ्रजकलितस्थूलवर्तिकादीपकजाल दशसल्यामितं पुरुषाणां दलं सम्मुखमुपस्थितम् । तदवलोक्यैव चन्द्रमार्गदर्शको मनुष्यस्तेन सङ्गतो भूत्वा दलनायकस्य कर्णे किमपि मन्दमन्दमकथयत् । तदीयकथनमाकर्ण्य नायकोऽपौ राजकुमाराभिमुखमरनिमेपच ध्रुवा निरीक्ष्य निजमठान्- ' निगृह्यतामयम् ' इत्याज्ञप्तवान् । तत्क्षणमेव चन्द्रं निग्रहीतुममी तदभिमुखमभ्यधावन् । किन्तु तत्पूर्वमेव तु चन्द्रसिंहस्य चन्द्रहासः स्वकोपाग्निं सूतोऽभूत् । इदानीमेव विज्ञातं च द्रेण- ' वञ्चितोऽस्मिह ललेनेति ' । स्वचन्द्रहासं तदभिमुखं एवा सश्वेदमयमश्रवीत्- ' स्योयताम् ॥ पदमेकमपि पुरो निधास्यथ चेत्सर्वेऽपि यूयं मम हस्तेन गृध्रजम्बुककाकानां भक्षणीया भविष्येति सत्यं जानीत । नाभिलषाम्यहं मुधा युष्मत्कवोष्णशोणितधारप्रवाहैर्धरित्रीं मलिनयितुम् । के यूयम् ? कयन्धैव मामाक्रान्धथ ? अहं सश्वरम् ' इति ।

' वयमपि भयद्वारा यमकिङ्करा स्मः । सेनापते क्रूरसिंहस्य निदेशेन त्वां निग्रहीतुं मेवागता वयम् ' इति ते प्रोक्तु ।

चन्द्रसिंह । तद् सञ्जीभवत यूयम् । प्रतीक्षते वः पन्थानं यमराज । आदौ युष्मानहं निहनिष्यामि, ततो युष्मत्सेनापार्श्वे नृशसं क्रूरसिंहमपि यमनगराश्वनीनं विधास्यामि । आगच्छत आगच्छत । ये प्रथमं जिगमिषन्ति करालयमदष्टान्तराले सम्मुखमागच्छन्तु ते । इति निगद्य ससिंहनाद् चन्द्रसिंहं प्रत्यर्थिनं कुधा प्रहृतंमुपाक्रमत । परिपथिनोऽपि प्रबला आसन्निति तैरपि अद्भुतमाकृत्य राजकुमारोपरि परिपथितम् । वीरवरो राजकुमारोऽयं परेदक्षरणा विधाय धैर्येण सपरनाभिमुखो बभूव । स्वचन्द्रहासं चालयन् परितः समापान्तं प्रत्यर्थिनामाघातं तदुपरि परिगृह्य दौर्त्येण निजरक्षणमयं व्यवहत् । पश्यतामेव रिपूणां राजकुमारेण द्वी पुरपौ निहता । एतोऽन्ये मठा भृशं रुषित्वा युगपदभिमन्वुमिव कौरवमहा रथवीरं राजकुमारं घोरोत्पार्थं पर्यवारयन् । इमे राजकुमारतुरङ्गमं निहाय तमपि भूतले समपाठयन् । किन्तु इदिति ममुत्थाय महासाहसेनाय रिपुमण्डलमध्यचारी करवालं दृढं परिगृह्य करपल्लवनातिश्रीशल्बुद्धं युद्धयान् । सुदैवयोगेनाद्यापि तद्भेदेकोऽपि प्रणो नात्रा गतः । परमधुना परिवर्तितं बालः । वीरचन्द्रस्य अद्भुतधारातीर्थेऽन्येऽपि पश्यन् मठा निपठिताः । अवशिष्टाश्च पृथेदानीं भटाः । तेऽपि मरणाद्भयं त्यजन्तो युद्धयन्तः । अयोपलभ्यां वत्सं चन्द्रसिंहो निजान्वहरेण स्वरुदितटावलम्बिनीमभिधेयुक्तामादाय तस्यापकवत्तं रथक-

मच्छिन्द । छुरिकाप्रहारेणायं नायकः प्रभुधरणारविन्दशरणमविन्दत । ईदृशमदुर्लभं तस्य
विक्रममालोक्यावनिष्टौ मयौ रणान्नमपात्यापपृत्तवन्तौ । अत्रान्तर एव तेषां नष्टञ्जरसमानो
लुण्ठकपरिवृढः क्रूरसिंहस्तत्र प्राप्तवान् । चन्द्रसिंहमवलोक्यासौ सहसा प्रोक्तवान् सवर्षम्-
' कौऽप्यम् ? ममात्तेटकः किमु ? चन्द्र ! ममासक्षेदानो तव मरणवेला इति दृढमवेहि ।
यावत्तव वधो विदायं न पिशामि हधिरम्; न तावन्मे मनसि शान्तिर्भवेति । '

चन्द्रसिंहः । भरेरे निशाचेन्द्र ? न शक्तोऽमि किमपि कर्तुं मे । मदीयमेकमपि शिरो-
रहं वक्रयितुं नास्ति विक्रमस्तत्रापि । अद्यावसितं तवायुरिति नियतमवेहि ।

इदं वचो निदाम्यैव क्रूरः पार्श्वस्थापिनोऽनुचरस्य ध्वजे किञ्चिदाख्याय तं कापि विधु-
ष्टवान् । अथ चन्द्रसिंहनिकटमुपगत्य क्रुपा कथितवान्- ' स्वमेव चन्द्रसिंहो मनु ? ' इति ।

चन्द्रसिंहः । आम् । ततः किमवधारयामि त्वम् ? ।

क्रूरसिंहः । (शवान् दर्शयन् ।) केनासौ ममानुचरः निहताः ? ।

चन्द्रः । योऽयं तवाप्रे तिष्ठति वीरवरस्तेनैव व्यापादिता इमे ।

क्रूरः । किमपि प्रयोजनमेवं कर्तुं मे ?

चन्द्रः । दुरात्मन् ! न लज्जसे प्रयोजनं पृच्छन् खलु त्वम् ? ।

क्रूरः । चन्द्र ! विमृश्य भूहि खलु किमपि कटुवचनम् ।

चन्द्रः । किं करिष्यसि स्वमन्यया ? ।

क्रूरः । किं करिष्यामि ? सण्डनो विधाय त्वां गृध्रशृगालेभ्यो वितरिष्यामि !!

चन्द्रः । अहह ! तदर्थंस्वहमेव त्वां सतथा विदलिष्यामि । पापिष्ठ ? क्षणेनैव त्वां
संचूर्णयिष्यामि ।

क्रूरः । अलं प्रलप्य !! निवारय जलन्तोमात्सरसनाम् ? भूमिचंचनेमां तिरस्करोपि
किमु ? सद्य एवास्यादपिष्यामि त्वामहं फलमस्य ।

चन्द्रस्तु- ' आः दुरापसद ? क्षप्रियडिम्न ? ततः पूर्वं तु ममेवं छुरिका तयोरस्सपलं
विदायं परपारं निःसन्तु । ' इति कथयित्वा क्रूरमभिद्रुष्टवान् । द्वायपि परपरमसिना
प्रहनुंभारेभाते । होरादप्यन्तं तयोरजनि जन्यम् । परं कौऽपि पृष्टं न दर्शितवान् । अत्रा-
न्तरे प्राणावसाञ्चन्द्रः स्वचन्द्रहासेन तदुपरि प्रहारमेकं कृतवान् परं तत्रप्रहारमसौ सद्य एव
निःशृण्वराने नित्रे शृश्रीत्तवान् । चन्द्रसिंहचन्द्रहासप्रहासशृण्वरानोपरि तथा हृन्तो यथा
क्रूरसिंहसिन्हाप्रहीष्यस्वसद्वगोपरि तं महारं ध्रुवमेव तदास्य प्राणा तदकमिष्यन् । चन्द्रसिंह-
स्य सद्गुणाद्यतेन क्रूरस्य कषाद् विगलितः करवालः । स्वयमपि चायं घरगोठलपृष्ठिमान्वा-
दितवान् । शृण्वरोऽनुमालोडिहानं विडोक्ष्य तं श्रान्ति विकरालकेशरीव समुपस्य चन्द्रसिंह-
सद्वदुसुरस्रमरद्वोरधिश्य च तस्य नित्रहृदिपान्तादमिपुत्रीं निःसार्य तस्य वज्र समीपे
एषा कथितवान्- ' मूढि, राजद्रोहिन् ? कुक्कुर ? कया रीत्या विदायेयं तवेदुसुरस्य-
कम् ? युगवद्वन्द्वः प्रवेशयेयमुन्-जनैः सनैः ? ' इति ।

शूरः । (गङ्गदगिरा ।) क्षम्यताम् । राजकुमार ? भवतः क्षमां याचे ।

चन्द्रः । क्षमा ? कस्य ? त्वादसौ नराधमस्य ? नैव क्षन्तव्योऽपि । नरककृमयस्तत्रा-
सुरतया पन्थानमवेक्षन्ते । गृध्रकैवल्यारमेयोदयोऽपि तत्र शवमवेक्षन्ते ।

शूरः । (साधुनेत्रः ।) भाम् । भद्रोऽस्मि खलु सर्वस्यास्य । एनांसि मम सन्ति घोर-
तराणि । अहह ! किन्तु भवेदिदानीं मे ? राजकुमार ? सहृद् देहि मे प्राणभिक्षाम् । शरणं
प्रपन्नोऽस्मि ते । कदाप्यहमितो नैवाचरिष्यामि दुरितम् । चन्द्र ? क्षम्यतामधुना भवता ।
शश्वदहं त्वां सेविष्ये । मा जहि माम् ।

इत्थं कृष्णगिरा कातरतरं सुखं विधाय नयनाभ्यामध्रुणि विमुञ्चन् शूरसिंहश्चन्द्रसिंहं
प्रार्थितवान् । तस्याऽतिकरुणयानयाभ्यर्थनया चन्द्रस्य हृदयं दयाद्रमजनि । शूरस्य वक्षसोऽ-
चतोऽयं तमसौ निगादितवान्- ' शूरसिंह ? गच्छ, मुञ्चामि त्वामधुना । अनुकम्पितोऽसि
मया त्वम् । यद्यपि त्वयाऽगुलं दुःखमदायि तद्यपि तदसिद्धं विस्मृत्य तुभ्यमहं क्षमां प्रप-
च्छामि । इतः परं परमेश्वरं हृदि विधाय भूतेषु दयां विदुष्या इत्येव त्वं विशिष्योपदिश्यसे
मयेति । '

शूरः । (साञ्जलिः ।) अत्यन्तमुपकृतोऽस्मि धीमता । भागवतु मया सह भवानिदा-
नीम् । सद्यश्चष्टमेवास्मद्विवासस्थानम् । अतिथिर्भवान् मे सम्प्रति । तन्मदीयवासगृहमभ्ये-
ष्य भोजनं विधाय सुखं देताम् । प्रत्यूरे भवता सममागन्वाऽस्मि विजयनगरम् । महाराजो-
ऽभ्यवसन्ना गतो भवेद् विजयनगरमिति तर्कयामि । तत्रागत्याहं महाराजचरणयोर्निपत्य
क्षमां याचिष्ये शृगालेषु नरेन्द्रो निश्चितमेव मां क्षमिष्यते । अहह ! भगिनी कुमुदिनीमपि
भृशं पीडितवानयं शूरः । तामपि प्रणिपत्य क्षमामर्दिष्यामि । साप्यवश्यमेव निजोदार्येण
मां क्षमिष्यत एव । तद्भ्रातः ! आपानु मया सममधुना भवान् ।

अथ शूरसिंहमनुजमुच्यन्दिहोऽवतिष्टी च भटी । मुहूर्तेनैरेते निपातरथानमारोदुः ।
तत्रास्तां सुमञ्जिनौ विद्यापत्यर्ददौ । तदुपरि निवण्णा सर्वे यातांस्यवतार्ये । क्षणानन्तरं
दातेरैवेणैरेण परिधेतिरं सुन्दरपात्रे भोजनमानीय चन्द्रस्य पुरे निदधे । राजकुमारः शूरसिंहा-
भिमुखमाप्नोच्छिवान् । शूरसिंहस्य शृगभोजन इति भोजनं निदिश्यान् । चन्द्रस्वतीच सुभुञ्जित
इति त्वरया भुक्त्वा दस्तमुषं प्रक्षाल्य दायनाय पत्यर्कं भेजे । दिनमखिलं महापरिधमहा-
न्तपयाऽयं तत्रागमेव निद्रोदेष्याऽऽलिङ्गिष्ये । निद्रया पूर्णमानमेतमपलोच्य शूरसिंहः प्रमुदि-
तवान् । विस्मयवानयं च द्रष्टव्यमहोपकारम् । यानि पुरा तानुरतो दयाभ्यर्थनवर्षाणि
प्रापुहृत्तयम् । तानि निगरामेव वितरमार । भृशतः शूरसिंहोऽन्ततो विधातृत्वात् विधाय
दवापारणस्य दुरवयोगे विधातुं प्रवृत्तवान् तच्छालमेवाहृतवान् भट्टमेकमती । यैश्चोरिष्यतोऽयं
दातव्यतामुत्तमुनरथाय शृगालि - ' शिमादिदयते भीमता ? ' इति सादरं शृष्टवान् ।
' इतिमेव शूरः तत्रैवपातमवगत्युद्धमेव दीदानिमेकरं विधेहि । ' इत्यादिष्टवान् शूरसिंहः ।

‘ अतिसमीचीनम् ? प्रभो ? ’ इति प्रोच्य तत्क्षणमेवामौ पदापसशब्दखलया निद्राणस्य चन्द्रसिंहस्य हस्तद्वयं नियन्त्रितवान् । अथ विश्रवाम ततः क्रूरमिन्द्र । बन्द्रीकृतचन्द्रसिंहः । जालाम्यन्त्रे नियतितः धैर्यी । निष्कलङ्क चन्द्र ? योऽयं दयया परिश्रावस्त्वया तेनैव तव दयाया दुरूपयोगं कृत्या विमललब्धस्त्वम् ? अहह ? धीरचन्द्र ? अन्ततस्त्वं दययात्मानमुपहारी-
कृतनासनु ? देव ? विचित्रा ते गतिः ॥

॥ ४ ॥ इति घृन्दावनगुहकुलाधिगारिघारतस्य पण्डितमेधाप्रवररितस्य कृतौ प्रकृ-
तिमीन्द्रपसोदये कुमुदिनीचन्द्रे पञ्चमी कला ॥ ४ ॥

अथ षष्ठी कला ।

“ अतिमल्लिने कर्चंभ्ये मरुति खञ्जनामर्षीरविपुणा धीः ।

निमिरे दि वीसिकौतां रूपं प्रतिपद्ये दष्टि ॥ ”

(स्फुटम्)

“ पूर्णत्र चन्द्रवलयं तमया गृहीतं जातस्त्वस्त्वं फलद- करिणा च भद्रः ।

नौकाऽम्बुयौ च भरिता मग्ना च दीर्घा हा हन्त ? दुर्विलमिनं फलितं विधेस्तत् ॥

(पद्यतरङ्गिण्यम् ।)

ॐ विराजने निरिद्रावधारमयी शिंलीमष्टुत्तारनिरर्म्भरा भयङ्करा महारण्ये नितादेवी ।
तनोऽपि मगाम्बुजालपूर्णनीलमहाम्बुजाहमकरया पौरवेलेने सकल्पमम्बरतन्मिनि किमिद
वर्णनीया भयङ्करता रिभाययाः । दिगन्तरेषु काँस्मिनीयंपरंपंसंजनिता सौरणंनर्णनर्णनीयका-
न्तिरमनीयाऽपि भुर्नहमरसनामालेनातिमयालकाऽतिप्रलम्भा शोणितशोणा चञ्चलपंली चम-
रकृतेतराम् । अतिदूरतः कन्दारिकन्दरेषु मृगेन्द्राणां घोरगर्जितमाकर्ण्यते । तेषां वनेन्द्रगर्जनानाम-
भ्यन्तरे गजेन्द्राकारविडम्बितानां महाम्बुधरघृन्दाणां भयङ्करसान्द्रं मन्द्रस्तनितजालमपि निन्दीपते ।

इंती महाभयानकरमये समगे महावीरेऽस्मिन्महारण्ये निर्वलान्तःकरणश्रेघरः समा-
गच्छेन्नुत्तरेण भयाकुलदृष्टयो भूया सद्य एव पञ्चमभाऽनुधात् । ईरश्यां महापोरतमिगयां
महारण्येऽस्मिन् गन्धर्वाः कथन पान्थो विद्युत्तयापमृष्टिविद्योनेन प्रशसितः । पथिकोऽप-
न्तीपटान्गतनुरबलोऽपते । पपसैव पञ्चतद्वर्षमिदं युवागो व्यपते । भागीदेव मृगयावे-
धारी । सिन्धुतकामाऽपमत्र महारण्ये । अमीरणमयं स्वधनुर्निधिरपि अतुदिंशु परं न लक्ष्यते
पन्थाः । पदे पदे मर्मैर्निहास्यते प्रसन्न-धैर्यास्य मुग्धः पस्याधितारङ्गिण्याम्नीरमर्षीर्गन्धात् ।

१ उच्छ्वसन्म् । २ तिथी-व्यती । ३ वाऽस्वरा दृश्ये विद्यतम् । ४ पूर्ण । ५ वैश्वितम् ।
६ मेघमन्त्रा । ७ सर्वत्रिंशु । ८ विद्युन्नागा । ९ मन्त्रीरार्जितम् । १० वारंरत् । ११ मङ्गल-
विद्युः ।

पथिकस्यास्यः मुक्तावलीरून्देनेर धर्मजलविन्दुजालकेनालच्छूतमिव सुगमण्डलम् । सैन्ध-
वोऽप्यस्य श्वेदाम्बुजालललिततनुरालोकयते ।

अश्वारोहिणाऽमुना शैवैलिनिरूलकुञ्जे रजनीमण्डिलमतिनाहयितुं निश्चिद्ये । पुनरथ परिवः
सकृद् दृक्पातमकृतम् । उपागतममुष्य दग्गोचरमनतिदूरे किञ्चन प्रकाशजालमिव । ततोऽसौ
तटिनीतटे वसतिमकुर्वाणः प्रकाशाभिमुखमुपगम्य निवस्तुं निश्चिन्वय । अथ गन्धर्मास्त्र
प्रकाशान्वितकमुपेय— ' कुटीरस्यागतो रिक्तभूतले द्वादशसंख्याकाः पुरया ज्वलनं प्रज्वाल्य
ताम्रकधूमपानं कुर्वाणा मध्ये मध्ये कथागोष्ठीसुखमुपभुञ्जाना निदण्णाः सन्तीति ' दृष्टवान-
यम् । अश्वारोहोऽयं तान् पुरपानजलोक्य परममालहादितवान् । तदन्तिकमुपगम्य तुरज-
मादवतीर्य स्थितवान् ।

अकस्मादीदृशे भयानकमानने नक्तमिममश्वारोहिणमाऽमनिःकटमुपस्थितमजलोक्य तत्रो-
परिथाः पुरुषा आश्चर्यचकिताः सन्नस्तदभिमुखमालोकितवन्तः । सिंहासंहननं विशालललाट-
मण्डितवदनारविन्दं वृषस्कन्धं व्यूढोरैरकमाजानुबाहुममुमालोकयामी मानवास्तु विस्मिता
इव जडीकृता इव च स्तब्धा स्थिता एकमप्यक्षरं नाशरनुवन् वक्तुम् । फेवलमिमे तुरज-
रोहममुमानिमेपनयनैर्निरीक्षाञ्चकिरे ।

साविन्धमस्फुरितवाग्बिलासान् प्रिस्मयन्मिमितलोचनाधिरिदयाभ्यागतोऽयं सादी गिरां
रुम्फं रचयितुमारभे— ' आतर. ? के यूयम् ? एतदरण्यवासिनो भवन्तः सन्तीति प्रथेयि '
इति । सादिनं संभाषमाणं निरीक्ष्य तेऽपि भाषितुं धैर्यमजायतेति तेषामन्यतमः पुरस्ता-
दागम्य भाषितवान्— ' नैव श्रीमन् ? नैतदरण्यवासिनो वयम् । किञ्चित्कालपूर्वमेवाग्राण्ये
कारणशशादुपागता वयम् । वरम् । को नु श्रीमान् ? कुतश्चेदस्यां तमेवबहुलायां निशाया-
निहागमनं भवताम् ? इहारण्ये अष्टमागो भवानिति प्रतीमो वयम् ' इति ।

सादी । आम् ; तथैव संतृप्तम् । स्वसदचरेण साकमहमथापराद्धे भृगुवार्थं निर्गतवान् ।
कुरङ्गमनुसरतो मम विच्छेयोऽजनि सहचरेणेति महारण्येऽस्मिन्नुपेयिवानहम् । मार्गमलम-
मानो वनेऽहमितस्ततोऽतितरां परिभ्रमन्ने दूरादेनं प्रकाशमपश्यमितीममनुलक्ष्येह
समागतोऽस्मि ।

मानवः । शुभमागमनं भवताम् । श्रीमन् ? कोऽपि नायकोऽन्नभयानिति प्रलेमि ।
सादी । नैव, नास्म्यहं नायकः ।

मानवः । एको नु षलु श्रीमान् ? क्व च निवसति भवान् ।

सादी । विजयनगरवास्तव्योऽस्म्यहम् ।

मानवः । महाराजश्रीविजयसिंहस्य राज्ये निवसति श्रीमान् ? भवतु । किमभि-
धानमत्रभवताम् ? ।

साद्री । ' विजयसिंह ' इति मे नामधेयम् ।

सहस्रैव तत्रशाखिलजनमुखाद् ' आ एवम् ? ' इत्युद्गारो निर्गतः । उदरैरेवैव सममु-
 चैर्दुर्घनाद् वितेनुः सर्वैः । अन्तरमास्त्रिणास्त्वृणीकाः संकृत्य विजयसिंहमुखं निष्काशितवन्तः ।
 अथ योऽथं विजयसिंहनृपनिना समं संभाषितवान् ; तेन मातयेन महाराजायं कुटीरे वर्तमान-
 मेकं ' प्रत्नं तव्यंमानीय बहिर्निधाय तदुपरि समुपवेष्टुं ' निर्दिष्टो राज्ञःपतिः । तैः परिवृतो
 महाराजध्वनिजयसिंहो मद्यमप्यतिष्ठत् । अर्थको महाराजस्याजनेयं अचित्तस्मूलाशाखाया-
 नावप्य तदमे ययमनारं निक्षिप्तवान् । अन्यः कमण्डलौ तर्धं जलमागोतवान् । तत्रजलेन
 प्रक्षालितं निजहस्तमुखादि नरेन्द्रेण । तत्र इतरेण वटपत्रावल्ग्यां विविधानि फलानि समानीय
 महाराजपुत्रो निधाय भोक्तुमयोचि । पूर्णं मानरानीमोदताऽऽदराधिधेन परमाह्लादितः
 फलानि भोजनमारभे नरेन्द्रः ।

महाराजं फलादानपरायणं निरीक्ष्याम्यौ प्रथमाभाषको मानवः कमप्यपरं जनमाकार्यं
 तदीयङ्गणं किमप्युदीर्यं तं विमृष्टवान् । विजयसिंहः फलादानं विधाय पानीयं निषीय निवृत्त्य
 स्वकर्मण्मतेन मानयेन समं विविधं समाह्वयत् ।

इतः प्रहितोऽयं पुरयः मन्त्रमन्त्रो महाराजवर्गमना प्रयानि स्म । अतिशान्तो
 निशीथममय. सम्प्रति । पुरयोऽयं वहनि श्रोतांसि समुल्लङ्घ्योत्तारचभूतलानि चातिक्रम्य
 नूरस्य धूसिंहस्य शिबिरान्तिष्ठमुपाजगाम । अस्यामेवाऽयं ' शिबिरं सखिवेश्य न्यरसः क्रूरः ।
 य एते वृत्तानुं प्रगान्य कुटीराप्रगे निरग्या भभवन् ; तेऽप्यस्यैमानुचरा आसन् । अथ विजय-
 सिंहचन्द्रसिंहौ शृण्व्यां रोडितुं निर्गन्तारविनि प्रागेव प्रवृत्तिमुपगच्छन् धूसिंहः । उभावपि
 तौ महाराज्येऽथ मग्नापाविपनि समोदीदसौ । तदैतयोरन्यतर कदा वियुक्तौ भवेदित्यसतं
 प्रतिपालयश्रुतिष्ठत् क्रूरः । निषेधित्वान् विजयसिंहचन्द्रसिंहौ कुहमनुपानितौ । महाराजोऽ-
 तीचतूरे निर्गमः । तमनुसरंश्चन्द्रसिंहोऽपि मार्गद्वयसङ्गमस्थलमावसात् । विभिन्नदिग-
 लम्बितौ पन्थानौ निरीक्ष्य तत्रैतत्पथं चार्थं स्पष्टिन्तपत् । इत्थं चन्द्रसिंहविजयसिंहयोर्मियो
 विच्छेदोऽजनि । इदमपि वृत्तं विज्ञानवान् क्रूरः । तत्रोऽसौ कञ्चन किञ्चन पयःदर्शकत्वेन
 राजकुमारस्य स्वरूपपरिचयवर्तिमानि निर्दिश्य कथाऽपि रीत्या तं प्रतापं निजामर्षमन्त्रैरुमा-
 दिद्य प्रादिशोत् । इतराश्च द्वादेशोऽयंशाकाशरान्प्रदिशे विजयसिंहद्वयं सोभावितुं प्रेषितरा-
 नयम् । मेरिनैरेभि. किमकारीति निर्दिशनेन वाचकानाम् । पुनरिदानीं प्रवृत्तकथाननुसारांमो
 यदम् ।

तिशिरान्तिष्ठमुररुष्टोऽयं पुररुष्टत्र पर्यट्ठं प्रहरिगं धूसिंहमाकारावितुं कथितवान् ।
 यामिधोऽसौ परोक्षिप्यानुं शिबिरान्तः प्रविश्य धूसिंहं सहादाय तत्रोपस्थितवान् । धूसिंहं
 विडोषवायं पुरय प्रणम्य साज्ञाडिरेऽऽन्यरथौ ।

१ पुरान् । २ तलं शान्तरुष्टे । ३ वपाववा-श्लोप्रता । ४ सेनाप्रभिवेद्यः ।
 ५ निर्दिष्टम् ।

शूरसिंहः । विक्रमसिंह ? किं वृत्तमुपनीतवान् ?

विक्रमसिंहः । श्रीमन् ? यत्र यत्र कुटीरं कृत्वा स्थिताः साम्प्रदायिण्येव किञ्चिन्काल-
पूर्वमेव समायातोऽस्ति कश्चिन्महत्तद्वज्र इव सादी । तं यथोचितं मन्त्र्य्य कुटीरे
स्थापितवन्तो ययम् ।

शूरः । कीदृशोऽयमधारोहः ? कश्चासौ ? इति जानाति किम् ? ।

विक्रम० । आम्, जानेऽहम् । कृष्णवर्णोऽस्य गन्धर्वः । स एष साधारणवृद्धपुराण-इव
दृश्यते । किन्तु तस्य तेजस्विनी मयने दर्शनीयमोगस्वि घटनञ्च निरीक्ष्य महावीराणामपि
हृदयं प्रकम्पेतेवेति प्रतीयते ।

शूरः । (सोद्वेगम् ।) अल मन्त्र्य्यरञ्जुगुम्फनैः । ननु युञ्ज्य इति किञ्चामाश्रमिति ।

विक्रम० । विजयसिंहनामासौ ।

शूरः । (सहर्षम्) । किं किं कथयसि ? अपि सत्यमिदम् ? पतितोऽयमन्ते स्वजाला-
भ्यन्तरे ? (स्वगतम् ।) अहह ? अत्युल्लृष्ट मम भाग्यम् । परित्यक्तश्चेद्यमवसरो न
पुनर्लभ्योऽवमीदृशः कदापि ? एतद्वैव मम फलिष्यति निर्धारितम् । कृतकामोऽयं भरिता
कुमुदिनीमाहर्तुं शूरसिंहः । कुमुदिनि ? ननु तिरस्करोपि मां त्वम् ? परमन्ते त्वं
शूरसिंहस्यैवास्व दासी भविष्यतीति दृढमवगच्छ । अस्तु ? पश्चात्सेत्स्यति तदखिलम् ।
(प्रकाशम् ।) विक्रमसिंह ? ।

विक्रमसिंहः । आम्, श्रीमन् ? किमाज्ञाप्यतेऽयं दासः ।

शूरसिंहः । गत्या त्वं कालसिंहमिह प्रेषय ।

विक्रमसिंहस्तु- ' यादम् ' -इत्यभिधाय साद्वरं नत्वा प्रस्थित । सुहृत्तान्तरं हृष्टपुष्टस-
र्वाङ्गः सुसज्जितशस्त्राणिरेक पुरस्त्रत्रागत्य शूरं प्रणम्य पृष्टवान्- ' को निदेश श्रीमताम् ? '
इति ।

शूरः । कालसिंह ? इदानीमेव सर्वेऽश्मदीयभटा इतोऽन्तितदूरमरणनिजुञ्जेषु पृथक्पृथक्-
निलीय तिष्ठन्तु । यदाहं संकेतध्वनिं करिष्यामि तदा सहसैव सर्वे बहिर्निर्गत्यागच्छन्तु ।
परस्ताद् यद्विधेयं तदहं तदानीमेव यः सूचयिष्यामि ।

पालसिंहः । अतिसमीचीनम् । गच्छाम्यहं भवदादेशमनुष्ठानुम् ।

शूरः । गच्छ । नायं समयो विलम्बितुम् ।

ततः शूरसिंहो विजयसिंहसकान्तं गन्तुं निर्गमवान् । पालसिंहोऽपि शूरसिंहनिदेशानुसारं
सर्वं यथोचितमायोग्य शूरसिंहसंकेतं प्रतीक्षमाणो विजयसिंहोऽधिष्ठितकुटीरतो मनागदूरे निलीय
स्थितवान् । अत्यानन्दनिर्भरहृदयोऽयं शूरो यत्र तदीयैरनुचरैर्बिनिर्मितमासीत्कुटीरं तत्रागतवान् ।
एतन्नापार्थं सम्प्राप्तमवलोक्य सर्वं तत्रस्थां प्रणम्य । महाराजविजयसिंहस्तु शूरसिंहमेवदृशा

निरीक्षितवान् । क्रूरसिंहो विजयसिंहानिहत्मुपेय स्वान्तर्भावं गोपयित्वा पट्टिः स्नेहं प्रदर्शयन्
विजयसिंहम्- ' अये ? महाराजश्रीविजयसिंहः प्रस्थितवान् किमु ? राजेन्द्र ! प्रणमति क्रूरसिंह
एष भवन्तम् ? ' इत्यामिषाय प्रयत्नात् ।

तत्रालमेवैतमभिज्ञाय क्षणं तूष्णीं स्थित्वाऽभाषय विजयसिंहः- ' दुरामन् ? क्रूरसिंह ?
अत्रैव निवामस्ते किमु ? ' इति ।

क्रूरः । शाम्, प्रभो ? अत्रैव निरपति दामोऽयं धैरवकः । यत्र स्थितोऽस्ति भवान् ;
तस्थानं भृत्याश्चैते सन्ति ममैव । परिचितः स्याद्दुष्टानां दान्यः श्रीमता !

विजयसिंहः । मग्गक् परिचितः !! सर्वैः एतु सुजनापेक्षयाऽधिकमभित्तानानि
दुर्जनम् ।

क्रूरः । सपमाह, राजेन्द्र ? यं भवान् दुर्जनं मनुजे तस्यैव क्रूरसिंहस्थाधिकारे निवृत्ति
भवानिदानीम् । अभिलषाम्यहं भवन्तं यन्दीकर्तुम् ।

विजयसिंहः । यन्दीकर्तुमिच्छामि ? रे, मां यन्दीकर्तुं विधित्तवान् किमु त्वम् ? किं
कर्तुं शक्नोऽपि धर्मस्य विजयसिंहस्याप्रायः ? अदुपमद्वारापेक्षां त्वामेव व्याप्राप्तयिष्यामि ।
त्वामेव संवृणयिष्यामि ! इति श्लाघणः स्वमञ्जादुदान्दन् प्रमन्युर्विजयसिंहः । नेत्रे चागुन्य
तद्द्वारक्यमाने अतिरक्ते संज्ञाने ।

क्रूरः । आ एवम् ? विजयसिंह ? मरणीयमेव त्वयो सम्प्रति ? स्मरणीयश्चेदीधरः स्म-
र्यतां धया । नाद्याहं त्वां जीवन्तं विमुञ्चामि । धुरमहं निजोपयैरं शोचयिष्यामि ।

विजयसिंहः । क्षत्रियापसद् दुर्विदग्ध ? किमिति गुणा प्रकृतोऽपि स्वावैलेपयत्नेन ?
हंसि मां त्वमुक्ताहं त्वां निहन्ति इति मय एव भवतु निर्गेष ।

क्रूरः । न जानामि एतु मदीयमनुलं बलमधुनापि ? वेमि कोऽहम् ? मदीयनाशोऽय धर-
णिरपि प्रकल्पेतेर ? तच्छिवन्मात्रा तत्र शक्तिर्ममाप्रतः ?

विजयसिंहः । श्यु रे मदारलेपयत्तुर्विदग्ध पापिन्ड ? श्यु-
' मेघः शारद एव कादापरलः पानीपरितोदरो

गम्येय दि केवलं भृशतरं नो विन्दुमप्युत्पाति ॥ ''
क्रूरः । विजयसिंह ? कोऽपि बलवानयं सिंहः क्रूरसिंह इति विद्धि ।

विजयसिंहस्तु- ' यहं तु त्वां कञ्चन जम्बुहं मन्ये । दुरापसद् ? तदेहि नरकालयं प्रति-
जोमि श्रावहमधुना । ' इति प्रोच्य कोपाकृपागमात्पृष्टवान् ।

फगपाफनेर मग्गण्णजिवि कुर्वाणा बहिर्विगलं विद्धिद्वेषेतरां तीक्ष्णतरवारिवियं शर्ष-
र्षामरमयमपोदितधन्द्रमतः प्रकाशे ।

शस्त्राक्षरि सुद्वसुपनठनितवक्षार्यं क्रूरसिंहः स्यादुचरानाशाविणुं संवेत्प्यनिमकरोत् ।
संवेत्प्यनिमकरोत्केव निदीय स्तीक्ष्णमात्रं कालसिंहः अन्तर्गतेः समं सत्राभिद्रुतवान् ।

कालविदमालोच्य क्रूरो महाराजं निगहोनुमादिदय स्वयं ततः विपद्दूरं स्थित्वा सच्छ
वृत्तमपश्यत् ।

क्षुधिता वृका इव सैनिका महाराजधोत्रिजयसिंहं पर्यवारयन् । अनयाऽऽकस्मिन्निपत्या
कपटजालेन च क्रूरस्य विजयसिंहनृपकोपञ्जलनोऽजुलं प्रजग्वाल । अथ हृदये दयालुमीधर-
मभिप्याय पाणौ कृपां कलवित्वा प्रसन्नइयमपिहृदोऽपौ नरदेवस्तृणानीव 'छरित्रेण
कृपीयलः करवालेन त्रिपुण्यैर् कर्तवितुमोरभे । सैनिका अपि शाशवा निखिशानाकृष्य
विजयसिंहनरेन्द्रमभ्यपठन् । परितः करवालं चालयन्नयं नरमणिर्विजयसिंहः सपरलखङ्गा-
घाताञ्जिमण्डलाग्रेण निरुहयान् । तद्वीथः प्रलम्बस्वोद्वेगशैक्षेय कस्तत्पाणौ तीक्ष्णेन परि-
भ्रमसिञ्जकोडागतशत्रुभटान् द्विरकरोत् । यामिनीतुरीययामे प्रारब्धं घोरमायोधनम् ।
क्षतानां क्षितितलविलुङ्गनविवशानां प्रथयिभटानां महानाक्रन्दकोलाहलः प्रादुरभूत् । प्रहर-
मेकं तुमुल ज्ञयमजनि । तद्वधौ वीरेन्द्रशिरोमणिना विजयसिंहनरेन्द्रेण शतार्द्धं शत्रुसै-
निकानां यमालयं प्रस्थापितम् । अवशिष्टभटैः सममधुनाऽपि महाराजैरेण युष्यते स्म नृप-
विना । अग्रान्तरे महाराजस्य प्रियतमस्तुरङ्गमः प्रतिद्वन्द्विलखङ्गाघातेन क्षतसर्वाङ्गो रणाङ्गने
पपात । तेन सहैव महाराजोऽपि भुवि निपातितवान् । यावदुत्तिष्ठति महाराजस्त्वावदेव पृष्ट-
तश्चतुर्भिर्भटैर्युगपद्भिपत्य महीपतिपृष्ठस्थले सममेव खड्गेन प्रहृतम् । चतुर्णामेककालाव-
च्छिन्नप्रहारेण विजयसिंहनरेन्द्रो घमुन्धरायां निपतितवान् । क्षणादेव चास्य शुचिरमरात्मा
सचिदानन्दकन्दानन्दामृतरसरसायनरसनचटुको दिवमलङ्कृतवान् ।

विजयसिंहमृत्युना नृरांसस्य क्रूरसिंहस्य हृदयेऽस्तुलानन्दोऽजायत । तत्रागत्यासौ नराध-
मकीटः कोपाद् विह्वल्य कृपाणं विजयसिंहनृपस्य मृतकलेवरे प्रहृत्य वपुस्तदीय मस्र्कं
पृथगकार्षीत् । अद्यापि निजवैरनिर्यातने न जातमित्यवधार्यैव नक्तप्ररोऽयं तदीयमस्तकं
प्रलम्बकुन्तप्रान्ते समासज्य महासमरे संप्राप्तविजयधोक इव हुन्दुभिनादं कुर्वाणो निज-
शिविरान्तिकमाजगाम । हुन्दुभिनादेनाकस्माद्दुदुदय चन्द्रसिंहो गाढनिद्राया निजहस्तद्वयं
नियन्त्रितमपश्यत् । अथायं विचिन्तितवान्- ' किमन्ते विश्वासघातं विधाय चण्डालोऽयं
मम दयाया इत्थं लाभमप्रहीत् ? हन्त ! प्रतीरितोऽइमन्ते दुरात्मना ? ' इति ।

विध्वंसघातं कृत्वाऽऽत्मानं बन्दीकृतवान् क्रूरोऽयमित्यालोच्य प्रविदीपेतरामस्य कोपह-
त्ताशुः । अतो भयङ्करं सिंहनादं स्थितानीदमम् । तेन सिंहनादेनातितरं प्राकम्बन्त तत्रत्याः
प्रहरिणः । महारथः महीप्ररूपं कृत्वा चन्द्रसिंहोऽयं प्रधाप्य लोहदृक्खलानिवद्धहस्तयुगलेन
बलेन प्रहरिणः शिरसि प्राहरत् । आयसनिगद्येन सह निपतत प्वास्यं हृत्पाणिद्वयस्य
विददार वराकप्रहरिणः शिरः । अमरिक्कया चासौ प्रहरी धराजितले निपपात । प्रभुरं रुधिरं
प्रावहदरथ शिरसः सधारम् ।

' आस्ति मृगंस क्रूरसिंहः ? दर्शय दीप्रम् । ' इति सद्देहमाग्रेहयन्नय चन्द्रो विजग्-
णपेयितवान् शूरम् । प्रमन्युनाऽस्य नयने हिरण्यरेतः- सवर्णयणं संवृत्ते । आहृतिरमुष्य

महारुद्ररूपतां प्रतिवेदे । तत्रान्तर एव कुन्वाप्रनिवेशितं विजयसिंहमस्तकं धामहस्तेन समु-
 चोत्थ्य समागच्छन् दृष्ट्वा क्रूरचन्द्रेण । चन्द्रसिंहमालोक्यैव भीरुरयं क्रूरसिंहः सावधानोऽम-
 वत् । तदीयं रुद्ररूपं च निरूप्य समवेपथायम् । तच्छ्रगमेवापौ निवर्तमानान् सैनिकानाका-
 रयत् । रोवाहगनेत्राभ्यां दिग्भुजिब तं तदभिमुखमालोक्य प्रबोचचन्द्र- ' धिक् त्वां मयुं-
 सकम् ! कुम्भोवै कथं न श्रीयस्त्वम् ? पण्ड ? क्षप्रिययुवस्तु कदासीदसं विभ्रम्भयात्कं
 कमे नैव कुर्यात् ? इन्व किं त्वां कुर्यात् ? निगडितोऽस्म्यहमिदानीमनन्यथा सद्य एवाहं
 तवेदस्य सप्तपदमणः फलं त्वामाम्बादयिष्यम् । ' इति ।

चन्द्रसिंहस्यावेशमयानि वचनाणि निशम्य क्रूरसिंहो विजयसिंहस्य कुन्तग्रान्तनिवेशितं
 मस्तकं तपुरतो धृन्वाऽवदत्- ' चन्द्र ! निष्कलस्तव रोपः ? अपाकृतोऽयमेकः कण्टकस्तु
 विभ्रमूतो निजयसैनः, सामन्तं स्वमेवापरः कण्टकोऽवानीष्टोऽसि । त्वमपि सम्प्रति कलि-
 पयदिनेष्वेवामुय प्रस्थास्यसे । इत्स्तुरीये दिवसे षष्टिकायै तत्र वपुरद्वारीकरिष्यते ' ।
 इत्युक्त्वा साट्टशायमहमदयं नृशंसः । ह्यन्तममुनवलोक्य धिक्कुर्वन् कृपाऽश्रुत चन्द्रसिंहः-
 ' किं हसति रे नृशंस ! परदु खमालोक्य ? । याकारय सम्प्रति स्वपेनिष्ठान् । क्व सन्धि ते
 ह्रीषा ? नरपिशाच ? चन्द्रोऽयं निवन्त्रितोऽस्तीति मत्तो विभीषादिति मा संस्थाः खलु
 त्वम् ? शृगाला मयि संगच्छेत् नृमेन्द्रस्य पुरतो विभीषाकिमु तत्रा मृगवतिः ?
 विभ्रम्भयातिन् दुम्भुर ? सद्य एव निर्यातयामि महाराजश्रीविजयसिंहस्य भृपोर्वरम् ।
 कण्टकारिन् ! निद्रायां मां प्रगृह्य कपयिष्यामानमालहादयामि ? ' इति ।

अथ सन्मूंगवलेन करगतां शूङ्खलां शकलीकृत्य चन्द्रः- ' पर्य-रे भातवापिद्वक !
 पर्य तयास्य लोहशूङ्खलाया दुर्दशान् ' इति निगद्य क्रूरसिंहमन्यद्रयत् । (भयेन
 मटास्तु पारागवाग्भ्याः संजाताः ।)

लोहशूङ्खलां शोटायित्वा स्वाभिमुखमारवन्ते चन्द्रसिंहं दृष्ट्वा- ' नास्ति सम्प्रति स्वजीव-
 नात्ता ' इत्यवधार्य क्रूरसिंहो व्याकुलीभूय सैनिकानगादीन्- ' विगृह्यतामुत्तयं स्थापायतां
 सत्वरमिति ' । ' रे कालसिंह ! मये धीरसिंह ! रक्षत माम् । हतोऽहम्, अयुनैव मे प्रही-
 ष्यति प्रागानयम् ' इत्याकन्दन् पलायितवान् क्रूरः ।

स्वसेनापतेरीदृशीं दुर्दशां निरीक्ष्य सैनिका युगवदेव चन्द्रमाक्रम्य पयदासयन् । तत्रान्तरे
 तु चन्द्रः कश्चन घागणहारैः कश्चिन्मुष्टिमहोर्यमसद्वनमनैषीत् । परमन्ततो बहुभिः
 सैनिकैः परिकृतोऽयं नि शक्यपानिचन्द्रः पतिश्रान्तः । किमयं विषयं शक्युदादेककः ?
 सैनिका युगवदभिरण्य न्यप्रहीपुरिमम् । पागिनादं चाल्य ते द्वापसनिगडेन स्पषसन् ।
 चन्द्रं चन्द्रीकृतमालोक्य योऽयं क्रूरसिंहोऽद्यावधि मिया कर्मते स्म, सोऽयुना सावधान
 मनाः सन् प्रहृष्टवान् । तादां तं ततो- नेनुमादिशक्तूरो मटान् । मटा निगडितममुं चन्द्रं
 विधिरे समानयन् । ' अद्य दिनकदुष्टयं कुत्रायं स्थापनीयः ? ' इति विचिन्तयामास कूर-
 सिंहः । अन्ते पुत्रगृहे स्थापनीयोऽममिति निर्णयितवानयं क्रूरः । तस्मात्तेशामुं चन्द्रसिंहं

गुप्तगृहे नेतुमादिष्टवानसौ कालसिंहम् । कालसिंह स्वभटेः तमं चन्द्रं गुप्तगृहे मीत्वा तत्रै-
कस्यामल्लोपस्यां कन्दरायां निरुद्धवान् । तदुपरि निरीक्षणार्थं नियुक्तौ तत्राप्राप्तसिंहपुत्र
सिंहौ प्रहारिणौ । अखिलकर्मणो निवृत्त्य भूरसिंहः सुन्दरपर्यङ्गे नावितवान् । ' स्वस्यैको
महान् रिपुरद्य निहत', अपरश्च शब्दीकृतः । सोऽपि सत्वरं व्यापादयिष्यते, ततः कोऽपि
निजमार्गे न तिष्ठेदन्तरायकारी । अनायासेनैवाधुनोपलप्स्यते कुमुदिनी । ' इतीदृशीं सुख-
मयीं कल्पनासृष्टिं विरचयन्नित्ययाऽऽञ्जितोऽयं दुरात्मा ।

इतस्तु- ' अये ? अद्य श्व इति वदतो मम दिनद्वयमात्रिकान्तप्रायम् । परमपापि
किमिति न निवृत्तौ मृगयाया राजेन्द्रराजनन्दनौ ? किं तयोरनिष्टं तु किमपि न स्यात्संघटितम् ?
अस्मिन्नल्लोपीयस्यैव समये कीदृशो भयानका घटना घटिताः ? अत एवानिष्टमाशङ्कते मम
हृदयम् । मनोऽपि ममातीव विमनायते । किञ्चलं च्यताविमूढ इवास्यहम् । सच्चिदानन्द
कन्दप्रभो ? त्वमेव सत्यस्यायलम्भनमसि । पाहि त्व मदीयभरेन्द्रनृपनन्दनौ । दयाम्बुनिधि
देव ? द्वितीया रजनिरपि समुपपद्येयमद्य । परमधुनापि तयो कमपि वृत्तान्तं नाधिगत-
वानसि । सर्वशक्तिमन् परमेश्वर ? अधुना तु यदेव कुर्यात्स्वं प्रमाणं तदेव ननु ? किन्तु
शनुणा किमपि कपटजालं तु न कृतं भवेत् ? (विमृश्य ।) मा मैवम् । एवं तु न सम्भो-
भवीति । स्यान्ननु कदाचिन् किमपि कूटजालमराधिना विरचित किममुना ? वीराग्रगण्या
त्रिमौ नादेवदेवकुमारौ-इति स्वजाल प्रपञ्चैपितुमकृत्वाभौ भवेदसौ प्रत्यर्था । परमेतद्व्यपि
नायातौ ताविति किमु निर्धारणीय मया ? अपिञ्चमपि प्रकृतिसम्बद्ध चिन्ताकुञ्जं प्रतीयते ।
श्रीमती राजमहिषी रामकन्या कुमुदिन्यपि भृश शोकातुरे भूत्वाऽमीक्ष्य वृत्तान्तमनु-
सुञ्जाते । हन्त ? किमह ताभ्या निवेदयामि वृत्तम् ? अद्यापि सेनापतिरमरसिंहोऽपि गवेप-
यित्वा न परावृत्त । ' इति विचिन्तयन् वृद्धो मन्त्रिवरः प्रतापसिंहः स्वमहालयाम्बालि-
कापामितस्ततः पर्यटानि स्व ।

' यातैकयामा यामिनी परमधुनापि किमिति कोऽपि कमपि वृत्तान्तं नोपानीतवान् '
इति चिन्तोद्दिग्महृदया राजमहिषी प्रभावती प्रहारेवीरमेकं प्रधानवर्षमाकारयितुं प्रेषितवती ।
वृद्धामाववचनं प्रतापसिंह परिधाय वासति प्रहारिभटेन साहं प्रविशेश प्रासादम् ।

प्रासादस्योर्ध्वतनशालायां राजकन्यया सम राजमहिषी विमनायमानहृदया निपण्णाऽ
स्ति । प्रक्रीपोऽपि सन्दालोको विलोकयते । तत्रोपस्थितवान् प्रतापसिंहः । एवैव प्रधान
वृष्टवती राष्ट्रमाता- ' मन्त्रिवर्ये ? अप्युपलब्धं किमपि वृत्तं भवता ? ' इति ।

प्रतापसिंहः । मासः ? तयैव चिन्तयाऽऽकुलोऽहम् । परितोऽन्वेषणाय बहवो वीर-
सैनिकाः प्रेषिताः परमभटे निराशबदनाः परावृत्ता सर्वे । प्रवृत्तिरपि काचन नैवोपनीता ।

मन्त्रिपुङ्गवरथ निराशाजनकं वचनमेव निशम्य रोदितुमारब्धवती कुमुदिनी । कपितवती
चेप गद्गदगिरा- ' किमाह मन्त्रिवर ? अपि नैवोपलप्स्यन्ते मम तातघरणा ? अये ?

विधात ? (वमपि प्रतिकूल प्रतीयसे किमु ? आर्यप्रतापसिंह ? गत्वा भवान् कुतोऽपि तातचरणान् विचिरय समानयतु । शरणं प्रपन्नास्मि भवताम् ।' इत्यभिधाय प्रधानोत्सङ्गे निजोत्तमाङ्ग निधाय रोद्धितुं प्रारभत कुमुदिनी । ता सान्त्वयधवादीन्मन्त्रिवर - ' राजन-
न्दिने ? किमिति न्याकुलीभूयानन्दसि ? धैर्यमाधेहि हृदि । भव्य विभास्यति भगवान-
न्तर्यामी प्रभु । पश्य-अधुनापि स्वसैन्यै सह महाराजमन्वेष्टुं गतोऽयममरसिंहोऽपि न
निवृत्तवानिति कदाचिद्भ्रान्त्येव महाराजेन सम सहतो भवेद्यमित्यहमाशासे ।' इति ।

अत्रान्तरे पूर्वैक प्रतीहार प्रविश्य प्रधानवर्यम् - ' धीमत् ? यदि सेनापतिरमरसिंहः
समुपस्थितोऽस्ति । स च दिदक्षते भवन्तम् । आदेशश्रेष्ठं प्रवेशयामि तमिति ' व्यजिज्ञ-
पत् । ' सत्वरमभ्यन्तरे प्रवेशय ।' इति समाजसवातमा यवर्यं । अथ क्षणेनेव बन्दीकृत-
पुरुरद्वयानुगम्यमान सेनापतिरमरसिंहस्तत्रोपस्थितवान् । तमवलोक्यैव पृष्टवान् मन्त्रिवरः -
' अमरसिंह ? अप्युपनीता काचन प्रवृत्तिर्महाराजस्य ?' । इति ।

अमरसिंहः । मरवेक्षणं बन्दीभूतादिमौ मानवौ वृत्तान्तमधिकं विचिहति तावेव कथ-
यिष्यत । ईदृशश्रेष्ठिपातनीयो मनुपरि प्रसन्नः प्रभुगा किमिति जीवितोऽहम् ? ।

प्रतापसिंहः । (सखेदाश्रयम् ।) किं किं वदसि ? अथि किमपि दारुणं घृत्तमजानि ?
अमरसिंह ? किमिति पापजड मुञ्चसि ? मूढि सत्वर मदेव वक्तव्यं त्वया ।

अमरसिंहः । (साधु) इन्त ? किं तदाऽमद्रजमयं घृत्तनिदममुनेन मन्दभागाधेयेन
कथनीयम् ? हा इन्त ? किमिति न विदीर्यते ममेयं रसना । राष्ट्रमात ? राजगुत्रि ? शृणुत
इवमायकस्यास्य कथनं युवामपि । महाराज राजकुमार चन्द्रसिंहश्च विधेनुमह वनाद्
वनान्तरम्, उपत्यकाया-उपत्यकान्तरं स्वयाम्, परं काचि न लब्धा तयोः प्रवृत्तिरपि ।
अधान्येपुरातिपरिश्रमश्रान्तो निराश सखद प्रत्यावर्तितुं विचिन्तयच्छेचारणवधर्मना पुरया-
दिमौ किमप्यादाय गच्छन्तौ स्थलोकयम् । तदीयमाशङ्कितगमनप्रकारं विलोक्य संशयार्हं
प्रेगृहीतवानेवौ । अथ सानुसन्धानमेवौ शोधयता मया तदुपकण्ठादेव प्राप्तमित्यभिधायामौ
तपोरन्यतरस्य दिरसः कर्णमत्रतापं प्रधानवर्यं तमक्ष निधाय स्वयं निमीलितलोचनोऽप्या-
द्भ्रुतोऽपतस्थे ।

वृद्धमन्त्रिवरो वेपमानेन करेण करण्डविधानमपातूजोत् । अपायुत एव तस्मिन् करण्डे
महाराजविश्रयासिंहस्य मलकं विलोक्यैव - ' हा इन्त ? अथि विमो ? केयमवहेलना । ।'
इत्यभिधाय प्रतापसिंहो निपपात पातले । नरेन्द्रमलकं निरीक्ष्यैव नरनाथकान्ता प्रभावती
मरेन्द्रमन्दिनी कुमुदिनी चोर्मा कठानाथकन्दु । नि संज्ञे भूया चेमे मूढले विलुप्तवत् ।
धीरवरोऽमरसिंहस्य मुहूर्गल विललाप । ईदृश दारुण हृदयद्रावकमारुन्दन प्रवृत्तमाशोचय
बन्दीकृतयोस्तयोर्द्वयमपि दयया द्रवीभूतम् । तपोरपि विलोचनान्यामधुबिन्दवो निप-

१ सखे-अहं । २ उपत्यका-परंतपसीपर्यन्ती । ३ बन्दीकृतवान् । ४ करण्डं वेप-
रचितपेटकं ।

तितुमारोभिरे । अत्रान्तरे सचेतनो भूत्वा समुपविश्य प्रधानवरस्वारस्वरमोशीत् । आकन्द-
नकोलाहलमाकर्ण्य शुद्धान्तवर्ति-पो दास्य प्रासादरक्षकाः सेवकाभ्यान्वेऽपि जना झटिति
द्वाराण्यपावृत्य विलङ्घ्य शाला-तराणि वचिस्सल-त कुदपिश्रितस्तो धावमानास्तपोपेत्य
हृदयप्रमाथिनीं घटनामालोक्य मुनकण्ठं हरदु । अधुनापि राजमहिषी राजकुमारी चोभी
मूर्त्तावस्थायामवास्ताम् । प्रधानपुङ्गवस्तयोर्मूर्त्तनि शीतल जल न्यपिञ्चत् । मुहूर्त्तान्तरमुभी
सज्ञाभूपलभ्य समुपविश्य तार हरदु । अथ कथं कथमपि सर्वानसास्वयद्मात्यवर्यं ।
नेदानीं विलप्यते नरेन्द्रकान्तया । स्वहृदयदयितमूर्त्तिचिन्तनपरायणहृदयेयमधुना समाधि
कमेवाह्वयते । ईदृगवस्थामवलोक्य तां स्वहस्तेन प्राबोधयत्प्रधान । अथैषा राजमहिषी
चक्षुषी समुन्मील्य जगाद- मन्त्रिवय ! ।

प्रधान । आम्, किमाज्ञापयति माता ? ।

राजमहिषी । क्वास्ति म वत्सा कुमुदिनी ? ।

‘अथ ? एषाहमासि’ इति निगथाकन्द-त्येव कुमुदिनी जननीमालिङ्ग्य मुक्तगल
विललाप । ‘वत्से ! मा रोदी’ इति प्रोच्य राजमहिषी प्रभावती सा प्रथमस्य पृष्ठवती
सेनान्यम्-‘अमरसिंह ? महाराजेन सम राजकुमारश्रीचन्द्रसिंहोऽपि गतोऽभवदिति किं
प्तान्तोऽसौ ? अपि जानीषे तदीयवृत्तं खलु स्वम् ?’ इति ।

अमरसिंह । नावैमि, मात ? परमिमौ प्रगृहीतौ जनौ जानीतस्तदीयवृत्तम् ।

तत्क्षणमव बन्धनान्मोचिषी वन्दीकृतौ पुरुपात्रिमौ । आदिष्टौ चोपवेष्टुम्, परमेष्ठु
रित्याधेय स्थितौ ।

प्रभायती । आतरो ? जानीष्वेदखिल वृत्तम् आख्यात युवाम् । महदन्तर जायते
मत्त स्वामिचरणानाम् । प्रत्युप एव महाराजमस्तकेन सम मया सहगमन विधेयम् ।
(प्रधान प्रति) । प्रतापसिंह ? कियतां मदर्थं चितारोहणसभारक्षन्द्रवतीतीरे । अतिक्राम
तीयममूल्यवेला । (वन्दीकृत प्रति) आत ? महाराजस्य मरण कथं समजनि ? तदीय
सहचरस्य राजकुमारस्य किमभूत् ? इति सकल विनाकलय कथय वृत्तमिदानीम् ।

प्रथम । पूज्यजननि ? क्रूरसिंहस्य किङ्करावापाम् । परशो निदि कश्चिदधारोहोऽ
स्मश्रिवासस्थानमाससाद । अधारोहोऽयं स्वयं महाराजश्रीविजयसिंह एवासीत् । अस्मदल
नायकेन सकृत्य सकल वृत्तं पृष्टोऽयमारमान विजयसिंहनामानमाचष्ट । अतोऽस्मदायको
नितरा प्रससाद् । यतोऽमुमेव नायक महाराजगवेषणार्थं कतिपयवीरानुगत प्राहिणोत्क्रूरसिंह ।
नायकोऽसौ महाराजं सम्यक्परिचर्य रजनीमखिला तत्रैवातिवाहयितुं निवेदितवान् । सरला
करणे नरेन्द्रस्तत्पटनाले निपातित । अथ तदानीमेवामुना नायकेन कश्चन भट्ट क्रूरसिंह
मामन्त्रयितुं विवृष्ट । क्रूरसिंहमाशय शक्तिं निवृत्तोऽथ भट्ट । महाराज विलोचयैव क्रूर
परं प्रमुदितवान् । आदिष्टौश्चार्थं भटान् महाराजं निप्रहीतुम् । महादेवि ? न जाने किं

वैरमासीचरेन्द्रेण साकमस्य नृशंसस्येति । सैनिका महाराजं निप्रहीतुमभ्यपतञ्जिति महीवल्ल-
भोऽपि निजचन्द्रहासेन न्यह्यत्तान् । अत्रान्तरे परितो लतापुञ्जपञ्चरायनाणेषु निकुञ्जेषु
प्रागेवान्तर्धापितान् निजमैनिकानाहूतवान् संकेतध्वनिना कूरामिह इति तेषु तत्राभिधान्य
युगपच्चन्द्रं जलधरा इव राजेन्द्रं नक्तञ्चराः पर्यभूण्वन् । ततो वीरेन्द्रचूडामगिर्निर्जं चरमर-
जनीयानोर्द्विधाचन्द्रचन्द्रिकाचतुर्गुणिधाकचक्रयचमकृतिपातिवं चन्द्रहासं चालयन्
प्रतिद्वन्द्विमण्डले मण्डलाकारं त्रिचचार । तदीयचञ्जलचन्द्रहासप्रहारैर्बहवो रिपुनिकरा
वसुन्धराणांसुपुञ्जमल्लिखन् । परमन्ते नरेन्द्रतुरङ्गमः क्षतायिच्छाङ्गः क्षितितलोयङ्गे संपपाठ ।
तेन समं वसुन्धरापातिरपि वसुमतीमान्लिखित् । इममयसरमुपलभ्य चतुर्भिर्भूतंताचतुरै-
क्षणशैलैः पृथगे युगपदाकम्प्य नरदेवोऽभिदत् । अथावनी निपत्यायं क्षत्रियधर्मपारिधुर-
न्धरो वीरमण्डलाप्रणयो विजयनगरारण्डलोऽविलम्बितमेव सुधर्मोपनमलङ्कृतं सुरलोकं
प्रस्थितवान् ।

अस्मिन्मद्भाग्ये ममाप्यङ्गे महाध्वज एको जात इति रणाङ्गनमपास्वाहं स्वस्थानमुपगम्य
शयितवान् । अथान्येषुः (शीदिने ।) कूरामिहो ममं महाराजमस्तकं समर्प्य- ' मस्तक-
मिदं ऋषि विदूरमाण्ये निक्षेपणीयम् । ' इत्याजस्रवान् । तद्धिदेनानुमारमहं सहचरमिममा-
दाय महाराजमस्तकं करण्डे गोपयित्वा ऋषि निक्षेपुं प्रस्थितः । अथ मध्यन्दिनेऽप्यमा-
रुंग प्रजन्तो महातरतया परिक्रान्ती कस्यचिन्महीरहम्य प्रच्छायशीतले तले निपद्यावां
कूरामिहदुधरितक्यामकुर्वहि । अत्रान्तरे तेनैव पथा सेनापतिरयममपार्थदः स्वसैन्यैरनुगम्य-
मानः प्रयाति रम । भावां तरप नेत्रवद्वीमुखेवौ । सृणोमालयञ्जौ नौ निरीक्ष्य समीक्ष्य
चास्मदभ्यर्गे करण्डमिमं संशयितवानयम् । तच्छगमेरप करण्डममुं स्वदस्तगतं विधायापाठ-
जोत् । अथ नयनपथमागतमस्य महाराजमस्तकम् । शिलोकथैव तन्मूर्धितः सखयमग्रनितले
निपगत । तदीयवीरैरावां निगृह्य चन्द्रीकृषी । मुहूर्तानन्तरं प्राप्तचेतनः करण्डमिमं
सहादायामरामिहोऽसौ श्रीमन्पाश्र्वाकारविन्दममीपं नौ समानीतवान् । ' इति कपयित्वा
पपमोऽपं चन्द्रीकृतः सृणोःकः संतृप्तः ।

प्रभाषती । हा हन्त ? अन्ततः पय पानपरिपुष्टेन दुष्टभुङ्गमेन वयमेव दृष्टाः ?
विन्दतु ! भ्रातः ? महाराजेन समं राजहजारोऽपि वमरार्थं तस्य किन्तु संवृत्तमिति
जानीये किन्तु त्वम् ? ।

* माम् । भगवति ? महमयगच्छामि खलु तद् ' इत्यरुोऽब्रवीत् ।

प्रभाषती । तच्छय किं श्रुतान्तोऽपं राजकुमारः ?

एष उवाच- ' ये राजकुमारं पृच्छति भगवती तस्य चन्द्रमिह इति नामधेय वक्तंते ।
सम्यक् परिचिन्तोनि तनहम् । राजेन्द्रराजतन्दनो नृगपाकीकृतार्थं प्रस्थिता, वी चास्मिन्ने-
पारण्ये- भावितमेन्नार्थमागन्तारौ इति श्रुतान्तं पूर्वत एवोऽहम्य नृसंमोऽपं कूरामिहो

माम् ' पृतयोरन्यतरः पृथग्भूयेह कानने मार्गगवेपणार्थं परिभ्राम्येष्वेत्तन्मार्गदशकौ भूत्वा त्वं तं मद्दन्तिकमानयेः ' इत्यादिष्टवान् । मामसौ कतिपयानि राजकुमारपरिचयलिङ्गानि निर्दिष्टवानिति तानि लिङ्गानि हृदि निधाय परितो महारण्ये परिभ्रान्तवानहम् । यदा महा-
राजो दुरात्मनां कपटजाले निपतितः स्यात्पूर्वमेव प्रदोषसमये कान्तारे मार्गं विचिन्वन् राजकुमारो दूरत एव मदीयनेत्रातिथिर्जातः । तत्क्षणमेत्राहं तच्चिन्तयुष्यत् तं वक्ष्यित्वा स्वनि-
वासस्थानसमीपं नीतवान् । अत्रान्तरेऽस्मन्मुजानां दशसंख्याकं दलमस्मदाभिमुखमुपागमत् । मिलितोऽहं तस्मिन् । अस्मद्लाधिपो राजकुमारमाक्रमीत् । आक्रमणसमकालमेव—' वञ्चितोहम् ' इत्यवधार्य राजकुमार मोघानलपरीत वृषाणमाकृष्यास्मानभ्यपतत् । पश्यतामेवास्माकमस्त्रा-
यकेन सहितमष्टौ पुष्टयानयं निजयान । तदवधौ तत्रोपोयवान् क्रूरसिंहः । राजकुमारं ' निष्याय हर्षितः सन्नयं हर्षनादं चित्तेने । क्षणादेव तयोर्द्वन्द्वयुद्धमजनि । युद्धान्ते दुरात्मानमेतं क्रूरसिंहं भूमौ निपात्य तदुरस्थलमारूढवान् राजकुमारः । '

प्रभावती । (ससम्भ्रमम् ।) तर्हि महाराजवर्यं शोधितवान् राजकुमारः ? व्यापादितोऽयं दुरात्माऽमुना किमु ? ।

एष उचे—' न खलु निहत ? अम्ब ? नृशंसोऽसौ जीवितोऽस्ति स्वकपटकौशलेन । अति-
करणं प्रार्थ्यानुकम्पार्थं प्राणभिक्षामवाप्तवानयं चन्द्रसिंहसकाशात् । श्रूयतामग्ने किं कृतममुनेति ? अथ न किमप्येव संवृत्तमितीव सुखाट्टितं विधायाय नृशंसो राजकुमारं वभापे—' चन्द्रसिंह ? रजनिरिय संवृत्ता साम्प्रतमित्परिस्मिन् समये मन निवासस्थानमायातु भवान् । श्वः प्रातः काले धीमता सह विजयनगरमागन्ताऽस्मि । तत्र गत्वा महाराजेनाहमार्नक्षमापयिष्याम्यहम् ' इति । इत्थं तदीयनग्रचरसि निशम्य तद्बचनप्रिलब्धोऽयं चन्द्रसिंहस्तरय शिबिरं जगाम । तत्रामुना कलुषात्मना सम्यक् परिचर्यं संतोषितोऽयम् । अशानानन्तरं क्रूरसिंहचन्द्रसिंहौ नञ्जिदेव संघटितमिवेति मिथो हसन्तौ समालपताम् । होरामेकामालपतोस्तयोरस्मात् कश्चित्पुरपतप्र समागत्य क्रूरसिंहमिद्विनेन यदिरागन्तुं समसुसुचत् । तदीयमिद्वितमवगम्य—
' णपोऽहमागतः ' इति राजकुमारमभिधाय तनो बहिर्निर्गम्य क्रूरसिंहः केनचनागन्तुकमानवेन समगस्त । आगन्तुकोऽयममुगन्त्यस्य कस्यचन निकटं समनयत् । तमभिज्ञाय पृष्टवान् दुष्टहतरु ' किं वृत्तमुपनीतवान ? ' इति । तेन महाराजध्रीविजयसिंह स्वजाले पतित इति सुसमाचा-
रोऽयं श्रावित । विजयसिंहनृपतिं निजजाले पतितमुपधुय तत्कालमेवास्मदीयं मुख्यनायकं कालसिंहमाहूय क्रूरसिंहो बहुशिवममुं सूचयित्वा रिपमर्ज ।

अथाय दुष्टो राजकुमारसमीपमागम्य तं गार्ढं निद्राणमद्राक्षीत् । दुरात्मासौ विधासघात विधाय दायितस्य राजकुमारस्य हसन् लोहनिगडेन निगडितावकारयत् । तदनु नराधमोऽयं ततो निर्गम्य महाराजध्रीविजयसिंहसैनिके समुपसेदिवान् । महाराजस्य किं नु वृत्तमिति सम्पूर्णोऽयं वृत्तान्तो विदित एवात्रभवत्या इति चिन्तित्य कथयितुं नावश्यकता जागर्ति ।

अथ महाराजन्त्यापादनानन्तरमथं नराधमो महाराजमसक्तं कलेवरात् पृथक्कृत्य कुन्तप्रान्ते तत्समालम्ब्य तदीयभरणानन्दपुलकितहृदयो दुन्दुभिनादं कुर्वाणः शिविरान्तिरु-
माजगाम । दुन्दुभिनादेन प्रयुष्यात्मानं निगडितमालोक्य— ' किमयं चण्डालो विश्वासघातं
कृतवान् ? आः ? प्रतारितोऽरिम नूनम् ' इति विचिन्त्य भृशमज्वलकुम्भा राजकुमारः ।
अतोऽर्थं ततः समुत्थाय समीपचारिणं प्रहरिणं नियन्त्रितकराम्यामेव निहत्य धूरसिंहं
विचिन्वन् षडिराययी । वरमन्येव मिलिनः धूरसिंहः । अनुचरकामालम्बितस्फूलप्रदीपप्रकाशे
कुन्तप्रान्तनिवेशितं नरेन्द्रमस्तकमालोक्यैव राजनन्दनस्य नेत्रे विद्वीर्णे इयं जाते । अथ घोरं
संगर्भं लोहदृष्ट्वालां शकलीकृत्य सुष्टिकाम्यां धूरसिंहं प्रहर्तुमन्यथावशन्द्बिहः । ईदृशम-
दभुतं राजकुमारपरारक्तं त्रिलोचय दुराधमाऽयं भयेन कतिपयमारमे । चन्द्रसिंहं स्वमम्मुल-
मनिधापमानं निरीक्ष्य नृशंसहतकोऽर्थं साहाय्यार्थं सैनिकानाह्वयत् । तदाक्रन्दन्प्रतिना
तदीयभटास्तत्राभिपत्य राजकुमारं पर्यरेष्यन् । तेषु कतिपयानयो निहतवान् राजकुमारः
परमन्ते बहुषु शस्त्रपाणिषु नि शखोऽथमेनापी किमिव कर्तुं पारयेत् ? अतिभ्रान्तोऽयमन्ते
चन्द्रसिंहः । सैनिका युगपद्भिषयसुं निगृह्य निगडेन करघरणेषु रटं निरद्वयन्तः ।
अथामुं तदानीमेव ततो नीत्या कापि शुभस्थले स्थापितवान् धूरसिंहः । धुतं किल मया-
' धूरसिंहोऽयं राजकुमारं चण्डिकायै निवेदयिष्यतीति ' । पृथ्वीभगवति ? एतावदेव जानाम्यदं
वृत्तं ' इति प्रोच्य बोधेयमतामङ्गीकृतवान् ।

प्रभायती । हा हन्त ! मदीयतमद्युल्लितोऽयं चन्द्रेऽपि नराधमेनामुना निहनिष्यते विमु-
तदा ? हन्त ! विमिदानीं संवृष्येत ?

चन्द्रपल्लिदानं निराग्य कुमुदिनी भिया विह्वलीभूय मूर्छिताऽभवत् । तदीयानीदृशीं दरां
समालोक्य राजमाताऽपि सम्भ्रान्तचित्ताऽभवत् । अमरसिंहः शीतले जलं निषिष्य कुमुदिनीं
प्रत्यगतचेतनामकार्षात् ।

अथ र्थवितो मन्त्रिपते वन्दीकृतमिदं पुराद्वयमराशीत्— ' कुत्रनिह्नोऽयं नरेन्द्रकुमारः ?
इत्यरगम्यते किमु पुराभ्याम् ? ' इति । तौ प्रोचतुः— ' तारागम्यते खडु भगवन् ? अक-
रमादसुं तस्यामेव त्रिंशति कापि भीतवानसौ । फायं नीत इति नामां जानीवः, ' इति ।

॥ * ॥ इति युन्दावनपुरकृष्णधिंगतत्रिधारतनस्य पण्डितमेधाव्रतकरिरनम्य कृत्री साहित्य-
मुपाभागद्वयसवन्धौ कुमुदिनीचन्द्रे पृष्ठी कला ॥ * ॥

अथ सप्तमी कला ।

‘ परिवर्तिनि मेसारे मृत को वा न जायते ।

जातस्तु गण्यते सोऽन य स्फुरेच श्रियाधिक ॥ ’ (पञ्चान्त्रके)

“ दोते करी मशकपादविपादिकायाम् । ” (स्फुटम्)

‘ व्यसनेधेव सर्वेषु यस्य बुद्धिर्न हीयते ।

स तेषा पारमन्येति तत्रभावादसशयम् ॥ ’ (पञ्चान्त्रके)

× निशीथकल्या निशीथिनी । सर्वेऽपि मानवा गाढनिद्रापरतन्त्रा धर्तन्ते । पथितु कस्याऽपि सचारो न लक्ष्यते । केवल भयदायिन्या रजन्या रदता सारमेयाणा भौषणा रवा भयमिव वर्द्धयन्तिस्म । अतिविदूरत कस्याञ्चिन्नगरबीथिकाया पर्वर्यत प्रहरिणो ‘ जागृत भो जागृत । गाढोऽयमन्धकार । ’ इति साधेऽ चीकुर्वतस्तारध्वनिरधूयत । ईदृशे समये प्राप्ता दस्योपरितनगृहस्यैकस्मिन् कोणे निलीनाऽऽकृतिरेका तिष्ठति स्म ।

‘ काऽथ स्थापितो रात्रकुमार ? ’ इति प्रधानवरेण पृथयोर्बन्दीकृतयोस्तयोरन्तममुत्तर निशम्य तक्षणमेवाऽऽकृतिरियम्— ‘ जानाम्यह तत्स्थलम् ! ’ इति वदती तत्र प्रविवेश । पोटलिकामेका करे कलयन्ती विचित्रप्रेषयमाकृति सर्वेषा मध्ये समुपगम्य स्थितवती । ता विलोक्य सर्वेऽपि तत्रत्या जना कुतूहलपूर्णनयनास्सत ‘ केय भवेद् व्यक्ति ? ’ इति विचाराम्बुनिधिबीचिमालाया प्रेङ्खोलितु प्रवृत्ता । अत्रान्तरे व्यक्तिमिमामभिजाय समगा दीकुमुदिनी— ‘ कोऽयम् ? वरसलो रणवीर किम् ? ’ इत्यभिधाय सहोदर भगिनीव विकस्वरंकुमुदिनीप्रफुल्लसहोललौचना प्रेमोत्कलिकाकहोलालिङ्गिताखिलात्री राजनदिनी कुमुदिनी रणवीरमाह्वय स्वपाणिगृहवतलजौ तदीयभुजाशिरसि निधाय रोदितमुप- शान्तवती ।

विलपन्तीमिमामवलोक्य प्रोवाच रणवीर — ‘ भ्रातृजाये ? समाश्वसिहि । किमिति विलप्यते भवत्या ? यदेव विधीयते विधात्रा तदाभमनीनमेवेति शोक विजहातु भवती । मा भूवन् मनागपि श्पाकुला सरुला अपि भवन्त । क निरुद्दोऽय ममाप्रजो बन्पुरिति पिशयते मया ? तत्रोपगम्याहं निश्चितमेव स्वयंभु बन्धनालयाद् विमोच्य भवत्समस्तमाने- प्यामि । ’ इति शान्त कलयन्तु सर्वेऽपि भयन्त । ’ इति । रणवीरवचन निशम्य विलपन्त्येव कुमुदिनी कथितवती— ‘ रणवीर ? किमिव कर्तुं शक्नुयाद् भवान् ? कुमारो भवान् खलु ? भवन्तमपि शक्नुर्ममदीप्यतीति न गम्यतां भवता ? गन्तव्यञ्चैर् सैन्यसहितै मन्त्रिवरै सह नीत्वा तमप्रजन्मानं कारागृहाद्विमोच्य सत्परमितो निवर्ततां भवान् । एका-

किं न तु मन्त्रं नैवाहं कदापि प्रेषयेयम् । तत्र गम्पजानेकाकेना भवता । भवतु यद् भाग्यं
माकतनकमानुकूलम् ।' इति ।

रणवीरः । प्रणयमुग्धे भ्रातृजाये ? किमिति न निःसार्यते स्वहृदयादीदृशो भयावहो
विचारः ? क्षत्रियपुत्रोऽम्बहृत् ? केसरिणः किशोरोऽयमहम् ? ! शक्तिरेव नास्ति शत्रोर्यदर्थं
मां नियुक्तीयात् ? प्रजायाति ? विदितमेव भवत्या यद्दहं तदोयकिङ्करो भूत्वा तदन्तिकं
निवसामि । तदखिलमेव तदीयं गोपनीयवृत्तान्तमभिजानाम्यहम् । नाहमामं महाराजमरणा-
वसरे तत्रोपरिस्थितः । तदानीमहं तत्रोपास्थास्ये चेकेनापि प्रकारेण कयाऽपि युक्त्या महाराजस्य
प्रागानरक्षित्यम् । तदयुना यद् भूतं तदभूतं नैव सम्पद्येत ? न पुनर्निर्व्रजेत शरामनेमुक्तो
बाणः । इदानीन्तु केनाप्युपायेन मया विमोचनीयो निजाप्रजन्मा । भ्रातृजाये ? त्वं मां सैन्यं
सह नेतुं कथयामि किन्तु दुरामाऽपमीदृशे स्थले निवसति यत्रकारां न राक्षयते गन्तुम् ।
वीरानादाय कदापिप्रकटं गच्छेयत्तेनृशंसोऽसौ विदितवृत्तान्तो ममाप्रजं हृतमेव निहन्त्यात् ।
तदयुना यन्मया विधेयं तदखिलं स्वयमेव प्रच्छदं करणीयम् । तत्र नैव राक्षया अपितु
युक्तयैव कार्यम् ।

कुमुदिनी । रणवीर ? तवः किन्तु कर्तुं निरधारि भवता ? ।

रणवीरः । पश्य, येयं पोटलिका सहानीवाऽस्ति मया तदन्यन्तरे सकलं नेपथ्या भरणमिदं
रमणीयानुगुणम् । तेनाकलेनामानं सम्पकृष्यद्वार्यं तद् भयङ्करस्यानमहं गमिष्यामि ।
दौवारिकगणं मधुरमरुरैल्लिटललितैर्नर्मैर्दोर्मभयैः प्रियोपण्यायैर्वज्रयिवा मायाजालं विन्वार्यं
आवरं विमोच्यविलम्बमेव निवृथ त्वां द्रष्टाऽस्मि ।

कुमुदिनीरणवीरयोर्मध्ये प्रवृत्तमालापमियदवयि सर्वेऽपि तत्रत्या जना भृण्यन्ति स्म ।
अस्य कुमारस्य नैपुण्यमर्थं वागो निक्षय्य विस्मयान्कितननमो भूत्वाऽमी- ' पुत्रोऽमुना
कुमारेण सप्तं कुमुदिन्याः परिचयः ? कश्चायं कुमारः ? ' इति विचिन्तयामासुः । अथ वृद्धम-
न्यिचर्येण- ' वीरकुमार ? त्वमा मानमभिहारयास्मान् निजनामघामनी निवेद्य । ' इत्यनु-
युक्तः- ' प्रधानवर्य ! नाभिजानानि मामप्रभयात् । परमहं तु भवन्तं सम्यक् परिचिनोमि ' इत्युद्वारीत्
रणवीरः । ' अयि मां परिचिनुये त्वम् ? तच्छय तनयोऽपि ? ' इति गाक्ष-
र्यमनायरर्थेण वृष्टोऽयं रणवीरः- ' परलोकमलङ्कृतवतोऽजितदुर्गनगराधिपतेर्महाराजत्रोके-
सारीर्महस्य नष्टोऽहं कनिष्ठजनयः श्रीचन्द्रमिहानुजोऽस्मि ' इत्युक्त्वाऽऽमानं प्रकाशितवान् ।
' को नु खलु ? मम कनिष्ठराजकुमारो वन्तो रणवीरभिः किन्तु ? ' इत्यभिधाय विस्मित-
मना रणवीरभिमुखं विलोकितवान् प्रवातरः । अयं रणवीरमभिधाय प्रमुदितहृदयः प्रनाप-
भिः परमप्रेम्य वक्षसा परिपस्वजेऽमुन् । राजमहिरो धीप्रभावयपि जीवित्रं रणवीरं विन्वी-
कयानन्दसान्द्रहृदया स्नेहेन स्वयंकासमाकारितवती । रणवीरो राजमहिपीतिवदनुपगम्य प्रणम्य

१ शरामने धनुः । २ नेपथ्यभरणम्- घेराट्टरः । ३ भाकल्पवेदो नेपथ्यं प्रतिष्ठां प्रकाशयतम् ।

४ छट्टहरस्वामरणम् । इति चानरः । ५ नर्मैर्दोर्म-दरै हास्यैर्दहम् ।

च सप्रथय निषण्णवान् । राजमहिषी तदुत्तमाङ्गे स्वपाणिपङ्कज निधायाशिष्य तस्मै दत्तवती । अथ प्रभातकन्याया विभावर्यामिन् राजमहिषी मन्त्रिवर्यं धितारोहणव्यामप्रीसभारं निधातुमादिशत् । प्रतापसिंहो राजमातरं पतिसहगमनद्वन्द्वानियमाममरगम्यातिष्ठ खित शोकमलिनपदन सन् सेना पतिममरासिंहं चन्द्रवतीतीरे चन्दनकाण्डैश्चिता विरचायितुमाशुप्तवान् । अतोऽमरासिंहश्चितार्थं सकल सभारं कर्तुं प्रस्थितः । प्रतापसिंहं प्रगृहीत्वापिमौ पुरगौ तदिच्छानुहृत्मात्मसै य प्रवेणितवान् । तावपि नृशसस्य नूरसिंहस्य सकाशादात्मानं त्रिमुक्तमवधार्यं प्रमुदितान्त करणौ कैटकमण्डले प्रविष्टौ ।

यथा यद्योपसीदति प्रात सन्ध्यासमयस्तथा तथा राजमहिष्या प्रभावरया दयितसह गमनाभिलाषोऽतितरामेधते । वपुरस्या वेपथुनाऽऽल्लिङ्गि । समाधिञ्जीनान्त करणेवाजाय पेयम् । दृश्यमिदमालोक्य धुमुदिनीरणवीरौ विलपितुमुपमन्व सातर प्रणम्य प्रोचतुः 'अम्ब ? क्व गच्छसि परि यथावाम् । निराश्रितौ भविष्याव आवाम् । कसौ शरणाय समर्प्यं नौ गम्यते जनन्या ?' इति वदन्तौ तौ सुतरामाचक्र दतु । उन्मील्य लोचनारविन्दे नरेन्द्रवल्लभा राजनन्दनयोस्तयोरभिमुख विलोक्य विलपतोरुत्तमाङ्गे स्वहस्ताम्बुजयुगलविष्य स्थ निगादितवती— 'वसैलवसौ ? किमिति युवाभीदशे मद्गलमयप्रसङ्गं विलपतम् ? निरवलम्बौ नैव भविष्यथ । अखिललोकपालक परमकृपालु परमेश्वर प्रत्येकं पालयति जगतीह । तद्वत् सौ ? निर्भया-त करणौ भवन्तौ जगदेकशरण परमगुरु जगज्जीवन जगदीश्वर चिन्तयत निरन्तरं हृदि युवाम्' इति । अथ मन्त्रिवर्यं पृष्टवती राजमाता 'मन्त्रिमण ? क्रियान् विलम्बोऽधुना ? मद्दन्तरं जायते मे स्वामिन ? इति ।

मन्त्रिवर । (सगद्गदकण्ठम् ।) भगवति ? सद्योऽप्य सकल सभारविधि । केवलमप्रमथत्या प्रस्थान एव विलम्बोऽस्ति ।

तत्पलमव सती देवी स्नानविधिमवसौच्य यावन्ति मण्डनानि धारयितुं शक्ता तावन्नि रलङ्कारैरा मान मण्डयामास । तदनु प्रधानपुरो राजपुरोहितमाकारयितुं धोरभट प्राहिणोत् । सजातोऽप्य प्रभातकाल । नगरनिवासिभिर्जनैरखिलाऽपि शश्विरसतनी जाम्द्विरेवातिवा हिता । परलोकमलङ्कृतवतो वसुपालङ्कारनृपवरस्य निमित्तमखिला राजनगरी हाहाकाररवै परिपूर्णा । ततोऽपि राजमाता सतीभवितेति निशम्य निखिलमपि प्रकृतिमण्डलमतिदुःखा कुलमालोक्यते । नारीणां नराणाञ्च पर शतानि मण्डलानि सर्वा राजमातर चरम विलोकितुं तरङ्गिणीतीरं प्रजन्ति ।

क्रियन्मुहूर्तान्तरमुपस्थाय राजपुरोहितं प्रासादे निर्वर्ततोयां राजमातुनिखिलां क्रियां सम्पादयामास । अनन्तरमेदस्मिन् काञ्चनमाजने महाराजमस्तकं सस्थाप्य राजमाता तत्क मकपात्रमादाय त्रिपिकामादह्य चन्द्रवतीतीरं समुपागतः । समयेऽस्मिन् प्रतापसिंहामर सिंहकुमुदिनीरणवीरप्रभृतयोऽतिठार विलेपु । चन्द्रवतीतीरमुपगम्य सुखैपालिकाया अथ चीर्णवती सती देवी । सकलैस्त्वदानीम्— 'जय देवि ! जय मात ! जय भगवति' इति

जयनादैः संभाविता सती माता । जयघोषमुपश्रुत्य राजमातापि ' जय भगवति ! जय देवि ? ' इत्युर्ध्वञ्चारितवती ।

पूर्वत एव सेनापतिनाऽमरसिंहेन चितायाः सकलौऽपि संभारः कृतोऽभूत् । पणवानक-
हस्तैर्मदलसुदह्रादिवाद्याद्यपि तत्रोपस्थापितानि । चन्द्रतुलसीपिपरुपलाशप्रमुक्षैरि-
न्धवैर्विनर्मिता समचतुष्कोणैका चिता, तदुपरि स्थापिता दाहमयी चतुष्किकैका । तामारोढुं
माणिकं कृत्वा परितः सुखज्वलनीयैः शुष्कतृणपलाशवर्णतमिचयैराच्छादिता चिता ।
चन्द्रवतीतीरं प्राप्यानन्दितेवाबलोक्यते राजमाता । तस्या मुखमण्डलं मनागपि न क्लयति
शोककलङ्कलेभाम् । मरणमासकं विभाज्येपदपि नाकुलमस्या मनः । हृदयेधरचरणान्तिष्ठं
गन्तुमश्वन्तमातुरैव संजाता राजमाता । चन्द्रवतीतीरं ह्निनीरी मज्जनविधिं विधायार्द्रवस-
नैव राजमाता चिताया अभ्यर्णमुपेत्य इत्यमुद्यम्य सर्वानाशीर्वचनेनानुगृहीधवती । अथ
कुमुदिनीरणवीरौ प्रवापसिंहाय समर्पितौ तथा राजवल्लभया ।

सजलनयनो वृद्धमन्त्रिवरः- ' शिरसा घृह्णामि देवीनिदेशमालाम् ' । इत्यभिधाय सतीं
राजमातरं प्रणनाम । सती माता तस्मै भद्रायाशिषं बाष्पजलविमोचनाद्विचार्य परमेशस्मरणं
कतुं सूचितवती । अमरसिंहप्रमुक्षै राजसेवकैर्मातुराशियः सम्प्राप्ताः । अथ सती देवी कुमु-
दिनीरणवीरौ स्वाभ्यानामाह्वयत् । तदक्षणमुभौ सास्रतयनौ तामुपगतौ । रुदन्तौ तौ
निवार्य जगाद् सती देवी- ' मदीयत्सकबालकौ ? मा रुदतम् । शान्त्या शृणुवं मनो-
पदेनम् । ' वास रणवीर ? तदा समार्गमनुतिष्ठ संसारे । कियत्यपि व्यसने नापयाहि
न्यायवापयः । सर्वदा पूजनीयगुरोर्मातृजनस्य पालय निवेशम् । कस्यापि दुःखजनकं न
कुट कार्यं किमपि कदापि । धर्मं रक्षानवरतम् । प्राणान्तोऽपि मा रिजहिहि दयापमौ ।
विषतिक्काले सकललोकमिपन्तुः परमप्रवरमेश्वरस्य सकाशात्साहाय्यं याधेयाः । विश्वसिहि
त्वं परमानन्दरुद्रपरमहाणि । अध्वान्तं वैदिकधर्मरक्षावती भव । कदापि धर्मात्त प्रमदि-
क्ष्यम् । मातृदेवो भव । पितृदेवो भव । आचार्यदेवो भव । देवपितृकार्पाभ्यां कदापि
जोडासितरप्यम् । हृद्रुद्रपदपदप्रजमहेश्वरादयः सर्वेऽपि परमप्रवर्षापवाचका जमी परम-
पदपरमात्माननेव तत्तद्गुणैः प्रटयापयन्ति । तदमुं सर्वान्तर्यामिनमद्वितीयं जगदीश्वरं
रुद्रमत्तया समुपासिष्यसे चेद्विलिपिमं संसारसमुद्रं प्रतीर्य तदानन्दयनं परमेश्वरसंशुक्तं
ब्रह्मपदं प्राप्ससि त्वम् । रणवीर ? बालकौऽसि स्वमिदानीम् । भाविनि काले महान्ति
हृष्यानि करणोयानि त्वया । जगदीश्वरस्ते प्रेषासि विद्यागयतुषराम् । त्वयाजस्रं सुखिनं
करोतु । ' इति समुपदीश्य राजमाता मद्गलमपेनाशीर्वचनेन रणवीरं समर्पितवती । सोऽपि
मगम्य सादो राजमानुशाशीर्वचनं स्वीचकार ।

अथ कुमुदिनीमुदिरप सदुपदेनामिं कृतवती सती देवी- ' वासे कुमुदिनि । त्वं कुदि-
मती सदगुणवती चासि । न किमप्युरदेष्टव्यं ते । परमविवमामिमं मद्रुपदेसं शृणु- ' स्त्रीणां
पतिरेव देवः । मत्तत्तं तस्मिन्नेव मनो निधेयम् । तदीये मुखे मुखं दुःखे दुःखं विनाम्य-

मिति नारीणां भूषणमिदम् । प्राणान्तेऽपि रक्षणीयं निजशोभं सहधर्मिण्या । कदापि हृदय-
 बल्लभनिदेशो नैवोल्हङ्घनीय । मनोवाक्कायैरविरतं स्वहृदयेऽश्वरः परिधर्यो धर्मपत्न्या ।
 धरसे कुमुदिनि ? कस्यापि संशयाभादिकां वार्तामाकर्ण्याविमृश्यकारिणी भूत्वा न जातु एवं
 दुःखया निजमाण्यल्लभम् । विचित्रमिदं संसारेन्द्रमालम् ? ? अथमत्ता त्रिष्टानारतं दुर्जनतः ।
 सम्पदि हर्षो विपदि विषादः स्वाभ्युदये गर्वश्चापि न करणीयः कदापि स्वया । धरसे ?
 भद्र तनोतु ते भगवान् जगदीश्वरः ।' इत्याख्याय कुमुदिनीं गाढं वक्षता परिप्लव्य राज-
 माताऽऽशिर्षमदात् ।

अथ विस्मयकुमुदिनीमन्तर्निष्याय सर्वान्तर्यामिनं परमात्मानमभ्यर्थायाश्चेत् महादेवी-
 ' हे सर्वसाक्षिसर्वव्यापिसर्वशक्तिमन् परमेश्वर ? विष्वग् व्याप्तमिदं स्वदीयं तेजः । स्वा-
 भेध भान्तमनुमान्ति सर्वाणि तेजसां मण्डलानि । स्वमेव सकलजगद्व्ययन्ता सर्वान्तर्यामी
 सृष्टिकर्ता विभु प्रभुरसि । स्वमेवाखिलसर्गस्थप्राणिना पश्यति पापपुण्ये निपुणमनारतम् ।
 तदपि दयालुदेव ? निजानुकम्पालवेन मदीयदुरितानि स्वतेज पुञ्जे मन्ससाकृत्वा पवित्रां
 कुरु माम् । अथि जगज्जनक ? शरणमुपैमि ते सम्प्रति । क्षम्यतामियमपराधिनी बाला ।'
 हृद्यमभ्यर्थां परमकारुणिक जगदीश्वरमिय देवी प्रदक्षिणीकृत्य चिताग्निदेवं सर्वाणि स्वा-
 ह्लादवतायं निजालङ्कारणानि विभ्रेभ्यो निराधितजनेभ्यश्च वितोर्णवती । अन्तःकरणमिदानी-
 मस्याः संसाराश्रितान्तं विरक्तम् । नेत्रे चातितेज शालिनी विलोप्येते ।

साम्प्रतमहुरागश्रिता पुरन्दरदिक्सुन्दरी । प्रफुल्लपुष्पसंभ्रकसुन्दरहस्तारविन्दा विदङ्ग-
 ममप्रज्जुलमानमुखैरमुखाभ्रुजा रुचिराहणाम्बरधारिणी मनोहारिणीयमुपादेवी सती राज-
 मातृदेवीमर्चयितुमिथ पुरन्दैरहरिति विरेजे । मालतीयूषिकातिमुक्कटादिकुसुमसुगन्धवादी
 चन्द्रवतीतरङ्गसम्पर्कशीतल स्वमित्रायेयमात्मकलेवरमर्षयिष्यतीति सती महादेवीमानन्दय-
 श्चिब मन्दं मन्दं वहति स्म निशान्तवायुः । स्वतरेन्द्रप्रियेयमितो मां परिहाय परलोकं-
 प्रस्थातुवामेति चिरपरिचितं चन्द्रवतीनदीजलमपि निश्चलमिव बभासे । समयेऽस्मिन् कौञ्च-
 नभाजनादादाय निजदयितमस्तकमारमवक्षसा समासज्य सती देवी चिताया उपरि निहितां
 चतुष्किकामारोह । उपाविश्रचारमन उरसङ्गे निजजीवनसङ्गिन उक्तमाङ्गं निधाय नयने
 निमील्य परमेश्वर हृदि चिन्तयन्ती । अथ राजपुरोधा घृतधारया चिताग्निमुद्दीप्य यथा-
 विधि हुताशनं हृष्यरुच्यद्रव्यैः संपिपा च, 'संतर्प्य मन्त्रैर्हुतवान् । सहसैव प्रज्ज्वालतरां
 ज्वलन । संरक्षणमेव पणानकमृदङ्गमदंलसंशेरप्रमुखानि वाद्यानि वादितानि । वादिश्रनादै-
 समं तारस्वरोत्तं ' जय भगवति ? जय देवि ? जय सति मात ? ' इति ध्वनिभिरखिला
 जना दिग्गन्तरे यधिरितसकार्युः । चतुष्किकाशिरसि रथावितानि सकृदकृत्वाप्यनिध्वनितदि-
 गन्तराणि लोकान्तरगामिन्या राजजनन्यारतेजसा धर्मिपानीय दन्दङ्गमानानि नीचैरपठन्

' १ इतश्चे शुक्लकः । २ मुखरो वाचाल । ३ पूर्वदिशावाम् । ४ प्रभातपवनः । ५ शीर्ष-
 पात्रात् । ६ पृतेन ।

काष्ठानि । किमिव वर्णयितुं पारयेदियं निर्जीवलेखनी दृश्यमिदं तं कालीनम् ? ? अहह !
 नोन्व्वबहुभाषाः पेशलं नवनीतकोमलं धपुः पश्यतामेव विषेषां समिद्धिः समं प्रज्वलितम् ।
 क्षणेनैव भगवत्याः प्रागा विनश्वरं पार्थिवसरीरं हुतभुञ्जे समग्रं कुडिदगम्यरम्यस्थले प्रोड्डी-
 नाः । चितायाः प्रचण्डज्वालामाला गगनं चुचुम्बुः । दृश्यमिदमवलोक्य प्रतापसिंहामर-
 सिंहकुमुदिनीरणवीरादयः पापाणवाचित्तन्त एव विलेपुः । साम्प्रतमपि सर्वेऽपि पौरजना
 उद्विग्नहृदयास्तत्रैवास्तन् । क्षणादेव जाग्रत्यमानामिक्षिताञ्ज्वलनज्वालामिः प्रमावतीदेवी-
 शरीरं प्रज्वाल्य मस्मसाक्षीतम् । अथ शान्तोऽजनि वृद्धजातुः । केवलं महानेको भस्मनां
 राशिरवशिष्टस्तत्र । कुमुदिनी रणवीरः प्रतापसिंहोऽमरसिंहध्वान्येऽपि सर्वे राजपुरुषा भग्न-
 हृदया भगरे प्रति निवृत्ताः । भगवानम्बरमणिरिदानीं मनागम्भरतलमारूढवान् । राज-
 मानुः सतीभवनातन्त्रं राजमहाकृपोऽयं स्मशानमिव मामते स्म कुमुदिन्याः । स्मारं स्मार-
 मियं मातरं कुमुदिनी निरन्तरमधुजलं मुञ्चति स्म । तां शमपदैवचनैराशामयामास रण-
 वीरः । अथ प्रतापसिंहरणवीराभ्यां सहालपन्ती स्थिता कुमुदिनी । भालारेण्वेव नववा-
 दनसमयः संवृत्त इति रणवीर उवाच जगाद् कुमुदिनीम् ' आनृजाये ? अनृजानीहि
 मामधुना । (प्रधानं प्रति) मन्त्रिमणे ? आषासयतु शान्तवचसेमाम् । आतरमहं विमो-
 ख्यालकालेनैव निवर्तिष्ये ' इति । कुमुदिन्या तु - ' गच्छ रणवीर ! सपदि निवर्तस्व
 मङ्गलकर्म सम्राट् । सकलबालकः पालयतु नवव्रतम् । याहि कृशार्थो भूत्वा पुनरापाहि
 हुतम् ' ह्ययतुमोदितः ' मातृजाये ? एषोऽहं यामि तवोशीर्षिः संभावित ' इति निगद्या-
 भिवन्धाखिलाचिर्ययौ रणवीरः ।

अथशायिनो गुप्तगृहस्य भद्रप्राये—एकस्मिन् भागे सुन्दरमौवनिमित्तमेकं महासदनम-
 विषत । तत्परिवर्तो कृष्णगणानिबद्धो दृढ एकः कोटोऽवर्तत । तदभ्यन्तरे गन्तुमशक्नो-
 द्दण्डजालिकाकाञ्चित्तमर्द्धचन्द्राकृतिमुन्दरं द्वारमेकममूर्त् । निशान्तस्यास्यैकस्मिन् कोष्ठे राज-
 कुमारश्रीचन्द्रसिंहो निरुद्धोऽभवत् । चन्द्रसिंहस्य हस्तपादं दृढकलायसमृद्धलानियन्त्रित-
 मासीत् । ' बन्धनालया कदाहं निःसरयेम् ? ' इति चिन्ताकृत एवायमगणयन् कष्टमिदमि-
 तततो वीरवरः कथं कथमपि पर्यटति स्म । यत्रायं स्थापितस्तदीयकोष्ठद्वारकपाटे लज्जमभू-
 दापसर्वविष्कम्भकम् । तदालिन्दे विक्रोपकृपाणकरी द्वौ प्रहारिणौ निपुक्तौ । अनीह्यमिमौ
 चन्द्रोऽहं चन्द्रसिंहं निःश्रेताम् । चन्द्रसिंहोऽपि नास्ति कोऽप्युपायो बहिरपसरणस्येति विशि-
 स्य दुःखितहृदयः पर्यटत्रेव मनसाऽऽवृत्- ' किं मयान्ते दुरिद्रेणदशा मृत्युनैव मरि-
 ष्यते ! हा हन्त ! किं तदा नैव निर्पात्रयिष्यामि विवृषसुराधोवैरम् ? कस्य रणवीर ! मिथे
 कुमुदिनि ! धामनि नैव दृष्टवानन्वितमसमये । हा ! मर्त्ये भवज्जगं द्विपदाकन्दितं भवेत् !
 किमिदानीं कोमि ! किमन्ते मया स्ववतिष्ठां परिहाय विश्रामपाठेनोऽस्य मृतांसस्य दूर-

१ अमये । २ अमिः । ३ प्रजा पापाणः । ४ लोहदण्डजालम् । ५ मन्दिरस्य । ६ लोह-
 तातकम् । ७ अलिन्दे कोष्ठद्वारमार्गे ।

सिंहस्य सकाशे आत्ममोचनाय प्रार्थना विधेया ?' इत्यालप्य विचाराम्बुधौ निखीनः । नाशान्मोदन्ते वीरपुरपोऽय स्वक्रोधावेग नियन्तुमिति सहसैव साधेशमभाषत- ' नैव नैव ! कदापि नैव सभाष्यते ? अतितरामसभवनीयमिदम् ? अपि चरणदिशि समुद्रियादरुणाकिरण, अपि पुण्डरीकमण्डलमण्डितमम्बरतलमालोक्येत, अपि शीतलतां परिजहाद्य चन्द्र-मा', अपि निजगुण त्यजेदनल, अपि प्रयान्तु प्राणाः प्रकामामिदानीमेव मदीया परमात्म-प्रतिशोहृद्भन नैव कुर्यादय चन्द्र ? अहह ! इदं क् फ़ीवानुगुणोऽय विचारोऽपि कथमुद्भवति मम मानसे ? प्रभो ? अजितदुर्गराजकुमारस्य किमिध दशा ? कदापि जम्बुकेन विजित किमु धेसरी ? अजितदुर्गयुवराज कस्यापि निजवैशिणोऽप्रतो नम्रमौलिर्जात इति कदापि ध्रुतं किल केनापि ? इन्त ? इय म दशा सम्प्रति ? किमिदानो मया विधेयम् ? अये ? अहमपि कियान् मूढो यदह स्वप्रत्यर्थिनि विश्वस्य तदीयबाह्यनम्रवचनैर्बद्धित सुखमद्य, पियि । इन्त । स्वमूर्खतयैवाह बन्दीकृत शत्रुणा । अरेरे नराधम विश्रम्भघातिन् नृशस कुरासिंह ? सखिहितमव ते मरण सम्प्रति । दुरात्मन् ? कदाचिद् गृह्णीया मदीयमाणोस्व मुत सपीड्य मा हन्या यदि तर्हि जगदीश्वरस्वय स्वदुरितकर्मण फल दास्यत्येव ते । शास्त्रेऽपि विश्वासघातस्य महापातकमवधि । तथापि नराधममीदृश किमिति जीवयति सतां शङ्कर शङ्करोऽयम् ? अपि कारणिकप्रभो ! अधुना तु 'दुर्गतमेनमनुगृहाण निजक-रुणावलोकनै' । इन्त । इय मे दशा तु ? रे विश्रम्भघातिन् ? पूर्णोऽय तत्र पापकलश साम्प्रतमिति जानीहि । अपि यमराज ? सद्य एवापहरतु भवानस्य दुरात्मन प्राणान् । अपि दिवाकर ? भस्मीकरोतु भवानेन विश्वासघातिन स्वप्रचण्डतापानलेन । वसुन्धरापि न सोढुमल आरमीदृशो नृशसस्य ?' इत्य चदक्षितस्त्रतो यावत्पयंतसि चन्द्रसिंहस्तावदेवा लिन्दभुवमुपासदत्कुरासिंह । कारालये निरुद्धस्य घृत्त पृष्ट्वा प्रहरिणमसौ स्वसमक्षमिममा नेतुमादिष्टवान् । ' यदादिशति प्रभु ' रिस्युदीर्यं प्रहरी कुञ्चिकेया विष्कम्भकमुदाद्य प्रविश्याम्यन्तरे चन्द्रसिंहमादाय बहिरयागमत् । तिगडितकरचरणवाञ्छलितुमशक्नुवन्नपि चन्द्रः प्रहरिणा सम शनै शनै क्रूरसमीपमागम्य तदुपरि न्यकारामयीं दश निक्षिप्यैकठल स्यौ । इदगवस्य चन्द्र विलोक्य साष्टहासमहसत्कूर । परतो मन्दस्वरमगादीदसौ- ' अपि सौख्य कलयति कारालये ? मूढ क्षत्रियदिग्भ ? अपि दष्ट कीदक फलमुपनतमात्मोच्छृङ्खलतालताया ? नाग्या गतिन् सम्प्रति यिकरालकालवदनदर्शनादते ? ' इति ।

चन्द्र । (सामर्पम् ।) रे नीच ! चन्द्रोऽयं मृत्योर्विभेतीति नावगम्य त्वया ? नृशस मपुंसक ? नाय बन्धनालयो मे किन्तु रक्षमहालयोऽयम् । नैव लोहशृङ्खलिका अपि तु सुवर्णाहहारोऽयं मे । अण्ववगत नराधम !

शूर । एवम् ? पश्यामि कमभ्यर्थयसे दयार्थमतस्तस्वम् ।

चन्द्रः । अपि शूलमारोहेदय चन्द्र- परं कमपि करण नैवाभ्यर्थयेत् ?

शूरः । दुराग्रहग्रहिल ? निजोद्गण्डतवैवेयमुपपद्या ते ददा ।

चन्द्रः । मा मैत्र्य ? त्वाटसि नृशंसे विश्वासेनैव दशेयमुपनटा ।

शूरः । मूढ ? अपि जानासि किं भजल्यसीति ? रे विशाच ? विरस्करोपि किमु वीरवरं कूरसिंहमिमम् ?

चन्द्रः । अहह ? कोऽसि ? वीरवरः किमु त्वम् ? नैव नैव । त्वं तु कश्चिदपुंसको भीरुरसि । वीरवरास्तु रणाङ्गनभूमौ युद्धक्रीडया वैरे प्रतिकुर्यते परं त्वं तु ह्योय इव मूढं निग्रहीतुं मार्जारो यथा निलीय तिष्ठति तद्वद्विलीय तिष्ठसि ।

‘ एवं चेदनुसर सम्प्रति यमपुरीम् ’ इति निपद्य कुवा वृषाणमकृष्य नूरसिंहश्चन्द्रसिंहं निहन्तुमभ्यगमत् । चन्द्रोऽपि सरुलमात्मवलमेकीकृत्य तदाभिमुखो बभूव । उपरुद्रोऽयं मप्यस्थेन प्रहरिणा । क्षणं शान्तिमाकलय्य कूरसिंहं पुनर्निजासनं भेजे । वीरवरश्चन्द्रस्तरसा सम्मुखमायातः खलु परं प्रहरिकराधातेन निगडनारेण चावनिगच्छे निपातितः कथं कथमपि समुत्थितवान् । साम्प्रतमस्य नेत्रे भाग्यजलपूर्णं संजाते । आकाशाभिमुखमवलोकयामवादीत्-
‘ हन्त ? नाहमज्ञासिं खलु महाराजरेसरिसिंहस्य युवराजपुत्रेण चण्डालस्येदंति यचांसि श्रोतव्यानि भविष्यन्तीनि ? अथि सरुलवालकजगन्नाथक ? पितादपतामिदं मे वपुः । नाहं सोढुमलं सम्प्रति क्रुदुवचनानीदशानि ? ’ इति श्रोत्यावाङ्मुखः स्थितवान् । अयानुं प्रोक्तवान् शूरः-- ‘ चन्द्र ? आत्मानं मोचयितुं वान्छसि चेदस्यैक एव मार्गः स्वमोचनस्य । ’

चन्द्रः । को नु खलु मार्गः ? ।

शूरः । श्यु-जानास्यैव खलु तव कुमुदिनीमहं कामये इति । नामविष्यस्त्वं मप्यस्यक्षेक-
दैव चन्द्रमुखीमिनामुपलब्धुं भाग्यशाली समवस्त्रमहम् । इदानीमित्यं सुन्दरी त्वदायत्ता त्रिपते ताज्जाहं कामये । तद् यथैकक्षेपे न निष्टसि कृपाणद्वयं तद्भदेव सुन्दरीमेहं काम-
यितारौ द्वौ नरौ मधेजज्ञेकामोति तयोः कोऽप्यन्यतरः सुखम् । इति वृत्तान्तमवगम्य विमृश्य च तां सुन्दरीं मदायत्तां विधास्यसि स्वद्येत्नामहं मोचयामि कारापा. ?

चन्द्रः । (कृपा संतप्यमानः) मलमलं प्रलय्य रे जागम ? तूष्णीमेधि । इति सुवाण-
श्चन्द्रः शूरं हन्तुमभ्यधावत् । किन्तु निरारितोऽयं प्रहरिणा । चन्द्रं स्वं हन्तुं सत्पायानं मिलेस्य शूरः प्रोवाच- ‘ रे बन्धनागारे निषद्रोऽसि, मदीयपाणिपत्रे च पतितोऽसि, तथापि त्वमीदृशमौहस्यं कुरपे ? अयुनापि न नश्रीभवसि किमु ? ।

चन्द्रः । नश्रीभवाम्यहम् ? ।

शूरः । माम् । प्रहृभिन् ।

चन्द्रः । श्यु रे मूढ श्यु-

‘ घृष्टं घष्टं पुनरपि पुनश्चन्दनं धारगन्धं

तिष्ठं तिष्ठं पुनरपि पुनः स्वादु चैवेक्षुदण्डम् ।

दग्धं दग्धं पुनरपि पुनः काञ्चनं कान्तवर्णं
न प्राणान्ते प्रकृतिविकृतिर्जायते ह्युत्तमानाम् ॥ १

शूर । धा एवं विमु ? चन्द्रसिंह ? न दृष्टस्त्वया ? शूरसिंहस्य कृपागप्रहारोऽद्यावधि
मैवानुभूतस्त्वया सम्यगित्येव प्रपुलोऽसि दर्पेण, पुलकितोऽसि हृदि हर्षेण ? भयतु ? अधुना
तु स्वमाखेटो मे ? पदयाम्यहं कस्वा रक्षितेति ? ।

चन्द्र । को रक्षिता ? साश्चान्महामहनीयः परमेश्वरो रक्षिता मे ?

शूर । परमेश्वरः ? अस्त्येव कुत परमेश्वर ? अपि जानीये त्वं शूरसिंहोऽयं
यतुरर्णवमेखलामखिलामिलांमपि रिधैतयेत् ? वीरधुरन्धराणा हृदयाम्यपि कम्पयितुं
प्रभुरासि । तत्कियन्मात्रस्तव प्रभु ? ।

चन्द्र । पापिष्ठ ? मा कार्यानिखिलजगद्विद्यन्तुर्जगदीधरस्यापमानं मा कार्याः । किञ्चि-
न्मन्यूनं परिपूरय पापकलशम् । ईदृशि घोरानि तव दुरितानि समुल्लिख्यन्ते दयालुदेवस्य
न्यायालये । मरणानन्तरं पापपुण्यकर्मणा फलगणितानि विधीयन्त इति सत्यमवेदि ।

शूरः । नार्थं वीराग्रराण्यो गणयति पापपुण्ये । स्वच्छन्दमानन्दविलासोपभोगसाधनं
हि जीवनम् ।

चन्द्रः । अरेरे किलिपकर्मकारिन् शूर ? नेदमानन्दविलासोपभोगसाधनमपितु पापपुण्य-
परोक्षणस्यलभेन जीवनमिदम् । विमृश रे नरककीटक ? विमृश । विमैश्वरमिदं पार्थिवश-
रीरमाश्रयमेकदा विनश्यति ते । नरकयोनिञ्चावाप्स्यसि त्वम् । नैव घोरं शक्यसि नारकीय-
दुःखं विसोढुं स्वमिति अतः प्रमृत्येव विमृश्य कुरु पश्चात्तापमात्मकृत्नपापकर्मणाम् । अनुतापा-
धुजलेन क्षालितं भवति पापं भवति चान्ते कल्याणमेव नृणाम् ।

शूरः । समीचीनम् ? करिष्याम्यहम् ? किन्तु राजकुमार ? अतिमात्रमपमानितोऽहमप्य
त्ययेति तरफलं सरजरमेवाधुना त्वां रसयिष्यामि ? ।

चन्द्रः । किन्तु रसयितासि त्वम् ? अरेरे अभिमानमदिरापाचमदोन्मत्त मदान्ध ? कियन्मात्रा
शक्तिस्तव वराकस्य ? ।

शूरः । कोऽहमिति सद्य एव ज्ञास्यसि त्वम् । इदानीन्तु त्वमल्पकालमेव जगतोऽतिथि-
रसि । प्रयास्यश्चि इवोऽर्द्धरात्रे तव प्राणा परलोकम् । तदानीमेव क्षान्तिर्मे भविता स्वान्ते ।
आः ? तदानीमेव प्रिया मे कुमुदिनी प्राप्स्यते ? । (इत्युदीर्घसौ जहास) ।

चन्द्रः । किन्तु हसति गृगेन्द्रं बन्दीकृत्य ! क्षत्रियपुत्रोऽसि चेदेकवारं त्रिमुच्य पश्य मे
पराक्रमम् । किन्तु क्षत्रियपुत्र एव नापि त्वम् ? त्वं तु वक्षिष्यतुंसकोऽसि ?

शूरः । शशाङ्कस्य कोपारणवदनः संभूतः शूरसिंहः । चन्द्र इन्तु चेदयत्कालपर्यन्तम् मय
पश्याम् इन्तुं दाबनुयात् । यतोऽयामेदानीं सुमणितशस्त्रपाणिरासीत् । आसीद्यायसदृहसल्य-

नियन्त्रितश्चन्द्रार्सेहः । किन्तु नाभून्मनसि चूरस्य चन्द्रं निहन्तुमभिलाषस्तदानीम् । आसी-
 ष्चास्य मनसि दारुणविधया चन्द्रं निहत्य चण्डिकार्ये उपहारीकृतुम् । अत एवास्मिन्वचमये
 निजमपमानं सहमानो निपण्णोऽभवत्कूरः । अथापमाविस्तारहरिणं चन्द्रं कारायां निरोद्धुम् ।
 प्रहरिणा निरुद्धोऽयं चन्द्रः कारालये । तदनु प्रहरिमदद्वयं निपुणमुपरशितुमादिश्य ततो
 निर्वगाम चूरः । गच्छत एवास्य हृदये कुमुदिनीसम्बन्धितो रिचाराः प्रादुरभूवन् । मनसा
 चैवमालपद्वनी- ' कुमुदिनि ? रिशितोऽहं कृतस्त्वया नतु ? चन्द्रमुखि ? कदाहं त्वामुपलभ्य
 भाग्यशाली भवेयम् ? तव विरहेणाहं पिष्टो जातः । दन्दहृते हृदयमिदं मदीयं तव
 वियोगानलेन । मेमरसिके ! एहि एहि । सा तर्पयाधिकं माम् । विये कुमुदिनि ? यद्यपि मां
 न्येकुरये त्वं तदपि त्वामहं सख्यहृदाऽनिलयामि । त्वदर्थमर्थं कूरार्सेहः सकलं तनुमनोपन-
 मर्षयितुं सद्यदोऽस्मि । कुमुदिनि ? न जातु मामङ्गीकुर्यास्त्वं परं नायं विमुञ्चति त्वाम् ।
 त्वामुपलभ्यैवाहं शान्तिमन्तः कलयिष्यामि । (निगूह्य ।) समाप्तश्लोकं सार्यसमयः
 सम्प्रति । तदेहि साध्वत्तमेव विजयनगरं प्रजामि । नास्ति कोऽपि तत्रेदानीमिति कुमुदिन्या-
 म्पहरणे नैव श्विता मे कोऽप्यन्तरायः । गच्छत एव मम वर्त्मनि रजविररपस्यापीनि
 सौकर्यं जनिता मे । निरीधे कुमुदिनीमहालये प्रविश्य तां सुन्दरं विविधयुक्तया समाट्य
 सत्वरं परावर्तये । भावश्यको मे सम्प्रति कोऽपि सहचरः । तत्कार्यमसद्वार्यं एवाहं सुगम-
 तया कर्तुं प्रभविष्यामि । इत्थं मानसे विधित्य कूरार्सेहोऽयं विजयनगरवर्त्मना गन्तुं प्रचक्रमे ।
 सावरमेवायं गच्छन्मदारण्यपल्लोतिजाले निलिल्ये ।

इदंस्तु कुमुदिनीमापृच्छ्य निर्गतो रणवीरो मध्यन्दिने शूरार्सेहसिधिरमण्डलमामवाद् ।
 तयातुसंधता रणवीरेण- ' कुरो बन्धनालये बन्दीकृतपाथं गतयानिति ' विदितम् । कूरार्सेह-
 सैनिका ह्रमं पर्यचिन्वन्नि परिच्युत् तदन्तिकमुपरिश्य तमपृच्छन्- ' रणवीर ? क्व गतोऽभव-
 दिषान्ति दिनानि ? ' इति । चतुररणवीरेण प्रत्येकं तत्प्रभोचितं सम्यगुक्त्यर्थं संतोषिता सर्व-
 ऽपि । अग्रान्तरे किट्टरेणैकेनैकसिंहधुपात्रे गृहीकादिमपुररसफणानि समानीय रणवीराप्रतो
 निषाय तैः समं शीतलं विमलं जलमपि निदधे । आसीदुत्तमात्रमज्ञानाधितोऽयमिति प्रोत्थिने
 भुक्त्या फलानि निरीय चामलं जलं श्रमापनोदाय मुहूर्त्तमयमदपिष्ट ।

सर्वेऽपि सैनिकवरा, शूरार्सेहहृषाभाजनस्य रणवीरस्य सम्मुखं स्थित्वा निराशिताञ्जलयः ' को
 निदेताः धीमताम् ? ' इत्यमुं पृष्टवन्तः । तानभिलानपि ततो गन्तुमादिष्टवान् रणवीरः ।
 इति ते वचनतः प्रणम्य प्रस्थिताः । प्रपानेषु मुखं सुन्वाय रणवीरः । अथापये साधन्वनममये
 निद्रो विहाय समुत्थाय समन्वतो निभाळितवानवम् । परं न ददते कोऽपि तत्रासुना । तत्रः
 प्रसद्यः सध्वनतिपूरवति पश्यमानं कुटीरमर्थं ययौ । संतृतमभूत्कुटीरद्वारमिति क्वार्दं तनैरा-
 ह्य रणवीरः ' आनार्सेह ? ' इति मन्दम्बरमाकारितवाद् । ' कुटीराम्यन्तरान्- ' कोऽयम् ? ' इति
 पृष्टोऽयम्- ' एषोऽस्मि रणवीरः ' इति समुद्धतरीत् । काञ्चनैव द्वारमगातुं तेन ।

अन्तःप्रविष्टवैश्वार्यं रणवीरः ।

एतच्छुटीरनिर्गामी परमसुहृद्भूमानसिंहोऽयं रणवीरस्य । पञ्चपर्येणाधिकोऽयं वयसा रणवी-
रात् । एष बान्धवः क्रूरसिंहस्य । परं तदीयानुत्तमगुणान् निर्वर्ण्य तेन साकं सौहार्दमकार्यद् रण-
वीरः । परस्परमुपाचीयतौ नयोर्मैत्री । रणवीरार्थं स्वप्राणानपि विध्राणयितुं सज्जोऽभवन्मानसिंह ।
अन्तः प्रविष्टमेव रणवीरं पृष्टवान् मानसिंह 'रणवीर ? कुतस्तत्रागमनमकस्मादिदानीमिति ।'

रणवीर । विना प्रयोजनं कश्चिदागच्छति किमु ? भ्रातर्मानसिंह ! अस्ति प्रयोजनं त्वया
सममद्य मे । किञ्चि साहाय्यमपेक्ष्यते मया ते । अपि भविष्यसि सहायको मे ?

मानसिंह । रणवीर ? किमेवमुदीर्यते रज्या ? त्वदर्थं निजप्राणानपि विध्राणयितुमर्थं
सज्जोऽस्ति । कथनापेक्षया कार्यं परिणतिरत्युत्तमा ? मूहि किं ते प्रयोजनं मया सह ?

रणवीर । मानसिंह ? विदितमेव स्याद् भवता यदस्मत्सेनानीर्दिनत्रयपूर्वं पुरुषमेक
व्यापाद्य बन्दीकृतवानपरम् । तज्जागामिनि निशीथे देव्या उपहारीकरिव्यति ।

मानसिंहः । आम् । वेत्ति तद् वृत्तमहम् ।

रणवीर । तं पुरुषमहं बन्धनालयान्मोचयितुमभिलषामि ।

मानसिंहः । (साश्चर्यम् ।) अपि सत्यम् ?

रणवीर । अथ किम् ? तस्मिन्नेव कर्मणि भवत साहाय्यं याचे ।

मानसिंह । भ्राता रणवीर ? अत्युत्तमोऽयं तत्र विचारः । अहह ? तं सुन्दरं राजकु-
मार यदा बन्दीकृतवान्, आसमहं तत्रैव तदानीम् ? कीदृशस्तस्याद्भुतो विक्रमः ?? अस्मत्सेना-
नीश्वेकपटेन तं न न्यग्रहीष्यत्कदाप्येनं निग्रहीतुं नैव प्राभविव्यत् । अहो ! कीदृशस्य तेजो
बलञ्च ? ? परं रणवीर ? कया रीत्या त्वमेतन् मोचयिष्यसि ? कीदृशी चापेक्ष्यते मम
सहायता ? इति सत्त्वं मे निरेदय । बन्दीकृतपुरुषेण सह कश्च ते सम्बन्ध ? इत्यपि नातु-
चित चेदाख्यादि माम् ।

रणवीरः । मानसिंह ? एष ममाप्रजन्मा । य प्राणेष्योऽपि प्रियतमो मे ।

मानसिंहः । [सविस्मयम् ।] किमथ तत्राप्रजो वर्तते ? ।

रणवीरः । आम् । ममाप्रजोऽसौ ।

मानसिंहः । कथमेतन् नृशसस्यास्य करपञ्जरान्मोचयिष्यसि ?

रणवीरः । आयोजितस्तदर्थमुपायो मया । परं ततः पूर्वं कुत्रार्थं निरह हति कथयिष्यसि
किमु माम् ?

मानसिंहः । गुप्तगृहे स्थापितोऽयम् ।

रणवीर । परम् । तत्रेदानीं कियन्तः सन्ति प्रहरिण ? ।

मानसिंहः । शिवेव ।

रणवीर । अपि जानामि तयोर्नामनी ?

मानसिंहः । जाम् । जाने । पुल्लिङ्गहार्याभिहनामानौ स्व इमौ ।

रणवीरः । अतिसमीचीनम् । मोक्षयिष्यामि तयोः सकाशाद् आतरम् ।

मानसिंहः । कया रीत्या केनोपायेन मोक्षयिष्यामि ?

रणवीरः । शृणु, सहानीतवानसि रमणीरत्नाजुगुणं नेपथ्याभरणमहम् । तेनाभान
मलहृत्प्याहं गुप्तगृहान्तिकमुपेत्य धंशीरवेण निजमधुरस्वरं समेत्य सुन्दरं गीतं गातास्मि ।
दृयान्मन्त्रुलो मृदुलञ्च मे स्वरो यद् गाताऽयं पुरतो वा ह्यो वेति नैव विज्ञानं पायैत
केनापि । मदीयमानश्रवणाकृष्टहृदयौ प्रहरिणाविमौ नियतमम्यन्तरे मां नेपथ्ये हति हर्दं
विषमिहि । तत्रैः साधितं मया ? ।

मानसिंहः । ओः ? अपूर्वं ते हृदिचातुर्यम् ? रणगीत ? ननु मुष्टु विचिन्वितं त्वयाऽपि ?
तद् ब्रूहि सम्प्रति-किं मया ते साहाय्यं विधेयमिति ? ।

रणवीरः । गुप्तगृहशवेशाद्वाराप्रवः केवलं भवता निजं प्रदान्मर्चाटकमादाय स्यात्तन्वयम् ।
अन्तः प्रविष्टे मयि मुहुत्तान्तरं ममाप्रज. खीत्रेयेण बहिरागमिन्यति । एष निजनाम
कस्यपिप्यति भवन्तमिति सद्य प्रवासुं तुरन्मारोप्य विजयतांरं प्रति विस्मजतु भवान् ।
अगमेकमपि नोपरत्यतामयं भवनाऽन् । यथायम्भवं शीघ्रमितो मयङ्करस्यानादसुं प्रस्था-
पयतु गवार । मानसिंह ? एतन्मदीयकार्यं करिष्यते भवतेन्याशासेऽहम् । न कदापि विस्म-
रिष्यामि त्वदुपकारम् ।

मानसिंहः । रणवीर ? कथंमोदंति वचांमि नियन्ति तव सुखान्बुजादय ? एवं तु मम
बन्धुरस्मि । चन्द्रविहोऽपि मदीयो हन्धुरैव संवृत्तः । त्वन्कयनानुमारमहं तन्मगमेव तं
विमर्त्रयिष्यामि । अस्ति तनः परं किमपि ? आत ? अन्त. प्रदेशानन्तरं सावधानेव व्यवह-
रणीयं त्वया ? विमृश्यैरं कुर्यां यदेव कार्यम् ? गच्छापुता । ज्ञानबोऽयं निदीधकालः ।
साहाय्यं विरचयतु विरिञ्चिर्यं तव कर्मगीति शुभमातोत्रर्षेत् मे ।

मानसिन्हेन सममियमायोजनां विधाय तत्र. प्रस्थितो रणवीरः । गुप्तगृहादारादेवोपगन्ध
कस्यचिंमहीरहस्य तले स्थित्वा निजपोयलिकाजो सुवतिनेपथ्याभरणं निःसार्य सम्यगामानं
सुश्रद्धानं स्वकरपठवत्तुजे रधिरराजत्रयंसीमाशाय गुप्तगृहमभिगन्तुनारेभे रमणीवेषेण
रणवीरोऽयम् ।

विलसतिव्रामिदानां पुरन्दरदिङ्गसुन्दरीसुन्दरबदनारविन्दचन्द्रनभिन्दोरिवेन्दोः कुमुदिनी-
कुन्दबुन्दकडिकादलोलासिनी सुषामन्द्रीहति.प्यन्दिनी हृदयकैरैवान्दिनी समन्तरः
कान्तारोन्द्रामनोमोदिनी सुन्दरचन्द्रिका । कादम्बपुष्पकदम्बकमङ्करन्दविन्दुवृन्दनन्दन-
धन्दनचन्द्रसहचन्द्रिकापन्धकेतोतलो नयविशयोऽप्यिष्यैकाकिञ्चनपरिर्मलवाही मन्दमन्दं
माकन्दबहरीबलयानि नर्वपन् बहति गिरिनदीतटवनानिकुञ्जमक्षेरपरीते मदनैकवीरो

१ मद्रा । २ इन्दुबन्धनाः । ३ अन्तःगृहवर्तिनी । ४ कैरवं कुमुदम् । ५ वनतस्मीः ।
६ चन्द्रवैश्याहूरः । ७ किञ्चनपरिमलःकेससाम्बन्धः ।

निशीथसमीर । ईदृशे समये महारण्येऽथातिमात्रदु खितहृदयोऽपि जन समागच्छेन्नमुहूर्त
 सोऽपि सकलमात्रदु खं विस्मरेदेवेति मन्य । ईदृशि मनोहरदृश्यरमणीयेऽरिमश्वरण्ये रमणी
 वेषधारी रणवीरोऽथ गुप्तगृहाम्यणंमाजगाम । पञ्चपाणि पदानि वूरं वर्तमाने गुप्तगृहे मनोज-
 शिलातलमलङ्कृत्य शनैरथ वशीरवेण सम निजस्वर समधौ । स्वरं सधाय मुरलीरवेण
 रणवीरोऽथं विहागरागेण मधुरमधुर मनोहरमञ्जुलमालपितुमारभत । कोकिलाकलरवमपि
 विगैणयता मनोहारिणा मञ्जुलेनास्य गानेन साकमखिलेऽपि का-तारे शांतिदेव्या नर्तितु
 मारम्भि । कालोऽथ नक्षत्रमालालितकण्ठया कैरवशालिनेत्राया रमणीयमृगाङ्गवस्त्राया
 रजनीदेव्या नैशीथ । तत्रापि विहागरागालापेऽथमिति किमिव वर्णनीयो मञ्जुलगानाकर्णगान
 न्द ? रणवीरस्य ललितललित मृदुलमञ्जुल गान मुरलीरवेण सममतिदूरमरण्ये समधू
 यत । गुप्तगृहे च द्रसिंहाधिष्ठितवन्धनालयोपरक्षकयोरापि कर्णकुहरमविदानमञ्जुलोऽथ स्वर ।
 इति दत्तकर्णो प्रहरिणाविमौ सातुर सोक्कण्ठमाकर्णयतामिदं गानम् । क्षणेनैव समाप्तमिदं
 गानम् । गानावसानसमकालमेव प्रहरिभटयोरनयोर्हृदय कुसुमबंशणविदमिन् व्यथितं सजातम् ।
 अयाहणासिंहमुद्दिश्य फुल्लसिंहो बभाषे- ' सखे ? अरुणासिंह ? को नु मञ्जुल गायति गान
 मीदृशे निशीथे ? कस्याश्चिह्ललनाया स्वर इवाय प्रतीयते मया तु ' इति ।

अरुणासिंह । ममाप्येव प्रतिभाति ? किया मञ्जुलोऽथ स्वर ? केय भवेत्तुलना
 गायन्ती ? आत फुल्लसिंह ? अनुमन्यसे चेद् बहिर्गत्वाऽह पश्यामि-केयमिति ? यथासम्भ
 वमह सुन्दरीमिमामिहापि समानेष्यामि ।

फुल्लसिंह । सुख याहि । आवा भयावहेऽस्मिन्नरण्ये चिराद्विरसाव कि-न्तु कदाप्या
 नदविडासलीलासुपभोक्तुमवसर नैवालमावहि । अस्स सेनानीरपि नास्यत्रेति महान् हर्षं
 विषयोऽयम् । गत्वा सस्वर कयाऽपि युक्तया गायन्तीं ललनामिमामेनुनीय विप्रलम्बापि
 वा त्वमिहानय ।

' अतिसमीचीनम् । ' ह्यभिधायारुणासिंहस्तदनुमतिमासाद्य गुप्तगृहाद् बहिर्निर्जंगाम ।
 तत एवमेव तु प्रारब्धमभूद् रणवीरेण पुनर्गात्रम् । तद्भ्यगैमुपेत्यारुणासिंहः काञ्चन काञ्च
 नालङ्कारधारिणीं मनोहारिणीं सर्वाङ्गसुन्दरीं सुन्दरीं वशीरवतानेन सम गाने नितान्त
 मेकतानमानसामपदयत् । अतोऽयमानन्दतरङ्गिणीश्वरतरङ्गभङ्गसु प्रेष्टूलितुमारब्धवान् ।
 मनस्येवाय इयधिन्ययत्- ' अये ? वनदधीयमुत् कापि महेन्द्रमिन्द्रादवतीर्णां देवाङ्गना
 किमु ? कथन्तु काननेऽथ मप्यरात्रे समुपागता स्यादिय सुन्दरी ? ' इति ।

अत्रान्तरे समाप्त रणवीरगानम् । अथ समन्ताद्यने निक्षिप्वासौ तूर्णीं तिष्ठतमरण
 सिंहमालोक्षयन् । नयनपथमनागतमिवैनमभिनीय ध्रावपितुमना मनागन्तरिक्षाभिमुख

मालाकमाना रणवीरोऽपमवादीत् ' हा हन्व ? संवृत्ता निशीथप्रथेयं रजनी । कुप्रेदानीं गन्तव्यं मया ? अहह ! स्ववान्धवादहं वियुक्ता नाभविष्यं चेद् मद्रममविष्यत् । अहह ! किमत्र मे भविता ? अखिलां रजनीं गातुमपि कथेन्तु शननुयामहम् ? काञ्चना गच्छाम्भ- हन् ? ' इत्यभिधाय रणवीरः कृत्रिमस्फुन्दनमयं रोदितुमारब्धवान् ।

रणवीरवचनानि निशम्यारुणसिंहस्य हृदि न ममौ प्रहर्षः । तत्क्षणमेवायं रणवीरसका- शमुपेत्य वृष्टवान्- ' सुन्दरि ? का खन् ? कुतश्चापातासि ? समीपमेवात्र निवासस्थानमस्य दासस्य । श्रुतवानसि तव निखिलमारमोद्धारम् । न चेत्काचिदापासिस्तव ? आगच्छतु मया सह भवती । स्वनिवासस्थानमहं नयामि त्वाम् । तत्रावतनीं रजनीमतिवाह्य प्रत्युपे गन्तासि यत्र गन्तव्यम् । ममैको बन्धुरसि तत्र सोऽपि गातुं चाशयितुमपि सम्यग्जानाति । मया सह तत्रागसिष्यसि चेत्तवापि नियतमानन्दो भविता । ततः प्रमाणं भगवतीति । '

रणवीरस्य तु--' हृदमेवाभिवाञ्छितमासीदिति संघ एवोत्थायायमरुणसिंहं ललितरगैश्च- छच्छलपा दशा विडोच्य शृदुलगिराऽप्रवीत्-- ' भवतायै मादृश्यै- आभयं वितीर्णवान् भयानिति परममुपकारमहं मन्ये श्रीमतामिति । '

तदीयचञ्चललोचनाञ्चलचलितहृदयोऽपमरुणसिंहस्यमुपादाय तत्कालमेव गुह्यगृहं प्रविष्ट- धान् । ललनया सममापान्तमरुणसिंहमवलोक्य फुलसिंहः प्रफुल्लहृदा- ' इयमेव सा गा- यिका चामलोचना ' इति सद्य एव ज्ञातवान् । हृदयमस्य प्रहर्षोत्कण्ठिकावरङ्गकुलैस्सञ्चित- मिवामवत् । तत्रानेतुं प्रयुक्तगाम साभ्युत्थानमवन् । गायिकामेनां शृगलोचनां परिपाद- याञ्चकार फुलसिंहमरुणसिंह इति किमिव वर्णनीयोऽस्य हृदि प्रमोदः ? अथ कुरङ्गलोचनां सधूम्रं सनपनापाद्भ्रवालोत्थायं सास्मितमवादीत् फुलसिंहः ' अल्पनुगृहेतायं दासी निम्ननामाक्षरोट्टिरणपरिश्रमेण धीमत्या ? ' इति ।

रणवीरः । दासीयम्- ' रत्नकुमारी ' इति प्रथयापते जरीरित्तैः ।
फुलसिंहः । अहो ! कियत्सुन्दरमभिधानमिदम् ? ननु कोऽयं देतो निमविरहपर्या- कूलः कियतेऽधुना भगवत्या ? ।

रणवीरः । दक्षिणदेशवास्तव्येयं दासी । क्लृप्तवितरामियं सुकौशलं ललितकौशल्याप- कलापकलासु । महामहिमशालिनां महीमहेन्द्राणां रङ्गपरिपद्मिये स्वतन्त्रगानकलाकौश- ल्यैर्लं परितोपितवती बहुताः । (इत्येयं पञ्चनचातुरीमुपवचकमे रणवीरः ।)

अदर्पासिद्ध । (सहर्षमितम् ।) स्वसुकुशलकलकण्ठगिरोऽन्विचतपरममन्नुजगानेने- मापि कित्तौ समोऽपिष्यति किमु तदा धीमती ? ।

रणवीरः । किन्तु समुदीर्यते धीमता ! किमेवेन ? अपि तु बहुतो गानपरम्परया धीमन्तो संतर्पयितुमुच्यतेयं दासी ।

श्रीमदपिष्या रणवीरो वर्दीरयेज स्वकाकूर्त्तौ संमेल्य शौटमाड्यरागेण गीतिकामिमामगा- यामन्नुजगिता—

१ कटाक्षवपला । २ नृपालातसमूहद्वयम् ३ अलम वन्दम् । ४ सम्मनदिष्यति ।

“ यामि हे कमिह शरणं सखीजनवचनमस्मिता ॥ ध्रुवपदम् ।
 कथितसमयेऽपि हरिरहह न ययौ धनम् ।
 मम विफलमेतदनु रूपमपि यौवनम् ॥ १ ॥
 यदनुगमनाय निशित गहनमपि शीलितम् ।
 तेन मम हृदयमिदमसमशरकीलितम् ॥ २ ॥
 मम मरणमेव वरमतिवितथचेतना ।
 किमिति त्रिपहामि विरहानलमचेतना ॥ ३ ॥
 मामहह ? विधुरयति मधुरमधुयामिनी ।
 कापि हरिमनुभवति कृतसुकृतकामिनी ॥ ४ ॥
 अहह ? कलयामि कलयादिमणिभूषणम् ।
 हरिविरहदहनवहनेन बहुदूषणम् ॥ ५ ॥
 कुसुमसुकुमारतनुमतनुशरलीलया ।
 स्रगपि हृदि हन्ति मामतिविषमशीलया ॥ ६ ॥
 अहमिह निवसामि नगणितवनवेतसा ।
 स्मरति मधुसूदनो मामपि न चेतसा ॥ ७ ॥
 धसतु हृदि युवतिरिव कोमलकलावती ।
 हरिचरणशरणजपदेवकविभारती ॥ ८ ॥ ”

हसो गीतिकामाकर्ण्यैव त्रिमुग्धद्वयौ भूत्वा सानन्दं समस्तकान्दोलनम्- ‘ अहो माधु-
 र्यम् ? अहो मधुसूदोऽर्थ स्वरः ? ’ इति यश्चतुमारेभाते सौ । गानमवसितमधुना । कुलार्ति-
 हस्तु- ‘ गीयत एवाधुना ’ इत्यवधार्यं मल्लकमान्दोलयत्येव साम्प्रतमपि । यदा ‘ समाप्तं
 गानमिदम् ’ इति निदिशतमुना तदा पुनरवोचि- ‘ आम्, अपरैका गीयतां गोतिरिति । १

रणवीरः । (मन्दं तरुणपोलतलमाहरय ।) अथे श्रीमन् ? इत्यथेवावधौ विमूढो जातः
 किमेवम् ? (इत्यभिधाय रणवीरः कुलार्तिहं निशितकटाक्षशणैनाजघान ।)

कुलार्तिहकपोलतले रणवीरस्य कोमलकराशाखापलवस्पर्शसमकालमेव कुसुमेविशिखहा-
 रविभिन्नद्वयः सद्येव समुत्थाय रणवीरपाणिरङ्गजं गृहीत्वाऽऽचक्षे- ‘ ललितनयने ?
 किमिति कर्पिता निजाद्गुण्यो मदीयकपोलतलसम्पर्कपरिधमेण ? अथवा, आम् ? अवनतं
 ननु मया । विकसितमथ मदीयकपोलतलभाग्यकुसुमे ? भवतु । पुनरिदानीमालम्ब्यतां
 कञ्चन राताः ।

रणवीरः । अयि गानागृतरसरसायनरसनरसिक ? इहसो मनोहरं गानमहं धावयिष्यामि
 भवन्तं यदतिमात्रमात्सन्दसागरे निमग्नो भविता भवान् । परमिदानीं किञ्चिन्मदिरापानसु-

समनुभूयैत चेदातिसमीचीनं सल्लं गात्तुं चादपितुञ्चापि पायैत ? (इति महत्काचरणं कृत-
वान् रणवीरः ।)

अरुगसिंहः । माम्, सखे ? सम्पगाह कुरह्लोचनेयम् । परमिदानीं मैरेयं कृतो
छयम् ? ।

फुल्लसिंहः । इयमेवापूर्णता खलु ? ! कलकण्ठमन्तुलगात्नेन समं मदिरापानञ्चेत्किमिव
वर्णनीयः सौटपातिशयः ? (रणवीराभिमुखं विशेष्य ।) उपपचेऽस्माकं माग्ये-ईदो
स्वर्गमुखेऽपि सम्प्रति विना कादम्बरीं तदीयमुखोपभोगे न्यूनत्वमिव प्रतीभव इति विवशाः
खलु वयम् ? ।

रणवीरः । इदमेव न्यूनत्वं किमु ? अहम् ? किमिति भवद्गयामुदास्यते ? न किमप्य-
धिकं मे धीमदपेक्षया । मदिरापानरसिकाऽहमिति सर्वदा स्वसमीपमेव तं स्थापयामि ।
गृह्णातां निपीयतामिदानीन्तु । अः पुतरियं कुतोऽपि मार्गवर्तिनो नगरादादाहृत्यते मया । गत्वा
दिलोकनोयं भवता । पौडलिकायां ममात्मीयोत्तमजातीया मदिरा विद्यते । निःसार्यानीयता-
मियम् ।

इति वचनमुपश्रुत्यैव ताक्षगमेवोयादाहगसिंहः पोटलिकापार्श्वमुपेत्य ततो मद्यपरिपूर्ण-
मेकं काचकुतुपमानीतवान् ।

रणवीरः । (विहस्य) न विदितं खलु मया यद् भवन्तोऽपि भवेयुरियन्तो रमिहाः ?
विलासिनो ननु भवन्तः प्रतीयन्ते ? ।

इति निगद्य पुनरपाह्वयितित्वं भ्रूमङ्गचापे विधाय विस्फवानेकं रणवीर इति द्वावप्यम्
विमिद्वमर्मागौ संतुल्य मदनातुरी संजातौ । अनन्तरं रणवीरो निजकृशान्मुहुरेण सुन्दरनेकं
काचचपकं मदिरार्णं विधाय फुल्लसिंहाभिमुखं घृणान् । वराहोऽयं फुल्लसिंहस्तु मपुह्ला-
न्तःकरणोऽतनि । ह्रंसी रूपवती छलना । न्वहोमलकारपल्लवेन मयं पापयति मामिति को पुं
छलवदसो भवेन्मादसोऽदिलेऽपि भ्रूमण्डले मदाभाग्यगङ्गी पुहुर इति स्वचिन्तयद्यम् ।
क्षणानन्तरं रणवीरेण प्रोक्तम्- ' गृह्णाताम्, निपीयतामियमपि विलापित् ? श्रीमत्सेवायां
सखदेयं दासी । ' इति ।

' सुन्दरि ? कोऽपौ दुर्मागौ श्रीमत्या इत्तरहृजेन दत्तं गरलमपि पातुं नाहीकुर्यात् ? '
इत्युद्योयं ताकाचचपकं गृहीत्वा फुल्लसिंहः स्वमुग्धे रिक्तमकरोत् । अथापरं चपकं परिपूर्णं
'मदिरयः ' रणवीरोऽदृगसिंहाय - ' अस्वापठामिपथीय विलासित् ? ' अथतपि ? ' इति
सादिभक्तमाप्याय दत्तवान् । तेनपि तत्परमेव रिक्तोहृदं मुखे । इयं सुहृत्सुहृदिमौ श्रुतं
पापितवान्मद्यं रणवीरः । अत्रिमदिरापानेन मरताभ्रसाधिमौ मदीममत्तौ भूत्वा क्षणेन सानि-
रोपूजने प्रोच्युः- ' हुं ? अथैका गीयतां गीतिरिति । '

रणवीरः । (विहस्य) माम् । गीयतेऽपुना । निरिच्छा रजनिरिदानीमवनिष्यते गातुं

वादावितुञ्च । किमिति स्यात्कुलौ नवथ ? पुनरेव कदापि सुहृसुंदुरीदश संमेलनमस्माकं भविष्यति किमु ? तदद्यतया रज यां तु मिथो वय सुखदुःखमयीं वातां करवामहे ।

इदमाकर्ण्य मदेना-दोलमानोऽरुणासिंहोऽप्रवीरसहसा- ' स स-सत्यमुच्यते ? पि पि पि प्रियतमया सत्यमुच्यते ? की की कीदशमस्य सौन्दर्यम् ? ' इति । एव प्रलपन्नेवारणसिंहं फुल्लसिंहमवदत्-अ अ अ...अपि फुल्लसिंह ? न न नास्ति कापि बुद्धिरेव प प परमेश्वरस्य यद्य मी पुरुष निर्ममे । म म माझेदय रत्न-कुमार्या कञ्चुकिका व्यधास्यत, त ,त तदातु प्रतिदिनमह किमु नास्यास्यदस्या हृदयोपरि ? प प . पर न जाने किमिति भ्रान्ता बु बु बुद्धिरिय प ..प परमेश्वरस्य ? ' इति ।

फुल्लसिंह । अ अ अरुणसिंह ? मि . मि मिथ्या विचारणा तव ? प प परमेश्वरस्य दोषस्तु विद्यत एव ? कि-तु त्व कञ्चुकिका भवितु यदीच्छसि त त तदपेक्षया तदीयमम्बर भवितु मे सम्यक् प्रतिभाति ? अ अम्बरझेदह भवेय तस्या प्रियाया अ अ अखिलमप्यङ्गमालिङ्गेयम् ? अ अ अलमालिङ्गेयमहम् ? ।

इत्थ मदपरवशौ तौ मिथ प्रजल्पितुमारेभाते । इदमवलोक्य न्यचितयद् रणवीर - ' भाम् ? इदानीमिमौ नितरा मदायतौ जाताविति निरन्तराय सेरस्यति मम कार्यम् ? ' इत्यालोच्यासौ तौ प्रोवाच- ' अपि विलासिनौ ? इत्येवावधौ मममत्तौ जातौ किमेवम् ? (स्मृतिमभिनीय) भाम् । वृत्तमेक प्रष्टु विस्मृतवती वामहम् । यत्र निवसतो मवन्तौ मवतोरेव मन्दिरमिदं किमु ? ' इति ।

फुल्लसिंह । (सुवि लुठन् ।) न न नैवेद गृहम् ? अ च बन्धनालयोऽय प्रिये ? । रणवीर । आ एव किमु ? तदिमां दासीं नैव दर्शितारौ किमु कारागृहमिदम् ? ।

तक्षणमेवारुणसिंह सहसा समगादीत्- ' म म मदीयप्राणप्रिये ? त त त्वत्तोऽपि किमप्यधिक किमु मे ? मि मि गृहाणेमां कु कु कुञ्चिकाम् । वि वि विष्कम्भकमुद्राद्य प प , पश्य कार गृहम् । ' इति प्रोच्य रणवीरामिमुल कुञ्चिका-गुच्छक निक्षिप्पायमपि मूर्च्छितो भूत्वा फुल्लसिंहस्योपरि पर्यस्त्रलत् । अतिमदमूर्च्छितौ निरीक्ष्येमौ कुञ्चिकागुच्छकमादाय रणवीरो बन्धनागाराभिमुलमभिधाष्य झटिति विष्कम्भक-मुमुद्रितवान् । अस्मिन्मये च-द्रसिंहोऽस्ति दुःखान्तः सखिद्रापरत-प्रोऽवर्तत । तदभ्यर्णं प्राप्य- ' तात, अपि तात ! ' इत्याकार्यं माबोधयद्गु रणवीरः । सहसैव प्रबुध्योपविश्य च- ' कोऽयम् ? इति पुनरागतोऽय मृत्युः । ' इत्युच्यते । ' इत्युच्यते । ' इत्युच्यते । ' इत्युच्यते ।

रणवीर । तात ! एषोऽह रणवीरोऽस्मि । आय ? उत्तिष्ठ न कुट विलम्बम् । चन्द्र-सिंहस्तु समुत्थाय- ' कोऽयम् ? रणवीर किमु ? कथमेव समाप्यत ? ' इति प्रोच्य सविस्मयचक्षुषा विलोकितवान् रणवीरम् । अथ सहसैवायमगच्छ- ' रणवीर ! किमिदम् ? कथमिहागतोऽसि त्वमीदृशा येयेण ? इति । ' इति ।

रणवीरः । भ्रातरं मोक्षयितुम् ।

चन्द्रसिंहः । अपि मां मोक्षयितुम् ? कया रीत्या ? ।

रणवीरः । तात ! नास्ति सम्प्रति कथयितुं समयस्तावान् ? सञ्चिहितोऽयं प्रहरि-
परिवर्तनसमय इति झटिति मदीयस्त्रीवेषं परिधाय प्रतिष्ठतां भवान् । शीघ्रञ्च बहिर्निःसरतु ।
भवदुपरकक्षौ भटौ मदिशपाणातिशयेन मूर्च्छितौ कृतौ भवेति निष्प्रयुहं बहिर्निर्गम्यते
भवता । स्वपैतां स्वर्षताम् । अन्यथा पुनर्नूतनायां विपत्तौ पतिष्याव भावान् ।

चन्द्रः । वीर ! नाहं गमिष्यामि कदापि त्वामेकाकिनमत्र विहाय ? मद्यं त्वमत्र
कारायां तिष्ठेः किमु ? अहञ्च निष्ठुरो भूत्वा प्रतिष्ठेय, किमित. ? इदं तु न कदापि
संभोग्यते ! ।

रणवीरः । (चन्द्रं गन्तुं स्वरयन् ।) तात ? सत्त्वं गमनमेव श्रेयस्करमितो भवतः ।
नायं विलम्बितुं समयो भुधा । प्रभुमां रक्षिन्यति ? केनाप्युपायेन निर्गच्छेयमितोऽहम् ।
अधुनैवापरे प्रहरिणः समागमिन्यन्तीति द्रुतमितः प्रस्थीयतां भवता । गुप्तगृहद्वारपार्श्वे
स्वमित्रमेकमहं तुरङ्गमादाय प्रतीक्षितुं कथयित्वाऽऽपातोऽस्मि । तत्रोपगम्य निजमिधानं
निवेदनीयं भवेति सद्य एव भवते दास्यति मित्रमाजानेयमसौ । तं ह्यमाह्वयानुनैव
विजयनगरे गन्तव्यं भवता । यतोऽत्र न दृश्यते क्रूरसिंहः । तस्मादयं नृशंस-
शून्ये विजयनगरे भ्रातृजायां संग्रसयितुं गत इति शब्दे ।

चन्द्रः । रणवीर ! त्वदिच्छानुत्कृष्टमहमाचरामि । वैरिणा सावधानेन व्यवहरणीयम् ।
पानु त्वां परमेश्वरः ? वस ? यथासम्भवमित. शीघ्रमप्यनुं प्रयतेथा. न खलु करोतु
मगमनेयं कदापि ? परं तथापि विपदां गिरिवरस्त्वदुपरि परिपतेद्यदि न परिजग्रास्वर्हि
निजधीरतां कर्हिचिदपि स्वम् ? ? दिनचतुष्टये त्वामहं प्रतीक्षिन्ये । तत्रान्तरे नागच्छेस्त्वं
यदि सत्राहं तव साहाय्यार्थमागमिन्यामि । मा कदापि ध्याकृलीभवेः ! साधयाम्यहमधुना ।
इत्युदीर्य स्नेहमयीं ददां त्रिगान्य रणवीरे तदीयस्त्रीवेषं परिगृह्य प्रस्थितश्चन्द्रः । क्षणेनैव
गुप्तगृहद्वारं प्राशः ' कोऽयम् ' इति मानसिदिन पृष्टोऽयन्— ' कोऽपि तु मितो बन्धु ' इति
समुदासीन् ।

' किममिधानं भवताम् ? ' इति पुनरनुयुक्तोऽसौ तेनात्मानं चन्द्रसिंहनामानमाचष्टं
चन्द्रसिंहः । ' अहो ? आगत. किमु भोमात् ? ' इति मोक्ष्य तुरङ्गमकरिकारोऽहं चन्द्र-
सिंहाय इच्छानयं मानसिदः । तत्र बहुरकारं मया तमात्कृतं तुरङ्गकृतमाह्वय
सगुह्यप्राप्तिगच्छनं पात्रिनं विजयनगरवर्तना प्लुतगयाऽयं प्रधारितनाञ्चन्द्रसिंहः ।

इतश्च चन्द्रसिंहापसरणानन्तरमेवापरे प्रहरिणः ममुपस्थाप्य पुल्लसिंहारणसिंहौ मूर्च्छा-
परवसौ निरीक्ष्य चकिया ममु. । सानुबंधानं परं परीक्षमाणैरितिः ' अतिमादिशपानेन
विचेतनारिमौ संतृप्तयिति ' प्रज्ञातम् । अउस्तौ समुद्योय कस्मिंश्चन कोन्वे तादितौ । अथ

१ कलान् । ' उगत ' इति मयादात् । २ पात्रिः—मुदिच्छयोनगः ।

बन्दीकृतपुरुष काराया सुराक्षिन निरीक्ष्य निश्चिन्ना समवर्तन्त ते । अपावृत कारागृहद्वार
समृत्त्य नमःकृपाणपाणय प्रहरिणोऽमी तत्रोपरक्षणं कर्तुंमारेभिरे । निष्कलङ्कोऽयं बालो
रणवीरो निपतितो बन्धनालये ॥

॥ * ॥ इति बृन्दाननगुरुकुलाधिगतनिर्घारत्नस्य पण्डितमेघानतकविरत्नस्य कृतौ
सच्चिद्रदयानददिविजयमहाकाव्याप्रज्ञेन्द्रे कुमुदिनीचन्द्रे सप्तमी कला ॥ * ॥

अथाष्टमी कला ।

“ अन्तहिते दक्षिणि सैव कुमुद्वेती मे दधिं न नन्दैयति सस्मरणीयतोभा ।
हृष्टेप्रवामननितान्यबलाजनस्य दु खानि नूतमविमात्रसुदु सहानि ॥ ”

(शाकुन्तले)

‘ कामातुराणां न भयं न लज्जा । ’

(स्फुटम्)

‘ न प्राणान्ते प्रहृतिविकृतिर्जायते ह्युत्तमानाम् । ’

(स्फुटम्)

‘ केनामृतमिदं सृष्ट मित्रमित्यक्षरद्वयम् ।

आपदा च परित्राणं शोकसतापभेषैतम् ॥ ’

(पञ्चतन्त्रके)

श्रीष्यो लोक जयति महतामुज्ज्वलोऽयं निसर्गं । (स्फुटम्)

७ अथाष्टमोऽयं चन्द्रसिंहो याजिनं वायुवेगेन धावयन् गच्छति स्म । मुहूर्तेनैवायं
विजयनगरान् गम्युनिमित्तदूरवर्तिन्या कस्याग्रिषिर्नोत्तलभुवि समाजगाम । अत्रायमाप्त
धीनेष परिवर्तयामास । सन्प्रति स्वमुन्दरमयूरजाले कुमुदिनीना मण्डलं हासयन्नम्बरतले
विराजत तारकरानो निजतारकसचिवसमूहेन परिवेष्टितमण्डलोऽनितराम् । अचि अचिदरण्ये
वेचलं हीहीशद्वारमिभिन्नो यनरात्रिष्वनिरभूयत । तदनिरिक्तमक्षिणं शान्तमिव भासते स्म
तत्रत्यमरणम् ।

साप्रवर्त चन्द्रसिंहेन केवलमङ्गे सूत्रमक्रीतियाम्बरं पादयोश्चानिरचिरमेकमधोवसनं परिदधे ।
नम्रमासीच्छरीयमुत्तमाङ्गमिति तदीया मीलनीला अनिललोलाश्चूर्णं कुन्तैला ललाटे कामपि
कमनीया कानि कल्पयित स्म । शजेनैवायं विजयनगरदुर्गद्वारमासवाद् चन्द्र । संवृत्तम
भूत्तदानीं दुर्गद्वारमिति द्वारमवापरीतुं शौचैरिक्तमुश्चैरयमाकारितवान् । क्षणादेवाभ्यन्तरात्

१ चन्द्रे । २ कुमुदिनी । ३ दर्शयति । ४ इत्यः प्रिय । ५ भेषजमौषधम् । ६ प्रसवनीय ।
७ स्वल्पः । ८ गम्युः गच्छति । ९ अद् । १० परतवषला । ११ कुट्टितवेद्या ।
१२ इत्ययमम् ।

‘ कोऽयम् ? ’ इति ध्यतिरभूयत । ‘ पथिकोऽहमस्मि । ’ इति तदुत्तरं दत्तं चन्द्रेण । ‘ तद् गम्यताम् । नैवेदानीं दुर्गद्वारमपारोप्यते । ’ इत्यभ्यन्तराद् दौवारिकेणावोचि ।

चन्द्रासिंहः ! ज्ञात ? अन्वावश्यककार्यापिनहमिदानीमागतोऽस्मि इति द्वारमपामिषणं भवता सत्वरम् ।

दौवारिकः । कथितस्त्वन्तु मयैकदा नेदानीमपारोप्यते द्वारमिति ? ।

चन्द्रः । किं निमित्तम् ?

दौवारिकः । आदेशोऽयमस्मदमाल्यवर्याणां यद् दशरादनानन्तरं कोऽपि समायातु चैत्रोद्घाटनीयं द्वारमिति गम्यतामधुना । अपि तरवलेऽद्यतनीं रजनीमतिवाहयतु कथं कथमपि भरातु ।

चन्द्रः । अपि भद्रमहाशय ? साक्षादमाल्यवरेणैव प्रयोजनं समाधुना । तत् साक्षाकरणी-योऽयं मया । तदपाठ्यु द्वारम् ।

दौवारिकः । किमभिधानं भवताम् ? ।

चन्द्रः । नाहं निवेदयामि निजाभिधानमपरिक्लिप्तुरवाय विना तन्नामवेदनम् ।

दौवारिकः । हंहो ? न कथयसि यदा मनाम यदि तर्हि नाहमपाठ्योमि द्वारम् । गच्छ सुखम् । भवतु किमपि कीदृगपि प्रयोजनं ते परमिदानीं तु नाहमपाठ्योमि द्वारम् ? कोऽपि भूतः प्रतीयसे खलु त्वम् । यद्यि शीघ्रमित् । प्रजल्पसि चेदधिकमधुना बन्दीकृत्य त्वां बन्धनालये स्थापयिष्यामि ।

चन्द्रः । कोटिसोऽपि तत्रोपायैर्नैवेतो गमिष्याम्यहम् ? नापाठ्योपि यदि द्वारं न पार-विष्यसि तर्हि शयितुं मनुचैराशोदेन ।

इति वचनमुपश्रुत्य भृशं चुकोप दौवारिकः । कदां गृहीत्वैव हस्ते महत्या रथा द्वारोद्घाटनार्थं कुत्रिकामानेन कुष्ठे गतवान् । मनसि चायम्- ‘ पुरमेतमन्न प्रवेश्य द्विषिः कदाया तादृशियामि । ’ इति निश्चिन्त्य दुर्गद्वारजापानमुत्सृजितवान् । वातायनोन्मुद्रणमकालमेव चन्द्रमया प्रकृते द्वारपालमिमं पर्यचिनोश्चन्द्रासिंहः । अगदीशायममुम्- ‘ को न खलु ? समरासिंहः किम् ? ’ इति । दौवारिकोऽयमेतं तु पूर्वमेव पर्यचेत् । विजयनगरदुर्गकोटपालोऽयम-भूद् द्वारपालः । सर्वानमस्त्यैव प्रहरिवापर्यायोऽभवद् दुर्गद्वारे । चन्द्रासिंहमभिज्ञाय कोटपा-पालस्तु भिया स्तब्ध एवाभूत् । चन्द्रासिंहमनामन्येऽहमिति वा तु दत्ता भवेद्विदानीं ममेति चिन्तया भयाकुलः संतृप्य रिचिन्वाञ्जलि सप्रेषयुसर्वायवयो जानुभ्यामुपविश्य- ‘ क्षम्यता-मवमरिनयाचारः । ’ इति कल्पमातस्वरमवोचदुपम् । अयाकुलमालोचयैतं तदन्तिकमुपेव तदीयं हस्तमादापोप्याप्य शमयित्वा विजयनगरौदन्तं पृष्ट्वाश्चन्द्रासिंहः । अतो धैर्यमाकलप्य कारुण्यं सम्पुदयन् सभिनयं जगादायं कोटपालः ‘ तुतोऽकस्मादिदानीमागतं श्रीमताम् ? । महाराज ? अस्मदीयनगरे साम्प्रतमनीयं भीषणतरं घृत्तं संपटितम् । दिवं सनाथितवान् महाराजर्षीविजयासिंहः । तदनु रात्रमहिषी- कनि संगी भूता । अनुपलभ्य भवदीय-

वृत्तान्तमधुना राज्यतन्त्रमखिलं मन्त्रीश्वरश्चालयति । भ्राता रणनीरसिंहोऽपि भयन्तं मोचयितुं गतवान् ।

चन्द्रसिंहः । अपि सती भूता राजमाता ? ।

संमरसिंह । आम् । धीमन् ? ।

चन्द्रसिंहः । धन्येयं खलु ? नमो नमो देवि ? तुभ्यमस्तु ममासकृत् । सद्गतं ददातु भवदात्मने परमेश्वरोऽयम् । (कोटपालं प्रति) समरासिंह ? अस्त्यपरं द्विद्विदुद-तजातम् ?

समरसिंह । आमस्ति प्रभो ? भयन्तं नष्टं निशम्याग्रभवतो राजनन्दिनी कुमुदिनी परित्यज्याहारं बल्ललाम्बरं वसाना^१ फलाशनैरारम्भदिनानि श्रीमन्नाम जपन्ती कथं कथमपि गमयति । प्रभुनिदेशश्चैदहमिमं मुदन्तमुदन्तभार्यायै कुमुदिन्यै निवेदयामि ।

चन्द्रः । मदीयसमरशूर समरासिंह ? नावश्यकमिदानीं तदन्तिकं गन्तुम् ।

अत्रान्तरे अपरेऽपि निद्राणा वीरवरा वार्तालापमिममनयोराकरण्यं प्रबुद्धाः सम्मुखमुपतरिधवांसं राजकुमारमपश्यन् । सर्वेऽपि प्रमुदितहृदया राजनन्दनमवन्दन्त । अथाप्रवीचन्द्र-समरासिंहम्- ' समरासिंह ? आगच्छ मया सह ख्यम् । प्रासादपर्यन्तं गन्तव्यमिदानीमावाभ्याम् । सज्जितो भव सुशस्त्रैः । स्वभुशुण्डीकृपाणौ चार्षय मह्यम् ।' इति । चन्द्रनिर्देशानुसारं सज्जीभूय कोटपालश्चन्द्रसिंहाय निजभुशुण्डीकृपाणौ दत्तवान् । उभावपि प्रासादं प्रति प्रस्थितौ क्षणेनैव प्राभादभित्तिसमीपं जग्मतु । तत्कालमेतान्मन्त्रे कमपि कोलाहलमिवाश्रुणुतां तौ । ' किञ्चिन्मत्त. कोलाहलोऽयम् ? इति विशानुकामौ तत्रैवमौ तिरोहितौ स्थितवन्तौ ।

सकलकलाभिरामो सुवबृहस्पतियोगदर्शनीयो रमणीयतारावलीमण्डलीमण्डलितो मनोभिरामश्चन्द्रमा विवैदङ्गनवेदिकासिंहासनं समलङ्करोति सम्प्रति । अतिशान्तनिशीथा विभावरीयम् । समयेऽस्मिन् प्रासादस्य दक्षिणस्या दिशि विद्यमाने सुन्दरोद्याने नीलवसनप्रावृताखिलाङ्कः कश्चिन्नरः पादपान्तार्हितारिनश्चि स्म । प्रासादपर्यन्तं सर्वेऽपि जना निद्रापरवशा अभूयन् । केवलं कुमुदिन्येवाद्यापि जागर्ति स्म । अननुगृहीतेयं निद्रादेव्येति प्रतीयते । शीताशतोः शीतलकिरणसम्पर्केणाधिकमिथं सतप्यते । ' क यामि, कुहं कुं वसामि ? अपि मदीयप्राणप्रिय चन्द्र ? कुत्र तिष्ठसि रम ? ' इत्यभिधाय राजकन्या कुमुदिनी मुक्तकण्ठं विललाप । रोदसी रोदयता रोदनञ्चनिनाऽमुना तदभ्यर्णं निद्राणा तदीयसखी प्रियम्बदा प्रबुद्धा । विलपन्ती कुमुदिनीमजलोक्थेयमगादीत्- ' हलं कुमुदिनि ? किन्तु भवति ते ? किमिति रोदयते भवत्या ? समादत्तसिहि सखि ? समाधत्तसिहि । मङ्गल कर्ताऽयं मधुराखिलमन्त्रिलमङ्गलमूलमहेश्वर. ? ' इति ।

१ परिधना । २ वेष्टिताः । ३ गगनम् । ४ ' भूयावी-रोदस्यौ रोदसी च ते । ' इत्यमरः ।
५ सर्वं सम्बाधनम् ।

प्रियम्बदाकथितं निशम्य निगदितरती तदीयकण्ठमालिङ्गन्ती कुमुदिनी- 'सखि प्रियम्बदे ? न खलु शान्तिर्मे भवति हृदि कापि ? (चन्द्रं विचिन्तयन्ती) हन्त ? किमिदानीं करोमि ? तावच्चरणान्तु गतवन्त एव ननु ? परं तैः समं नदीर्यं प्रियतमं रत्नमपि न जाने क्व लीनम् ? हन्त ? प्रवृत्तिरपि नोपलभ्यते तस्य । हा हन्त ? भस्मीभवति हृदयमिदं सन्दृष्ट्वा दयितं विना । अवि चन्द्र ? प्रियचन्द्र ? ननु क्वसि ? एहि एहि हृदयेधर ? देहि मे दर्शनमङ्गता । विरहात्लेनेयं त्वन्निया कुमुदिनी दन्दघाते, ग्लायति, ताम्पति, विरोदति, शून्यति, विलपति धानपरतमधुत्रलधारया क्षालयति कपोलतल्लयुगलम् । प्रियचन्द्र ? पर्याकुलामिमां कुमुदिनीं सान्त्वयन्नेनैर्नपुरमधुरैः शान्तिदायकैः सान्त्वयन्तु शीघ्रमेव । शून्यमिव भावते त्वां विना सकलं जगदिदम् । प्रियप्रणेश्वर ? भवन्तामेव चिन्तयामि निरन्तरम् ? नाप ? गतस्य तवाद्य चत्वारि दिनानि व्यतीतानि । भ्राता रणारीरोऽपि मोचयितुमेव भवन्तं गतोऽस्ति । अये ? तस्यापि कापि नोपलब्धा प्रवृत्तिरधुना । भवद्भूतं कियन्ति धोरकष्टानि तेन विसोढानि स्युः ? हन्त ? प्रकृतं नु प्राक्तनं कर्म ।' इति घदन्ती मुक्तगलं विलपितुमुपन्यान्ववती राजनग्दिनी ।

अयाम् शान्तरचनैरादागमयन्ती प्रोवाच प्रियम्बदा- ' हला ? मा रदिहि । आर्यचन्द्र-सिंहरणारीरो यत्रैव भवेतां परमेश्वरानुकम्पया ततोऽपि समागमिन्यन एवात्र । न कर्धया-धुमोचनैर्निर्गतहृदयम् । धैर्यमाकलय हृदि । किमियं व्याकुलीभवामि ? आगच्छ, नीचेष्ट-याने समुपगम्य पर्यटय वावाम् । हृदयत्र शमयावः ।' इत्युदीर्य कुमुदिन्याः करान्बुज गृहीत्या निजप्राणिरहरेण तामधीनीतवनी रचितोदने प्रियम्बदा ।

आगच्छन्त्यादिमे विलोक्य सोऽयं पादपान्मूर्त्तिः पुरः प्रमुदितहृदयस्मन्मनसा संभाषितवान्- ' अहो ? मयुरमनयोर्दर्शनम् ? इदंशौ केयरिकटिकागिरिञ्जित्तरश्रीगिरीती चञ्चराद्यमन्त्रविचारनेत्रःपुञ्जशालिनीं कुरङ्गलोचनां सुन्दरीमवलोक्य को नु खलु मन्द-भाग्यधेयो न शुद्धेश्वरः ? साधूकं कश्चिद्गुरुग्य काञ्चिद्वासेन-काममन्त्ररूपमस्या वयसो परच्छं न पुनरलङ्कारधियं न पुन्यति । कुतः ।

सखिमजमनुविद्धं शरलेनाविरम्यं मलिनमपि हिमांशोलेदम लक्ष्मीं तनोति ।
 हृदयमधिष्ठमनोऽज्ञा बलकलेनीपि तन्वी किमिदं हि मयुराणां मण्डनं माकृतीनाम् ॥
 भस्याः खलु--

- बाधरः कियल्यरागः कोनत्रिकिपातुकारिणी याद् ।
 कुमुममिव लोभनीयं यौपयैर्नद्रेषु सखदम् ॥ इति ॥

हृत्प्रतिपाय पुरगोऽयं यत्र कुमुदिनीप्रियम्बदे स्वचरतां तत्र कानैरगम्य कुमुदिनी सोऽप- ' मनोमोहिनि ? मनाङ्गिभाल्नीयमिनो मयुरं चञ्चरन्त्यङ्गनेत्रात्रमनया । कुम्बिनीं तं मुगयितुमुत्तरिधोऽयं तत्र दाग्यः कुर्यादहः ।' इति । कुर्यादित्यामध्वयवमहालमेव चमन्त्रं पारसिभाल्नीयति पृथः कुमुदिनी तावत्तमेव वृंशयमालुलोकं पुरतः स्थितम् । पुरमन्त्रोत्थं पृथा पृथवती कुमुदिनी- ' कोऽयम् ? कुर्यादहः किम् ?' इति ।

फूरसिंह । आम्, रसिके ? तय प्रेमभिभुरय फूरसिंहो वर्तते ।

कुमुदिनी । चण्डाल ? कथन्न लज्जते प्रलपशेवम् ? दुरात्मन् ? कुक्कुरो यथा प्रहृत्य सकृञ्चि सारितोऽपि मुहुर्मुहुरायाति तथा स्वमपि मुमुर्षुरिवान्धोभूत्वा पुन पुनरागच्छति । रक्षितुमिच्छसि चेदात्मानमपसर त्वमित सत्वरम् ।

फूर । मृगाक्षि ? किमित्येवं सहसाऽऽकुलीभवसि ? तय मधुरयौवनोषवने भद्रता पङ्कान्तोऽहं विश्रान्तिसुखमनुबुभूपुरायातोऽस्मि । सुन्दरि ? त्वदीयमिन्दीवरेन्दिरासुन्दरं वदनेन्दुभिम्बमवलाक्य चकोर इवाय त्वदधरामृतपानायात्याकुलोऽजनि । इन्दुमुखि ? शरण प्रपद्योऽस्मि ते । मारय वा जीवय वा, त्वदायत्तोऽस्मितराम् ।

कुमुदिनी । अरेरे भद्रमदमत्त मदनान्ध ? कापि साधारणीयमबला कुमुदिनीति मा स्मावगम खलु ? पापिष्ठ ? स्वसतीव्रतप्रतापज्वलनेनेय भस्मसो करिष्यति त्वाम् । नरपिशाच ? त्वदङ्गरधिरं रञ्जयिष्यामि निजकराम्बुजे । दुरापसद ? नाधुनापि व्यलोक्यस्त्व वीराङ्गनाम् । नृशंस ? मृगतृष्णिकेव तनेयमाशा ? किमिति निजमुखेन मरण याचसे ? क्षत्रियापसद ? सर्पिणीं सत्रोस्य नैव शुभ भविता ते ? द्रुतमपसर त्वमित ।

फूरसिंह । प्रिये कुमुदिनि ? अपि कियदपि कथयेस्त्वं किन्तु नाहं मस्ये खलु ? फ्रते त्वदपहरणान् नैवाहमितौ गमिष्यामि ? ।

कुमुदिनी । पापिष्ठ ? त्वमेव खलु नापह्रियेथा मामपहरिष्यन् । रे आततायिन् ? किन्तु करोमि तव ? नास्ति मद्रन्तिकमिदानोभामप्रियाऽसिपुत्रिका, अन्यथा पश्यत प्य ते त्वाम्। त्वशौर्यमहमदर्शयिष्यम् ।

फूर । किमपि कथय परमहन्तु तय प्रेमणि विश्विहोऽस्मि जातः खलु ? तदास्वादय स्वप्रेमरसान्तरम् ।

कुमुदिनी । अलमल प्रजल्प ? ? क्षत्रियकुलाद्धार नराधम ? किं प्रभवति कश्चिदपहर्तुं शिरोमणि फणिराजस्य, इमधुकुन्तल केसरिणः, सतीस्वञ्च पतिव्रताया जीवतामेवार्मीपां कदापि ? कण्ठगतैरपि मदीयप्रार्थनैव कदापि तव दुरभिलषित फलिता ।

फूर । सुन्दरि ? अनुगृहाण । प्राणेशरि ? पाणिं मे गृहाण । किम ते प्रकाशनीयमेव स्था दात्मरूप मया ? प्रिये ? मन्थस्व वचनं मे । मदनानलेनाहं दग्दष्टे । तदनुकम्प्य शमयास्य प्राणघमरस्मरज्वालाततिम् । विलासिनि ? मनाद्निभालय प्रेमदग्न्चलेन प्रणयार्थिनमेतम् । मानिनि ? माननीयमेव मम वचनमन्ततस्त्वया ? सरलमनसा न मनुषे चेद-त्ते बलात्कारेणापि त्वां मानयिष्यामि इति नियतमवेहि ।

कुमुदिनी । नराधम ? साध्वीं सीतां सर्तीं द्रौपदीञ्च सश्रास्य शयणस्य दुर्योधनस्य च का गतिर्जातिति शानीये किमु स्थम् ? ।

फूरः । आम् । सम्पद् जानेऽहम् ? समरे तथोर्विनास संवृत्य तदीयमखिल राग्य मपि धूलिसाद् गतम्- इत्येव जात किमुवाच्यम् ? ।

कुमुदिनी । धारिण ! त्वत्प्रेमं गतिर्भविषी त्वया हि इति एवमवाच ।

शूरः । त्वामाह, अत्रगतम् । सुन्दरि ! भवतु यद् भवितुमर्हम् ! किन्तु मया सम्पादनी-
यमेव त्वेदं प्रेम ।

कुमुदिनी । अं विज्ञातमिदानीं सन्तु मया-पापानि क्षियन्ति जलं पात्येत परं नैवापं
द्वेषं कर्हिचित् ! कृष्णप्रभं क्षियतापि क्षीरेण प्रक्षालयेत् परं नैव श्वेतं भविता कदापि !
तथैव त्वारात् कल्पयामासं क्षियन्ति ज्ञानमुपरिश्रेय परं निन्दन्त्यमेवेदम् । कल्पयामन् ?
नाहममिच्छामि एवमिदं कर्मकमालवितुम् ! अथवाहि सत्त्वामितः । अन्यथाऽऽकारयामि
यामिहान् ।

शूरः । न मन्यसे किमु ! सुन्दरि !

कुमुदिनी । मूढ ? इयदुपरिश्रमानोऽपि एवं नात्रगच्छामि किञ्चिदपि ? अतिपश्चात्तारं
विधास्यमि स्वमग्ने-इति सम्यगवेदि ।

शूरः । पूर्वम् ? ।

कुमुदिनी । अमेवम् ? कुरु यच्छुं शक्नोषि ? ।

जातेयं कुमुदिनीति चन्द्रसिंहः क्रूरसिंहसमरासिंहयोर्द्वन्द्वयुद्धमद्यापि जायत इत्यवधार्यं खं-
कोट्टपालसाहाय्यार्थमभिद्रुत्यागतवान् ।

तत्र निजनिर्घरिणाया त्रिपरीतमिव वृत्तमवलोकितवानयम् । नृशंसं क्रूरसिंहमधोनिपतितं
दृष्ट्वैवाहृष्टवान् हन्तुमेनं कुधा स्वचन्द्रहासं चन्द्रसिंहः । एतः कोट्टपालो जगादनम्-
' राजेन्द्र ? धैर्यं धारयतु किञ्चिदग्रभवान् । नृशंसमेनं निघ्नतश्चेदस्य रुधिरविन्दुरपि निपतेद्
भवतः दारीरे तदाऽपवित्रो भविता भवानिति सानुग्रहं चन्द्रहासमर्पयतु मद्यम् । अहमेव
च्छिनन्मि मूर्धानमस्येति- ' निगद्य स्वहस्तं कृपागमादातुमुत्थापितवान् समरसिंहः । अन-
र्पयतैव कृपागमस्य व्याहृतं चन्द्रसिंहेन- ' नैव । वीरवर ? शुभा तव वचांसि प्रसीदामि-
तरां परं तव हस्तेन नाभिलषामि निहन्तुमेनम् । यदर्थमहं चिरहालं प्रतीक्षमाणः सद्यस-
हकृष्टानि सोढवान्, यदर्थं च घोरं प्रतिज्ञातवानसि; सोऽयं नृशंसोऽद्य पुनर्ममैव पाणिपञ्जरे
पतितोऽस्तीति स्वयमेव निजपितृष्वगुरयोर्वैरं शोधयित्वा विद्वत्सघातस्य प्रतिफलं प्रदायासौ
दुस्तरां स्वप्रतिज्ञातरङ्गिणीमुत्तरामि ' इत्यभिधाय चन्द्रसिंहः स्वहस्तं निहन्तुमेतमुत्तोलि-
तवान् ।

परमस्य नराधमस्य प्रकम्पा जीवनरञ्जुरिति न हन्तुमिथेव साम्प्रतमेनं परमेश्वरः ।
अद्यापि तदीयहस्तेन कियन्त्येव घोरानि भवितव्यान्वभूवन् कृत्यानीति कथमिव मिथ्याम-
वेयुस्तानि ? यथैव चन्द्रसिंहस्तदुपरि प्रहारं कर्तुं प्रवृत्तस्तथैव वृष्टतः त्रियम्बदया साक्रोश-
मुच्चैर्गंगादि- ' आर्यचन्द्रसिंह ? अये समरसिंह ? सत्वरमागम्यतामिह । न जाने किमिव
करोति कुमुदिनीयम् ? ' इति । इममाक्रोशशब्दमुपश्रुत्यैव चन्द्रसिंहस्तत्र धावितवान् ।
अथ क्षणं तदीयाक्रोशध्वनिचिन्तामग्नं कोट्टपालमवलोक्य प्राप्ताप्रसरः शनैर्निजहस्तं विमो-
क्ष्य नृसिंहोऽयं स्वकटितटाचतुरिकां निस्तार्य समरसिंहवक्षस्स्थले निष्ठातवान् । अत कोट्टपा-
लोऽयं सहमा नि संज्ञीभूय निपपात भूतले । उपलभ्यानुमवसरं क्रूरः क्रूरसिंहोऽसौ सपदि
कोट्टकुड्पमुलङ्घ्य सोऽफालं पलायाञ्चक्रे । ततश्चन्द्रसिंहः कुमुदिनीमुपेत्य तामतिभयाकु-
लमानसामाकुन्त्यमाणकरचरणामात्तुलोके । तद्य एव समीपवर्तिन्याः पुष्करिण्याः क्षीतलं
जलमानीय कुमुदिनीशिरमि न्यपिञ्चच्चन्द्रसिंहः ।

किञ्चक्षणानन्तरमुपलभ्य चेतनामियं कुमुदिनी पावलिभालयति समन्ततस्तावत्तमेव
स्वप्राणाधारं संसारसारं विजितमारं राजकुमारं सप्रेमाश्रुधारं निजपरिचर्यापरायणं ददर्श
चन्द्रसिंहम् । दृष्ट्वैवाश्रुधर्यकृतेव प्रेमाश्रुजलं विसृजन्ती स्वनेत्रान्यामतिप्रेम्णा प्राणाप्रियममुं
चन्द्रमालिङ्ग कुमुदिनी ।

किपरकालानन्तरं स्मृत्येव कोट्टपालमाह्वयच्चन्द्रः । अनुपलभ्य प्रयुत्तरमयं स्वयमेव तद-
न्तिकमुपगत्य कोट्टपालमिमं मूर्च्छारस्यापौ भुवि निपतितमवलोकितवान् । क्रूरसिंहज्ञानव-
लोक्य सप्राप्तौ निजप्रहरिवीरानुपचैसाहूतवान् । अथातेषु तेषु तत्क्षणमेव कश्चिद्द्वीरान्
नृशापेपणाप प्रेषितवान् । इतरांश्च समरसिंहमुपपरितुमादिष्टवान् । अथ कुमुदिनीमुपेत्य
प्रोवाच चन्द्रः ' मिये ? पाणि-
' इति । '

‘ किमयं नराधमः प्रनष्टः किमु कोट्टपालं प्रहस्य ? ’ इति पृष्ठं कुमुदिन्या । ‘ आम् । तथैव संवृत्तम् । सपद्येव नृसंभममुमहं कुतोऽपि विचित्य विनाशयिष्यामि लोकादमुष्माद् ’ इति श्याङ्गव्य कुमुदिनी भियम्पदाद्यादाय प्रासादं प्रविशेत् चन्द्रसिंहः । तत्र समतीर्तां दुर्धर्तनां विचिन्तयन्तः क्षणेनैव त्रयोऽपि ते निद्रयाऽऽल्लिलङ्गिरे ।

समरसिंहं प्रहस्यावसृतः क्रूरसिंहो द्रुतमदष्टपृष्ठदेशो निप्रदसुष्टिको विद्रुतवान् । यदासौ विजयनगराद् महिर्निरगात्तदा किञ्चिदस्य हृदयं शान्तमभूत् । बन्धनालयासि मृतोऽयं चन्द्रसिंह इति विश्वाय भृशमाकुलमजनि हृदयममुष्य । लोके वृमुपगम्य कस्याञ्चिन्महीरुहस्य तले समुपविश्य व्यचिन्तयदसौ- ‘ हन्त ? निष्कलममृदन्ते विनिर्मितं मे कपटजालम् । महता परिश्रमेण स्वजाले निरातितोऽयं प्रथयां विनि मृतोऽपुष्टिकेनाप्रः ? हन्त ? न्याकुलीभवति मे हृदयम् । किंकर्तव्यताविनूटं ह्वास्परहम् । यत्र यत्र दष्टिं पातयामि तत्र तत्र निराशान्धकारं विना न किमपि दग्गोचरं भवति मे । न जाने किमिति मद्रङ्गेषु प्रव्रजति-तरौ प्रथपटोऽनलः । (सविशम् ।) रे चन्द्र ? नि मृतोऽपि खलु मम पाणिपञ्जरात् परम-हमन्ते त्वां दुर्गममेव विधास्यामीति दृढमरगच्छ । क्वं सर्वमेतं संत्रास्य न शुभं भविता ते कदापि ? ? अथ ? कुमुदिन्या सह सानन्दं विहरन्तं स्वामवलोक्य संतप्ये खलु ? ? परं किं करोमि ? त्रिबन्धोऽस्मीदानीम् । चन्द्रसिंह, रे चन्द्रसिंह ? जीवतो मम स्वमिह संसारे नैव कदापि कुमुदिन्या समं सुखमुपभोक्तुं शक्यामि । यद्भूमृगयुर्मृगण्यं विधेयं निरन्तरं परि-भ्रमति तद्दृश्यं क्रूरसिंहोऽपि त्वां श्यापादयितुमनाः सततं स्वामनुविचरिष्यति; प्रासादसर-भ्रायं स्वध्यागमिषां कुमुदिनोमप्यवहारिष्यति । (किञ्चिन्मौनमाकलय्य ।) चन्द्र ? यदा तवेदं राजवमखिलं कानेनोकरिष्यामि, त्वदीयराजमादिदराणि कन्द्रीकरिष्यामि, कलेवरञ्च ते शकलोकृष्य वनननुकुलाय पितरिष्यामि; तदानीमेव दन्दद्वयमानामिदं हृदयं मे मनाद्दु-दग्ममाकलयिष्यतीति । ’

ईदृशी विचारतरङ्गेश्वररङ्गमद्रे रिक्त एवास्य- ‘ संजातोऽयं प्रातः समय ’ इति न विगतममुता । स तु विचारतरङ्गमद्रेव भ्रेष्टोल्यमानहृदयः स्थितवान् । अरुणोदयः संप्रत्य यदा तद्दृग्गताम्रपिशैर्रैर्बुधैर्मौवर्गकिरणात्रलोपकादोऽस्य वदतारविन्दैर्न संसृष्टमदानीमेव विचारामन्दतन्दायाः प्रतुर्द्याकस्माचमकृत्य जगादायम् ‘ किमरुणोदयोऽयं जातः ? आम्, एवमेव प्रतिभाति मे । शुभपृष्ठे गन्तव्यमिदानीमितो मया । तत्रोपगम्य रूपमयं दानुरपयुतो बन्धनालयादिति सम्पगनुसद्व्यामि । मदीया धीरप्रहृष्टिणः प्रनादं कुर्वन्ति न संशोभवीति । तेषां कथमवसृतो धीरिहृत्कः ? ? ’ इति मनसि विचिन्तयद्वेरायं श्वनित्रान्स्पानपुराज-गाम । निखिलां रात्रिं प्रजागोत्रं चन्द्रसिंहस्य घापसरजेनाप्यतीव रोषादगनयनः प्रतीयते-ऽसौ । ईदृशं विचरालं रुदं निरूप्यास्य सैनिकाः किमपि प्रभुभङ्गं न शक्ता घाह्यंमवध-

१ कानननुष्यामि करिष्यामि । (अभूततद्भावे च्चिः) २ विग्रह वीनम् । ३ कर्तुरं मिधि-
दृष्ट । ४ कर्मः ।

म्बितुम् । साङ्गलिबन्धमेनें प्रणम्यासिला एततोऽवतस्थिरे । तानवलोक्ष्य सहसा वारस्य
रमवादीव क्रूर - ' अरेरे ? कारालय गत्या क्षीघ्र प्रहरिणमाकारयतु कोऽपि ' इति । तस्य
णमेव पालितोऽयं निदश । क्षणेनैव धीरणैकेन कुलसिंहमाहूय सहानीय धोपतस्थे । कुधा
क्रूरसिंहं पृष्टवान् प्रहरिणमेनम् - ' कास्ति बन्दीकृत पुरुष ? ' इति ।

कुलसिंह । प्रभो ? बन्धनालय एवास्ति निरुद्धोऽयम् ।

क्रूरसिंह । अपि सत्यं कथयसि ? ।

कुलसिंह । सां प्रभो ? बन्दीकृतोऽयमधुनापि नोत्थितो निद्रायाम् ।

क्रूर । (स्वगतम् ।) अये ? किमयं प्रसीति ? यन्मया स्वनेत्राभ्यां निरीक्षितं तस्य
त्यम्, उतास्य कथनम् ? (प्रकाशम् ।) बन्दीकृतमेनं पुरुषं सत्वरमुपस्थापय पुरो मे ।

कुलसिंहस्तु - ' यदाज्ञापयति प्रभु ' रित्यभिधाय ततो गत्वा क्षणेनैव बन्दीकृतमादाय
तत्सम्मुखमुपस्थितवान् । बन्दीकृतमवलोक्यैव भृशमाश्चर्यचकित सन्नयं सासिंहनाश्रुमगादी
क्रूरसिंह ' अये ? अयन्तु मद्मन्तिकवर्षां किङ्करत्वेनोपितो रणधीरो वसंतते । रणधीर ? कुत
स्य कारायाम् ? अहं तु त्वामावश्यककार्यार्थं विलासपुरं प्राहिणवम् ? ' इति ।

रणधीरः । किमाह श्रीमान् ? नावगतं खलु मया सम्यग् भवदुक्तम् ।

क्रूर । पृच्छामि ननु त्वामहम् ' कुतस्त्वमिह कारायामिति ? ' ।

प्रथममुमाकर्ण्य क्षणं तूर्णां श्रित्वा विचिन्तयामास रणवीर ' इ-त ? मरणीयमे
वापुना मया ? अपि प्रकटीभव-नम रहस्यम् ? भवतु यद् भान्यम् ? नाहं विभेमि मरणात् ।
अपि साम्प्रतमेवारहरतु प्राणानय मे क्रूर ? ' इति ।

यावत्समाम्नोति रणवीरविचारतद्गमाला तावदेव पुनरपृच्छदमु क्रूरसिंह, ' किं रे द्विभ ?
द्विमिति नाकर्णयसि मम कथनम् ? मूढि कस्त्वम् ? स्य कोऽपि वञ्चकोऽसीति सन्दिहे
सत्त्वहम् । तदुत्तरय सत्वरम् । ' इति ।

रणधीरः । कोऽहमिति शृणु रे हलाहलपूर्णोदरं क्रूरसिंह ? धं स्व निजकिङ्करमवधारयसि
नास्त्वसौ एव दासो रणधीर किन्तु स्वदुप्रवैरी महाराजश्रीकेसरीसिंहस्य कनिष्ठराजकुमारो
रणधीरो वसते ।

क्रूर । (सरोपम् ।) किम् ? रणवीर ? स्वमयापि जीवसि किम् ? तत्त्वयैव वञ्चितो
ऽहं ननु ? इ-त ? तत्त्वयैव मोचितोऽयं चन्द्रसिंह इति प्रत्येमि खलु ?

रणधीर । भाम्, भाम् । प्रयैव मोचितोऽयमार्थचन्द्रसिंह । नृशस ? कुरु परकर्म
दास्यत त्वया ? प्राणिन्यामि यद्दह त्वन्प्राणानपि महीतुं नैव विष्कारिव्यामि ।

क्रूरः । रे भूतं ? नैव प्राणिन्यासि त्वम् ? नैवापरिचितस्त्वमस्य क्रूरसिंहस्य ? ।

रणधीरः । नृशस ? सम्यगभिजानामि त्वामहम् ।

क्रूरः । परवधाह प्रसारितोऽसि तत्तदीयप्रतिफलत्वेन त्वामूनाहरिष्यामि ।

रणधीरः । तूष्णीमेधि रे नपुंसक ? मा, मा प्रमदन्नाधुना त्वम् ? अहमपि क्षत्रियवृत्त

पुत्रास्मि, नैवाहं विभेमि कदापि तव विभीषिकायाः ?

कूरः । रे क्षत्रियपटो ? छोट्टुशृङ्खलया तव करचरणे नियन्त्रितेऽप्येतावत्त्वमिममन्यसे ? राज्येन समं विनष्टेऽपि पितरि न कापि परिणमिर्जाता ते मनसि ? ।

रणवीरः । नैव त्रस्यन्ति विपदः कदापि वीरपुरुषाः । पापिष्ठ ? सहस्रतो विदाले-
तमपि हीरकरत्नं यथा नैव परिजहाति निजं रचिरकाण्डिभूः । तद्दृग्गवीरोऽप्ययं क्विपदपि
पीडयमानोऽपि स्वया कर्हिचिदपि नैव स्वामभ्यर्थयिष्यते ! ।

कूरः । रे मर्क ? बालकोऽसि स्वमिदानीमिपनुकम्प्योऽपि सतु ? परं खं तु निज-
मुक्तेनैव मरणं शरणं याचते ।

रणवीरः । रे आवतायिन् ? रणाद्गमुवि विचरन्तो वीरवरा यथा कदापि मरणमिया
नैव पलायन्ते युद्धमलमपास्य; तथैवाहमपि स्वतो मीन्वा स्ववैरशोधने विना न कदापि
शृङ्खं दर्शयिष्यामीति सम्पादवेदि ।

कूरः । भाः ! स्वदूयतमंशुक्षिता महसोधानलज्वाला ज्वलयन्तितरारं सम प्रतिरोमाङ्गानि ।
बलमलं प्रलप्य ? ? सखदो भव मरणाय ।

अत्रान्तरेऽकस्मादेको भयङ्करो ध्वनिरजायत । ध्वनितमकालमेव ' कूरसिंह ? यधुनाऽ-
तिविडम्बो रणवीरमरणे । नायं मरिष्यति तव हलेन ' इति वचनं श्रुतवान् कूरसिंहः ।
इत्युक्तैव सहसा दान्तोऽयं ध्वनिः ?

ध्वनिममुमुपधृत्यैव धमकृतः प्रोवाच कूरः- ' अये ? कस्याऽयं ध्वनिः ? रे वीराः ?
गत्वा विलोकयत सानुमन्धानम् । यन्कारामिमं निगृह्य मद्भयजमानयत संस्वस्वम् । ' इत्यु-
दीर्य परितो विलोकितवानयम् ।

वीराः अपि समन्ततो विचेतुमारेभिर । परं नोपगतमश्रितोच्चरं किमपि तेषाम् । तदा कोऽयं
मवेद् वक्षेति यदन् कूर्तमिहोऽनिमार्तं कुहोऽभवत् । सद्य एवायं रणवीरं ततो नेतुमादिश्य
कथितवान् सैनिकात्- ' अद्यतनी राज्ञी बालकमेनं निपुणमुदरहतं यूयम् । श्वः प्रातःकाले देव्या
उपहारीकरिष्याम्येतम् । यदा स्वतीक्ष्णतरवारिणा निहृत्येतमानिकृण्डे होन्यामि तदातीमेव
नामिन्त कलविष्यति मम स्वान्तम् । गच्छत, नयतैतम् ? ' इति । सैनिका रणवीरं ततो
निन्युः । गच्छेव रणवीरः कृपा कूर् समवादीन्- ' कूरसिंह रे नृत्तसं कूरसिंह ! प्रकम्प्ये
परान्तरिद्यं तव मिपुत्रपापकर्मणा । नाहं सोऽनुमिषं तव भारं यमुन्धरा । पश्य पश्य । पशुप-
श्रिणोऽपि स्वामबडोऽयं संप्रस्यन्ति । रे चाङ्गल ? निजान्तमेव ह्योऽपि स्वमिति प्रयेमि ।
केतारिकितोरमेनं केतलमेकवारं विमुष्य बन्धनान्पश्य पराकममस्य । वन्द ? नेर्दं सम्भाष्यते
त्वदि । सृष्टेन्द्रबालं पञ्चरे बन्दीकृत्य तु शिशुरपि प्रमथति निहन्तुम्- ' इति । ' नीपता-
मर्षं सत्पराभियो दुष्टबाल ' इति शोपाक्यवेयेग प्रेरणाश्रुताः सैनिकाः ।

' विष्णुं विद् त्वां श्लोकम् । ! अन्ततः प्रकृतिमेव प्रतिपद्यः सतु ? न चात्र क्षत्रजुषां
सवैरतोऽर्धं कर्तुमर्हं किन्तु परमेधरासु करिष्यत्येति नियतं जानीहि । ' इत्येतानि वचसांति

श्रावितान्येव क्रूरसिंहं वीरैर्नीयमानेन रणवीरेण । रणवीरस्य रोपमयानि वच्चांमि निशाम्य ततः सहसा निर्गतः क्रूरसिंहः । वीरैश्च स्थापितोऽयं कारायां रणवीरः ।

‘ श्वो रणवीरो निहनिष्यते— ‘ इत्याकर्ण्य कर्णपरम्परया तदीयप्रियमित्रं मानासिंहो मुक्तगलं विललाप । मुहूर्त्तानन्तरमधुमोचनैर्लघूकृत्य निजहृदयमयं रणवीरस्याग्निमं दर्शनं विधातुं नक्तं बन्धनालयं गन्तुं निर्ययौ ।

सम्बन्धित्वेन क्रूरसिंहस्य गच्छद्वयं मानसिंहो बन्धनालये न निजारितः केनापि । एष रणवीराधिष्ठितं कोष्ठमासाद्य बहिः स्थित्वा तमाकारितवान् । मानासिंहसन्दं परिचित्य रणवीरो लोहदण्डजालिकान्तिरुमुपेत्य तस्यै । अमुं विलोक्यैव रोदितुमारब्ध मानसिंहः । तं रुदन्तमालोक्य प्रोवाच रणवीर— ‘ भ्रातर्मानसिंह ? किमिति रघते त्वया ? यस्मिन् काले यद्भान्यं भवत्येव तत्तदानोम्—इति मा कार्षीं, शोकहर्षौ । किमधिकमहं कथयामि बुद्धिमन्तं भवन्तम् ? इति । ’

मानसिंहः । रणवीर ? प्रिय रणवीर ? किं त्वं गन्तासि मानसिंहमेनं परिहाय लोका-
न्तरम् ? प्रियबन्धो ? नाहं पारयिष्यामि त्वदृते धारयितुमात्मानमिदानीम् । रणवीर ? किन्तु रचयामि त्वां मोचयितुमुपायम् ? (इति रोदिति ।) ।

रणवीरः । (तमाश्वासयन् ।) मानसिंह ? किमिति व्याकुलीभरसि ? मनुजमात्रेण सखरं चिरं वैकस्मिन्नहनि मृत्युपरतन्त्रेण भाग्यमेव । भ्रात ? व्यर्थमिदं जगन्मोहजालम् । सकलं हि जीवजातं निजनिजपूर्वजननकर्मजन्यसंस्कारबलेन सङ्गच्छते परस्परमेकमपरेण जगतीह । सर्वेऽपि वयं संसारकान्तरपथचारिणो हि पथिका स्मः । तदपहाय शोकमयतर्नी रजनीं सानन्दं मया समं वितनोतु वार्ताविनोदं भवान् ।

मानसिंहः । रणवीर ? त्वदीयज्ञानोपदेशामृतनारिणा शान्तमित्र भवति मे हृदयम् । किन्तु नाभिलषामि जगतीह कमप्यन्यं स्वदृते । एवमेव मे परमप्रियो बन्धुरसि । भये ? बन्धोरपि प्रेयानसि—इति प्रियशेन जगदिन्द्रजालपरतन्त्रेण भूयते मया । अत एव त्रिगलति चाधिरलमधुजलविन्दुधारा विलोचनयुगलान्ते । (विमृश्य ।) नृशंस क्रूरसिंह ? किं त्वं मदीयमेकमात्रं मित्रं मत्तोतु प्रियोऽयसि ? इन्त ? इत्येव पतिभाति मे । रणवीर ? किन्तु प्रपन्नमेव ते मरणम् ? ।

अप्रान्तरेऽरुत्मादेव—‘ नैव, नैव ? ? महान् विलम्बोऽधुना दिवमलङ्कृतुं रणवीरस्य । भुव-
मेवायमलङ्कुरित्यति । ’ इत्येवं यदन् कश्चन सम्मुखमागच्छन् दृढे योगीन्द्रः । आपादमाम-
स्वकमेव आपायार्थं परिदधे । पादयोश्चास्य सुन्दरकाण्डमये पादुकेः प्रियेजतु । कान्त-
र्णमस्य यषु, विशालघ्रास्य ललाटं किमपि तेज पुत्रमित्रं यमति हस । योगीन्द्रोऽयं रणवी-
राधिष्ठितबन्धनालयप्रकोष्ठदरपथलमुपगम्यारतये । एनमवलोक्य मानासिंहरणवीरौ विचिन्त-
यामाततुः— ‘ भये ? किमिदम् ? सर्वेऽपि मार्गां निररुता यतन्ते । पदे पदे ग्रहरिणोऽपि

सर्जनं प्रिदधति । कथमिहायं योगीन्द्रः केन च यत्प्रना समुपस्थित ' इति ।

योगीन्द्रः । (हस्तमुच्यम् ।) वास ? भद्रं भूयात्तव ? ? ।

रणवीरस्तु— ' परिचितोम्यहमत्रभवन्तं महातुभायम् । भगवतैव प्रागेकदाऽयं बालो
दुरामनः क्रूरसिंहस्य पाणिपञ्जरात्परिरक्षितः । स पृथ्वायं श्रीमतामर्भकः पुनरपि पापस्य पञ्जरे
निपातितोऽस्ति ' इति निगद्यामुं प्रणम्याधोदष्टिः सन् साञ्जलिस्तदभिमुखं स्थितवान् । मान-
सिंहोऽपि क्षिणितलमिलम्बोऽलिमण्डलः साष्टानं प्रणम्य वभावे योगीन्द्रम्— ' प्रभो ? परित्रा-
यतामयं मे यन्धुर्भगवता । श्वः प्रातेरेव निहन्ताऽयं क्रूरेण । दयानिधे ? शरणमयं प्रपन्नः
कुमारो भगवताम् । क्यालुदेव ? निजशरणमुपादायामयमस्मै प्रितरतु धीलः । ' इति ।

योगीन्द्रः । मन्त्रमेव कर्ता सकलं सकलेश्वरः प्रभु । रणवीर ? गार्हमन्त्रं पुरा परिरक्ष-
कस्ते । परं ममैव गुरुरयो योगेन्द्रनाथोऽभूत्परित्राता ते । तदीयनिदेशेनैवाद्याहमत्र समाया-
तोऽस्मि । नास्यहं प्रभुसत्वां परित्रातुमात्मना; परमेव परमकृपालुः परमेश्वर एव परमेश्वरस्त्वां
भवेद्भारविपञ्जालेभ्यो मोचयितुं रक्षितुञ्जानिदाम् । स एव रक्षिष्यति त्वाम् । श्रद्धास्त्व तं
श्रद्धास्पदमीदानीम् । एष एव त्वाभितो मोचयिता । रणवीर ? सञ्जीभूय शीघ्रमागच्छ
मया समम् ।

रणवीरः । क प्रभो ?

योगीन्द्रस्तु— ' बहिर्यन्धनालयाद् ' इति निगद्य कारागृहद्वारमस्पृश्या स्वहस्तेन । तत्क्ष-
णमेव सगुम्मुष्टिं द्वारम् । शृङ्खलया निगदितो रणवीरो बहिर्विद्वुष्य योगीन्द्रपादयोरपतत् ।
एष ज्ज्मारमपाणिभ्यामुत्थाप्य यन्धनागुम्भोच । यन्धनागुम्भे सति रणवीरे मानासिंहं जगाद्
योगीन्द्रः ' मानासिंह ? त्वमिदानीं विजयनगरमुपगम्य— ' यन्धनालयान्मुक्तोऽयं रणवीर ' इति
चन्द्रसिंहं विशापय । वास ? ये त्वं रणवीरनाशाऽऽकारयामि नेदं तदायमभिधानम्; अपि
तु ' रणवीर ' इत्याभिधायतेऽसौ । इतः प्रमृति एवमपि तत्रैव वासं कुरु । ' इति ।

मानासिंहः । प्रभो ? भगवन्निदेशानुसारमस्त्रिमममुदन्तं चन्द्रसिंहं विशापयिष्यामि; परं
किं मया रणवीरत शृणुवोऽपिनित्यं स्यात् ?

योगीन्द्रः । आम् । समयं विमुक्ततः प्राप्रतमसाग्रतं सह जेतुं स्वाम् । अधुना क्विपत्कार्तं
प्रच्छन्नमेव स्यात्तर्षं रणवीरेण । द्रुतं गच्छ स्वं चन्द्रमकाशम् । यतोऽग्नौ कारानिरुद्धं रणवीर-
मवधार्यं भृशमुद्दिशामनाः स्यात् ? ।

मानासिंहः । यदादिशति प्रभु ? ? (रणवीरं प्रति ।) वीर ? गच्छाम्यहम् ।

रणवीर । मुक्तं गम्यताम् । शत्रुराव मदीयं कुशलमावेद्य सर्वकालमवस्तदन्तिके निरसतु
भवाम् । भगवदनुग्रहेदन्वयात्तैसादमपि त्वां दृश्यामि । शत्रुरन्वर्णे निरमन्मोद्दिजस्व
कदापि । त्वमिव मदप्यधिष्ठं स्मिदोन् ।

मानासिंहः । प्रियरणवीर ? सधरमागच्छ । तव निरहानलदन्दमानद्वदपमेनं मानसिंहं

१ ' चञ्जे त्तरक्षाम् । इत्यन्तः । ' पितृता ' इति भाषायाम् ।

सपदि साक्षात्कुरु । तव कुशलसमाचारं भ्रात्रे निवेद्य तत्रैवाहं निवत्स्यामि ।

अथ रणवीरमालिङ्गप्र प्रणम्य च योगीन्द्रं निर्गतस्ततो मानार्सिंहः । प्रयाति तस्मिन् रणवीरमद्यवीद् योगीन्द्रः ' पृदि, रणवीर ? साम्प्रतमावां बहिर्निर्गच्छावः । गृहाण द्यस्मादे-
यञ्चेत्किञ्चित्त्वया ? ' इति । सद्य एव कृपाणमेकं भुङ्गुण्डिकाञ्चैकामादाय योगीन्द्रेण साक-
मुच्चलितवान् रणवीर । उभापि धीधिकान्तराणि विलङ्घ्य गुप्तगृहाद् बहिर्निर्गत्य महारण्य-
वर्त्मना चलितुमारेभति । अतिदूरमेतौ गच्छन्तौ विकटामटवीमालेदतुः । अथ विरम्य रणवीर-
मुवाच योगीन्द्रः ' रणवीर ? साधयाम्यहमिदानीम् । सावहितः शृणु मम कथनमिदम्-
' न गन्तव्यं त्वया सम्प्रति भ्रातृसमीपे । प्रच्छन्नं तिष्ठ कियत्कालम् । पुनर्जन्म जातं तवेदमि-
त्येहि । '

रणवीरः । (साञ्जलिः ।) कृपालो ? न गम्यतामिह विकटायामटवामेकाकिनं मां परिहाय भगवता । किमिदानीं मे भवेत् ? वाऽहं व्रजामि ? ।

योगीन्द्रः । रणवीर ? नासि त्वमेकाकी । निरन्तरमन्तर्यामी प्रमुस्तिष्ठति त्वया सहैव । किं त्वया विधेयमिति परमात्मैवायं त्वदात्मानं प्रेरयिष्यति । गच्छ श्रेष्ठं तव भाग्यम् । गच्छता कालेन महानभ्युदयो भविष्यति ते । तत्र हस्तेनैवायं दुरात्मा क्रूरसिंहो विनश्यति । श्रेयस्तनोतु भगवानखिलेश्वरस्ते, विजयस्व सदा । [इत्यभिधाय यावन्नेत्रे निमील्य पुनरुन्मील्येते तावदेवान्तर्दधे योगीन्द्रः ।] कुत्रासौ गतवानिति नावेदि रणवीरेण । योगीन्द्रतिरोधानानन्तरमेकाकी भूत्वा रणवीर ' निपिद्धोऽस्म्यहं योगीन्द्रेण भ्रातुरन्तिकं गन्तुं तत्कुत्रापुना गन्तव्यं मयेति ' मुहूर्त्तं विचिन्त्यान्यतमेतारण्यवर्त्मना समुच्चलितुमु-
पचक्षे ॥

॥ * ॥ इति वृन्दावनगुरुकुलाधिगतविद्यारत्नस्य पण्डितमेधावतकरिरत्नस्य कृतौ प्रकृति सौन्दर्यसौन्दर्यं कुमुदिनीचन्द्रे अष्टमी कला ॥ * ॥

अथ नवमी कला ।

" भवति हृदयहारी वापि वस्यापि कश्चिन्
न खलु गुणविशेषः प्रेमबन्धप्रयोगे ।
किंसलयति यनान्ते कोकिलालापरम्ये
विकसति न परन्ते मालवी वीड्य हेतुः । (नलकम्पूः ।)

" प्राकार्यं स्वगुणोदयेन गुणिनो गच्छति किं जन्मता ? । "

“ गुणाः पूजास्थानं गुणेषु न च लिङ्गं न च वयः । ”

(कविवरो भवभूतिः)

“ पदं हि सर्वत्र गुणैर्निधीयते । ”

(कविरत्नं कालिदासः)

* राजकुमारोऽयं रणवीरो यनाद् यनान्तरं विचरञ्चेत् कस्यचिन्नगरस्य विशालमुपशाल्य-
माससाद् । अथ नयनगोचरमुपेतममुप्यातिरमणीयानेकानोकैहनिरुहपरिवलयितं मन्दमन्दा-
निलान्दोलितललितललतामपुङ्गुपुष्पबलपलालितं चलन्मैह्लोलहरिचिरसरोपरविराजितं
महीरुदतलोहमहास्यैकलोदशिवचाहचन्द्रकशालिकलापिङ्गुलसुन्दरमन्वमरावतीतीरमतिस्वचि-
रमेकमतिविशालमुपानम् । अमूदिदमत्रिमनोहरमुपानमभिनिर्मितममरकण्डकाधिपतिना
महाराजश्रीरणजितासिंहनरेन्द्रचूडामणिना । तर्परिसरे सकलकलं त्रिनदन्ती दैन्तीन्द्रचून्द-
विमण्डिततटा तययनिरुद्विभरराचिरा चिराजिततपोधनतपस्विपुङ्गवविरचितपर्णकुटीरमण्डल-
विराजिता त्रिताक्षमुनिवृन्दलसिता यिताञ्चञ्चद्विविषहृदयङ्गमद्वितविहङ्गमगणमन्दा
तजानेकप्रबलोतुङ्गरुचरैरभङ्गा गङ्गाभुषदसन्तीचामराङ्गनोपभुक्तकृत्वा अमरावतीनाश्री सर-
द्विणी प्रवहति । उद्यानेऽस्मिन् प्रियवेशान्तरातीता नानाजातीया मधुरपरिमलाकृष्टपरिभ्रमद-
भ्रमरमङ्गारसदृशताः मतिवृक्षमन्तरान्तरा संरोपिताः क्षुपौलयः । इदमुपानं मनो हरवितरं
चमुपन्नतामनवरतम् । अतिरमणीयेऽस्मिन्नीदो विशालोद्याने प्रियेश रणवीरः । अपैप
तदन्तर्गतः सुन्दरारविन्दमरन्दपानगुञ्जान्मिलिन्द्वन्द्वकृतेर्दिशसुन्दरीगानविद्विम्बनशालिनः
कलहंसकुलमन्दिरकारिणः सरोवरस्य निर्मलसलिलेन निजहस्तमुक्षपदानि प्रक्षाल्य निश्चिन्तमना
मार्कण्डमदीरदतले मुहुर्तं शयितुं पर्युत्सृज् । अविशीर्षाज्यगमनधर्मलान्तवता रात्रेश प्रजागर-
त्वेनापि शीतलमन्दसमीरणेन वीज्यमाणोऽयं क्षणेनैव त्रिद्वारवशो बभूव ।

निद्रागे तस्मिन्मुहूर्त्तान्तरमेव स्वसन्नयोरूपगुणशालिनीभिः प्रियतमसखीभिरनुगम्य-
माना महाराजश्रीरणजितासिंहनरेन्द्रनन्दिनी रत्नप्रभा नाम राजकन्या कलहंसगया मन्दमन्दं
चलन्ती रविप्रतिवृतिरिवापरा उपजनमनोजयनहारिणी प्रविष्टवती सुन्दरमिदमुपानम् ।

शामीदत्रिचन्द्रैश्च रत्नप्रभा । पञ्चदशरर्षेभिर स्युदान्तीर्षं वयमा लक्ष्यते । यथेयं बहिः
सर्वाभारहृदयप्रभा प्रतीयते तथैवाम्यन्तरेऽपि सुन्दरमणीरत्नानुगुणगुणशालिनीयमिति सद्य
पुष्यायगम्येत श्रेष्ठकवैरैः । स्ववपस्याभिः सममिगमुपाने पर्यटन्ती कस्यचन महीरुदस्याभि-
मुक्षमह्युन्या मयमालिकां दर्शयन्ती सखीमावभावे-‘ सखि मालति ? पश्य-सेयं लता
शृङ्खलधमालिङ्गनी कियती मनोहरा विमलितराम् ? ’ इति ।

मालती । (सपरिहासम् ।) सत्प्रमाण-सखि ! कियं कालानन्तरमपुना स्वमपि लतेव

१ * ममन्त वसन्तं रवदियनरः । २ अनेकैहनिरुहो पश्यमूरः । ३ बाहुचलनरजः ।
४ तस्मिन् शृङ्खलधमम् । ५ कल्पितं मयूरवृन्दम् । ६ शन्ते । ७ दन्ती गजः । ८ त्रिदशो
जिह्वैर्द्वयः । ९ सन्ता । १० कलाप्रभङ्गा चलन्तीप्रकाशः । ११ क्षुना क्युनाशः । १२ स्ववप-
सिः धुपः । १३ मिल्दिने भ्रमरः । १४ इदं कल्याणः । १५ मार्कण्डः शानः ।

निजहृदयेधरमालिङ्गितुं भाग्यशालिनी भविष्यति । तत्तस्यमर्षाद्दयेव मनोहरा प्रतिभास्यति ।

रत्नप्रभा । इला माउति ? सहस्रशो नु कथितं मया यत्कदापि मया सह न करणीया परिहार्यकेलिः किन्तु न परिजहास्येवामप्रवृत्तिम् । अहन्तु सहस्रमेवेमां लतामालोक्य कथितवती । ततस्त्वं किमिति विपरीतमिवार्थमीप्सां कुरुते ? ।

मालती । (विहस्य ।) आम्, प्रियसति ? विपरीतमेवार्थं करोम्यहम् । द्रष्टव्यामि यदा त्वं परिणेष्यसि तदा स्वप्राणनाथमालिङ्गिष्यामि नवेति खलु ? । प्रातःकालमखिलं ते दर्शयिष्यामि ? ।

रत्नप्रभा । पश्य-पुनरिदानीमियमेव नु वार्ता ?? अलमलं परिहायगिरा ? । एहि, रमणीयपुष्पहारमेकं विरचयावः ।

मालती । आम् । तदनेन सुन्दरपुष्पहारेण कस्य नु कण्ठोऽलङ्कृतुं निर्धायते स्वया ? न खलु कश्चिद् विलासी ललितयुवक इतः प्रभृयेव स्वहृदयमन्दिरे प्रतिष्ठापितः ? ।

रत्नप्रभा । अलमलं प्रलप्य पार्वदूके ? किमिदं नु सुहृसुहृदुः ? इत्यभिधाय मालत्या गृहीतं निजकरपल्लवं विमोच्याप्रतः प्रस्थिता । तामनु मालत्यपि विहसन्त्येव चलिता । अत्रान्तरेऽपरैका सखी धावमाना तत्रोपगम्य राजकुमारीं कथितवती- ' सखि सखि ? ' -

रत्नप्रभा । किम् ? किमस्ति मरले ? ।

सरल्ला । इला रत्नप्रभे ! आदेशं विनाऽस्मद्दुद्याने समुपेत्य शयितोऽस्ति कश्चािपुरयः । गाढं निद्राणोऽयमिदानीम् । सखि ? अतिमनोहरं रूपमस्य ।

मालती । आ एवं किमु ? अतिसुन्दरोऽसौ किमु ? अयि मरले ? न खलु सुगन्धासि तदा सुन्दरमेनमवबोक्ष्य ? यदयमियान् सुन्दरोऽस्ति तस्किमिति ततः परावृत्त्य त्वमिह समायाता ? तत्रैव तदन्तिकमेव स्थातव्यमासीद्यनु ? किं सत्यं न्वेतस्-सखि ? ' इति निगद्य रत्नप्रभामिमुखमालोक्य हसितवती ।

रत्नप्रभा । मालति ? स्वमीदृश्येव ननु स्थिताऽसि ?? साधारणेऽपि वृत्ते सरलहृदया सरलामिमां क्षिपन्मात्रमुपहससि ? (सखीगणं प्रति ।) आगच्छत, वयस्याः ? कोऽयमिति तत्र गत्वाऽनुसन्धमो वयम् ।

मालती । सखि ? पश्य पश्य ननु ? ? अनुसंधानुं गमिष्यन्ती न जातु स्वमेव प्रणयमृषा भवेः ? अन्यथा दुष्करमिह भविष्यति नः ? ? ।

' अपि समायास्यसि जल्पनं विहाय त्वमिदानीम् ? ' इति मालतीमुक्त्वा सखीगणेन समं यत्र निद्राणोऽभूद् रणवीरस्तस्यलुपससाद् रत्नप्रभा ।

अथ निद्राणं रणवीरं दृष्ट्वाखिला सुन्दर्यः । रत्नप्रभा तु तदीयं कर्णपं प्रतिरूपमर्पितमं लावण्यं निर्वर्ण्यैर्वाकस्यानुमोहावितराम् । विचिन्तितवती चान्त.करणे- ' अहो ! कोऽयं

१ केलिः प्रीतिः । २ प्रवृत्तिः स्वभावः । ३ ' वावदुहोऽतिवचरि ' इत्यमरः । ४ कामदेवस्य रसम् । ५ अनुत्पन्नम् । ६ विलोक्य ।

तु स्यात्पुरुषः ? साक्षाद् रतीश्वरस्तु नैत्रागतोऽयमिह तु ? उताहो, मानवरूपधारी कोऽपि देवकुमारस्तु नावतीर्णः खलु ? अहो ? कियन्मनोहरमत्य दर्शनम् ? कीदृक् तेजःपुञ्जसाक्षि विलोक्यते वदनाम्बुजमस्य ? अहह ? अवलोक्यैवैनं कोऽपि महामोहगम्भीरो नन्धैरयति विकारोऽन्तःकरणं मे । विद्वमिव वेनापि मम हृदयम् । निकृन्तति मृदां ह्रममसंस्थलमिव कोऽपि मे । अये ? किन्तु बालत्रह्वारी भवेदयम् ? भवतु कोऽपि । परमयं परमसौन्दर्य-शाली कोऽप्यपूरं हि निदर्शनं युवा विश्वकर्मणः शिल्पिताया इति प्रत्येति । सुषटु स्याद्यदि प्रबुध्येदयमिदानीम् ' इति ।

हृषं विचिन्तयन्ती सुषेव, जडोक्तैव, काष्ठपुत्रिकैव निश्चलं निभालयन्ती स्थिता रण-वीरमियं रत्नप्रभा । राञ्जदुहितुरीदर्यां विचित्रां दशमालोक्यैव न पारितं निरोद्धुमन्तःकरणं मालत्या । इति सहासं राजकन्यायाः कराम्बुजमादाय स्वहस्ते प्रोक्तमनया- ' किं तु सखि ? इयतैवावधिना विमूढंयमीदृशो जाता किमु त्वम् ? सखि ? आदेशश्चेद् प्रबोधयाम्यहं युव-कमेनम् ? ' इति । मालत्या वचनेन चमत्कृत्य रत्नप्रभा मन्दाक्षेणाधोभुवं निभालयाम्ब-भूव । पुनरपि समभाषत मालती- ' सखि ? किन्तु लज्जसे त्वमेवम् ? । '

रत्नप्रभा । शृणु-प्रियसखि मालति ?

' चद्विस्मयतिनितमस्तानितान्वभावमानन्दसान्द्रममृत्तह्वनादिवाऽभूत् ।

तत्सखिधौ तदधुना हृदयं मदीयमद्भारचुम्बितमिव व्यथमानमास्ते ॥ "

(मालतीमाधवे ।)

मालती । अयि प्रणयगुणे हला रत्नप्रभे ? किमिति स्याकुलीभवस्यैवम् ? कियत्कालकला धैर्यमाकलय हृदि । सौममिदानीं तत्र परिणयकौतुकं भविता । तदा त्वदीयहृदयबलभस्त्वा-सुपेत्य विधिधैराहारविहारनर्मसार्मविलासैः सुखायिता; प्रणयपाठञ्च पाठयिता ? अल्पव्रगतं शुद्धिमत्या ? ।

रत्नप्रभा । मालति अयि मालति ? मनसस्तेऽयं परिहासो ननु जायते । परमाकुली-मवन्ति नदीयप्रानाः । व्यथते हृदयं ताम्बति च मनो मे ।

मालती । मोक्षान्य सखि ? भवेद्युरिमे प्रेम्णां विलासा ननु ? आम् ! स्यादयं तव हृदयमन्दिरे कन्दर्पदेवस्य प्रस्थानमङ्गलमयसमयसूचको दुन्दुभिनादः खलु ? ? तन्मा स्पधिष्ठाः, सखि ? प्राप्तशालमयगम्येव सकलमिदं त्वया ।

रत्नप्रभा । मालति ? एषाऽहं निवतमि त्वत्पदाम्बुजयोः । परित्यज्यतामर्थ परिहासो मे । ज्वलन्तीमिमां उरलयन्तो किमिति हृष्यसि त्वम् ? कुहन्व यथाकचि त्वमधुना । (सहचरीगणं प्रति ।) आगच्छत-पियवयस्ताः ? साम्प्रतमितो मच्छामो वयम् । इत्युदीर्य ततश्चलितुमारीमे । चलितामिमामवरुष्व पुनरपि गदितवती मालती ' विष्ट, सखि ? विष्ट ।

१ जडयति । २ शृणुणः । ३ केशलम् । ४ विवाहमङ्गलम् । कौतुकं मङ्गले हृषं हस्तसूत्रे कुपूहले ' इति चाक्षतः ।

न लप्यते पुनरीदृशोऽवसरस्वयेति निरीक्षणीयाऽनिमेषलोचनाभ्यां भूर्तिरियमिति ।'

अस्या वचनस्य प्रतिवचनमदर्शैव प्रस्थिता रत्नप्रभा । सहचरीसमूहोऽपि तामनुचचारु ।
सरोवरसमीपमुपगम्यावतस्थिरे सरुला इमा सहचर्यं । क्षणान तरामिमा अलिङ्गा अपि
वयस्या पुष्पाण्यवचेतु जग्मु । पुष्पावचय कुर्वाणा इमा सुदूर निर्गता । साम्प्रतमेका
किंनि सबृत्ता रत्नप्रभेति पुनरपीय निद्राण रणवीरसवलोकयितु मर्ति कृतवती । 'दूर निर्गता
सर्वा, सहचर्यं । तदेन शुभमवसरमुपलभ्य पुनरेकदाऽइ स्वमनोहारिण मनोहारिणममु
साक्षात्कृत्यागच्छामि' इति विचिन्त्येव रत्नप्रभा यत्र प्रसुप्तवान् रणवीरस्तत्रोच्चलितुमारब्ध ।

इतस्तु दायानोऽय रणवीरस्तत्रयनयोस्वरि रविकिरणावलीप्रकाशपतनेन प्रक्षुप्य नगर
गतु यावद् विचिन्तयति तावदेव कलहसगरया म-दमन्द तत्रोपस्थितवती राजनन्दिनी
रत्नप्रभा । उद्विद्राणममुमवलोक्य मनसि निजसाहस विनि दन्ती पश्चात्तप्यमानमानसा
निश्चल भूतल विलोकयन्तीयमधोमुखी स्थितवती तत्र चन्द्रमुखी । तामवलोक्यैव रण
वीरोऽपि विस्मयाकुलमानसोऽभवेत् । निरीक्ष्य चास्या वदनारविर्दं मनस्येव तदीयसौन्दर्यं
प्रकाशसायम् 'अहो ! उद्यानेऽस्मिन् कुत इय देवाङ्गना ? मा मैवम् ? देवाङ्गना तु देव
मन्दिरे तिष्ठति खलु ? किं तदेय कापि पद्मिनी स्यादाहोस्विद् विश्वामिश्राज्यमिमनोमो
हिनी मेनकेय किमु ? अहो ? किय-मनोहारि रूपमस्या ? तथाहि

'इन्दो सौन्दर्यमास्य कलयति कमलस्पर्धिनी नेत्रपत्रे

कालिंघा कुन्तलाली तुलयति विभव भव्यभङ्गैस्तङ्गै ।

अस्या किं श्लाघ्यतेऽन्य-सुभगगुणानिधे काप्यपूर्वैव यस्या

पुण्येयोर्वैजयन्ती जयति ध्रुवजनो-मादिनी यौवनध्री ॥' (नलचम्पू)

नये ? पर कथमहमेनां पृच्छामि- ' का त्वमिति ?'

अत्राठो- एव लज्जा विजित्य रणवीरान्तिकमुपेत्य ससाहस पृष्ट रत्नप्रभया- ' को
तु धीमान् ? विना निदेश कथमिदमुद्यान प्रविष्टो भवान् ?' इति ।

रणवीरः । (स्वगतम् ।) उपक्रान्तमनसा मापण खलु ! अहो ? कीदृशो भाषणभङ्गो
विद्यतेऽस्या । (प्रकाशम् ।) पथिकोऽस्म्यह-^३वासु ? कश्चन । 'रणवीर' इति
मदभिषयानम् । क्षत्रियपुत्रोऽस्म्यहम् । प्रागेतच्छगरगमनादिदुद्यानमवलोकयितुमना
मना गम्यन्तर प्रविष्टोऽहम् । अपोदानोमारमानमभिज्ञापयिष्यति भगवती ? ।

रत्नप्रभा । अत्रयप्रतापशालिमहाराजधोरणजितसिंहनरेन्द्रनन्दिनी मामवगच्छतु
धीमान् । रत्नप्रभेति नाम्ना प्रख्यातासि । अप्राप्तनिदेशोऽग्रभवान् प्रविष्टयानुद्यानमिदमिति
होमशासनेन दण्डेणो भवान् ।

रणवीर । अपि दण्डनीयोऽहम् ? ।

रत्नप्रभा । जाम्, दण्डनीयः । अतीवतीम दण्डनीय खलु भवान् ? ?

रणवीर । (दीनवदन सवृत्य) यथाभिरार्चितधीमत्या । नरेन्द्रनन्दिनी खलु भगवतीति सातुप्रह भगवत्यैव नैव सन्तप्योऽय दास किमु ? क्षम्येत चेदन्नभवत्या बलवदुपकृत स्यादयम् ।

रत्नप्रभा । वरम् । पर किन्तु प्रयुपकर्ता श्रीमान् ? ।

रणवीर । अकिञ्चनोऽह सम्प्रति किमिव प्रभु प्रयुपकर्तुं राजकुमार्या श्रीमत्या । परमेश्वर एव प्रयुपकरिष्यति तवास्पोपकारस्य ।

रत्नप्रभा । अहो, अहो ? परमसरसमधुरेय भगवदीयभाषणशैली ? । अधुरमधुरैवैव च नोपन्यासैर्न खलु कियतामात्मोचनाशा श्रीमता ।

रणवीर । नरेन्द्रनन्दिनि ! किन्तु तदा बन्दीकर्तुं निधारितोऽहमत्र स्वया ? ।

रत्नप्रभा । भाम्, हृदयव निर्धार्यत मया ।

रणवीर । (सोद्वेगम् ।) अपि साथ - कथयसि ? राजकुमारि ? किन्तु तादात मया पराद्ध ते यदियदुग्र दण्डयितु विचिन्तित भवत्या ? ।

रत्नप्रभा । महश्चौर्यं कृत खलु भवता ? ?

रणवीर । (साश्रुयम् ।) किम् ? चौर्यं कृत मया किमु ? ।

रत्नप्रभा । भाम् । चौरिका कृता भवता ।

रणवीर । राजकृपे ? किमिदमुत्पत्ते स्वया ? अपि कथयिष्यसि मा- ' किं मयाऽप्य हत ते ? ' इति ।

रत्नप्रभा । (विहस्य ।) हृदय म ? ? ?

रणवीर । (स्वगतम् ।) भये ? क्षतिमात्र विप्रलम्भोऽहमनया । (प्रकाशम् ।) एव किमु ? भाम् । भवगत मुवाधुना । तदेव विन्दद् मद्भि । येन साबरमवगम्यत । राजनन्दिनि ? स्वमपि सुतरां चतुरति मये । नैव नैव ? ? नैवेद कृतमेव मया ? ।

रत्नप्रभा । कथ नैव ? गुप्तस्थले स्थापितमिद भवता ।

रणवीर । तं किमिति सम्पत् नैव शक्तिमिद भवत्या ? ।

रत्नप्रभा । कथ तु रक्षते ? कित्त ? प्रवारिताऽह खलु स्वया ।

रणवीर । एव किमु ? तदा स्वमपि कारि मायाविनीति ताद्ध ? ? भये ? भगवदीयभाषण हृदय नास्ति सम्प्रति मन्दिनमिति स्वयं च हवामेति प्रत्येमे ।

रत्नप्रभा । धर्मोऽभि-भक्षिपकार ? स्वय तदकर इति स्वमपरमपि तदकर मन्वसे किमु ? मूलमिष तु- ' स्वय चौर कोटपाह दण्डयती ' ति मुक्तिराबोनिता भवता ।

रणवीर । रत्नप्रभे ? प्रभु इति निषाय भवीमि पावयैवारद्वन्द्वमिद मे हृदयम् । त्यम विषयुरा तस्करिणी भूर्त्तारि च तादरथयामि ।

रत्नप्रभा । भद्रं तव ? तमयोरेव जानोऽय खलु निर्गम । तभावप्यावां तस्करौ ।

वीरपुत्र ? अप्यनुकम्पियतेऽभ्यर्थनामङ्गीकृत्याकिञ्चना दासीयं श्रीमता ? ।

रणवीरः । भये ? किमेवमुदीर्यते ? त्वदर्थं प्राणानप्यर्पयितुमुद्यतोऽस्ति दासोऽयम् ।

रत्नप्रभा । तदिमां रत्नप्रभां स्वहृदयमन्दिरे निरेतयतु श्रोमान् ।

रणवीरः । भये ? प्रागेव निवेशनास्त्रयमेव प्रविष्टाऽसि चिरात्वं मदीयमनोमन्दिरे ।

षामु ? समर्प्यं स्वस्नेहमसौ कृतार्थितोऽयं जन इति नास्तीं विस्मरिष्यति भवदुपकारममुम् ।
गन्तुमनुमन्यस्व मामिदानीम् ।

रत्नप्रभा । किमु ? क जिगमिपति भवान् ? चन्द्रं विमुच्य क्षणमपि दूरे निवसेन्ननु
चकोराङ्गना ? जल विहाय क्षणमपि जीवति किमु मीनः ? हृदयेभ्यः ? क्षणं विरम्यताम् ;
यास्यते परतः । किमित्येव त्वय्यते ? (इत्याभिधाय रणवीरस्य पाणिपङ्कजं जग्राह .रत्न-
प्रभा ।)

रणवीरः । (हस्तं विमोच्य) राजपुत्रि ? विमृश त्वं प्रागमुना प्रवासिना सममात्मानं
प्रेमपाशेन निगडयन्ती; नानुत्प्येत येन पुनस्त्वया ।

रत्नप्रभा । समुचितमेव भूतं यदेव जातम् । नास्ति किमपि पश्चात्तन्तुमिह ।

रणवीरः । तद् भद्रमभूद् भद्रे ? अनुजानीहि मामिदानीं गमनाय । कश्चिदितः समाया-
स्यति चेह्यजित्तस्यं स्यादावाभ्याम् ।

रत्नप्रभा । नाय ? भवतो विपुत्र्यमानाया एतस्या मनसि न जाने किमिव जायते ?
प्राणवल्लभ ! नाहमनुमंस्ये कदापि भद्रमनमनुमोदितुं निजरसनाम् ।

“ तदर्थं चन्द्रीकृत्य निजहृदयमन्दिरे निरुध्यतां यतो नैव निःसरेदयं कदापि त्वद-
न्तिकद् ” इति स्वाहरन्ती पृष्ठदेशान्मालती सम्मुखमागतया । मालतीमवलोक्य लज्जया
मनाहृतमुखीयं संवृत्ता चन्द्रमुखी । रणवीरस्ततः संभ्रान्ताचक्षुः भूत्वा गन्तुं प्रावर्तत ।
गच्छन्तममुमालोक्य पुत्रे मूत्वा निरुध्य समभाषत मालती- ‘ कुमार ? स्वमपीदद्
निर्द्वयो भविष्यतीति नावाधार्यं खल्वहम् ’ इति ।

रणवीरः । (ससंभ्रमम् ।) अनुजानीहि मामिदानीं गन्तुम् ।

मालती । वीरकुमार ? मा खल्वेवाकुचीभू । मदीयसखीहृदयमपहृत्येदशे सान्द्रारण्ये
निराश्रयानिमामेकाकेतीं परिहाय गन्तव्यं किमु भवता ? द्योयताम् । विसर्जयाम्यहमु-
भाषपि षाम् ? ? भय रत्नप्रभाभिमुखमालोक्य कथितवतीयम्- ‘ किं प्रियसखि ? किं
विचिन्त्यते ? अपि जिगमिपति कुमारेणामुना समम् ? ’ इति ।

रत्नप्रभा । (सऋपटकोपम् ।) मालति ? निर्मेषादं धवीपि खलु त्वम् ? नाहमिदानीं
द्युप्ये तव वचः । मूहि, यदेव वक्तुं चाकासि ? नाह किमपि वेत्ति विषयेऽत्र ? राजकुमार-
मेतमपि नाहमभिजानामि ? मूहि किं वदसि ? ।

मालती । आम्-सखि ? कथमिवाभिजानासि ? मिथः प्रेमसंवादो जायेत चेद्भिशा-
येत तदानीम् ? ।

रत्नप्रभा । अये ? विदिताखिलवृत्तान्तासि त्वमिति प्रत्येमि ।

मालती । विपसासि ? यदा त्वमेकाकिनी कुमारमभिप्रस्थिता तदा त्वां विना न पारितमवस्थासुं माडव्यानया-इतीयमरि त्वामन्वेपमाणा इव आगम्यासैव ममीपमुधि निलीप युवयोः प्रेमसंवादमाकर्णयन् । त्वया राजपुत्रायासं समर्पितं स्वयेमेति विशाव प्रसीदामितराप्रहम् । ससि ? त्वान्तरहृदयस्याऽस्म्यहं खलु ? क्षणं विनोदमपि कुर्याम् ? । तन्मत्तस्वया न लज्जनीयं खलु ? ? ।

रत्नप्रभा । ससि ? त्वन्तु प्राणाधिक्रमिया मे सखीति किं नाम गोपनीयं स्वतो मया ? शृणु, प्रियससि ? अर्पितं मया स्वप्रेम राजकुमारायासै । मनमा वचपापि तेन सममहं प्रणयै-पणेन निवद्धाऽसि । इवःप्रभृति प्राणेशरोऽयं मे; अहमरि तद्दोषाऽसि प्राणेशरी । इहा मालति ? किमनुमंस्यते मां तातः ? ।

मालती । ससि ! यस्मिन् काले यद् भार्गवं तद् न्वत एव सम्पद्यते । यदेतावदुपपन्न-मसिद्धं ते सादिदानीं तावत्परणान्तिकात् किमर्पमाशाङ्कनीयं त्वया ? भद्रमेव स्पान्तु सकलम् । तन्मा चिन्तय ? । वरं ससि ? अनन्यसाधारणधौन्द्यंशाली कोऽयं कुमारः ? कस्यां वा पुरि वसन् पुरेन्द्रीणां शोचनानन्दममन्दं कुरुतेतरामसौ ? इति विदितमसिद्धं नु त्वया सम्पद्य ? ।

रत्नप्रभा । अयमेकः सत्यवादी शौर्यतः क्षत्रियकुमारोऽस्तीत्येव जानाम्यहम् । नान्यद् बोध किमपि ? ।

मालती । नामीदालम्बनीयमीदृशं धान्तर्यं त्वया । ससि ? पूर्णपरिचयं विना नामूद-पंगोयनामनो निखिलं प्रेगासै । कश्चिद्विदं राजकुमारस्त्वं न कामयेत यदि ? ।

रत्नप्रभा । नेदं संभाष्यतेऽप्रभवति कदापि । मम मनसि तदीयं सत्यं प्रेमारितं यदि क्यमिय तर्हि तदीयहृदये न स्थानमदयं हर्दममलम् ? ? ससि ? सम्प्रति स एव मम हृदयेशरः । एव एव मद्राणावलम्बनम् । इहा मालति ? अतिमात्रमुत्कण्ठितमिदानीं हृदयमिदं मे प्राप्नुमेतम् । तस्यैवाधुना पवित्रनाममात्रं अपामि ।

मालती । धैर्यमाधेहि ससि ? धैर्यमाधेहि । मा त्वरस्व । प्रपुरुदिव्यति त्वदाज्ञानव-माष्टिकां सकलेशरः ससिदानन्दकन्दविभुमभुः । (रणवीरं प्रति ।) राजकुमार ? क्षम्य-वामयम विनयाचारः । नित्रपुत्तनाखिलेतास्मानामिज्ञापयिष्यति धीमानित्यारास्यते ।

रणवीरः । भार्ययासि ? इदानीं केवलमहमिदमेव निवेद्यामि भरतीम्पाम्-
' अत्रितदुगांधिपतेर्महाराजधर्मिसेमरीसिंहमहीयतुमस्य कनिष्ठराजन्तद्वो रणवीरनामास्यह-
मिति । ' धीमयो मुपुगशासिन्यौ सुदिमनी चेति निवेद्यामि- ' सानुग्रहं वृत्तमिदं
मे शिष्यरुकाळं न प्रकाशनीयं भरतीम्पानिति । ' प्रहृष्टात्तदहमात्तनैराधिर्भविष्यामि ।

मालती । (सविस्मयम् ।) किं महाराजधर्मिसेमरीसिंहमरेन्दस्य कनीयान् कुमारः

श्रीरणवीरसिंह. किमु श्रीमान् ? षडो ? विलक्षणा गतिरते प्रभो ? सखि रत्नप्रभे ? सफलितं तव जनु. । अभ्युदितं तव भाग्यरविणा । नूनम्, मानवरत्नयोर्युवयोर्योग्यसमागमेन फलितोऽयं ब्रह्मणो निर्माणशिल्पधमः । भद्र तनोतु सर्वदा सच्चिदानन्दविभु प्रभुः ।

राजपुत्री तु रणवीरसिंहनामश्रवणसमकालमेव परमानन्दसागरे निमग्ना ।

रणवीर । नरेन्द्रनन्दिनि ? अप्यनुमन्येत गमनमिदानीं मे ? !

राजकन्यया न दत्तमस्मै किमप्युत्तरम् । तस्मिन्नेवावसरे चन्द्रिन्दारकवृन्दपदनार-
विन्दनिर्गतवन्दनामयगीतरवगम्भीरो नरेन्द्रप्रस्थानमङ्गलसूचकः कोऽपि दुःस्त्रुभिनादो दिगन्त-
दन्तावलकर्णकुहरभेदकः समभूयत ।

तमाकर्ण्य सहसाऽप्रवीन्मालती— ' हला रत्नप्रभे ? प्रस्थितो तु तातः ' इति ।
रत्नप्रभा । किमिदानीं करणीयम् ? ।

मालती तु— ' किमिति संभ्रान्ताऽसि—सखि ? एहि । उद्यानस्यास्य पृष्ठद्वारे यत्रास्मदीया
निखिला वयस्या पुष्पाण्यवाचिन्वन्ति तत्रोपगम्य ताभिः समभावां बहिर्निर्गच्छाव । '
इत्यभिधाय रत्नप्रभाया. पाणिपङ्कजमादाय चलिनुमारेभे । मुहुर्त्नैव नमितनिखिलमण्डले-
श्वरमौलिमण्डले महीमण्डलाखण्डले महाराजश्रीरणजितासिंहनरेन्द्रोऽपि सुन्दरमिदमुद्याने
प्रविवेश ।

निपतन्ति यदा हि मनुजशिरसि विपत्तिपर्वतपरम्परास्तदाऽयमितिमात्रमुद्रिते,
प्याकुलीभवति मनःसंतापमनुभवति भवति च किंकर्त्तव्यताविमूढ । विपत्तौ धैर्यमालम्बमाना
विरला हि भवन्ति पुरवाः ? निकर्पायमाणा हि विपदियं वसन्ति निखिलनृणाम् । सङ्कटैर्मुहुर्मुहु-
राहन्यमाना ह्यन्ते सम्मार्गमाश्रयन्ति मानवा । स्मरन्ति चाखिलेश्वरं तदानीमेव । तन्मनुज-
भात्रेणैव सम्मुखमापतदापजालं धैर्येणैवापाकरणीयमानिशम् । उद्भवति चादौ दुःखं परमन्तत
मुखमेवोपतमति । यथा खलु रजनेरनन्तरं दिनं दिनानन्तरं रजनी क्रमशः भाषाति याति च
तद्देव जगतीह मुखानन्तरं दुःखं दुःखानन्तरं सुखं चक्रन्तेमिदमेणोपयाति मनुजसविधे ।
नात्र ससृष्टौ कोऽपि सर्वथा सुखी विद्यते । नानाविधैरपाधिभेदंस्त्यमाना एव दृश्यन्ते प्रायो
मनुजाः । तदीश्वरे श्रद्धाय विपत्तिसमये सच्चिदानन्दवन्दपरमात्मनः स्मरणं करणीयं नरेण
येनामुना सकलमपि विपदम्युधिजालमुत्तरिष्यते तत्साहाय्येन । यो हि नरः सर्वदा तदानन्द-
धनं परं ब्रह्म हृदि विचिन्त्य तदादेशानुगुणमाचरति स एव बहुत्रिष्टु.स्रजालेभ्यो लीलया
विमुच्यते । यथा विना विज्ञानं विज्ञानेन वा चेदनलः संसृष्टयते नरेण दहत्येवासी दहनः
पुरश्चमेनम् ; तथैवाज्ञाना ज्ञाना वा दुरितानि समाश्रयन्तो निवृत्तमेवोपनैमयति दुःस्रजाल-
मालिनिकटम् । यतो न्यायकारी परमेश्वरो नितिलजविभ्यन्तत्कर्मणुपूर्वं सुखदुःखस्यै
परमर्पयति । मनुजो दुःखसमये धीरतया महावातेऽचलेन्द्रवदचलं समथितेष्ट यदि तर्हि
स्यदुःखजन्मं कष्टमननुभवत सम्मार्गं तमनुवर्तमानः । ससारसागरमिमं दुस्तरमपि समुत्तीर्य

परमानन्दकम्पं निन्दैवैव । तथैव रणवीरमपि विपन्पयोषौ निपात्य निकपेण परीक्षितुं न किमपि न्यूनत्वमकारि प्रमुणा ।*

गतायां मालत्या समं रत्नप्रभायां रणवीरोऽयं महाराजमुद्याने प्रविष्टमवलोक्य सञ्चान्तमना बभूव । आमानञ्चासौ गोपायितुमनाः समन्ततो वीक्षितुमारंभे । उपगतञ्चास्य नयनविषयं मुन्दरोद्यानेऽस्मिन्नेकं संपुङ्गुलालितवलयवेष्टितं ज्वितचतुरजनमनोनयनरञ्जनं रचितचै-
श्वरीकपुञ्जमज्जुगुञ्जनं किमप्यद्भुतं मज्जुमनोहरं विस्मारककेलिकुञ्जम् । ततः सपद्येषां वदामिमुखं विद्रुल मिलीय च तत्र लीलाकुजे व्यचिन्तयत्— ' नात्र कोऽपि मां द्रष्टुं शक्नो-
तीति साम्प्रतमारमिषेव स्थले श्रेयरकरमामगोपनम् ? ' इति मनसि सिचिन्त्य तस्मिन् विस्मारककेलिकुजे कस्मिंश्चिन्महारहतले शाल्लललितायां मुनि व्यलुठत् ।

' आमीरतुरेय प्रौढमः । तत्रापि मध्याह्नममरोऽयमिति बहिः प्रवणदक्षण्डकरतापः । परमिद विस्मारककेलिकुजे महीरहाणां सान्द्रञ्छायतया शीतलतरोऽनिलो वहनि स्म । समन्दशी-
तलतया प्रमत्तनस्य प्रमुक्षितोऽयं रणवीरो मुनि विलुठनसमकालमेव निद्रयाऽऽलिङ्गिनः ।
अहह ! यस्य चिह्नकासमक्षणमेव शतशोऽनुचराः सञ्चान्तमनस समन्ततः प्रधावमाना आग-
च्छन्ति स्म; अये ? नितान्तमपि यो न जानाति स्म शीततार्थं तस्य नृपनन्दनस्वेषं शोच-
नीया दत्ता ! ? भोजनमपि सकृदस्य दुर्लभं भवति दिने । इ! भाग्यदेवि ! को नु प्रमुस्त-
वागम्याविलासलीलामनगन्तुम् ?

निद्रागे रणवीरे क्षणानन्तरमेव तदधिष्ठितरत्नलज्जनिनो निजविलादेको भवद्भरः कृष्ण-
धुवज्जमः सद्य एवालिङ्गितुरिकाव्य निरीरुडमुमसुकुमारस्य राजकुमारस्य प्राणान् फणया
पृङ्कुरागो बहिर्निर्जगाम । परम्— ' अरक्षिर्न विप्यति दैवरक्षितम् ' । इति प्रथितामाणक-
नुसारं फणवरोऽयं निजविवरनिकटे निद्राणः कोऽपि पुरयो वर्तत इत्यवगम्य तदीयपार्श्वतो
नृचा निर्गम्य तदभितः परिभ्रम्य तस्य राजकुमारस्य चरणमाहरोह । सद्य एवायं मुञ्जदमो
निरागम्य चाङ्कभ्रेनं द्रोन्तु निजोन्वैजरीपमयदशनैरिति कोऽपि प्रेक्षकः सद्य एव व्याहरेन्वतु ? ?
परं प्रयुनायं सर्पन्तु तच्छलेवराद्योऽवस्थ्य रणवीरान्तर-सनीडमुपगम्य तदीयमूर्द्धनि स्वफणां
वितपान्दैलितुमारंभे । समयेऽस्मिन्महाराजप्रैरणजितापिहनरेन्द्रः स्वमन्त्रिबरेण सह पथ्य-
दनुद्याने तत्रोपस्थितः । यावद्गमनः पतिच्छते महाराजन्मारदेवाकस्तान् मन्त्रिवरस्य नयनरप-
मुपगतानयं रणवीरानि फणां प्रमार्य स्थिनः कालमयः । सहसा चमन्त्यामी महाराज-
करपतनं गृहीत्वा पुरोगच्छन्तं तनरुष्य जगाद्— ' देव ! पश्य पश्य—मन्मुष्यमयं शपितो-
ऽस्ति कश्चन बालः । वरुत्तमात्रे स्पर्शां वितय फणवरशैको नियन्गोऽस्ति । कदाचिद् बालो-
ऽयं निद्रायामेव चेचिज्जनां परिवर्तयेत्तदा निपतनयं स्वाज्ञारमर्द्धेन नागस्वदीपप्राणनाह-
रोदिति वदति । ' इति ।

१ चरदृष्टुं अन्तकुलम् । २ ' भुक्तमुत्तमा ' इति मथयाम् । ३ प्रमथनः पतनः ।
४ ' एतद् ' इति मथा । ५ दत्तव्यम्—दृष्टम् । ६ इत्य—एत ।

नरेन्द्रोऽपि क्षणं विमृश्य बभाषे— ' नूनमयं कोऽपि राजवंदयो बालः ? ध्रुवमयं कुमार-
श्रद्धवतीं नरेन्द्रो भविताग्रे ? इत्येव नागोऽयं तदुपरि फणो प्रसार्य तिष्ठतीति । '

अत्रान्तरे भुजङ्गमोऽयं पादध्वानिमाकृष्यं नृणां सहसा स्वविवरं प्राविशत् । विपधरमेतं
गतमवलोक्य सुतरां ननन्दतुस्तौ नरेन्द्रमन्त्रिपुङ्गवौ । अथ प्रधानं व्याजहार नरेन्द्रः ' मन्त्रि-
वर्य ? निकटवर्तिनीह लतामण्डपेऽहमुपविशामि । स्थीयतामत्र बालसमीपे भवता । यदा-
ऽसौ प्रभुपेक्षद्वेनं सहानीय मदभ्यर्णं समायातु भवान् । ' इति । अथ लतामण्डपं प्रतस्थे
महीमहेन्द्रः ।

प्रयाते महाराजश्रीरणजितसिंहे बुद्धिमान्मात्यवर्यो रणवीरसमीपमुपविश्य तदौन-
पङ्कजसंभूतस्वेदसलिलमपनेतुममुमात्मपटलण्डेन वीजयितुमारभे । ततः प्रवृष्य रणवीरः स्व-
निरुद्धमुपविष्टं कमपि पुरपमवलोक्य सुतरां विसिस्मिये । रणवीरकरसरोरुदं गृहीत्वा समन्य-
धादमात्यपुङ्गव— ' कुमार ? मा भैषीः । इतः प्रभृति जातोऽयं तव भाग्यमानुदयः । अस्म-
न्महाराजस्त्वं प्रसुप्तं विलोक्य त्वदुपकण्ठमुपवेष्टुं मामादिष्टवान् । कुमार ? तदुत्थायोपविश्य
सज्जीभूय शोषादि मया सह महाराजसन्निधौ । आत्मनिकटमानेतुं त्वामसौ समादिशन्मां
नरेन्द्रः । ' इति सकलं वृत्तान्तमात्रेण भुजङ्गमसम्बन्धिनीं वार्तामपि रणवीरं न्यवीविददयम् ।
निखिलमिदमात्मनिद्रावस्थायामेव संघटितं वृत्तमुपश्रुत्य विस्मयस्मेराननाम्बुरहो रणवीरो
मन्त्रिवरेण साकं तत्कथनानुसारं नरेन्द्रचरणाधिष्ठितं रुचिरं लतामण्डपमुपेत्य सादरं
सप्रश्रयं प्रणम्य महीरुद्धमे वाचयाम एव स्थितवान् । अथ पृष्टोऽयं राष्ट्रपतिना प्रहृष्टम-
नसा— ' कुमार ? कस्त्वम् ? किमर्थं चात्रागमनं जातं ते ? ' इति ।

रणवीरः । भगवन् ? क्षत्रियकुमारोऽस्म्यहं कश्चन । विविधदेशभ्रमणाभिलाषुकोऽहं
निर्गतः स्वगृहं परिहाय ।

नरेन्द्रः । कस्तव पिता ? कस्मिन् देशे निवससि ? किञ्च तत्राभिधानमिति सकलं विश-
कलष्य निवेदय मे ।

रणवीरः । भगवन् ? ' रणवीर ' इति गुराभिरभिहितनामधेयोऽस्मि । अजितदुर्गनगरा-
धिपतेर्महाराजधीवेशरिसिंहनृपतेः कनीयान् कुमारोऽहम् ।

नरेन्द्रः । (स्वगतम् ।) अये ? किमिदं शृणोमि ? (प्रकाशम् ।) कुमार ? मन्ये
तैरैको ज्येष्ठवन्पुरासीदिति । ?

रणवीरः । आम्, प्रभो ? अस्ति ममैकश्चन्द्रसिंह इति विक्रयातोऽप्रजन्मा बन्धुः ।
साम्प्रतमसौ विजयनगरराज्यधुरं पहति ।

नरेन्द्रः । (स्तब्धम् ।) अये ? इदानीमेव विदितं मया सकलं पश्यं कुरात्मा कूरसिंहो
मिष्यावृत्ताम्बं निषेध मां प्रतारितवान् । भवतु । तमप्यमे द्रक्ष्यामः । (प्रकाशम् ।) रणवीर
मा भैषीः । यद्यपि पुराऽहं त्वं पितुः प्रतिद्वन्द्वी समभयम्; तदपीदानीं त्वामुमा सत्यवचसा

सन्मुख्य विष्णुनामि निजमनिहं वैरम् । इत धारण्य स्वामहं स्वपुत्रनिर्विरोधं मंस्त्रे ।
 रणवीर ! सहोदरयोर्बुधयोः पीडयितारं हरितकारिणोन्नतं श्रमिंहमवश्यं दृष्टवित्प्यामि ।
 मागच्छ ननुपकण्टम् । इति प्रोच्य निजयनोत्तरमुमुपावेशायत् । क्षणं तनोपविश्य रणवीर-
 मादाप सह मन्त्रिवरोज क्षितिपतीन्द्रः प्राप्तादं प्रवितिः । ' स्वगतचरणैः समं रणवीरः
 प्राप्तादं समागतवानिति ' निशम्य प्रमुदितान्तरहा प्रफुल्लवदनान्मुखा च जाता रात्रकन्या
 रत्नप्रभा । ' कदा तेन सद्रष्टेषाधुना ? ' इति प्रबलमुकलिकाकुलहृदया प्रारण्य पर्यटितु-
 नियमितस्यतः ।

प्राप्तादमेतत्कालमेव महाराजो रणवीरकृते भोजनप्रवर्ण्य विधानुमादिशत् किट्टरमेकमिति
 तस्य एव नियमं तदर्थं भोजनवातम् ; मुञ्जित्येन समं क्षणान्तरे भोजनार्थं गतवति रणवीरे
 प्रधानमवदन्महाराजः ' मन्त्रिवर ! अनित्यदुर्गतायस्य महाराजश्रीचेमरिर्हिहस्य तनयोऽयं
 निजदुहित् रत्नप्रभाया मनुस्मो वसो वर्तते इति तेन समं स्वदुर्गतां रत्नप्रभां विराह्य सच्छ-
 निदं मदीयराज्यमस्मै कन्यादानेन साकमर्गयितुं जायते मतिर्मे । तदत्र विषये का सम्प्रतिभवत
 इति निवेद्य मे ' इति ।

मन्त्रिवरः । सम्यग्निरपारि नरेन्द्रेण । परं कथमर्थं यवीयात् कुमारः पारयेदिनां
 दुर्वहां राज्यधुरं योदुमिथेवाऽऽशास्वते मया ? ।

नरेन्द्रः । विश्वयं ? मिह एव भवति मिहबाहः । नाडित्यन्ते काङ्क्षिदग्दगानि
 सिद्धिर्देनाम् । अशुभमतया राज्यतन्त्रं खलदितुमयं प्रमविष्यतीत्यवधारयामि खलु ?
 पुनर्मवानरि तयहायक इति किमपि कथं जानुमविष्यतेऽशुना । मुमन्मतिमस्मै दास्यति
 मवानिति हर्षं विष्मिति । प्रियमन्त्रिवर ! इदानीमदमेभिः संभारोसाधिमिहद्विभोऽस्ति
 भूतामिति तस्मै समर्थेर्द्रं राज्यमखिलं मोहमायाजालं परित्यज्य सचिचदानन्दकन्दजगदीश्वर-
 मभिष्यातुं निरन्तरं निरन्तरार्थं कथेदेकान्तरसायकान्तरासुवि समुत्तम्य शेषं वयः मुनेन
 गनीपतुनभिलषामित्प्रामहम् ।

मन्त्रिवरः । किमाह राजेन्द्रः ? यत्र देवो गमित्यति तथैवायं भावकः प्रपानोऽपि
 सदैव समेभ्यति । अमहयि नाभिलषामि जगदिन्द्रवत्प्रमिदमिदानोम् । अत्रमवग्रा ममनेवा-
 हमारि सम्प्रति जगदीश्वराशयने कुर्षेकान्ते जीवन्तोप ध्यन्तापितुमिच्छामि ।

नरेन्द्रः । मुषीन्द्र ! नोचिडे मन्ये सम्प्रति मयत्वं सह नेतुमिहम् । अत्रोपिचा भवान्
 राज्यमन्धीन्यता सच्छानेन रणवीरमिमिजाते करेत् । प्रहृष्टमथाह भवान्किमान्द्र-
 पिन्ये मयन्तम् । तदिदानीं महत्वनमहीरुपायैव निरयतु मवान् । (नरेन्द्रयचने निशम्य
 दृष्टीमितिष्ठदनाप्यवयः)

अथ राजनीदृषीमद्वय मच्छे शृत्तमिदं न्यवेदयश्चरेन्द्रः । रत्नप्रभायाः परिमयदृष्टान्ते
 निशम्य निशतां प्रमुदितऽभून्महाराज्ञी । परं तेन समं महाराजस्य वनगमनकार्तामकण्ठा-

तिमात्रं चिन्तातुरा बभूव नरेन्द्रवल्लभा । बहुविधैः सान्त्वनामयैर्वचनैस्तां प्रशमय्य
यावदाधासयति महाराजस्तावदेव तत्रोपस्थितो रणवीरः । नरेन्द्रं महिषीश्यायं साद्राचारं
प्रणम्य महाराजसन्निधौ समुपविष्टवान् । क्षणं शान्तिराविरासीत्तत्र । परमन्ते शान्तिमहं
विधाय रणवीरमभ्यधत्त नरेन्द्रः— ' वत्स रणवीर ? त्वामहं निजतनयापेक्षयाऽप्यधिकप्रेम्णाऽ-
भिलषामि—इति । मदीयं वचनं न च नाप्तीकरिष्यंति त्वामित्याशास्यते मया '—इति ।

रणवीरः । पूज्यवर्य ? किमिदमभिधीयतेऽत्रभवता ? निःशङ्कमादिश्यतामयं यदाज्ञाप-
नीयं श्रीमता । नायमुल्लूघयिष्यति भवद्विदेशं श्रीमत्करणकमलचञ्चरीक. कदापि ? ।

नरेन्द्रः । शृणु—राजकुमार ? स्वप्रियतमकन्याया रत्नप्रभायाः पाणिप्रहणं त्वया कारयित्वा
तया सह मदीयमिदं प्राज्यं राज्यमपि तुभ्यं प्रदाय वानप्रस्थाश्रमं परिग्रहीतुमहामिच्छामि । ब्रूहि,
किं वान्छसि त्वम् ?

रणवीरस्तु महाराजस्येदं भाषणं निशम्य स्तब्ध एवाऽभूत् । महाराजाय किमुत्तरं देयमिति
न स्फुरितमस्य हृदि किमपि । प्रकारममुमालोक्य पुनरवदन्नरेन्द्रः— ' रणवीर ? किमुत्तरं
न दीयते ? त्वमप्यस्मिन् विषये मामनुमन्यसे— इति तर्कयामि खलु ? ' इति ।

रणवीरः । (सगद्गदस्वरम् ।) भगवन् ? शिरसा वहामि श्रीमदादेशजम् । परमत्र-
भवानस्मान् परिहाय गन्तुं यद् प्रवीति तत्राभिरुचितं मे नितान्तम् ।

नरेन्द्रः । रणवीर ? मोद्विजस्य ? अस्मन्मान्त्रिवरस्त्वां सन्निधास्यते । यद्वधि नाभिज्ञातो
भवसि राज्यकर्मणा तद्वधि त्वमस्य प्रत्येककर्मणि गृहाण सम्मतिम् । पालय स्वप्रजा, इव
प्रजा । प्राजानां सुखेन सुखी दुःखेन च दुःखी भवति नृपतिरिति सम्यगवगम्य प्रकृतिं
रञ्जयन् राज्यं प्रशाधि ।

क्षणेऽमुष्मिन्पतस्थे तत्र रत्नप्रभा । पितरं प्रणम्येयं मातुरन्तिकमुपविश्य सौचि इगञ्च-
लेन रणवीरं निभालयाम्बभूव । रत्नप्रभामवलोक्य व्याहृतवती नरेन्द्रकान्ता— ' वत्से !
समर्पिताऽसि त्वमस्माभिरस्मै राजकुमाराय । परिचर त्वमेतं मनोवाक्कर्मभिरिति । ' तस्का-
लमेव महाराजो राजपुरोहितमाहूतवान् । अखिलजनसमक्षं विनैकमपि समारम्भ राजपुरोधा
राजकुमार्यां रत्नप्रभायाः पाणिप्रहृतलजं राजकुमारेण रणवीरेण वैदिकविधिना प्राहया-
मास । महाराजो राजमहिषी चानन्दितौ भूत्वा तौ दम्पती शुभेनाशीर्वाचसा सम्भावया-
मासतुः— ' भद्रं भूयाद् भवतोः । मद्रुं तनोतु सदा सकलमङ्गलमूलमहेधरो धाम् ? '—
इति ।

तस्मिन्प्रसरे तत्रत्या धरणिः प्रकम्पितुमैरिभे । तेन सममेव महानेको भयङ्करो निःस्व-
नोऽजनि । तद्भिमुखं पादद्वलोकयन्ति सकलास्तावदेव स्वसम्मुखं कमपि शान्ताकारं
मन्दिदवं योगीन्द्रमुखाधिवासमपश्यन्नगिलास्ते । रणवीरस्तु योगीन्द्रमवलोक्यैव तद-
भिमुखमभिधाप्य दण्डवत्प्रणमन् पदयोः पपातामुष्य । ' वत्स ! सुखी भूयाः, ' इत्याभि-

धाप स्वइष्टान्ध्याममुमुक्ष्यापयामाम योगीन्द्रः । महाराजभीरणजितसिंहः, तत्रोपविष्टाश्वा-
न्वेऽपि जना शरद्वृत्तमिदं वृत्तमवशोक्य विस्मयति क्वचित्ताननारविन्द्रा योगीन्द्रं प्रणेमुः ।
पथापयं मद्गलमयेनातीर्थपसा सकलान् संभान्य नरेन्द्राभिमुक्षीभ्य वभापे योगीन्द्रः-
राजेन्द्र ! समुचितमेव कृतमात्मनो यदकारि स्वया । अथइयकमिदानीं तपास्य संसारमोह-
जाडस्य परित्यागकरणमेव । त्वामहमागता समरण्ये नेतुमभिलषामि । एहि, सधदो
भव साधरम् । परिधेहि कावापयसनामिदम् । समाधेहि विविक्तं परमेधरं हृदि तमिति ।'

इत्युदीर्य नरेन्द्राभिमुखमेकं कापायस्रं प्राक्षिपत् योगीन्द्रः । तद्वल्लोक्य तस्य एवो-
त्थाय कापायवसनं वसानो नरेन्द्रस्तास्वरमवादीत्- ' अहो ? धन्योऽसि विभो प्रभो ?
धन्योऽसि । विज्यते जगति जगदेकनियन्ता जगदीश्वरः । अहो ? अल्पलब्धोऽपिमिदानी-
मानन्दरमः । अघातेतमिव मे जननमरणचक्रमधुना ' । इति श्याहस्य पुनरपि प्राणंतीर्य
योगीन्द्रम् । राजेन्द्रं वनं प्रम्यानुमुचन्तमालोक्य रणवीररत्नप्रभाराजमहिषीमन्त्रिप्रमुखाः
सर्वेऽपि पर्यधुगुणान्मुक्ता योगीन्द्रसम्पुत्रमराडोक्यन् । तानधुजळं मुद्यतो निरीक्ष्य नर-
देवधीरणजितसिंहो बहुविधं मान्यनामयं समुपादिशत् ।

तस्य महादेवी चन्द्रप्रभा योगीन्द्रं प्रणम्य कथितरती- ' भगवन् ? अन्यात्पमिदं
भवति । किमिति नयति मद्दन्तिकान्महाराजं धीमान् ? भर्त्रां प्रहैवोपितस्यं सहधर्मिण्या ।
तन्किमिति विद्योऽप्यते निजनापती नारीयं भगवता ? मामपि तमनुगन्तुमादिदानु धीमान् '
इति ।

योगीन्द्रः । देवि ! अक्षरताः सख्यं तत्र कथनं परमिदानीं रत्नप्रभायाः सखिधाशवश्यं
तवोपितम् । यतो यादिकेर्यं सम्प्रति । न विज्ञापते यादयाऽनया किमपि सांसारिकं कृत्य-
मिति धीमत्याऽथ स्थिवा रत्नप्रभायै रणवीरायापि शोचमं तद्दहं शिक्षणं प्रदेयम् । निर-
न्तरं स्वान्त करणे निमग्नदेयं चिन्तयन्ती तन्निवेवामहदयं समाधस्व तमिति कल्याण
कर्ता मद्दलमृटिकर्ता परमेश्वरस्ते ।

इत्थं राजमातरं सम्पुत्रदिश्य राजेन्द्रं सह नीत्वा वनं प्रस्थितो योगीन्द्रः । महाराजं
प्रस्थितमाडोक्यावितरति विद्वलाय राजमाता । रणवीरो रत्नप्रभा शोभौ तदुपकण्ठमुपविश्य
तां यदुविषमाशासपामानुः । ' प्राज्यं परिधेय रात्रं प्रस्थितो वने महाराजः ' इति
पुस्तान्तः क्षणेनैव सकलराजन्तरे प्रससार । महाराजदिपोनेन प्रजा अतिदुःखिता यन्तुः ।
पौरजनानाशामविशुं रणवीरो मन्त्रिवरं महादाय पञ्जपामेव नगरं गतवान् । अमाधवेरुग
सह विपत्प्रगरे मन्त्रामण्डलमयं सान्त्वनामयैर्मुपुत्रविषैः सहाजुमृतिदशितामहदयैः सुय-
शोनिषदैरपरदिदेश । अथ अघुत्तचरैः सान्तिमायताः सकला मरि जनाः स्वामिनके
राजानमन्त्रिनाय यतुत्तमनमः सन्धः प्रतिदप्यन्मिधामुदेऽवमानमिस सादरं सदर्थं प्रयेमुः ।
इत्थं मृष्टिमण्डलं सान्त्वयित्वा प्रामार्ं प्रतिनिहृत्तो रणवीरः ।

१ पूने विज्ञे वा ' विज्ञेनी पून विज्ञेनी ' इत्यमरः ।

अन्वेषुः प्रातःकाले महता समारम्भेण समं यथाविधि राज्ये समभिर्यक्तो रणवीरः । नगरश्रेष्ठिजनैरन्यश्चापि साधाणमनुजैर्निजनिजयोग्यतानुपारं स्वाभिनयबालनेन्द्राय वितीर्णान्युपायनानि बहुधाः । यैर्यैरपहारो वितीर्णस्तेभ्यस्तेभ्यस्तद्द्विगुणमूल्यवन्ति दत्तानि पारितोषिकाणि मन्त्रिसत्तमेन ।

अथ प्रतीचो दिशर्मवलम्बमाने भगवति चण्डांशुमालिनि महता समारोहेण साकं महाराजधोरणवीरसिंहनेन्द्रो राजमाहिषी श्रीमती रत्नप्रभादेवी चोभौ रुचिरनेपथ्यशालिनौ नानाविधमणिमुक्तावलीमण्डितसकलाङ्गसुन्दरं दर्शनीयं गजेन्द्रमेकमारुह्य चतुरङ्गिण्या सेनया सह विविधमनोहरवाद्यबधिरितादिगन्तरालं प्रस्थितौ राजधान्यां पश्यन्ति । पौरमण्डलीभिः सहस्रैकिलकिलारव सजयघोषं पुष्पवर्षैरभिनवमहीमण्डलात्तण्डलोऽयं संभावितोऽवितराम् । एवं कैश्चिस्त्रोत्सुकं निरीक्ष्यमाणः, अपरैर्जयप्वानिभिः सत्चरीक्रियमाणः, इतरैः पुष्पवृष्टिभिरवकीर्यमाणः पौराशीभिः संवर्द्धमानः, चन्द्रिभिर्गायमानश्चाखिलं प्रकृतिमण्डलमानन्दयन्, भूतपूर्वनेन्द्रमात्मगुणगौरवेण विस्मरयाञ्चिव, निखिलनगरमारुहिरतिशयप्रेमपीयूषजडैः प्लावयञ्चिव तर्पयञ्चिव धार्यं बालनेन्द्रः पुनः प्रासादाप्रद्वारे समुपस्थितवान् । उभावपि दम्पती दन्तायलेन्द्रादवस्था यथाक्रमं राजमातरं मन्त्रिपुङ्गवञ्च सादरं सस्तेषु प्रणेतुः । ताम्यां शुभेनाशीर्षचनेन सम्भावितौ इमौ दम्पती । एवं विपत्तिसमाकुलस्य दुःखिनो राजकुमारस्य रणवीरस्य भाग्यभानुः सम्पूर्णतेजसा जगदाकारे प्रचण्डं प्रचकारे ।

राजकुमारी रत्नप्रभा तु- ' कदा वा रात्रिरुपविष्टे ? कदा वा निजदयितेन समं समालपेयम् ? ' इति मद्दोःकण्ठाकुलमानसा ' शर्वरीं प्रतीक्षमाणाऽविष्टत् ।

सायंकाले रणवीरः- ' कथं नु राज्यमुपलब्धमात्मना ? कथञ्च महाराजधोरणजितासिंहो वनं प्रस्थितः ? ' इत्यादिवृत्तनिवेदकं सविस्तरलेखं पत्रमेकं विलिख्य कस्मैचन विभ्रम्भै-भाजनाय नायकाय समर्प्य त स्वयेष्टभ्रातृश्वन्द्रासिंहस्य सविधे प्रेषितवान् । नायकोऽयं पत्रमादाय ततो निष्क्रान्तः ।

अथ राजमानुरन्तिकमुपगम्यायं रणवीरो नियततदीयपार्श्वे मात्रे पुत्र इव तस्यै सकलमारमदुःखमय वृत्तं भावितवान् । वार्तायामेव संकृत्वा रजनिरिति निजवार्ता समाप्यासौ राजमातरमावृत्तुयात्मानं प्रतिपादयन्तीं प्रियतमां रत्नप्रभां द्रष्टुमुत्कण्ठितः स्वशयनमन्दिरे प्रपेदे ।

॥ + ॥ इति चन्द्रावनगुणकुञ्जप्रधिगतविद्यारत्नस्य पण्डितमेधावतकविरात्म्य कृतौ पद्यवङ्किणोसहोदरे कुमुदिनीचन्द्रे भवमी कथा ॥ + ॥

१ शर्वरी रात्रिः । २ विद्याधनाश्रय । ' समो विभ्रम्भविश्वासी ' इत्यमरः ।

अथ दशमी कला ।

“ कृतमपि महोपकारं पप ह्य पोत्वा विरातश्च ।
प्रत्युत इन्तुं यत्ते काकोदरसोदरः खलो जगति ॥ ”

(पण्डितराजो जगन्नाथः)

“ द्रवति च हिमरश्मावुद्धते चन्द्रकान्तः । ” (कविराजो भवभूतिः)

“ गहनं गजेन्द्रनाभः प्रियाविरहोन्मादप्रकटितविकारः ।

विशति ठरकुसुमाकिसलयमूषितनिजदेहभागमारः ॥ ” (विक्रमोर्वशीये)

“ चकारपङ्क्तिरिव गच्छीते भाग्यपङ्क्तिः । ” (भासकविः)

एनस्तिनो जना यदा पापाचरणे ध्रुवान्दं मन्वते पुण्यशाष्टिनो मनुजास्तदा क्षणवपि दुरि-
तकृत्यं कर्तुं संकुचन्ति । नास्तीद्वयधिः श्रुस्मिहस्य किंस्त्रिपकर्मणाम् । नासौ विद्यतिस्ति स्त
परलोकम् । परमेश्वरमपि नामन्यत्ताऽयम् इति कलुषकर्मणां नैव स्वादवधिरस्येति संभवनी-
यमेव । कुमुदिनीहरणे द्वितीयमकृतापार्थोऽभवदिति इदयमस्य श्रुतं क्षुभितप्रजायत । प्रत्यङ्गे-
ऽस्य प्रचण्डो वैरागलः प्रज्वलतिस्व । पुनरसौ विजयनगरं प्रगम्य कुमुदिनीमपहृतुं विचिन्वि-
त्तवान्- ‘ किं नैव लप्स्यते मया कुमुदिनी ? हा कुमुदिनि ! न काऽपि शान्तिद्वंद्वि मे स्व-
दृते ? अप्यन्तरा या देवाग्रता वासि त्रिमिति नावगन्तुं प्रभवामि ? हन्त ! उचुष्वासांशले-
न्दमधिरुदोऽहमेकेन हस्ताभिसारणेन स्वपाऽतिगहननिराशागतंभुवि प्रपातितोऽस्मि । अस्मि-
मानिनि मामिनि बाळे ? नैव कर्हिंस्त्रिन् सुखं स्यात्तुं शक्यते स्वम् ? मानवामंस्थाः खलु सुतरां
स्वम् ? परं यापदायुरहमपि नैव विज्जहामि स्वामिति दृढं जानोहि । कुमुदिनि ! अपि
भवेयुः सदस्रतः प्रहरिणस्तत्रोपरक्षगाथंश्च ; परं तातगणयद्यपमपइरिप्यति स्वाम् । मामिनि
बाळे ! चन्द्रं परिणोष त्रमाथयंस्तुमनेत्र जातामि खलु ? ! किन्तु त्वदुन्मादमवतार्यैव
शान्तिमेव्यति श्रुस्मिहोऽयम् ’ इति विचिन्तयत् एवास्व चारुकोपरशुको भटः सोप्यानिःशा-
स्रमभिधायमानलत्रागत्य महीतलमिलनमीलिः प्रगम्योद्भ्रान्तिरमापतैतम्- ‘ प्रभो ! क्षम्य-
तामयमनुचर । चारुके निरुदो बाळः कर्णालेन पञ्जायित ’ इति ।

दूरास्तिहः । (सोद्वेगम् ।) महो क्षात्रवर्म् ? ? किम् ? पलायित किमु ममापेटकः ? दुष्ट ?
तत्रैव प्रमादस्य परिणामोऽयमिति मुद्दह तत्प्रतिकल्पम् । ’

इति षष्ठाहाय निद्रोषस्य भटस्यास्य कण्ठे मृगमोऽयं स्वचन्द्रहासेन प्राहार्योऽयम् । क्षणैवैवा-
पमाप्रीयमभिधोर्ग निर्गंतुं प्रीश्यतो न्यायकातिगः परमात्मनो न्यायसमायाम् ।

अथापर भटमाहूयोपरतस्य तस्य दाव ततोऽपनेतुमादिश्य क्रूरोऽय क्रुधा जल्पितुमारोमे-
 ' जये ? किन्तु काण भवेदस्य यन्मदीयधिद्वेषिण केसरीसिंहस्य तनयौ मम पाणिपञ्जराद-
 द्भुवगत्या विचित्ररीत्याऽपसरत इति ? हन्त ? कारायां निरुद्ध रणवीरमालोच्य नितरां
 खल्वानन्दमहम्, परमयमानन्दो मे विलीन हापि वायुमण्डले । पलायितश्चाय पालकोऽवि-
 दलितकु-तलाप्रोऽनाथासेन । हन्त ? साम्प्रतमेच्छयाने द्वौ सपातौ मम मतिद्वन्द्विनौ ' इति
 न्याहरन्नतिवेलमशोचीत् क्रूरसिंह ।

अथ चतुर्दिनानन्तर पुनरन्यतमो भटसदन्तिकमुपत्य - ' प्रभो ? अतिमात्रमङ्गलमुद-
 न्तमुपानीतवानस्मि ' इति न्यवेदीत् ।

क्रूरसिंहः । किम्, किमस्ति ? कामसिंह ? भूदि सत्वर यन्निवेद्य मे ? ।

कामसिंह । ससारमिम परिजहौ सोऽयममरकण्टकेश्वरो रणजितसिंह ।

क्रूरः । किमुपरतोऽयम् ? सुष्ठु जातमहो ? सस्थितश्चेदसौ । यतोऽयमपि यभूव मम
 प्रत्यर्थी । एष एव मस्मिन् राज्यापहारको नृप । भद्र जात यदय पञ्चत्वमित । तत्रापि
 सम्प्रति फलिष्यति मम कार्यवह्वरी । तस्याप्येकाऽनुपमलावण्याङ्गयष्टिकलनासृष्टिरिवापरा
 सृष्टिकर्तुरद्वितीया विद्यते तनया । कामसिंह ? ईदृश सुसमाचारमपि कथममङ्गल कथ
 यसि ? ।

कामसिंह । श्रीमन् नाथ पञ्चव प्राप्नो नृप । किन्तु विशाल राज्य परिहाय परमेष
 रमजन कर्तुमरण्य प्रस्थित । आत्मतनयया सममखिल राज्यमपि रणवीराय समर्पितवानयम् ।

क्रूर । (कारायां शितो प्लवा ।) हा हन्त ? धूलिसाद्रापद्येय धारणा म ? उपसन्नमि
 दानीं मम मरणम् । इति समुदीर्य विधेतनो भूवा धरणिगले निपपात क्रूरोऽयम् । साध
 धानमसु पिघातुमुपचक्रमे कामसिंह । कामसिंहस्योपचारेणा-त्वे सज्जामापन्नोऽय मनस्येव
 चन्द्रसिंह रणवीर राजान रणजितसिंहञ्चापि कशाप भृशम् ।

अथ कामसिंहहर्षं परिगृह्य समचक्रयदयम्- ' वीरवर ? अप्यायुषो मम स्वादवसान
 तदपि कनाप्युपायेनापहरणीयैव कुमुदिनी । पर कार्यमिदमस्माभिरतिसावधानतया
 करणीयम्, यत सवृत्तोऽस्ति चक्रवर्ती महाराजो रणवीर । अतीवचतुरोऽयमिति सोऽयमस्मान्
 कुतोऽपि विचिन्त्य निगृह्य च पशुमार मारयिष्यति । तदधुनाऽस्माक निनानुचरै सम पृथक्
 पृथगवत्यानमेवातिशेयस्करम् । नो च-महदनिष्ट समथिता न । मदीयप्रियवीर ?
 एहि, इदानीमेवावा विजयनगर गच्छाव ' इति निगद्य कामसिंहहस्तमाचक्रुर् क्रूरसिंह ।

कामसिंहस्य सान्त्वयद्यवधीत्- ' धीमन् सेनापते ? द्वापितराधीयतां हृदि । वरकार्यं
 दातया कर्तुमीहते भवान् युक्तया करणीय तत् । गुप्तविधामह जानामि । मदीयविधा
 नर्भेष सिष्यति । तत्सम्प्रति साधुऽपनुपोरावयो पश्यान् समुचितमेव विजयनगरे ' इति
 प्रोष्य क्षणानन्तरमेवाय कापायवसनयुगलमानिनाय । उभाभ्यामपि परिहित तदम्बरम् ।

भक्षाना शरीरं द्वाक्षमाख्या च कण्ठमलद्वय पात्रिण्डिनौ साधुवैपौ सुण्डकराजावेतौ
विजयनगरवर्त्मना प्रचेलतुः । प्रदोषे प्रदोषावेमौ प्रच्छन्नं विजयनगरं प्रविश्य क्वचिदुपहरे
निशीथसमयं प्रतीक्षामणौ स्थितवन्तौ ।

सम्प्रति भगवान् भुवनमास्करः कमलिनीनायकः स्वकैः कमनीयकोमलकिसलयसद्बोदरैः
स्त्रिणकन्दलैश्चरमाचलशिखरभौलिमण्डलं मण्डयामास । भगवती कमलादेया स्वाश्रयभूतानि
कमलान्यपहाय नैजं चाश्रयं प्रकटयाञ्जते । चक्रवारुडलना दिनकरन्यस्तमातपं सन्ताप-
मिषेण पिबन्तो निजदयितस्य विरहममहमानेव समानन्दितुमुपचक्रमे । न खलु सुहृदोऽपि
विमलितविभवान् जनानाप्रयन्तीति प्रयोधयन्त इव चञ्चरीकण्ठा नि.श्रीकाणि पुण्डरी-
काणि परिहाय मन्नुलमनीशां पुष्पवाटिकाभितो मन्नुमृदुलं जगुन्तुः । जगति कापि
स्वनिर्लेयमुल्यं स्थलं नास्ति इति कलावैः कथयन्त इव हृदयहर्षमविद्वङ्गमा दिगन्तरालादा-
गन्दागन्ध रम्यं निजनिजकुलायं भेजिरे । विदुषां सुपश इव सुर्मनसां सौरभं परितः
प्रसारयन्प्रसारमधुरो ग्रन्थ इव शीतलो गर्भवदो वहन् मन्दमन्दं लोकमनांस्वमन्दमा-
नम्बान्प्रभू । अथ दुर्दैवलेखाभिवान्धकारजर्वनिकामपरायं जगदानन्ददायिन्या सुनीत्येव
चन्द्रिकया भरेन्द्र इव द्विजगणमण्डितः सकलकलाभिरामश्चन्द्रमा रचिरं गगनसिंहासन-
मलञ्चकार ।

समवेऽस्मिन् बन्धनमुक्तस्य रणवीरस्य सन्देशमादाय गुप्तगृहाच्छिर्गतो मानसिंहः, श्रीमहा-
राजराजवीरसिंहेन पत्रं दत्त्वा प्रदितः सन्देशहरो नायकश्चोभौ सममेव तस्मिन्नहनि विजय-
नगरं प्रापतुः । रणवीरप्रेषितोऽयं नायकः क्रमेलकमधिक्रुदः समावयौ । जापातश्चायं
पद्मपामिव मानसिंहः । इभावपि मियो न पर्यञ्जितुशामिति पुरतो नायकस्तदनुगामी मान-
सिंहश्चैवमिमौ प्रासादान्निमुखं प्रयातौ ।

इदानीं कुमुदिनीचन्द्रौ सायन्तनं भोजनं विषाय सुन्दरचन्द्रप्रभाविरात्रितायां चन्द्रशाला-
यामानन्दसान्द्रद्वयौ समुपविष्टौ बभूवतुः ।

तस्मिंधवावसरे नायकमानसिंहौ प्रासादात्प्रद्वारि समुरगम्य प्रतीहारम् ' अद्र ? प्रासा-
दद्वारि कौचिद् विदेशशालाभ्यौ समुपस्थितौ पुरुषौ महाराजं दिरक्षेते ' इति निवेद्य भरे-
न्द्रापति ' निवेदयामासतुः । ' गतिममीद्योन्तु ? ' इत्याभिधायायं प्रतीहारोऽभ्यन्तरं
प्रविश्य प्रणम्य चोदञ्जलिः- ' अन्नभवन्तं साक्षात्कुर्वे कौचिद् वैदेक्षिणी द्वारि स्थितौ
स्त ' इति भरेन्द्र विज्ञापयामास । चन्द्रसिंहस्तौ प्रवेशयितुमभ्यन्तरे तमादिशत् । प्रास-
प्रमुनिदेशश्चायं दीप्तारिक्तं पुदराभिनौ प्रावेशयदन्तः । द्वारपि चन्द्रासिंहं प्रणम्य विर-
चिठाञ्जलिपुटावेकतः स्थितौ । ताश्चजमेव चन्द्रसिंहो मानसिंहमभिज्ञाय समगारीत्-
' भ्रातर्नानसिंह ! अस्मीयस्येव समागमे त्वया स्वपुरद्वर्गं समर्प्य मे तस्माद् भवद्वरगुप्त-

१ उपहरे-एकतरफते । २ कन्दलः कम्हा । ३ लक्ष्मीः । ४ इमल नि । ५ निनयं २६५ ।
६ वातुः । ७ जषनिहा विररकरिणी । ८ विदेशादायतौ ।

गृहादपसर्तुं परमं साहाय्यं कृतमिति नाहं तिर्यग्भवानग्नि । कथय, धन्यो ? कुतस्तवाग-
मनमिदानीम् ? कथञ्च सवृत्तमिदम् ? किं वृत्तमुपनीतवानसि ममानुजस्य ? अद्याहं समी
कृतवानसि सकल सैन्यं गन्तुं तन्मोचनार्थम् । ' इति ।

मानसिंह । विजयतां महाराज । भ्राता रणवीररतु कस्यचन महात्मनो योगीन्द्रस्य
महानुप्रद्रेण निर्विघ्नं बन्धनालयाधिमुक्तोऽस्ति । तेनैव महानुभावेनाहमत्र तदुदन्तं भवते
निवेदयितुं प्रेषितोऽस्मि ।

चन्द्रसिंह । (साधयम् ।) किं मदीयबन्धुमुक्तो बन्धनालयात् ? प्रभो ? कियन्तमु-
पकारमहं मन्ये भवताम् ? ।

कथनमिदं निशम्य पार्श्वस्थापिना नायकेन तेन विस्मितमनसा पृष्टो मानसिंह - ' कस्य
रणवीरस्य सम्बन्धिर्नां धार्ता निवेदयसि ? ' इति ।

मानसिंह । महाराजानुजस्य श्रीरणवीरसिंहस्य ।

आत्मन एव महाराजस्य वृत्तमुपधुल्यार्थं नायक प्रमुदितमना सन् श्रीचन्द्रसिंहमहारा-
जाय न्यवेदीत् - ' प्रभो ? अहमपि तस्यैव महाराजश्रीरणवीरसिंहस्य सुदन्तमुदन्त निवेद-
यितुमायातोऽस्मीति । '

चन्द्रसिंह । एवम् ? कथय कथय किमस्ति वृत्तम् ? ।

नायकः । भार्यथा समं विशाल राज्यमुपलब्ध श्रीमता रणवीरसिंहनरेन्द्रेण ?

चन्द्रसिंह । [सहर्षम् ।] अपि सत्यं कथयसि ? किं सत्यमिदं शृणोमि । उत स्वप्नोऽ-
यम् ? (स्वगतम् ।) नैव नैवाय स्वप्न ? । (प्रकाशम् ।) भ्रातः ? कस्य राज्यं का च कन्या
माताऽमुना ? ।

नायक । अमरकण्टकाधिपतिनरेन्द्रचक्रवर्ती महाराजश्रीरणवीरसिंह स्वतनया रत्न-
प्रभा रणवीरेण सम विवाह्य कन्यादानेन साकं सकल विशाल राज्यमस्मै वितीर्य
निजमन्त्रेणैव वय परमेश्वराराधने न्यत्वापयितुं धानप्रस्थाश्रममन्त्रीचकार । महाराजश्रीरणवीर-
सिंहो भवन्तमभिधाष कुदात्तं पृष्टवान् समर्पितवौश्रेद् पत्रमपि श्रीमते दातु मे । (इति
पत्रमर्पितवान् ।)

चन्द्रसिंह । अहो धन्योऽसि धिमो ? धन्योऽसि ? । जगत्या तव लीला ? नायक ?
निजानुजस्य भाग्योदयबन्धनालयनिमुक्तत्वयो स्मारकरूपेण तुभ्य रत्नहारमिम भासिंहाय
चेमा मणिमालामर्पयामि । इत्यभिधाय चन्द्रो निजकण्ठादपतार्थं हारयुगलं मानसिंहाय
नायकाय चेद् पारिणोपिकरूपेण प्रदाय निजानुजलिखित पत्रमवाचयत् । पत्रेऽस्मिन् कथं
कारागृहान्मुक्तं स्वयं कथञ्च शान्कन्यया सम राज्यमुपलब्धमात्मनेति सविस्तरं वृत्तं
लिखित्वा विदित्वा च - ' भ्रातृजायायै कुमुदिन्यै प्रणामं निवेद्याल्पीयसैवानेहंसा श्रीमते
दंशनार्धमागमिष्यामि ' इति लिखितं रणवीरेण । नरेन्द्रचक्रवर्ती सवृत्तो निजानुजन्मेति

विज्ञायास्य चन्द्रसिंहस्यात्मनि न ममौ गुरः प्रहयः । दलमनुवाच्यापे निजवक्षसा समास्य-
लन् । अयैकं वीरमन्यागतविमौ यथोचितं परिचरितुमादिश्य स्वयमानन्दम्यागरतरङ्गे रिहदन्त-
रङ्गोऽभूत् ।

तस्मिन् क्षणे कुमुदिनी (याऽन्यागतं पुरुषद्वयमायातं निशाम्य निकटवर्तिनि रङ्गमहालये
गताऽऽसौत् सेदानीं) वीरेण समं तत्पुरुषयुगलं गतमवलोक्य चन्द्रसिंहसमीपमुपस्थितवती ।
विचारतरङ्गैः प्रेङ्खोल्यमानमाननं चन्द्रं विनाभ्य जगात् कुमुदिनी- ' प्राणेश ! किं विचि-
न्तयति भवान् ? अशौचमहमखिलमातन्दमयमुदन्तजातमत्रभवता सममालपतोस्तपोरभ्या-
गतयोः । भ्राता धीरणवीरसिंहो वन्यनागारात् विमुष्य चकुरतां राजराजो बभूवेति महलम-
येऽस्मिन् समये मृशमानन्दीपनस्माभिः । तदपि न वेद्मि किमेवं विचारोर्मिमालानिमित्तो
भवान् ? ' इति ।

कुमुदिनीनिगदितमाकर्ण्य विचारामन्दतन्द्राया उद्बुध्यं चन्द्रः समभाषन् ' प्रिये ? आनन्द-
मिन्दुतद्रेऽथैव निशीनोऽस्मि । सकललोकसङ्करस्य श्रीसङ्करस्याद्भुनलीलाविचिन्तने निर्लीन-
मभूमे मनः । देवि ? अद्य मदीयहृदयमतिहर्षेण प्रपुङ्गं रिचते । ' इति ।

कुमुदिनी । प्राणवल्लभ ? भ्रात्रा रणवीरसिंहेनाऽपि स्वानुरूपैव राजकन्योपलब्धा ।
अगिनानाम्यहं रत्नपद्मम् । अतीरचतुरा रूपवती चैवं वर्तते । यथा धीरणवीरसिंहो
सुद्धिमान् सुधनुरध्यास्ति तथैव राजकन्या रत्नप्रभाऽपि चतुरा सुद्धिमती चैवं विद्यते खलु ।

चन्द्रसिंहस्तु- ' देवि ? अमन्दमानन्दमयं दिनमद्यतनं विद्यते हृद्यमित्येहि चञ्चलचन्द्र-
काञ्चित्चन्द्रमरीचिनीचिसम्पर्कशीतलयां चन्द्रशालामणिकुटिमभुवि समुपविशात् आतां चन्द्र-
मकातो ' । इत्युदीर्यं कुमुदिन्या सह प्रासादाप्रवर्तिनीं सर्वतोभद्राप्यगुन्दरचन्द्रशालामुपेत्य
रम्ये रत्नमण्डितकाञ्चनपथङ्गे पयोधिपयःपेननिभायां राजहंसगर्भनिजिवरायां रुचिरायां तूलन-
व्यायामुपविश्य सहस्रं सरिमतं सानुरागं यातांविनोर्द्धं पितेने ।

कुमुदिनी । प्राणेश ! यथेयं चन्द्रमत्तश्चन्दनचन्द्रसंज्ञपद्मोदरशीतलतराकिरणपःपर्केण
हर्षनिकरत्नान्वरा सती प्रणयमूढेय जायते कुमुदिनी यथैवाहमन्वद्य स्वनयनचक्षोरदन्तानन्द-
नस्य हृदयेषरस्य चन्द्रस्य यदनेन्द्रीजरनिर्गतं मधुरप्रिपरसानृतं त्वाद् त्वाद् प्रणयमुघाऽस्मि
खलु जाता । यथाहि सुषोभुकरस्यर्गो हवति चन्द्रकाञ्चरत्नं तद्देव भवदीयशोमलकरसं-
सर्गेण रागोद्विरेकेण द्रवीभर्षित मे हृदयम् । यथा तु मृगाङ्गालोकमाणोऽहं न नृप्यति
चक्षोरान्तरा ख्यैव खलु भवद्वतनेन्दुधिम्यं दत्तं दत्तं न नृप्याम्यहमपि । प्राणनाथ ! न खलु
कोऽपि भवानेन्द्रजालिको यदेवं मायया मोहयतिगरानिमामागमप्रियाम् ? ।

चन्द्रसिंहः । अहमैन्द्रजालिकेषु प्रतीये स्वया तद्दहमपि त्वां दृष्टुं मायागिनी
मोहिनी मन्वे । कुमुदिनि ! नूनं काऽपि देवाङ्गनाऽपि त्वम् ! त्वयैवाहं सीमाग्यशाली
हृतोऽस्मि खलु ! ।

१ वीणिसराह, २ चन्द्रसंज्ञः दर्शः । ३ सुषोभुचन्द्रमाः । ४ प्रेमतिगणन ।

कुमुदिनी । धन्योऽसि नाथ ?? सम्यगुदीरित भवतापि ?? । प्राणप्रिय ? पत्यै न शोभते नारी । स्वामिन पीडयित्रीं धिगस्तु जायाम् ?? या हि सीमन्तिनी मनोराजकायै परमभक्त्या पतिदेवमर्चयति सतत स-शुचि सुचरित्रो भार्या परलोकेऽपि स्वप्राणनाथेन सहैव स्वर्गमुपमुप भुङ्क्ते ।

चन्द्रसिंह । धन्याऽसि, आर्यबाले ? धन्यासि ? दुर्लभा खलु त्वावृत्ती ससारे सुचरित्रा धर्मपत्नी । यदा त्वावृत्त्य सुचरित्रा योषा सकलेऽप्यार्यमण्डले समुद्रपथेन, तदानीमेयास्या पुण्यार्थभूमेरभ्युदयो भविष्यति । देवि ? अतिक्रान्तेषामिदानीं बहुला रजनी । तदेहि, शयावहै साम्प्रतमायाम् ।

कुमुदिनी । नाथ ? नाथ समायाति मे निद्रा । न जाने किमिति मानसं मे चिन्ताकुलमिव जायते । मदीय हृदयमद्य कम्पत इन्द्र भयेन । किमप्यमङ्गल वृत्त घटितेति कोऽपि कथयतीव कर्णे ।

चन्द्रसिंह । प्रिये ? अनिमित्तमुपनत ते भयमिदम् । मा भैरीः ?? अस्य चन्द्रसिंहस्य-च्छत्रच्छायाया वर्तमाना त्वा कस्याऽपि मानवस्य वा, दानवस्य वा, देवस्यापि वा नास्ति शक्तिर्धर्मयितुमुद्वेजायितु वा ?? शेष्व सुखेन त्व मद्दुस्सङ्गे निजमुचमाङ्गं निधाय । जागरिष्यामि त्वदर्थमहमखिला रात्रिमपि । उपवेश्यामि चाहमत्रैव त्वा पालयन् ? ।

कुमुदिनी । अस्या दास्या कृते निखिला रजनीं प्रजागारिष्यति किमु भवान् ? नैव ? न करणीयमिध मदर्थम् ।

चन्द्रेण तु- ' प्रिये ? शपामि त्वामामना । मुप निद्रां हि त्वम् ? ' इति निगद्य कुमुदिनी शायिता पर्यङ्के । तदङ्के मस्तक निधाय पत्यङ्के लुण्ठन्या एव कुमुदिन्या क्षणेनाभिमुखी-पभूव निद्रादेवी । निद्राणामवलोक्य कुमुदिनीं चन्द्र शनैस्तस्या मस्तके तुलिकान्तर्वर्तिनि मृदुलोपधाने विन्यस्य स्वय पर्यङ्कातरे प्रबुध्यन्नेव निषण्णो निष्कृपकृपाणयाणि । अथ सपाते त्रितीयसमये निषण्णस्यास्य चन्द्रसिंहस्य समान्कान्तमिदं यत्नान् नयनयुगलं तद्रया । तस्मिन्नेव क्षणे स्वसहारेण कामसिंहेन साक क्रूरसिंहे नि चन्द्रपाद शनै प्राप्ता दस्य पृष्ठवर्तिना महालयतुङ्गेनाम्पन्तरं प्रविशेत् । चन्द्रसिंहस्तु तन्द्राक्रान्ततया घूर्णमानदी पौऽन्ततो यत्नान्कृत्य पर्यङ्के निपातितो निद्रादेव्या । अमुमसरमुपलभ्योभावपि दैर्घ्मिनी दुरात्मानौ प्रमुखां कुमुदिनीं तदपर्यङ्कसहितमिदं समुक्षिप्य-यथागतजर्मना प्रस्थितौ । प्राप्तादे प्रादीप्यत प्रबलप्रकाश प्रदीपक । आसीद्विततरा मूर्च्छित स्वप्नावस्थायामेव चन्द्रसिंह । अद्राधीच्छानौ स्वप्ने- ' यदयं कुमुदिन्या सह सुन्दरायामेकस्या नौकायाम धिरस्य चन्द्रवर्षातरीक्ष्णया पर्ययति । तनुने चानया सममनेकविध वार्ताविनोदम् । तत्रान्तरे कुतोऽपि काश्चिन् फालभन्तूक इय कृष्णवर्णं पुरण समुपेत्य तरेणिन कुमुदिनीं सहसा समुधावापगृह । ' इतीप्सां भयङ्करं दर्शयं स्वमदनायामेव पश्यतोऽस्य चन्द्रस्य निद्राभङ्गो

जातः । ' तिष्ठ रे दुष्टहन्त ? तिष्ठ । ' इत्यभिधाय स्वयन्द्रहायमेव गृहीत्या समुपविश्य चाभितो निरीक्षितुमारभे । यत्र पर्यट्टे प्रसुक्ताऽभवत् कुमुदिनी तत्र पर्यट्टमहितामत्रपटोत्थय तामकस्मादयं व्याकुलीभूय- ' हा हन्त ? किं सन्तोऽयं संजातः स्वप्नो मे ? किं कोऽपि दुरात्माऽपहृतवान् नम कुमुदिनीम् ? कुमुदिनि ? क्व गतामि ननु त्वम् ? ' इत्युद्यैः प्रोप्य तत्रमाद्युद्रोह । तदाप्रोशयनकालमेव प्रहरिषीरा भिया कम्पमानतरीराः सद्मा शयन-मन्दिरमभिद्रुत्य प्रविष्टाः । तात्रपटोत्थय चन्द्रोऽवदन्- ' भये ? गता कोऽपि ज्ञाति मन्त्रिपर्यन्ताकारयतु । राजपुत्रीं कश्चिन् गृह्णसोऽपहृतवान् । किमिदमपविनामस्मात् ? हा प्रिये कुमुदिनि ? फलमेव संवृत्तं तयोदितम् । प्रसुनोऽभूदयं मन्दभाग्य । नागौ शक्तत्वां संरक्षितुम् । हन्त ? कुत्रेदानीं त्वां गयेदयामि ? ' हतीरापित्वा मूर्तिनोऽभवत् ।

क्षणैरेव तत्रोपस्थितो मन्त्रिपुत्रः । ' कथमियं भयङ्करी घटना घटिते ' ति सानुसन्धानमयं परीक्षितुं प्रारभत । सर्वतो दिक्षु कुमुदिनीशोधार्थं वीराः प्रपत्रिटास्तेन । स्वपि-ब्रह्मण्ये स्थलकेमलार्जजलमकुले चन्द्रमिहदिरमि । तत्रभावेन सद्य एवोवायोपविश्य तारस्वरमभाषिष्ट- ' भये ? किमिति मामेवं पीडयति भवान् ? मरतीभवति क्षरीरमिदं मे संजन्त । हा हन्त ? क्व गता मे कुमुदिनी ? प्रिये ? मर्मदानस्थानत्रायाः फलमिदमु-पपद्यम् । हा ? कदाधुना त्वा द्रक्ष्यामि ? ' इति ।

पर्यायमा मन्त्रिवरेण धीमत्तारमिहैव चन्द्रमिहवपुषि हस्तं विग्नस्य समगादि- ' महाराज ? प्रेरिणाः परितो हरिसु वीरवराः । मय एव परावर्तित्यन्ते कुमुदिनीमादावामी । समाध-मिहि राजन् ? समाधमिहि । मेवं ' पाटलीभव ? ' इति ।

' किमुपलभ्यते मत्रिया कुमुदिनी ? ' इत्युत्तया चन्द्रः समुल्लास्य प्रथानहस्तं गृहीत्वा श्यातदार- ' मन्त्रिपर्यं ? वारिड मे कुमुदिनी ? इदानीमेव कुनोऽपि विचिय तामानयतु भवान् । येनागतनेमिति जानाम्यहम् । अद्राक्षमहममुं दुरात्मानं धूर्तिहन् । अविदूरेमेतेतोऽयं भवेत्पुत्रांसः । किमुद्यानोपतामयं मत्तः । मन्त्रिपर्यं ? स्वयं गत्वा भवाननुसंधाय संरक्ष्य चानयतु मयं रातकन्दिनीम् । हा प्रागप्रिये ? क्व गतासीतः मृतु ? ' इत्याख्याय पुनरपि विधेयनो भूत्वाऽयं निषया भूले । पठवान् वीरान् परिधर्षायामस्य नियुज्य कनिभिधन वीरमर्दरुत्तमपमानो निर्गम्य स्वयं कुमुदिनीमागेषाव मन्त्रिपुत्रः ।

इदानीमरुणसागरजिज्म जातेयं पुरन्दरदिव्यपुरी । भगवान् प्रमाकरो निजैः कुरैभिन्दुह-मैलकाणितरुदैः काञ्चनरजंगितिवरैः छिरणन्दर्कैः सकलै दिगन्तराकं प्रभासयितुमुपनः । शार्दार्य नोपलभ्य मृगिणसि कुमुदिन्याः । छिपञ्जलतन्त्रं शून्यभायेऽभिमन् प्रामादे सोऽप्यनितरदनम्बुवः प्रविशेत्त मथानपर्यं धीमत्तारमिहः । मत्तारमिहं समाजोत्थय रिशित

१ भद्राया ' गुलाबजल ' इति पद्यम् २ ' कुरविन्दो मत्तारया ' नामरमेधा ' इति पद्यतः ।

३ कुहूतः वेद्यः ।

इवायं चन्द्रः समुत्थाय पृष्टवान्—‘ मन्त्रिवर्यं ? उपानीता किमु विचिंत्य राजपुत्री ? किम् ? किमपि नोदीर्यते धीमता ? यदतु यदतु स्रवरं भवान् ? ’ इति ।

प्रतापसिंहः । राजन् ? धनिमात्र गयेपितापि नोपलभ्यते राजपुत्री ।

चन्द्रसिंहस्तु—‘ धिच् मा विमूढम् ॥ किं तदा त्यक्तवतीर्यं हतभाग्यमेतं कुमुदिनी ? ध्यर्थं मम जीवन्निदानां तया विना । अथि सुबुद्धिनालित् मन्त्रिमणे ? पालनीयमिदं राज्यं धीमता । गच्छाम्यहमात्मप्रियामन्वेष्टुम् ? ’ इति व्याहृत्य चलितुमारभत । गच्छन्तममुं निरप्य प्रोवाच प्रतापसिंहः—‘ देव ? न त्रियतां साहसम् । किमिति त्याज्यं राज्यं भवता ? निश्चितमेव प्राप्स्यते कुमुदिनी । प्राहिणवमहं निजंजीरवरान् दुरात्मनोऽस्य गुप्तगृहाभिमुखं मार्गयितुमिमां । अधुनैव निवर्तिष्यन्ते कुमुदिनीमन्विष्यानीयामी धीराः । तदाकलय्य शान्तं राज्यकर्मणि समवधीयतां भवतेति ।’

चन्द्रः । (साक्रोशम्) मन्त्रिवर्यं ? कुमुदिनीं विना राज्येऽस्मिञ्चिवास्तो मे निरर्थकं । तदर्थमहं वनाद् वनान्तरं भ्रमिष्यामि, आनेष्यामि च तां विचिच्यैव । तां विचेतुमहमिद्वैति-
तेतिष्वपि समुत्पतेयम्, पातालमपि प्रविशेयम्, सागरमपि सन्तरेयम्; परमन्ते समानेष्याम्येव कुतोऽपि निजप्राणप्रियामिमाम् !

अप्रान्तरे कुमुदिनीमार्गणाय गुप्तगृहाभिमुखं प्रेषिता वीरवरा अपि निरासमनसो मलिन-
मुखास्तत्रोपेत्य प्रधानं व्यजिज्ञपन्—‘ श्रीमन् ? भयत्रिदंशानुसारं वयं गुप्तगृहमार्गं मार्गयित्वा तदभ्यन्तरं प्रविश्य स्थूलदीपिका प्रज्जाल्य सर्वतस्तदन्तर्भागे सानुसंधानं परिभ्रान्तवन्तः किन्तु नादृश्यत कोऽपि जनोऽपि तत्र । ’ इति तदीयमुखादाकर्ण्यं प्रवृत्तिं ततो गन्तुं तानादि-
शान्मन्त्रिसत्तमः । गुप्तगृहेऽपि नास्ति कुमुदिनीति निशम्याधिकमाकुलीभूय चन्द्रसिंहः पृष्टवान् प्रधानम्—‘ मन्त्रिवर्यं ? किं गुप्तगृहेऽपि न यतंते मम कुमुदिनी ? ’ इति ।

प्रतापसिंहः । नास्ति तत्रापि राजेन्द्र ? ।

चन्द्रसिंहः । (सोन्मादभिक्षेपम्) किमिति नास्ति ? पश्य पश्य प्रधानवर्यं ? पश्येत् । आह्वयतीव मा कुमुदिनी मे । किमिति निरर्थं मामत्र निरणादि भवान् ? आर्यप्रतापसिंह ? पश्य पश्य समुत्पतति त्रियति कुमुदिनीयं मे । अये ? इदानीमेव पतिष्यतीति विभावयामि । प्रिये ? मा भैषीः । एषोऽहं समायाजस्या गगनान्तराल एवावलम्बितुम् । ’ इति निगद्य विक्षिप्तो भूत्वाऽयं हेलया साभिनयं हस्तमुद्यम्यान्तरिक्षाभिमुखं निरीक्षमाणः पुनरपि निजगाद् मन्त्रि-
याम् ‘ आर्यं ? नमस्ते । गच्छाम्यहमिदानीम् ? ’ इति प्रोष्य प्रतिवचनमनपेक्षमाण एव दूर्णं समुत्थितः । राजनुमारस्तेषुर्दां दशामण्डलेषु संघ्नान्तमना प्रतापसिंहश्चन्द्रमनुधान्य कथं कथंशिरमिगृह्य समवरण्य चानरीशघस्त्रेण ‘ राजन् ? न स्तेभ्यो कृत्वमिदं धीमताः । परिदक्षिष्यति जनो मोदिष्यते रिपुगण । किं दारार्यं समुचितो राज्यत्यागः ? अननुगुणमिदं दृश्यं भवात्सो बुद्धिगालिनो नरेन्द्रस्य । कुनोऽपि विधिष्य समानेष्यामः कुमुदिनीम् । न

यत्रैवं भवतु यत्रैत्र लभ्येत सा ॥ अथवा ततोऽप्यधिकमुन्दरीं राजेन्द्रनन्दिनीनानीय समर्पयिष्यामि वयम् । तन्मनसि शान्तिराधीयतां भवतेति । '

प्रतापसिंहस्येदं कथितमाकर्ण्य मन्दाह संज्ञामात्र चन्द्रः किन्तु दुःखातिरेकतया चित्त-
स्य कन्यान्तरनामाकर्णेन चाप्यतिवृद्धमन्युरगात्रीदयम् ' वाप्येवतापतिह ? न शोभते
भाषणमिदं भवन्मुखतः । नाद्यापि खलु भवान् सम्यगभिजानाति चन्द्रमिमम् ? एक-
पत्नीयतयारी पुरतोऽस्म्यहं खलु ? मन्त्रिवर ? किं मामपि निजमाणप्रियो पत्नीं परि-
हायापरो ललनो कुट्टा विडोऽप्यतो दुर्भागिनो जनानिव गन्यते भवान् ? नैव नैव नास्म्यहं
तादृशो नराधमः ? मन्त्रिपुत्रव ? नैवाहं नितान्तमपि कामये कन्यामन्वाम् । यदिश्चराः
प्राणा मे कुमुदिनीयम् । जीवितमियं मे । इन्त ? तां विना क्षगमपि निजजीवितं न
शक्नोमि धारयितुम् । हृदयदयिताया मां किमिति विक्षेपयति भवान् ? इति ब्रुवन्नेव
पुनरपि विश्लेषोऽभवदसौ । अकस्मादायुकोश ततोऽयम् - ' एषोऽहमायातो देवि ? सद्य
एव दुरात्मामममुं विद्वेष्यतां श्लामि ? (विमृश्य) प्रिये कुमुदिनि ? पश्य अस्मदी-
योऽयं स्वविरो मन्त्रिवरो हि त्वां विस्मर्तुमुपदिशति माम् (विहस्य) परं नैव नैव । अप-
देतेनामुना प्रस्युत हृदयं मे रामनातिरिक्तं स्वदन्तिकमागन्तुमधिकमाकुलीभवति । (प्रधा-
नाभिमुत्सीभूय) मन्त्रिवर ? मन्पनिजानामि प्रेमागम् ? नूनम्, नाभिजानाप्येव भवान्
' किमिदं प्रेमतरवामिति ? ' शृणु कथयामि ते प्रेम दाम्पत्यस्य । इति विविधाभिनयं
हस्तेनाभिन्वयन्नुवाच श्लोकममुम्—

“ अद्वैतं सुखदुःखयोरनुगतं सर्वास्वस्वामु यद्-
विभ्रामो हृदयस्य यत्र जसता यस्मिन्नहाराँ रसः ।
कालेनापरणालयापरिणते यत्प्रेमसारे स्थितं
भङ्गं तस्य सुमार्जुयस्य कथमप्येहं हि त्वात्पर्यते ॥ ”

[उत्तररामचरिते]

किं बुद्धिमिदानां बुद्धिमत्ता भवता ? अनुजानीहि मामधुना । त्रिरकृष्टान्तरा संवृत्ता मे
कुमुदिनी । इति । ' राजेन्द्र ? किं पदा गच्छ-येवास्ते ? ' इति संकल्प्य वृद्धो मन्त्री
रोदितमुपाकमत् । प्रपन्ननेप्राग्भां प्रवदन्तमधुजडौघमालोक्य प्रगयमूढोऽयं चन्द्रसिंहस्त-
दीपं चाप्यबलं निजवसताश्रयेन परिमृज्य व्याजहार ' किमिति विलस्यते भवता ? मन्त्रि-
सत्तम ! न विधीयतामन्तराद्यो मम कर्माणि । अनुमन्यस्व । साधवाम्यहमिदानीम् ;
दुरगभिधाप्य कमप्यसंभारपक्षिरगश्रयेन सारासंहरः प्रामादादिष्कान्धः । निर्गतमनु-
मालोक्य मुमूर्च्छं मन्त्रिवरः । पदपतामेव सर्वेषां नवनान्तरिणीं वगूवार्यं प्रगयमुपचञ्चन्द्रः ।
तत्रत्याः सेरहाः प्रपन्नं दीवडोपचौरहाचरन् । सुहृतान्तरा मुपगतपेत्तनो मन्त्रिवरो
राजकुमारं गणनयनोक्य मुकगलं विललाप । अथ कथं कथमपि शान्ते विधापामो स्वार्थं

१ विधेयवति । २ हाया । ३ द म्प वम् । ४ ' सन्तं हन्म'नय मनः ।

नक्तमागतौ तौ नायकमानसिंहौ तत्राकारयत् । क्षणेनैवैतौ प्रासादं प्रविश्य चन्द्रसिंहनिर्गमन
पृत्तान्तमुपध्रुव्य दुःसाकुलौ जातौ ।

अथैतदुद-तनिवेदकं पत्रमेकं विलिख्य मन्त्रिणरो रणगीरसकाशे नेतुमादित्तमानसिंह-
सर्पयित्वा तत् । मानसिंहो नायकेन सम शोकापुरहृदयं पत्रमादायामरकण्टकधर्मना प्रतस्थे ।

इतस्तु पर्यङ्कसहितानुत्थिष्य कुमुदिनीमिमौ नृशसौ प्रच्छन्नमार्गेण विजयनगराद्
बहिर्निर्गम्य तदीयसीमाप्रदेशमलङ्घ्य तिर्यग्धर्मना भयानकमेकं महारण्यमासेदत्तु ।
बासीदधुना चरमप्रहरोऽयं रजन्या । समयेऽस्मिन् नक्तञ्चराविमौ कस्यचिन्महीरहस्य तले
कुमुदिनीपर्यङ्कं निपायं गुप्त मन्त्रयितुं प्रारभेताम् । दुःशाभा क्रूरसिंह कुमुदिनीमालोक्य
हर्षेण पुलकितगात्रं सवृत्य- ' कदाऽधुना प्रबुध्वेदिय कुमुदिनी ? ' इति प्रतीक्षाञ्चक्रे । चर-
मरजनीकालवाहिना शीतलेन गन्धबन्धेन वायुना प्रबुध्व कुमुदिनी सहसा च चमःकृत्य परितो
निभालयन्ती- ' आत्मानं कुहचिन्निर्जने वने सम्मुखस्थितेन परिचितपुरुषयुगलेनाधिष्ठि-
तम् ' विलोकितवती । पुरःपद्वयमदो विलोक्य भिया वेपितुमारभत कुमुदिनी । परमते
साहसमाधाय तौ पृष्टवती- ' अये ? कौ युवा कथञ्च मामिहानीतवन्तौ भवन्तौ ' इति ।

तस्यावचनं निशम्य तत्क्षणमेव तदन्तिकमुपेत्य सस्मितं समभाषत क्रूरः- ' कुमुदिनि ?
मा स्म व्याकुलीभू । तथा सुखयितुमेव सरणिरिवमुररीकृता मया । अहमेव स्वामत्र समा-
नयम् । ' इति । नृशसस्य क्रूरसिंहस्य शब्दमारुण्यं- ' कौ नु समाहृतवानाःमानम् ' -
इति विदितवतीयम् । विचिन्तितवती च यम् ' कथमस्य पापिन पाणिपङ्गराद् विमुच्ये-
येति । ' चि-तैकतानमानसामिमामालोक्य शोवाच क्रूर - ' सुन्दरि ? किन्तु चिन्तयसि ?
एवञ्चन्द्रापेक्षयाप्यधिकं स्वामहं सुखीकरि रामि । तद्विख्यां चिन्तामपहायागच्छ मदीयं
निवासरथानम् । ' इति ।

कुमुदिनी । (सावेतम् ।) यण्डार ? दहतामयं तत्र निवास ? ? नाहमेष्पामि
त्वया सह कोटिशोऽप्युपायैः । पापिष्ठ ? नाहमभिलषामि त्वत् सुखम् । सृष्टाऽस्म्यहं स्वमा-
नेषारार्थमेव केरलमीश्वरेण । तदीये सुते सुतं दुःखे च दुःसमहं मन्ये ।

क्रूरः । कुमुदिनि ? यदोपतिष्ठते लक्ष्मीलिलकं विधातुं तदा चन्द्रप्रक्षालनाय गच्छन्नरो
विगीर्यते मूढ इति । तद्वगच्छ संमासेन । परिणमय निजपरामर्शम् । नोचेदन्ते स्वयाऽङ्गी-
कारणोयमेव स्वान्ते वचनम् ? ? ?

कुमुदिनी । नराधम ? मनोरथो मम देवाधिदेवेनापि न शक्येत परिवर्तयितुं तत्
क्षिपती मात्रा क्षोदीर्यसस्ते ? ? स्वमाजेषरचरणपारिचर्वायामेगाहं स्वर्गसुखमुपभुञ्जे । प्राणा-
त्ययेऽपि न बिभ्रारिष्यामि स्पृहदयेताम् ? नैव फलिष्यति तवेष्टम् ।

क्रूरः । सुन्दरि ? किमिति तिरस्करोषि माम् ? विमूढोऽस्म्यहं तव प्रेम्णा ? अनुगृह्याण
अङ्गीकृतं माम् ? ।

कुमुदिनी । दुरापसद ? किमिति प्रवृत्तोऽसि पापाचरणे ? भवेद्दि मूढ ? भवेद्दि । अप-
सारय निजमनसोऽन्मीटर्षां कल्पभायनाम् ।

क्रूरः । अयि मोदिनि ! नाहं धृगोमि तवोपदिष्टम् । केवलं तव प्रेमागमेर याचे । इन्दु-
मुखि ? अन्धोऽहं ज्ञातस्यामवलोक्य ? ? ।

कुमुदिनी । चण्डाल ? किं विमुग्धोऽसि खलु स्वमेतु मदङ्गेषु ?

क्रूरः । आम् ? तद्रेष सर्वाङ्गसुन्दरं तव वपुरवलोक्यान्धोऽभवमहम् ।

कुमुदिनी । (निश्चय) आम् ? भवतु ? नृशंस ? अयि विजते किमपि दास्यं त्वद-
न्तिके ? ।

क्रूरः - । नाम् । केवलमभिधेतुकेव वर्तते नदुपकण्ठमिदानीम् ।

कुमुदिनी । तदप्य मङ्गलिमां दुरिक्तान् ।

क्रूरः । किम् ? किं प्रयोजनमनया ते ? ।

कुमुदिनी । पस्मिन्मम सुन्दरवपुषि सुग्धोऽसि तदखिलं मन्कडेवरं त्वदायत्तं करोमि ।

क्रूरः । विदितं सुन्दरि ? विदितं खलु मया ॥ आत्महत्यां चिकीर्षसि मदसिपुत्रिक्या ।

कुमुदिनी । हा इन्त ? शस्त्रमपि नास्ति किमपि सम्प्रति मदन्तिके । अन्यथा त्वामहं
प्रादेशयिष्यम्- 'वीराज्ञानं संत्रास्य किन्तु फले लभ्यत इति ? ।' दूरासेहस्तु- ' किं
तदा नैवाज्ञीकरोषि त्वं माम् ? ' इति समुदीर्यं सहसा कुमुदिनीमभिगृह्य तद्वासायां
मूर्च्छांउदमौषधं निक्षिप्य मूर्च्छितामकार्षीदिनाम् । अयोमारपि दुरापसदो कुमुदिनीपर्यङ्गं
शकटीरूढ्य प्रक्षिप्य चानुं कापि तृणाच्छब्दद्वये विवेचनानं कुमुदिनीमाज्ञाय ततः प्रस्थितौ
मप्यन्दिने निजनिधिरनात्मगतः । परं शिविरे नाधिकं धिरेनपुरिमी । शिविरान् पवन-
वेगगामि हययुगलमादाय समारोप्य चैतल्युदे कुमुदिनीं प्रचण्डितौ तौ विकटेनाटरीवर्मेना
पद्मदशगन्धुतिमितमप्यानमतीत्य सायंसमये कस्यचिद् भग्नमायस्य महादुर्गोष्णामलः
सनापाठौ । आसीदपिसद्योद्विशाळि पुरा दुर्गामिदम् ; परमिदानीं भुजङ्गप्रधातवदतिक्रान्तवतः
काञ्चक्रम्य प्रभवित्त जीर्णप्रापदशापामिदमदृश्यत ।

जीर्णकुरस्यास्य दुर्गस्य दक्षिणदिशि कान्तविद्येन समे प्रविश्य क्रूरसिंहो निःसंज्ञो
कुमुदिनीं धास्के निदृष्टवान् । तस्मिन्निर्वापेण काश्चन नरधीवतानं लडनानं तदुपकण्ठमस्याप-
सदमौ । कुमुदिनीसेवायं निपुक्ता धनित्रेयमत्र दुर्गे चिरन्तनकालाभिवमपि । अथ प्राया-
गतचेष्टानां विधातुं कुमुदिनीं मूर्च्छांउदमौषधं द्रव्यं प्रापयित्वा प्राधोषवद्वयं क्रूरः । तदनु वदि-
शात्प्राप्य तं श्वमेर कामसिद्धे स्यात् कश्चिन्वातुत्तरानानेनुं शिविरं प्राहिणोत् ।

अदरदोषायामेव विभाज्यतौ कान्तसिंहोऽयं शिविरादनुपरात् समानीयोपतस्थे । आवा-
तानिमात् मेरुहानयं श्रावित्तौ दुर्गरविद्येनीं परिन्तानधिक्रान्तनीरानं कर्तुमाज्ञप्तवान् । अर-
यिते स्वपवनरुमैनि परिष्ठापामस्यां मदान्ति काटानि निक्षिप्य प्रग्राहियानि ज्वरनेन ।
निरन्तरमस्यां परिष्ठापानं जायस्यमानं कृतानुं कर्तुं यथाकाकनिर्दिशं दासेरक्षाः कश्चिदे

काष्ठानि निक्षेप्तुं नियुक्तास्तेन । आदिष्टाश्चानवरतं दुर्गोमिदं निपुणमुपराक्षितुममी । इत्थ-
मनिशं परिखायामर्त्यां प्रादीप्यततरां घृह्णाजुः । कोऽपि चक्षरो दुर्गान्तः प्रवेष्टुमवधार-
येत्तदाऽमुष्य देदीप्यमानानलध्वालाज्जटालपरिलोहृघ्ननादृते दुःशकमभ्यन्तरे गमनम् ।
दुर्गान्तः प्रवेशमार्गं केवलं क्रूरसिंहः कामसिंहादयश्च कतिपये वीरा एव समवागच्छन् ।
नान्यः कोऽपि व्यजानादिमं पश्यान् । इत्थमखिलं परिखाप्रबंधं विधाय सुरङ्गेया दुर्गं
प्रविश्य क्रूरसिंहः कुमुदिनीमातेशोरुदशायामासीनामवश्यत् ।

बहुविधमसौ कुमुदिनीं समवबुधत् परं न किमपि तदीयकथनमूरीचकार कुमुदिनी ।
धतितरामरमानितोऽयं नृशंखोऽनया राजतनयया । अकृतकार्यो मूढ्या स्वचातुर्ये क्रूरोऽयं कुमु-
दिन्यै पाण्मासिकमवधिं दत्त्वा- ' तदवधौ यदि न परिवर्तयसि निजविचारे तर्हि विवशेन
मया निर्घृणमन्त्रे कृत्यमाचरिष्यते ' इति तामभिधाय तस्सेवायां नियुक्तां प्रमदां बहुविधं
विशेषं सूचयित्वा कामसिंहेन समं शिविरमभिप्रवक्षे ।

प्रस्थिते तस्मिन् सेवायां नियुक्ता वनिताऽसौ कुमुदिनीं समाश्वासयत् । कारायां निरुद्धा
कुमुदिनी क्षणे क्षणे स्मारं स्मारं चन्द्रसिंहं विलपति स्वीति तदन्तिकवर्तिन्या रमण्या
हृदयं द्रवीभूतम् । सा ह्यज्ज्ञं सान्त्वनामयं वचनं कथितवती- ' सखि ! किमिति रोरुयते ?
निरन्तरं चकारपङ्क्तिरिव परिभ्रमति भाग्यचक्रमाला । अन्ते सत्यमेव विजयते नानृतम् ।
पाप्मनां फलमवश्यमेव समर्पयति प्रभुः पापिने तत्समाश्रसिद्धिं ' इति ।

इत्थं युवतिरियं कुमुदिनीमाश्वासयति स्म । अल्पीषोभिरहोभिरेव तरुण्या सहानया
द्रवीयान् स्नेहोऽजायत कुमुदिन्याः । मुहुर्मुहुरस्याः प्रमदाया आश्वासनैर्मनाक् कुमुदिनी
शांतिमाकलयत्य समयं गमयति स्म । अयैकदा प्रसङ्गतः पृष्टवती प्रमदामेनां कुमुदिनी-
' प्रियसखि ! का स्वम् ? किमर्थेह निदिताऽसि ? क. सम्बन्धलवामुना नृशंसेन ? भाषण-
सौजन्येनामुना तव ' काऽपि त्वं महोच्चकुलजातं रत्नमसीति ' प्रथेमि । विज्ञापय माम-
खिलं निजरहस्यम् । येन त्वदीयमुखदुःखभागिनी भवेयमहम् । ' इति ।

कुमुदिनीवचनमुपश्रुत्य वनिताया अस्या वदनेन्दुमण्डले शोकरुल्लङ्घलेखयाऽङ्कितमिव
जातम् । परमियमात्मभावं संवृण्वाना तमभाषत कुमुदिनीम् - ' सखि ! अतीवकरुणाज-
नकं मम जीवनवृत्तम् । हला कुमुदिनि ! अवजिगीमसि चेन्मदीयं जीवनवृत्तं ध्रावयामि
त्वामखिलम् ' इति समाख्याय निजवृत्तान्तमाख्यातुमुपक्रान्तवती ।

' अस्ति सूर्यपुरं नाम राजनगरम् । यदध्ययसः क्रूरसिंहस्य पिता महाराजधीसूर्यसिंहो
नृपतिः । मदीयजनकोऽपि सूर्यपुरे न्यवासीत् । भासमहं तस्यैकमात्रं पुत्रीति परमप्रेमपात्र-
महमागपित्रोः । महाराजधीसूर्यसिंहो धर्मात्मा पुण्यशालो आभून्वृषः । तदीयराज्ये सर्वथा
सुखीभवत् प्रजापण्डितम् । पञ्चदशवर्षेदेव्याऽभवत्तमहम् । ' विमलेति ' गुरुभिः कृतनाम-
धेया । परमानन्देन न्यवस्यमहं निजपित्रोः सखिषौ । अयैकदा राजकुमारधीसूर्यसिंहस्तुरङ्ग-

मास्तुतो मम वेदमवैरमना प्रयाति स्म । तदानीमहं स्वगृहं विप्रदृणीनिःकटमतिष्ठमिति परस्पर-
मावायोश्चाक्षुषं समरधम् । तद्रूपेणाहं मम रूपेण चायमपि विमुग्धः । अतः प्रत्यहमयं मम
गृहमारोगं गच्छति स्म । शनैः शनैरसौ ममावैसथेऽपि यातायावमकरोत् । अन्तेनैव काले-
नोनावप्यावां मिथोऽचोकेमावहि ।

इत्थं प्रमावयोश्चाक्षुषी प्रीतिः समरधव । गच्छता कालेन वृत्तान्तोऽयं मदीयवितृम्भ्यां
विदितोऽमूदिति स रमेव पिता मे मझाराजश्रीसूर्यामिंद्राय प्रधानपचिवमाहूय निजगाद्-
' मान्निवर्षे ? राजकुमारः श्रीशूरसिंहो मदीयतनयां विमलां कामयते । तद् मद्रं स्वाद्यद्दि
हृयोरेतयोः परिणयसम्बन्धो भवेदिति । ' अथ प्रधानः प्रासादमुपगम्य रहसि शूरसिंहं
विषयेऽस्मिन्नन्वयुक्त । तेन चाद्वीकृतभिद्रं विवाहमद्वलं मया सह । वृत्तान्तमिमं न्यवेदय-
न्गदाराजाय मन्त्रिवरः । कन्या याचिता मज्जनकान्तिके महाराजेन । अयाद्वीकृत्य तद्
याचनं मम जर्नयिता पुष्कलद्रव्यम्ययेनामुना शूरसिंहेन समं मामुदवाहयत् । विवाहा-
नन्तरमावां परस्परमतिप्रमंगाऽकामयावहि । शूरसिंस्तु मामवलोक्य विशिष इव सदा
मदन्तिकमेव समतिष्ठत् । अनिरामयौ मम कथनानुकूलमाचरति स्म । किन्तु-इन्त ! अन्ते
तेनैव शूरसिंहेनेदसी विहिताऽस्ति मे दुर्दशा ? ' इति समुद्रीषं दीर्घमुष्णञ्च निरधस्तद्
विमला । अथ पुनरपि प्रोक्तवतीपम्—

इत्थं संपरति समये पूर्वजननकृतकर्मप्रियाः कबलेनामरकण्टकाधिपतिधीरगजितसिंहनेन्द्रो
राज्यमस्ताकमाकृत्य मदीयशत्रुरं विजित्य तद्राज्यं स्वहस्तगतं विदधौ । युद्धसमये समभव-
नहं निप्रपितृगृहे । एत्र स्थिताऽहमहर्निश स्वहृदयेष्वरस्य शत्रुरस्य च विजयो मूयादिति
परमेश्वरं धीशङ्करदेवमम्पयंयाजेते । अथ समलं युद्धम् । मदीयप्राणेश्वर. शत्रुरश्रीभौ युधि
पराजितौ भूत्वा निजप्राणरक्षणार्थं रणाद्गनादपद्यतौ । स्वप्राणनाशपसरणेन विष्णुपुत्रमति-
मात्रमहं प्राकृमे । तदीयविरहेण क्षणमपि शान्तिर्मे हृदये नाजायतेति शृत्त्वा महं क्षामेशरीराऽ-
भवं दिने दिने । कथं कथमपि दिनान्यनैपम् । अथान्तरे पुनरापतिषं ममोपरि दुःसमेकम् ।
कालवतं गतौ मदीयमातापितृवकस्मादिति निराश्रिताऽस्मि जातः । मायात्तदानीमष्टादश-
वर्षं ह्यस्यं ममायुः । संजाताहनेकाकिनी । कोऽपि नावदिष्टो नदन्तिके सान्त्वयिता मे इति
प्रतिर्वापरमहं स्तारं स्तारं शूरसिंहं व्यलपम् । ' अहह ? अन्तिमसमये साक्षात्कर्तुमपि न
शक्नो मामयम् । हा हन्त ? कथमपुना दिनानि गमयानि ? ' इति चिन्त्वापरवशाऽहं सर्वदा
शोकाकुलचित्ता स्थितवती । इत्थमशीताः पञ्च संवत्सराः ।

अपैकृता सायंसमये ररगृहयाजावने स्थित्वा विचिन्तयन्ती भावदुहं नगरविदित्तायां
एगच्छं माहिणवं यावदेव मदीयतनयाविविर्भूयैकोऽघातोहः । यद्यपि सार्दी समाप्नश्चनेयोऽ
यमासीधदपि तन्मज्जमेवाहं तं शूरसिंह एवासागिति पथ्यं चैवम् । तमभिज्ञायाहं तच्छा-
-

१ गृहमारोग । २ गृहावप्रदृणी देशली । ३ हगोचरवम् ४ भावसथे गृहे । ५ अयन्त-
मधमयावहि । ६ पिता । ७ हृदयेहा । ८ प्रति दिनम् ।

मेवाधस्ताद्वातरम् । क्रूरसिंहोऽपि मद्भयर्णमागमत् । तमर्द्धं षण्ठग्राहमालिष्य प्रारदम् ।
 ततः सान्त्वन्यन् मामवददसौ— ' प्रिये ? किमिति रघते ? एवा नेतुमेवाहं समायातोऽस्मि
 सम्प्रति प्रच्छन्नवेपेण । तदेहि, सज्जीभव सत्वरं मया सहगन्तुम् । ' इतीयं तदीयवचन-
 मुपध्रुवाहमनितरां प्रमुदितान्तरद्वा निजनिवेतनादनर्घाणि वस्त्रुनि समादाय गृहं सम्मुद्रय
 तेन समं निर्गता । मामादायासौ महारण्यवरमंता प्रतस्थे । गच्छन्वायावां धतुर्थेऽहनि
 भयानकमेकमरण्यमुपागच्छाय यत्राभवत्क्रूरसिंहस्य निवासस्थञ्चम् । तत्रैवस्मिन् भद्रप्रायस्य
 महालयस्याधोवर्तिनि गुप्तगृहे स्थापिताऽहम् । निजवीरभटभार्या मदीयदासीत्येन नियुक्ता-
 स्तेन । वन्यपुलिन्दस्लेच्छादयो बभ्रुवुरस्थानुचराः । मामनिशं प्रसादयितुं प्रायतत क्रूरसिंहः ।
 स्वधसुररस्य किं वृत्तमिति मया पृष्टोऽयम्— ' देवलोकं सनाथितम्नस्नानचरणाः इति मां
 न्यवेदीत् । तदीयमरणोद्वं नशाग्यादागतितरा दुःखिताऽभवम् । परमन्ते शान्तं विधाय
 स्वान्तं तत्रादमानन्देन दिनानि समगमयम् । गुप्तगृहेऽत्र दाटणं कर्म कुरुते स्म क्रूरसिंहः ।
 निजहस्तगतान् धैरिजनानयमतीत्र निर्दयतया गुप्तगृहे समानीय निपीडं निपीडं निहत्य
 देव्यै— उपहारीकरोति स्म । देवीभक्तो भूत्वा देवीव्यपदेशेनायं वन्यान् स्लेच्छपुलिन्दा-
 नागमलात्कृत्य तेषु स्वाधिपत्यमस्थापयत् । तदीयमीदृशं घोरं कृत्यमत्रलोक्य तस्मादुद्विष्टा
 सती तमर्द्धं सन्मार्गमुपादिशम् । परं प्रत्युतामुना तदीय प्रेमापाचयित मयि शनैः शनैः । न
 स्थितः सोऽधुना प्रथमः क्रूरसिंहः । असौ मनुष्यदिष्टमाकर्ष्य मा तिरस्कृतवान् । इत्यमारयो-
 मंथे मनोमालिष्य प्रवृत्तम् । एकदा क्रूरसिंहो मा स्वनिकटमाहूय समगादीत्— ' विमले ?
 दुष्करमिदानीमावयोर्दान्पत्यम् । नाहं शनोमि सम्प्रति त्वा प्रीणयितुम् । अहन्तु कश्चन
 भोगी भ्रमरोऽस्मि । प्रतिदिनमर्द्धं नवनखं पुष्यसुगन्धमाघ्रातुमीहे । तदधुना नत्तश्चिरन्तन-
 कालाय वियुक्ताऽसि त्वम्, अहमपि त्वत्तो विच्छिणोऽस्मि । गच्छ यत्र सुखं ते । '
 इति । भायगवन्धरममुमाकर्ष्योतितरा प्रवृद्धमन्युरहं कुधा तमयम्— ' ईदृशमेव तदीयं
 प्रेमं किम् ? इत्थं करणीयञ्चेत्तया कथं मार्गुपयम्य दूषितं मे जतुः ? ' इतीदृशे मम वचो
 निशम्य दुरात्माऽयं नितरा निर्लज्जो भूत्वा मामवोचत्— ' विमले ? नाहमत्रागमं खतु
 यत्प्रमतिशं मम मनोऽनुहृलं न वत्स्यंतीति ? माधिकं प्रजल्पधुना ? ? अपसरेतः छाऽपि ?
 इति । अतो निशितपद्माहृतमर्मस्थन्वाऽहमयोचम्— ' क्रूरसिंह ? यत्र मां त्यजसि तद्दहमपि
 एव वक्ष्यिष्यामीति दृढमरोदि । तन्निशासखलमिदमहममरकण्टकाधीश्वराय निवेद्य
 तमग्रानीय निग्राहयिष्यामि त्वाम् ? ' इति । मम वचो निशम्य नृशसोऽयमतीवरो-
 पालत् दग्धहृदयोऽधस्तादभिपत्य मां न्यप्रहीत् । तद्वन्नादपसर्तुमहमतिता प्रायतिरि । परं
 पाऽयं पुण्यं कथाहमबला ? ।

अथाप्य दुरात्मा निजकिङ्करैरुत्थाप्य मामिह भाग्याये दुर्गे समानीय चोर्के न्यरणात् ।
 मयि ? दुर्गेऽत्र निवसन्त्या ममातिशान्ताः सप्त संवत्सरा । चिरकालादसौ देहधारिणा

साक प्रथममेव समभाषि मया । जीर्णकृन्वेऽस्मिन् दुग्धं विविधा फलेभ्यस्तत्त्वता
विराजन्ते । निर्दोऽप्येको निर्मलफलवाही प्रवदति निरन्तरमिह । फलाहारै शरीरवृत्ति
कुर्वाणाऽहं गमयामि दिनानि कथं कथमपि । सखि ? अथैव चण्डालस्यास्य दर्शनमपि
चातम् । प्रियसखि ? अतीवदुःखिताऽस्यहम् । प्राणमकटमपि सोढ्वाऽहं नृशसमिम हित
समुपदिश्य रक्षिष्यामि त्वाम् । सखि ? पूर्णाऽधुनाऽऽयुसमस्य पापकला इति कियत्काल-
नन्तरमेवायं विदालिष्यते, तेन समं तदायुर्दीपोऽपि निवोगमेव्यति । सखि ? एतावदेव
वृत्तमस्या दुःखिन्या इतभागिन्या ? ? लघूभूतमथ हृदयनिद्र मे त्वया समं समालप्य
सुखदुःखमयम् । स्वामालोक्य विस्मृगवती निपदुःखमहम् । हला ? मा भैषी । साहाय्य
नौ विधाताऽयं सकललोकदाहुर शङ्करदेव । स एव निराधाराधारो रक्षिष्यति नौ । ' इति
वृत्तमारयाय मौनमाकल्पिनयतो विमला । अत्रिफान्ताधिकरात्रिवया द्वे अपि समदुःखभागिन्यौ
निद्रावता नमनु ॥

॥ ~ ॥ इति बुन्दावनपुरकुन्वाधिगतप्रियारनस्य पण्डितमेघाप्रतकविरत्नस्य कृतौ
नासयणश्यामिचरितमगोत्रे कुमुन्निवाचन्द्रे दशमा कला ॥ २५ ॥

अथैकादशी कला

“ भुवमधिपतिबालावस्थोऽप्यल परिरक्षितु
न खलु वयसा जल्पैवाय स्वकार्यसङ्गे गुण ॥ ” (विक्रमोर्वशीये)

‘ बालस्यापि ह्ये पादा पतन्त्युपरि भृशताम् ।

तेनमा सह जालानां वयं कुत्रोपयुज्यते ॥ ” (पञ्चगव्यक)

“ अन्तिलाम्बिदुःखलनिवासेनी बहुभिराभरणै प्रतिभासि मे ।

उद्द्वेगणेरदयोन्मुखचन्द्रिका हृद्यदिसैरिव चैत्रविनावरी ॥ ”

(मालविकाग्निमित्रे)

“ भुक्त्वा ? मदिहादृशः कस्य लक्ष्णा प्रवृत्तिं

वरतनुरयवासी नैव दृण त्वया मे ॥ ’

(विक्रमोर्वशीये)

इतस्तु मासादस्यान्यतमस्मिन् विशाले चतुःशालाङ्गने सुन्दराया कस्याश्चन विरान्तासन्दि-
कायामुपविष्ट एवा ममनता जगदेकनियन्तुःगनीयतस्य विभोरलौकिकलीला विचिन्तयामास

१ यथाकालं तशास्त्रिनः । २ अवन्य फटेग्रहे । ३ इनम । ४ प्रशाम् । ५ नद्युपग्रहै ।
४ चैत्रराशि ।

श्रीरणवीरसिंहः— ' प्रभो ? न कोऽपि प्रभुरेतनागम्पलीलामवगन्तुम् ? अहो ? अस्मीयस्यैव काले कियत्यो घटना घटिता ? क्व मम कारागृहवासः ? धात्र नगरे समागमनम् ? कुत्र चार्यं चक्रवर्तिराज्यलाम ? धन्योऽसि प्रभो ? धन्योऽसि ॥ नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रहृत्त्वः । जगदीधर ? स्वार्थिनो वयं सांसारिकजनाः किमिव शक्ता भवन्तमवगन्तुम् ? दयालो ? यदास्मासु पतति विपत्परम्परा तदानीमेव त्वां स्मरामो वषम् । स्वार्थलोलुपाः स्म वय-
मीदृशः पामरजना । देव ? दयालुरसि । तत्तत्कर्मानुसूलं फलं त्रितीयं दयसेऽनरतममोपां बालकानाम् । तद्यदि दयाम्बुधे ? एषोऽहं त्वां प्रणमामि मतसा । ' इति—प्रभुगुणगणानं मनस्यैव कर्तुं प्रारभत रणवीरः ।

अथ रत्नप्रभां स्मृत्वा व्यचिन्तयदसौ— ' अथि देवि रत्नप्रभे ? त्वमपि रत्नमसि नूनमिह रमणीनाम् । स्वर्गसुखं निर्विनामि त्वामुपलभ्य सम्प्रति । मिये ? सर्वस्वमसि त्वं मे । त्वमेव ममानन्दामृतनिर्झरस्य सरोवरमसि । अहो ? यदा त्वदाननचन्द्रान्मधुरवचोऽमृतर-
सप्रवाहो निर्गत्य प्रनिशति मम कर्णकुहरं तदा कियदानन्दसुधारसं रसयामि ? ' इत्येवं यावद् बहुविधं विचारयति तत्र देव बहिः कस्यचित् पादक्षेपध्वनिमिवाश्रयित् ।

रणवीरस्तदभिमुखं यावदयलोकपतिं ज्ञावदेवं स्वसमीपमावान्तं प्रतीहारमपश्यत् । रणवीरसविधमुपगम्यैव प्रतीहारो निदिल्लतटनुम्बदक्षल्लिपुटः प्राणिपत्य राजानं व्यञ्जिह्वपत्—
' देव ? देवेन महाराजश्रीचन्द्रसिंहसनीटे पत्रं दत्त्वा प्रेषितो नायकः सम्प्रति द्वारि समुपस्थि-
तोऽस्ति; तेन सममपरोऽपि कश्चनापरिचितपुरपस्तिष्ठति । उभावपि तौ श्रीमन्वरणकमलदर्श-
नाभिलाषिणौ प्रभुनिदेशमपेक्षेते ' इति ।

' अतिसमीचीनम् ? अन्तः प्रवेशोभावपि ॥ ' इत्याश्रितो महाराजेनायं द्वारपालः प्रणम्य निवृत्त्य बहिर्निर्गत्य क्षणादेव तौ सहादाय समुपतस्थे । तौ निरीक्ष्य मानसिंहमभिजज्ञौ रणवीरः । तस्मादभ्युत्थायायं सहसा मानसिंहमौष्ठिश्चत् । प्रावर्तत व्यापजलधारा हर्षेण मानसिंहनेत्रा-
भ्याम् । ददौ घातीर्वाद्मसौ रणवीराय । अथ पृष्टवान् कुशलोदन्तमेनं रणवीरः ।

अतोऽयं रणवीराय तदन्तिकेऽव पृथग्भूय ' यद् यद् वृत्तं संवृत्तमासीत् तत्तदाल्लिलं निवेद्य-
भार्यायाः भोऽकुमुदिन्या हरणं मियाविरहोन्मादानिश्चितस्य भ्रातु श्रीचन्द्रसिंहस्य च तस्या
अन्वेषणाय राज्यं परित्यज्य वने गमनमपि निवेद्यामास । अथ मन्त्रिवरश्रीप्रतापसिंहप्रदत्तं
पत्रं रणवीराय त्रितीर्णवान् नायकः । पत्रेऽसुरिन् मानसिंहनिवेदितस्य वृत्तान्तस्यैव सारांशो
विन्यस्तोऽभूत् । त्रिदिव्य च— ' धर्ममाकलनीयं भयता, परिणामे सर्वं भद्रमेव भाविष्यति न । ' इत्यादि साम्बनादायकं पत्रमपि शिलिलितं मन्त्रिणाऽस्मिन् । पत्रप्राप्तनानन्तरं क्षणं तूर्ण्यं
रिप्या मानसिंहमुवाच रणवीरः— ' मानसिंह ? प्रमदा परापतन्तीमीदृशी घटनापरम्परामात्रो-
प्य विंशत्सप्तत्यभिभूद् इवामि । यद्यद्यि प्राणिति मूर्धसोऽयं दूरसिंहस्तदवाधि कस्याप्यस्माकं
मैवोपपत्तेर्ना क्षममुपि ? तदधुनाऽत्रिलम्बितमेवायं यमनगराध्यनीनं विधानात्महे वषम् ।

नूनममुनैव चण्डान्दहनकेनापहृता स्वादियमार्या कुमुदिनी । तद्यथासम्भवं तूर्णमेवेदानीं
समुचितं उत्रिशैर्हणम् । इगमेव सम्प्रति इयः प्रातःकाले निजसेनानापरकं प्रातरयं वीराप्रगण्यात्
योधान् सर्जाकारयितुमादिशामि । दुरामनाऽमुना गुप्तगृह एव निरुद्धा कुमुदिनीति शङ्के । असा-
वपि सत्रैव भवेत् । इव, कर्ह्ये वयमात्मबलेन सह गुप्तगृहामिमुख प्रस्थातासमहे । तत्रोपगम्य
निजानर्हवीरान् बहिः संस्थाप्य दोषाना-मना समं गुप्तगृहाम्यन्तरे नेष्याम्यहम् । स्वापिपले
निदृष्यात्सर्वं बहिः स्थितान् वीरान् । तेषां साहाय्येन त्वं बहिरमितस्तथा संरक्षिष्यसि यथा
कोऽप्यन्यन्तराद् बहिर्निर्गन्तुं वात्यादन्तर्वा प्रवेष्टुं न पारयिष्यति । अपीर्य इदि पदं करोति ते
ममायोजना ? ' इति ।

‘ अत्युत्तमेयं श्रीमतामायोजना ॥ ’ इत्युदतीतरन्मानसिंह ।

रणवीरः । मानसिंह ? उपस्थितेय रजनी । त्वं नाथरश्मोमी मार्गधमेण परिधान्ती स्त
इति गन्वाऽपुना भोजनं विधाय सुखं विधाम्यतां भगन्तौ । मन्त्रियतेनामुनाऽऽयोजनेनाभि-
ज्ञातं करोतु, भवान् सेनापतिम् । प्रयूपसि प्रस्थातव्यमितोऽस्माभिः ।

नायकमानसिंहौ सादरमादाय रणवीरानिर्देशं ततो निष्क्रान्तौ । निर्गतयोस्तयो—‘ कोऽत्र
मो ? प्रतीहारभुवि ? ’ इत्याह्वयद् रणवीरः प्रहरिणम् । तत्क्षणमेवान्त प्रविश्य रामसिंहः
प्रगम्य प्राञ्जलिकेतः स्थितरान् । रामसिंहमप्लेक्ष्य—‘ आकारय मन्त्रिवरम् ?? ’ इत्याह-
सवान् रणवीरः । अधासौ मन्त्रिवरमहालयमुपगम्य मन्त्रियर्थम्—‘ स्मरति श्रीमन्तमत्रभवान्
प्रभुः । ’ इत्यावेव तरपौ । मन्त्रियुक्तवस्तु—‘ अकस्मादिदानीं किन्तु प्रयोजनं भवेद्दामना ? ’
इति मनसि विस्मृष्टान् वामसि परिधाय रामसिंहेन समं प्रासाद् प्रविश्य महाराजश्रीरणवीर-
सिंहं प्रणम्य निजार्हमायनं भेजे ।

अथ पृष्टयानमायवर्धं—‘ किमिति स्मृतोऽहं देवेनेति ? । ’

तदनु रणवीरो पिजयनगरे घटितमक्षिरमुदन्तं संभाव्य स्वकृतामायोजनामपि तं समभा-
वयत् । निजबालमहीमहेन्द्रस्य बुद्धिचातुर्यमालोच्य विस्मयसोराननाम्बुजो मनस्येव—‘ देवेन
सदसायैव नरेन्द्रकुमाराय समर्पितं राज्यम् । बुद्धिशक्तिनामिदं बालनरेन्द्रं चिरायुषं करोतु
जगदीश्वर । इति परमहृपालु परमेश्वरमहमन्यर्थये । ’ इति बहु प्रदास्य रणवीरं व्याजहार
मन्त्रिवर, ‘ देव ? अतीवोत्तमेयं श्रीमदायोजना ? विशेषतश्चाहम्— “ अद्यमप्यनुगन्तुमा-
ज्ञापनीयः प्रभुणे ” नि श्रीमन्तमन्यर्थये । ’ इति ।

रणवीरः । मन्त्रियुरीण ? भवानेव राज्यस्यास्य स्वामरूपोऽसि । भवति मामनुगति
मदनुपस्थितौ को तु चालयिष्यति राज्यतन्त्रमिदम् ? अदिहैवास्ता श्रीमान् । अचिरेणैवाहं
मृतसंमसुं कुर्यामदमायसनिगडबद्धकरचरणं विधाय श्रीमतां श्रावृजायाश्च विमोच्य पुना
राजपार्ष्णिमिना निर्वर्तये । ततो आतरमपि विचेयामो वयम् ।

मन्त्रिवर । यदाशापयति प्रभु । परमत्रभवान्पुना चालयया इति निवेद्यते मया

१ निरर्हणं मारम् । २ प्रमाते । ३ प्रयूपोऽऽमुंलं कल्पमुपः । ४ श्वनरः ।

शत्रुणा साधधानेन व्यवहरणीयमिति । विश्रम्भघानिनि चने विश्वासकरणात् प्रागनिर्भ
विमृशतु देव । साहाय्य तनोतु धीमतां विभु ।

रणवीर । शिरसा गृह्णामि भवदुपदिष्टमहम् । ममतो गमनामन्तरं भवान् प्रतिमाण्ड
लिकराज्य ज्येष्ठबन्धो धीचन्द्रसिंहस्य प्रतिक्रैतो प्रणिधिभ्यो ह्य्या तमहचरितानि
पत्राप्यपि प्रेषयतु । इत्थं विज्ञापनीय पत्रद्वारा ' यथाऽस्माकं प्रणिधिर्भवदीयराज्ये समायातो
ऽस्ति । तेन सम विनयनगराधिपतेर्महाराजध्रीचन्द्रसिंहस्य प्रतिकृतिरपि प्रादिताऽस्ति ।
चेदसौ नरेन्द्रो भवद्वाज्ये उताहो भवदीयराज्यपरिसीमनि दृश्येत तदायं नृपनि सम्यक्
संरक्षणेन सादर समुचित सकृत्यास्मदीयराज्ये शीघ्रं प्रस्थापनीय । प्रत्येकं पत्रं स्वमुद्राद्वित
विधेयम् । तत्पत्रमादाय गन्तार चरं सूचयतु भवान्- ' पत्रमिदं परमण्डले नीत्वा मण्डले
शरोयुद्धवधि तुभ्यं तत्पत्रोत्तरं न वितरति तद्वधि तदीयद्वयं यथेन तस्यैव राज्ये स्थातव्यं
त्ववेति ? यो यं प्रणिधियत्र यत्र गमिष्यति ततस्ततो राज्यात्तदधिपतिना- ' किं
कृतमस्मिन् विषये तेन ? ' इत्यात्म्य सविस्तरवृत्तस्योत्तरं लेखयित्वा समादाय निवर्तनीयं
तेन तेन । इत्थं प्रतिप्रणिधिं विज्ञापयतु भवान् । मन्त्रिवर ? इदंशासनपराऽऽयोजना निरधारि
मया । अपि रोचते न वेयं श्रीमते ? ।

मन्त्रिवर । (साक्षर्यम् ।) देव ? नाश्लिष्यते किमपि भवद्वायोजनायामून्यम् ।
स्वप्नेऽपि नाहं व्यवहारयम्- ' यदियद् दूरं स्वदश प्रधायेदशोमुत्तमामायोजना विधास्यति
प्रभुः । प्रशस्य भवदीयवृद्धिचातुर्यम् ? ? । प्रभो ? सुतरा समाचोनेभ भवदायाचिता
योजनेन प्रसीदामितमामहम् । श्रीमन्निर्दशानुसारमहमखिल प्रबंध सत्वरं विधातामि ।

रणवीर । अतिसमीचीनम् ॥ बहुलेयं व्यतीता रचनी समप्रतीति प्रस्थीयता भयता ।
इव प्रातः प्रस्थातास्महे वयम् । सततज्ञानवृत्तं प्रेषयिष्याम ।

मन्त्रिवर । विनयतां महाराज । अनुनानातु मामिच्छता देव ।

रणवीर । भाम् । नि शङ्कं प्रतिष्ठतां भवान् ।

अमरकण्टकस्य स्फुरितो मन्त्रिवरो वाग्दरेन्द्रस्य चातुर्यं स्वमनस्येव प्रशंसन्
मित्रमहालयं धरौ । गतवति मन्त्रिणि रणवीरोऽपि निजशयनमन्दिरं रत्नप्रभातिकं
गन्तुमुदस्थात् ।

प्रासादादहमहालयमसीपवर्तिभ्यो च द्रवमादभासितायां घन्द्शालाया वातापनसाञ्जितं
विरामासन्दीमेकामलहकुर्वाणा परिहितमुदरदृष्ट्याम्बरतालिनी राजनन्दिनी रत्नप्रभा
समुपविष्टाऽभवत् । प्रकृत्या गौरमप्यहमस्था मृगाङ्गधवलप्रकाशेनाधिकं शुशुभे । आत्म
कोमलमन्त्रिसलयसदोदरकरपल्लवतल्लजकण्ठितेन ललितेन मापूरविषलच्छविनाच्छेन व्य
जनेन मन्दमन्दमात्मानं धीजयन्ती समतिष्ठत राजदुहिता । राजकुमार्यां कोमलकरपल्लवत

भाजितमिवारमानं निरीक्ष्य मयूरविच्छमयं व्यजनामिदं स्वं सौभाग्यशास्त्रि मन्वाने सानन्द-
मान्दोलति स्म । रत्नप्रभायाः शिरीषकुसुमसुकुमारे करकमलद्वयगले विविधरत्नजटितानि
रुचिराणि बलपानि विरेजिते । अमीक्षणमान्दोक्ष्यमानपणिपङ्कजतया सणिमयबलयजाल-
मिदं मनोहारिण्या चन्द्रप्रभया विद्विद्युतेतराम् । रातकन्यायाः कर्णयुगलं महाहंमणि-
मोक्तिक्रमयेन कमनीयेन कुण्डलयुगेन कामपि कान्ति कलयान्नकार । कण्ठे ह्यस्याः सुन्दरो
देवच्छन्दोहारो ललाटे चाधिरुचिरः सूक्ष्मकुङ्कुमातिक्रकः शोभते स्म । साम्प्रतमियं रत्न-
प्रभा स्वारथानुरूपं रत्नप्रभेव सौन्दर्यशास्त्रिनी त्रिलोक्यते स्म ।

राजकन्या रत्नप्रभा स्वहृदयेश्वरं प्रतिपालयन्ती स्थिताऽमूत् । तस्मिन्नवसरे रणवीरोऽपि
रङ्गमहालयं प्रविष्टः । चतुरेयं राजकुमारी रणवीरं निरीक्ष्य- ' चिरायितं प्राणवल्लभेने 'ति
क्षणं विनोदं कर्तुंकामा तमनवलोकितमिवाभिनीय स्यापि निभाळयन्ती समभाषत-
' अयि प्रणयिनि कमालिनि ! समाधत्सिहि सुहृत्तम् । इदानीमेव सल्लिधार्यते तव मधु-
करः । किमिति निजं मनोहरं वदनकमलं सुकुल्वसि ! ' इति सम्भाष्य स्वयं क्षणं तूष्णीं
स्थिता ।

रणवीरः । (स्वगतम् ।) अये ! किमियं ब्रवीति ? कोऽयं मधुकरः ? का चेयं
कमालिनी ? भवतु ? । केन सममियं संभाषते- इति सावधानं शृणोति । अद्यापि मामियं
नावलोकितवतीति सुष्ठु जातम् । [इत्युदीर्य रणवीर एकस्मिन् कोणे शनैर्निलीय स्थित-
वान् ।] निलीयमानमिममवलोक्य रत्नप्रभा पुनरमुं धावयितुमनसा वक्तुमारभत-
' (हस्तमुद्यम्य ।) नूनमयं दम्भोलिपटितहृदयो भवेन्मधुकरः ? तदर्थं कियदाह्वानं कर्तव्य-
यति वराक्षीयं कमालिनी । तदीयं लोहसारमयं हृदयं मत्पापि न प्रयति दयया । अये !
पश्य-पुनरयं प्रस्थितो नु ! कियान् घञ्जहृदयोऽयम् ? पश्य- कमालिनि ! पश्य । गच्छत्येष
तव मधुकरः । उचितं, गृहाणामुम् । प्रभवसि खलु वारयितुमेतं गमनात् ? । इति
निगद्य रत्नप्रभा समुत्थाप्य कमपि किमपि कथयन्तीव सहावभावं हस्ताभ्यामभिर्नयमिव
कर्तुं प्रावर्तत ।]

प्रकारमीदृशमवलोक्य न्याकुलीभूय रणवीरो मनसा समाहवत्- ' अये ! न खलु
विश्लेष्यं जाता ? वृद्धि, परीक्षे । ' इति विमृश्य रत्नप्रभासमीपं गत्वा शृष्टवानसी- ' प्रिय-
रत्न ! किमिदमिदानीं प्रलयति ? अपि श्रान्तं तव हृदयम् ? ' इति ।

रत्नप्रभा । (उद्विग्नमुखा लोकोप्य सगन्धोराकारम् ।) मधुकरान्तिर्कं विद्यते ननु
हृदयम् ।

रणवीरः । सुशीले ? कस्य हृदयं मधुकरान्तिकं विद्यते ?

१ सम्मानितम् । २ देवच्छन्दः शतपथिका मुष्ठावली । ३ हारो मुष्ठावली देवच्छन्दोऽप्यो
शतपथिका । ४ इत्यमरः । ५ विलम्बिताम् । ६ तिर्यक् । ७ सल्लिखितो भविष्यति । ८ संको-
चयति । ९ वज्रहृदयः । १० दम्भोलिपटितहृदयोः इत्यमरः । ११ नाटकमिव ।

रत्नप्रभा । प्रणयमूढाया कमलिन्या ।

रणवीरः । अये ? कमलिन्या ? ? किमिदम् प्रियप्रभे ? किमिदं नु जल्पसि ? अपि सुसज्जानाऽसि ? मनोरमे ? शृणु-मयाऽऽथावश्यककार्यार्थं श्वो राजधानीं परिहाय गन्त-
प्यमिति तत्सम्बन्धिनी चार्ता विधेयाऽस्ति त्वया सद्वाधुना ।

रत्नप्रभा । तत्तु जानाम्यहम् । गमिष्य येन भवान् ? नतरा मम नकारवचनेन न गमिष्यतीति ? (पुनरपि धक्नुममे प्रारतंत ।) अये ? प्रणयमुग्धे कमलिनि ? सबद्धो-
ऽस्ति गन्तुमय ते मधुकर । त्यजाधुना मधुकराशाम् । पश्य-कियान् वद्वकोऽय तव प्रियतमो यत्वा विप्रलम्भ-गन्तुप्रवसरं प्रातिपालयति ? अये ? कथमयमीदृशो भवेत्सिज्ज मधुकर इति नावगच्छति खलु घराकीय कमलिनी ? ? अरेरे मिथ्याप्रणयामिनायक मधुकर ? कुतस्त्वमीदृक् कठोर ? ।

रणवीरः । (तदभ्यर्णमुपसृत्य ।) प्रिये ? किमपि जात ते इति शङ्क । किमिदं प्रवीषि ? क-नु प्रेमशून्य कथयसि ? रत्नप्रभे ? न खलु विधिष्ठाऽसि जाता त्वम् ? ।

रत्नप्रभा । कठोरहृदयस्य मधुकरस्य कृते प्रणयिनी कमलिनीय सोऽन्मादेव जाता ।

रणवीरः । (स्वगतम् ।) नूनमित्येवमेव ? ? मया गमनवार्ता कथितेति सैव वदति, उपकान्तमिदं नाटकमभिनेतुमिचानया ? ध्रुवमेवमेव । (विमृश्य ।) किमपि नावगम्यते ऽत्र मया । (प्रकाशम् ।) अरंविन्दलोचने ? किमिदं कथयसि ? कुत्रास्ति तवात्र मधुकर कमलिनी चापि ? दर्शय मे । [इति प्रोच्य रत्नप्रभाया पाणिपङ्कज जप्राह रणवीरः ।]

रत्नप्रभा । (विहस्य) प्राणेश्वर ? किं तदा द्रष्टुमभिलषति भवान् मम मधुकरम् ? पश्य-साम्प्रतमय स्वप्रियान्तिके अर्हिगमनानुज्ञामादातुमायातोऽस्ति ।

रणवीरः । (समन्ततो विभोक्ष्य ।) प्राऽस्ति ? अत्र तु न दृश्यते कोऽपि ? अनृत वदति सर्वम् । अत्रतु, कथयाधुना-कुप्रास्ति कमलिनी ? ।

रत्नप्रभा । (कोणाभिमुखमद्गुत्त्या दर्शयन्ती ।) पश्य सेय तिष्ठति ।

रणवीरः । (कोणाभिमुखमालोक्य ।) अये ? न किमपि दृग्गोचरं भवति मे ? क्वास्ति ? ।

रत्नप्रभा । (हस्तमुपस्य ।) पश्य पश्य । सेयं स्वस्थानादपसृत्य सोपानमार्गेणावतरति । अपि दृष्टाऽसौ ? ।

रणवीरः । (परितो विष्टेक्ष्य) मैत्र मैत्र । नाहं शङ्कोमि किमपि द्रष्टुम् । न किमपि विज्ञापते मया ? ।

रत्नप्रभा । पश्य पश्य-पुनरियमुपरि समुपेत्य त्वदन्तिकामान्तु प्रयतते ।

रणवीरः । (सच्चकितम् ।) अये ? प्राऽस्ति ? त्वदन्तिके स्थितोऽस्त्वहमत्र । मद्भयं नु कोऽप्येव न विद्यते ? ।

रत्नप्रभा । किं तदानीं गतवती ? (रणवीराभिमुखमालोक्य ।) अये ? क सु गच्छे-
दियम् ? ।

रणवीरः । तच्च स्वमेव जानासि ? कथं नु विज्ञायित मया ? ।

रत्नप्रभा । (हसन्ती ।) आम्, आम् ? अचलोकित्वाऽप्युवा । हुं ? भवतु । अपि दृष्ट-
कस्याः स्वामी मधुकरो भवता ? ।

रणवीरः । न दृष्टं प्रिये ? कुत्रास्ति तदीयनाथो मधुकरः ?

रत्नप्रभा । तमपि न जानीते भवान् ? कियत्कालपूर्वन्तु मम हृदये समवर्ततासौ ; सप्र-
ति स्वेयं तिष्ठति मम नेदिष्ठैः । चित्रं चित्रमहो ॥ तमपि नाचलोकयितुं प्रभवति भवान् ? ।

रणवीरः । अयिं शिक्षिते ? कोऽपि न तिष्ठति तत्र नेदिष्ठे । पुत्रेवं कथयसि किञ्चि-
त्कालपूर्वं समभूदयं मम हृदये इति ? मधुकरोऽयं तिष्ठेत् किमु हृदयस्थले ? चित्रीयेतराम-
हम् ? किमेवमद्य प्रलपसीति ? ।

रत्नप्रभा । एवं किमु ? अपि न शक्नुयात् स्यात्तुं हृदि मधुकरः ? अये ? इममहन्तु
नितलोचनैकद्वेषोऽपि निवेशयितुं प्रभवामि ? ।

रणवीरः (सोद्वेगम् ।) प्रिये ? अतं तदानीं कनपि नालोकितुं शक्नोमीति ।

रत्नप्रभा । महो महदाश्चर्यम् ? । अस्तु । किमपि शाश्वत्यं न विद्यते भवति ? ।

रणवीरः । प्रिये ? किमेवं व्याहरसि ? अपि त्वं मां शठमवधारयति ? देवि ? निर्मलं
मम हृदयम् । तदुभयमपि द्रष्टुमिच्छाम्यहं खलु ? ? ।

रत्नप्रभा । एवम् ? दिदृक्षत एव तौ भवान् ? ।

रणवीरः । आम्, आम् । तौ द्रष्टुमतीरोत्कण्ठितं मम हृदयम् ।

रत्नप्रभा । मद्रुः ? तन्मनागत्र मद्रन्तिकमुपमर्षतु भवान् । (इति रणवीरहस्तं गृही-
त्या स्त्रोपकण्ठमाकर्षति ।) पश्य- श्च्यु-स्यमेव भवान् मधुकरो नु मे वर्तते, अहञ्च
भवतः कमलिनोऽस्मि । किम् ? दृष्टमिदानीं भवता तदुभयम् ? किं सखिदितानेवावां
नवेति ब्रूहि मदीयसललहृदय हृदयैश्चर ? [इत्युदीर्य रत्नप्रभा रणवीरं कण्ठमाहमालि-
ङ्ग्यातिवरां विजहास ।]

रणवीरः । (साश्चर्यम् ।) धन्याऽसि चतुरे रत्नप्रभे ? धन्यं तव चातुर्यम् ? अतिमात्र-
महं त्वयाय वञ्चितः खलु ॥ योऽयं तव रणवीरोऽद्यावधि केनाभ्यवञ्चितश्चरः ; सोऽपि
भूतो विप्रकण्ठोऽद्य त्वया ॥ रत्नप्रभे ? अपूर्वमद्य त्वया नाटकमभिनीतम् ? सुन्दरि ?
सफलतोऽयं तव परिधमः । नूनमसि त्वं देवी मे ।

रत्नप्रभा । प्राणनाथ ? नाहामि खलु बहुमानमीदृशमहम् ? अहं तु चरणपरिचारिका-
ऽसि भवताम् । प्रियतम ? यदहामिदानीं स्वर्गमुखमनुभवामि, तदखिलं भवच्चरणपरि-
चर्याया एव फलमस्ति ।

रणवीरः । भेषि मदीयजीवनसङ्गिनि । रत्नमसि त्वमेकं नारीणाम् ।

रत्नप्रभा । नाय ? अलमीरतेन व्ययंप्रशसनेन । कुत्र गन्तव्यं भवताऽवश्यकार्यायं
मिति निवेद्यताम् । आदिदयताद्येव दासी नि शङ्क यदेवाशापनीयं श्रीमता ।

रणवीरः । सुभदे ? मठीवामङ्गलमयो वृत्तान्तोऽस्ति । विजयनगरराजमन्त्रीश्वरस्य
श्रीप्रतापसिंहस्य सकाशादागतमस्ति पत्रमेकम् ।

रत्नप्रभा । किंविषयकम् ? ।

रणवीरः । तत्रामुना विज्ञाप्यते यथा- श्रीमती कुमुदिनीं नृशंसः क्रूरसिंहोऽपहृतवान्,
तामनु महाराजश्रीचन्द्रसिंहोऽपि विशिष्टो भूत्वा वन प्रस्थितोऽस्ति । अत्ययं सृष्टमानो-
ऽपि नाय लभ्यते ।

रत्नप्रभा । जये कोऽयं बलाकार ? किमिदमकस्मादापतितम् ? प्रियतम ! किमि
दानो करणीयम् ? श्रीभ्रातृभ्रातृजापयो शिरसि संकटमापतितं सहसा ? जहह ! कुत्रा-
धुना तौ विचेष्टामो वयम् ? कया रीत्या सकटान्मोचयिष्यामो वयमिमौ ? [इत्युत्तश
रोदितुमारब्ध रत्नप्रभा ।]

रणवीरः । प्रागेधरि ! किमिति कथ्यते स्वया ? कियन्मात्रमिदं कष्टम् ? नेद कष्टम-
पितु निरूपोऽयं परमेश्वरकृत । ततोऽस्माभि सशुष्य बहिर्निगन्तव्यम् । तत्राय भयं कुरु ।
तत्राय रणवीरो न विभेति दुःश्लेभ्य । अपि पततु ममोपरि दुःखगिरिपरम्परा पर कदाप्यह
नैव परित्यजेयं धैर्यमात्मनः । प्रिये ? यदेव कुरुते कारणिकेश्वरस्तदात्मकल्याणायैव कल्पते ।

रत्नप्रभा । प्राणनाय ? भ्रातृजाया मोचयितुं भ्रातरञ्चान्वेष्युमुपायः, कोनु विचिन्तितः,
श्रीमता ? ।

रणवीरः । सकलमहं कृतवानस्मि प्रबन्धम् । निजमन्त्रिवराय समुचिता सूचनापि
प्रदत्ताऽस्ति । प्रथममहं जिगमिष्यामि भ्रातृजाया मोचयितुं यतो जानाम्यहं कुत्रेयं स्थापि-
तेति । [इत्यभिधाय रणवीरः स्वकृतामायोजना रत्नप्रभायै विज्ञापितवान् ।]

रत्नप्रभा । आवोजनेयमतीवसमीचीनाऽस्ति । किन्तु मदीयमेकं कथनमङ्गीकरिष्यति
किमु श्रीमान् ? ।

रणवीरः । अहो ? कुत्र इयं भायणशैली शिक्षिता पुनस्त्वया ? ।

रत्नप्रभा । यत् प्रभृति जातोऽयमावयोः प्रेमबन्धप्रयोगः । [इत्युदीर्य रणवीरामिमु-
लमवच्छेद्य हसितवती रत्नप्रभा ।]

रणवीरः । अयि मनोमोदिनि ! सर्वस्वमसि त्व मे । मूढि किं कथयसि ?

रत्नप्रभा । एतावदेव कथयाम्यहम्-यथाहंति श्रीमत्कुमुदिनीमोचनगमनपरिग्रमत्वा
त्मानं पद्मपुरनेतु श्रीमान् । किन्तु भवदोषत्वान्ने धीमदनुशया दासीयं धीमती श्रीमतीमा
स्यां कुमुदिनीं विमोष्य दुराग्रामं क्रूरसिंहस्य निगच्छसंयत विधाय धीमत्समष्टमुपस्थापयि-
ष्यति ।

रणवीर । (साश्रवंम् ।) रत्नप्रमे ? विस्मितोऽस्मि सुतरामहम् ? ? इयत्तव साहसं
भवदिति नाहमवर्क्य स्वप्नेऽपि । नेद कुमुदिनीमोचन कस्यापि घालकस्य क्रीदनकं खलु ? ?
तत्र तु घोर युद्धमपि विधेय स्यात् ? कथय किं करिष्यसि तदा ? ।

रत्नप्रभा । एव किम् ? भवानेव केवल योद्धु जानाति ननु ? ? भवदीयेव रत्नप्रभाऽपि
कुशलका युद्धकर्मणीति न प्रिदित खलु धीमता ? वात्य एवाहमदिक्षे सुयुतो दासास्त्रयो-
गत्रियाम् । तदुपयोगमपि स्वर्वातेन सममह मृगयार्थं श्रव्या बहुदा कृतवती । अपि विवि-
तमपि वीरप्रगण्य वरवरेण्य ? ।

नृत्तमिदमाकर्ण्य रणवीरस्तु स्तव्य एवाभूत् । क्षण विमृश्य तामावभाये- ' धन्यासि-
प्रिये ? इदानीन्तु त्वाहमत्रैवागस्थानमुचिष्ठमत्रधारयामि । अतरेणैव काठेनाह भ्रातृनायां
पापस्य करपञ्जराद् विमोच्य समुपस्थास्ये ' इति ।

रत्नप्रभा । यदभिलषति हृदयेन । अण्यहमादिक्ष्ये ज्येष्ठबन्धुगतेषणार्थं गन्तु
मत्रता ? ।

रणवीरः । (सप्रसादम् ।) हेमि ? कुत्राप्यह नादिशामि त्वा गन्तुम् ।

रत्नप्रभा । उभयमपि नाङ्गीक्रियते भवता ? ? तदधुनापरमेष्ठ कथन मे स्वीकरिष्यति
मवान् ? ।

रणवीर । कथय ।

रत्नप्रभा । ' तव कथनमह प्रतिपत्स्ये ' इति प्रतिज्ञायता धीमता ? ?

रणवीर । एषोऽह प्रतिश्रृणोमि-तव वचनमन्युपगमन्तुम् । मूढि सम्प्रति ? ।

रत्नप्रभा । आत्मना सह नयतु मा श्रीमान् ।

रणवीर । (विहस्य ।) रत्नप्रमे ? निबद्धोऽस्म्यहमप्रत एव तव प्रतिज्ञेपत्यह नेष्यामि
त्वामात्मना सह । अपि प्रसन्नेदानीमिति ? ।

रत्नप्रभा । क्षाम् । अधुनाऽहमतिप्रसन्नाऽस्मि खलु ? ? ।

रणवीरस्तु- ' एदि प्रिये ? ? सम्प्रति व्यतीतेय बहुला रात्रि । अ प्रातरेव प्रस्थातस्य
मितोऽस्माभिरिति शयावर्हे सुखमावाम् । ' इत्यभिधाय रत्नप्रभाया पाणियङ्कजमादाय ता
दायनमन्दिरं निनाय । सुन्दर शयनमन्दिरमुपैःपैकसिन् विहाले सुपरिष्कृते मणिमण्डप
पर्यङ्के मृदुलोपबैर्हल्लिताया तूलिकाया निपत्योभायवि दम्पती निद्रामुख निर्बिबिषातु ।

+ ऋतुरेव निराहृतदिवाकरत्त्रिय समेषितमेककुलहृय प्रशमितचातककदम्बकनूर्य
सपतदम्बुधरोदरनिर्मलनीरविभूष्य प्राट्य । जत्तुह्यैरमालाकारविहम्बिभिर् नीलनीलै
संभेन्द्रमञ्जुलेरभिनवचलगम्भीरगर्भनिघोषनिस्तरेऽश्रच्छ्यामीर्कररश्मिकान्तिजित्स्वरचञ्चैलाच-

१ प्रतिजाने । २ स्वीकर्तुम् । ३ उपबर्ह तपधानम् । ४ त्विन् काण्ति । ५ वर्द्धितमण्डक-
समूहदृश्याः । ६ तद् वाञ्छ । ७ विप्रुषो लक्ष्मि-द्वय । ८ नि स्तनपूर्णा । ९ चामीकर सुव-
र्णम् । १० चञ्चला विपुत् ।

मल्लतिमनोहरैः प्रकटितपुरन्दरकैर्मुमुसुन्दरैरधोगामिषलाकपङ्क्तिचन्द्रैर्मनोरमेन्द्रामन्द्रै-
रम्भोधराडम्बरैराच्छादितमखिलमम्बरतलम् । निजगम्भीरगार्जितमंद्यन्ती मयूरवृन्दममन्दं
कचिदन्तरान्तरा वर्षति बहुधारासारां सान्द्रनीला मेघमाला । दिनेऽपि कर्हिवन काले समुल्ल-
सतिवरां सचमत्कारं तडिलैत्रा दिग्गन्तरालेषु । इदानीमेव वृष्टिर्भविष्यति समतर्क्यत जनैः ।
क्षणानन्तरमेव क्रमुकफैलविशालैर्विन्दुजालैरभिवर्षितुमारम्भ समूलधारमभितोऽरण्ये
कादम्बिनीकदम्बकैः । जलमयश्चित्र भासते स्म सकलं महीतलम् । क्षस्मिन्नृती यनानि
महारमणीयानि समवालोक्यन्त । स्थले स्थले हरिततृणाङ्कुरमयी पुरन्दरगोपरमणीया
धराणिरालोक्यते स्म । जगन्नियामयेन प्रजापतिना वसुन्धरायां नैसर्गिकं निसर्गसुन्दरं विविध-
वर्णमनोहरं चित्राम्बरमास्तीर्णमिवेति कल्पनाऽऽविर्भवति सर्वेषामपि सचेतसां हृदि । कानने-
ऽस्मिन् कोकिलकीरकपोतसारिकानीलकण्ठमयूरचातकचक्रवाककारण्डवजलहंसप्रमुखाः पतङ्ग-
घरा निजमञ्जुलकलरवर्मनोहरन्तितरां मनस्विनामपि ।

अथ प्रत्युपसि स्वसेनया समं रत्नप्रभासहितो रणवीरोऽमरकण्ठकराजनगराश्रिगम्यास्मिभे-
वारण्ये स्वशिविरं निवेशयामास । समयेऽस्मिन् रत्नप्रभया पुरुषवेपो धारितोऽभूदिति सेयं
वीरभट इवालोक्यत । स्वस्वामिना सममियं चालयन्ती निजमाजानेयं प्रयाति स्म । तयोः
पृष्ठतो व्रजति स्म मानार्सिंहसेनानायकाम्यामधिष्ठितमखिलं बलम् । मध्यन्दिने सम्प्रापुरिमेऽ-
रण्यमिदम् । पृथैष त्रिंशतिकोशमितोऽध्वा विलङ्घित इति सुतरामिमे परिश्रान्ता बभूवुः ।
इतोऽधुना द्वादशकोशविभ्रुकटमवर्तत गुप्तगृहम् । अतिक्रान्ततया मूसलपातघोरवृष्टितया
चासौ रणवीरः ' अत्रैव निवेशय सेनाम् । ' इति सेनापतिमादिदेश ।

प्रभुनिदेशपमकालमेव सैनिकाः स्वस्वतुरङ्गमादवतीर्य श्रमतरलाग्निजनिजतुरङ्गाश्रवणवृण-
कन्दर्ल कँवलघितुं कानने व्यसृजन् । कानताम्यन्तरेऽनुक्रमं शारदाम्भोधरधवलखण्डसण्ड-
नपटुपटमण्डपमण्डलानि समुत्तम्भितानि रुचिराणि । स्वनिवासार्थं सैनिकैरायोजितानि
श्वेतपटकुटीरकदम्बकानि । क्षणेनैवास्यां रुचिरारण्यवसुन्धरायां मनोहरं नगरमिवाद्दश्यत
रणवीरशिबिरमिदम् । मानार्सिंहसेनानायकयोः कृते समुच्चिन्तं विशालं धवलानुक्रुपटमण्ड-
पयुगलम् । सर्वेषाममीषां मध्यभागे महानेकोऽतिरमणीयो रजतौद्विखण्डसुन्दरः प्रोक्षमितो
महाराजार्थं सौवर्णलताकुसुमचित्रितकौशेयपटमण्डपः ।

अवसितेऽस्मिन्नखिलसेनासंश्लेषदार्क्यणि स्वस्वपटकुटीरेषु सर्वेऽपि सैनिकवीरा अक्षपाकं
कर्तुंमारेभिरे । नम्रहृपाणपाणयः प्रहरिवीरवराश्च सज्जैनं विदधिरे । साम्प्रत प्रशान्ततया वृष्टे-
जलं सप्तशररथं प्रवहति स्म । समयेऽस्मिन् भोजनाश्रित्य मानार्सिंहं सहायाय दूरमरण्ये
विषयितुं निर्गतो रणवीरः । पटमण्डपे कँवलमेकाकिनी रत्नप्रभा स्थितयती । ईदृशे मनोहरे

१ पुरन्दरकामुक्तं सुरेन्द्रचापम् । २ चन्द्रिन्दरम्-आल्हादकम् । ३ विद्युन्माला । ४ पूगफलरथलैः ।
५ मेघमालावलीभिः । ६ पक्षिश्रेष्ठा । " पतङ्ग - पक्षिसूर्ययोः । " ७ अक्षयितुम् । ८ धरलल्लु-
पटवृष्टदन्तानि । ९ प्रोक्षमितम् । १० बैलागगिरितटदचिरः । ११ उपरक्षणम् ।

कान्तारे रणवीरशिबिरादाराद्रेव वृष्टिप्रारम्भसमयादारभ्य कस्यचिन्महीतदस्य तले निषण्णोऽ-
मूचिलीनो युवा कोऽपि । धर्मादणमसौ समन्ततो विलोकयति स्म । आर्द्राण्यस्य वृष्टिना
संजातानि वातांसि । केवलमक्षेप्य सूक्ष्ममेकं कौतुह्यान्परमेव परिधारितममुना । नम्रशिरस्क-
तयाऽमुष्य नीलनीलाः कुटिलकुटिला कुन्तलास्तुत्तमार्द्रमभितो रोलम्बमाला इवोद्गीयन्ते
स्नानिलेन । वृष्टिभिरार्द्रशरीरो जाड्येन च जडीभूतः प्रवासिपुचाऽसौ कम्पते स्म समासीनः॥
क्षणे क्षणे त्रिप्रिधभावपरिवर्ततरङ्गाकुलमिवाहायत यदनमण्डलमस्य । ' अतितुःखाकुलः
संसारोद्दिगमानसध्यायम् । ' इत्यन्वमीयत मुखाकृत्यासौ ।

प्रशान्तां वृष्टिमवलोक्य युवकोऽयं दीर्घमुष्णञ्च निःश्वस्य समुद्रस्यात् । अभिज्ञतोऽयं
भवेदेव प्रियमाचक्रमहोदयेन-^१ अतवेव निजोपन्यासस्य नायकः कुमुदिनीवल्लभश्चन्द्रोऽस्ति ।
योऽयं स्वप्रियाविरहजनितोन्मादविक्षिप्तः स्वराज्यं परित्यज्य वनं निर्गतोऽभवदिति ।^२ समुत्थाय
चन्द्रसिंहः समन्ताद्विरीक्ष्य यक्तुमारमत-^३ गता, गता, गतैवान्ततः ? मदीयनयनामृतवर्ति-
र्मामन्धं विधाय प्रोद्गीना । कुमुदिनि ? क्व तिष्ठसि त्वमिदानीम् ? अये ? दर्शयतु मधियां
कोपि । कुमुदिनि ? त्वदर्थमयं चन्द्रः किप्रकष्टं सहते इति जानामि किमु ? एहि-हृदयवल्लभे ?
एहि । सहद् देहि दर्शनमस्मै विरहिणे तव चन्द्राय ॥ क्षमस्वात्परायम् । हा प्रिये ? कथं
न संमापसे त्वम् ? न खलु कुप्यसि ममम् ? अये ? तत्किमिति नालपसि ? न खलु
प्रस्थितासि संसृतेरितस्वमनन्तकालाय ? (विस्मय्य ।) नैव नैव नैव गमिष्यतीयं मदीय-
कुमुदिनी मामेकाकिनिह रिहाय ? कदापि गता भवेद्यदि ? (इति विस्मयान्तरिक्षाभि-
मुखं निरीक्ष्य ।) अयि यमराज ? अपहृतवान् यदि भवान् कुमुदिनीं मे तर्हि तामेकवारं
मदभ्यर्णं प्रहिणोतु; नोक्तेनामपि तस्याः समीपं नपतु धीमात् ।^४ इत्यहमन्ययंये भवन्ताम् ।
(क्षणं मौनमाकलय्य) अये ? कथं कोऽपि मे न प्रयच्छति किमपि प्रतिवचनम् ? किं
निर्दये भवेद्यं धर्मराजः । क्षाम् । तथैव प्रतिभाति मे । स्वयमसौ निर्दयश्चेत्कमहं निवेदये-
यम् ? सत्र्यदि दशां पथि बलैत मप्रिया; नार्यं तदा प्रभवति खलु तां स्वान्तिके स्थापयितुम् ?
इति व्याहृत्य निवदमुष्टिकः क्षणमाकाशामिमुखमपलोक्य पुनरपि सहसा तारस्वरमालपीत्-
' सेयं तिष्ठति । तथैयं मया स्वप्रिया । मदनित्क्रमान्तुमियमभिरूपति किन्तु चण्डालोऽयं
नृसिंहस्त्रामवरणदि । (सामर्षम् ।) अद्यापि नृसंतोऽयं न जहाति मे कुमुदिनीम् । तिष्ठ रे
दुष्टहतक ? तिष्ठ । सद्य एवापहरामि तवाप्तम् ॥ प्रिये कुमुदिनि ? मा भैषीः । एषोऽहं
सम्प्राप्तस्त्व साहाय्यार्थम् । सद्य एवाहं यमनगरादिधिं करोमि चण्डालमेवम् ।^५ इति निगद्य
दन्तारलीं संपिप्य सहसा धावितुं प्रारभत । धावन्नेवासौ चन्द्रो रणवीरशिबिरनिकटमुवमाज-
गाम । नासीदिदानीमात्मपटमण्डपे रणवीरः । एष तु कमनीयकावनकान्तिमनुशीलापितुं
निष्कान्तोऽभवत् । अग्रेकाकिनी पटनवने रत्नप्रभा । वहिर्विद्यमाने रिचनूतले प्रहरिमरा
विक्रोशकरपालकरा उपरक्षणं कुर्वन्ति स्म ।

अवसरेऽस्मिन्नुपगतवानीषा नयनसरणिमय धारमानश्चन्द्रसिंह । अतमेया प्रहरिद्वयेन चन्द्रसमीपमुपगम्य निरप्य चैन तत्रैव-पृष्ठम् 'अये ? कोऽसि ? किमिष्येव व्याकुलतया भावसि ? न खलु कोऽप्यनुपतति शत्रुस्त्वा निहन्तुम् ?' इति ।

चन्द्रसिंह । अये ? के यूयम् ? किं पृच्छयते-इति नाभिगत्य शक्तोमि रश्चिद् । पुनरहमेकस्यापि भवत्प्रभ्रस्योत्तर न दातुमिच्छामि ।

चन्द्रस्य कोपपूर्ण वचनमाकर्णयतोरनयो प्रहरिणोर्हृदि न ममो विरमय । उभावपि तौ परस्परामिमुखमालोकयाञ्जन्तु । अन्ते तयोरन्यतर प्रहरी चन्द्रनिकटतममुपगत्य ससाहसं समपृच्छत्-किमये ? अस्मदीयप्रभ्रस्योत्तर न ददासि किम् ?' इति ।

चन्द्रसिंह । नेति सकृदबोचि नु मया ? तत्किमिति मुधा पृच्छसि ।

प्रहरी । अपि किमपि कारणमनुत्तरयितुम् ? ।

चन्द्रसिंह । छन्दो मे खलु ? ।

प्रहरी । न श्रोष्यते तवेद छन्द ।

चन्द्रसिंह । किं करिष्यामि त्वमन्यया ? ।

प्रहरी । त्वामह प्रगृह्य निजमहारानिकटं नेष्यामि ।

चन्द्रसिंहस्तु- 'धूर्तं तस्कर कृतघातिन् ? इत्यभिधाय प्रबलया चपेटिकया त प्रहरिण प्रहृतवान् । वराकोऽय प्रहरी तु स्तब्ध एव भूत्वा कर्षिलतल परामृशन् दूरमपसृत्य स्थितवान् । अथ चन्द्र पटमण्डपाभिमुख प्रचलित । अत्रातरे पुन प्रहरिणामन्यतम समागत्यामुमुपरप्य पृष्ठवान्- भ्रात ? कन सम प्रयोजनमस्ति ते ?' इति ।

चन्द्र । स्वभाणविषया कुमुदिनीया सद्गतिर मम प्रयोजनम् ।

प्रहरी । कय धर्तते कुमुदिनी ? ।

चन्द्र । रत्नमियमेकम् ।

प्रहरी । प्रनष्ट किमु तदा तद् रत्नं त्वान्तिकात् ? ।

चन्द्र । (सोद्वगम् ।) आम् । किन्तु प्रयोजनममुना ते ? अरेरे दुष्ट्या ? सर्वेऽपि यूयं नक्षत्रसहोदरा इव दृश्यन्ते ? मन्ये, युष्माभिरेव मुपितमिद् अि रत्नम् ? ।

प्रहरी । धनोऽपि रे ॥ एतन्तु कश्चन बलाद् गलेऽप्रहित इष्याग्नेरपसे । अस्माभिरपहृतं किमु तव रत्नम् ? ।

चन्द्र । आम्, आम् । युष्माभिरेवापहृतम् । नापहृतं चेत् युष्माभिस्तर्हि युष्मदधिपतिना तु नियतमेवापहृतं स्यात् ? ? ।

प्रहरी । (आगगतम् ।) नूनम् कोऽप्यप्य विशित इति विभावयामि । नायमीदानीं व्याहरेदम्यया । षडि, मनागमुना रिनोदे विननोमि । (प्रकाशम् ।) परम् ॥ अरमद धिपतिना मुपितं यदि ते रत्नं किं करिष्यामि तदैव त्वम् ? ।

चन्द्रः । (सामर्थम् ।) किं करिष्यामि ? तीर्थं दण्डचिन्त्याग्र्यं त्वप्रभुम् । आहरि-
ष्यामि चामरत्नमङ्गं तदुपकण्ठात् ।

प्रहरी । एवं किमु ? तद् मदन्वितो गमनं तथायुता ।

चन्द्रः । नैवाहमितीऽप्यमरामि ? ।

प्रहरी । किमिति ? ।

चन्द्रः । प्रभुरहमा मनः ? । किमिति भ्रमपासि मम मस्तकम् ? ।

प्रहरी । अयि भ्रान्तस्तिरस्क ? नात्र प्रमादिन्यसि त्वमामनः ? ।

कोऽसि त्वम् ? ।

चन्द्रः । कधीधरोऽस्मि जगतात् । मर्शयरान्नसीनिनि समायातोऽसि त्वप्रभुः ।

प्रहरी । एवं किमु ? अत्र विद्यते न वेति त्वया सह सैन्यम् ? उन्कैकवेव करनादा-
मायातोऽसि ? ।

चन्द्रः । (प्रतैलौ प्रदर्शयन् ।) इदं मम सैन्यं वर्तते ।

प्रहरी । हँहो ? । बिलक्षणोऽयं कोऽसि नातुपः प्रतिभाति मे ! (स्वमहचरानाकार्यं ।)

आनरः ? इतस्तु समुपेत्य पश्यत सलु ! कोऽप्ययं निक्षितो जनोऽस्मदीयमहाराजंमक्राशाप
करं ग्रहीतुमागतः ? ।

प्रहरिणोऽस्य वचनमिदमाकर्ण्य सर्वेऽपि प्रहरिर्वीरा विह्वलन्तस्त्वज्ञोपेत्य निक्षिप्तस्य चन्द्रस्य
परिहासं विवेचिरे । कश्चिदेनं पृष्ठतो हस्तेनापमारनत्रि, इतरोऽप्रास्ताडयति, परः पार्श्वत
साहस्यि, अन्यश्चान्वरं तदीयमाकर्णयति इत्येवं वेत्त साकं चिन्तौडुरमी । तेषामीदृशमाचरणमा-
लोक्य भ्रान्तमस्य मस्तकं महत्मा । अतोऽयमकस्मोदेकस्मात् प्रहरिणो हस्तावृत्तिधेनुकामा-
च्छिन्न तरसा सं लक्षौप्रहारेण भूतले न्यपानयन् ।

समथोनिपतितमवलोक्य सर्वेऽपि प्रहारेण चन्द्रः ' इदंमहति दण्डं निपद्यतपरिहासरोल !'
इति विगद्य पुनरथं भूतलपतितं प्रहरिणमावापयामास । स्वसहचरस्य दुर्गतिमीदृशीं निरीक्ष्य
कोपानलद्रव्यक्षमाननावसा इतरे प्रहरिर्वीराः सनभिपत्य युगपदेव तदुपरि निजनिजकरवाल-
मुदततुल्यधनुं निहन्तुमगतः ।

केवलमेकैवैव पलेत चिरन्तनकालाय चन्द्रस्य प्राणा देहादुदकमिष्यन् यदि तस्मिन् क्षणे-
' न हन्तव्यो न हन्तव्योऽयम् ? ' इति ताभूयत मृदुलमञ्जुलो ध्वनिकः ? ध्वनिमिममा-
क्षणं, अक्षिप्त, दत्, प्रहरिणो गतवन्तस्मिन्मुखं, पदपदित, आदरेत्, दृष्टुस्ती, स्वस्तीपमागन्-
पुर्यवेयां राजमहिषीं रत्नप्रभाम् । तक्षणेव निजप्रहरणान्यपनमस्य सादरं प्राञ्जलयः
समवातिदृष्ट्व प्रहरिणः । देवी रत्नप्रभा तु यत्रावाद्मुखं विधाय स्थितवाँश्चन्द्रस्तस्त्वानुप-
गम्य मञ्जुलगीरा- ' को नु सलु धीमान् ? ' इत्यन्वतुहक । परं कः प्रवेष्टुनु प्रतिवचनम् ?
चन्द्रस्तु पापाण्युत्तलिकावत् स्थितो रत्नप्रभामनिनेपचक्षुषा पपी । सृष्टीं स्थितमेनमालोक्य

१ ' दनचर ' इति भाषा । २ चपेटौ । ३ पश्चाद्देवेन । ४ सविहनादम् । ५ इदम् ।

पुनरपि पृष्ठवती रत्नप्रभा—' पथिको नु भवान् कोऽपि ? ' इति । अथ सावधानः सञ्जातमद्यै
तदभिमुखीं विधाय—' किमभिधीयते भवते'ति प्रोक्तवानसौ ।

रत्नप्रभा । को नु धीमान् ? इति पृच्छ्यते मया ।

चन्द्रः । अनीशोऽसि सम्प्रति भवदीयप्रश्नस्योत्तरं दातुमिति खिद्येतरामहम् । परमादौ
को नु भवानिति निवेद्यतु माम् ? ।

रत्नप्रभा । इहागतस्य महाराजस्य प्राणप्रियं मित्रमहम् ।

चन्द्र । किमभिधानं भवताम् ?

रत्नप्रभा । ' रत्नासिंह ' इति नामाहं राजकुमारः ।

चन्द्रः । (सहर्षम् ।) अहो अहो ! अतीवसुन्दरमिदमभिधानम् ? भवतु ? अपि
तिष्ठति पटमण्डपे भवदधिष्ठाता ? ।

रत्नप्रभा । आं तिष्ठति । अपि प्रयोजनं किमपि तेन समं ते ? ।

चन्द्रः । आमस्ति । मनागय दण्डनीयो मया ?

रत्नप्रभा । किमर्थम् ? ।

चन्द्रः । न प्रभवामि एतु लज्जिवेद्यितुं भवते ?

चन्द्रसिंहस्येदं विचित्रमुत्तरमुपश्रुत्य विचिन्तितप्रतीयं रत्नप्रभा—, अहह ? दुःखाप-
होऽयं कोऽपि नरः । भोजस्विनी कान्तिरमुष्य । मुखमण्डलस्य चन्द्रसिंहप्रतिकृतिसंवादि-
वदनमिव प्रतीयते । न खतु तदा स पृथग्यं भवेत् ? (विस्मयः ।) कथं नु वेत्ति ? पृष्टि तावत्
पृच्छाम्येनं बोधयिष्या ? ' इति विचिन्त्य समपृच्छचन्द्रसिंहम्—' आतः ? कोऽपि गुणशाली
पुरुषो विभाष्यते भवान् ? । ' इति ।

चन्द्रः । सत्यम् । परं मादृशो गुणिजनस्य न विद्यते सम्प्रति सत्परीक्षकः ।

रत्नप्रभा । किमहो ? कथमेवमुदीर्यते भवता ? ।

चन्द्रः । अतमेवाभिधीयते मया । भान्ति सम्प्रति गुणा भवगुणा इव मे ।

रत्नप्रभा । भवतु । एतज्जु विचारमिममधुना । अपि मया सह मैत्रीबन्धं विधास्यति
भवान् ? मवितारम्यहं तप मुल्लु लभागी ।

चन्द्रः । किम् ? मम मित्रं भविगुमिच्छति किमु भवान् ? मये । अतितरो प्रसन्नोऽरिम
त्वया सह सौहार्दं विधानुमहम् ।

रत्नप्रभा । अदि किमपि कारणं मनुष्यैस्तावता प्रसादेनाप्रभवत् ? ।

चन्द्रः । कारणम् ? अहहह ? (इति हसति ।) सत्पुरुषो भवानिति प्रथेमि । यतो
मदीयदृश्यलभायाः संवादिनी भवदाहृतिः ।

रत्नप्रभा । किंतामधेवा भवतिवतसा ? ।

चन्द्रः । अस्ति कुमुदिनी नाम्नी मे प्राणवल्लभा ।

रत्नप्रभा । (स्वगतम्) ध्रुवमिदमेव ? सत्या नम धारणा खलु ज्ञाता । (मका-
शम्) वरम् । किमभिरयो भवान् ? ।

चन्द्रः । ' चन्द्रसिंह ' इति उपायोऽस्ति ।

रत्नप्रभा । आ एवं किम् ? वरम् ' काऽस्ति सम्प्रति मन्वरोपकुमुदिनी ? । चन्द्रसिंह ?
पदप, सुद्धमि संवृत्तो ममेदानोमिति न गोपनीयं किमपि वृत्तं मतः । अन्यथा मित्र-
द्रोही गण्यसे ? ? ।

चन्द्रः । (सगोचम्) । रत्नसिंह ? स्मार्तितोऽस्ति खलु धर्मं विस्तृतं वृत्तमहं स्वया ।
रोमाञ्चिकं कृतं मे वपुः । मियसखे ? मदीयभागवद्धमा कुनिवाऽस्ति मत्तः । दुरात्मा वृशंसो
नराधमः श्रुतसिंह्यामपद्धप्रधानस्ति । नृशंसेनामुना कुत्रान्तर्धापित्वा मन्त्रान्प्रियेति न विज्ञा-
यते मया । स्वराजेश्वरीगवेत्रगार्यमेवाहं निर्गतोऽस्ति । छिन्नु हन्त ? विराड्योपलभ्यते
मदीयहृदयेश्वरीयम् । रत्नसिंह ? अत्रोवदुःखितोऽस्म्यद्म् । अनवधिर्नम कथानाम् ।
(इत्यभिधाप प्रणयमूढचन्द्रः कुमुदिनीं स्मृत्वाऽत्रवीत्) कुमुदिनि ! कापि स्वम् ? एदि
सकृदेदि । शान्तं विद्येदि विरहानठदन्दशमानमिदं मे हृदयम् । इत्युदीर्यं विलासितुं प्राक-
मत्सौ) ।

तन्नाशासयन्ती निवगाद् रत्नप्रभा- ' चन्द्रसिंह ? किमित्याचन्द्रति सरान् ? समाशसिदि ।
भवन्तमहामिदानीमात्प्रत्येष्टमनुसदसं मन्वे । माकुलीभव, धैर्यमाकलय मनागिति ' ।

चन्द्रः । (उदीयहस्तपङ्कजं गृहीत्वा) । प्रियवयस्य ? कुतोऽपि विचिन्त्यानय मे कुमु-
दिनीम् । धासौ निलीनेति न वेदि । मां विहाय गतवतीपमिति जानाम्यहं केवलम् । अदि
मदीयदुःखविधाममन्दिर सुद्धमगे ? मदीयकुमुदिनीमन्विष्यानेष्यामि तेषामहं महोच-
पदमात्रं स्वसेनाया अन्यतमं नापकं विधाप वितरिष्यामि बहुलमूमागं ते भूमिभुक्त्वेन
वंशपरम्परायै ।

रत्नप्रभा । मवती नापकपदवी भूमिरपि च नापश्यते मया । परमहं सन्निव्रकते-
व्यपालनधिया कुमुदिनीमन्विष्यानेष्यामि नियतम् ।

चन्द्रः । तद्वितरामहनाऽनन्दितोऽस्ति ।

हर्यं साशासनमसान्ध्यादिपं रत्नप्रभा चन्द्रसिंहम् । स्वस्थापस्थिताः प्रहरिरीरास्तु
चन्द्रसिंहमभिज्ञाय स्वकृतदुराचरणकृते पश्चात्तापमकारुः । अनन्तरं रत्नप्रभा चन्द्रसिंहं समा-
शास्य सान्त्वयित्वा चासुं पार्श्ववर्तिनोऽन्यतमस्य मदीयहृदस्य तृणकन्दलसुन्दरे तले प्रहरिरी-
रेण उदाद्देशकाकलास्तीर्णे रुचिकरौतेयास्तरगे समुरवेद्य स्वयमुपविश्य च तस्मिन्सुखेन
समं समाकलयत् । स्वदुःखदूर्णा कथानाल्यानुमारमत रत्नप्रभा चन्द्रः ॥

॥ * ॥ इति चन्द्राचनगुरुकुलाधिगतविद्यारत्नस्य पण्डितमेधानठविरत्नस्य कृतौ
विष्णुसंगीतामृतमनामौ कुमुदिनीचन्द्रे एकादशी कला ॥ * ॥

१ ' जहागीर ' इति लोके प्रविद्धा । भूमिभुक्- ' जहागीरदार ' इति प्रविद्धः ।

।थ द्वादशी कला ।

“ छजमीपि शिरस्यन्धः शिसां धुनोत्पदिनाङ्गया । ” (शाकुन्तले)

“ प्राणाः परित्यजत काममदक्षिणं मां रे दक्षिणा भरत मद्रचनं शृणुध्वम् ।
शाघ्रं न यात यदि तन्मुषिता. स्व मूढा याता सुदूरमधुना गमगामिनी सा ॥ ”

“ किं करोत्येव पाण्डित्यमख्याने विनियोजितम् । ” (रत्नावल्याम्)

अन्धकारप्रतिच्छेदे घटे दीप इवाऽऽहितः ॥ ” (पञ्चतन्त्रके)

‘ शीलं वा पालयेयं देहं वा पातयेयम् ॥ ’ (स्फुटम्)

ॐ इत्यु धरलमेकं तरलतुरङ्गमधिरुदः कलितकनककुसुमवलरिळलितसूक्ष्मकौशोपाश्वर-
परिहितहरिदशु रुनिर्मितमहाहृदपरिधानः कपोलतल्लप्रतिबिम्बितमणिमुक्तावलीरुधिरमुकुट-
मौलि. परितो विलुलितचूर्णकुन्तलजालचोबुम्ब्यमानकन्धर. कुङ्कुमिव तुरङ्गं नर्तय-
न्नयं मानसिंदेनानुगम्यमानो रणवीरः काननशोभामवलोरुमानो निवधुते निजशिविरम् ।
शोरदेवायमात्मदयितां केनचिदुपरिचितपुरेण सम समाळपन्तीं समाकोश्वय विस्मयसांद्र-
मना मनाद् निकटमुपगम्य तुरङ्गमादवतोयं स्नेहमयेन दगम्बुजेन रत्नप्रभामालुलोके । सा
थ स्वामिनमुपतस्थितास समलोक्य समभ्युत्थाय प्रणम्य चामु संक्षेपेण- ‘ आर्यनन्द-
सिंहोऽयम् ? ’ इति तच्छणमेव विज्ञापितवती । स्वप्रियाचार्येण परमप्रसन्नो बभूव रण-
वीरः । इत्यग्राळमनया ‘ धीमानार्यचन्द्रसिंह. समाश्वास्यातुरुद्द ’ इति भृशं प्राशंसीदसौ
रत्नप्रभाम् ।

समयेऽसिद्धानिमीलितलोचनोऽयाद्मुखः स्थितोऽभवच्चन्द्रः । सोऽधुनोन्मील्य विलो-
चनसुगलं यावद्वलोरुयति तावदारममुद्दमपरेण समं समाळपन्तमालोकयत् । तस्माद्-
त्पायासौ रणवीरतानिनेवदता विलोकितयान् । अथ पृष्टवानयं रत्नप्रभाम्- ‘ सखे ? कोऽव-
मागन्तुको नरः ? ’ इति ।

रत्नप्रभा । अयमस्मन्महाराजो वतंते योऽसौ दण्डयितुं निर्दिष्टो भवता ।

चन्द्रः । (रणवीराभिमुखमालोक्य) नैथ, नैवायमसौ ? ।

रत्नप्रभा । तत् कोऽयमिति परिचोयते भवता ? ।

चन्द्रः । (रणवीरमुखमालोक्य) । ‘ अयमपरिचितकुमारो ममानुजमनुकरोति वयसा
वर्जेन वडुपा यापि ।

रत्नप्रभा । (इतिश्रयं कर्तुकामा) किमालयोऽसौ धीमदनुज. ? ।

चन्द्रः । (सगद्दस्वरम् ।) रणवीरनामासौ ममानुजः ।

रणवीरस्तु निजाप्रजन्मन इंदर्यां दशां निरीक्षितुनक्षत्रोऽधिककालमिति सद्य एव चन्द्र-
सिद्धाभिमुखमाभिदुत्स- ' सद्ये ? सार्धं ? इंदरावस्थान्तरं प्रपन्नोऽसि । ' इत्याभिघाय चन्द्र-
मालिङ्ग्य मुक्तगळं विललाप । समयेऽस्मिन् रत्नप्रभाया लीचनयुगळी प्रमाश्रुज्जपूर्णं
बन्धु । यदैव रणवीरो निजबन्धुमाश्लिष्यत्येवासौ चन्द्रेणाऽपि खंडं वक्षसा परिपस्वजे ।
' कोऽयम् ? रणवीर किम् ? ' इत्युदीर्य साट्टहासमहसदयं चन्द्रः । क्षणानन्तरमेव पुनरस्व
मनो भ्रान्तमिति सद्दमा रणवीरं स्वप्रशस्यलादपसार्य दूरं निपात्य लीङ्गदृष्टया च तदभि-
मुखमवलोक्य पृष्टवानमुम्- ' कोऽपि स्वम् ? इति ।

एव समुत्तिष्ठन्- ' रणवीरोऽस्म्यहं भवदनुजः ? ' इति समुदतारीत् । ' किम् ? ममानुजो
रणवीरः किम् ? ' इति समाहवाय विचिन्तयामास चन्द्रः । परमनुभिर्निर्दिष्टविचारान्तरतया
रणवीरामिमुखमालोक्य क्रुधा प्रोक्तवानसौ- ' नैव नैव ? नासि ममानुजस्त्वम् ? मदीयर-
णवीरस्तु मत्प्रामाप्रियामन्वेष्टुं गतवानसि । दुष्ट ? धूर्तोऽसि त्वं कोऽपि । ममानुजस्त्वं
धृत्वा वञ्चयितुमायातोऽसि त्वम् । तिष्ठ तिष्ठ । तत्कलमहं स्वामास्वादयामि ' इति प्रोच्य
प्रहरितकाशादाच्छिद्यामसिधेतुकां रणवीरामिमुखं समुत्तोक्ष्य प्रोवाच- ' कृतम् ? त्वम् ?
स्वमेव । वृद्धि ? दर्शय ? काऽस्ति मम कुमुदिनी ? नो चेदहं त्वां निहन्मि । ' इति निगद्य
रणवीरं हन्तुमाभिदुत्तवान् ।

सद्य एव चतुरा रत्नप्रभा मध्ये समानिषय्य तदीयहस्तं मृद्रीत्वा पुरोगच्छन्तमेनं निरुद्ध-
यती । मध्ये निषय्य समवमुखकतां चैव प्रयोक्ष्यतेयं रत्नप्रभा, तदा तु ध्रुवमेव रणवीरस्य
प्राणास्समुदक्रमिष्यन् ।

रणवीरो निजभ्रातुरीदर्यां विक्षिप्तायस्यां त्रिष्यैव परमदुःखतया मूर्च्छितो भूत्वा निप-
पाव मृतले । तत्क्षणमेव प्रहरिणो रणवीरमुत्थाप्य पटमण्डपं नीत्वा शय्यायामाधिसौत्य
तद्दीयां संज्ञां प्रस्थानेनैव प्रायतन्त । पटमण्डपं नीते रणवीरे चन्द्रे निजाभ्यर्पणस्थितां रत्न-
प्रमामालोक्य त्रिदसन्नमाशीत् ' रत्नमिह ? तपरतः किम् भवदीयमहाराजः ? ' इति ।

रत्नप्रभा । नायं संस्थितः । मूर्च्छामावन्नोऽस्ति । चन्द्रमिह ? वान्जुयुगमिदमाचरितं
मयता ?

चन्द्रः । प्रियवयस्य ? किं करोमि ? दुःखाकुलोऽहं जातः । नास्ति मे किमपि संशानम् ।
रक्षितोऽयमा मप्रशुरिति सम्पन् व्यधापि भवता, धन्यया न्यपतिष्यदयं वराको मद्दलि-
धेतुकाधारातीर्थे नियतम् ।

रत्नप्रभा । अपि सनायविव्यति पटमण्डपं मन्वानधुना ? ।

चन्द्रः । नैव । परं कदा त्वं मेलयिष्यसि मारं कुमुदिन्या सद्येति मूढि ।

रत्नप्रभा । एहि । इदानीमेव मेलयामि सहायया मयन्तम् ।

चन्द्रः । (सप्रसादम् ।) किं वदसि ? रत्नमिह ? स्वमतिवञ्चकोऽस्येति तर्कयामि

१ अनुन्मिषितम्-अस्पृशितम् । २ विलोक्य । ३ चापयित्वा । ४ मृतः । ५ अनुषितम् ।

खलु ? खलु । कथय, काऽस्ति मे कुमुदिनी ? ।

रत्नप्रभा । अत्रैव वर्तते ।

चन्द्र । अये ? किमत्रैव वर्तते प्रिया मे ? तद् दर्शय दर्शय, प्रियमित्र ? दर्शय मे त्वरितमिमाम् ।

* रत्नप्रभा । शान्तिमाकलयतु भवान् । अधिष्मधीरो भवसि चेद्योपलभ्येत ते कुमुदिनी कदापि ? तदापेहि शान्तिं हृदये ।

चन्द्र । (सप्रश्रयम्) सखे ! शान्तिमाकलयामि । तद् गन्तव्यमधुनागम्याम् । रत्न प्रभा तु- ' भाम् । मामनुगच्छतु श्रीमान् । ' इति निगद्य च द्रसिंहमेकसिंहुवापामि प मण्डपे भीत्या सुन्दरायामेकस्या शय्यायामुपवेश्य समगादीत्- ' अर्थचन्द्रसिंह ? अत्रैवोप विशतु भवानधुना । गत्वाऽहं कुमुदिनीं सत्वरमिदं समानयामि ' इति ।

' सुखं गन्वतां भवता ? ' इति सातुरमुदतीतरश्चन्द्रसिंह ।

अथ पटमण्डपाद् बहिरागत्य रत्नप्रभा प्रहरिद्वय सम्बोधय जगाद् ' युवामुभौ चन्द्र सिंहाधिष्ठितपटमण्डपमुपगम्याविदितसमचेष्टितौ तत किञ्चिद्दूरे पश्यंतम् । नासौ ततोऽपसरेदिति सावधानौ समुपरक्षतम् । अहरसमयानन्तरमेवाह पुनरायामि । पर पश्यत युवा ' स्वोपरक्षणाय नियुक्तौ भटाविभाषित ' नामुना मनागत्वाशङ्कयेत ? ' इत्य तौ सूचयित्वा स्वस्वामिनो दशामबलोक्तयितु तदोपरपटमण्डपं गतयती । सम्प्रति पूर्णसंज्ञावस्थायामासीनोऽभूद् रणवीर । रत्नप्रभामालोकयतिप्रसद्य सवृत्य स्वभ्रातुः कुशलवृत्तं पृष्टवानसौ । ततो रत्नप्रभया-कथमय सान्त्वयित्वा समुपवेशित पटमण्डपे-इति सकल वृत्तं रणवीराय न्य वेदि । परस्तात् कैरुपायैरधुनाऽऽपद्येत स्वस्थतां चन्द्रसिंहस्य चित्तमित्युभौ परामृशताम् ।

पटमण्डपोपविष्टश्चन्द्रो गतायां रत्नप्रभायामेना प्रशशस्य बहुश । अत्रा तरे तत्र पश्यं ततो प्रहरिणोरुपरि परिपतिता दृष्टिरमुष्य-इति समुत्थाय तयोरेकमुपेत्य पृष्टवानयम् अये ? यमराजकिङ्करी किमु युवाम् ? ' इति । तयोरेक. प्रहरी । (प्राञ्जलि ।) नैव प्रभो ? नाथा यमदूतौ ।

चन्द्र । तस्मै युवाम् ? ।

प्रहरी । धीमच्छरणसेवकौ ।

चन्द्र । न खलु युवां कौचिद् वदतौ ? ।

प्रहरी । आ शान्तं पापम् ? ? नेदमाशङ्कनीयं प्रभुणा ।

चन्द्र । तद्व्यमत्र युवां पश्यंतयः ?

प्रहरी । धीमता सरक्षणार्थं प्रभो ? ।

चन्द्र । (सखदितम् ।) मद्रक्षणार्थम् ? कथय किं जातं मे ? यन्मम रक्षणाय समा यातौ युवाम् ? ।

प्रहरी । दयालो ! न वर्तते संग्रति स्वस्य भवदीये मनः । विक्षिप्तवस्थामनुभवति श्रीमानिदानीम् ।

चन्द्रः । विक्षिप्तोऽस्यहं किमु ? ।

प्रहरी । वाम्, प्रभो ? ।

चन्द्रः । (विहस्य ।) किं तदा सम्यद् मां रक्षितुं प्रभवतं युवाम् ? ।

प्रहरी । क्षामतिसन्धक्या धीमन् ? ।

चन्द्रः । एवम् ? तदावापु युवयोरन्यतरो मदन्वयम् ।

तदादेवसप्तमकालमेव तयोरेकः प्रहरी तदुपकण्ठे गतवान् । सद्य एव चन्द्रः प्रहरिणमेतं स्वकाम्यां दृग्भूमिगृह्य सनुिक्षिप्य भूमौ प्राक्षिपत् । सुवि पतनेनायं प्रहरी तीव्राघात-
तया मूर्च्छितो बभूव । अथ योऽनौ प्रहरी सकलमिमं प्रकारमवलोक्यन् स्थितोऽभवत्-
दम्पासं समभिद्रुतयानयं चन्द्रः महिमा । स्वाभिमुखमभिद्रवन्तं निरीक्ष्य चन्द्रं वराहोऽयं
प्रहरी चङ्गनेतराम् । अवातिष्ठत् चामौ विरचिताञ्जलिप्रतञ्जन्दसिद्धिम् । -मयभीतामिममा-
लोक्य प्रोवाच चन्द्रः ' किमिति विभेयि त्वं मत्तः ? त्वं तु मित्रमपि मदीयम् । ' इति ।

प्रहरी । (तच्छ्रयमानस्वरम् ।) प्रभो ? किमितोऽप्यनुं विचिन्तयति श्रीमान् ।

चन्द्रसिद्धिस्तु - ' किं ते प्रयोजनममुना ? मूढ ? न पश्यसि किमु - विराममाहात्म्यवीर्यं
मे कुमुदिनोनि ! न गच्छेयमहं यदि तदन्तिके तर्हीदमनर्हीमिदं दृश्येत् ? ' इति व्याहृत्या-
कस्मात्ततः पलायितः । अगदिवायं नयनपयमपि समतिक्रान्तः । वराहोऽयं प्रहरी तम-
पमृतमपनोश्य सञ्चान्ताचितः संतृप्य मूर्च्छितं प्रहरिणमपरं सावधानं विधाय तस्मै सकलं
वृत्तं न्यवेदीत् । ' बलीयसी भगदादिच्छ । ' इति कथयित्वा तौ यामिकौ स्वनेरन्दपट-
मण्डपमुपगम्य - ' महाराजमावां दिदञ्च स्वः । ' इति प्रतीहारं निवेदितवन्तौ । सोऽभ्यन्तरं
प्रविश्य महाराजाय पित्रापितयानिति नरेन्द्रो वरेन्द्रमदिपी चोभौ बहिरागतौ प्रहरिणोरन-
योरन्ययम् । महाराजमवलोक्यैवेमौ यामिकौ बद्धकरसम्पुटौ - ' कथमयं विद्रुतश्चन्द्रः ? '
इत्यखिलमुदन्तं न्यवेदयतां नरेन्द्राय । श्रुत्तमिदमाकण्यं सुतरां दुःखितौ रत्नप्रभारणवीरौ ।
मघाविताः परितः सादिनस्तदन्वेषणार्थम् परं नोवलङ्घ्योऽयं चन्द्रः कुत्रापीति निवृत्ता
इमे निराशमनसः !

अथ रणवीरोऽयमीश्वरेष्वापरत्नमामानं मन्यमानस्तदानीमेव निवसेनामादिदेश ततः
प्रस्थानुमग्रे । क्षणेनैव स्वकर्मजो निवृत्त्य सैनिकाः ' विजयतां महाराजश्रीरणवीरसिंहः ।
चिरं जीयतु महादेवो रत्नमना । ' इति उपशोपसुदीरयन्तो सुतगुणामिसुखं प्रतस्थिरे ॥

अधिलोनिखिलाभावहरीकः संभाषमानविश्वनरुत्पसकलभुरनवलपः परिहीप-
नापप्रियवमाप्राप्तमनोरथकुसुमरत्नको मद्रमनस्कौ मलिनवदनः क्षामशरीरो राजकुमार-
श्रीचन्द्रार्मिहोऽयं कर्हिचित् कुडचिचिपतन्, क्वचित् प्रस्तस्यद् कस्यचिपरःसदृशसरोरदनि-

१ पितृवन रक्षणम् ।

करविराजिनः संप्लवमानविविधजलहंसकारण्डवशांलिनः शीतलनिर्मलनीरमालिनः सरोवरस्य तीरभुवमुपाजगाम । परिमुक्ताहारोऽयं चिरकालात् । केवल जीवनरक्षणार्थमभ्यवेहरति फलानि कानिचित् कदाचिदसौ । क्षुधया शोकेन चास्य शरीरं दुर्बलमजनिष्ट । परिम्लानमेतस्य रुधिरं तेन शालिवदनारविन्दमपि । असौ सरोवरतीरमुपेत्य क्षणं तूष्णीं स्थित्वा स्वमनसा प्रालपत्- ' महह ? कुत्रेदानीं गच्छामि ? स्वमनोहारिणां कुमुदिनीं पुनरपलब्धुं नैव दास्यामि किमु ? निबिडान्धकारपूर्णा इव प्रतिभान्ति मे सकला आशा । इमे निष्कृपाः पादपा , ममी निष्कुणाः पतंत्रिणः, एते निद्रया. पक्षवोऽपि निखिला आपन्नार्थस्य मम परिह्वानमिदं कुर्वाणा विहसन्तो दृश्यन्ते फलु !! अयि सकललोकलोचन लोकवैन्द्ये ? काऽस्ति मम प्राणप्रिया कुमुदिनीति दर्शय मे ॥ अनया विना निष्कलं भाति मे सकलं जगदिदम् । सा एव मम लोचनचन्द्रिका, एषा एव मे हृदयाम्भोजिनीविहरणशीला कलहंसी, इयमेव मम जीवनसर्वस्वश्च वरीवर्धि । यतो मदीयं सर्वस्वमेव वियुक्तं मत्तस्तस्मिन् ममाधिकजीवनमिह । मृत्युरेवार्थं सन्मित्रं मे सन्प्रति । मरणं शरणं प्रपद्येबाहं कुमुदिनीविरहवेदनानलज्वालां शमयिष्यामि । एहि, एहि; अयि मदीयसर्वकालग्याङ्गिणि सखि शखिके ? एहि । त्वं मदीयहृदयरुधिरं निपीयान्तर्ज्वलितामिमां प्रचण्डरिहानलहेतितोषं शमय शीघ्रम् । परधैवात्मप्रियतमां कुमुदिनीं प्राप्स्यामीति ददं विधत्सिभि । ' इति प्रोच्य निजाखलं परिहरपट्टिकावन्धादसि- पुत्रिकां बहिर्निःसारयामास ।

अथ यथैवार्थं स्वहृदि शखिकां निखानुं प्रारवतत तथैव पृष्ठतः केनाप्यकृत्स्नात्करपल्लोऽस्य जगृहे । स्तब्धीभूयासौ परित्त्यं पृष्ठते। यात्रद्वलोकपति तावदस्य नयनसरणिमुपेयिवानेक कायापाम्बरशाली तेजोमालीव योगीन्द्र. छुरिकां प्रक्षिप्यासौ कुब्जीभूय योगीन्द्रमभितो निपुणं निरीक्ष्य सहसा दन्तान् निष्पिप्य सकण्ठीरवरवं योगीन्द्रहस्तमभिगृह्य च बुधा प्राभूत्- ' दुरामन् ? त्वम् ? तमेव कुमुदिनीं ममापहृतवानसि । चिरादस्य निरातितोऽमि त्वं मद्भुक्षपत्ररान्तरे । तस्माद्विद्वानां त्रिमुद्यामि जीवन्तं त्वाम् ? ' इति ।

योगीन्द्रः । (विहस्य ।) कुमार ? कोऽहम् ? इति जानासि किमु ? ।

चन्द्रः । (सामर्थ्यम् ।) त्वामखिल जगदिदमभिजानाति । पापं परिचिनोति सकलोऽपि लोकः ।

योगीन्द्रः । तद् म्हि-कोऽहमिति ? ।

चन्द्रः । दुरामा शूरमिहस्त्वमसि ।

योगीन्द्रः । कुमार ? त्वं मां किं परिप्यसि ? ।

चन्द्रः । भरेरे भन्तुन्दु न्यदायक कुमुदिनीलुण्टकनायक ? शूर ? ध्यापाद्विव्यामि त्वामहम् ?? [इति भुवि प्रक्षिपां शखिरामादाय योगीन्द्राभिमुखमुत्तोलितशानयी]

१ भुक्तेः । २ पक्षिणः । ३ दिवाकर । ४ शिवापरिष्कार । ५ शान्तं मन्यम् । ' कमर ' इति भावः । ६ यथिहनादम् ।

योगीन्द्रः । (हस्तमुयम्य ।) कुमार ? शान्तो भव ।

[इति स्वहस्तेन चन्द्रमस्तकं परामृशद् योगीन्द्रः] करस्पर्शसमकालमेव चन्द्रस्य मस्तकं स्वस्यतां प्रतिपेदे । पूर्णपञ्जामुपपन्नोऽयं कूरसिंहभ्रान्त्या योगीन्द्रं विरस्तुतवानहमित्यात्मन्येव हणीयमानो योगीन्द्रं क्षमां ययाचे— ' प्रभो ? क्षन्तव्योऽयं बाळ । अविदुःखावैगवया जातोऽद्यमपराधो मे । ' इति ।

योगीन्द्रः । कुमार ? त किमपि प्रयोजनमत्र क्षमायाचनस्य । न भवति किमपि संज्ञानं प्रणवसूहस्य । चन्द्र ? स्वर्गीयोऽयं तत्र प्रेमा ? ? नूनं निर्मलप्रेमासुतसरोवरमसि । सन्तुष्यामितरामहं त्वयि । झूडि किमिच्छसि त्वामिदानीम् ? ।

चन्द्रः । इयालो ? किं मत्साहाय्यं कर्तुमत्र प्रस्थितो भगवान् ? इत्थमेव यदि ? तदानुगृह्य कुमुदिन्या सह योजयतु मां प्रभुः ।

योगीन्द्रः । अपि दिक्षसे त्वामिदानीम् ? ।

चन्द्रः । (प्राञ्जलिः) आं दिक्षसे तां प्रभो ?

योगीन्द्रः । (हस्तमुत्थाप्य ।) त्वपश्य निजामिमुत्तम् ।

अथ स्वसम्भुले निरीक्षमाणो ददर्श चन्द्रो यद् " विशालयोर्गिरीन्द्रयोर्मध्यवर्तिनि महति भयानके भयप्राये दुर्गे कूरसिंहं कुमुदिनीमनुजयति यदुविधं निजाधीना विधातुम् ; परमियं मनागपि नाद्गीकुरुते तदीयमन्यर्थनगिति नृशंसः कूरसिंहोऽसौ तस्याः करचरणं निगदयित्वा तां कस्याचिमहीरुदस्य शारायामरलम्बयति । " इति विलोक्यातिवेळं जगाल रोषानलेनासौ । पृथं निजशस्त्रिकां निर्जप्यान्मचीभूय निबद्धमुष्टिकः कुमुदिनी-मोचनाय कूरं विहस्तुमभ्यदत्तम् । तत्रदेव तदीयनेत्रवदवीं प्राप्तवानन्तरिक्षचुम्बिनीभिर्दे-विततिभिरनिभयहूरो दुर्गपरिवाम्यन्तरे जाग्रलयमानः प्रषण्ड- कृशानुः ।

इयमिदमवलोक्य पश्चादपसृत्य चन्द्रो योगीन्द्रचरणयोः प्रणिपत्य प्रार्थयाञ्चके— ' प्रभो ? परिश्रापस्व मे कुमुदिनीम् । ' इति । इदमाकर्ण्य योगीन्द्रो निजमुत्तम्भितं दसं पुनरा-चक्षते सकलमिदं दृश्यमन्तर्हितं बन्दुर । अतो विस्मयललितमना अष्टुचन्द्रो योगीन्द्रम्— ' भगवन् ? यदिदमखिलममालोकि मया वदामुत स्तव्यः किमु ? ' इति ।

योगीन्द्रः । चन्द्र ? त्वमिदमखिलम् ? किन्तु परस्वल्मालोकि त्वया तदितोऽतिवि-प्रहृष्टं वर्तते । त्वामतिदुःखाकुलमालोक्य कुमुदिनीदर्शनप्रबलालसाञ्जालीष्य ते निजयोग्य-भेनाहमीतनूरति दृश्यमितो नीदृष्टीभिर्दे त्वामर्शयम् ।

चन्द्रः । भगवन् ? किं तत्स्वल्मालोकोऽतिदूरं वर्तते ? अथुना प्राणिति किमु मे प्राणप्रेषा कुमुदिनी ? ?

योगीन्द्रः । आम् । सुचरित्रेयं वरवर्णिनी सारं सारं त्वामवधारमवधारं रोदं रोदं कथं कथमपि दिनानि क्षपयति तत्र बसन्ती । यत्रेयं निवसति साध्वी तस्मानमितो विश-विगप्युत्तिमितदूरे वर्तते ।

चन्द्र । त्वं किमुपलभ्यते मदीयकुमुदिनी ? ।

योगीन्द्र । धामुपलभ्यते सिन्धु धैर्यमाधेदि स्वहृदये । सरसं स्वादुमधुरञ्च भवति फलं धीरतात्तायाः ।

चन्द्र । (प्रणम्य ।) प्रभो ? निमिदानीमनुष्ठेयं मया ? ।

योगीन्द्र । तत्सूचयिष्यति ते मातस्त्वाम् । परमधुना गच्छामुना सरलमध्वना । सम्प्राप्त्यां ज्वलनञ्चालाजालजटालपरिखायां निरमेस्त्वम् । गच्छ, साधयामि साम्प्रतमहम् ।

चन्द्रः । दयोनिये ? कदा पुनरात्मदुर्दानतुप्रद्वेष बालकमिमं पात्रयिष्यति प्रभुः ? ।

योगीन्द्रस्तु- ' प्राप्तफलं कर्तांस्सि साहाय्यं ते । मङ्गलं तनोतु तव मद्गलनिधि परमेश्वर । ? ' इत्याद्याय प्रस्थित. धृजेनैवान्तर्दधे । अन्तर्हिते योसोन्द्रे चन्द्र- ' किं साक्षात्परमेश्वरस्तु नैजागतो भवेन्मम साहाय्यं निरचयितुम् ? अथवा महात्मद्वारैव साहाय्यं रचयति सदा परमेश्वर ? ? कोतु प्रभुरधिगन्तुं प्रभोरगम्यलीलाम् ? ' इति विमृशत्तेव योगीन्द्रनिर्दिष्टमर्मा प्रतस्थे ॥

इतस्तु गिरिदुर्गे- ' अत्रसितोऽय पाण्मासिकोऽत्रधिरिति नियतमेव समेप्यति नृशंस पूरामिह ! ' इति सम्प्रपारं कुमुदिनी विमगा चोभौ महाचिन्ताकुले समवर्तताम् । ' कथं निजदीलं रक्षणीयमिति विचारो मुहुर्मुहुराकुल्यति स्म कुमुदिनीहृदयम् । परं न शक्ताक किमपि निर्गोमुमेयम् । अतिदुःखानुत्मानसाऽने परमेश्वरं प्रार्थितवती कुमुदिनी- ' जगदीश्वर ? कीदृशं क्रियञ्चस्ति तव विलसितमितीहत्या तदियत्तया वा नात्रलयेतुमलमयं स्वत्पञ्जरीर. । इति कृत्तैजायमपारे संसारसागरे दुःखारद्राकुले निमज्जनोन्मज्जनमाचरति । यदासौ प्राणी दुःखेनातिक्लान्तो भवति तदानीमेवैव भगवन्त सरसरति । तदपि तदपराध क्षममाणः प्रभुस्त्वदीयमखिन् दुःखजालमपानरोति । ' इतीर्थं चिरकालं निमलमनसा प्रभुगुणगणगानं कृत्वा सुख्या चाग्ने ररोद । रदतीमिमां सुदीमवलोक्य विमला समात्थासयन्ती तामावभापे- ' साधि ? किमिति रयते स्वया ? मा वैपीरीयदपि ? यद्वयधि निष्टन्ति प्राणा ममामुग्मिन् यद्यपि तदपि तु नृशंसोऽयं नैव चरितार्थो भरिष्यति निजगर्हंममि ? ? प्राणान्तकटेनापि तव शीलमर्दं रक्षिष्यामि ? ' इति ।

विमलायाः प्राणित्पयकेन यचोनायकेन मनागावलय्य दान्ति प्रोवाचनं कुमुदिनी- ' मन्दि ? कथामौ नृशंस समगन्मुमिह तिर्तो भवेदिति साम्प्रतभेदायमिह समेप्यति ? ' इति । (अर्द्धं गृह्णाति ।) ' हा ? प्राणमेव चन्द्र ? व भवेत्तम् ? दामीयं भवदीया द्विदयति, ग्लानयति, रोदिति, तापयति, मुह्यति, वेपी रिलपति गृह्णाति चालवरतम् । तदात्म्य स्वहृदयद्विपामिमां पात्रयाम्य पात्रियतरामोषयतु मयाद् । यियतम् ? त्वदीया कुमुदिनीयं मर्दिनं त्वामेव पिप्यति, प्यायति, श्याति च । तदेदि गन्धरमेदि, गुणो विधेदि मातिथे दृशम् । ' इति ।

विमला । सखि ? समाधत्सिहि । आर्यचन्द्रमिहस्वदन्वेपणायं निर्गता भवेदिति प्रचेमि । कुमुदिनी । सखि ? मम प्रागेधरो देवरो रणरीर्यिहधोर्भा सक्त्वां समुद्रमेसंलामिहो-
मपि ज्ञान्वा मां विचेन्वत इति विभाषयामि । निश्चितमेव मदन्वेपणाय निष्क्रान्ती भविष्यत इमां । केनाप्युपायेनोपलब्ध स्थलसिद्धमुपानामिन्यत एताविति कथयतीय मे मनो निकामम् । परतः प्रभुः प्रमाणम् ।

अस्मिन्नेवावगरे नृसंसं नूर्यिह स्वयमीपमायान्तं दत्तातुरिमे ललने । तदभ्यर्णमुपेय स्तितानन- कुमुदिनीसन्मुखमाश्लेष्यावचक्षे राक्षसः— 'मिये कुमुदिनि ? विचिन्तितं त्वया पूर्वानरप्रसिद्धमिति तर्हयामि । तत्कथयाधुना— ' किं प्रयच्छसि मे प्रतिवचनम् ? ' इति ।

कुमुदिनी । मदनान्ध ? ध्रुवे किमु कदापि— ' अद्या सर्तानि ' त्वया ? तन्किमतकुन्मां पृच्छामि ? ।

नूरः । (सविनयम् ।) कुमुदिनि ? किमिति मामवमन्यसे ? किं नैव कामयिष्यसे माम् ? ।

कुमुदिनी । कामयिष्ये ? नूर्यिह ? त्वामहं हृदा स्वतहोदरतटसो कामयिष्ये । नय मां निजवापसन्निधौ । अत्रं कर्ता ते प्रभुः, प्रणिपतामि ते चरणयोः । [इत्याभिधाय पर्यधुमुक्षी चन्द्रमुखीयं निपतिता नूरसिंहचरणयोः ।]

नूरः । (विहस्य ।) किं पुनरहं त्वां चन्द्राय प्रयर्पयामि ? स्वहृत्गतं त्वज्जैयमहममृत-
फलं किमु ? नैव नैव ? नैदं संभाष्यते कदापि ? कुमुदिनि ? मदीयच्छन्दोऽनुवर्तिन्या भवितव्यमेव त्वया खलु ?? जालोऽहमन्यस्याप्य प्रेम्णा तदपि सुन्दरी ? जङ्गीरुह मामनुगृह्य । यत्किंसां सुखदिय्यामि त्वामहम् ।

कुमुदिनी । स्वप्रागेधरे—एवाहं तु सर्वविधं सुखं समागिष्टमुपलभे ।

नूरः । दुरामहमहिहे ? मन्यस्वाधुनाऽपि मन्यस्व । नोपेदन्ततः पश्चात्तस्यते त्वया । सुन्दरि ? विशिष्टोऽस्ति ज्ञातस्त्वदर्धमहम् । न हुरु मां निराशाम् ।

कुमुदिनी । नराधम ? किमिति स्वहृत्मेव रोपयामि निनासर्पाजम् ? विमृदा पारिष्ट ? किमिति क्षमामद्गुरामिमं देहमभिमन्यसे ? अरेरेऽपर्यगर्धपधरं ? यद्भिः सुन्दरं दृश्यमानमिदं शरीरं रथिरमांमदेशोमजामलमूत्रपरिपूर्णं हि वर्तते तन्किमर्थमेवविधं पूनितौन्धिकार्थं ध्यायसि ? विमृश रे कामान्ध ! विमृश पदय, न विद्यते किमपि बाह्याकाररमणीयेऽस्मिन् येषुपि त्वद्मां-
सास्थिरकादते । अतिदुर्गन्धपूर्णमन्यन्तरमनुष्य ?

नूरः । इन्दुमुखि ! सत्यं तत्रोदितम् ? परमन्यन्तरे तिष्ठति तदस्त्रिलम् ? ? किन्तु सुहाति मम मनो बाह्यनिर्द्धं सौन्दर्यमवलोक्य । लदिदानां त्वनज्जना मामालिङ्ग्य यमया-
न्वर्ज्जलितमिदं मम मर्नस्पलम् ।

कुमुदिनी । (स्वगतम् ।) पराकान्धा खलु ?? ? नान्या सरणिरेव मरणं विना ? ?

१ मेखला रशना काशीति यावत् । २ इलाभृषिषी । ३ दुर्गन्धमयदेहम् ।

(प्रकाशम् ।) नराधम ? नृशंभ ? ण्डि, स्वदायतेयं विधीयते णु । ब्रूहि रे मदनान्य ? ब्रूहि । कतमद्दुर्गं वामयसे मे ? इमे नयने निरीक्ष्य विस्त्रितोऽसि यदि ? तादं नेत्रे समुत्पाद्य तुभ्यमर्पयामि ? आभ्यां हन्नाभ्यां विमोहितोऽसि भेत्तरी निरृथ पितरामि ते ? वहिराकाररचिरां रथिरामिथेपुरीपैदूपिष्ठादिपञ्चसादिमउमृत्रलिहापयवां दुर्गन्धमगुप्रञ्जादिकां त्यक्तं विलोक्योन्मत्तोऽसि चेत् एवम् ; तदेमामसृग्धैरा विदार्य ददामि ग्लु ?? कुचावशोक-
नमुग्धोऽसि, यदि तदा स्तनामिमं स्थित्वा निर्वपामि ननु ते ? ब्रूहि ब्रूहि, पापिष्ठ ? कसि-
शर्वधने संलभे ते मनः ? मदीयतिरोहदा पुन्नलाश्चदभिलष्यन्ते तानपि तादं व्यपरोर्ष्य
चिदुरात् विश्राणयितुं सन्नद्धाऽरिम । तन्मा कुरु विलम्बम् ?? पूर्य निजऋतुपकलशम-
विलम्बितमेव ? यदिद् कलेवरं कदाचन पञ्च रमाप्स्यति तद् गाननर्षीवाहं मृत्तिकाधीनं
विधातुं सञ्जाऽसिम । शीलरत्नसंरक्षणाय मरणादपि न विभेमि । सतीत्वपालनकृते परः
सहस्राभी राजपुत्रदेशीयवीररमणीभिर्दृष्ट्वाभानौ हुत्वाऽमान भारताभिजेनयोपदिभिमाम-
मद्यापि प्रथयन्तीयावानिमण्डले लब्धवैर्णानि सुवर्णरत्नताक्षरैर्मुद्रापितानि नामाक्षराणि
देदीष्यन्ते जगदितिहासपत्रावलीषु । अहमपि स्वपातितयपालनार्थं विकरालात् कुटिलकाला-
दपि न त्रसामि मनागपि ? । तद् ब्रूहि ब्रूहि-कलेवरस्यास्य कतमद्दुर्गं मम कामयसे
निकामम् ! ।

कूरसिंहः । कोमलाङ्गि ? नाहमभिलषामि स्वदीयं निर्जिवमङ्गम् ? ननु यदिदमुदीर्यते
त्वया मृदायत्ता तनुरियमन्ने भवितेति तथ्यमेव ? ? परमिदानीन्तु तदमर्दानन्दमर्दं
प्रतिभाति मे सुन्दरं कलेवरम् । हृदयङ्गमे ? विमूढोऽहं जातोऽरिम त्वामवलोक्य ? ? तद-
न्द्रीय सम्प्रति समनुकम्प्य विरहानलसंतप्तं प्रणयिनोऽस्य हृदयं तर्पय निजाधररसामृतदा-
नेन । प्रिये ? तवाधररसामृतमाधुर्यमधरीकैरोति सुवामाधुरीमपि ??

कुमुदिनी । (सङ्कोचम् ।) रे गह्वकर्मकारिन् कूरतर ? अप्यहं दृश्येय रतिरिज
दर्शनीया, परं हालाहलपूरितं ममोदरम् ?? अपि मन्येथाः कोमलाङ्गी मा किन्तु वज्रम-
योराहमस्मि खलु ? ? अस्मि तीव्रविषघराहं सर्पिणी ?? मदीयस्पर्शसमकालमेवालेक्ष्यामि
तर प्राणानहम् ?? ।

शूरः । चण्डि ? अपि परिचिनोपि माम् ? जयमपि कूरसिंहो विषचूयकः कृष्णः काकोदरो
वर्तते । तदमसपत्न्या भव मद्दधीना । न खलु प्रभवति प्रभाशयितुं मामगुना त्वमात्मज्ञा-
नमयवचता मनागपि ?? ।

कुमुदिनी । जाहमहतक ? मृगनृष्णिकामिव पुष्पासि नृष्णाम् ? यहद्वैन्दोलिकाशापितो

१ आमिषं मांसम् । २ पुरीषं पिष्टा । ३ 'दापिना नेत्रयोर्मलम् ।' ४ 'पिञ्जल्पं कर्णयोर्मलम् ।'

५ अमृधरा=स्वध् । ६ ददामि । ७ अद्गमे । ८ आट्टय । ९ 'चिकुरः कुन्तलो घालः' ।

१० प्राप्तप्रतिष्ठानि । ११ शीघ्रम् । १२ अधरीकरोति निरसकरोति । १३ आन्दोलिका दीव्य
बालशय्या वा ।

बालको मृगाङ्गमुपलब्धुं कामयतेतरां तद्देव तत्रापीथं कामना खलु ? । प्राणान्तेऽपि कुमुदिनीर्षं नैराधीना भविष्यति तत्र दुष्टवृत्तेः ।

ऋरः । कुमुदिनि ? न खलु संगमय क्रमेन विपथरम् । । अन्यथा विप-
त्स्यसे त्वम् ।

कुमुदिनी । पापिण्ड ? नाहमुद्दिभे त्वत्तः । परमेश्वराऽस्मि मां रक्षितुं परमेश्वर ।

ऋरः । बलादहं त्वा यशयिष्यामि ।

कुमुदिनी । नास्ति शक्तिः कस्यापि धरंयितुमापि मां किंपुनर्वशयितुम् ! ।

ऋरः । दुराग्रहिले बाले ? तदधुना पश्यामि-कथं रक्षते तव शीलमिति ? इदानीमेवाहं
त्वां यशयामि । (इति व्याहृत्य नृशलोऽयं कुमुदिनीमभ्यद्रवत् ।)

तक्षणमेव याऽपौ सकलमियरकालं पार्श्वे स्थितैव शृणोति सः, सेषं विमलहृदया विमला
रोपारुणनेत्रा सती मध्ये समभिपत्य क्रूरम्- ' रे मदनुभू ? विमृश किञ्चित् ! किमिति
कदर्यंयसि पतिवतामिमाम् ? ' इति प्रोक्तवती ।

ऋरः । (साश्र्वर्यम् ।) अहो ? किम् ? विमला किमियम् ? धन्यासि रे धन्यासि ?
बुद्धिमतोव दृश्यसे ननु भृशम् । कदा तु संवृत्तासि त्वं पवित्रता ? ।

विमला । यदारभ्य जातं त्वया सह पाणिग्रहणं मे ।

ऋरः । जातं ते मया सह पाणिग्रहणं किन्तु तन्तु नासि समानुगुणा भार्या । इयमेव
सुन्दरी वर्तते मदनुरुपा पत्नी । एषा एव मम प्राणवल्लभा ? ।

इति विमलां निगद्य क्रूरसिंहो यथैव कुमुदिनीमभ्यगमत्तथैवामुं निरप्य धिक्कृत्य चात्र-
वीद् विमला- ' नृशंस ? सर्तो सपीड्य नैव शुभं संभाविता ते ? क्रूरसिंह ? विमृश ।
अनवधिस्रव्य दुरितकर्मणाम् । हा इन्त ? क्रियत्यो हत्याः ? ? क्रियन्तोऽसौ इयमिचाराः ???
रे क्रूरसिंह ? परमोऽवधिरयं जातस्ते दुरितानामिति विमृशाद्यापि । दुष्परिणामो भविता
तत्रान्ते इति विशिन्त्य सतीमिमां संपालय नारीमिति । '

ऋरः । (सकोधम् ।) पांसुडे ? अलग्नं प्रजल्प ! । नाहं शुभ्रुवे तव भरणमिव
भाषणम् ।

विमला । न शुश्रूपसे चेन्मम कथनं बलादहं त्वां श्रावयिष्यामि ।

ऋरः । अप्यपसरसि न वा त्वमितः ?

विमला । नाहमपमजामि ।

ऋरः । हा इन्त ? त्वमपीदृशी भविष्यसीति नाहमज्ञासिषम् । अन्यथा क्षणमेकमपि
सुन्दर्याऽनया सह त्वां नैवास्थापयिष्यम् ? कुलटे ? अपयाहि त्वमितः । भव मे नयनान्त-
रिता ।

विमला । अपयामि ? क याम्यहम् ? त्व मामानीतवानसीति कुत्रापुना तच्छामि ?

अस्म्यह तवाद्वाङ्मिनी ।

शूर । तसि श्व मे किमपि । गच्छ, यथामुक्तं कुप्रापि ।

विमला । तन्मा परिणीय किमिति स्वमवश्यं लु १ ।

शूर । यथाभिरुचितं मे । अपसरसि नवा स्वमधुना २ ।

विमला । नापसरामि । नैवापसराम्यहमितं कदापि ३ ।

शूर । चरणप्रहारैस्त्वा नि सारापिष्यामि तदा ४ ।

विमला । भवतु । कुरु यद्भिरुचितम् । सतीरक्षणार्थमह स्वल्पप्रहारमपि पुल्पप्रहारमिव मस्ये खलु २ २ ।

शूर । पृथक् ? (अग्न्यस्तो विलोक्य ।) अग्रे ? क कोऽन्न भो ? ।

तत्क्षणमेव- ' आ प्रभो ? ' इति प्रोच्य बहिर्निर्गतौ बलिनौ द्वौ सैनिकौ तत्राभिद्रुय समायातौ । ' निगडयत रज्ज्वा कुलटामिमाम् ? ' इति ता निगडयितुं तादादिनाशूर । तत्कालमेव तद्विदेशवर्तिनौ भटौ निष्कलङ्कामिमां विमलामश्लुल्यतः रज्ज्वा । विमलहृदयाया विमलाया विलोचनाभ्यां प्रावहदध्रुप्रवाहः । तदपि किञ्चिदपि नाद्रवदस्य पापाणमय हृदयम् । आदिष्टवानसौ दुष्ट सैनिकौ वराकामिमामबला कशया ताडयितुम् । हा इतमाग्निं विमले ? कियन्तु कष्टं सद्यते स्वया ! तीव्र दण्डयिष्यति खलु स्वर्पीडयितारं नरायायकारी प्रभु । नृशस्य क्रासिदस्य विलासान् दोषहारीभूतायास्तापसाया विमलाया पृष्ठोपरि यमदूताकारौ भटौ कशया ताडयितुमारेभाते । विनैकमपि चीत्कारमिय मौनमुखी पतिव्रता विमला तीव्रकशाप्रहारान् सोढवती । न पारितं कुमुदिन्या कष्टमिदं द्रष्टुं विमलाया । आत्मार्थमियमापतिता विपत्तावीदश्यामिति विचिन्त्य धैर्येण तत्पुरस्तादुपगम्य कुमुदिनी कशाप्रहाराश्रिवाद्यं तौ भटौ प्रत्युवाच- ' नृशसौ ? किमर्थं निरपराधामिमां नारीं प्रहरथ ? ' इति ।

अपेय क्राभिमुखीभूय जगाद- ' नराधम ! दण्डय, ताडय, मारय वा मां यथेष्टम्, किन्तु विमलामिमामिवलामनुकम्पस्व त्वम् ' इति ।

शूर । (सक्रोपम् ।) अयि दुराप्रोद्विहे बाले ! त्वां तु नैवाहं विमुञ्चयाम् । तवापीदमेव दुर्गतिर्भविषीति परामृश्यापुनाऽपि ।

कुमुदिनी । ननुमह ? उद्यतासि सोढुमह तत्र दण्डम् ? परं नैवान्यपेयमारामविचारं कदापि ?

शूर । (सैनिकौ प्रति) इमामपि निगडयित्वा बहिरुत्थीय महीरुहशालायामालम्ब्य पथमिति स्वयमेवानुनेष्यति मामियम् ।

तदादेशसमकालमेव रज्ज्वा निषेप्य कुमुदिनी बहिर्निर्त्वा समीपवर्तिनं वस्यचिन्महीरुहस्य शाखायामालम्ब्यपतां तौ । विटापिष्टपायलम्ब्यमाना कुमुदिनीय सकलमपि कष्टं सहमाना परमेधरस्तरणं कर्तुमारभत । शालिशाखायामालम्बितेयामिति निशम्य निगडिता

ऽपि विमला संगजन्ती समगादीत्- ' रे भाततापिन् ? इयस्व किञ्चिद् ? किमर्थं ततो-
मिमां संपीडयसीति ? ' ।

कूरः । तूष्णीमेधि । प्रजल्पसि पुनः किमु ? (सैनिकौ प्रति) प्रहरतमिमाम् । पुन-
रिमां वराकीं विमलां कशया प्रहर्तुमारभेतां तौ । कशाघातप्रमहमानान्ते मूर्च्छिताऽभूदि-
यन्वहा । तां ततः कुमुदिनीसमीपे नेतुमादिश्य स्वयमपि कुमुदिनीनिकटं ययौ । एनमव-
लोक्य मिमीलितं निजनेत्रदुगलं कुमुदिन्या । तल्लिखेव क्षणे विचेतनां विमलामुत्क्षिप्य
वशानीतवन्तौ भटौ । बहिः प्रवहता शीतलानिलेन क्षणाद्वोपागतचेतना विमलेयं तदशा-
खालम्बितां कुमुदिनीं विलोक्य तारस्वरमरोदीत् । रदतीर्थं निवारिता भयान्म्याम् । साधु-
नेत्रा कुमुदिनीं विलोकयन्ती निपण्णा विमला । क्षणं मौनमाकलय्य पुनरुवाच कुमुदिनीं
कूरः- ' किम् ? अद्यापि न परिवर्तितो निजविचारः किमु ? कुमुदिनि ? प्रतिपद्यस्व मे
वचनम् । अन्यधोपपन्नं ते दारुणं मरणमिति । '

कुमुदिनी । यण्डाल ? नाहं विभेमि मृत्योः । उद्युक्ताऽस्मि मर्तुम् । अपि क्रियदपि
मां त्रामय वा, पीडय वा, कर्तय वा, मारय वापि त्वम् ; परं नैवाहं मविष्यामि पशु-
वृत्तैस्तवाधीना ? ।

कूरः । प्रचण्डानले दाहयिष्यामि त्वाम् ।

कुमुदिनी । अपि दाहय मां दहने ? उतावतारय वा कलेवरान्मम त्वचम् ; आहोस्विन्
सदृशानां राजकानिमानि शकलानि वा कारण यथेष्टम् ? । परं नैवाहसुरीकरिष्यामि कर्हि-
चिदपि त्वदायत्ततामिति दृढमवेदि ।

कूरः । अहमहगारुणान् दन्दहमानान् लोहशलाकादण्डैस्त्वद्वेपु प्रवेक्ष्य शरीरात्तव
पित्ततं निःश्रावयिष्यामि । अथ यदा त्वमविदुःखेनाकण्डिष्यसि तदैवाहं मोक्षिष्ये । हृत्प-
त्तिदाह्यमां मारयिष्यामि त्वामित्यधुनापि मन्दस्व ।

कुमुदिनी । दुरापसद् ? पक्षिप्रतर नायौ निजपाणेक्षरेण महातिपक्षमन्त्रा प्रवि-
शन्ति चित्तानलम् । अतस्त्वाप्रितक्षेभ्यो लोहकीलेभ्योऽपि न विभेमि मनागपि ! " तदु-
चवा भव । " इति तां निगद्य सैनिकानाश्रमापे कूरसिंहः ' अयि वीराः ? अः पातर-
रुणोदयान् प्राग् दुराग्रहमदिलामिमां ललनां देख्यं पल्लि दास्याम- इति तामिदानीं तरोरव-
गापे द्वैवीमधिष्ठौ नथत यूयम् । अद्यतनी रजनीमियं दारुणं पीडनीया भवद्भिः । इवः
प्रभाते कृशानुतक्षेरायसदृशैरस्याः शरीरान्मांमं निःकाल्यामि कुण्डे स्वहरको हुत्वा देव्या-
उपहारोकर्तामहे वयम् । अतस्तरोपगम्यामि कुण्डमपि सञ्जीक्रियताम् । स्वयंतां स्वयंताम् ।
न क्रियतामीपदपि प्रमादोऽत्र कार्यं युष्माभिः । ' इति । अथ तरोरुत्तार्यं कुमुदिनीं प्रच्छ-
द्यधैर्या निःशुश्रूषण्ण्डामिमुन्नं सैनिकाः । कूरस्य रोमहर्षणं भयङ्करं वचो गितान्थ कुमुदि-
न्याश्चाविदुर्गातेमालोक्य भिषा कम्पितुमारभत विमला । अस्याकुलेयमुत्थाय कूरसिंह-

चरणयोर्मलक निधाय चोत्तवती 'क्षम्यतां प्राणेश ? क्षम्यतामियम् । परित्रायस्व कुमुदिनीम् । अनुगृह्यतामिय भवतेति ।'

कूर । (चरणाभ्या प्रहृत्य ।) रण्डे ? तूणीं भव । नाय समयो दयाशब्दप्रयोगस्य ।

विमला । प्राणनाथ ? परित्रायतामिय भवता । सुकुमारतया नाल सोढुमिय देारण भवदीयशासनम् । अनुकम्पनीया राजनिन्दनीयमित्येव याच भवदन्तिक तस्या प्राण भिक्षाम् । [इति निगद्य दीनवदना विमला पुनरग्रद्वीत् श्रूरचरणौ ।] तत्र दूरमपसार्य जगाद नृशसोऽयम्- ' दुष्टे ? एपोऽह तव भिक्षा पद्मयामभिदम्भि । तूणीमेधि स्वमिति ।'

नृसिंहस्वेद वचनमाकर्ण्य रीवारुणनेत्रा सजातेव विमला । अश्वनदशावामपि घोर संगस्य व्याहृतवतीयम्- ' दुरात्मन् ? गच्छ, नाहमद्यारभ्य तव भार्या स्वमपि नामि मम पति । स्वदीयदुरितकर्मणा फलमयश्यमव दास्यति ते परमेश्वर । चण्डाल ? सासन्नोऽय विनाशस्ते इत्यवेदि । अद्यप्रभृति वैरिणीभूताऽसि तेऽइम् । यावज्जीव त्वप्रामप्रदणकर्मणि प्यापृता भविष्यामीति । ' क्रासिंहस्तु ' कुलटे ? नाह जीवन्तां स्वा मुञ्चामि । कुमुदिन्या सह तत्रापि शरीर देव्या उपहार करोमि । स्वमितोऽद्य निशीथे नेष्यसे । तत्र कुरु परमेशस्मरणम् । शो विभाते स्वमपि सुरलोक प्रस्थातासे । ' इत्यभिधाय चतुरो वीरान् विमलोपरक्षय कर्तुमादिश्य निशीथे ता देवोनिऋतमानेतुञ्च निर्दिश्य ततो निष्क्रान्त ।

कुमुदिनीविभोगेन नृशसस्यास्य दारुणशासनरचना धेय विचेतनीभूय विमला निपपात भूतले ॥

+ इति वृ द्वाचनगुरुकुलाधिगतविचारानस्य पण्डितमेधाप्रतकाविरत्नस्य +
वृषी ईशोपनिषत्काव्यभव्याप्रज्ञे कुमुदिनीच द्वे द्वादशी कला ॥

अथ त्रयोदशी कला

" न तच्छब्देन नागेन्द्रेन हयैर्न पदातिभि ।

कार्यं ससिद्धिमभ्येति यथा बुद्ध्या प्रतापिणम् ॥ "

[पद्मग-प्रके]

" हा हा देवि ? स्फुटति हृदय भ्रमते देहव ध

शून्य मध्ये जगद्विरलज्वालमन्तर्बलामि ।

सीदन्न्ये तमसि विधुरो मज्जतीवान्तरागः

विश्वद्रोह म्यगपति कथ मद्भाग्यः करोमि ॥ "

[उत्तररामचरिते]

* यदैव क्रूरसिंहः कुमुदिनीसमीपमुपेय तामभ्यर्थयाञ्चके तदानामेव रणवीरो निचसे नया साकं गुहगृहाम्यर्णमानगाम । प्राग् यत प्रविशेश चन्द्रसिंहस्तत्रैव स्थले रणवीरो निचसेना सञ्चिद्रेषयितुमारिदेश सेनान्यम् । गुहगृहद्वाराप्रती निवेशितानि निचनिपण्कुटीराणि सैनिकैः । रणवीरार्थञ्चोद्यमितो महादेको भव्यपद्मण्डप ? सायसमये ध्याप्रना सम मानसिंह सेनागणितितरौश्च श्रीन् नायकान् महादाय रणवीरो गुहगृहद्वारनिहित्वा शिला सुपगम्य त क्रीलयन्त्र त्रिचिन्तापमार्थ चेमा शिला प्राधिशदभ्यन्तरे गुहाया । पश्यामेव नृणा दल शनैरधोऽवतरतुमारभे सोपानपरम्परया । पुरोगामिना नायकद्वयेन धृतमभूदात्मकरे प्रखलित स्तूलदोषिकायुगलम् । तदीयप्रकाशे सम्यगत्रालोकमेत पन्था । सर्वे गुहातलमत्र तीर्थ तिर्यग्दर्शना काष्ठपुरिकाधिष्ठितद्वारान्तिरुमगाम्य युक्त्वा द्वारमपावृत्य चन्द्रप्रकाश विरहितमपि चन्द्रालोकैर्भासित रिक्तपाङ्गमासेदु । तत्र क्षण विरम्य परितो दृष्टिं निक्षिप्यामी देवोन्नतिमाप्रत समागता । यन्त्रकीलेन देवीमूर्त्तिमुन्मुत्रय स्वनायकौत्तरीय रहस्य समवागोधयद् रणवीर । तस्या प्रतिमाया विचित्ररचना विज्ञाय विसिस्मयिरे नायका । अथ यथास्थिता मूर्त्ति मुद्रितवानसौ ।

अत्रान्तरे रणवीरस्य दृष्टिस्ततः कियदन्तराले पर्यटनोत्परीक्षितपुरुषधोत्परी परिपविता । ' क्रूरसिंहमटाभ्या भत्रितप्यमाभ्या ' मिल्यवधार्य रणवीरो निचनायकप्रथमादिदेश स्वसमीपमानेतुमेतौ । तदाज्ञाममकाळमेव त्रयोऽमी नायकास्तपोरभिमुख गतवन्त । इमानात्मसम्मुखमागच्छतो विलोक्य सम्राट्त्वौ बभूवतुस्तौ । तपोरभ्यर्णमुपेतास्त्रयोऽमी नायका । एषामन्यतमस्तौ बभाष- ' आतरी ? न भयं कुरुतम् ? शायता वपमाहन्तु भवन्तौ । किन्तु स्वमहाराजान्तिरु नेतु वा वयमागता स्म ' इति ।

अतस्तयो तस्यैवमपवरेण पृष्टम्- ' कतमस्य महाराजध्वाम्याश नेतुमभिलषन्ति नौ भवत ? क्व च सन्ति भवन्त ? ' इति ।

नायक । वयममरकण्ठ काधिपतिमहाराजधीरणवीरसिंहस्यानुचरा स्म इति तदाज्ञपैव वा तत्पुपकण्ठ नेतु वाञ्छाम । मा भैष्ट युवा मनागपि ? अस्मन्महाराज सुतरा दयालुर्नियत । आगम्यतामस्माभि सह भवद्भ्याम् ।

' यदाभिरचितं भवताम् ? ' इत्यभिवाय मटाविमौ मौनपट्टनौ तौ सम रणवीरनिकटमा गतौ । रणवीरस्य भङ्ग्यान्तिमपलोक्य तपभाषयित्वापि तौ प्रणम्यामु सप्रश्रयमेकतस्थितौ ।

रणवीर । मटौ ? मा भैष्टम् । नाहमि-जामि मनागपि वा पीडयितुम् । क्वचल नृश सस्य तस्य सकाशात् विनोद्य वा मन्मार्गमारोपयितुमभिलषामि । वन्तम् । कोऽभिलाषो वतंते युवयो. ? ।

मटौ । (प्रा-वरा ।) महाकृपालो ? अतीजोपकृता दाताविमौ । तस्य प्रभोवंचनम् । नरण प्रपथ्य श्रीमन्तमागाम । अगवञ्चिदशमनुष्ठानुमुद्यतां द्वि सदायाम ।

रणवीरः । समीचीनम् । तदद्य वामहं स्वसेनायां प्रवेशयामि; पर त विधेया कृतघ्नता कदापि । अन्वया पशुमारं मरणीयमन्ते भवद्गवामिति स्मरणीयमैवम् ॥

भट्टो । प्रभो ? परमेश्वरं साक्षीकृत्य प्रतिजानीव आवाम्- ' नैव कदापि धीमतां कृतं वातिकं करिष्याव ' इति ।

रणवीरः । वरम् ? इदानीमहं प्रशङ्कयं प्रष्टुमभिलषामि । अपि सरयमुत्तरं दास्यते न वा ? ।

भट्टो । आवामक्षरसो भूतैर्यंभेवात्रभवते निवेदयिष्याव इति प्रष्टव्यौ नि शङ्कमनुगतौ ।

रणवीरः । कुत्रास्ति सम्प्रति युष्मदधिपति क्रूरसिंहः ? असौ क्रियत्कालपूर्वमाहृतयानेन राजतनयामिति कुत्रेथं निरुद्धा नृपनान्दिनीदानीमिति द्रुतं निवेदयतं मे युवाम् । तयोरन्यतरो भटः प्रोवाच प्राञ्जलि - ' आम् ज्ञायते सकलं तद् वृत्तम् । राजेन्द्र ? धूयनाम्- इव पणमासपूर्वमस्मदीयसेनापतिर्विजयनगराधीश्वरस्य तनया महाराजश्रीचन्द्रसिंहस्य च राजमहिषीं श्रीमतीसायां कुमुदिनीमपजहार । राजनन्दिनीर्यं निरुद्धाऽस्ति भद्रप्राये महति गिरिदुर्गे तद् गिरिदुर्गमितो बाह्यवर्त्मनाऽतिदूरं वर्तते । बहुदिनगन्तव्योऽयमध्वा । परं दुर्गमिदमभ्यन्तरीयसुरङ्गामार्गेणाल्पकालेनैव गन्तुं पार्यते । तत्रैव निरुद्धा आर्या कुमुदिनी । तत्रानीय राजतनयामिमा बहुश प्रार्थयाञ्चके क्रूरसिंहः । परं सुता न्यक्कृतोऽय तथा । नाम्नुपेतमनया तदीयमभ्यर्चनम् । अथ क्रूरस्तस्यै पाण्मासिकमार्गं ददौ । आर्याया कुमुदिन्या परिश्रयार्थं निजभार्यां नियुक्तवानयम् । वामसौ पुराऽचीकमत प्रेम्णा परमिदानीं तदाननाम्बुजमपि न दिदक्षते । विमलेति तस्या नामधेयम् । नूनं विमलान्त करणेयं विमला । अत्यल्पकालसमागमेनैव सेयमार्या कुमुदिनीं स्वप्राणभ्योऽध्यधिकं प्रेम्णा कामयते । तदर्थमेषा प्राणानपि विभ्राणयितुमुद्यता विद्यते । तत्र दुर्गस्य परितोऽतिदुर्गमा ज्वलन्ज्वालाजालज्वाला निखाताऽमुना क्रूरेण परिखातिगम्भीरा । पणमासा अतीता अद्य तद्दुदन्तघटनाया घटितायाः । अघार्यां कुमुदिनीमुपगम्य पटुत्रिधं सानुतर्यं सभर्त्सनं समप्रागमयत् क्रूरसिंहः । परं न जातं कश्चिदपि प्रभासः कुमुदिनीमतसि तदीयपचसाम् । ततः क्रूरोऽयमतीवकुद् सन् यलादिमां यदायितुं यावत्तस्या अभिमुखमभिपतति तावदेव विमला मध्ये निपत्य बहुपकारं क्रूरसिंहमुपदिदेश । परमस्य क्रूरस्य कठोरे यत्रमयहृदये न जातो मनागपि प्रभासः । प्रायुत विमलाया यच्चनैरधिकरोपारगनयन संतृप्त्यैव ता निगडयित्वा कशयाभ्यादयितुमादिष्टवान् । शुचरिप्रया विमलाया तून्गीर्यैव सेधेऽर्थं कशाभहार । अघार्यां कुमुदिनीं निर्भर्त्सयितुमारेभे क्रूरः क्रूरसिंहः । नार्जागदिय किमपि तदीयवर्जनम् । ततो गृध्रसेनामुना वृक्षशाखायामागमिनेयमार्या । ' इत्याख्याय क्षणे मौनमितिच्छत् ।

रणवीरः । (सरोपम् ।) आ ? कोऽयं यलाकारः ? इहृत्पातिन् क्रूर ? महानयमयाधारो विहितम्यया ? आगधमिदानीं तत्र मरणम् ? (भट्टे प्रति) आं तथा ?

भट्ट । ' आयां कुमुदिनीं तत्प्राप्तान्तराललम्बिना समवृद्धवयं दुरात्मा । पर जितान्तमपि नाप्तीकृतमस्य कथनमप्रभवत्या । अन्ते दारुणं स्वस्वित्वा प्ररुदितवानयं नूर । इवः प्रभाते नृशंसोऽर्था रोमज्जनेन घोरकर्मणा श्रीमत्या देवीबलिदाने विधाता । कया रीया विधीयते बलिदानं कीदृशञ्च घोरं कृत्यमिदमिति विदितवृत्तान्तया तथा विमलया विमलया सहृदयया कुमुदिनीयाण्यार्यामर्थितो दीन दीनया नूर नूरमिहः किन्तु मनागपि नागता द्यास्य निर्दये हृदये । हिता हि ता निरकन्दामायौ भायोमपि श्रीमत्या कुमुदिन्या सहैव बलिं दास्यति देव्यै । अत्रैवानेयतेऽप्रभवती रात्रिकुमारी बलिदानार्थम् । विमलापि निर्दोषेऽप्राणेप्यते । येयं पुरतो दृश्यते मूर्ध्निस्तदप्रत एव बलिर्दास्यते इति वृत्तं प्रागेव किञ्चिदायामज्ञापिष्व । नियुक्तौ चायामत्र देवीपुरतः प्रहरिकार्ये । ' इति समाख्याय तूष्णीमानिष्ठम् ।

भट्टेदितं सकलमुदन्तं साग्धान निराग्न्य रणवीर, क्षणं विभृश्य मनसाऽऽलपत्-
' आत्यै ? अतीव कष्टमवशताप्रभवत्या । तत्प्रतिकर्तुमर्थं सम्प्राप्तने रणवीर । रे नृशंस नूरसिंह ? सावधानो भवाधुना ? न न्यूनत्वमकार्षीः खलु त्वं न पीडयितुम् । समुपेतुपीयं तयान्तवेला साम्प्रतमिति जानीहि । पापिष्ठ ? अन्यल्पकालायाधुना सिन्धु तव दुश्चेष्टितम् ' इति ।

इत्याह्वय रणवीरो निजनायकै सह तौ भटौ समादाय गुह्याया बहिराजगाम । निर्विग्रमम् बहिरागतमरुदरेष्याणितयमाननन्द रत्नप्रभा । पत्रञ्च चास्य कुशलम् । अथ सकलं वृत्तसा-
चल्यौ रणवीरस्ताम् । कुमुदिन्या दुःखमाकर्ण्य आप्पजलपूर्णे अभूता नेत्रे रत्नप्रभाया । तदीयमधुजलं निजवसनजलेन परिमृज्य तामाश्वासयाम्भूय रणवीरः । अथार्थं बहिरागत्य रिक्तभूतले निजसैनिकमण्डलमध्यवर्ती नियण्णः सह रत्नप्रभया । तत्रान्तरे सन्ध्यासैकपिदा-
मतिदूरे पार्थिवं रजं समुत्तिष्ठानमालोक्यत रणवीरेण । कोऽपि यलमादायाभिपतति नूनमिति विवर्कितवानयम् । नृशंसः नूरसिंहो भवेत्सौ कदाचिदिति समग्रार्थं स्वसर्सेथिनां सञ्जीव-
यितुमादिष्टवानयम् । क्षणादेव रणवीरसैन्यं सेनापतिना सममभिपतत सैन्यस्य साम्मुख्यं कर्तुं सञ्जं समवापिष्ठ । अभिपतन्ती पृथगौ नेदीयनी संतृप्ता सम्प्रति । तदन्यन्तरादेक सैन्यवारोहो—योऽर्था तदधिपतिरामूत्—स्वतुरङ्गमादवगीर्य रणवीरनिकटमागत्य तस्यौ । रणवीरं मिलीक्यैवाकस्मादतिहर्षनादं विधाय तमालिलिङ्गायमशारोह । रणवीरोऽपि स्वपृष्ठप्रधानवर्यं श्रीप्रतापसिंहं निरीक्ष्यैव मुमुक्षेतराम् । आमीदृयं सादी स्थितिरो मन्त्रिवर, श्रीप्रतापसिंहं ध्रुव' अथ मन्त्रीधरो रणवीरं रुद्रालमापृच्छ्य स्वसेनां तत्रैव सन्निवेशयितुमादिशत् । रणवीर-
सेनया सम समंगान् मन्त्रिसैन्यम् । सर्भूपामी मुमुक्षिरे सर्वेऽपि सैनिका । अनन्तरं

१ सन्ध्याधरत्न रूपिण तास्रवर्णम् । २ रजो भूले । ३ समुद्दिगम् । ४ बह्मिनी सेना । ५ ध्रुवना सेना । ६ अशरोह । ७ संगनम् । ८ एकीभूय ।

मन्त्रिरस्य स्वागत विधाय समपृच्छदमु रणवीर ' धार्यं ? कुतोऽरुहमादिहागत श्रीम
तामिति । '

प्रतापसिंह । चन्द्रसिंहभ्रातुरन्यपणार्थमहं सेनया सम निर्गतवानस्मि । समरितयानव
पुराणसचिवदस्ते विजयनगरराज्यधुरम् । बहुशो पिचिन्वताऽपि मया नोपलेभे प्रवृत्तिरपि
भ्रातुरिति निराशमनसा भवन्त साक्षात्कर्तुममरकण्टकराजनगरं प्रयागम् । तत्रानुसदधता-
' भ्रातृगवेपणाय निर्गतो भवानिति व्यज्ञायि मया । अथाहं भग्नमन्त्रिवर साक्षात्कृतवान् ।
सकृतोऽहं सम्यगमुना । तत्र दिनद्वयमुपित्वा निष्का-नोऽहं ततो मन्त्रिवरानुज्ञामादाय । पथि
चागच्छता- ' अत्र सन्निधावेव कूरसिंहस्य विद्यते गुप्तैका गुहा । तस्यामेव नृशसोऽसौ निजा-
नुचरं सह निरसतीति ' प्राप्ता मया प्रवृत्ति । अतो विचिन्तित मया- ' यत्राय दुराना
निवसति तत्रैव रात्र्या कुमुदिन्याऽपि भरितव्यमिति । '

इत्यन्यथाहं पापिष्ठममु व्यापादयितुमना चर्मनाऽमुना यावत्प्रयासि तात्रदेव दूरतो
भवत्सेनामिमामालोकयम् । सैन्यमिदं कूरसिंहस्यैव स्यादिति विमृश्य स्वसेना सुसज्जतया
सायधानमभिगन्तुमादिश्य त्वरितगया वयमिहान्यागच्छाम । निकटतरमागच्छद्भिरस्माभिर्भ
वानालोकि इति नास्मार्कं हृदि ममौ हर्षं । रात्रेन्द्र ? कथ्यतामिदानीं किंवृत्तान्तो भवान् ?
अपि धामतीं कुमुदिनीमन्वेष्टुं शक्नो न वा भवान् ? ।

अथ निरोदित सकलमुदन्तपात प्रतापसिंहाय रणवीरेण । रणवीरचातुरीं विलोक्य सुतरा-
मननन्द स्थविरो मन्त्रिवर । अथोभासपि भोजनार्थं प्रविष्टो पटमण्डपम् । भोजनाखिद्य
सर्वेऽपि भैरिका बहिः प्राङ्गणे समगच्छन्त । रणवीरप्रतापसिंहायपि कृतादातो पटमण्डपाद्
यद्विरायाणौ । इमौ निरोक्ष्य सकला अपि धीरा हर्षेरिलकिलारवं वितन्त्याना निजनिजस्था
नानि भेभिरे । तत्रान्मार्थमारुर्णाया शृदुत्तुल्लिखाया प्रघालेन सममुपविष्टवान् रणवीर ।
इत्यन्त्यायपि नोपागताऽभूद्यवनविषयमिय रत्नप्रभा मन्त्रिण । रत्नप्रभाऽपि पुरपयेशा तत्र
नियुज्यैव मासहिता शृणोति म्मासिन्मुदन्तम् । तरिमघन्तरे दग्गोचरं प्राप्तेय मन्त्रिवरस्य
रत्नप्रभा । रत्नप्रभामन्त्रोक्षयैव चाकिनीभूय मनसि विचिन्ति । अनुरमन्त्रिणा- ' अये ?
कोऽय भवेत् ? कोऽयर्थं तत्ररात्रमार इवालोक्यत ? अहो ? कियन्मपुरमाय
दस्ताम् ? ' इति ।

इत्थं विचिन्त्य रणवीरप्रतापमन्त्रिवर - ' रणवीरसिंह ? कोऽयमसौ समुद्य निरुण्णो
राजकुमार ? कथं तत्रस्थानमयम् ? ' इति ।

प्रथमाप्रथममुमादयं रत्नप्रभा रणवीर भुवं विरिणामाणो न दासाक विमपि प्रतिवचन
मर्षयितुममु-ये । अज्ञानमिममाणेषु विचारे निगते मन्त्रिवर । परमप्राप्ते तु रत्नप्रभा
प्रथमवसन्मुरगय लक्ष्मणयोर्निजमस्तं निदधे । प्रसिन्तन्मीमिमी विणेषु भूणे रिणय
सागर निरतिन प्रधात । आऽप्ये राजकन्दनो भवेदिति स्वमनयेषु विचारद्वयं वित्र-

हृन्तारविन्दयुगलमुग्रम्य रत्नप्रभामासौर्षवसा सम्मारितवान् । क्षणानन्तरं पृष्ठं मन्त्रिणा-
लोऽपि त्वमिति ।'

रत्नप्रभा । अमरकण्ठकाधीश्वरस्य महामहिमशालिनो महाराजभीरणजितविह्वलरेन्द्रस्य
नन्दिनीवमभिरादयतेऽत्रभवन्तम् ।

प्रतापसिंहः । (साश्चर्यम् ।) का एवं किल ? तदीयतन्दिनी रत्नप्रभा किम् ? अहो ?
त्वमपि स्वस्वामिना सममेव समायातामि किम् ? कथं नागच्छे ? वीराप्रगण्यस्य पितुः
पुन्यमि खलु । घन्याऽपि वसे ? विरायुषौ कुपार्दुमात्रपि भद्रतौ जगदीश्वरः । ' दूत्य-
मिपापौमयोरेव शिरमि हस्तं विन्यस्य मन्त्रिसत्तमो नूननौ वी द्रव्यती पीयूषवर्षिणा
चक्रुवा निरैक्षिट । अथ हर्षोऽकलिकाकुलहृदयः पृष्टवान् रणवीरं मन्त्रिवर - ' राजन् ?
किमिदानीं कर्तुं निरणापि भवतेति ? ।'

रणवीरः । मन्त्रिष्वर्थ ? सकलमहं सानुसन्धानं परीक्ष्यागतोऽस्मि । इव प्रभाते क्षार्यायाः
कुमुदिन्या बलिदानं विधास्यते । इदन्तु मे मनमि वर्तते- ' धीमता सकलेनामबलेन सर्वं
गुप्तगृहद्वारमुपस्य स्वीयतां साग्धानम् । गुप्तगृहाद् बहिरागच्छन्नो यथापममवं निगृह-
तामुन प्राप्तकालं निहन्यतामसौ भवता । अहञ्चाभसैविकैः सार्धमन्यन्तरे प्रविशामि ।'
इति ।

अन्यन्तरे किं कसुं निर्धारितमात्रेणैति सकलामधोजनां न्यवीविदन्मन्त्रिवराय रणवीरः ।
रणवीरायोजनमुपयुज्य सुवरां सन्तुष्टान्तरहो मनस्वेवामुं प्रशस्य तसमभ्रमेवाभितो गुप्तगृहं
ररोध मन्वीश्वरः । गुप्तगृहमनन्तत. करकलितविभ्रोशकरवाला प्रहरीवीरमाला रक्षणं कर्तुं-
नारैमे । अथ रणवीरः प्रतापसिंहानुमतिमात्राय रत्नप्रभया स्वस्वैत्यं गृहीत्वा गुप्तगृहं
प्राविसान् । अनुजमं शतदूथं वीरभटा गुप्तगृहाम्यन्तरे प्रविष्टाः । अधस्तादवतीर्यामी
त्रिषंग्वर्मेना काष्ठपुरिष्ठाधिष्ठितद्वारमपि प्रविष्टा । तत्र पुरतो गच्छन्तोऽमी चन्द्रालोकर-
हितमपि सुयकाशमयं प्राहणं प्राप्ताः । तद्गहन सग्राह्येषु सकलवीरेषु रणवीरस्तानामनिर्धा-
रितमकथयन्- ' अपि विधास्यतना वीरवराः समैतिका नायकैः ? अयास्माभिरनिमात्र
शौर्यं दर्शनीयमस्ति । पापामन एतराद् विमोचनीयाऽस्माभिरायां कुमुदिनी । तपस्यन्तु
भवन्तः । भवतां केचन वीराः पुरोद्वश्यमानस्यास्य पर्वतस्य कन्दरमन्दिरेषु, कनिषेये चासु
पार्श्वार्थिनीषु कोन्डशालासु निलीयन्ताम् । अहञ्चात्र सम्मुत्सवार्थिन्या देवीप्रातिमायां निलीये ।
दारनिर्मिता मूर्तिरियमन्तः सान्तराला वर्तते । ततो यदाहं स्वमुत्सुकिकाया नि.स्वतं कुर्याम् ।
तदाभीमेव भवद्विरासिन्धैः सद्य एव बहिर्निर्गम्य मन्दितकमागन्तव्यम् । तदनु प्राप्तरूपमहं
कथयिष्यामि युष्मान् । तदपि वीरा ? त्वरितं गन्था निलीयन्ता भवन्तस्तत्र तत्र । यत
ममप्राप्तोऽयमर्द्धरात्रकालोऽस्तुना मुहूर्तेन । स्वहयनाश्रितो मनेश्चिजानुचरैः समभिहागन्तुमसौ
दुरामा भूमिहः । ; इति ।

महाराजनिदेशानुसारमखिलं बलं निलीनं ययोचिनं गिरिगुहागृहेषु कोन्डशालासु धानु-

क्रमम् । क्षणेनैव जनसम्मर्दपूर्णं प्राण्णामिदं प्रच्छद्ये वीरमण्डले निर्जनमजनि । केयन् तत्र रणवीरो रत्नप्रभा सेनापतिर्मानासिंहस्तौ च निगृहीतौ भटौ-हृत्वेयं घण्टाराः स्थिताः । अथेमौ भटौ समगादीद् रणवीरः- ' आतरो ? आत्मानं बहिः दूरमिहकिङ्करत्वेन प्रकटयन्तौ भवन्तौ प्राग्यत्र प्रहरितामकुरतां तत्रैव सज्जनं कुरुताम् । परं यदाहं संकेतयिष्यामि तदा तु भवद्द्राम-मस्तदनुचराभ्यामिव पालनीयोऽस्मश्चिदेतः । ' इति ।

तत्कालमेव भट्टाविमौ रणवीरं प्रणम्य ततोऽपसृत्य स्वस्थानमासाद्य पूर्ववत् प्रहरितां कर्तुमारभेताम् । गतयोस्तयो रणवीरो मानासिंहं सेनापतिश्चापादीत्- ' युवामपि कार्यमेकमर्प-यितुमाभिलषामि ' इति ।

' आदिश्येतामिमौ दासौ ? ' इति ताम्यामबोचि ।

रणवीरः । भवन्तौ रत्नप्रभा चेति प्रयो जना यत्रेमौ प्रहरिणौ पर्यटतस्तदीयपृष्ठवर्तिनि दरीगृहे तद्वक्षितारमगमनाः प्रच्छद्यं निलीनास्तिष्ठन्तु ? कुर्वन्तु चात्मभुशुण्डिकां सुसजिता-मापूर्य गोलिकाभिः । कदाचिदेतौ प्रहरिणौ कपटजालमाचरेताञ्चेत्सद्य एव तौ भुशुण्डीगोलि-कया हन्तव्यौ भवद्भ्याम् । गच्छन्तु, सम्प्रति भवन्तोऽपि साधयन्तु स्वकार्यम् ।

मानासिंहसेनापती रत्नप्रभया समं तत्र गत्वा पर्यटतोः प्रहरिणोः पृष्ठवर्तिनि दरीगृहे प्रच्छद्यं निलिप्याते । अथ सेनापतिमानासिंहौ निजनिजभुशुण्डीं सुसजितां विधाय भटौ तौ संधाय समस्थाताम् ।

स्वमनीपितानुकूल निष्पादिते सकलकर्मणि रणवीरो देवीमूर्तिनिकटे गतवान् । देवीप्रतिमां यन्त्रकीलेनापाटुत्य द्विः कृत्वा प्रविश्य चान्तस्तिष्ठन्नेवैष यन्त्रकीलमुपपीड्य यथापूर्वं मुद्रितवान् । आत्मानं सम्यक्तयाऽभ्यन्तरे निविष्टमवलोक्य पुनर्यन्त्रकीलेन मूर्तिमुन्मुद्रय रणवीरो बहिर्निर्गम्य पुनरेकवारं सर्वतः पर्यटय्य परीक्षितवान् । अत्रान्तरे तत्र कस्पचित् पादप्वनिरिवाभूयतामुना । तत्क्षणमेव रणवीरो निजभुशुण्डीं नि सार्य गोलिकामापूर्वं स्वबक्षसा तां परिकैलितवान् । अयार्य नि.सन्दचरणं शनैर्देवीप्रतिमाम्यर्णमुपगम्य स्वरया मूर्तिमि-मामुद्रयाद्य तदभ्यन्तरे निलीय- " किमिदानीं भवतीति " सूक्ष्मेणेकेन रन्ध्रेण निरीक्षाञ्चके निपुणम् ।

* मासोऽयं श्रावणः । कदाचित्कचिन्मेषमाला सप्तशररवं वर्षति । काश्चित् प्रशमं प्राप्नोति वृष्टिः । अन्तरिक्षतलं जीमूतजालललितमालोक्यते । अभिनवसालिलपूर्णानि सरांसि कामपि क्षोभां पुष्पान्ति । शरशरवधधिरितादिगन्तराः परःसहसाः संसरन्ति पावंतनिर्भ-रैपारा परितः परंतपरिसरारण्यस्थलीषु । जलधरपटलैर्निलीनोऽपि शरिण्यमातीर्त्वात्पारं तनुते । ईदृशे समये प्रियागिरिहविश्रिसमना उन्मत्त ह्वासौ चन्द्रसिंहो मन्दमन्दं प्रचलन्नेव कस्याभ्रन गिरिनिर्झरीनिर्झरिण्योस्तीरमुपाजगाम । तत्रागत्यासौ मुहूर्तं विभ्रामितुं विचिन्त्य

वासांस्पवतापं शैवालिन्यां निर्मलसलिले स्नानं व्यधात् । येन क्लान्त किञ्चिन्निरस्य तनुशान्ति-
मुज्ज्वल्य लेभे । अथ पुनर्वस्त्राणि परिधाय कूलमध्यास्य व्यचिन्तयदसौ- ' उष्णता मनागिणं
लघिमानमालम्बेत् चेदहं पुनरप्रतः प्रतिपद्ये । अहह ! कियदमार्यामहं प्रियां कियन्ति
च स्थानानि भ्रान्तानि मया । परमधावधि प्राणाप्रिया मे कुमुदिनी नैवोपलब्धा । प्रेमप्रति-
मायाः प्रनष्टाया ममास्याः पण्मायाः सम्पूर्णाः खल्वद्य ? पाण्मासिकोऽयं प्रियतमावि-
प्रयोगो मे प्रतिमाति कल्पकालविस्तेयकल्पः । प्रतिपलं प्रवलं ज्वलतीव मे हृदयदुःखदयान-
लसन्वातिः । अहह ! किमियत्कालपर्यन्तं जीविता स्थान्नु मे कुमुदिनी ? हन्त ! अत्रगमयतु
मां कोऽपि प्रियतमावस्थाम् ; प्रशमयतु चेमं प्रखलवेदानलमपि कश्चिन्मे । प्रिये कुमुदिनि ?
कसि खलु ? एहि, एहि । त्वद्विरहानलदग्धहृदयहृत्कस्य तव प्राणाप्रियचन्द्रस्य निकट-
नागव्य प्रेम्णाऽऽलिङ्गयामुं शमय हृतमिति । '

अथ क्षणं जोषं स्थिरावा पुनरसां वज्रुमारोमे- कुमुदिनि ! ममैवायं दोषस्तव नृशंस-
करपञ्जरपत्ने । त्वयाऽहं सावधानीकृतोऽपि निद्राघोरोऽभूवम् । एनमवसरमुपलम्भा-
मुना नृशंसेन साधिवं स्वसमीहितम् । अहह ! कीदृशी वैचित्र्यं माय्यचक्रगतेः । ?
परमारम् ? कुनो नु मादरः पामरजनोऽधिगन्तुमीश्वरस्तवागस्पलोलाम् ? तदप्यधि
प्रभो ? नारोप्यतां निकपोर्षलामिदानीमयं दीनबालकः । स्वल्पकालमपि नालमहं सोढुं
स्वप्रियाविरहवेदानामिदानीम् । निजहृदयदयितां विनाऽहं निःशिलं जगद्दिदमतिधोरतमः-
सान्द्रतममालोके । आनय, आनय । अपि दयालो जगदीश ? मदीयमनोमोहिनीं मत्वे-
मप्रतिमाश्रितमामप्रानिमसुल्लेखपर्णालोकलोचनां मनुपकण्ठमानय मृगलोचनाम् । मा खलु
पीडयाधिकं दुःखिनं प्रागिनमेनम् । त्वमापन्ननुणां संकटातिहासि किमिति तदाऽस्य
पिपचजनस्य संकटे निरस्येनं निजदयितवमया समं न सहमयाति ? (विमृश्य) धरे
श्रत्याचारिन् कूर्वेतिन् कूर्वाभेह ! कियानत्याचारो विधीयते त्वयाऽपुना मप्रियाया उप-
रीति नालमहमनुमानुमपि तमत्याचारम् । प्रभो ? तवास्यां सृष्टौ पुण्यशालिनः प्रणयिनो
जनाः कष्टं सहन्ते; दुरितकारिणः पुनः सुखमुपमुञ्जते मानवा इति कीदृगयं न्यायः खलु
वे ? इत्यभिधाय पुनः क्षणं शान्तिमाकृत्यप्यगदितुमुपचक्रमे ' अषसरतु, अषसरतु । संसारो-
ऽयमपसरतु मदीयनयनक्षणेरातिदूरम् । नाइमभिलषामि सम्प्रति सुखलानम् । संन्यस्तो
मूत्वाऽहं विद्यतः स्वप्रियतमां विचेप्यामि । नैवोपलभ्येत चेदियं तदाहं तुच्छं स्वजीवनमपि
विगलयेप्यामि । ' इति मनसैनालम्प्यायं चन्द्रो यत्रोपाविष्टोऽभूत्तत्रैव मुनि प्यलुडर । वि-
ज्जननशालमेवासां निद्रापत्तन्त्रः समवर्षव ।

अथैकहोरानन्तरं पुनः प्रबुद्धवानयम् । तनिमौनमालम्बत सम्प्रति तपनात्पतापः ।
अतः समुत्थाय चन्द्रः कुमुदिनीगवेषणार्थं योगीन्द्रनिर्दिष्टवर्त्मनाऽप्रतः प्रतस्ये । अंचलधे-

१ शैवालिनो निक्षेपिणी नदी । २ तीरम् । ३ प्रलयकालवियोगतुल्यः । ४ शान्तापाशात् ।
५ तनुताम् ।

वासो समासप्रसायसमये प्रचण्डानहर्देदीप्यमानार्चिं सङ्घातपरिवृताया परिखायां ममी
 पभुवमाजगाम । समयेऽस्मिन् शूरसिंहो दुर्गाभ्यन्तरे कुमुदिनीवलिदानसंभारं कुहते स्म ।
 चन्द्र, परिखानिकटमुपगत्य नन्वेपरिमित विस्तोर्णं पाप्रमवालोक्तयन् परिखाया । परिखा
 यामस्यां प्रचण्डं दिदीपे जातवेदं । चित्रैभानोरमुप्य शिखासन्ततयोऽन्तरिक्षं चुचुम्बु ।
 अतिशयज्वलनज्वालतापतया न प्रबभूव चन्द्रो गन्तुं परिखाममीपदेशम् । विदूरे स्थितो
 ऽयं भाषितुमुपक्रान्तवान्- ' अयि प्रभो ? कथमहमिमा वृक्षानुपिरोचिता परिखामुल्लिखितु
 प्रभवेयम् ? इदानीमेव स्फुटमज्ञायि मया-मरणं विना नास्ति मे तु एतान्मानमिति । नाह
 प्राभवमत्र जन्मनि सुखस्यपनमपि वीक्षितुम्, न चापि शक्यामि तं पुनरवन्धेकयितुमिति
 मन्ये । तत्किमर्थमहं प्राणिमि ? किमालोकनीया जीवतैव मयाऽसह्यपाडामनुभवन्ती
 कुमुदिनी ? केवलमात्मजीवनार्थमेव परिहेयं विमुं स्वरप्रियतमाया प्रेमा ? हन्त ? यद्रेदं
 विज्ञास्यति मे कुमुदिनी - निजजीवनार्थं मदीयचन्द्रः स्वमिया शत्रुपाणिपङ्गरामोचयितु
 नाशक्तोदिति कियन्तु किञ्चिददासौ ? विष्णु माम् ! अये ! किमिति ममेयमद्य हृदयादुज
 षति मिथ्याभावनेदशो ? (विस्मय) नैव नैव । नाधुनामुना मे प्रयोजनमस्ति जीव
 नेन ? मत्पुत्रेव ममेदानीं समिन्न वरीयर्ति । परिखायामस्या पतत एवोक्तमिष्यति मम
 प्राणा । न सभाष्यते हि जीवनमिदं म । प्रिये कुमुदिनि ? क्षम्यतामयं स्वया मन्दभाग
 धेयश्चन्द्र । विस्मयंताञ्चायं निजान्तं करणात् ।' इति ।

पुनः क्षणमौनमाकलय्य निजगाद्- ' सत्सार ? नमस्करोम्यहं भवन्तमपि । अयि परम
 दयालो परमात्मन् ? सकलभुवनचन्दनीय त्वा हृदाह वन्दे । हन्त ? क्षणादेवाय चन्द्र
 कथावशेषं सबर्षति । (विस्मय) एहि, आत्मन् ? किमिति सम्प्रति विलम्बसे ?
 (गगनाभिमुखमालोक्य) सर्वशक्तिमन् दयानिधे जगदीश्वर ? शरण्य त्वा क्षणानन्तरमेव
 शरणमागन्ताऽयं स्वदीयबालः । किन्तु मरणात्पूर्वमेका निशम्यता तद्भयधना भगवता । सर्वा
 न्तर्यामिन् प्रभो ? यदा यदा सन्तापविहं वितरामि मे शरीरं तदा तदा कुमुदिनेव जनना
 न्तरेऽपि मत्प्राणमियाऽङ्गीकृतो भवतु । कारणिकं पित ? स्वदत्ते न विद्यते सम्प्रति कोऽपि
 सान्त्वयिता मम कुमुदिन्या इति तामाशासयतु प्रभु । (कुमुदिनी स्मृत्वा ।) प्रिये ?
 स्वामपि न शक्तवानहं सरक्षितुम् । प्रियवन्धो रणवीर ? स्वमपि न साक्षात्कृतो मयान्त
 काले । जन्मदायकं पित ? भयतो वैरमपि न शोधितममुना भवदा मजेन । हन्त ? मन्द
 भाग्योऽस्मि, निर्दयोऽस्मि, कृतघ्नश्चास्म्यहमिति क्षन्तव्योऽहं तावत् । अन्धकार ? स्वामेव
 सततं विलोकयामि विद्यत । हा ह त ! निवारयन्नि मा मदीयकुमुदिनी परिखायामस्या
 निपतनात् ? ? अयि हृदयदयितत्तमे ? काऽसि एतु ? नृशतोऽयं स्वदुषि कीदृश-वत्या-
 चारं कुण्ठे ? आ. । भस्मीभरति मम हृदयं विरहदहनेन । कुप्रेदानीं मया संगमिष्यसे

त्वम् ? हाहा देवि ? मां परिणीय स्वमतीव दुःखिताऽसि । त्रिये कुमुदिनि ? तव प्रवृत्तिरपि नोपलब्धाऽद्यापि मयेति कथमहं शक्नुयां त्वां रक्षितुम् ? हृदयेभ्यः ? प्राणाजलम्बनमसि मे । क्षणमपि त्वां न विस्मरति मम हृदयम् । उपविशन्, सविशन्, विर्वेश्याहं त्वामेव केवलं त्रिलोक्यामि । त्वां विना न किमपि शक्नोम्यहं द्रष्टुम् । सर्वाणि मदिन्द्रियाणि विमूढानि स्वद्यते । कुमुदिनि ? चिरकालायाधुनाऽहं विद्युक्तो भवामि स्वतः । क्षमस्व माम् । पातु त्वामखिललोकपालकः सृष्टिचालकः प्रभुः ? ' इति ।

श्यापं चन्द्रः ' विजयते जगदेकनियन्ता जगदीश्वरः ' इत्यभिवाय त्रिलोकनाम्नामधु-
जलजालं विमुञ्चयेव धाममानो यावपरिखापानानां निनातयितुं प्रवर्तते तावदेव पृष्ठ-
तोऽतिभयङ्करः कर्णविदारको ध्वनिरोकः समुद्रपथत । तदन्तरं ' विरम विरम । न कुह
साइसिकं कर्म । विमृश पूर्वम् ' इति कस्यापि वचनमिवाकुर्यते । तद्वचःश्रवणेनैव चमत्क-
रोऽयमनुचलन् पदमेकमपि ततः ' कस्येदं वचनम् ? ' इति विज्ञानुनातुरतया यतोऽयं स्व-
निरायातलदाभिमुखमालोकितवान् । तस्मिन्नेव क्षणे पुनरसी दग्धा क्षतिमनीपमसुनाऽऽक-
र्णिताः ।

तत्कालमेव परिचितचरो योगीन्द्रश्चन्द्रसखिधौ समेय तस्यौ । तमवलोक्यैव चन्द्रस्य
शोको हृष्यन्ते परिणतः । योगीन्द्रमालोक्य वण्डवत् प्रणम्य धनापि चन्द्रः ' भगवन् ?
योग्यकालमेव सखिहितो भवान् । कथमियमुल्लङ्घनीया भयानकरिखेति नागम्यते मया ।
रक्षिदिश्यतां मार्गो मे दुर्गोऽस्मिन् प्रवेशदुमत्रभवता । निर्दिश्यतां प्रभो ? निर्दिश्यतां दुर्ग-
प्रवेशमार्गो दुःखितायाः भवाऽकालम् । भगवन् ? करोतु मन्माहात्म्यं प्रभुरिति ' ।

योगीन्द्रः । राजकुमार ? किमर्थं निराशो भवसि ? त्वां दुःखाकुलमाशोक्य विज्ञाप
चात्र परिखायां निपत्य त्वन्नरणनिक्षयं प्रभुरसौ दयया पन्थानं ते दर्शयितुं मां प्रेरितवान् ।

चन्द्रः । (साभिवादनम् ।) प्रभो ? दयालुरसि । वसुवृद्धतामयं स्वबालकः श्रीमता ।

योगीन्द्रः । चन्द्र ? पश्य-श्रेयं तरुवण्डमाण्डिता भूमिरालोक्यते' तपस्ति निर्दिष्टेका
महती तिला । तां तपार्थं दग्धा यन्त्रकीलिकयाऽपसार्य सुरतां द्रक्ष्यसि दुर्गोभ्यन्तरगामि-
नीम् । तथा सुखेन दुर्गान्तः प्रवेशयसि ।

चन्द्रः । जतिवेलमुपहृतोऽयं बालो भगवता । दयालो ? सुरद्वयाऽनया दुर्गप्रवेशानन्तरं
प्राप्स्यते न वा मदीयकुमुदिनी ? ।

योगीन्द्रस्तु- ' वाम ! मा भवाधीरः ? विशतिहि परमा नति । नापं प्रसन्नम्बु दुर्गतां ।
सुरागामतिक्रम्य दुर्गं प्रविश स्वम् । तत्रैव लक्ष्यते त्वया कुमुदिन्याः प्रवृत्तिः । गृहाणेमे
द्रष्टुम् । महद्दनेन भविता प्रयोजन ते । यदा त्वं दुर्गं प्रविशयानुपलभ्य कुमुदिनीऽदरयाकुलो
भवेन्नदानोमिमं दण्डमुपयुञ्जीथाः । त्वं दण्डेनामुता यदि प्रहरिष्यसि भूतलं तदा तत्क्षण-
मेव- यत्रास्ति कुमुदिनी तस्मात्तगामो पन्था विज्ञास्यते त्वया । ततस्तेन पथा गत्या
प्राप्स्यसि कुमुदिनीम् । परं दण्डोऽयं केवलमेकवारमहनि प्रयोक्तव्यस्त्वयेति सम्यग् दितो-
यम् । दिः प्रयोक्ष्यसे यदि त्वामिमं दिने तदा तदानो नु साधयिष्यति स्वस्वार्थमयं परं तत्क्ष-

णमेवासौ स्वतोऽ-तर्धाय न पुनर्हृष्यते त्वया ।' इति चन्द्र सूचयित्वा ततो निष्क्रान्त । प्रयाते तस्मिन्नसौ चन्द्रो योगी-द्रदत्त दण्डमादाय तस्मिंदिष्टा तरपण्डमप्यवर्तिनी शिलामा साद्यापसार्थं च ता यन्त्रकीलिकया सोपानवर्धनाऽवतीर्थं शुरङ्गां प्रविष्टः । मुहूर्तान्तर मेवाय तया गच्छन् दुरगान्तः प्राविशत् ।

दुर्गान्तरं गत्वा ममन्ततो निजदृष्टिं प्रक्षिप्तवानयम् । पर नोपगतस्तत्रेगोचरं तत्र कोऽपि जन । ' निजं न भवेद् दुर्गमिद् किमु ? ' इति च द्रष्टव्य मनसि विचारः समुत्पद्य । सार्यसमयतया भग्नप्रायं दुर्गमिदमिदानीं भयानकं भासेते स्म । यादृशमिद् भयावहं समद्वयत तादृशमेव घोरं कृत्यमपि तस्मिन्नद्य सभविष्यमाणमभूत् । इदंशि घोरप्रसङ्गे दुर्गे विचरन्त्य चन्द्रसिंहो जीर्णप्रायमेक महालयमाससाद् । तत्रागत्य निरीक्षमाणोऽसौ नावालोक्यत् कमपि मानवम् । पुनरप्य ततोऽग्रे गच्छन् सवृत द्वारमेकं दृष्टवान् सद्य एव तरसा द्वारमिदमपावृत्त्य वेशमान्तरं प्राविशत् । निकेतनस्थास्य क्रियन्ति द्वाराणि प्रोहकृष्य विशालमेकमन्तरं प्राप चन्द्र । अग्रान्तरे समाकण्ठितममुना चीत्कृतमेकमतिकरुणम् । ' भये ? किमिदम् ? कस्याय चीत्कारध्वनिः ? ' इति श्याहृत्य विवेकगवलीकयामास चन्द्र । अथ विदितमनेन-- ' स्वयं यत्र च त्वरे तिष्ठामि तदभ्याशवर्तिनि प्राङ्गणे कोलाहलमिव वितन्वन्ति कतिपये मानवा ' इति । इत्याकलय च द्रक्ष्यदङ्गनामिमुखं गत । तत्रोपगम्य विलोकितममुना - ' चतुर्भिर्भटैः कापि सुन्दरी वनिता वन्दीकृत्य कुत्रापि नेत्रं सनद्यत ' इति ।

इदमिदमवलोक्य प्रवृद्धमन्युः समचायत चन्द्र । कुथा समगादीदसौ मदानमूर्ध- ' किं रे लुण्ठकराद्यमा ? किमिद् विधीयते ? किमर्थमियं नारी निगदित्वा युष्माभिः ? कुत्रेना नेत्रमुद्यता यूयम् ? ' इति ।

चन्द्रवच श्रुत्वा सम्भ्रान्ता बभूवुर्भटा । ' कोऽयं स्यादपरिचितः पुरुष ? कथञ्चासौ दुर्गं प्रविष्ट ? ' इत्यादि वितर्कं चरितोऽभी भटा । अतस्तस्मैपामन्यतमो भटः सम्मुखं सुपगत्य ससाहसमेनमप्राक्षीत्-- ' भये ? कोऽसि त्वम् ? किन्ते प्रयोजनमस्मदीवकृत्यन ? ' इति ।

चन्द्रः । अरे जायन्महतका ? विकरालाः कालोऽहं युष्माकम् ? स्वजीवनमपेक्ष्ये यूयं यदि तदेमां प्रमदां परिमुच्य सद्य एवतोऽपमरत ? ?

भटा । परं कोऽसि त्वम् ?

चन्द्रः । नृशता ? स्यामहं कोऽपि ? नावश्यकं यो विज्ञात् तत् किमपि । तदपि विज्ञानुमिष्यते चेत् ' साम्प्रतमहमस्या वदन्त्याः सहायकोऽस्मी ' - ति विज्ञायताम् ।

तरयेदना वचसाऽतिमात्रं प्रकृपिताश्चत्रारोऽभी भटा इति ते कृपाणमाहृत्य चन्द्रसिंहं मभ्यवसन् । साम्प्रतमेकमपि शब्दं नासीच्चन्द्रसद्विधौ, तदपि धैर्यं एत्वा धीरोऽसौ सम

मिपततो भटान् योगीन्द्रदत्तदण्डेन निरूप्य गत्यन्तराभावाद् दण्डमिममुपायुद्धम् ।
तस्य दण्डस्य प्रहारेण धरणिः कम्पितुमारब्धा । क्षणादेवामी चत्वारो नराधमा धरणिधूलि-
मलिक्षन् ।

कोपातिशयेन चन्द्रस्य नेत्रे शोणितशोणशोभां विभ्राम्यभूवतुः । साम्प्रतमसौ- 'जीवति
न वेति कोऽपि भटः ?' इति निश्चेतुमबलोकितधानमितः । कमप्यनवलोक्य तत्र जीवन्त-
मयं निगृहीताया महिलया अथर्षणं जगाम । विमुच्य बन्धनाधिर्मायाञ्च विधाय तामपृच्छ-
चन्द्रः ' सुन्दरि ? कासि त्वम् ? क इमे बभूवुर्नृशमाः ? कुत्र त्यामनघक्षमी ? ' इत्य-
खिलं निवेदय मे । न कोऽपि शक्यत्वां षोडयितुं मम रक्षायाम् । प्राणान्तेऽपि त्वां रक्षिष्यामि,
मा भेषी स्वमीपदपि ? धर्ममगिन्यसि मे । यदेव सद्गुणं, ते स्याद्विदेय मे, तदखिल-
मिति ? ।

चन्द्रस्य शान्तिप्रदं वचनमुपश्रुत्य विमला मनागादलप्य शान्तिमनवीदेनम्- ' भ्रातः ?
अस्मि निराश्रितैका सबलाऽहम् । महानुःखारुलास्म्यहम् । इयद्वधि किञ्चिद्रभवमहं
सुखिनी । परमिदानीमतिदुःखाम्बुधिनिमग्नमानसाऽस्मि । ' इति ।

चन्द्रः । भगिनि ? अपि कथयिष्यासि कीदृग् दुःखमस्ति तव ? यथासंभवमहं दुःखमदः
समूहमुन्मूलयिष्यामि । भगिनि ? किन्ते नाम ? ।

विमला । विमलेति ख्यातेयं हतभागीनी । परा क्वाष्टा खलु जादा मद्रुपरि घोरात्या-
चारविरचनायाम् । भ्रातः ? होराचतुष्टयमेव केवलमस्य जगतोऽतिथिरहम् । [इति निगद्य
रोदितमुपक्रान्तवती विमला ।]

चन्द्रः । (तामाशासपन् ।) भगिनि ? किमिदं बवीपि ? होराचतुष्टयमेवातिथिरसि
त्वमिति कोऽसिप्रायोऽस्य ? भगिनि ? समाश्रसिदि । मा स्य रोदीः । न भयानिदानीम् ।
वीरपरस्य चन्द्रसिंहस्य रक्षायां कस्मादपि किमपि भयं नास्त्येव भवत्याः ।

चन्द्रसिंहनामश्रवणेनैव चमस्कृत्योपरि निरीक्षित विमलया । प्रमुदितान्त-करणया धान-
याऽकस्माद्- ' किम् ? साक्षाच्चन्द्रसिंहः, किमु श्रीमान् ' किं भवानेव वयस्याथा मम कुमु-
दिन्याः माणवह्रमश्चन्द्रोऽस्ति ? ' इति स्पाहृत्य चन्द्रमुखमालोकि निपुणम् ।

भाम् ? स एवायं मन्दभागधेयश्चन्द्रः । भगिनि ? दृष्टा खया प्राणश्रिया ने कुमुदिनीति
मायेमि खलु ? सुमद्रे ? अवगच्छसि चेद्विदेय- कुप्रास्ति मम कुमुदिनीति ? धामन्ये-
पुक्रान्धेयैवाहप्रतुलं संकटं विपद्याश्च समायातोऽस्मि । कथय कथय-सुशीले ? कस्ति मे
कुमुदिनी ? ' इत्यधीरतयाऽपृच्छच्चन्द्रः ।

विमला । हा हन्त ? आत्श्चन्द्रसिंह ? पिलम्बितं मनाग् भवता । येन ममेयं दुर्दशा
प्यथापि स पूव नृशंशो मत्सर्षो कुमुदिनीं मदन्विकात् प्रसहा नीतवान् । तां मोचयितुं प्रवृ-
त्ताया ममोपरि नराधमेनामुना महान्तयाचारो द्यरत्वि । दुरामनाऽमुना प्रियवपस्याथाः
कुमुदिन्याः शरीरं देवै उपहारीकृतुं निश्चितम् । तस्याः पूर्वमहं न्यायादनीयेति नृशंसा
इमे मयास्वदीयाः प्रगृह्य मामुपहारीकृतुं नयन्ति स्म ।

चन्द्र । किमप्राप्तीन्मप्रियतमा किञ्चिच्छालपूर्वम् ? हा दैव ? स्वमप्रत एव तिष्ठामि
मम क्रियति पदानि सदैव ! ! भगिनि ? नृत्तसोऽय कूरसिंह किं किमत्याचरितमकरोत्
कुमुदिन्या उपरीति कथय माम् ।

अथ प्रागात्मनो निखिलं वृत्त निवेद्य-कथमाहता कुमुदिनी कूरेण ? कथकारघ्रासौ
कुमुदिनीमभ्यर्षितवान्; तथा चावमानितः कथमन्ते तामय यत्किं दातु नीतवानित्यखिल
मुदन्तमथावयचन्द्र विमला ।

तन्निवेदितमखिल वृत्तमाकर्ण्योऽथ पृष्टमानिमा चन्द्र ' विमले ? कुमुदिनीमसौ नृत्तस केन
पया कस्मिंश्च स्थले नीतवान् ? ' इति ।

विमला । अज्ञास्यमहद्वेत्तमध्वान तदा तु कयाऽपि युक्त्या सा रक्षितु त नृत्तस-
महमन्वगमिष्यम् ! ! ।

चन्द्रः । (स्वगतम् ।) किं नोपलप्स्यते तदाय पन्था ? किं पुनरेकवार प्रयोक्तव्योऽय
दण्ड ? (इति चिन्ता रूपयति ।)

चिन्तावितानैकतानमानसमेनमवलोक्य निनगाद् विमला- ' भ्रात ? किमिदानीं विधेयम् ?
सनातौऽय निशीयसमय । प्रभातप्रायाया सर्वायां तु सरया मे कुमुदिन्या बलिदान
विधिः समाप्स्यते । हन्त । किमधुनाऽह नैव सद्गच्छेय तथा ? ' इति निगद्य प्राहद् विमला ।

चन्द्र । भगिनि ? धैर्यमापेदि हृदि । नाधुनाऽधिककालमलमय दुरामास्यातुमवनितात्से ।
(निमृश्य) अतिमात्रमहमिदानीं किं कर्तव्यतामूढोऽस्मि । अपि सुरमन्त्रहितो भवतु
दण्डोऽयम् ? परमुपयोक्तव्य एवाय मया ।

इति विचिन्त्यासौ कुधा हस्तमुद्यम्य दण्डमिम निपातितवान् घलेन भूतले । दण्डाघातेन
सम सकल्पमपि दुर्गं प्रचकम्पे । सर्वतो दुर्गाभ्यन्तरे समधूयत प्रेनिष्वनिरस्य । तक्षणमेव
महता निर्वोदेण साक भग्नप्राय तन्महासदन भङ्गत्वाऽधो निपातितम् । चन्द्रो विमला चौभौ
यत्रानिष्टता सा भूमिरपि प्ररम्पितुमारेभे । पश्यतोरेव तयोस्तस्थाने सनात गभीरमेक महा
निम् । रिभिमिदमवलोक्यान्त पश्यता विनरेऽस्मिन्नवतुमेका सोपानपत्तिरालोकिता
चन्द्रेण । अथ विचिन्तितवानयम्- ' सुरज्ञया भाव्यमनया । सुतद्वारमप्येतस्या अस्मिन्नेव स्थले
स्यात् । अमुनैव वर्मना नीता मवेदेतेन दुरामना मम कुमुदिनी ? ' इति ।

सुरज्ञानेकनसमकाग्नेय योगीन्द्रप्रदत्तो दण्डोऽन्तर्दधे घट्टसकाशात् । एकमपि प्रहरण
नावासीत् चन्द्रसखिषी । कुमुदिनीरक्षणनिमग्नमनस्कतयैव किमप्यपर शस्त्रमादातुं विस्मृत-
यानसौ । सहस्रयोग्यमत्तीभूवाय सुरज्ञा प्रवेदुं सोपानपरम्परयाऽनवतुंमारमत । तमनु विमलाऽपि
नीचैरनरीतुमुपशान्तवती । कूरसिंहहननार्थं निजयसनान्तरेका तांश्चतुराक्षरिका विरोहिताऽ
भूत् विमला । उभापि सोपानपत्तिमुत्तोषाधसलमासाद्य सुरज्ञया धलितुमारेभाने ।
सुरज्ञान्यन्तरे ममभूदन्धमममनिगरामिति कोऽपि करपापि मुख धीरितुमश्रम एवामपत् ।
तममि त्रिपुञ्जप्रभो गण्डधोरनयो सुरज्ञया भिद्यदिग्यामिनौ द्वौ पन्थातौ समुपस्थितौ ।

किन्तु न विद्विषाम्वां " द्विमुखोऽयं पन्था " इति ।

अन्धतमयमशादेकेन पथा चन्द्रमिहोऽपरेण चाखना विमला जगाम । विमलाऽऽग्मान-
मनुगच्छतीति चन्द्रोऽगच्छत् । चन्द्रमिहः स्वाप्रभो यातीति विमलाऽगामत् । परं
संतमसे नालोक्तिमेतौ प्रामवतां परस्परम् । अन्नतस्तौ मिथो विलिख्य पृथक्पृथग्दर्शना
जग्मतुः । अहो विलक्षणैव तवेदशी विद्यते प्रभो ? हीला ? ? ।

इति वृन्दावनगुरुरुलाधिगतविद्यारत्नस्य पण्डितमेधान्तकविरत्नस्य कृतौ स्विसणीहरण-
नाटकानुजे कुमुदिनीचन्द्रे त्रयोदशी कला ॥

अथ चतुर्दशी कला ।

" अल्पाननो विनातं गगयति न खलः परम्यसतदृष्टः ।

प्रायो मन्तव्यनाते समरमुखे नृयति कवेन्धः ॥ "

(पद्यप्रथके)

" गजं गजं क्षणं मूढ । "

(चण्डी)

" स्वार्तात्मनां गुणरा प्रणयिकिर्यैत्र ॥ "

(विक्रमोर्वशीये ।)

* गादान्धकारायां सुरदायां युद्धा विमलाचन्द्रौ मिथो त्रियुन्य मिश्रमार्गमाश्रयतां तदाऽऽ-
सौदन्दरात्रकाला रात्रिः । तत्र पूर्वं गुणगृहान्यन्तरे कोऽप्यन्य प्रजापत्य कार्यायापारः ।
निर्वायममया-पूर्वमेवाप्रतीत्य गुणगृहे कन्यास्त्रिंशु कन्दरशालाया निरन्दाऽभवत्सिगदितहस्ता
कुमुदिनी । तस्या समन्ततो द्वादश नामहृपागयायः प्रहरिण सज्जनं विदधिरे । इतरे
पद्यदश धीरा न्यागृत्वा बभूवुः स्वस्वकर्मणि । तदत्रिरिका अचरेऽपि किङ्कराः साधारणकर्मणि
नियुक्ता अभवत् । तेनैको यत्किञ्चनहृतेऽभिरुण्डं पर्यमार्द्, इवरोऽहारैराकर्ष्य महतीमेकां
प्रत्यान्य तदभ्यन्तरे लोहदालाकदण्डानुत्तारयति स्म, अन्यो देवीविगमां बाधतो विमला-
मकार्षणः परश्च सर्वेष्यांनामप्रोजातं संवभार । योऽसौ पूजायंविधानं कुरते स्म, जाम्पी-
दम्पौ देवीभूतम् । कश्चिद् विप्र इयापमरश्यत । हृष्टपुरोऽसौ वतुषा समर्यत । इयमभिना
जनाः संलग्ना बभूवुः शुभंशुभं कर्मणि प्रावधानम् ।

साम्पीदियं तमित्यो धायजनाम्पीयकृष्णरश्चचतुर्दश्याः । सर्वप्राणि गुणगृहे नास्तिरात्रिसी-
त्यश्रुतिः । इयन्मातृपुरिउमनि शुभगृहमिदं नीरजमाप्सीदिवान्तम् । केवलं भिनीयकालभवः

१ " इत्युपेऽसौ प्रितापुणनन्दैः क्लेशम् । " इत्यनरः । २ " अत्रारविद्याऽऽररुष्ट्यपि
इजन्पि' इत्यनरः । ३ तत्रार्था पूजा । ४ भिजा ।

सूक्ष्मशिखीरव समाकर्ण्यतास्मिन् । देवीमूर्तिनिकटे महानेत्रो घृतदीपव प्रदीपितोऽभूत् । एव कर्मलीनेत्रेवाखिलेषु समुपावर्तत विभातकाल । समयेऽस्मिन् स्त्रेण सममितरान् दशपुरपानादाय तत्रोपतस्थे क्रूरसिंहः । तदानीताना नृणा द्वौ मानवौ महामयानकल्पौ समदृश्येताम् । कृष्णनिचोलेनौघटादित सकलमात्मदारीरमाभ्यामिलनयो कृष्णरदनमतिरि-
करालमालोभ्यत सम्प्रति ।

क्रूरसिंहस्तत्रोपगम्य तरुक्षणमेव निजाननुचरान्- ' अपि सुसज्जितमखिलम् ? ' इत्य प्राक्षीत् । ' आम् । सुसज्जद सकलम् । ' इति तदभिमुखवार्तिना जनेनावोचि । अतीवक्रूर-
रूप समालोक्यत साम्प्रतमय क्रूरसिंहः । आसीन्नमस्य शीर्षम् । अतिरक्ते अभूताममुप्य नेत्रे । बलिदानस्य सकल सम्भारमालोक्यासौ भृशमाननन्द ।

अथादिष्टरानर्थं दुष्टो भट्टौ स्वनिकटमानेतु कुमुदिनीम् । कुण्डे कृपीटयोनिरपि प्रजग्या-
लतरामधुना । अद्भारधानिकायामुत्तता आयसशलाकादण्डा अपि शोणैस्तोणा समजायन्त । अग्रान्तरे कुमुदिनीमादाय तत्रोपस्थितौ भट्टौ । शान्ताकृतिरदृश्यत सम्प्रति कुमुदिनी । नेयमधिभेन्मृत्यो । केवलं निलीनमस्या मनो निजहृदयदयिते चन्द्रे । इत्थ शान्त्या तस्थुषीमिमा विलोक्य तदभिमुखीभूय सर्भभापत क्रूर - ' कुमुदिमि ? उद्यता भवेदानीं भरणाय । पश्य, कुण्डे देदीप्यमानो बृहद्भानुरय त्वां परिरेव्युमातुर प्रतीयते । पश्य पश्य । इमा दहनतता अरण्यगा आयसशलाकास्त्राङ्गमालिङ्गितुं कियदाकुलीभवन्ति । पृच्छामि त्वामन्तिमकाल एवाहमिदानीम्- ' परिवर्तितो न वा निजविचारस्त्वयेति ? ' ।

' आनतायिहतक ? किमिति मुहुर्मुहु पृच्छसि माम् ? भृशमातुराहं सजातास्मि मृत्युनामान सन्नमयितुम् ? ' इति दृढतपोक कुमुदिन्या ।

अस्या ईदामुत्तरमाकर्ण्योतिकुपितो जातः क्रूरसिंहः । आदिष्टवैश्रायं कुमुदिनीं बन्धना-
न्मोचयितुं भट्टानिति तैर्मोचितेय बन्धनात् । अथ पूजाविधौ कुमुदिनीमन्त्रधयदती- ' महा-
राज ? कार्यतामनया ललनया यथाविधि विधेयो विधिर्भवतेति ? ' ।

क्रूरसिंहानिदेशमुपश्रुत्य पूजक पूजामग्रीरादाय कुमुदिनीसमीपमागतवान् । एष
कुमुदिनीललात्मानर्चं कुङ्कुमेन । कण्ठे चास्या रक्तकर्णिकारपुष्पमालासज्जयामात् ।
अयानया देवीमूर्त्तपूजां वारपाद्यशर । अयमिते पूजाविधौ कुमुदिनीमन्त्रधयदती- '
वनिते ? परमेषरान्मर्थन विधेयञ्चेद् विधेहि सम्प्रति । परतो देवीबलिदानं ते करिष्यामो
व्यमिति ? ।

पूजारेव्येवमतीटनामाकर्ण्य परमाभानामिदं प्रार्थितवणी- " हे सकलजगप्रियन् सवर्गवर्षा
मिन् परमात्मन् ? सर्वतो व्याप्तोऽसि जानामि हृदयं सर्वेषाम् । अपि दीनबन्धो दयातिन्धो
दारुणं प्रपन्नसि तवाहमिदादीम् । दारणागत्पात्र देवाधिदेव ? पाहि पाहि विराधितामिमां
नित्रपण्डिताम् " इति । अथ अत्र स्मृत्या विलपनीयं निजगाद्- ' प्रियचन्द्र ? शमीय

भवद्दीया चिरन्तनसमयाभिधानी विद्युक्ता भवति भवत । प्राणेश्वर ? प्रणमति श्रीमद्यारणा-
विन्दभ्रमरीय श्रीमन्तम् । सुखिन करोतु भवन्त भगवानस्त्रिदश्वरः ।' इति निगद्य द्वास्त-
मनया निचहृदयेषु हृदय स्थिरीकृत्य कुमुदिनी परमेश्वरमरण कर्तुंमारेभे ।

इत्थं ध्यानमग्न्यालोच्य तानपृच्छन्प्राणि ' मदिद्वे ? अवपित न वा तथाभ्यर्चनमिति ?'
सा च- ' वाम्, उच्यतास्मि सम्प्रति मरणायाहम् ।' इति समुद्वारीव । तक्षणमेव कूरसिद्धौ
दूरस्थितौ नीलनिचोलधारिणौ दासौ सकेतेन स्वसमीपमाहूमाज्ञसवान् बार्हं दागुमिमाम् ।
नूनिदेवसमकालमेवाभ्या बलिदागुम्या गृम्या सवत्सवराग्यागानापसनालाकादपद्मान्
हंसनिकाया बहिर्नि सार्थं तान् निचहृस्ते घृया कुमुदिनातिक्रमेत्यावोचि- ' वनिते ? मपि
निवेदनीय किमपि ते ?' इति ।

" नैव ।" इत्यात्पाय षडुपो निमील्य परमेश्वरमरणमपि कर्तुंमारेभे । अस्या उत्तर
मुपधुन्य बलिदावारी सौ तस्रालाकाधरौ स्वसरी उच्यपितगन्तौ । ततः कूरस्वारमाकुस्य
समभाषत्- ' कुमुदिनि ? इतभागिनि कुमुदिनि ? अथुना विमुच्यसे क्षमित ससुते ॥
(बलिदावारी प्रति ।) वीरौ ? निरतनमिदानीमिमे शलाके अस्या उरस्सुले ।' इति ।

तत्कालमेव यारदेतौ गुरासौ स्वरकरयते शलाके तस्या वसोऽभ्यर्णं नयनस्वारदेव तदीयध-
वणयमुपेयिमानेक - ' विष्टव रे पापिष्ठा ? विष्टव । अतिपिलम्बोऽधुना मम कुमुदिनीमरणे ।
वा निहन्तुर्निशाचरस्य कपोत्तरधिर पातुमयं वीर केसरी समुपस्थित ।' इति भयङ्कर
कण्ठीत्परवसोदरो ध्वनि । इत्थं सिंहाद् गुराणस्तदानीमेव सम्प्राप्तस्त्र चन्द्रसिंह ।
गुरासो कराभ्या जात्रत्यमाने होहृदगक भयेनाकस्मादाग्नितले निपेतु । उमावपि
दुपहतसौ- ' किमिदमकस्मादागतवितम् ?' इति विन्मृशतौ काष्ठप्रिहावलिश्रली सद्गुयागन्तु-
कमेन दृष्टतु । गुरासा कूरसिंहस्तु पापागवन् स्तब्धो बभूव । नाद्यापि विशात निकलद्भया
कुमुदिन्या ' स्वरक्षगायधुरसोदिगाना मदायितवमश्त्रद्' इति । अत्रान्तरे तु धावमान
ममेय गेदीयात् सवृत्तश्चन्द्र । नेदिष्टमिममगत्र सद्य पूर्वमिहाय मूरोऽवदत्- ' कस्त्वम् ?'
चन्द्रे किमु ? त्वमपि योग्यकालमेव सम्प्राप्तवानसीति सुषभातमद्य मे । तयापि पन्थानम-
वेष्टे ममेय देवी सातुरम् । [भटान् प्रति] विगृह्यजामय विशाचोऽपि !' इति ।

निग्रहीगुमन्तानभिपतता भगवतलोच्य सहसा सिंहाद् विषय चन्द्र कूरसिंह निहन्तु-
मना सदतानिनेय निबद्धदृष्टमुष्टिक सद्यन्यत्रवत् । चन्द्रस्यानित्तर रूप विरुच्य भपाकुलमना
सित्तारगार्धमाहुंदाय सैनिकात् नूर । तदीयहस्ताधिरानिअ भूतं तदपारि । सृगदुर्गम्यमिब
पारषद्र पूरमन्यप्रदीत् । चन्द्रनिग्रहागाता भगवन्तु- ' अरिताकितोपयधामिमानारद विभाष्य
निर्मूडा यम्बु । चन्द्रस्य शोणित्तोऽगोणे नयने, प्रचण्ड रूपयापि निरुच्य निरसेनारति-
सदायत्रार्थं गन्तु न पारितं वै साहममन्त्रिवितुन् । चन्द्रसिंहकूरसिंहौ मियोजीवमाह युयुधाने ।
अप्राङ्गेर कोलादन्वयतिकरेणानुनाऽऽह । मत् कुमुदिन्या इति सर्वं समुमील्य लोचने

१ ' अग्नि' इति प्रसिद्धा मरुत निवतनययम् । २ अर्चनयम् ।

यावद्वलोकयति तावदेव स्वजीवनाधारं मसारसार शत्रुणा युध्यमान निजमनोनन्दन हृदयेष्वरम
प्राप्स्ये । निरुद्धे क्वाप्तोऽतितरामन्ते कुरासिंह इति प्रातावसरश्रन्द्रन्तमुत्तोल्य भुवि न्यपातयत् ।
परमसौ दुरामा सहस्रोपाय चन्द्र प्रहर्षमारोभे । किन्तु निष्फलमन्ततो जात तदीय बलम् ।
चन्द्रोऽवसरमुपलभ्य बलेन मुग्धा प्राहार्यत् प्रूरमस्तके इति मूर्च्छितो भूत्वाऽभौ महीतलम-
लङ्कृतवान् ।

अधोनिपतितमेन चरणैरतीतश्चन्द्र । शश्व किमपि लभ्येत यदि मस्तकमस्य तद्दि
क्लेवरात् पृथक्कुर्वामिति मनीषया । विष्वगालोकयामास चन्द्रसिंह । परं नागत किमपि
शस्त्रं तत्रैत्रपथम् । कुरासिंहकराद् विगलित करवाल काटकुशलज्ञतया प्रागेयो चगृहिरे
तदीयभग । अनुपलब्धशस्त्रतया चन्द्रोऽयमतिक्रुधा स्वतिरसा तदुरस्स्थलमममर्दयामास ।
अथास्य कण्ठं नक्षैर्निदारयितुमसौ प्रिचिन्तितत्वात् । किन्तु तक्षणेवोदियाय मनसि
तदीये विवेकं नहि । नहीर्यं हन्तव्योऽयम् । गले नख दत्त्वा हनन दुर्धरत्वन-
विलम्बित खलु । शस्त्रैव हनिष्याम्येनम् । पर निरशोऽस्मि । एकमपि शस्त्रं न प्रियते
सम्प्रति मदन्तिके ।' इति ।

स्वस्वामिन प्रिचाराहुल प्रिभाष्य तदुपकण्ठमुपेत्य जगाद् कुमुदिनी " प्राणेश्वर ? क्षम्यताम
धमधुना, मनागाहलयतु धैर्यं भवात् । यत्, कलङ्कमिष तनुते मूर्च्छितवननिवर्हण क्षत्रिय-
पुत्रस्य । प्रयुद्धमेन सद्य एव व्यापादयतु भवानि " स्वभिषाय तत्रैव स्थितयती ।

चन्द्रो मुहुर्मुहुर्बलोकयामास विचेतन प्रूरसिंहम् । यथा यथा विलोकयति स्थायं प्रूरसिंहा
ननं तथा तथाधिकमस्य दिदीपे रोषानल । यथा तु शायनवक्षस्थलमधिक्रुद्धो रुरूपपारी
मीमसेनः स्वतिरस्त्वदुरसि निपातयति स तथैवार्थं चन्द्रोऽपि प्रूरशशि प्रहरति स मूर्च्छा ।
प्रबलेन तिरत्रहारेण प्रावर्तनं रधिरधारा नृशेसस्य तुण्कौट ।

स्वसेनापतेरतीतदुर्दशां निरीक्ष्य समीक्ष्य चास्य वदनाक्षिपतन्तीं रक्तधारां— ' हन्त !
' किमुपरतोऽथमरमदीपसेनापति ? मा मैरम् । नेदं सभाप्यते ॥ धागच्छन्तु सर्वे यय संभूयैर्न
रक्षामः ? ' इति व्याहृत्य प्रूरसिंहसैनिकाश्च द्रमहणाय युगपत् सिंहानां वितन्याना एनम
भ्यपसत् । धगादेव प्रूरवधरस्य ग्मधिरुद्धो नि शश्वश्चन्द्रमै प्रसद्य प्रजगृहे । तेषां
करपञ्जरादङ्गमानं मोक्षयितुमशिततां प्रायज्ज चन्द्र पर निष्फलमभूदपिच्छं यन्मपालम् ।

मैनिक्षैरमी शुष्कामज्जरी, विषामानुडो निष्पहरणश्चन्द्रो, निगृह्य निगदितकरधरगो
व्यधादि । दार्मनियान्प्रिन चन्द्रमार्गेष्य ग्रोद् कुमुदिनी । र्दतीमिमां सुदतीमालोस्य
जगाद् चन्द्र ' कुमुदिनि ? किमिति श्यते त्वया ? भरथेष भाष्यमनिताम् । रायमेव
विजयते मानुमन्ते । तदापेदि धैर्यं हदि । स्वदीपमभुज्जलतां विलोक्य व्यथो मन हृदयम् ।
तस्माच्छात्मा भूत्वा विलोक्य प्रभुपीलाम् । त्वां र्दतीमार्गेष्य प्रसीदति रिपुदत्ता इमे ।'

१ अद्भुते । २ धिया । ३ मुग्धा । ' अत्रत्ये वदन् मुग्धा नं एतन् मुग्धम् ' इत्यत्र ।
४ र्दतीमालम् ।

इति । इयमुपदिश्य यावदाश्रामयति कुमुदिनीं चन्द्रस्तावदेव सैत्रिकैः स्वमेतादीशिरमि
शीतल चल् निपिष्याय दूरो निहित सचेता । एष सन्नामुपलम्ब्य भावदानोक्तयति तावदथ
चन्द्रं निगदितमाल्लुलोके । ततो न ममो एरुरस्य हर्षो हृदि । हर्षकिन्किन्स्य विधायाचक्षे
दूरो निजसैनिकान्- ' धत्वा स्य मदीयवीरा ? निगृहीतोऽयमन्ते क्षतुर्भयान्नि खलु "
धन्या मदीयविधायमाननानुचरा ? नास्ति चिन्त्य खलु किन्दिप्यधुना । पातेनो जाले
मृगेन्द्र इति तनपि सम्प्रति देव्यै बलिं बितरिष्यामो धयम् । ' इति ।

इत्युत्तवा पुनरपि लोहशलाकादण्डानुष्णयितुमादिशद्दनुचरमेकं नूर । उत्तप्यातिरक्तेषु
मसु शलाकादण्डेषु बलिदानारी तावन्नहस्ते गृहीत्वा चन्द्रनिष्ठमात्रम्तु । यथैवेमी
शलाकादण्डानिमान् सतशोऽश्वन्वक्षसि निरानु प्रवृत्तौ तथैवाय चन्द्रोऽकसाद् घोर सगर्भ
तयोरन्यतर चरणेन प्रहृत्य तूर निक्षेप । पदाघातेनाथ बलिदाता देदीप्यमानानले कृशानु
कुण्डे निपत्य भयद्वरैर्गालनिकरैः प्रञ्जलितोऽभवत् । चन्द्रस्येदं विप्रममदुष्ट मिलोक्यापरो
बलिदाता तु भिया प्रकम्पितुमारब्ध । ' किमिद् जातमकस्मात् ? ' इति क्षणममी व्यचिन्त-
यत् । अधुना तु यावदसौ विचिन्तयत्येव तावदेव चन्द्रसिंहस्तत्रिकटमुपगत्य तमपि रहंसा
चरणेनाप्रिकुण्डे प्राक्षिपत् । पश्यतामेव विधेयामिमौ बलिदातारौ देवाबलिनेनामि-
कुण्डे निपत्य दग्ध्वा च मत्समीभूतौ । बलिदातोरिथ विनाश निरीक्ष्य सैनिकानपरानमौ
दूरो बहुविध गालिदानपुरस्सरमाचुकोश । आदिक्ष्वायमममूत् एवमं निगदयितु चन्द्र-
करचरणम् । सकलं सैत्रिकैः सम्भूय सदानितो ददरज्यासौ चन्द्र ।

अथ दुरासा क्रूरसिंह खड्गमादाय चन्द्रनिष्ठमाययौ । ' सखिहितमधुना स्वमरणम् ।
स्वभ्रगतात्ता च निष्पला साम्प्रतमि ति मत्वा सुतरा निरासोऽजनि चन्द्र । पवित्रान्त-
करणा निष्कण्डा च कुमुदिनी मरकुन्दन रोदितु प्रकान्ता । अतिविलपन्तीमरलोकेयमामा
थासयितुकामोऽप्रवाचचन्द्र - ' प्रिये कुमुदिनि ? किमिदमुपकान्त स्वया ? काऽसि एमिति
विमृश मनु ? नैव शोभते रोदनमोदना वीरपुत्रास्तव । किमिति मृगोर्भिभवि एवम् ?
इति ।

कुमुदिनी । (बाण्य विमृशन्ती ।) प्रागेष्टा ? नाह दिनेमि मरणात् । न चममृते
रोदिमि । उद्यतैवास्मद् मरणाय । किन्तु धीमानस्या दास्या कृपे विकराडका^३ कवलता-
मुपैतीति समधिकमद् दूये । अहह ! अतिमद्ममविष्यसागामिन्यद्येदिहायमवात् ॥

चन्द्रस्तु- ' प्रिये ? मा भेषो । परिहाय त्वमिदानीं समारमोहमायागाल्मसिलेश्वर
सत्त्विदानन्दकन्द परगात्मान चिन्तय । ' इति तामुपादिश्य दूराभिमुखीभूय तनाचट-
' रे नशाथम ? किं विमृशसि ? खाल्याधुना निजचन्द्रहामम् ? ' इति । ' मद्रम् ?
वपत्रो भवतदा ? ' इति प्रोष्य दूरो देवीमूर्तेमनुचरमरुणस्य स्वाकृतान्- ' अथि
जगज्जननि ? महामायागालिनी त्वनपि खतु ? वयमेकमेव जनमहमानय वा ते
दनु किन्तु तस्यान्तेद्राविमं बलीभूतौ जनी । वदपि दयालुमाव ! प्रसोद एमतीकृपे

दमुपदारयुगलम् । ' इति व्याहृत्यासौ कुमुदिनीचन्द्रौ निहन्नुमुदतोऽप्यत् स्वच्छम् । परं
को नु खलु विभावयितुमीश परमेशस्यागम्यलीलाम् ?

' अरक्षित तिष्ठति दैवरक्षितम् ' । इति सत्यमुक्तम् । तत्क्षणमेव पृष्ठता- ' तिष्ठ रे
पापिष्ठ ? तिष्ठ । ' इति निगदन्ती दन्तीन्द्रमभिहन्नुमुदका केसरिणीव विकरारुह्या
तत्राभिद्रुत्यागता कापि वनिता । तामभिपतन्तीमालोक्य- ' धये ? किमिदम् ? ' इति
निगद्य भिया स्तब्ध एव सत्ताव क्रूर । चक्रमिरे सर्वाण्यपि तदङ्गानि । इस्तौ शिथिलौ
सवृत्तावस्य । विगलितश्चामुष्य करात् करवाल । घराकौ निरागसौ कुमुदिनीचन्द्रौ पुनरल्प
कालाय सरक्षितौ बभूवतु ।

महिषासुरमर्दिनी चण्डीय कलितविकरारुह्या, त्रिमूर्तिणीव वीरता, मूर्ध्निमतीव रुद्रैः,
योपिदेका तत्राभिद्रवन्ती सम्प्राता । जभित कन्धरा दोदुह्यमानारौल्लेखेतीमतिभया
नक्षत्रेपां रोपारणनेत्रां स्वकृत्कमलकलितनिशिततरङ्गुरिका रुद्ररुपां वनितामभिमुखमाग
च्छन्तीमरलीक्य क्रूर सरपथुक्कलाङ्ग प्रकम्पितमुपचक्रमे । वनितेय प्रसिंहसविधमागस्य
स्थित्वा महत्या रुरा समभाषतेनम्- ' दुरामन् ? विमुञ्चैतौ निरपराधी जनौ । इतरथा
ऽपहरामि तवाम्बुजम् । ' इति ।

तस्या भाषणप्रकारेण तामभिपतन्ती मूर् । परमेवदीय रुद्ररूप निरूप्य भयाङ्कल सत्रय
पृष्ठवानिमा प्रमदा शनै- ' प्रिय विमले ? किमिदम् ? सोऽप्यमाकंहर ? विमले ? को नु
खलु तव विचार ? ' इति ।

विमला । (तामर्षम् ।) विचार ? त्वं क्षत्रियकुलकलङ्क दण्डयितुमेव विचारो मे ।
शूरः । प्रिये विमले ? कसु क्षत्रियकुलकलङ्क कथयसि ? अहं तु पतिरस्मि ते ।
विमला । अहमन्मालप्य ! ! किमधुनापि वार्ते तव विचारो मप्रियतमो भवितुम् ?
सैव नैव । नास्ति एव मम निपतन । अहमपि नास्मि ते पिया ।
शूर । विमल ? किमर्थमानीदवयसि स्वमिमां सुरिकामिह ? ।

विमला । मरुतोविदारण त्वां निहत्य लघयितुं मारामि त्रिशंभराया ? । शूरस्तु-
' अहो अहो ! ' प्रिये विमले ? सुरिकेयमविधीक्ष्या निरीक्ष्यते ते ? ननु दर्शय निपतापि
काम् । ' ह्यभिधापय शनै शनैमिमन्मविधे समुपस्थाय सहसा चातुर्थेण तदहराम्बुजाण्डु
रिहो त्वाम्बुजाम् ।

अवावादीद्व विमलाम्- ' गृह्णाण, विदारवातुनोरस्यलमिदम् । विमले ? किमिति
स्पधयसि माम् ? अष्ट, क्षमेऽमसिष्ठे तत्राशयम् । स्पृष्टवन्निमद्वेदानोमह प्रापिष त्वां
कामविधे । प्रिये विमले ? किमननिशाऽपि मदीयस्या ? ।, इति ।

विमला । अहं तव वृत्तमस्मिन् प्रेमा ? कुतो नु परिधिनुपे प्रेमाणा ? ।
शूरः । किं न विधये मनुपच्छेदे स्नेहा खलु ? ।

विमला । नासि खलु ? भवेच्छेदिदं प्रेम तद्विद्यमानमिव विद्यते । क्रूरसिंह ? नासि स्वर्गायं वयं प्रेम ? ? कलुषरापनैव परीवर्ति केवलं तव प्रेमणि । क्रूरसिंह ? नाहमभिलषामि एषा समभालपितुं किमप्यन्यत्, वैबलमहं त्वाम्-- 'निर्दोषादिमौ इन्ततो रक्षे' स्थग्यर्थये । ब्रूहि क्रूरसिंह ? किमिति तूष्णीं स्थितोऽसि ? देवो यदि देव्यै बलिस्त्वया सदा तदीयस्थाने समुद्यताऽस्म्यहम् । प्रमुदा देवो मम बलिदेव्यै । परं विमुञ्चेनौ दम्पती । नाहं ततो गि तयोः कष्टमालोकितुम् । क्रूरसिंह ? दयम्बानयोः । ढपितमेव स्यात्तव हृदि दयसेति विभावयामि । ब्रूहि क्रूरसिंह ? ब्रूहि । किमिदानीं कर्तुं तयोर्निर्धार्यते एषा ? गिमोक्षसि तौ स्वमिति मन्येऽहम् ।

क्रूरः । (सरोपम् ।) शृणु, यदहं चिह्नोपांमि । जयि विमुडे ! क्रुमुदिनीचन्द्रयोर्निष्-
दंभाक्ष कोऽपि मां वारयितुं पारयति । तयो रुधिरपानाय चितादहं मृशमातुरो मवामि । ।

विमला । (सञ्चकितम् ।) जाः ? किमिदमारुण्यमि ? जयि विश्वन्मरे ! ममाविशय नृशंसमिमं निजोदरे । हे चित्रभानो ? विनाशय दुरामानमेनं सद्यः । रे दुरापसद ? दयालवोऽपि न वदंते त्वयि । हन्त ! अपकृत्यैवोपकारं प्रत्युपकारिण्यसि किमु त्वम् ? जयि श्यापादविव्यामि त्वमारमप्राणरक्षिणम् ? धिक् त्वां नराचमं नृशंसम् । । ।

क्रूरः । गलमलं प्रकल्प्य, बाले ! कोनु खलु सम्बन्ध इदानीभावयोः ! नृशंसोऽस्म्यहम् । किं तवामुना ? किन्तु मयोजनं ते कर्तुमन्वैरायं मम कर्मणि ! किन्तु तादगुहेइयं तवात्र कृत्ये ? ।

विमला । बदेदयम् ? निराधितपालनमेवादः सकलनृणां कर्तव्यमेव । नासि द्यालेतो-
ऽपि यदीयहृदये राक्षस पृथालौ जगतीह ।

क्रूरः । हन्त ! विमले ! सागप्रतमिमे तव शब्दाः कण्टका इव विदार्यं मम हृदये परपारं निर्यान्ति । तव हुण्डपुण्डरीकमण्डनेयं मृदुला रसना पापाणधण्डनदतिवरां प्रतिभाति मे कठोरा । सद्य पूर्वैनां वारय प्रजल्पन्तीमधुना ! ।

विमला । क्रूरसिंह ? यथा मम शब्दाः कण्टका इव प्रतिभान्ति ते तथैव तवेदं निरृणं नृशंसं हृदयमपि यज्जमित्य कठोरं प्रतिभाति मे ।

क्रूरः । विमले ! त्वमेका सुन्दरी ललनाऽसि खलु ! परं तवेदं वचनं कृत्यबालोच्यतो,
मे विनाशिनीय कापि लक्ष्यते ।

विमला । नराचम ? नासि खलु एवं मानवः परं दानवोऽसि कश्चिन् ! !

क्रूरः । विमले ! लज्जला खलु मायमाणा ! ! न कोपय मामधिकम् ! ! अन्यथा क्रुमु-
दिनीचन्द्राम्प्यौ सहेव त्वयापि मरणीयमेव ? मद्दक्षिना निकृंतं स्यादुत्तमार्गं ते ।

विमला । अये किमत्र मां विभीषिह्वां दर्शयसि खलु ? मरणाप्यंमेयाहनिह ममायाताऽ
सि । पापिष्ठ ! तवामिनाऽस्य स्वांतरदलेदला कुतो न्नीदतं सौभाग्यं प्राप्नुवामहम् ? क्रूर-
सिंह ? मताऽसि परं भद्रं कृत्यैव मताऽस्म्यहम् ।

शूरः । शृणु रे दुराग्रहिले ? मडिले ? शृणु । नाहमिच्छामि त्वां निहन्तुम् । यतो ममाति-
 वरां विद्या त्वमभूरेकदा । विमले ? विमृशानुना । पतिरस्मि तवाहम् । त्वञ्चासि मम दायिता ।
 गच्छ, इत् परमहं विमलेन हृदा कामविष्ये त्वाम् । विमले ? निजपतिवचनाङ्गीकरणं कर्त-
 व्यमेवामि नारीणाम् ।

विमला । आपश्चार्तिजनेषु कर्तव्याप्रदर्शनमपि कर्तव्यमपिलनृणां खलु । ।

शूरः । (सञ्जोषम् ।) विमले ? इयदुपदिश्यमानापि न मानयसि मे पचनम् ? ममादा-
 ङ्गिनी भूत्वा त्वं मदीयसञ्जने कारुण्यं दर्शयसि ? ।

विमला । नैत्र नैत्र । नैत्र कर्हिचिन् । प्रागहमासं तवादाङ्गिनी, किन्तु नास्म्यहम्, सा
 सम्प्रति । त्वं दयिष्यसे चेदिमौ तदा तु साम्प्रतमपि तवैवास्म्यहम्, तवैव च भविष्यामि ।
 तद् दयया विमोचय तौ दुःखेभ्यः ।

शूरः । नेदं संशोमवोति ! ! दुराग्रहिले विमले ? अह्नोःकुह मे वचनम् । न चेन्मरणीय-
 मेव त्वयाऽपि ।

विमला । नाहमुररीकरिष्यामि तव कथनम् ।

शूरः । (सामर्षम् ।) बाले ? त्वमेव मां निहन्तुमागताऽभवः किमु ? ।

विमला । भाम्, भाम् ? अहमेव त्वामितो जगतोऽनन्तकालाय विसर्जयितुमागता-
 मभवम् । रे दुराग्रम् ! अपि विश्वातं त्वया ? ।

शूरः । तवेदशावचसा उरुहन्तीवाङ्गानि मे । रे ? स्वमीदृशी विश्वासघातिनी भवि-
 ष्यतीति पूर्वमहं व्यज्ञास्यद्येदधिककालमहं त्वां नाजीवयिष्यम् ।

विमला । अर्धमिन् ? मदीयसञ्जनेन उरुलेयुस्तशाङ्गानि, परन्तु तव क्रूरकर्मभिः सकलेषु
 वसुधरा प्रकल्पतेतराम् ।

शूरमिहस्तु- ' क्रुधाऽन्धीमूय- ' एहि, अनुसर सुरलोकसरणि तदा स्वम् ' । इति
 निगद्य विमलां स्रक्करवालेन प्रहृतुमभिद्रवति घायत्तापदेव- ' तिष्ठ, रे पापिष्ठ ? तिष्ठ । ' इति
 मभिद्रवतादं प्रोष्य चन्द्रोऽप्रतोऽमिगच्छन्ते पूरं निगद्य प्रोधारणेव्राग्भ्यां तद्भिमुल-
 मालोकितवान् ।

अथ पुनराग्रवीद् विमला- ' उद्यताग्नि, दुराग्रम् ? इद्यताग्नि मरणायेति । ' अतः
 नृणां तज्या निगद्ययिमुमादिष्टवान् भयान् । तत्तज्यमेव यमदृताकाराः क्रिष्टरा विमला
 दात्रा निबध्य कुमुदिनीचन्द्रयोः सन्निधावस्थापयन् ।

निश्चेषां वैशोघनायमेव दृष्टनष्टोऽभवत् । हा । केवलं वैशुद्धयर्थमेव चन्द्रसिंहतुल्यो वीरा-
प्रगण्यो राजन्यपुरन्धरो राजेन्द्रो बलिन्वेनासिकुण्डे होतुमात्मानं स्थितोऽस्ति । सम्प्रति क्रू-
सिंहवैरानलहृत्पद्मभृतोऽजितदुर्गाधीश्वरपुत्रराजनन्दनो विजयनगराधिपतिरयं चन्द्रो
बन्दीकृतस्तिष्ठति । यद्यपि तदीयशिरसि महाभयहरीरक्षी विपत्तिगिरिमाला समापविता
तद्यपि तदीयं मुखमण्डलमतीव शान्तमदृश्यत । वीरपुरन्धरोऽयं राजकुमारः क्रूरस्य क्रू-
सिंहस्यैतावतीं नीचतां निरोक्ष्यात्मानञ्च बन्दीकृतमयलोपयं निःशसिति स्म ।

इत्थं गुप्तगृहे तदानीमलक्ष्यत शान्तिरभितः । चित्रलिखिता ह्वाञ्चिळा भवतस्थिरे
सैनिकाः । एकोऽपि शब्दो न निरगमत्तेषां मुखेभ्यः ।

अथ शान्तिभङ्गं विधाय कुधैवागाद्रीश्च क्रूरश्चन्द्रम्- ' चन्द्र ? अपि परिक्षीणं न वा तव
बलमिदानीम् ? चिरकालाद्दहं तव मरणदर्शनाभिलाषो । पूर्णोऽयं भविताऽयमभिलाषो मे !
अहो ? रज्जुबन्धोऽयं कियतीमभिर्येषां पुण्याति ते सम्प्रति ? ' इति निगद्य इसितवानयं
वृथासः । हस्तन्तमेनमालोक्य रूपाऽवदञ्चन्द्रः ' नपुंसक ? किं इसति खलु ? पञ्चरनिरुद्धं
पञ्चाननं विलोक्य गृगाला यदि हृष्येयुस्ततः किम् ? किन्तु क्षान्तिपोऽसि चेरपमेकवारं मां
विमुष्य पश्य ततः कीदृशी स्वदुर्गतिर्भवतीति ? ।

क्रूरः । पाणिपञ्जरपतितं त्यजेयञ्चेन्मृगम्यं को नु खलु तदा भवेन्मात्सो मूखः ? ।

चन्द्रः । आ, एवं किम् ? तदा स्वमतिचतुरोऽसि ननु । मूढ ? यथा गजेन्द्रपृष्ठमधिरुद्धो
चौपक्षो मनसि- ' अहो ? कीदृग् भाग्यं मे ? गजेन्द्रमारुद्धोऽसि । ' इति हृष्यति तथैव
रे पण्ड ? स्वमपि मिष्यागर्बमुद्गदासि ।

क्रूरः । भ्रमति तव शिरसि मृत्युरिति मनात्नश्रीभवेतुं नेच्छति किमु ते मनः ? ।

चन्द्रः । किमहं तव पुरतो नश्रीभवामि ? नपुंसकस्यामे नश्रीभवेयं किमु ? नैव संभा-
ष्यते खलु ! ? परिभ्रमति शिरसि मृत्युस्ततः किम् ? ।

क्रूरः । किं न विभेदि त्वं मृत्योः ? ।

चन्द्रः । वीरपुरुषा मनिसां मृत्युना सहैव क्रीडन्ति ।

क्रूरः । तस्मात्पुना विलम्बत्वात् मरणे । गण्यन्त इदानीं तव मरणकालकलाः । चन्द्र ?
त्वया निजपत्न्यै किमपि निवेद्यमुतेयमाङ्घ्रिनीया चेदनामाङ्घ्रि त्वम् ।

न ददौ किञ्चिदपि प्दानं तदीयकथने चन्द्रः । साम्प्रतं भ्रुवमात्समरणमिति विचिन्त्य
कुमुदिनीं जगाद चन्द्रः- ' पिये ? मा विजहिहि धैर्यम् । यदा यदेव कष्टं विठरति नः
परमेश्वरसन्मर्षेण प्रतिजनकृतेभ्यक्षेयासि । कुमुदिनि ? यिमुक्तो भवाग्यहमिदानीमठः
संप्रतेः । परलोके स्यास्यामि त्वां प्रतीक्षमाणः; सर्वश्रेयसि त्वं तत्र । [नाकाशाभिसुख-
मालोक्य] प्रभो ? एषोऽहमस्मि प्रपन्नस्तव शरणम् । प्रियतमे ! त्वमपि सत्परमागच्छ । '
इति ।

अथैष विमलामभापत- " मदीयदुःखदुःखिनि भगिनि ? मजाम्यहम् । हन्त ? त्वमपि पतिताऽस्माकृत एव विपत्त्ययोधो । हा हन्त ? ? किं करोमि ? भिगदितोऽस्मि, नि रात्रो-
ऽस्मि । नाचेदमु नृत्तसं खण्डतो व्यधात्यमदमिति " । अत्रान्तरे मध्य एव व्याजहार
कूरसिंहः ' किम् ? कियान् विलम्बा विद्यते ? " इति ।

चन्द्रः । मषदोऽस्मि ।

कूरः । किमपि निवेदनीयं ते ? ।

चन्द्रः । पापिष्ठ ? किमहं त्वा निवेदयेयम् ? त्वं कोऽपि राक्षसाधमोऽभीरयेव केव,
कथयामि त्वाम् ।

कूरः । दृष्टोमेधि रे अभिमानिन् ? यदहं ते द्वासनं करोमि तल्लघुतरमेवास्ति खनिर्भा
रितशासनापेक्षया ।

चन्द्रः । नराधम ! इयर्थमेवाधिःकपालपनम् । नाहंति खलु मया समं संभाषितुमपि
त्वम् । सुतरा ह्योऽसि । दुष्टद्वतक ? इत्यसि बन्दीकृत्य माम् ? खण्डाळ ? सम्मुखपो-
दातो हि वीरपुरुषा गण्यन्ते । वक्ष्यित्वा पृष्ठतो योद्धारो ननु नपुपका भीरवराथाकल्पन्ते ।

कूरः । (विहस्य ।) मूढ ? मरणाद् विभेषीति प्रथेमि खलु ? ? अत एव त्वमियद्-
दु जितो भवन् विभाष्यसे ।

चन्द्रः । अश्लास्वाऽदशा भीरवो जनाश्चैव विभ्यति मरणात् । किमिदं मरणमिति
जानीषे ननु ? देहान्तरगमनमेवात्मनो निजकर्मनुगुणं मरणमुच्यते ।

कूरः । तत्र किञ्चिदपि न विदोदमि निजमृत्युना किमु ? ।

चन्द्रः । नैव विदोदामि । परं युधि कस्यापि वीरवरस्य हस्तेन मरणारेक्षया त्वा-
शस्य नपुपकस्य हस्तेन मृत्युर्जायते मे, तत्रापि मदीयकुमुदिनीमरणात्पूर्वमेवायं मृत्युर्भवती-
त्येवाह दूये खलु ! ! ।

कूरः । अद्यापि मरणरेखायामपि कुमुदिनीं स्मरामि किमु त्वम् ?

चन्द्रः । पाम ? ह्य निविष्टाऽस्ति ममास्मिन् हृदये कुमुदिनी । ममैवेयम् । अह-
मपि तस्या एवाऽस्मि ।

' माम् । मदीयहृदयद्रविततम ? भवतीत्येवास्म्यहम् । भवता सहोपरम्याहमायामि
पालोऽहम् । (कूरसिंहः गाने ।) पापिष्ठ ? मदीयहृदयेष्वतः पूर्वमेव मामिहलोकाद् विस-
र्जय । प्राणरतामि ते पदयो । ' हत्याभिधाय मध्य एव कूरसिंहं प्रणताम कुमुदिनी । सं
प्रणमन्तीमेनां निवायस्यगादोच्चत्र ' कुमुदिनि ? विमूढ कुमुदिनि ? किमिदम् ? प्रमुप-
दृग्मिन्दव-दनमत्रिषाप नृत्तमद्वतकमेन कुङ्कुर किमर्थं प्रणमसि ? किमिदमिन्दमसमये
विधायते त्वया ? ' इति ।

स्वप्रेषतमस्य वचनमुत्सृज्य समुत्थापायाहमुष्ठी तस्यो कुमुदिनी । अथ कुमुदिनीं
प्रोवाच कूरः ' कुमुदिनि ? किमप्यनिलकल्पते त्वयेति ? । '

कुमुदिनी । परित्रायस्व मे प्रागेषाम् ।

शूरः । त्वञ्चेन्मदायत्ता भविष्यसि तदा प्रभवामि परित्रायु तव स्वामिनम् ।

चन्द्रः । (मत्प एव ।) तूष्णीं भव रे निशाच ! तव जिह्वामेव च्छेत्स्याम्यहम् ।
(कुमुदिनी प्रति ।) प्रिये ? किमिदमभिधीयते त्वया ? मा कुरु पाप्यनामातनायिदितकम्प्य ।
एहि, परलोकप्रस्थानापाधुनावां सञ्जीववावः । (शूरं प्रति ।) एहि चण्डाल ! विषेहि
पूर्णमधुनाऽऽमकृत्यमज्जमा त्वम् ।

चन्द्रस्येदं वचनं निराम्य तद्भ्रमणैर शूरमिदं लक्ष्मणैमागस्य तौ परमेश्वराम्यर्घनं
विधातुं निरदिक्ष्व । अतः कुमुदिनीचन्द्रौ सच्चिदानन्दरुद्रजगदीश्वरमप्यायताम् । भव-
गिते तयोः परमात्मप्याने शूरः कोशाङ्कुरागमाकृत्य सङ्घेदं प्रारभ्य - ' अद्याहमनयो-
बलिदानं विधाय देवीं प्रीणयामि । अद्याजमीयते मम वैगनिर्यातनम् । अद्य मदीयाः प्रार-
थिनः प्रतिष्ठन्ते परलोकम् । अद्य चामून् विशस्य प्रसीदतितरामर्षं क्रासिहः । प्रसीद,
अनुगृह्णान् जगदम्बरे ? गृहाग निजबलिं दीयमानममुना । ' इत्युद्योर्षं यावत्कूः प्रवर्तते
महदं तावदेव समजायत ध्वनिरेको महान् ; तेन साकं देव्या मूर्तिरपि विचलन्तीवाली-
कपत । अम'हृष्य चकितस्यास्य कूरस्य पाणात्रेव चित्रार्पितारम्भ इयात्रस्थित' कृपाम् ।
मयाकुञ्चित्तः सद्य चक्षुरो विस्कार्य देवीप्रतिमाभिमुखं यावदालोकेते तावदेव तदम्प-
न्वराद् - ' क्रासिह ! नास्म्यहं प्रसन्नो बालिमिममुररीकनुम् । ' इति समधूयत ध्वनिः ।
ध्वनिममुमारुर्ष्यं कूरमिहो मयभ्रांजना बभूव । पश्य चारं साश्रयं विरचिताञ्जलिः
' मम्व ? किं निमित्तम् ? ' इति ।

अथ पुनस्तदम्पन्तराद् ध्वनिरायात् - ' क्रासिह ! अतीवजलम्बाधुना तदीयजीवनरज्जुः ।
मतोऽऽमभिपामि परित्रायुमिमां । क्रासिह ! तेषां स्थाने त्वदोपमेव बलिमादानुमुर
स्त्वितोऽस्मि ' इति ।

इति ध्रुवागो देवीप्रतिमां द्वि-कृत्वा बाहिर्निर्गन्ध वीरवरो रणवीरस्तद्व्रज एवोपास्थितवान् ।
महत्सादसु मूर्तिमत्प्राश्चित्तमनवजोक्व दुरामा क्रासिहः परिचित्य कुधाहागेत्रः महपोष-
राकुद्व रणवीरमभ्यधत्त - ' अये ! कोऽयं अमाकारः ? वसिनोऽस्मि सल्लु ? ! रे रणवीर ?
कुतस्त्वमिह ? ' इति ।

रणवीरः । तव ह्योष्णं राधिरं पानुम्, स्वपुत्रानगतुं देव्यै बलिं दानुम्, नित्रामत्र-
न्मान अानृत्रायाजापि परित्रायुमत्र सम्गतेऽस्मि ।

क्रासिहमुगाद् रणवीरानामधेवमुपधुत्स माश्रयंद्दपो यावदुपरि बिलोकेपनि चन्द्रार्सिह-
सावदेव पुत्रान्धिरां स्यानुषं रणवीरमद्राधीदमी । रणवीरमत्रलोकेवैशार्यं महमा ग्याहा-
र्षाद् - ' वाय ? कुरु मां बन्धनमुक्त्वमन्हाप प्रमुकापायंम् । सद्य एव नृपसमेनं प्रबन्धना-
द्विकारयामि ' । इति ।

चन्द्रार्सिहयास्यध्वजममकाठमेव रणवीरः स्वपुत्रु बन्धनमुक्ते विधातुं तदभिमुखं

गन्तुं यावदुपक्रमते तावदेव सहसाऽप्रतोभिगत्य क्रूरेण गच्छत्ययं निरुद्धः । तःक्षणमेव निजमुशुण्डीं क्रूराभिमुखं संधाय प्रोक्तवान् रणवीरः- ' धलमलं पूर ? तस्त्वानादेकमपि पदं प्रचलिष्यसि चेदुत वा मनागपि प्रजल्पिष्यसि यदि तर्हि गोलिकेय तवोरस्त्वलं प्रविश्य परपारं निर्गमिष्यतीति दृढमवेहि । ' इति समाप्याथ तेन समं विक्रीडिपुरिवायं मुशुण्डीं तदभिमुखं पृत्वा स्थितवान् ।

' किमेवं कुरुते रणवीरः ? किमर्थं मां बन्धनाद्य मोचयत्ययमिति विचिन्तयामास चन्द्रः । स्वभ्रातराशयमभिज्ञाय चतुरो रणवीरमन्ववादीत्- ' अयं ? क्षणं धैर्यमाकलय । दुराःसाऽयमधुना स्वस्वकाळमेव जीवति । तदहममु रमयामि कियत्कालम् । ' इति । रणवीरस्त्वेवं वचः संश्रुत्य क्रुधा क्रूसिंहः सैनिकानुचैराहूयाऽऽजिजपत्- ' अयि मदीयवीरवराः सद्द्वारा ? सद्य एवाभिपत्य बालकमेन निवृत्य खण्डशो विदधतु भवन्त । ' इति ।

सेनापतिनिदेशसमकालमेव सकला सैनिका रणवीराभिमुख निजनिर्दिशानाकृष्याभ्यपसन् । तान् स्वाभिमुखमापततो निरीक्ष्य रणवीरः शान्त्या स्थित्वा तत् क्रूसिंहस्य भूतपूर्वं किङ्करयुगलमधुनाऽपि बहिः प्रदर्शिततदनुचरभावविहितप्रहरिकार्यं परीक्षितुमनास्तदभिमुखं निरीक्षित् । इभावापि हृतवेदिना प्रहरिमटौ स्वशरणक्षतः भीरणवीरस्य साहाय्यार्थमभिदुत्य कृपाणमाकृष्य रणवीरमभितः संरक्षितु स्थितौ । स्वानुचरौ रणवीररक्षणं कुर्वानौ निर्वर्ण्य तिविस्मयस्तिमितमानसः क्रूसिंहः- ' नूनं जातोऽय कोऽपि विश्वासघातः । ' इति विचिन्तयामास ।

अथ स्वयमेवासी नृशंसो महता कोपेन स्वचन्द्रहासमाकृष्य रणवीरमभ्यपतदिति तद्वीर्याः सैनिका अपि तत्सहायतार्थमभिधान्य प्रहरिमटद्वयसहित रणवीरं पर्यवेष्टयन् । इत्यमवलोक्ष्यैव रणवीरो निजमुशुण्डीनिर्हादमकार्षीत् । मुशुण्डीनिःस्वनसमक्षणमेव पर्वत एव तिरोहिता रणवीरसैनिकाः म्वनायकसहिताः कन्दरमन्दिराणि परित्यज्य सद्य एव तत्रोपाजग्मुः । क्षणदेव तद् गुप्तगृहचत्वरस्थलं रणवीरस्य बलेन सकुल समजायत । स्ववीरयोधानाकोक्ष्य रणवीरः क्रूसिंहं प्रमहीतुमगूनादिदेश । तत्कालमेव चतुर्भिर्वीरभटैर्निजगृहे क्रूसिंहः । निगडितघ्नास्य करचरणं लोहशृङ्खलाया । अवशिष्टास्तसैनिका अपि बन्दी कृताः ।

अतन्तरं रणवीरो निजबन्धु बन्धनमुक्तं कर्तुं तदन्तिकं ययौ । अतः प्रागेव पुरप्रवेशधारिणी चतुरा रत्नप्रभा कुमुदिनीसमीपमागत्य तां बन्धनान्मोचयितुं प्रवृत्ता । ' कोऽयमुन्दरो राजकुमारः स्वात् । ' इति मनसि विमुञ्चन्ती कुमुदिनी रत्नप्रभां पृष्टवती- ' वरयो ? कोऽसि त्वम् ? ' इति ।

कुमुदिनीप्रभमाकर्ष्य तां मोक्षयन्ती सम्पितमुत्थाप्युजा रत्नप्रभा- ' क्षत्रभवत्या निदेशवर्तिनी कनिष्ठभागीनीपममरकण्टकाधिपतिमहाराजस्य नादिनी रत्नप्रभा भगवतीमभिधादपते । ' इति समुद्रतारीत् ।

इत्यभिधाय रत्नप्रभा कुमुदिनीं बन्धनादुन्मोच्य तदीयचरणयोर्निपतितवती । तस्या वचनं निशम्य विसिस्मिये कुमुदिनी । एषा रत्नप्रभायाः कुशलं पृष्ट्वा हृदा चेमामालिङ्ग्य मुमोच प्रमोदाधुजलम् । मथ रणवीरश्चन्द्रसविधे गत्वाऽऽदौ विमलां विमोच्य पश्चात् स्वाम्रजन्मानं बन्धनान्मोचितवान् । यथैवं मुक्तोऽयं चन्द्रो बन्धनात् तथैवासी स्वपाशांस्वितस्य कस्यचिद् भद्रस्य हस्तान् कृपाणमाच्छिद्यत्कस्माद् बुभुक्षितव्याम् इव क्रूरसिंहाभिमुखं त्रिदुष्य चरणाभ्यां त बलेन प्रभुहार । चन्द्रपदप्रहारसमकालमेवायं पापिष्ठोऽवनितले निपात्य भिया कम्पितुमारभे । भूतलपतित तमयलोचय चन्द्रस्तदुरस्थलमारस्योपविष्टवान् । समयेऽस्मिन् मयङ्कराकृतिरयं व्यलोक्यत चन्द्रः । रणवीरः कुमुदिनी रत्नप्रभा सर्वेऽपि ससैनिका नायकास्तु स्तब्धीभूय चन्द्रसिंहं निरीक्षाद्बहिरे । मन्त्रान्तरे चन्द्र दूरं स्वरस्य कृपाणमुत्तोल्य यावदमु प्रहतुं प्रवर्तते तावदेव महाभयानको प्वनिरिकोऽजायत । तेन ताकमेव ' विरम, रागकुमार ' विरम । जोवतु किञ्चिःकालमसौ नृशंसः ? ' इति गिरमुदीरयन्तौ द्वौ महाभानौ योगीन्द्रौ तत्रागत्य स्थितौ । चन्द्रस्य चोत्थितं करवालधरं करामिर्मा पृष्टतो अग्रहतु । योगीन्द्रौ विलोक्य चन्द्रः क्रूरसिंहवधसोऽवतीर्य महानुभावयोस्त्वयौ-धरणारविन्द्रयुगलमवन्दत । अयातुकुमं रणवीरकुमुदिनीविमलारत्नप्रभाप्रमुख। सर्वेऽपि जना योगीन्द्रद्वयं प्रणमुः । योगीन्द्रयुगलेन निजकरकमलमुचम्वाऽऽशीर्षिः सभापिता भविलाः ।

अथ योगीन्द्रनिदेशेन चन्द्रीकृतं करसिंहमादाय सकला अपि गुप्तगृहाद् यद्दिर्निरगच्छन्। चन्द्रसिंहो निजाल्पसैनिकान् गुप्तगृहमिदं विनाशयितुमादिशत् । तत्क्षणमेव सैनिकां गुप्त-गृहं शिलासकलमृत्पिण्डव्रणइचयै पृथितवन्तः । इत्य विनाशित क्रूरसिंहस्य गुप्तगृहम् । गण्टवा कालेन तन्नामापि नावशिष्टम् । गुप्तगृहाद् यद्दिर्नि स्य चन्द्रसिंह स्वपशानेन भीमप्रतापसिंहेन सन्नतः । वर्षीयान् मन्त्रिणः स्वनेन्द्र चन्द्रसिंहमालोक्य सकण्ठाश्लेष प्रेमयाप्यजलमभिवक्षयं । तदनु सर्वेऽपि मिय, सन्नय सानन्दवदनारविन्दा चन्द्रीकृतं क्रूर-सिंहं सहादाय विजयनगराभिमुख प्रतस्थिरे ।

+ इति वृन्दावनगुरुकुलाधिगतविरारत्नस्य पण्डितमेषाप्रतकविरत्नस्य
 वृत्तौ वैदिकराष्ट्रकान्वासुजे कुमुदिनीचन्द्रे चतुर्दशी कला +

अथ पञ्चदशी कला

“ यदेरोपनत दुःखास्तुल्य तत्रसवत्तरम् ।

निर्वाणाय तरञ्जया तस्य हि विशेषतः ॥ ” (विक्रमोर्वशीये)

“ सत्यमेव जयते नानृतम् । ” (इत्युपनिषत् ।)

“ लभस्व राज्यश्रियमञ्जस्य प्रजा भवन्तु भग्याभ्युदयप्रयोजना ।

यशसैरिन्नोरतरक्षरा वर हर-तु ताप तय वैरिसम्भयम् ॥ ”

(प्रकृतिसौ-दर्भे ।)

बालीदय विजयनगरमासादभ्यान्वयतमस्मिन् विशाले रङ्गमहालये महती राजसभा भवित्री । अभूदय दुरात्मनो नृशसस्य कूर्पिदस्यान्वितमो न्यायो भवितेति राजसभायां गन्तु नगरवासिनो लब्धैवर्णा प्रतिष्ठिता पुरया समुद्यता भवितुमारेभिरे । प्राङ्क्षेत्रे कादशवादन मनोहरोज्ज्वलनेपथ्यशालिन सामन्ताः सेनापतयो मण्डलेश्वरा नगरधेष्टिनो विचक्षणान्त्रान्येऽपि गुरुपदास्तो मृदमेधिनो महीदया अनुकन राजसमितिं प्रापश्य यथायोग्य निजार्थमुपयोजितान्यासनानि भेजिरे । प्रतीहारो राजसभाद्वारमुपस्थितानां भद्रमहीदयपु रपाणां नामानि समुदीर्याभ्यागतनृणा समुदयाय सम्मान ददौ । राजपरिपन्मध्यभागे द्वे विशाले मृगचर्मरुक्षरे महाहंसिंहासने विवृतत, तयोर्मध्येऽतिविशालमेकं प्रोञ्जत रत्न जटित भद्रासन शोभते स्म । इत्यम-येषां सामन्तसेनानोप्रमुखाणा कृतेऽपि विविधमन्त्रम- षडलमाधोजितमभवत् । नरेन्द्रपरिपदि महिलामण्डलार्थमपि पृथगुपवेशनस्थले समायोजि तानि रचिरमणिमयानि कौशेयाम्बरानिमितानि मृदुललळितानि सुन्दरासन्दीवृन्दानि । माण्डलिकसेनानापकमुपतिष्ठाभाजनपुरुरपुङ्गवै राजपरिपदियमातेसकुलमापूर्णां बभूव ।

अद्यापि नोपतस्थ यस्मिन्तीवासव । सर्वेऽपि सभ्या सोरकण्ठमानसा महीमण्डलाखण्डल प्रातेपात्तयाञ्जिरे । “ विजयता विजयनगराधीश्वर । चिर जीवतु जगज्जीवनो विश्वम्भ- रेश्वर । ” इति जयघोषपुर सरमाशीर्वचोराशिसमाकर्णनसमकालमेव सभापतजना - ढपतिष्ठते नरेन्द्र- साम्प्रतम् । ‘ इत्यवगम्य सावधानाः समवर्तन्त । विशेष्यः सर्मासदामि दानीं द्वाराभिसुखीबभूव नयनचकोराद्रनापङ्क्तिर्मैदिनीमंदनीय नरेन्द्रचन्द्र पातुमनिमेष मेपा । अप्रान्तो निजातुजस्य नृपचक्रवर्तिनो महाराजधीरणशीर्षिहस्य इस्ताराविन्दमादाय महामहेन्द्रो महाराजधीचन्द्रासिंह सानन्दवदनेन्दीवरो राजसैद् सदन समासदत् । तदनु

- १ सुजाय । २ निर्वाण निर्गत सुखम् । ३ यद्य शरैरे-श्वर्तितदीजले । ४ विचक्षणा । ५ पृथग्यः । ६ राजसभा । ७ सहाय । ८ सिंहासनम् । ९ महीमहेन्द्रः । १० सभ्यानाम् । ११ महानन्दनम् । १२ राजसभापृथम् ।

नि.नेपमुवनचन्द्रनीचौ प्रशान्तपावनीयमुखचन्द्रौ महनीपालुभाजवान्द्रौ योगीन्द्रत्वपि नरेन्द्रममामन्दिरं प्राविशताम् । महामनोरनयोर्नन्तरममरकण्टकस्यविरमन्त्रिवरस्य श्रीमद्योगेन्द्रनाथस्य कराम्बुरदं पृथीत्वा प्रयाः प्रधानः श्रीप्रतापसिंहो नरसिंहसमालयं प्राप्ति- क्षत् । सर्वेषाममीषां पश्चादनुक्रमं कुमुदिनी रत्नप्रभा विमलाऽमरकण्टकट्टराजमहिषी चन्द्रममाऽपि नृपसंसर्गं प्रविष्टा । इत्यमखिले राजपुरमण्डले राजवभास्यदनमुपसेदुपि सति सकलाः समाह्वारा नरा निजापनादुत्थाय नरेन्द्रश्रीचन्द्रसिंहस्य जयमुदीर्यं प्रणेमुाखिला- नमुन् । प्रविश्य राजमभां रक्षिर्ज्ञानचारगी समलज्जन्तुः सिंहासने उभावरि महासुभाषी योगीन्द्रौ । तन्मध्यवर्तिं नृपासन नृपररः धीचन्द्रसिंहो निजानुजेन मनुजपरिना श्रीरण- धीसिंहेन समं समलद्भृत्तवान् । ततो मनादग्निप्रवर्तिनि विष्टेरे मन्त्रिपुङ्गवौ विरेजतुः । तस्मात् प्रयगायोजितेषु सुन्दरमञ्जान्तेषु सकलोऽपि लल्लेनासमुदायो निजनिजमध्यमलज्ज- कार । सर्वेऽपि राजपरिपदि विरराज शान्तिदेवी । इत्यमकीने होरैककाले महााजधी- चन्द्रसिंहः स्वनेतानायकद्रुगलाभिमुलमबलोक्ष्य ' नायकौ ! स्वगन्धनाय्याद् यन्दीकृत- मादायोपानयतमिह । ' इति गिरमुदाजहार ।

“ यदादिशति राजेन्द्रः । ” इत्यभिषायोभासपि नायकौ नरेन्द्रं प्रणम्य निपृष्य निर्गत्य ततः क्रियत्सन्धानन्तरमेव लोद्भृष्टद्वयजानियन्त्रितकरचरणं नृसंसं क्रूरसिंहं राजसभायां समानीय स्थापितवन्तौ । राजसभामध्येऽथाद्सुखलम्प्यौ क्रूरसिंहः । पापिष्ठ क्रूरसिंहमवलो- क्ष्यैव सकलैः सम्यननैस्तदुपरि निपाठिता तिरस्कारमयी सट्टिः । क्षमं मौनमाकलयथायो महा- राजधीचन्द्रसिंहो रोषारण्योचन क्रूरसिंहममायत- ' किं रे क्रूरसिंह ! कस्मिन् विचारे निमग्नोऽसि ? किमेवं शान्तो भूया सिधवोऽपि रम् ? ' इति ।

क्रूरसिंहः । (दौनमुक्तः सपृष्य ।) राजेन्द्र ! नृसंसः पापान्मा निर्पृग्य कृत्रमोऽत्रिनीच- र्वापं क्रूरसिंह सम्यति पदचात्पारानलेन दग्ध्वा मरमीभवति । ममंल्लयानि सन्ति मे दुरितानि । भगवन् ? नाहाम्यहापिदानीमिह मेदिनोमण्डले क्षमपरि जीवितुम् । तदनु- कम्प्यासौ ययामम्भवमज्जमा यममदनं विमर्जनीयः प्रमुग्गा । भवात्सतां धर्मधारिषुल्ल- रागां घर्णीधराधीश्वराणां हस्ताद् भवेन्मम यदि मरणं सुखोक्तपरिं तर्हि समुपेभ्याम्य- हम् ? ! चन्द्रसिंह ! सरसिकारं श्रीमन्तं विरायुषं करोतु जगदीश्वर इति मय्यत्रतजनमुम- हारं शङ्करं प्रार्थयेऽहमतिवरात् ।

चन्द्रसिंहः । (शान्तदृष्टा ।) क्रूरसिंह ! प्रागेरभिषः सुभविचारहाय हृदि यदि पदमकरिव्यसदा नेरती दुर्गविरमसिन्धुदप ते ! ! ।

क्रूरसिंहः । तथ्यनभिधीयते नरेत्रेण । विनागकाले विररीगजुदिसिणि ङि न रिहायने

१ राजवमम् । २ सभयाः । ३ अजिनं नृगचमं । ४ अग्ने । ५ नारीजनः । ६ पृथ्वी- पानेधराणाम् ।

प्रभुणा ? यदा हि परिणिनमिपति दशा तदानामिव क्षेमुषी जायते मलीमंसा, विलीयते चाखिलाऽपि चातुरी । कर एव विष्टति करगतं शशम् । राजन् ? न न रिदलति खडु कलुपकलरस । सत्यमेव जयते नानुनम् । ' तदनुगुणाय शृशसो दुरारमा क्षणमेकमपि साम्प्रतमर्मैर्पणीय खलु जीवन्नत्र भवता ।

चन्द्रसिंह । समीचीनम् ? इदानीमेव प्राप्स्यसि स्वमात्मकर्मण पलम् । (प्रधान प्रति ।) आर्यप्रतापसिंह ? निशप्यतामयं तदीयं भाषि शार्पेनं बन्दीकृतो भवता, येन सजीभवेदसौ ।

महाराजनिदेशसमकालमेव प्रतापसिंहो दण्डनिदेशमिममनुवाच्य समप्रायत्- " राज्य-रिपो क्रूरसिंह ? चिरकालात्त्वमजितदुर्गास्य रिजयनगरस्य चाधिपतिभिः सप्तं निर्गृह्यन् वैरमाचरसि । अजितदुर्गाधिपतिमहाराजश्रीवेसरिसिंह शरणागताम्पा युष्माभ्या जनकतनयान्याममय दत्वा निजाश्रये निदधे वाम् । तस्य महाराजस्यास्य बुभुजति भङ्गौ । कृतज्ञतया परित्ररितु युष्माभ्या दत्तमासीद् वचन महाराजाय । तद् वधनमपालयता त्वया यदीय भुक्तमन्नं तस्यैव कृतघ्नतया व्यभक्षि ; राज्ये राज्ञि सम्भरि त्वया रिरचित बहुविध कपटजालम् । तेषा प्रतिफलत्वेन यत्ते शासन विधीयते तदत्यल्पमेव वरीवर्ति । क्रूरसिंह ? श्यु निजापरिधान्-

१- अजितदुर्गनगरश्रेष्ठिन पुत्रवधुहरणम् ।

२- अथलायास्तस्या उपरि षलाकारप्रवर्तनम्, अत एव तस्या वनिताया निजात्म-घातकरणम् । अथ प्रमदायास्तस्याः कलेवरं शकलीकृत्य तदीयहत्या गोपायितुमनसा भूमौ तस्याच्छादनम् ।

३- रणवीरसिंहापहरणम्, महाराजस्य मृत्युसम्पादनम् ।

४- राननन्दिन्या कुमुदिन्या दुष्टवासनामयी दष्टि, तस्याश्चाहरणम् ।

५- महाराजश्रीविजयसिंहस्य प्राणग्रहणकृत्येयन्त्रम् ।

६- राजकुमारश्रीचन्द्रसिंहस्य विश्वासघातं विधाय प्रग्रहणम् ।

७- महाराजश्रीविजयसिंहस्य प्राणविनाशनम् ।

८- कुमुदिनीहरणम्, तस्या उपरि अत्याचारकरणम्, तस्याश्च शलं दातुं नयनम् ।

९- महाराजश्रीचन्द्रसिंहस्यापि शलिदानसम्भारः ।

१०- विमलहृदया स्वपत्नीं विमलामपि बलिमर्पयितुं तय विचारः ।

क्रूरसिंह ? इषन्ति तत्रांगासि सन्ति । कवियारं स्वामभ्यन्महाराज पापकर्मणो निवार्या-निहृत्य जीवन्तमेव रिमुच्य दद्यान्नके । अत एव तदीयदयाया हरुपयोगो विहितस्त्वया ।

१ मुदि । २ मलिना । ३ नश्यति । ४ अतस्य । ५ दण्ड । ६ कलह कुर्वन् । ७ कपट जालम् । ८ बन्दीकरणम् । ' प्रग्रहोपग्रहो घन्याम् । ' इत्यमर । ९ ' आगोऽपरिधो मन्तुध । ' इत्यमरः ।

कूरसिंह ? त्वया धोरं कपटजालं कृणमभूत् । अतिभयङ्कराश्च मन्तवो विहितास्त्वया । तदीदृशामेक्षम्याणामपराधानां शान्तवत्वेन केवलं गलेपाशदण्ड एवाज्ञाप्यते ते । कूरसिंह ? इतस्तुतीयेऽहनि मध्यन्दिने चन्द्रवतीवरङ्गिणीतीरमुखे गलपाशस्ते दास्यते । त्वदपराधानालोचमानैरतीवतीव्रहृत्पया संपीड्य व्यापादनीयस्त्वमस्माभिः किन्तु परमदयालुताऽस्मन्महाराजेन तवेदनी लघीयसी शिक्षाऽऽज्ञाप्यते । कूरसिंह ? महाराजस्य सभासदाज्ञान्धेषां मतानुसारं निर्णीतोऽयं त्वदपराधानां गलपाशदण्डो विज्ञाप्यते ते । ' इति ।

कूरसिंहस्य गले पाशदाननिर्णयमाकर्ण्य सर्वेऽपि सामाजिका हर्षकिलकिलारवं चक्रुः । बभूवुः श्रावितरामानुराः सकला अपि पौरजना नृदासं कूरसिंहमेवमालोकितुं पातो लम्बमानम् । दण्डविज्ञापनानन्तरं सर्वतोऽपि सभायां शान्तिराजिरासीत् । परमन्ते शान्तिभङ्गं विधाय नृदास-कूरसिंहो दीनरदनः सन् व्याजहार- ' आम् । योग्यमेव शासनं व्यधाय मे । शूलार्होऽहमात्मन् । तथापि मद्दुपरि समनुकम्प्याज्ञापितो मे गलपाशदण्डो महाराजेनेति बलवदुपकृतोऽस्मि नरेन्द्रेण । अधायौ चन्द्रमिहाभिमुखोभूय निजगाद्- ' महाराज । अस्ति प्रार्थनीयं मे किमपि श्रीमृचरंणान्तिके । इति ।

चन्द्रसिंहः । कथय मुदा । श्रोष्यामि तत्राखिलं कथनम् ।

कूरसिंहः । गलपाशदानापूर्वमस्य नृदासस्य तदीयदुष्कर्मणां क्षमा विधेया धीमता । क्षमिष्यते चेन्मामत्रमरान् ; अहमतीवमुदा शान्तहृदा चोपरंस्यामि ।

चन्द्रसिंहः । कूरसिंह ? प्रमुदाऽहं त्वां क्षमिष्ये । परमिदानीमहं त्वा वैत्र राज्ञोमि क्षन्तुम् । केवलं मम प्रतिज्ञातमेवात्र कारणम् । यदा त्वं गलपाशदानखले पदं निधास्यसि तदानीमेवाहं सख्यहृदा त्वां क्षमिष्ये ।

कूरसिंहः । (शितो नमयन् ।) अतीवोपकृतोऽस्मि । (रणवीरं प्रति ।) राजकुमार-ध्रीरणवीरसिंह ? अपि वितरिष्यसि मे क्षमाम् ? ।

रणवीरः । कूरसिंह ? विमलान्तःकरणेनाहं त्वां क्षमे; दये चाहं त्दुपरि । जगन्निपन्ता जगदीधरस्तयामने वितरतु शान्तिम् ।

अनन्तरमसौ कूरसिंहः कुमुदिनीमालोक्य प्रोवाच- ' भगिनि कुमुदिनि ? मम दुष्कर्माणि विस्मृत्य मां क्षमतां भगवती । ' इति ।

कुमुदिनी । त्वकृतानि समलदुरितकर्माणि विस्मृत्याहं शुभमिच्छामि ते । कूरसिंह ? भगिनी तत्राप्यमशान्त्यै परमात्मानमहमभ्यर्थये । भ्रातः कूरसिंह ? क्षान्तोऽसि मया त्वम् । (अधार्यं रत्नप्रभायाः क्षमामयाचत ।)

रत्नप्रभा । कूरसिंह ? क्षम्यसे त्वं मयाऽपि । सर परमेदररभधुना केवलम् ।

' ऋतमाह भगिनी । तथैव शरोम्यहमिदानीम् ? ' इति समुदीर्यासौ विमलानिकटमुपगम्य तामाचक्षे- ' त्रिये विमले ? तत्राप्यपराहं खलु मया । त्वत्स्वामी भूषा म्यामीवाहं तवैक-

मपि कर्तव्यं नान्वतिष्ठम् । हन्त ? विवाहप्रथिना निबध्य मया सममात्मानमतीवकष्टं प्रापितवत्यसि । सुखस्वप्नोऽपि नालोकि त्वया । अयि त्रिमलहृदये त्रिमले ? ममागासि विस्मृत्य स्वीयमिमं कर्मचण्डालं क्षमस्व त्वं स्वामिनम् । हा हन्त ! ! अतुल दु खं दत्त मया ते । प्रिये ? नूनं पतिप्रताऽसि त्वमिति नाहमबोधिष्य प्राग् विमूढ । हन्त ! मोहमदिरापानमद-
मत्तेन मयाऽमृतं विस्मृत्य विपमुपभुक्तमिति परमात्मनस्तवापि चाहमपराधी संजातोऽसि । अयि पवित्रप्रणयिनि ? कुटिलोऽसि, नृशसोऽसि, दुष्टोऽस्मीति सकल विस्मृत्य त्रिमिदानीं नराधममिमं क्षमस्व । ' इति निगद्य क्रूरसिंहो विमला प्रणिपतितु प्रवृत्तगाम् । पर प्रणमन्त-
मसुं वारयन्ती समाश्वास्य प्रोक्तवती विमला- ' प्रियतम ? परित्यज्यतामयमिदानीं सत्सार-
मोहो भवता । परमकारणिक परमेश्वर पापकर्मणो भवन्त तारयिष्यतीति तस्मिन्नेव समाधीयतामात्महृदयमिदानीं भवता । प्राणनाथ ? भवन्मरणानन्तरामिय दासी भवदीया विधाय सहगमनं परलोकमेव्यति । परत्रैवावा परमेश्वरभक्तिनी सुखेन सम निवस्य्याव । अनवरत जगदीश्वरसकाशे महाराजश्रीचन्द्रासिंहस्य विजयार्थमर्थयिष्यावहे । इति ।

क्रूरसिंह । (साधुनेत्रः ।) धन्याऽसि पवित्रहृदये विमले ? धन्याऽसि त्वम् । मुन्दरि ? तव साहाय्येनैवाहं घोरपापकर्मणो निवर्तिष्ये । देरि ? उद्धृत मम कुल त्वया । धन्याऽसि त्वम् ।

विमला । नाथ ? नास्ति साधुवादभाजनमहम् । धर्मं एवाय नारीणा यदात्मप्राणेश्वरमा-
मरण मनोवाक्कायै परिचर्य परमेश्वरसदृश मन्येत भार्या । पतिरेव परमेश्वर स्त्रीणाम् । समासत सर्वस्वमेवासी स्वामी वर्तते खलु योषिताम् । स्वप्राणेश्वरगंवासानन्तरममुना सहगमन विधेय योपया । उतवाऽसाध्ये तसिद्धनया महिलया यात्रजीवं वैधन्यधर्मं पाल-
यित्वा सदाचरणेन सरक्षणीय शीलमात्मन । प्रियतम ? परिहीयता तावदयमखिलो विचारो भवता । दुरितकर्मनुतापं कुर्वाण तिलोक्य भवन्तमह प्रमुदिताऽसिम् । सम्प्रति स्मर्यतामीधरो भवता । कारणिकस्य तस्यैव शरण गम्यता श्रीमता । दयालुरसौ दयानिधि-
र्भवन्तं पापकर्मणः परिपाल्य समुद्धरिष्यतीति स एव ध्यायतामनिश दयितेन ।

पलायदुर्दीर्घ योगीन्द्रो दसंयित्वा कथितवती क्रूरसिंहं विमला- ' नाथ ? गम्यतामनयो-
मंहारामनोरन्तिकम् । परिगृह्य चैनयोश्चरणारविन्दरज पवित्रीम्रियतामात्मा श्रीमतेति । ' विमलोदितमाकर्ण्यैव क्षनैर्महारामनोरम्यणं गत्वा तदीयचरणयोर्निपत्य प्रोवाच क्रूरसिंह -
' परमपूज्यो महानुभावो महामानो ? अभिवादयतेऽग्रभवन्तौ नृशसोऽर्थं क्रूरसिंहः । क्षमां भिक्षतेऽसौ भगवच्छरणान्तिके । दयाउदेधौ ? क्षन्तव्योऽयमपराधी श्रीमद्गाम् । ' इति ।

प्रथमो योगीन्द्रः । क्रूरसिंह ? क्षम्यसे त्वम् । (विमृश्य ।) आम् । क्रूरसिंह ? अपि परिचिनोषि माम् ? ।

क्रूरसिंहः । (साधुर्धम् ।) नैव भगवन् ? ।

योगीन्द्रः । श्यु-थेनापहृतं त्वन्वितुरान्मम्, यस्मै समर्पितवोत्तमजितदुर्गारम्भं द्रव्यमा-
दाय विपुलम्, यस्य च महाराजध्रीकेनरिसिंहहस्यात्मजौ निगृह्यानीयायत्तीकर्तुं त्वं प्रत्यज्ञासीः;
स एवापममरकण्टकस्य भूतपूर्वाधीश्वरो रणजितसिंहः स्वयमद्य योगिवेषणोपस्थितोऽसि
एवसमक्षम् । [इति समाप्त्याय योगिवेषो महाराजः स्वासनादवतीर्य मध्येसमं तस्यौ ।]
इदमाकर्ण्य सर्वेऽपि ममासद्ः स्तब्धाः समजायन्त । कूरसिंहस्तु सहसाऽऽश्चर्यं च—
कितोऽभवत् ।

महाराजं श्रीरणजितसिंहं पिलोकथैव रणवीरो रणप्रभा चोमौ पितुरन्तिक्रमभिधाव्य
प्रणम्य जानुभ्यां समुपानिक्षताम् । तयो र्मुदंनि स्वहस्तं विन्यस्य महाराजो जामातरं
दुहितारञ्च— ' वसौ ? आयुष्मन्तौ भूयास्तामुमौ । ' इत्याशीर्वादं वितीर्य प्रेम्णाऽऽ-
लित्तिवान् ।

चन्द्रसिंहोऽपि महाराजनिक्तमागत्यामुमवन्दत् । तं स्ववक्षसा समाक्षिप्य कुशलम-
पृच्छन्महाराजः । महाराजध्रीरणजितासिंहनरेन्द्रमारिभूतमाकर्ण्य तदीयपाणवल्लभा चन्द्रप्रभा
देवी तत्प्रधानवरो नरेन्द्रनाथशोभा महाराजसविधं सत्वरमाजगमतुः । मन्त्रिवर्यो नगेन्द्र-
नाथस्तु महाराजं निरीक्ष्यैव सहसा साष्टांगप्रणिपातं प्रणनाम । जवामात्यवरं निजकराम्या-
मुथाप्य महाराजध्रीरणजितासिंहः स्नेहातितायेन परिव्रज्यामुमाधासयामास । अनन्तरं
महादेवी चन्द्रप्रभा पर्युमुक्षी नरेन्द्रचरणारविन्दयुगलं बबन्दे । सद्य एवैनामुत्थाप्य
निजकरपहवेन तदीयमभुजलं परिमृण्य शान्तिप्रदेन वचसाऽनवीन्महाराजः— ' देवि ?
किमिति विगलयमि पिलोचनकमलयुगलादसजलजालम् ? ' इति ।

इयदराधि योऽमौ कूरसिंहो निमग्न आसीदात्मविचारपाराशरो स इदानीं प्रयुज्य प्रणम्य च
महाराजमामदुरितकर्मणो क्षमामयाचत् ।

महाराजः प्रोवाच— ' क्षमतामयं परमदयालुर्दयापिन्दुरसिञ्चन्पुजंगदीश्वरस्त्वदपराधान् ।
मद्रं भवतु ते !! ' इति ।

अथापरं योगीन्द्रं प्रणम्य सनद्रवमभायन कूरसिंहः— ' भगवन् ? धीमदुक्कण्ठे क्षमा-
मिधुरेण भगवच्चरणकमलचञ्चरीकः किङ्करः । ' इति ।

योगीन्द्रः । जगदीशस्त्वां दर्शयिष्यति सन्मार्गम् । स एव क्षमिष्यते त्वाम् । जगक्षिपन्ता
प्रसुरेवोद्धरिष्यति त्वाम् । कूरसिंह ? अप्यभिजानासि माम् ? ।

कूरसिंहः । (साश्चर्यं तदभिमुखमालोक्य) नाभिजानामि दयालुदेव ? को न सल्ल
भगवानिति नास्म्यलमजगन्तुम् ? ।

मर्षे समास्तारा नरोऽपि— ' कोऽयं नु भवेन्महात्मा ? ' इति विविशसमाभा बहुविधं
वितर्कयन्तो योगीन्द्रामिमुक्षुमुपोषितैरिवानिमेपलोचनैरालोक्याञ्चकुराकुलहृदयाः । योगीन्द्रो
निजामनादुचीर्य समामप्यत्यहमुपगम्य शान्तमूर्तिस्तस्यौ । विषेऽपि पारिषेया विस्मयस्मेरान-

भारविन्दा योगीन्द्रमुखचन्द्र व्यलोकन्त । निमिदानीमसौ विशदयतीति श्रोतुमनसोऽस्मिन्ना
 भवेत्क्षेत्रिरे । अथ महानुभावो मनस्विपुङ्गवो महामा योगीन्द्र सङ्घनेतुरयाऽमृतशुभा दशा
 विष्वगवलोक्य गम्भीरा गिरमाददे- ' क्रूरसिंह ? सर्वेऽपि सम्यग्दोषा ? अथ कर्मविपाकब-
 लेन कलुषामन क्रूरसिंहस्य जातेयमीदृशी दशा । इदानीमयमाभ्युदितकर्मकृतेऽनुत्पद्यते ।
 पश्चात्तापानलदग्धमानहृदयतयाऽसौ साम्प्रत निर्मलमानस संवृत्तोऽस्ति । अतएवाहमधुना
 निजपूर्वाश्रममेनमाभिज्ञापयामि । क्रूरसिंह ? शृणु । पश्य विलोचनयुगलीमुन्मील्य-यस्त्वा
 परिपाल्य पोषितवान्, तदुपकारप्रतिफलतया यश्च त्वया योगाम्यासाथं पुण्यभद्रामरिचीरोपा-
 न्तगतो बन्दीकृत्य वधाय मार्तण्डहस्ते समर्पित, स पुत्रायमजितदुर्गाधिपतिमहाराजकेसरिसिंह
 स्वयमद्य तव पुरतः समुपस्थितोऽस्ति । ' इति ।

“ किम् ? महाराजश्रीकेसरिसिंह श्रीमानेव किम् साक्षात् ? ” इति परितो गिरः
 समुदीर्णा निखिलसभागतजनमुक्षेभ्यः सहसैव ।

महाराजश्रीचन्द्रसिंहस्तु स्वपितृचरणाग्निरीड्यैव सिंहासनासोत्फालमुत्तीर्य पितुरन्तिकमुपेत्य
 साष्टाङ्ग तच्चरणयोरपतेत् । ' उत्तिष्ठ चन्द्र ? उत्तिष्ठ । ' इत्यभिधाय महाराजस्त स्वहस्ताभ्या
 मुत्थापयामास किन्तु तदप्रतश्चन्द्रोऽस्य विरचिताञ्जलिर्जानुम्या निपण्ण एव स्थितवान् ।
 कनिष्ठराजकुमारो रणवीरस्तु कियत्कालपूर्वमेव तातचरणान्तिकमागत्य निवद्धहस्तपुगे जानु
 भ्यामुपविष्टोऽभवत् । महाराजश्रीकेसरिसिंह स्वपुत्रयोर्मूर्द्धनि निजमेकैकं कर विन्यस्य-
 ' वस्ती ? सुखिनी भूयान्ताम् । न परिदेषा कर्हिचन सत्यद्रयाधर्मनीतयो भयद्रयाम् ।
 सच्चिदानन्दस्वरूपो निभुरखिललोकनायक प्रभुधिरनीत्रिनौ कुर्याद् भवन्तौ ? ' इत्याशीर्वच
 पुष्पाणि ववर्ष ।

अयोभापि रात्रुमारौ निजजनकपाश्वरत उथितौ स्थितौ । स्थिरो मन्त्रिवर प्रतापसिंहो
 महाराजसमीप परिधाय प्रणम्य चाधुबिन्दुवृन्द मुमोक्षाक्षिभ्याम् । महाराजस्य हर्षोत्कलिका
 कुलह्लादा स्ववक्षसा समाश्रित्य तदीयं वाचनं परिश्रुत् य परितान्त्व्य चाल कुशलवृत्तमाक्षीत् ।
 अनन्तरमखिलेण सामन्ता सेनापतय सभागताश्चान्येऽपि जना क्रमदा समुपगम्य महाराजे
 प्रणेसु । अथ महाराजश्रीरणजितसिंहनरेन्द्रोऽप्रत उपस्थाय महाराजश्रीकेसरिसिंह प्रणम्य
 प्रणिजगाद- ' केसरिसिंह ? अस्म्यहमपराधी भवत । राजन् ? आत्मना समामाभ्य भवता
 नीतस्य अनुमम सफलितम् । न प्राभवमघोरधि भवन्तमाभिज्ञानुमहम् । ' इति ।

महाराजरणजितसिंहस्य वचनमीदृश निराभ्य महाराजस्तमात्मह्लादा प्लमालिङ्ग्य प्रायद्व-
 ' रणजितसिंह ? गतोऽसौ काल । इतोऽस्माक नूतनं जातं जनुरिति प्रभुध्यान कुर्याणा वर्ये
 मोदेमहि । स्वचालकानमृनालोकमाना आनन्देन वयमिदानीम् । ' इति । तत स्मितमुखा
 म्बुजो महाराजश्रीकेसरिसिंहो रजप्रभा कुमुदिनीञ्चामनिकटमार्या तयो शिरसि करकमलै
 निधाय शुभमाशीर्वादं दत्तवान् ।

अथ विमलां स्वसमीपमाह्वय तन्मस्तके हस्तं विनिधाय व्याजहार महाराजः ' पुत्रि ! भाग्यशालिनी स्वमसि । त्वत्स्वामिनोऽयमिदानीं पुनर्भवः संवृत्तोऽस्ति । वत्से ? अस्य पापापु-
तापकुशानुनिर्मलस्यात्मना समं सहगमनं विधेहि । लोकान्तरेऽपि स्वदयितेन सह प्रभुगुण-
गणगानं कुर्वाणा सानन्दं सुखं निर्विशेषम् । पुत्रि ! कुर्याच्च मङ्गलं सकलमङ्गलमूष्मदे-
श्वरोऽयमनिशम् । ' इति ।

सुचरित्रा विमला महाराजस्याशीर्षचनस्रजं शिरसा परिगृह्य ततः कियद्दूरं गत्वा
स्थितनती । इत्यकालपर्यन्तं स्थित एवासी नूरसिंहो निजपापकृत्यानुतापं वितन्वानोऽभिरल-
गलदधुजलविन्दुजालाञ्जितलोचनोऽवाप्सुमुखोऽवर्तत । सोऽधुनाऽकस्मादभिधाप्य महाराज-
चरणारविन्दद्वन्द्वे निजमुत्तमाङ्गं निधाय तारस्वरमरदत् । अथैनमुत्थापयन्महाराजः ' उच्छिष्ट,
नूरसिंह ? उषितो भव । किमर्थं रयते स्वया ? ' इति प्रोच्य तदापृष्ठे स्वहस्तं परिवर्त-
यामास । विलपन्नयं वरी सम्पुटीकृत्य समगादीत्- ' भगवन् ? दुरात्मन मया सर्वेऽपि
भयन्तो निपीडिताः सन्ति नितराम् ; भगवन्नि मदपुण्यानि । हन्त ! किन्निव भवेन्मम
परमेश्वरन्यायालये ? मनीव संतप्यते मम हृदयं दुरितकर्मभिर्रेभिः । ' इति ।

केसरिसिंहः । भद्रं भावता ते । नूरसिंह ? मा स्म शोची कृतानि । परमामभ्यास-
मग्नो भव । क्षान्तानि तवाखिलानि दुष्कृतानि प्रभुणेति त्वमवेदि । तदिदानीमानन्दितहृदा
सच्चिदानन्दकन्दप्रभुचिन्तने विधेहि त्वम् ।

धूरसिंहः । भगवन् ? मयैकनृशंसेन धीमन्मारणरूपटजालं धिरचितमभूत् । हन्त !
कथमहं तदातो नोपरतोऽभवं दुरात्मा ! हे दयासिन्धो दीनबन्धो जगदीश्वर ? अतिमात्र-
महं मग्ने अत्रदुपकारं यदत्रभवता महाराजस्य प्राणान् सरदयाहमेकस्मादतिभयङ्करदुरितक-
र्मणः परित्राव । महाराज ! कथममीपा मातृजातौ हस्तात् परिमुक्तोऽत्रभवान् ? कुत्र चाय
प्रस्थितः ? इति विज्ञातुमिच्छामि ।

केसरिसिंहः । शृणु-नूरसिंह ? कथयामि तदुदन्तजालं ते । मारयितुं मां मातृहस्ते
सर्पितवति त्वयि जगद्गमा भमी ततो मां भयङ्करमेकमरण्यं निन्यु । तत्रैकस्मिन्मदीरदतले
मामुपवेश्य चण्डाला इमे मम वधं कर्तुं प्रवृत्ताः । परमन्यैव परमेश्वरेऽऽभवत् । तान्
मनाम् विरन्तुं प्रोच्य- ' प्रभाविताः स्युरिमे यदि मद्रुपदेशैरपदिशामि तदाऽहमन्तिमकाल-
लिमिमान् ! ' इति समवधार्य तानहं बहुविधमुपादिशम् । परमेश्वररूपया तेषामुपितं हृदि
दपया । परिशर्तैस्त्वैर्मदीयनिर्देशैर्जविचारः । अथ जनद्वैरैः- ' नागन्तव्यं धीमता
कदाप्यत्र नरो ? ' इति मत्त प्रतिश्रुतमादाय तन्मगमेवाहं ततः प्रस्थापितः । प्रयातेषु
तेषु वाननाभिमुखमहं प्रस्थितः । यत्रतो गच्छहं विच्छायामटस्यां नियतिर्बलेनैकस्मिन्स्थले
स्वपरमपूज्यगुह्या श्रीयोगेन्द्रनाथेन समं समैर्गति । परमपूतनीयान् गुह्यचरणानरलोक्यै-

१ चण्डालाः । २ निर्बन्धं मारणम् । ३ प्रतिज्ञानम् । ४ नियतिर्बन्धम् । ५ मितिः । सन्नत-
इति यावत् ।

वाहमस्थानन्दसान्द्रैहृदयस्तत्पदारविन्दद्वन्द्वे निपत्य वन्दनमकार्षम् । अतो माम-
भिज्ञाय- ' कथमिदमरण्यं सम्प्राप्तवानसि एव ' मिरयादिवृत्तान्तमपृच्छत् । सकलामारमकथा
तस्मै निवेद्य- ' नाथुना पुनर्जिगमिषामि ससारमहमित्यभिधाय तदाश्रमे सुखं न्यवाप्तम् ।
महुरणा चिरकालात्यक्तोऽभयससारमोहः । तेनातुल्यं मकटजालं त्रिपद्य ' प्रभुस्मरणे मन
समाधाय योगबलमुपलब्धमभूत् । निजपरमपूज्यगुरुररण्यशुभूपालामुपलभ्याहं महता
दुर्घेण तत्रामु पारिचरन्पवसम् । किञ्चि कालान्तरं तस्मात् स-पत्न्याश्रमदीक्षामुपगृह्य शनैः
शनैः सत्कृपया योगबलेमुपलब्धवानहम् । तस्यैव योगबलस्य प्रभावेणैव स्वपुत्रप्रवृत्तं तत्र
निवसन्नेवाहं समुपलब्धवान् । तत्प्रतापेनैवाहमामजरक्षणं कर्तुं शक्तोऽभवम् ।

शूरसिंह । भगवन् ? तन् किं स्वयमेव धीमान् रणवीरहृदयप्रवृत्तस्य ममासीत्तदानी-
मुपादिश्य सम्बोधयिता खलु ? ।

केसरसिंह । नैव । रणवीरस्वाद्यरक्षणे गुरुवरो मे योगेन्द्रनायोऽभूत् । प्रागयं
स्वयोगबलेनास्मदीयं भद्रं वितनुते स्म । पश्चादहं विज्ञापितस्तया सकलवार्तयाऽमुना । प्राप्त-
योगबलमवगत्य मा ससारशुभकर्माणि कर्तुमादिश्यासौ हरद्वाराभिमुखं प्रतस्थे । प्रस्थिते
तस्मिन्नहं तत्रैवारण्ये पर्णकुटीं विरम्य परमात्मभ्यानमकरवम् । कदाचित्कहिंचित् स्वपुत्रदशा
निरीक्षयि । अहमेवास मोचयिता बन्धनालयाद् रणवीरस्य । भयैव दर्शिता दुर्गाभ्यन्त-
रगामिनी सुरदा चन्द्रसिंहाय । योगबलस्यैव चमत्कारोऽथ यद्य प्राप्तवान् गुणगृहगामिनीं
सुरदा तदा ।

शूरसिंहः । (साधु ।) प्रभो ? सुतरामनुकम्प्यायमत्रभरता पापकर्मणः प्रतिरुद्ध ।
जगदीश्वर करोतु साहाय्यमनिश भवन्मद्गलकर्मणि । इदानीमहं शान्त्या मरणं प्रपत्स्ये ।
चिरकालादथ शान्तमजनि मम हृदयम् ।

केसरसिंह । शूरसिंह ? अपि भिजीत्रिपसि त्वम् ? ।

शूरसिंहस्तु- ' नैव प्रभो ? नाथुनाऽभिलषामि क्षणमहृगुरमिदं जीवनम् । ' इति
प्याहृत्य योगीन्द्रपदारविन्दमवन्दत । ' जगदीश्वरस्वा क्षमता त्वदुद्वरितकर्मकृते । ' इति
निगद्य महाराज. स्वपुत्रीं गृहीत्या सिंहासने प्वराजत । महाराजश्रीरणजिजिसिंहोऽपि
स्वासनं समलङ्कृतवान् । क्षणं शान्तं स्थित्वा चन्द्रसिंहं शूरसिंहं समपृच्छत्- ' शूरसिंह ?
अपि निपेदनीय किमपि ? गृही- यद् विवक्षसि त्वमिदानीम् । समुद्यतोऽस्मि तवाखिलका-
मनां पूषितुमिति । '

शूरसिंह । रात्रि ? केवलं स्वपापकर्मणां क्षमां प्राप्नुमेव ममाभिलाषो महान् ।

चन्द्रसिंह । शान्तोऽपि मकटैस्वमस्माभिः । किमप्यपरं वाञ्छसि ? ।

शूरसिंह । सद्गमनाभिलाषो विद्यते ममियाया विमलाया , तदस्मिन् कर्मणि सहायो
भवतु धीमान् ।

चन्द्रसिंहः । धर्ममगिनो विद्यते मन विमला । तदहं विधास्यामि तदिच्छानुकूलं
प्रबन्धमखिलम् । ब्रूहि तवः परम् ?

सूरसिंहः । स्वीयामखिलां सम्पत्तिमहमापायै कुमुदिन्यै समपयितुमभिलषामि । तदिमां
स्वीकार्यतु श्रीमानप्रभवत्या ।

चन्द्रसिंहः । तथा विधास्यति सा । ततोऽन्यन् ? ।

सूरसिंहः । महाईमहामणिरत्नमौक्तिकापहमितरनाकरमाहात्म्या सम्पत्तिरियमखिला
गुणगृहदक्षिणपार्श्ववर्तिनो विशालवज्ररोरधस्ताद्गहिनाऽस्ति । ततो नि.मार्यं समानीय चाम्यौ
भगवत्यै कुमुदिन्यै दातव्या । महाराज ? आमीदियं मे कामना, सा च परिपूर्णा दयया
देवेन । अतोऽहं दान्त्या संख्यास्ये ।

चन्द्रसिंहः । सूरसिंह ! त्वदिच्छानुसारं सम्पस्यते मकलम् । तसम्प्रति सर्वां वामनां
विहाय प्रभुस्मरणं विधेहि, येन तवोद्धारो भवेन् । अप्यवशिष्टं किमपि ते कथनमधुना ? ।

सूरसिंहः । नैव प्रभो ? पूर्णा मम कामनाः । न विद्यते कोऽपि साम्प्रतमर्पणोपेो ह्यदि
मे । सुखिनं करोतु सपरिवारं प्रभुं विभुरयं महान् ।

अयं किञ्चिन्कालानन्तरमसौ सूरसिंहः कारालयं नीतः । तदनु महाराजध्रीचन्द्रसिंहः सर्वा
विमर्जितुमादिशत् । सर्वेऽपि मम्या हर्षोऽकलिकया कदाचिन् महाराजध्रीचैम्परिषद्स्य कर्हिचन
महाराजध्रीरणजितार्थिहस्य च जयमन्त्रपुत्रन् । स्वस्वस्थानं प्रतन्धिरे सर्वेऽपि । महाराजध्री-
चन्द्रसिंहः स्वजनकानुजादिसकलराजमण्डलपरिवारितो राजमहान्त्यं प्रस्थितः । विशालेयं
राजममा निर्मशिका संवृत्ता । केवलमवशिष्टोऽल्पत्र पत्रपा मटाः ।

ॐ इति धृन्दावनगुस्तुलाधिगतविद्यारनस्य पण्डितमेघानतकविराजस्य कृतौ ज्ञानेन्द्रचरिता-
प्रते कुमुदिनीचन्द्रे पद्यदशी कला । ॐ

अथ पोडशी कला ।

“ यथावद्यादत्तं येन कृतं कर्म शुभाशुभम् ।

गतावतादत्तं तस्य फलमीदं प्रयच्छति ॥ ”

(नलचम्पूः)

* नाहं मन्थ्यान्तरो धर्मो नानृतात्पाठकं परम् ॥ ”

(स्फुटम् ।)

“ सत्येन पन्थ्या विततो देवपात्रः । ”

(इत्युपनिषत् ।)

* आमीदृष्य गलपानादानदिनं क्रूरभिहस्येति मरणापामो समुपजोऽभवत् । नापुना
वाञ्छति जीविन् सूरसिंहः । निगन्तं विरक्तमस्य मनः संनारादसारादिवः । चिन्तयति निरन्तर-

खिव समुद्रस्यादसौ । प्रखलन्त्वामिनमवलोक्य सैनिकाः प्राप्नोचन्- किं रे क्रूरमिह ! कपनि-
दानीमसि ? जस्माकं महाराजस्य राजमहिष्याश्च बलिदानकाले त्वनुलं बलनवर्तत स्वपि ।
पञ्चमधुनैवं निर्बलीभूय प्रस्त्रलमि त्वमिति ? '

यमदूताङ्घ्रवीनां सैनिकानां बचनविशिष्टजालं शान्तदृष्ट्वा सममहत क्रूरमिहः । मरणापैरापौ
हृत्विभ्रयः सम्भूति । उदणुमात्रमपि नामबदस्य स्वरातीरपिन्ता । अमुना तु यावज्जीवं
सारीरकं विपद्य निजराजकर्मणां प्रापश्चित्तं विधानुं निश्चितं शतु ! !

आसीदद्यापि मनाग् विलम्बो नियतकालस्य । तत्रः पूर्वं सैनिकैः कारापृहाधि.सारिव-
ञ्चन्द्रवतीतीरं नेपुनयं क्रूरमिहः । गलपासादण्डोऽपामिति विश्वापिनुं 'तदीपहृते निषदैश्च
रज्जुः । रज्जुरियमन्यतमेन सैनिकेन धृताऽऽमीद् स्वहस्ते । अपरे च सैनिकास्तदमितो विक्रोत-
हृपानगायः समवात्रिहन्त । क्षणमिथं तत्र स्थित्वा सर्वे सैनिकाः क्रूरमिहमादाय चन्द्रवतीतटं
गन्तुं प्रवृत्ताः ।

चन्द्रवतीतीरवर्तिन्यामिकस्यानुचलमुपि द्वौ विरालौ पटमण्डपौ समुत्तमिभौ बभूवतुः ।
उपोरकः सुन्दरो मध्यपटमण्डपः सपरिवारमण्डलस्य महाराजस्य हृत्ने विनिर्मितः; अपरश्च
प्रधानमण्डपमण्डलार्थं विराचितोऽभूत् । तयोः पटमण्डपयोरनविदूरेऽपि विरालमेकं समुत्त-
मितं नगरजनहृते महावितानं पटमवनम् । चन्द्रवतीतीरतोरे विमलायाः पन्था सहगमन-
हृते चन्द्रकाठमयी समंयुन्मोगा महत्येका विरचिता चित्रा । सहगमनममये स-पा-
मानुः इन्द्रो न भवेच्छगोचर इति बहुविधानि वापानि समुपस्थापितानि तत्र । अल्पीयसैव
कालेन पौरजनमण्डलानि तत्रोपेत्य पटमवने समुपस्थिरे । अतिमात्रमाकुला आलश्रगर-
नित्रामिनो निरीक्षितुं पाप्ते लम्बमानं क्रूरमिहम् । अद्यापि नारैनीता बभूव हृदयपटलादमोषां
महाराजभ्रोविजयमिहम्प गृन्थुस्मृतिवेत्ता । 'ममहाराजे राजकुमारीञ्चातिवरां मृतांसोऽप्यं,
निर्वाकितवानि वसती दुराणा पशुमारं नारण्योष' इति निथः समालम्बन् त्वर्वेऽपि नागरिकाः ।

अत्रान्तरेऽनीभिरालोकं सैनिकैरानीयमानः क्रूरमिहः । अमुमवलोकेय सकलैस्तदनिमुखं
निगाविता न्यङ्कारमयी नयनधुगली । क्रूरमिहः शनैः शनैर्निश्चिन्त् पदानि-अववतवदनध-
खल । सैनिकास्तनानीय नदीहृत्सुपाजग्मुः । क्षणादेव महाराजचन्द्रसिंहोऽपि निजमण्डलेन
समनुगतस्तत्र । एनमालोकैव पौराः 'विजयतां महाराजध्याचन्द्रमिहः ।' इति सारं
जयनायोप्य प्रणयनं शकुः । अथ महाराजचन्द्रमिहः स्वजवनेन महाराजधोरगात्रितमिहेन च
साकन्माभार्यं निर्मितं पटमण्डपं प्रविवेश । तदुत्तु रज्ज्वारः प्रधानद्वयेन समं पटमण्डपं प्रविश्य
विजयधुनिच्छटमुसविष्टवान् । जनान्तरं तिथिकान्तराधीष्टता विमला कुन्दिनी रणप्रभा च तत्र
मष्टा । तिथिकावाहका महाराजपटमण्डपाम्यनं तिथिकामानीय स्थापितवन्त इति तन-
न्निधोऽपि सुन्दर्यो बहिर्निगताः । कुन्दिनी रणप्रभा योभे महाराजपटमण्डपं प्रविश्य
स्वार्थमापोत्रिजमायनं समलम्बकतुः ।

१ सिद्धदेवः । २ हीरता । ३ विरस्करूनी ।

मयमिदानीं जगदाधार सखिदानन्दकन्दप्रभुम् । नास्ति सम्प्रति सोऽय पूर्वीय क्रूरसिंह ।
अनुतापजलेन प्रक्षाल्य निजहृदयमसौ निर्मलो जात । दिनद्वयत परित्यक्तमनुनाऽशनमिति
तदीय सनातनमल कलेवरम् । अत्रान्तरे कारालये कोऽपि मरिचाश्रिवालक्ष्यतामुना । क्षणान
न्तर पृष्ठतो दष्टि निक्षिपन्नय स्वप्रियतमां विमला महाराजश्रीचन्द्रसिंहेन साक रगाभिमुखमा
यान्तीमपश्यत् । दण्डत्रिज्ञापनानन्तर क्रूरसिंहो बन्धनालये निर्यन्धन एव स्थापितोऽभूदित्यप्यौ
विमल्या सहायान्त महाराजमरलोर्क्यैव समुत्थाय शनै प्रत्युज्जगाम तमादातुम् । समुपगम्यैव
महाराजमसौ सदश्रय साद्रमभिवन्द्यैकत स्थित्वा मृदुगिरा विमलामब्रवीत् 'विमले ?
पवित्रविमले ? किमर्थं महाराजस्यात्मने कष्ट दत्तवत्यसि त्वमिह समानीयात्रभयन्तामेति ?' ।

विमला । भव तमाश्वासयितु परिपूरयितुञ्चाखिलकामना भवतो महाराजमहमत्रानीतवती ।
क्रूरसिंह । प्रिये विमले ! दयालुना श्रीमता चन्द्रसिंहमहाराजेन पूरिता ममापिला मनोरथा ।
नावाशिष्ट सम्प्रति किमप्यभीष्ट मे ।

चन्द्रसिंह । क्रूरसिंह ? पूरयिष्यते तवाखिलसभिलपितम् । मा स्म चिन्तयस्वम् ।
अद्यापि किमप्यभिलपित तवावशिष्टञ्चेद् विज्ञापय मे । यदि जिजीविषसि त्वं तर्हि
विमलान्त करणाया वस्या विमलाया कुत्रे प्रभवित्स्यामि जीवनमपि दातुम् । अपि वाञ्छसि
जीवितुम् ? ।

क्रूरसिंह । अत्युपकारमह मन्ये देवस्य । नायमिदानीमाधिकं जीवितु वाञ्छति कृतज्ञ ।
चेदहमिह जगति गलपाशकष्ट सोढ्वा पञ्चन यास्यामि तदा जगदीश्वरन्यायालयेऽहं दुरिताना
मम क्षमा लप्स्यते । राजेन्द्र ? अधुनाह क्षणमेवमपि जगतीह न जिजीविषामि । अनुगृहीतोऽयं
कृपालुनेति श्रीमदुपकार मयमानो निरन्तर वितरतु श्रेय श्रेणिं श्रीमते सकलेश्वरोऽयमिति
प्रार्थयतेऽसौ भगवन्त परमामानम् । (विमला प्रति ।) प्रिये विमले ? तवाप्यपराह् मयाऽ-
तिमात्रम् ।

विमला । नानि समय सम्प्रति तद् विचिन्तयितुम् । साम्प्रतन्तु केवल सकलेश्वर स्मरतु
भवान् । अहमपि श्रीमता सह सुरलोकमागन्तु सनह्यामि । निश्चिन्तो भवतु भवानधुना ।
अस्ति किमप्यन्यद् वक्तव्यमद्यापि ? ।

क्रूरसिंह । केवलमेकाऽस्ति समाभ्यर्थना यद् गलपाशदानानन्तर कलेवर मम न
स्पृष्टेन्मातङ्गो यदि वरं स्यात्तर्हि । ।

चन्द्रसिंहः । क्रूरसिंह ? निश्चिन्तो भव । न स्पश्यति तत्र देह चण्डाल ।
' शान्तिरजनि ममेदानीमन्त करणे । इति निगद्य क्रूरसिंहश्चन्द्रसिंहचरणयोर्मन्तक न्यधत्त ।
अथ निष्पान्ता महाराजेन सम विमला बन्धनालयात् ।

समासत्रे मध्याह्नकाले समागत्य सैनिका क्रूरसिंह प्रोचुः ' ण्हि, क्रूरसिंह ? संजातोऽयं
समयस्त्वामिदानीं तरद्रिणीतीरं नेतुम् । तदधुना चतुपरिकरो भव तत्र गमनायेति । '
अथानुमपि नापीशिक्षाम समर्थः क्रूरसिंह तथापि सैनिकशब्दानाकण्यं कथंकथमपि प्रस्तुत

खिव समुद्रस्वाद्सौ । प्रस्त्रलन्त्वमिममवलोक्य सैनिकाः प्रावोचन्—' किं रे क्रूरसिंह ! कपमि-
दानीमसि ? अस्माकं महाराजस्य राजमहिष्याश्च बलिदानकाले त्वतुलं बलमवर्तत त्वयि ।
तत्कथमधुनैवं निर्वलीभूय प्रस्त्रलसि त्वमिति ? '

यमदूताह्वतीनां सैनिकानां यचनविशिखजालं शान्तकृदा समसह्य क्रूरसिंहः । मरणापैवासा
हृवनिश्चयः सम्प्रति । तदणुमात्रमपि नाभवदस्य स्वशरीरचिन्ता । अमुना तु यावज्जीवं
शरीरकष्टे विपद्य निजपापकर्मणां प्रायश्चित्तं विधातुं निश्चितं खलु ! ?

आसीदद्यापि मनाग् विलम्बो नियतकालस्य । उत. पूर्वं सैनिकैः कारागृहाधि.सारित-
श्चन्द्रवतीतीरं नेतुमयं क्रूरसिंहः । मलयपारदण्डितोऽयमिति विज्ञापयितुं तदीयहस्ते निबद्धैका
रज्जुः । रज्जुरियमन्यतमेन सैनिकेन धृताऽऽसीत् स्वहस्ते । अपरे च सैनिकास्तदभितो विक्रोश-
ट्टपाणपाणयः समवातिष्ठन्त । क्षणमित्थं तत्र स्थित्वा सर्वे सैनिकाः क्रूरसिंहनादाय चन्द्रवतीतटं
गन्तुं प्रवृत्ता ।

चन्द्रवतीतीरवर्तिन्यामेकस्यामुत्तलुमुवि द्वौ विशालौ पटमण्डपौ समुत्तभिमतौ बभूवतुः ।
तयोरैकः सुन्दरो भव्यपटमण्डपः सपरिवारमण्डलस्य महाराजस्य हृत्ने विनिर्मितः; अपरश्च
प्रधानप्रवृत्तिमण्डलार्थं विराचितोऽभूत् । तयो. पटमण्डपयोरनतिदूरेऽतिविशालमेकं समुद्र-
मितं नगरजनकृते महावितानं पटभवनम् । चन्द्रवतीसरित्तोरे विमलायाः पत्या सहगमन-
कृते चन्द्रनकाष्टमयी समचतुष्कोणा महत्येका विरचिता चिन्ता । सहगमनसमये तया-
मातुः शम्भो न भवेत्कण्ठगोचर इति बहुविधानि दायानि समुपस्थापितानि तत्र । अस्यापसैव
कालेन पौरजनमण्डलानि तत्रापेय पटभवने समुपवस्थिरे । अतिमात्रमाकुला आसन्नगर-
निवासिनो निरीक्षितुं पाशे लम्बमानं क्रूरसिंहम् । अद्यापि नापैनीता बभूव हृदयपटलादमीपां
महाराजश्रीविजयसिंहस्य मृत्युमृतिलेखा । ' स्वमहाराजं राजकुमारीञ्चातिवरां नृशंसोऽयं
निर्पीडितवानियसौ दुरात्मा पशुमारं मारणीय' इति मिथः समालपन् सर्वेऽपि नागरिकाः ।

अत्रान्तरेऽमीभिरालोकि सैनिकैरानीयमान. क्रूरसिंहः । अमुमवलोक्यैव सकलैस्तदभिसुखं
निपातिता न्यकारमयी नयनयुगली । क्रूरसिंहः शनै शनैर्विधिपन् पदानि-भवन्तवदनश्च-
खाल । सैनिकास्तमानीय नदीकूलमुपाजग्मुः । क्षणादेव महाराजचन्द्रसिंहोऽपि निजमण्डलेन
सममुपगतत्वात् । एतमालोक्यैव पौराः ' विजयतां महाराजश्रीचन्द्रसिंहः । ' इति तारं
जयमाधोष्य प्रणामं चकुरः । अथ महाराजचन्द्रसिंहः स्वजनकेन महाराजश्रीरणजिर्षिहेन च
साकमारमार्थं निर्मितं पटमण्डपं प्रविष्टेत् । तदनु रणवीरः प्रधानद्वयेन समं पटमण्डपं प्रविश्य
निजधनुर्निकटमुपाविष्टवान् । अनन्तरं शिविकान्तरधिष्ठिता विमला कुमुदिनी रत्नप्रभा च तत्र
प्राप्ता । शिविकाबाह्यका महाराजपटमण्डपाभ्यर्णं शिविकामानीय स्थापितवन्त इति लक्ष-
स्त्रिषोऽपि सुन्दर्यो बहिर्निर्गताः । कुमुदिनी रत्नप्रभा चोभे महाराजपटमण्डपं प्रविश्य
स्वार्थमापोजितमामयं समलक्षकतुः ।

१ सिञ्जानमुलेखः । २ दृष्टिता । ३ शिरस्कारपूर्ण ।

सती विमलासाम्प्रतं समलङ्कृतवती निजाहं पुण्याभरणैः । तदीया मेचैकमेचकाः कुञ्चिनै-
कुञ्चिता विमुक्ता बभूवुः प्रलम्बाः केशोपाशाः । कुङ्कुमाङ्कितमभूदस्या ललाटम् । विमलान्त-
करणेयं विमला फलहमगत्या कलोलिनीकूलस्थायिनः क्रूरसिंहस्योपकण्ठमुपेत्य तदीयकरनिबद्ध-
रज्जुं मोचयितुं सैनिकान् कथितवती । तत्कालमेव क्रूरसिंहकरसंकलितं रज्जुखण्डमपनीतं
सैनिकैः । अथ विमला क्रूरसिंहखलेवरसम्पर्कं कृत्वा कोमलगिराऽसुं शान्तिबहुलमुपादिदेश ।
तस्याः करपल्लवस्पर्शसमकालमेवासौ क्रूरसिंहन्तःकरकमलं निजखलेवरादपनीय स्वदस्तेन
तस्याणिपद्मजम्बादाय निजगाद- ' विमले ? मदीयपवित्रविमले ? किमिति कलङ्कयसि किल्बिष-
कारिणो मम खलेवरसम्पर्केण स्वकं निष्कलङ्कं कमनीयकोमलकरकिसलयम् ? ' इति ।

विमला । नाय ? पवित्रोऽस्ति भवान् । सम्प्रति सकल विचार परिहाय ध्यायता-
मेकाग्रमनसा अगदेकदेवो हृदयदक्षितेन ।

शूरसिंह । आम् । तथैव करोमि साम्प्रतमहम् । प्रिये विमले ? त्वदङ्गस्पर्शेण
गात्रं मे पवित्रमजनि । इदानीमहं सखिदानन्दकन्दपरमद्वयि मनः समादधामि । तदान-
न्दपनमुपावित्तुमुद्यतोऽस्मि सम्प्रति । परत्र तव पन्थानं प्रतीक्षमाणोऽहं स्थास्यामि ।
(इति समुदीर्यासौ परमेश्वरमध्यापदेकाग्रमनसा)

दीनारकोटिपरिपूरिताः पेटकाः पोटलिकाश्चाप्रपूर्णा निराधितप्रनेभ्यो दातु सप्रानीता बभू-
वन् । तेष्यः प्रार्थनान्पूर्वनायप्रनाय विभ्रोगितवती विमला । हृष्यं पितरन्वा तस्यागुरा-
वर्गेण मध्याह्नवसय । त्वर्हन्तिहमुपेयिवान् भगवानम्बरमणि । सर्वत शान्तिदेवी दिदीपे ।
नियतकाले सेनावति समादिशार्थनिकान् वन्दीष्टवत्य गलपातदानाय । ध्यानमग्नं क्रूरसिंह
प्राणापयन् गैरिहा । महाराजस्य पटमण्डपपुरत एव गलपातदानस्थलं निश्चितमभूत् ।
समवेऽङ्गित्वा अपि मामीश्वरमभि शूरसिंहस्य भवतोऽकुटुम्बमोहमयी भावना । देवलमयं
मुहुर्मुहुः प्रभुस्त्वन्नं कुरुत का यद्- ' अवि द्वातुदेव ! क्षम्यतामवमनुल्लङ्घितमङ्कारी
नराधमः । प्रातशान्तिं स्वदुष्टतरलमिदं जग्मनि । अथ एवापमय गलपातदण्डो मे
आयने । दण्डनोपोऽहं निवर्तमोऽतोनेव दण्डन । मनो ? स्वपवित्रभायसभायां क्षमां वितीर्य
मेऽहं निजवार्ताशिक्षिभन्नि रत्नादमरमे दुरामो प्रदाय चानुगृह्यतामयनिःपश्यथैव सवि-
भवमह भगवन्तम् । ' इति ।

अथ सैनिकी क्रूरसिंहं गलपाशदानदारुस्तम्भसकाशमानिन्यतुः । चन्द्रवतीधुनीरोधसि
 वृद्धदेवं काष्ठचतुष्कं स्थापितमभूत् । तदभितो द्वौ निजोती दारुस्तम्भौ, तयोःतौ त्रियंद्
 निहितौ दारुस्तम्भः । त्रियंद्दारुणि तस्मिन् रज्जुबन्धनार्थमायोजितं लोहकटकद्वयम् । अमु-
 ण्मिन् काष्ठचतुष्के इतमागयः क्रूरसिंहः समारोपितो मयाम्याम् । अयास्य कण्ठे मैत्रुरा
 मृक्षमरुदतरा रज्जुरामुक्ता । सचर्द्धं सकर्द्धं कर्म । देवलमवगिष्टमधोवर्तिं चतुष्कमपनेतु-
 मधुना । तदपनयननिदेशमधिगन्तुं प्रधानाभिमुखं दृढगतुः सैनिकी । तपोर्द्धद्रुतमभिज्ञाप
 स्वासनादुराय प्रधानः क्रूरसिंहं प्रोवाच - ' क्रूरसिंह ? त्वमधुना संसारादितो विमुक्तो
 भवसि धिरन्तनसमयाय । याचस्व याचनीयं यदि ते किमापि । स्वदीयमाखिलमभिलाषितं
 पूरयितुमुपयोगित राजेन्द्रः । ' इति ।

क्रूरसिंहः । (प्राञ्जलिः ।) क्षणमद्गुरस्वास्य जगतो नाभिलषामि यस्तु किमापि ।
 परमयापि नाहं क्षान्तो देवेनेति तावत्येतागशिष्टा मम कामना ।

तदीयवाङ्मयश्रवणमकालमेव महाराजधोचन्द्रसिंहः पटमण्डपाद् सहिर्निगम्य तमु-
 पेत्य समभाषत- ' क्रूरसिंह ? अधुना मित्रभूतस्य पुराणवेरो चन्द्रसिंहोऽयं त्वरसकल-
 दुष्कर्माणि क्षमते । सम्प्रति त्वायं नावशिष्यते मनागपि द्वेषो मे । तस्मात्तान्यै परमा-
 र्थाननहमभ्यर्थये । क्रूरसिंह ? कथय, किमप्यन्यदभिगच्छसि त्वामिदानीम् ? ' इति ।

' नैव प्रभो ! शान्त्याहमिदानीं मरणं प्रपत्ये ! ! ' इति निगद्य क्रूरसिंहः कुमुदिनीं
 रत्नप्रभां महाराजद्वयसदितं रणवीरघाहूयारत्निकटे प्रणम्य चाखिलान् सष्टशिरीक्ष्य परितो
 नेत्रे निमील्योच्चन्वरेण परमेश्वरस्मरणं कर्तुमारभे । अथ तदधोवर्तिचतुष्कमपनेतुमादिशत्सै-
 निकी मन्त्रिणः । तत्कालमेव सैनिकी तत् काष्ठचतुष्कनामाद्य क्रूरसिंहस्य कण्ठलसं पार्श्वं
 पुनरेकदा परीक्षाग्रकाते । चन्द्रसिंहः कुमुदिनी रणवीरो रत्नप्रभा विमला महाराजौ तयै
 पान्येऽपि एकला जना वधस्तम्भाभिमुखं पृष्ठं त्रिधापातस्थिरे । ' क्रूरसिंह ? स्मर परमेश-
 वरम् । ' इत्यभिधाय सैनिकाम्भामपनीतं तदधोवर्तिं चतुष्कम् । तत्क्षणमेव- ' ओ३म् '
 ओ३म् '... इति पदमुच्चारयन् क्रूरसिंहो लम्बितशान् पार्श्वे । कण्ठोऽस्य प्रतिरुद्धः । चतुष्पी
 च सहिरागते । तेन सनं स्फुटमाकर्षमाणं प्रणैःपदमपि सहसाऽभ्रपठारुत्फुटम् ... ' अ...
 इ-म् ', इति । दुरासनः क्रूरसिंहस्यात्मा पार्थिवं चपुरिद परिहास प्रमुचरणभरणं प्रपद्य ।

प्रपद्यः क्रूरसिंहस्यामर भाग्ना दृढकोकात् । न विद्यन्ते सम्प्रति प्राणा मस्य चपुरीति
 विभाष्य तदीयं शब्दं नीधायधारितम् । चन्द्रसिंहप्रमुखाणां सर्वेषां नयनान्यां पान्यजलधारा
 प्रावहन् । अथ क्रूरसिंहशब्दं शेषलिनीशुद्धे नीतम् । सती विमला शान्ताऽलदपत मम्प्रति ।
 तर्पायंत, कुमुदिनीरत्नप्रभा समपातिष्टेयाम् । सर्वमपि राजमण्डलं क्रूरसिंहशब्देन साहं
 प्येतान्भनीतमुपगतम् । तयोपेत्य क्रूरसिंहसुर्गं स्तपयित्वा सुन्दरवासाभि परिचाप्य

१ नक्षत्री । २ भुवि । ३ सिन्धु । ४ क्षरीणिना । ५ ओद्धारः । ' ओद्धार-
 पत्नी समी । ' इत्यमरः । ६ कुत्सं धारम् ।

चितायां सवेशयामास नरेन्द्र । सती विमलाऽपि नद्यां सस्नाप चितां प्रदाक्षिणीकृत्य समा-
 दृष्ट्य चेमां स्वप्राणनाथमस्तक निजोरसङ्गे विनिधाय निपण्णवती । सकला अपि जना सती
 विमलां प्रणेमुः । सर्वेभ्य आशोर्वाद दत्तवती सती देवी । अथ महाराजौ प्रणनाम सती
 विमला । ताभ्यां सजलदशा सगद्गदगिरा च- ' तस्से ? स्वामिना सह चिरकाल स्वर्गमुख
 मुपमुद्द्व्व । मद्गमस्तु ते ? ' इति समुदीरितेनाशीर्षचसा सम्भावितेयम् ।

अथ विमला कुमुदिनीं रत्नप्रमाञ्चारमसमीपमाहूतवती । पर्यश्रुमुएयो द्वे अपि राजकु
 मार्यौ विमलानिकटमाजग्मतुः । ताभ्यामित्य साभ्यो मद्गजजनकमाशीर्षचन दत्त्वा चश्रुपी
 निमील्य महेश्वरस्मरण कृतवती । अत्रान्तरे रणवीरहस्तमादाय चन्द्रसिंहो विमलासकाशमा
 गम्य तामवदत्- ' प्रिये भगिनि ! इमौ चन्द्ररणवीरौ त्वा प्रणमतः । अपराद्धजेरिक्किञ्चिदा-
 वाभ्यां ते, क्षन्तव्यै त्वयैतौ भ्रातरौ ! ! ' इति । चन्द्रसिंहश्च निशम्य नेत्रे समुन्मील्य
 विमलाऽनयोभ्रानृवरयो शिरसि स्वकरसरोरुह विन्यस्य- ' भ्रातरौ ? सुखिनौ विदधानु
 भवन्तौ विधाताय सर्वदा । नैवापराद्ध भवद्भ्या किमपि मे । अयि वत्सलभ्रातरौ ?
 भवद्विमित्तमेव किमपि सुखमुपलब्ध मया । वत्स रणवीर ? अमर भूयात्तव यत् ।
 विपत्तावपि न विचलितव्यं त्वया सत्यधर्मात् । भ्रातरौ ? भद्र भूयाद् भवतो ! ! '
 इति समगादीत् ।

' तथास्तु भगिनि ? तव वचन शिरसा बहाम । किमादिश्यते सम्प्रति भवत्या ? '
 इति पृष्टेय चन्द्रेण- ' प्रञ्चाल्यतामिदानीं यथाविधि ज्वलनेन चिता । ' इति निगदितवती ।
 कनीयसा रणवीरेण साश्रुणा प्रज्वलिता यथाविधि चिताऽग्निना । परित प्रज्वलिता चिता ।
 वादकैर्वादिष्टानि विविधानि वाद्यानि तदा, यत् कस्याऽपि कर्णगोचरो न स्यात्सत्या मातु
 शब्दः । सतीमरणसमयोज्ज्वल शब्दोऽतिमाश्रममद्गलो विभाष्यते । विमलान्त करणाया
 पतिदेवताया विमलायाः कलेवर शिरोपकुसुमपेशल प्रबलै कुशांनुकीलकुलै प्रज्वलितम
 जनि । वृहद्भानो प्रचण्डा उग्राकावली चितां प्रदाक्षिणीकृत्य विमलाविमलाकान्तयो काय
 मालिङ्गन्ती दिदीपेतराम् । धूम्यो धूमैरेतोर्विजयकेतुमालेय नीलनीला नील विष्णुपद प्रपेदे ।

इत्थं क्षणेनैवाश्रयान्तोऽय स्वाश्रयोभूतायिमौ भूतौ पञ्चभूतता नीतवान् । विमला-
 विमलाकान्तयो कान्त वपुर्भस्मावदोप समप्रापत् । चिताया पुरत केवल भस्मारिपजाल
 पुञ्जीकृतमवशिष्टम् । तदवलोक्य शोकातुरहृदया, प्रस्थिता पुर पौरजना । भस्मास्थीनि
 लदीपनि चन्द्रयतीजले निक्षिप्तानि सतीदेवीस्मारकत्वेन तर्पकमनाथाधममन्दिर् निर्मा-
 तुमादिशान्मन्त्रिसत्तमं नरेन्द्रधीचन्द्रसिंह ।

इत्थमजितदुर्गराजपरिवारवैरी अयक्करकर्मकारी धीरवीरः साहसिकप्रवीरश्चरमसमय
 विहितानुवापः पापः व्रूसिंह सत्पतेरित दाधकाळायान्तरित }] करालितदत्ता विकरा
 लेन कालेन व्रकर्मामो तरकालमेव कथयित, कृतः ॥

समाह्वयं सांप्रतं विश्वविस्मयकरी त्रिविधरसहस्रीमराधरीवृत्तमुधानाम्पुरीविहितरसिक-
जनमनोरचिप्रयां रचिरा कथा । अनया समं घोरकर्मणः कुरासिंहस्य तद्दीयप्रच्छन्नियाम-
स्पलानाञ्चान्तो जातः । तद्दीया अनुचराः कान्दिशीका दिशो भेजिरे । केचन कन्दरिक्कन्द-
दुर्गमदुर्गेषु विदुताः, इतरे च नरन्द्रीचन्द्रसिंहगुप्तेषु प्रविष्टाः । कुरासिंहमरणानन्तर-
मुभावपि महाराजौ कियन्ति दिनानि विजयनगरे स्थित्वा स्वपुत्रेभ्य आशीर्वादं त्रितीयं
गन्तुमुद्यतौ स्वाश्रमपदम् । ताम्प्यां समं स्पविरमन्त्रिवरौ धीप्रतापसिंहनेगेन्द्रनाथौ श्रीरण-
त्रितासिंहनेन्द्रवल्लभादेवौ चन्द्रप्रभा चामी गन्तुं समुद्यता अभूवन् ।

अन्येषुः प्रातरुभौ महाराजौ स्वमण्डलेन साकं मर्याताशोभिः सम्भाष्य निर्जाणपदामि-
लपुत्रौ चाननामिमुखं प्रादिषतौ । तान् प्रस्थापयितुं चन्द्ररणवीरौ कियद्दूरं गत्वा तद्दीय-
निदेशमाट्टच्छय पुनः परावृत्तौ । अथ रणवीरः कतिपयदिनं निजवन्धुनिष्ठमुपिवा भ्रातृ-
भ्रातृजायधोरद्रे घटितां दुःखदायिनीं घटनामुपन्यैस्य कुरासिंहस्य च हृदयभेदकं मरणं
विभाव्य विद्यते स्म । एवं कतिचिद्दहानि भ्रातृपत्नीपमुपित्वा स्वराजनगरगमनाय भातर-
मयमम्पर्यायाञ्चक्रे । चन्द्रसिंहो निर्जातुं यथोचितमुद्दिश्य राजधर्मं स्रजदशा स्वराज्यं
प्रस्थातुमादिष्टवान् । अथ भातरं भ्रातृजायान्चामिवन्द्य स्तनप्रभातादाय सैन्येन समं स्व-
राजधानीं प्रतस्थे रणवीरः । कतिपयैरहोभिः प्रतिष्ठमानोऽयं स्वराजधानीमुपगम्य सुखेन
राज्यं शशात्तम् । चन्द्रसिंहोऽपि विजयनगरे निवमन् निजपितृराज्यस्याजितदुर्गस्य सम्पत्-
पत्न्यं कुर्वाणः कुमुदिन्या समं सातन्द्रं दिनानि गमयन् प्रकृतिभेदलक्ष रजयधतिचिरं
प्रजा पालयाञ्चकार ॥

प्रियपाठकप्रवराः सुहृद्गराः । भवसितेयं मनोहरा रचिकरा कथा । इदमेव स्वरगीयं समासतः
केवलं - ' सत्यमेव जयते नाट्टम् ॥ ' इति सुहृदपैः सुहृन्महोदयैरभ्युदयमीप्सुनिर-
तिताम् । यन्वास्मिन्नैकरतानिर्तनमनोहरे राजहंसमिधुनप्रणयशैलियचिरे शीतोष्णववनताङ्ग-
मुश्रोद्रेगङ्गे दुष्टव्याघ्रव्यतिकरे कथाकान्तारेऽमुना प्रणयिना सममतिचिरं विद्वप्य बलव-
दनुकम्बमानैः परिश्रमस्यात्मा पदमुग्नोतोऽप्रभवद्विरिति सचेतसां क्षमाभिमुखेप कथा-
कान्तनपणिकानामप्रभवतो पथमदर्शकः प्रकृतिमौन्दर्यदर्शनरसिकः कविताकामुकः ॥

* इति श्रीमद्भारतवैश्वदेवश्रीब्रह्मजीवनहृदयाऽवुनिधिचन्द्रस्य भगवतीमरस्वतीमनोवन्दन-
वननन्दनमन्दारमहीरुहस्य पण्डितसत्यप्रतामजस्य कविताचन्द्रप्रभामनोबल्लेमस्य वृन्दा-
वनगुदङ्गुणाधिगतविचारान्तस्य पण्डितमेघप्रतकविराजस्य कृतौ रसिकनेत्रचरीरचण्ड्रे कुमु-
दिनीचन्द्रे पौडशी कला ॥ ७

॥ परिपूर्णकलोऽयं कुमुदिनीचन्द्रः ॥

१ मरीमरः प्रकृतविषयः । २ प्रया विस्तारः । ३ गुप्ते च्छटके विवेचितेति दावन् । ४ कव-
दिन्या । ५ प्रपानवर्गम् ।

श्रीरामचन्द्रनुतिः ।

गीतमिदं पद्यतरङ्गिणीत पृथोदृतम् ।

गीतिका-नमामि साभ्युदयं नृचन्द्रं दशरथनृपहृदयम् ॥ ध्रुवपदम् ॥

सुद्राक्षितिभृन्मस्तकशृङ्गे, त्रिनिहितशुभचरणम् । सदर्पे

विनिहितशुभचरणम् ॥ नमामि० - ॥ १ ॥

रक्षोध्वान्तहरं क्षमास्वरतो, द्विजगणवरशरणं शरण्यं द्विज० - ॥ नमो० ॥ २ ॥

पूर्णकलं विमलं सुमनोजं, -सकलभुवनभरणं रसेन्द्रं सक० - ॥ नमो० ॥ ३ ॥

चञ्चद्बुद्धिसुचारुचन्द्रिक-कुमुदाकररमणं वरेण्यं कुमु० - ॥ न० ॥ ४ ॥

सत्यसिन्धुहृन्नन्दनन्दनं-विबुधहृदयहरणं व्रधेन्द्रं विबुध० - ॥ न० ॥ ५ ॥

आशासञ्चितनिजकरनिकरं-जनकदुहितुरमणं सचित्रं जनक० - ॥ न० ॥ ६ ॥

मुनिमस्तभङ्गनपुण्यजनानां-जनितयिकलहृदयं सुवालं जनि० - ॥ न० ॥ ७ ॥

चन्द्रमौलिधनुयो भङ्गं यो-विदधेऽतुलमतुलम् सलीलं विदधे- ॥ न० ॥ ८ ॥

विफलीकृतभृगुनन्दनपरशुं-प्रमुदितनृपतिवलय बलीन्द्रं प्र० - ॥ न० ॥ ९ ॥

राज्यप्रदयनवासनिदेशे-सममुखरुचिरुचिरं सुधीरं सम० - ॥ न० ॥ १० ॥

तातादेशकरं हृदमंधं-विपिनगमनमुखरं प्रवीरं त्रिपिन० - ॥ न० ॥ ११ ॥

भरतश्रीप्रदणार्पितमपि तं-जनकप्रचननिरतं सुते-द्रं जनक० - ॥ न० ॥ १२ ॥

भ्रातृस्नेहनिदशनममलं-रघुकुलनृपतिलकं गुणीन्द्रं रघु० - ॥ न० ॥ १३ ॥

रक्षकृत्तरपुत्रनिकुजे-हरिमिव करिदलनं नृसिंहं हरि० - ॥ न० ॥ १४ ॥

लङ्केश्वरभुजदर्पमर्दनं-तदनुजरचितदयं दयालुं तदनुज० ॥ न० - ॥ १५ ॥

कृतसुधीवप्रणयणं तं-कृतहरिसुतनिधनं सचापं कृत० ॥ न० - ॥ १६ ॥

मुनिजनमानसमोदनईयं-प्रिभुवनभयकरण रणान्ते त्रि० ॥ न० - ॥ १७ ॥

निरतं नैजप्रकृतिरञ्जने-प्रकृतिभुगमनिशं नृपालं प्र० ॥ न० - ॥ १८ ॥

नानाशास्त्रकलागमकुशलं-विजितकरणविमलं क्षमीन्द्रं वि० ॥ न० ॥ १९ ॥

जगदानन्दकरं मनुजेन्द्रं-रिषसदमलयशतं भवान्ते त्रि० ॥ न० ॥ २० ॥

(चन्द्रावनपुरुकुञ्जोपद्वितीयकविसम्मेलने पण्डितमेघावत-

कविरत्नकृता समस्थापूर्तिः ।)

यं योगीन्द्रकदम्बकं प्रभवति द्रष्टुं दृशा दिव्यया

गायन्ती मधुरं गिरा यममलं ध्रान्ता परं भारती ।

यस्यान्तगुणान्यस्य नितरां पारे गिरां पर्णतं

कोऽहं गातुमलं प्रभुं हितमतो मन्ये विरामं चरम् ॥ १ ॥

प्रालेयैस्तुहिनीकृता नगरसा नष्टाऽपि सालादिक्रया
शीतेनातितरां विकम्पितपदा नोज्जृम्भते शारदा ।
भ्लानं मेऽपि मुखारविन्दममुना हा हन्त ! कान्ते ? कथं
त्वामुज्जीवयितुं यतेय तदितो मन्ये विरामं वरम् ॥ २ ॥

सालङ्कारपदा सुवर्णरुचिरा भावान्तरङ्गोज्ज्वला
मुक्ताहारगुणप्रिया रसवती विद्वन्नतोद्धारिणी ।
सालङ्कामयमानमप्यसमयं तं वेद्विद्रावणं
वैदेहीव सुवाद् न सूक्तिषु पटुर्मन्ये विरामं वरम् ॥ ३ ॥

त्यक्त्वा सुन्दरि ! तं धनेचरामिमं लङ्केन्द्रमङ्गीकुरु
धीलस्रवामतुलेन वैभवसुखेनानन्दयिष्यत्यसौ ।
आलप्यालमिदं प्रतिथुतमये मुग्धाः शृणुष्व वच-
स्त्रैलोक्येन्द्रमपीह नास्ति तृणकं मन्ये विरामं वरम् ॥ ४ ॥

गन्तव्यं न मुनीन्द्र ? तत्र भवता श्रीगोधपुर्यामित-
स्तश्रया भवताममङ्गलमलं सजा विधातुं जनाः ।
कर्तुं कर्तमिमं मदीयमपि चेद् देहं देहेयुर्जना-
नैवाहं निगमोपदेशकरणान्मन्ये विरामं वरम् ॥ ५ ॥

मूर्त्यर्चामनिषिष्य चेदुपदिशेत्स्वच्छन्दमानन्दं
स्वामिन् ? राज्यमिदं समर्प्य भवते शिष्यो भवेयं तव ।
राजन् ? राज्यमिदं कियत्तव पुनः स्वर्गोऽपि लभ्येत चेद्
देवाद्यापरिपालनाद्वाहि तदा मन्ये विरामं वरम् ॥ ६ ॥

मन्दं चन्दनशैलजानिललललास्ये लतापल्लवे
माफन्दावलिमञ्जरसरसतया मञ्जुप्रियालापिनि ।
कुक्षे कृजति पञ्चमं पिककुले गुञ्जमिलिन्दाकुले
कर्णारन्तुदतोऽपि वायस ! गिरो मन्ये विरामं वरम् ॥ ७ ॥

पूर्वं हंसरचैर्षिमुग्धदयो रम्भावनं प्राविश-
प्रोहृद्दृष्याथ नदीं गतो गिरिवरं काश्मीरजालंकृतम् ।
चन्द्रं चन्द्रसिन्ध्यायुगाऽमृतामिदि लुभ्येऽहं के शृष्टमाह
चाञ्चल्यान्तु कुरह ? ते द्रुवामितो मन्ये विरामं वरम् ॥ ८ ॥

हेमन्तेऽपि पयोधराश्वरतले किं साम्प्रतं ते स्थितिः ।
कष्टं-पर्य्यासि प्रवासिन इतः कामं गृहस्थायिनः ॥
तन्मुञ्चाम्बरमञ्जसा कुरु मुदं कृष्णान्तरम्यशृते !
याज्ञाङ्गीकरणान्न ते प्रणयिनां मन्ये विरामं वरम् ॥ ९ ॥

तन्द्रां मुञ्च गजेन्द्र ? किञ्च विदितो लोकोत्तर संगरः
पिण्डार्थं हरिणेन्द्रयोरविचल शैलेन्द्रकुञ्जान्तरे ।
स्वातन्त्र्योपगमाय तेऽप्यवसर शीघ्र यतस्याधुना
स्वार्थोपाजनकर्मणो हि तव नो मन्ये विरामं धरम् ॥ १० ॥

विज्ञापन ।

महाकविश्रीमिधात्रताचार्य कृत प्रकाशित ग्रन्थ ।

- १- सच्चिन्नदयानन्ददिव्यजयमहाकाव्यम् । हिन्दीअनुवादसहित । दो भागोंमें प्रकाशित सजिल्द मूल्य रु० ९) ।
- २- दयानन्दलहरी । आर्यभाषानुवादयुक्त मू० ॥) ।
- ३- प्रकृतिसौन्दर्यम् । (नाटक) भाषानुवादयुक्त मू० १।) ।
- ४- ईशोपनिषत्काव्यम् । मन्त्रभावप्रकाशक, ललितपर्योसे विभूषित, राष्ट्रभाषानुवाद-सुन्दर संस्कृतकाव्य- मू० १०) ।
- ५- गिरिराजगौरव । संस्कृत छ दो में हिन्दी काव्य मू० ३) ।
- ६- दिव्यसंगीतामृत । आर्यकव्योपयोगी संगीत ग्रन्थ मू० १) ।
- ७- साहित्यसुधा भाग १ छा । } प्रकाशनार्थ प धी सातवलेकरजी—
- ८- साहित्यसुधा भाग २ रा । } अथवा ' स्वाध्यायमण्डल ' को दिये हैं ।

यह संस्कृत वाचन अध्वपत के लिए बालकोपयोगी पाठ्य पुस्तक दिल्लीप्रान्तीय हाई स्कूलों में सरकारमान्य तीन वर्ष के लिये प्रचलित थी ।

९- नारायणस्वामिचरितम् । आर्यभाषानुवादसहित । यह पुस्तक प्रकाशन के लिए-साधेदेसिक आर्य प्रतिनिधि समाजे मन्त्रीजीके पास दी गई है । जो कुछ समय में छप जायगी ।

पुस्तक मिलनेका पता—

नवम् १००८ पौषपूर्णिमा ।
ई० सन् १९५१

शरच्चन्द्र सत्यवत तीर्थ ।
पो० येचला [जिळा नासिक]